3. Česko-Slovenská
vedecká konferencia

Antonín Kozoň - Milan Hejdiš
a kol.

Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti

Antonín Kozoň - Milan Hejdiš
a kol.

Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti

Bratislava - Praha
2011

Recenzenti:
Prof. MUDr. Buhumil Chmelík, PhD.
Prof. Ing. Libuša Radková, PhD.
Doc. PhDr. Václav Dostál, CSc.

Antonín Kozoň, Milan Hejdiš (eds.)

Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti

Autori:

Sekcia A - 1
Karol Polák, Alexandra Dvorská, Jiří Tuza, Oliver Brezinský, Andrea Neumannová, Dagmar Gašpariková, Soňa Floreková - Katarína Borsodiová, Antonín Kozoň, Martina Urbanová, René Lužica, Jožа Spurný - Ingrid Matoušková, Andrej Mátel, Felix Černoch, Karel Preuss, Stanislav Nečas

Sekcia B - 1
Miroslav Doležal, Daniela Dvořáková, Juraj Janček, Libuša Radková, Marta Sabolíková, Jan Ondřej, Přemysl Voráč, Jaroslava Pavelková, Jindřich Nový, Dagmar Jakubcová, Andrea Farkašová, Ľudovít Hajduk, Daša Topercerová, Jana Dundelová, Peter Slovák, Jitka Nesnídalová, Magda Uxová, Roman Svatoš, Libuše Páleničková

Sekcia A - 2
Ingrid Matoušková - Jožа Spurný, Marika Krejčí, Jarmila Klugerová, Iveta Gállová, Ingrid Schlosserová, Janka Kuffová, Miroslava Tokovská,

Sekcia B - 2
Igor Magera, Alena Karasová, Jozef Facuna, Erik Hunka, Petronela Šebestová, Ľudmila Lukačková

Sekcia A + B
Stanislav Matulay, Peter Ďurkovský, Irena Kamanová, Silvester Sawicki, Tibor Loran, Milan Hejdiš

3. Česko - Slovenskej vedecká konferencia *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti* sa konala v dňoch 29. – 30. 4. 2011 v priestoroch VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave pod záštitou rektora Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave Dr.h.c. prof. MUDr. Vladimíra Krčméryho, DrSc.

Obálka a grafická úprava: Mgr. Marek Varga
Text neprešiel jazykovou úpravou.

VŠZaSP sv.Alzbety, Bratislava
SVŠEŠ, Praha
UJAK, Praha
SpoSoIntE, Trenčín 2011

ISBN 978-80-89533-02-2

Obsah

Predhovor (Antonín, Kozoň, Milan Hejdiš) ….…. 13

Sekcia A – 1
(29. 4. 2011)

Zdroje rozvratu hodnôt (Karol Polák) ….…. 17

Albert Schweitzer a jeho úcta k životu ako základný predpoklad ľudskosti (Alexandra Dvorská) ….…. 21

Morálka v evropském integračním procesu (Jiří Tuza) …. 27

Hodnotové pozadia procesov socializácie a integrále (Oliver Brezinský) ….…. 33

Integrácia zdravotne oslabených detí na základnej škole (Andrea Neumannová) ….…. 37

Integrácia občanov zdravotne postihnutých do bežného života (Dagmar Gašparíková) ….…. 45

Pracovná terapia v domovoch sociálnych služieb (Soňa Floreková, Katarína Borsodiová) ….…. 59

Klinická supervízia v integračnom procese socializácie (Antonín Kozoň) ….…. 67

Systémy sociální kontroly a právo jako významný nástroj sociální kontroly v současné pozdně moderní společnosti (Martina Urbanová) ….…. 71

(Ne)integrovaná rodina – trofej integrovaného strelca (René Lužica) ….…. 77

Nebýt na to sám (o násilí, jeho příčinách a možnostech obrany proti němu (Jožа Spurný, Ingrid Matoušková) ….…. 83

Aktuálne otázky sociálnej patológie: Identifikácia a klasifikácia sociálno-patologických javov (Andrej Mátel) ….…. 87

Integrita versus dezintegrace osobností a celků (Felix Černoch) ….…. 95

Strategické aspekty společenské odpovědnosti podniku z pohledu sociální integrace jedince (Karel Preuss) ….…... 103

Bezpečnostní management v době současného chaosu (Stanislav Nečas) ….…... 109

Sekcia B - 1

(29. 4. 2011)

Pomáháme tam, kde je třeba - Humanitární pomoc Bankovního institutu vysoká škola v Praze (Miroslav Doležal) ….... 119

Evropská unie jako globální aktér
(Daniela Dvořáková) ….... 123

Napĺňanie Miléniových rozvojových cieľov v Keni pomocou rozvojovej pomoci zo Slovenskej republiky
(Juraj Janček) ….... 129

Niekoľko poznámok k európskemu roku dobrovoľníkov
(Libuša Radková) ….... 137

Inkluzívna edukácia ako prostriedok predchádzania sociálnej deprivácii u ľudí s postihnutím (Marta Sabolíková) ….... 141

(Ne)výhody rozhodčího řízení a spotřebitelské úvěry a půjčky „lichvářské“ (Jan Ondřej) ….... 145

Sociální stát versus konkurenceschopnost
(Přemysl Voráč) ….... 155

Vzdělávání v otázkách finanční gramotnosti pro znevýhodněné občany (Jaroslava Pavelková) ….... 157

Ekonomická a finanční gramotnost jako významný aspekt sociální stability (Jindřich Nový) ….... 165

Finanční vzdělávání - důležitý aspekt integrace jedince ve společnosti (Dagmar Jakubcová) ….... 173

Vvýživné a exekutor (Andrea Farkašová) ….... 179

Aktuálne trendy v oblasti sociálnej spravodlivosti (etický aspect)
(Ľudovít Hajduk) ….... 183

Závislí rodičia (Daša Toporcerová) ….... 193

Výchovné styly v rodině a dítě s antisociálním chováním
(Jana Dundelová) ….... 201

Význam emocionálnej výchovy dospievajúceho v procese socializácie (Peter Slovák) ….... 209

Vliv rodiny na spotřební chování jednotlivce
(Jitka Nesnídalová) ….... 217

Vliv rodinného prostředí na socializaci jedince
(Magda Uxová) ….... 225

Kriminalita mládeže (Roman Svatoš) ….... 231

Postoje k prosociálnímu chování u studentů technické vysoké školy (Libuše Páleníčková) ….…... 245

Sekcia A – 2

(30.4. 2011)

Život občanů v postproduktivním věku (Ingrid Matoušková, Jože Spurný) ….…... 255

Péče o seniory v sociální oblasti v České republice (Marika Krejčí) ….…... 261

Sociální integrace jako prostředek sociální politiky v oblasti péče o seniory (Jarmila Klugerová) ….…... 269

Starostlivosť o staršieho človeka v rodine ako záťažová situácia (Iveta Gallová) ….…... 273

Poskytovanie sociálnych služieb v zariadení pre seniorov (Ingrid Schlosserová) ….…... 281

Tréning pamäti ako možnosť upevňovania duševného zdravia a sociálnej suverenity seniorov (Janka Kuffová) ….…... 285

Aktivizácia ako forma prevencie deprivácie seniorov (Miroslava Tokovská) ….…... 293

Sekcia B - 2

(30. 4. 2011)

Integrácia rómskych detí do spoločnosti v okrese Medzilaborce (Igor Magera) ….…... 299

Multikultúrna výchova a jej význam v integrácii etnickej menšiny do majoritnej spoločnosti na Slovensku (Alena Karasová) ….…... 309

Vzdelávanie rómskych žiakov v kontexte sociálnej práce (Jozef Facuna) ….…... 315

Komunitná sociálna práca ako nástroj integrácie rómskeho etnika vo vybranom regióne (Erik Hunka) ….…... 321

Základný model supervízie v sociálnej práci je biznis (Petronela Šebestová) ….…... 325

Sociálna práca v odbornom učilišti pre mentálne postihnutú mládež (Ľudmila Lukačková) ….…... 333

Sekcia A+B

(30. 4. 2011)

Katolícka cirkev ako subjekt socializácie človeka v súčasnej slovenskej společnosti (Stanislav Matulay) ….…... 341

Dedičný hriech (a syndróm CAN)
(Peter Ďurkovský) ….…... 347

Vzdelávanie študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami na Katolíckej univerzite v Ružomberku
(Irena Kamanová) ….…... 351

Psychologicko-duchovné a eticko-axiologické otázky sociálnej integrácie človeka v postmodernej spoločnosti (Silvester Sawicki) ….…... 357

Sociálna politika verzus bezpečnosť dezintegrovaných
(Tibor Loran) ….…... 365

Rizikové správanie väznených osôb v sociálnom zaobchádzaní
(Milan Hejdiš) ….…... 369

Príloha

(Príspevky nezaradené do programu konferencie)

Adašková, D.: *Humanitárna kríza v Kolumbii - jej dopady a perspektívy riešenia* ….…... 337

Bolečeková, M.: *Modely integrácie imigrantov* ….…... 384

Častorál, Z.: *Management inovací a inovace managementu v sociální a ekonomické integraci* ….…... 390

Čemez, A.: *Medzinárodná bezpečnosť a integrácia strednej Európy* ….…... 398

Drobňáková. M.: *Možnosti a limity rodinnej politiky na komunálnej úrovni* ….…... 405

Janíková, M., Kowaliková, P., Papřoková, A.: *Význam kultury organizace v socializaci jedince* ….…... 441

Kazanský,R.: *Nerastné suroviny ako konfliktogénny faktor v krajinách tretieho světa* ….…... 419

Kolajová, M.: *Analýza kooperujúcej siete „podnikateľ – starostovia – rodičia – mimovládne organizácie“ pri realizovaní sociálnoprávnej ochrany detí* ….…... 426

Mužíková, M.: *Pohľad na sociálne aspekty rómskej rodiny* ….…... 431

Skoruša, L., Svoboda, I., Vičar, R.: *Socializace člověka a jeho svoboda v globalizované společnosti* ….…... 436

Vadkertiová, S.: *Problém odchodu mladých dospelých z detského domova* ….…... 440

Contents

Address (Antonín Kozoň, Milan Hejdiš) ….…… 13

Section A - 1
(29. 4. 2011)

The sources disruption of values (Karol Polák) ….…… 17

Albert Schweitzer and his reverence for life as a basic condition of humanity (Alexandra Dvorská) ….…… 21

Morality in European Integration Process (Jiří Tuza) ….…… 27

Background values of the socialisation and integration processes (Oliver Brezinský) ….…… 33

Integration of the poor health of children in primary school (Andrea Neumannová) ….…… 37

Integration of disabled into everyday life (Dagmar Gašparíková) ….…… 45

Occupational therapy in social services homes as the means of social integration (Soňa Floreková, Katarína Borsodiová) ….…… 59

Clinical supervision in the integration process of the socialization (Antonín Kozoň) ….…… 67

Systems of social control and law as an important instrument of social control in contemporary postmodern society (Martina Urbanová) ….…… 71

(Dis)integrated Family – a Trophy of Integrated Shot (René Lužica) ….…… 77

Were it not on my own (Jožа Spurný, Ingrid Matoušková) ….…… 83

The current issues of social pathology: The identification and classification of the socio-pathological phenomena (Andrej Mátel) ….…… 87

Integrity versus disintegration of personality and societies (Felix Černoch) ….…… 95

The strategic aspects of corporate social responsibility from the perspective of social integration of individuals (Karel Preuss) ….…… 103

Security Management in the Current Time of Chaos (Stanislav Nečas) ….…… 109

Section B - 1

(29. 4. 2011)

We Help Where Needed Humanitarian Assistance of the College of Banking in Prague (Miroslav Doležal) 119

The European Union as a global actor (Daniela Dvořáková) 123

Fulfilling the Millennium Development Goals in Kenya through development aid from the Slovak Republik (Juraj Janček) 129

Several notes on european year of volunteers (Libuša Radková) 137

Inclusive education as a mean of preventing social deprivation among people with disabilities (Marta Sabolíková) 141

The (Dis)Advantages of Arbitration and Consumer Loans. „Usurious" Loans (Jan Ondřej) 145

The welfare state versus competitiveness (Přemysl Voráč) 155

Education on Issues of Financial Literacy for Disadvantaged People (Jaroslava Pavelková) 157

Economic and financial literacy as an important aspect of social stability (Jindřich Nový) 165

Financial education - an important aspect of integration in a society (Dagmar Jakubcová) 173

Maintenance and Executor (Andrea Farkašová) 179

Actual trends in social justice (ethical aspect) (Ľudovít Hajduk) 183

Addicted parents (Daša Toporcerová) 193

Styles of bringing up in families and children with antisocial behaviour (Jana Dundelová) 201

The importance of emotional education in adolescent socialization process (Peter Slovák) 209

The influence of the family on consumer behavior (Jitka Nesnídalová) 217

The influence of the family environment on socialization of the individual (Magda Uxová) 225

Juvenile crime (Roman Svatoš) 231

Attitude to prosocial behaviour among technical university Students (Libuše Páleníčková) ….…... 245

Section A - 2

(30.4. 2011)

The life of citizens in advanced age (Ingrid Matoušková, Jožа Spurný) ….…... 255

Caring for the Elderly in the Social Sphere in the Czech Republic (Marika Krejčí) ….…... 261

Social integration as means of social politics in the area of senior care (Jarmila Klugerová) ….…... 269

The Care for the Elderly as a stressful situation (Iveta Gallová) ….…... 273

Gewährung von sozialen Dienstleistungen in der Einrichtung für Senioren (Ingrid Schlosserová) ….…... 281

Memory training as an opportunity to consolidate mental health and social sovereignty of seniors (Janka Kuffová) ….…... 285

Activation of deprivation as a form of prevention Seniors (Miroslava Tokovská) ….…... 293

Section B - 2

(30. 4. 2011)

Integration of gypsy children on the society in the locality Medzilaborce (Igor Magera) ….…... 299

Multicultural education and its importance in integrating ethnic minorities into mainstream society in Slovakia (Alena Karasová) ….…... 309

Education of Roma students in the context of social work (Jozef Facuna) ….…... 315

Community social work as a tool for integration of Roma in the selected region (Erik Hunka) ….…... 321

The basic model of supervision in social work is business (Petronela Šebestová) ….…... 325

Social work in vocational school for mentally handicapped youth (Ľudmila Lukačková) ….…... 333

Section A+B
(30. 4. 2011)

Catholic Church as a Subject of Socialization of a Man in the Contemporary Slovak Society
(Stanislav Matulay) 341

Hereditary sin (and syndrome of child abuse and neglect)
(Peter Ďurkovský) 347

Education of students with special educational needs at the Catholic University in Ruzomberok
(Irena Kamanová) 351

Psycho-spiritual and ethical-axiological issues of social integration of people in postmodern society (Silvester Sawicki) 357

Social policy versus safety of the disintegrated
(Tibor Loran) 365

Risk behaviour imprisoning persons in social treatment
(Milan Hejdiš) 369

Annex

Adašková, D.: *Humanitarian Crisis in Colombia - its Impact and Prospects for the Resolution* 377
Bolečeková, M.: *Models of immigrant´s integration* 384
Častorál, Z.: *Innovation management and management innovation Management within social and economic integration* 390
Čemez, A.: *International Security and Integration in Central Europe* 398
Drobňáková, M.: *Possibilities and limits of family policy at municipal level* 405
Janíková, M. Kowaliková, P., Papřoková, A.: *The importance of organizational culture in the socialization of an individual* 411
Kazanský, R.: *Natural resources as a conflictogenous factor in Third World countries* 419
Kolajová, M.: *Analysis of the cooperative network "businessman-mayors-parents-non-governmental organizations "in making social security protection of children* 426
Mužíková, M.: *View the social aspects of Roma Families* 431
Skoruša, L., Svoboda, I., Vičar, R.: *Socialization of a Human and his Freedom in a Globalized Society* 436
Vadkertiová, S.: *The problem of emigration of young adults from foster home* 440

Predhovor

… dámy a páni, upriamime pozornosťou na dve strany jednej mince a zamyslíme sa... Integrácia a dezintegrácia... Scelenie, zjednotenie, združovanie versus rozdelenie, rozpoltenie, rozklad, rozpad...? Konvergentné, či divergentné rozhranie...? Zložité?

A dej dejín prebieha systematicky a vytrvalo priamo pod našimi nohami, pred našimi zmyslami a vedomá myseľ človeka si ho často ani neuvedomuje. Stáva sa súčasťou nevedomia, nášho bytia…, sociálneho bytia, ducha… Stáleho rozhodovania na pomedzi… protikladov Dobra a Zla tohto sveta…

… dve strany jednej mince pripomínajúce neustály kolobeh v prírode, zrod a zánik, stabilitu a nestabilitu, spokojnosť a nespokojnosť, kontinuitu a diskontinuitu… Zrod a zánik nielen jednotlivca, ale aj celých ľudských spoločenstiev. A čo zostáva…? Integrácia a dezintegrácia ako pohyb v spoločnosti, nevyhnutný a zákonitý, iba okopírovaný z prírody, poľudštený a možno preto aj ľudsky drsný, realistický, bez empatie a napokon harmonický. Pohyb postupujúci vpred a neustále sa hlásiaci svojou nástojčivosťou, pripomínajúc človeku, že príroda stavia prekážky a zároveň ponúka možnosti ich prekonania. Človek napreduje, stavia prekážky, no ponúka možnosti ich prekonania? Kam smeruje…?

Deje vychádzajúce z vnútra spoločnosti, rovnako ako z vnútra Zeme a nášho bytia? Sú transformné, kedy sa integrácia a dezintegrácia kĺžu ako dve masy hmoty a ducha vedľa seba v protichodnom smere a katastrofické rozuzlenie deja nastane až vtedy, keď sú od seba vzdialené v priestore a čase? Naozaj, len vtedy…? Sú divergentné, konštruktívne, spôsobujúce iba plytké otrasy v spoločnosti, schopné riešiť problémy operatívne a dlhodobým efektom? Sú konvergentné, protichodné, aktívne, ničiace všetko dosiahnuté, vytvárajúc nové so zmazaním stôp predchádzajúceho?…alebo priamo z ich priblížovaním vo vzájemnosti vzniká tá ohromná energia, teplo, Láska, čo posúva bytie človeka za Svetlom poznania…, alebo sa mení v zničujúcu pohromu… Kedy sa prejaví Dobro…? Tam, kde Láska dostáva prostor vo vzájomnom precítení Dobra toho druhého… a integruje sa do vzťahov nielen k iným, k prírode, ale aj k sebe samému… Možno to sú odpovede…

… multiodborová konferencia konaná vo vysokoškolskom prostredí zdravotníctva a sociálnej práce vo svojich rokovaniach poukazovala, že procesy integrácie a dezintegrácie v ľudskej spoločnosti zasahujú všetky oblasti jej existencie. Naznačuje, že sociálne vedy, právo, ekonómia, informatika, teológia, medicína, by mali byť platformou zjednocujúcou názory na súčasný bezpečný vývoj vo vede, praxi a duchovna. Ľudská spoločnosť produkuje nielen jednotlivcov, ktorí vynikajú osobnostnými danosťami, ale aj jedincov, ktorí po celý život budú dosahovať v kognitívnych, či v iných oblastiach, iba zlomok z úspechov vynikajúcich. Zdravotne a psychosociálne postihnutí jedinci sú však jedineční

svojim bytím, schopnosťou transformovať Lásku v tvorivú činnosť, ak im je venovaná pozornosť inými ľudskými bytosťami…

Psychosomaticki a sociálne postihnutí jedinci nepotrebujú pokrytecku pomoc, ba naopak oni pomáhajú tým schopnejším, aby mohli prejaviť dobrotivosť, Lásku a vo vzťahu reciprocity sa tak môžu, môžeme stať lepšími… Milosrdensvo, byť srdečne milý, sa stáva dôkazom, že človek hoc´ aj slabý, dáva silu ducha tým schopnejším…

… konferencia vo svojich záveroch naznačuje, že nastal čas, aby sociálne, ekonomické, právne, pedagogické, medicínske, či technické vedy, vedy o človeku a spoločnosti, ako aj umenie a teológia, hľadali odpovede na otázky spôsobu sociálnej existencie nielen menej úspešných, postihnutých, chudobných a chorých v ich nešťastí, ale aj tých, ktorí netrpia sociálnou a ekonomicku núdzou... Okrídlená fráza o nedostatku prostriedkov môže byť napokon fatálna aj pre elitu. Spoločnosť produkuje vynikajúcich, ale bez menej schopných, častokrát žijúcich na okraji společnosti, nie je zaistená ani budúcnosť nás všetkých…

Odpoveďou nie je živelná konvergencia liberalizmu, vývoj nového v neobývanom svete, či transformný dej nemajúci vplyv na aktuálne udalosti, ale divergentnosť vývoja je cesta…(naozaj?), cesta ozdravovania sociálnych vzťahov o morálny aspekt Dobra, nakoľko otrasy v multikultúrnom, multietnickom a nejednotnom materiálnom a duchovnom svete, sú čoraz viditeľnejšie… Úspešní chcú byť úspešnejší a je priestor pre neúspešného, slabého? Odpoveďou sú sociálne vzťahy s ľudským rozmerom existencie jedinca a spoločnosti, cesta divergentného vývoja, kde sa medzi hmotou a duchom integrácie a dezintegrácie vždy vytvára priestor pre nové myšlienky s využitím predchádzajúcich… Ale aj cesta konvergencie, kde bez Lásky prichádza k živelnému vybitiu protikladov, ale za jej prítomnosti - úprimných vzťahov Dobra vo vzájomnosti ľudských bytosti, energia (Teplo objatia) dáva tvorivú silu, pocit istoty a štastia vo vytvorenom bezpečnom koridore medzi protikladmi na ceste za Svetlom poznania…

Antonín Kozoň, Milan Hejdiš
editori

Sekcia A - 1

(29. 4. 2011)

Zdroje rozvratu hodnôt

The sources disruption of values

Karol Polák

Abstrakt:
Posun od výroby k službám zapríčinil rozvrat hodnôt v technike, v ekonómii a v kultúre. Je tu rast dopytu po duševných výkonoch najmä jazykovo-počítačovej kultúre. Zamestnanosť rodičov ohrozuje rodinu a s tým spojenú etiku a rozvoj národa a jeho existencie.

Kľúčové slová:
rozvrat hodnôt, rodina, zamestnanosť, rodičia

Abstract:
Movement from production to services disposal caused disruption worth in the technology, in the economists and in the culture. Be along growth in demand on mental mental performances, especially language-computing culture. Employment parents endangers family and therewith a fused ethics and development nation and his existence.

Keywords:
Disruption. Worth. Family. Employment. Parents.

Oslabenie ľudskej súdržnosti a spolupráce je tu následkom prechodu z industriálnej do informačnej epochy života občanov. Táto zmena vyvolala nové javy v technike, ekonómii a kultúre.

Podstatnou zmenou je posun od výroby k službám. Toto spôsobilo vznik záporných trendov rozvoja spoločnosti v raste zločinnosti, nedôvery k manželstvu, rodine s deťmi, nedôvere k inštitúciám, prechod od kolektivizmu k malým skupinám až individualizmu so znižovaním úrovne výchovy a vzdelávania na školách všetkých stupňov. A naviac pojem formovanie človeka ani nepoznáme. Každý rastie živelne?

Tieto ďalekosiahle zmeny spôsobili rozvrat hodnôt. Rastúci dopyt po duševných výkonoch na úkor fyzických dal priestor pre lepšie uplatnenie sa žien v jazykovo-počítačovej kultúre, čo ohrozilo rodinu a stráca sa základ reprodukcie spoločnosti. Ale aj kultúra silného rastu individualizmu v tvorivosti, kde prevažne muži inovujú staré, oslabila sa politická súdržnosť občianskeho spoločenstva vznikla tzv. kreatívna deštrukcia žien na PC a mužov v inováciách, čo rozvracia medziľudské vzťahy a vedie k úpadku mravného poriadku.

Rozvrátený človek rozvracia spoločenský poriadok, ktorý sa začína meniť na niečo nové na základe nových mravných pravidiel, ktoré človek 21. storočia musí vytvoriť pre novú kultúru žitia, pre budúcu existenciu občianskej na znalostiach založenej spoločnosti. Len takto pochováme súčasný rozklad rodiny, chudobu, zlé vzdelanie a vážne neduhy ako sú terorizmus, zlodejstvo, drogovanie, alkohol a ničnerobenie. Možno to urobiť inštitucionálne ochranou občianskych hodnôt zo zákona, alebo budovaním novej celostnej výchovy, vzdelávania a formovania duchovno-mravnosti čestného človeka, hodnototvornosti tvorivého odborníka a dozrievanie altruistov oddaných slúžiť sebe aj iným ľuďom pre život každého v rozumnej dostatočnosti.

Vývoj vo svete išiel, aj ide už dlho materiálnou cestou a vytvoril si doktrínu, že veda a rozum nahradia chod celostnej existencie – ľudstva ako jednobytostnej podstaty sveta. Zo všetkých majetkov si človek do hrobu odnesie iba česť. A preto porovnávať veľkosť majetku s veľkosťou človeka je vážny omyl. Žiadosti ducha plnia city – svedomie, žiadosti tela plní rozum a vraj veda,

čo bez filtrácie svedomia vždy prináša zlo a s filtráciou vytúženú rozumnú dostatočnosť. Človek sa musí vyformovať na osobnosť s vedomím brať len toľko, koľko potrebuje k nevyhnutnému harmonickému prežitiu s maximálnou ochranou životného prostredia pre život ďalších generácií.

Chýba citová výchova ako základ rozvoja čestných ľudí v celom intervale od čias detstva a mladosti, čo nadväzuje na hodnotové vzdelávanie časove v celoživotnom intervale získavania kvalít tvorivého odborníka aj ďalším vzdelávaním a konečne neustáleho formovania človeka zrením od egoizmu k altruizmu a vo viere v seba samého a ostatných ľudí.

Ak tieto tri zložky výchovnú citom, vzdelávaciu kvalitou a formujúcu zrením k službe ostatným porovnáme so súčasným stavom, zistíme, že bytostný štvoruholník pud – cit – rozum – viera je porušením harmónie. Pud zostal a prenáša sa do príživníctva vo vyšších rokoch, cit sa tvorí hlavne v rodine a tá je v rozklade a konečne rozum je trénovaný len materiálne a bez filtrácie zla, viera v seba samých bez požehnania je otrasená materiálnym nekonečnom nepoznaného a vonkajším nepokojom – mať čo najviac a duchovným nekonečnom vnútorného pokoja byť a vedieť čo najviac.

Tento pohyb po siločiarach ľudských snažení pohybovať sa len vo fyzikálnom priestore hmoty, alebo len v metafyzikálnom priestore ducha nás ochudobňuje o to najvzácnejšie tvoriť dobro pre seba a ostatných. Fyzika a metafyzika sú užitočné iba ako superpozične.

Ako je to s reťazcom výchovno-vzdelávacieho a formujúceho procesu

Je zarážajúce, že nepočúvame žiadostiam ducha cez svedomie a city, ale načúvame žiadostiam tela cez rozum bez filtrácie, čo nás ženie do stavu stále nespokojných egoistov. Najväčším egoistom je dieťa, ktoré len výchovou zrenia speje do stavu zrelého pokoja - altruista.

Tu niekde je zlom, lebo stále zdôrazňujeme iba vzdelávanie, ale nevychovávame a neformujeme človeka.

Vyvolený národ - židia už mnoho tisícročí chápu priority výchovy pred bezbrehým vzdelávaním. Treba si uvedomiť, že ak vydáme doklad o vzdelaní ľuďom bez citu vychovali sme príživníkov školených na kupliarstvo, podvody a vykorisťovanie, ale aj pre vyvolávanie nepokojov, vojen a utrpenia. Takýto ľudia pracujú iba pre seba a sústavne využívajú aj ostatných ktorých úmyselne zapájajú do svojich zištných cieľov.

Prosím otočme reťazec celostnej prípravy mladej generácie:

najprv výchova - s pevne vytýčenými cieľmi už od detstva (rodina, škôlky, ZŠ, SŠ atď.) - slušní ľudia.

potom odbornosť - zo znalostným trojuholníkom a heslom menej chcieť je dosiahnuť viac (širšie odbory).

potom je to zrenie - nastaviť pravidlá pravdy a spravodlivosti pre každého rovnako (zrejeme od dieťaťa egoistu do dospelého altruistu).

Žili sme a pracoval spolu v rodinách a bolo dobre. Tieto rodinné výroby a rodiny pokoja sme roztrhali na fabriky, mestá, triedy a bolo zle. Vznikali krízy, revolúcie, prevraty proste zauzlenia z chamtivosti.

Len celostná príprava človeka pre život v celostnej súkromnej rodine, akademickom mestečku, kde sa žije v spoločnom bývaní, učení, kultúre, prác je liečením proste žiť v komplexe ľudských vzťahov blízko seba a bez neduhov z cestovania, nosenia detí, opustenia rodín výtržníctvo atď. Centrom celostnej súkromnej rodiny (znalostná nestačí) by sa stali škôlky, školy, univerzity, akademické a výrobné pracoviská, ktoré by nám nahradili to, čo sme stratili pri prechode z rodinnej na priemyselnú a potom na industriálnu spoločnosť. Len takto zanikne nedostatok starosti o nás, o deti, mladých, starých, nevzdelaných, nezamestnaných a iné. Veľká rodina to iste

vyrieši, ale musí žiť celostnou kultúrou starostlivosti o všetkých na princípe rozumnej dostatočnosti a ohľaduplnosti.

Je to filozofia života vo veľkej rodine zadefinovanej na jej celostné potreby kvázi na čo najmenšom priestore malého tzv. „rodinného mesta“, kde na krátke vzdialenosti nájdeme všetko potrebné k životu a k práci pre seba a dobro ostatných v rozumnej dostatočnosti bez plytvania a ničenia životného prostredia.

Zoznam literarárnych zdrojov:

[1] FUKUYAMA, F.: *Veľký rozvrat.* Academia, Praha 2006.

[2] LIESSMANN, K. P.: *Teorie nevzdělanosti*. Akadémia, Praha 2008.

[3] IVANIČKA, K.: *Kreatika, invencia, inovácie*. EU, Bratislava, 2009.

[4] POLÁK, K.: *Inovatech*. SAV - VŠS.

Prof. Karol Polák, DrSc.
Vysoká škola Sládkovičovo

Albert Schweitzer a jeho úcta k životu ako základný predpoklad ľudskosti

Albert Schweitzer and his reverence for life as a basic condition of humanity

Alexandra Dvorská

Abstrakt:

V predkladanom príspevku sa pokúsime poukázať na prácu veľkého humanistu Alberta Schweitzera, jeho osobný vklad a príklad činorodej ľudskosti, na jeho pomoc tým, ktorí trpia a pomoc potrebujú a v neposlednom rade na to, ako prostredníctvom hlbokej úcty k človeku ukázal svetu ako byť ľudskejším. Jeho rozhodnutie pomáhať ľuďom uskutočnil ako lekár a misionár. V tropickej Afrike založil misijnú nemocnicu, kde navzdor nebezpečenstvu tropických chorôb i občianskych vojen pomáhal domorodému obyvateľstvu. V teoretickej rovine demonštroval svoj postoj k životným hodnotám osobitou filozofiou a predovšetkým etikou. Jeho etická koncepcia, ktorú sa snažil uplatňovať po celý svoj život, a v ktorej videl všeobecný etický základ naozajstnej ľudskosti -. etika úcty k životu - je nadčasová, nepodlieha módnym inováciám a aj napriek tomu je inšpiratívna.

Abstract:

In presented article we will try to refer a work of big humanist Albert Schweitzer and point out his personal contribution and example of active humanity to help those, who suffer and need help. By the practical and real love to fellow creatures he showed to the world how to be more human. His decision to help people put into practice as a doctor and missionary. He founded a missionary hospital in tropical Africa, where he was helping indigenous population despite of danger of tropical diseases and civil wars. In a theory he demonstrated his attitude to values of life by his specific philosophy and in particular by his ethics. His ethical conception which he tried to apply for his whole life and which he found to be a general ethical base of a real humanity - ethics of reverence of life - is timeless, is not a subject of new-fashioned innovations and despite of that is very inspirational.

Kľúčové slová:

humanizmus, ľudskosť, pomoc, etika, etika úcty k životu, utrpenie, misijná práca

Keywords:

Humanism. Help,.Ehics. Reverence for life. Suffering. Missionary work.

Humanizmus či ľudskosť je dôležitým predpokladom existencie ľudského druhu. I keď dnes môžeme čoraz častejšie hovoriť skôr o dehumanizme, alebo o strate ľudskosti. Je veľkou nádejou pre ľudstvo, že permanentne existujú, tak v histórii, ako i v súčasnosti osobnosti, ktoré sa svojimi činmi stali vzormi humánnosti a etiky. Medzi jedných z nich nepochybne patrí i nemecký teológ, misionár a lekár Albert Schweitzer.

Albert Schweitzer sa narodil 14.1.1875 v Kaysersbergu v Hornom Alsasku. Už v ranom veku ťažko znášal pohľad na chudobu a zároveň u neho vzbudil jeho otec, farár, záujem o Afriku. Tieto determinanty predznamenali celú jeho životnú púť.

Keď v Európe začiatkom 80.rokov 19.storočia vrcholila kolonizačná hystéria, do tropickej Afriky sa vyberali po bádateľoch i odvážni dobrodruhovia a rozliční odborníci v snahe dostať sa k nejakému podielu z tamojšieho bohatstva. Oživujúci európsky priemysel potreboval rôzne suroviny. V takto sa začínajúcom období „modernej“ kolonizácie sa v snahe podmaniť si čo najväčšiu časť kontinentu začali lúpežné a kruté výpravy a tak začalo dochádzať k sporom i medzi samotnými dobyvateľmi. Preto od jesene 1884 do jari 1885 zasadala v Berlíne konferencia, ktorú zvolal Otto von Bismarck. Bola to tzv. Konferencia o Kongu. Zúčastnilo sa na nej 14 európskych priemyselne rozvinutých štátov a Spojené štáty. Zámienkou bolo zabezpečenie

slobodného obchodu po riekach Kongo a Niger. Z geopolitického pohľadu išlo o vymedzenie záujmových oblastí jednotlivých štátov a o dohodu o zmene dovtedajších hraníc. Záverom dohody o Kongu bola kodifikácia, ako sa v budúcnosti majú podmaňovať domorodé národnosti a kmene. Napriek odporu domorodého obyvateľstva sa od momentu dohody začali kolonizovať dovtedy nepodmanené územia. Veľmi horlivo začalo s kolonizáciou i Nemecko. S kolonizátormi prichádzali do Afriky i množstvá misionárov i cirkvi, ktoré si tu chceli rozšíriť svoj vplyv.[1]
Asi od polovice 19. do polovice 20.storočia nastáva najväčší misijný rozmach. V tomto období, niekedy nazývanom „zlatou érou" misií, ako upozorňuje L. Bučko v misijnej činnosti sa urobilo aj veľa chýb. Týkali sa hlavne „vynášania" európskej civilizácie a kultúry do misijných krajín, na čom sa európski misionári priamo alebo nepriamo podieľali. No prínos západnej kultúry do rozvojových krajín mal nepochybne aj pozitívnu stránku. Bolo ňou obohacovanie domorodých kultúr o výdobytky západnej civilizácie. V súlade s dobovým myslením nie je ťažké pochopiť, že západní misionári tento proces stretania kultúr uskutočňovali často s dešpektom a s neúctou k miestnym kultúram.[2] Misijné pôsobenie v minulom storočí, to napokon platí dodnes, bolo spojené so sociálnou a charitatívnou činnosťou. Misie sa orientujú na pomoc pri živelných pohromách, na zabezpečenie základnej zdravotníckej starostlivosti v hladom postihnutých oblastiach a taktiež sa týka záujmu o okrajové vrstvy obyvateľstva a o starostlivosť o siroty. [3]

Schweitzer už v mladom veku pociťoval súcit s obyvateľstvom Afriky. Pri pohľade na pomník admirála Bruata, ho nezaujala postava admirála, ale postava Afričana. Ako neskôr napísal *„Jeho tvár mi rozprávala o utrpení čierneho svetadiela."* [4]

Schweitzerovo štúdium na súčasne dvoch fakultách - filozofickej a teologickej, ho evidentne neuspokojovalo a cítil potrebu urobiť niečo pre ľudstvo. Už vo veku 21 rokov urobil rozhodnutie o svojej budúcnosti - do tridsiateho roku života bude kazateľom na niektorej fare, pritom sa bude naďalej venovať vede a hudbe, aby sa mohol neskôr zasvätiť bezprostredne konkrétnej a užitočnej službe pre ľudstvo. Sám priznal, že vtedy ešte presne nevedel, akým spôsobom a smerom sa mala jeho činnosť uberať, preto ponechal všetko na vývoj udalostí. [5]

V jeseni 1904 nachádza Schweitzer na stole vestník Parížskej misijnej spoločnosti, z ktorého sa dozvedá, že potrebujú ľudí, hlavne lekárov, na misijnú činnosť do Gabunu, severnej provincie kolónie Kongo, v severozápadnej rovníkovej Afrike. Článok končil vetou: *„Cirkev potrebuje ľudí, ktorí na pokyn Majstra proste odpovedia: Pane, dám sa na cestu."* Vtedy sa u neho rodí rozhodnutie, ktoré sa pre celý jeho ďalší život stalo osudným. Ako uvádza *„Keď som to dočítal, dal som sa kľudne do svojej práce. Hľadanie bolo skončené."* [6] Jeho odhodlanie sa nestretáva s pozitívným ohlasom jeho blízkych. Napriek všetkým námietkám a odhováraniam je Schweitzer bez pochybností presvedčený o jeho správnosti. Ako i sám neskôr vysvetľuje, *„Je osudom mnohých ľudí, že z existenčných dôvodov alebo vzhľadom ku svojmu zaradeniu v spoločnosti vykonávajú prácu viacmenej bezduchú, do ktorej môžu ako ľudia vložiť len málo alebo skoro nič, pretože ju musia robiť skôr ako ľudské stroje."* Ďalej svoju myšlienku využitia ľudskosti rozvádza: *„Hlavné je, aby sa ľudia, o ktorých ide, neodovzdali proste svojmu osudu, ale aby i v nepriaznivých pomeroch sa so všetkou energiou snažili duševnou činnosťou uhájiť svoju osobnosť. Svoj ľudský život si vedľa svojho zamestnania uháji iba ten, kto využije každú*

[1] pozri viac: PAUL, H. F.: Albert Schweitzer. Život a dielo. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, s. 20-21.
[2] BUČKO, L.: Misijná a charitatívna činnosť. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009, s. 121.
[3] STANČEK, Ľ., NOVÁKOVÁ, I.: Misijný fenomén. Spiské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2002, s. 42.
[4] PAUL, H. F.: Albert Schweitzer. Život a dielo. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, s. 22.
[5] PAUL, H. F.: Albert Schweitzer. Život a dielo. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, s. 32-33.
[6] SCHWEITZER, A.: Z mého života a díla. Praha: Vyšehrad, 1974, s. 82.

príležitosť, aby vo svojom osobnom, či už i sebeväčšom nenápadnom jednaní, zostal vždy človekom pre ľudí, ktorí človeka potrebujú.“ [7] Svoje ušľachtilé zámer zároveň zdôvodňuje zanedbanou starostlivosťou o humanitnú úlohu, ktorú by si podľa neho Európania mali plniť a prirovnáva Európanov a chudobných afrických ľudí žijúcich v kolóniách k novozákonnej epizóde o boháčovi a chudobnom Lazarovi.[8] Európania sú tým boháčom, pretože pokrok v lekárstve im dáva mnoho znalostí a prostriedkov proti bolestiam a chorobám a oni všetky výhody tohto bohatstva prijímajú ako samozrejmosť. Na druhej strane sveta, ďaleko v kolóniách žije chudobný Lazar, národ farebných, ktorý trpí bolesťami i chorobami ešte viac ako Európania a nemá prostriedky ako proti nim bojovať. Schweitzer vytýka Európanom, že sa nedokážu vcítiť do jeho stavu a obmäkčiť svoje srdcia a tak sa proti nemu prehrešujú rovnako, ako sa prehrešuje boháč proti chudobnému pred svojimi dvermi.[9] Schweitzer je presvedčený, že prehrešky Európanov možno zmierniť iba naozajstnou láskou k blížnemu, ktorá sa prejaví v praktickej pomoci. Neochvejne verí svojim slovám a na dôkaz svojej viery sa rozhoduje vyštudovať medicínu a ísť osobným príkladom. Svoju vedeckú kariéru zamieňa za obtiažnu prácu v pralese, kam odchádza ako misionár i ako lekár, aby tam mohol bezprostredne slúžiť ľuďom.

Schweitzer zasväcuje celý svoj život práci v pralese a nemocnica v pralese sa stáva vzorom jeho životného názoru, ktorým sa snažil riadiť po celý život, a to, pomoc najbiednejším, čím názorne demonštroval, čo rozumie pod láskou k blížnemu. Jeho morálne zásady ale nezostávajú len v striktných medziach lásky k blížnym. Rozširuje ich ešte ďalej a prichádza s vlastným výkladom etiky. Tá podľa Schweitzera vzniká tam, kde realizujeme naše prisviedčanie svetu a životu a našej vôli k životu. Etiku teda definuje ako zodpovednosť ku všetkému, čo žije.
Pod obyčajnou etikou Schweitzer rozumie to, čo určuje, koľko môžem obetovať zo svojej existencie a šťastia na úkor druhých. Nazýva ju relatívnou etikou. Zároveň predkladá vlastnú etickú koncepciu, ktorú nazýva „*etikou úcty k životu*“ a považuje ju za aboslútnu etiku. Táto „*za dobro pokladá len zachovávanie a podporovanie života. Každé jeho ničenie a poškodzovanie, nech už k nemu dôjde za akýchkoľvek okolností, ciachuje ako zlé.*“ [10] To je zároveň hlavným princípom mravnosti. Akákoľvek pomoc, ktorú môžeme poskytnúť nejakému živému tvorovi, je pomocou, ktorú mu poskytneme pre zachovanie a podporu jeho existencie. Úcta k životu zahŕňa princíp lásky a zároveň požaduje súcit so všetkými stvoreniami. [11] Schweitzer sa tento princíp snažil aplikovať nielen na ľudí, ale i na iné živé stvorenia, živočíchy a dokonca i rastliny.

Vo vzťahu k človeku Schweitzer žiada, aby ľudia boli a zostávali pre ľudí. Vyzýva tých, ktorí nemôžu vykonávať povolanie, ktorým by nejako preukazovali ľudskosť iným ľuďom, aby obetovali niečo zo svojho času a voľných chvíľ, i keď ich mnoho nemajú. Je potrebné otvoriť si oči a hľadať, či nejaký človek nepotrebuje pomoc akýmkoľvek spôsobom, či už účasťou na živote osamelých alebo nevládnych. Ako príklad uvádza dobrovoľníctvo. [12]

Vo vzťahu k inému životu zastáva Schweitzer obdobný postoj. Jeho etický človek neodtrhne zo stromu nijaký list, dáva pozor, aby nezašliapol na ceste hmyz, prípadne ho prenesie cez cestu do trávy. *„Keď po daždi zbadá na ceste dážďovku, pamätá na to, že na slnku by uschla, keby nemohla zaliezť, a preto ju prenesie z kamenistej cesty, ktorá pre ňu znamená smrť, do trávy. Keď ide okolo hmyzu, ktorý spadol do mláky, nájde si čas a podrží mu na záchranu list alebo steblo.“*

[7] SCHWEITZER, A.: Z mého života a díla. Praha: Vyšehrad, 1974, s. 86-87.
[8] pozri bližšie: Lukáš, 16: 19-31, In: Biblia. Nová zmluva. Minsk: PICORP, 1992, s.99.
[9] SCHWEITZER, A.: Lidé v pralese. Praha: Orbis, 1975, s. 7.
[10] SCHWEITZER, A.: Zastánce kritického myšlení a úcty k životu. Praha: Vyšehrad, 1989, s. 291.
[11] SCHWEITZER, A.: Nauka úcty k životu. Praha: Supraphon, 1974, s. 41-42.
[12] SCHWEITZER, A.: Nauka úcty k životu. Praha: Supraphon, 1974, s. 53.

Alebo, Schweitzerov etický človek pracujúci v noci pri svetle lampy by mal zatvoriť okno a byť radšej v dusnej miestnosti, lebo hmyz letiaci za svetlom vletí do miestnosti a spáli sa. [13]

Poškodzovanie života Schweitzer pripúšťa, ale iba za podmienky, že *„keď už nejaký život poškodzujem, musí mi byť zrejmé, ako ďaleko to je nutné. V ničom nemôžem ísť ďalej, ako je nevyhnutné.“* [14] Z dvoch vyššie uvedených zjavných protirečení sa môže javiť, že absolútna úcta k životu nejestvuje, pretože sám Schweitzer ju spochybnil tým, že uvažuje o potrebe zvážiť, či život možno poškodiť, a tak je každému jedincovi daná možnosť utvoriť si vlastný subjektívny postoj, ktorý obyčajne zohľadňuje vlastné egoistické zámery. Nepochybne je však úcta k životu základným princípom Schweitzerovej etiky a ako ďalej vidíme, i nevyhnutné poškodzovanie života Schweitzer akceptuje len s trpkosťou, pretože v mnohých prípadoch sme nútení obetovať živé tvory, aby sme mohli zachrániť iné, ktoré sú nimi ohrozené. *„Kto zdvihne vtáka vypadnutého z hniezda, považuje za nutné zabíjať malé tvory, aby ho mohol kŕmiť. Toto jednanie je svojvoľné. Akým právom obetuje pre jeden život radu iných.“* [15] Schweitzer zároveň kritizuje i tých, ktorí robia pokusy na zvieratách, i keď je to v záujme hodnotného cieľa. V každom jednotlivom prípade je potrebné zvážiť, či bolo obetovanie zvieraťa pre ľudstvo nutné.[16]

Napriek Schweitzerovej snahe aplikovať etiku úcty k životu do reálneho života je aj on sám na pochybách. Uvedomuje si ťažkosti s tým spojené. Ako uvádza, pri jeho pobyte v Lambaréne bol častokrát nútený niektorého chodiaceho pacienta požiadať, aby pomohol inému chorému, pripútanému na lôžko. Ochota pomôcť však bola poskytnutá len v prípade, ak dotyčný na lôžko pripútaný pacient patril k jeho kmeňu. Nefungovali žiadne pokusy ani vyhrážky prinútiť niekoho obetovať sa pre niekoho cudzieho. [17] I keď jeho „misia“ ísť príkladom, nie vždy fungovala, on sám sa statočne držal svojich myšlienok a neúnavne bojoval o životy svojich pacientov: *„Moja nemocnica je tu pre všetkých trpiacich. I keď im nemôžem zachrániť život, môžem sa o nich aspoň s láskou starať a uľaviť im v poslednej hodinke.“* [18]

Ďalšou podmienkou Schweitzerovho etického človeka je odpúšťanie. Ako uvádza, odpúšťanie v rámci obyčajnej etiky sa deje preto, lebo tu pôsobí súcit odpúšťajúceho voči previnivšiemu sa. Pri odpúšťaní sa ľudia cítia veľmi dobrí, ale neuvedomujú si, že takého odpúšťanie je spojené s pokorením toho druhého. A tak sa odpúšťanie stáva príjemným triumfom oddanosti. Z pohľadu Schweitzerovej etiky úcty k životu je každá zhovievavosť a odpustenie činom vynúteným pravdivosťou k sebe samej. Preto je dôležité a potrebné sa cvičiť v bezhraničnom odpúšťaní, pretože v neodpúšťaní by som nebol pravdivý voči sebe samému, čiže by som si počínal tak, akoby som nebol rovnako vinný ako ten, kto sa previnil proti mne. Schweitzer vychádza z toho, že keďže každý človek je *„neláskavý, nevraživý, ohováračský, ľstivý, povýšenecký, musím odpustiť druhým všetku neláskavosť, nevraživosť, ohováračstvo, ľstivosť a povýšenectvo, ktorého sa oni dopustili proti mne.“* [19]

[13] SCHWEITZER, A.: Kultúra a etika. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, s. 354.
[14] SCHWEITZER, A.: Kultúra a etika. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, s. 292.
[15] SCHWEITZER, A.: Nauka úcty k životu. Praha: Supraphon, 1974, s. 34.
[16] Dubnička napríklad polemizuje s myšlienkou, že nutnosť rozhodnutia, či je človek v práve odobrať život zvieraťa možno demonštrovať i na príklade, keď sedliak chovajúci stádo kráv, je okrem ich kŕmenia povinný sa o ne i starať. V tom prípade, v súlade so Schweitzerovou etikou môže zabiť vlka, ktorý napadne jeho kravy na pastve a vlastník kráv o morálnosti svojho správania nebude ani na chvíľu pochybovať. Pozri: DUBNIČKA, I.: Mravy, šelmy a vegetariáni. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2007, s. 199.
[17] SCHWEITZER, A.: Z mého života a díla. Praha: Vyšehrad, 1974, s. 213.
[18] SCHWEITZER, A.: Lidé v pralese. Praha: Orbis, 1975, s. 171.
[19] SCHWEITZER, A.: Kultúra a etika. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, s. 358-359.

K odpúšťaniu by malo dochádzať nenápadne, čo v Schweitzerovom ponímaní znamená, že v podstate nedochádza k odpúšťaniu ako takému, len nepripúšťam, aby došlo k súdeniu. Ide teda o nevyhnutné rozšírenie a prehĺbenie bežnej etiky. Proti zlu, ktoré existuje v človeku treba bojovať, ale nie súdením druhých, ale seba samých. Na druhých môžeme pôsobiť tak, že budeme bojovať so sebou samými a taktiež byť pravdivými voči samým sebe. Takto zapájame hlboké duchovné sebaovládanie, ktoré je súčasťou etiky úcty k životu. Všetko pôsobí potichu, z čoho Schweitzer vyvodzuje, že *„pravá etika začína tam, kde prestávame používať slová“*.[20]

Albertovi Schweitzerovi sa dostalo i veľa kritiky, či už za to, že mal slúžiť západnému svetu ako aliby za hriechy kolonializmu, či zo strany neprajníkov, kde musel čeliť obvineniam z paternalizmu, sexizmu a rasizmu. Napriek tomu jeho skutky sú bezpochyby prejavom obrovskej ľudskosti a jeho humanizmus sa stal praktickou prácou humanizmom činu a preto sa mu právom dostalo takých prívlastkov ako “génius ľudskosti”, či “najväčší človek storočia”. Vo svojich tvrdeniach nekompromisný Schweitzer apeluje na ľudstvo s myšlienkou byť ľudskejšie. Podujal sa zobudiť svedomie ľudí a tí nezostávajú bez odozvy. [21]

I keď sú postoje Alberta Schweitzera k etike a jeho úcte k životu miestami komplikované, občas dokonca protirečivé, prejavy jeho hlbokého humanizmu sa nedajú prehliadnuť. Je obdivuhodné, že svojim odchodom priniesol naraz tri obete: rozlúčil sa so svojou hrou na organe, vzdal sa pedagogickej činnosti a tiež stratil svoju materiálnu nezávislosť (čím bol stále odkázaný na pomoc priateľov). Napriek tomu vytrvalo a s entuziazmom pracoval na chode nemocnice, ktorý mohol (okrem pomoci priateľov) zabezpečiť jedine z honorárov za svoje knihy a z prednášok. Táto veľká osobnosť so silným charakterom a neobyčajnou vytrvalosťou sa stala ikonou ľudskosti nielen 20.storočia, ale jeho hlboké myšlienky a životný názor, podľa ktorého sám žil, zostávajú veľmi inšpiratívne i v dnešnej dobe.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BIBLIA. *Nová zmluva*. Minsk: PICORP, 1992.

[2] BUČKO, L.: *Misijná a charitatívna činnosť*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009, ISBN 978-80-89271-37-5.

[3] DUBNIČKA, I.: *Mravy, šelmy a vegetariáni*. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2007, ISBN 978-80-8094-228-1.

[4] PAUL, H. F.: Albert Schweitzer. *Život a dielo*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, ISBN 80-7140-135-8.

[5] SCHWEITZER, A.: *Kultúra a etika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986.

[6] SCHWEITZER, A.: *Lidé v pralese*. Praha: Orbis, 1975.

[7] SCHWEITZER, A.: *Nauka úcty k životu*. Praha: Supraphon, 1974.

[8] SCHWEITZER, A.: *Z mého života a díla*. Praha: Vyšehrad, 1974.

[9] SCHWEITZER, A.: *Zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. Praha: Vyšehrad, 1989. ISBN 80-7021-010-9.

[20] SCHWEITZER, A.: Kultúra a etika. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, s. 359.

[21] Za zmienku stojí jeden príklad, keď počas cyklu prednášok a vystúpení, ktoré Schweitzer absolvoval, aby tak zarobil na chod nemocnice, odcestoval do Švédska. Ľudia chceli vidieť i počuť človeka, ktorý bol ochotný odísť pomáhať úbohým bedárom do temného pralesa. Po jednej prednáške za ním prišiel jednoduchý sedliak, ktorý nemal peniaze, napriek tomu chcel niečo obetovať. Daroval Schweitzerovi kožušinovú čiapku, ktorú zdedil po starom otcovi, so slovami: *„To si zaslúžiš iba ty, lebo si Schweitzer“*. Takáto ochota sa prejavovala po celé desaťročia až do Schweitzerovej smrti. Tisíce a tisíce najmä prostých ľudí boli ochotní prinášať obete v záujme Schweitzerovho samaritánskeho diela v Afrike. Pozri: PAUL, H. F.: Albert Schweitzer. Život a dielo. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1997, s. 126.

[10] STANČEK, Ľ., NOVÁKOVÁ, I.: *Misijný fenomén*. Spiské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2002, ISBN 80-7142-100-6.

PhDr. Alexandra Dvorská
externá doktorandka katedry kulturológie
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
e-mail: alexandra.dvorska@yahoo.com

Morálka v evropském integračním procesu

Morality in European Integration Process

Jiří Tuza

Abstract:

Evropský integrační proces byl zahájen po skončení druhé světové války a do dnešní doby prošel šedesátiletým vývojem. Počátek tohoto procesu je datován do doby, která následovala po bezprecedentní ignoraci morálky a humanismu. Z hlediska moderní historie se jedná o poměrně dlouhé období, ve kterém se promítly různé přístupy k morálce a jejím hodnotám. Integrační proces je nejvíce ovlivňován členskými státy, v návaznosti na jejich vnitřní poměry. Cílem článku je postihnout některé morální aspekty tohoto složitého vývoje.

Abstrakt:

The European integration process was initiated after World War II; the process has passed through the sixty-year development. The beginning of this process is dated to the period after an unprecedented ignorance morality and humanism. In terms of modern history, it is quite a long period in which different approaches to morality and its values were reflected. The integration process is affected mostly by Member States in relation to their internal affairs. The aim of this paper is to describe some moral aspects of this komplex development.

Klíčová slova:

Právo, morálka, Evropská unie, integrace, nadnárodnost, suverenita

Keywords:

Law. Morality. European Union. Integration. Transnationality. Sovereignty.

Fenomény morálka a právo spolu velmi úzce souvisí a v každém právním systému je možno určité prvky morálky obvykle prostřednictvím přirozeného práva nalézt. Na morálku v právu je možno nazírat z několika úhlů pohledu. Může to být pohled zákonodárce, pohled nestranného pozorovatele pohled soudce. Tyto náhledy se liší ve způsobu hledání odpovědi na otázku co má být a co je. „Tezi institucionálního sepětí práva a morálky považuji za důvodnou a přesvědčivou. Právní řád, jehož existence by spočívala pouze na systému sankcí (zejména uvnitř systému orgánů moci), a to bez jakéhokoli sepětí se společností akceptovatelnými morálními principy, ztrácí jakoukoli legitimitu“. „Otázka institucionálního sepětí morálky a práva v demokratickém právním státě se tak transformuje do otázky chápání suverenity“.[22] Naskýtá se otázka jaké množství morálních prvků, či morálky by mělo právo obsahovat, aby mohlo být považováno za dobré právo. Obtížně může být stanoven nějaký univerzální model či systém morálních norem a stejně tak bude zřejmě nemožné univerzálně stanovit ideální množství morálky v právu. Naproti tomu se také naskýtá elementární otázka, proč by právo a morálka mělo mít společný obsah. Pokud budeme obecně vycházet z předpokladu, že cílem práva a morálky je přežití, potom je takový společný obsah nezbytný. „Kdyby takový obsah chyběl, lidé – takoví, jací jsou – by neměli žádný důvod dodržovat jakákoli pravila“.[23]

Model jednoty práva a morálky není v právní teorii ničím novým a již v devatenáctém století se můžeme setkat s názorem, že právo představuje určité minimum morálky. Takovéto spojení práva a morálky, však není zcela objektivní. Různorodý je také způsob vzájemného ovlivňování a působení práva a morálky.

[22] HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*, 2006, s. 34, 35 an.
[23] HART, H. L. A. *Pojem práva*, 2004, str. 192

Názor, že právo je minimem morálky může být tedy použit pouze jako přirovnání.[24] Přesto však společný obsah práva a morálky může umožňovat společnosti dosahovat dlouhodobých cílů a podporovat vzájemnou zdrženlivost a bránit zištnosti, zejména ve vztahu ke zneužití moci. Společný obsah umožňuje také efektivněji využít donucovací systém.

Evropské právo je zvláštní formou mezinárodního práva veřejného, od kterého je ale odlišné. Mezinárodní právo veřejné je někdy také řazeno do kategorie morálky a to z toho důvodu, že postrádá donucení. Na druhé straně ale nelze tvrdit, že donucení v mezinárodním právu neexistuje. Obvykle má ale charakter agrese jednoho či více států přímým použitím síly, nebo jiných mocenských prostředků. Morálka se ve vztahu ke státu může projevovat jako ctnost státu dodržovat mezinárodní závazky. Mezi státy se tak vytvořila určitá kategorie mezinárodní morálky, která je však odlišná od pojetí morálky v lidské společnosti. Mezinárodní právo se řídí pravidly. ,,Pravidla mezinárodního práva jsou – podobně jako pravidla práva obecného – z morálního hlediska často zcela neutrální. Pravidlo může existovat, protože je vhodné či nezbytné mít nějaké jasně stanovené pravidlo týkající se jistých témat, nikoli však proto, že je konkrétnímu pravidlu přisuzována určitá morální důležitost".[25] V mezinárodní právu je obvyklé, že morálka nemůže obsahovat pravidla, která by pro státy nebyla vhodnější než pravidla alternativní.

V integračním evropském procesu až do vzniku Evropské unie se uplatňovalo komunitární právo. Toto právo bylo postaveno na smluvním základě, obsahovalo princip nadnárodnosti a při jeho dodržování, či vynucování se uplatňovaly jak sankce právní, tak morální. Z právních sankcí bylo apriori vyloučeno použití násilí. Účinnou sankcí ale byly sankce formou pokut, nebo omezení či zastavení možnosti čerpání finančních prostředků společenství. Jako sankce neexistoval institut vyloučení státu ze společenství. Na druhé straně ale členský stát mohl ze společenství vystoupit. Po vzniku Evropské unie došlo ke zdvojkolejnění integrace představované ustavením tří pilířů tzv. Maastrichtského chrámu. První pilíř představuje dosavadní způsob integrace a bázi federalistické. Druhý a třetí pilíř rozšiřuje integraci na bázi funkcionalistické, bez nadnárodnosti a představuje spolupráci členských států v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky a spolupráce v oblasti justice a vnitra. Jelikož druhý a třetí pilíř nebyl nadnárodní, k prosazování práva v druhém a třetím pilíři nemohou být k dodržování smlouvy použity normy právní, ale pouze morální. Od této skutečnosti se odvíjela míra dodržování smlouvy. Zatímco v prvním pilíři byly smlouvy až na drobné výjimky dodržovány, zejména ve druhém pilíři taková míra dodržování smlouvy není. Tento jev můžeme pozorovat v průběhu celé historie EU. Morální nátlak a hlediska zjevně nejsou tak účinná jako nátlak právní. Dodržování smlouvy ve třetím pilíři byl na lepší úrovni než ve druhém pilíři, ale to bylo způsobeno vedle morálního tlaku zejména obsahovým zaměřením třetího pilíře.[26] Zde se projevuje fenomén obavy o přežití a ten charakterizován zvýšenou snahou států spolupracovat zejména v ochraně proti organizovanému zločinu a spolupráci vnitrostátních soudů zejména v trestních věcech, vymáhání pohledávek a výkonech soudních rozhodnutí. Z uvedeného vyplývá, že morálka ve vztahu k závaznosti evropského práva hraje důležitou a nezastupitelnou roli. Nicméně pokud bychom hodnotili efektivitu evropského práva, tak vedle morálních sankcí za nedodržení práva jsou nezastupitelné sankce právní.

Mezinárodní bezpečnost je významnou aktuální oblastí zachování mírového rozvoje států. V historických souvislostech se těmito myšlenkami zabývali významní myslitelé. Tak Dante Alighieri (1265 – 1321), který v mnohém navazuje na Tomáše Akvinského uvádí, že úkolem státu je

[24] blíže HARVÁNEK, J. aj. *Teorie práva*, 2008, s. 73 an.
[25] HART, H. L. A. *Pojem práva*, 2004, s. 225
[26] blíže TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., aj. *Evropské právo*, 2006, s. 63

dosažení vnitřního míru. Dante tuto myšlenku rozšiřuje o nutnost nastolit mír také mezi státy. Uvádí, že je třeba vytvořit autoritu schopnou odstranit mezistátní rozbroje a dát světu řád. Jako řešení uvádí univerzální světovou monarchii v čele s císařem. Jako určitý odraz těchto myšlenek do dvacátého století je možno spatřovat v mezinárodních organizacích jako Společenství národů, Organizace spojených národů a konečně integraci Evropy do Evropské unie. V rámci této univerzální monarchie Dante předpokládá, se mohou potom svobodně rozvíjet všechny dosavadní státy. Univerzalita však neměla znamenat uniformitu. Principem státu je rozum a vláda by tudíž měla být svěřena jen nejrozumnějším. Toto uspořádání, vedeno rozumem, má zajistit občanům svobodu a spravedlnost. I nad monarchou stojí přirozené právo a nesmí jednat svévolně. Pokud přirozené právo poruší, stává se tyranem.[27]

Bez povšimnutí by nebylo vhodné také ponechat odkaz Thomase Mora. Mnohé z jeho myšlenek bylo ve dvacátém století realizováno jednak v podobě budování socialistických států, což skončilo v podobě nesvobodných totalitních diktatur a jednak v podobě budování sociálních států a vytváření prostředí solidarity mezi státy s cílem pozvednout plošně životní úroveň obyvatelstva. Příkladem může být evropská integrace v období po druhé světové válce a vznik evropských společenství.

Zejména v evropském prostoru, který byl ve dvacátém století dějištěm dvou světových válek se jedná o oblast velmi citlivou. Současná EU, která vychází ze smluv o Evropských společenstvích - součásti EU, navazuje a vychází z tradičních evropských křesťanských a morálních tradic a práva. Významné jsou zde také myšlenky stoicismu a jeho ideje humanity a lidskosti, snášenlivost národnostní, rasové a sociální. Evropská integrace vychází z všelidských hodnot a ideje světoobčanství.

V této souvislosti stojí za zamyšlení otázka hlubšího zkoumání motivace předání části moci nově vytvořenému subjektu ES a aplikace principu nadnárodnosti, tedy prvku, který byl do té doby až na vznik Rady Evropy zcela výjimečný. Důvodů je možno vedle obecně proklamovaných uvést určitě více ale domnívám se, že důležitým důvodem mohla být obava státu z vlastní moci a zneužití státní moci. K tomu mne vede skutečnost, že v minulých obdobích se evropské státy mnohokráte a mnohými více či méně závaznými formami snažily zabezpečit mírový vývoj na evropském kontinentu a tyto snahy opakovaně dříve či později skončily válečným konfliktem. Naskýtá se otázka, zda jsou státy samy o sobě schopny kontrolovat svoji moc tak, aby udržely svoje „chování“ v určitých mezích stanovených vnitrostátním pravidlem, nebo mezinárodní smlouvou? Domnívám se, že na tuto otázku s ohledem na historický vývoj bude nutno odpovědět záporně.

Obdobně je v této souvislosti nasnadě položit otázku, zda jsou lidé schopni se vždy chovat v souladu s danými, nebo uznávanými pravidly? Odpověď bude zřejmě stejná. V případě státu je situace složitější, neboť jednak zde vystupuje stát jako suverén se svou neomezenou mocí, limitovanou pravidly státem vytvořenými a jednak jsou zde lidé, se všemi svými nedostatky (politici), kteří prostřednictvím politické moci, charisma a pod. fakticky státní moc ovládají a rozhodují o chování státu. Za této situace odhodlání státu, nebo států dostát svým závazkům, nebo vlastním vnitřně stanoveným pravidlům se může teoreticky den ze dne měnit v souvislosti s personálním obsazením politiků. Tak může, velmi zjednodušeně řečeno, dojít k excesu, kdy se stát jako celek chová jinak, než se zavázal, nebo než se chovat chtěl.

S odvoláním na tyto myšlenky je tady možné se domnívat, že v případě konceptu Evropských společenství sehrála svou roli obava států z vlastní moci a jejího zneužití proti jiným státům. Jako

[27] blíže VALEŠ, L. *Dějiny politických teorií*, 2004, s. 71

řešení se volilo oddělení části suverenity (moci,) potřebné k vedení války a její předání společenství s možností do budoucna rozsah oddělené části korigovat a usměrňovat. Nebyla také vyloučena možnost nastolit předchozí stav, neboť první společenství bylo uzavřeno na dobu určitou a to padesát let.[28]

Vznikem prvního Evropského společenství tak byla nastolena zcela nová pluralita moci, kde dochází k prolínání moci státní, moci Evropských společenství, moci institucí a moci fyzických a právnických osob. Po vzniku EU se výčet těchto mocí ještě rozšiřuje o moci vzniklé z unijního práva. Pluralita moci je tak schopna být nástrojem bezpečnosti a mírového vývoje v prostoru EU a současně eliminovat excesy v rozhodování politiků.

Vznik Evropských společenství byl tedy především motivován zachováním dalšího mírového vývoje v Evropě a ekonomickou prosperitou. Současná EU představuje jednak ucelený právní systém a jednak značnou politickou a ekonomickou moc přesahující evropský kontinent.

Unijní právo je soubor právních. norem, které mají základ a oporu především v ustanoveních Smlouvy o Evropské unii a Lisabonské smlouvě. Ustanovení unijního práva se týkají také koordinace postupu členských států v oblasti zahraniční s bezpečnostní politiky a spolupráce v oblasti bezpečnost a vnitřní politiky, tedy justice a vnitra.[29]

Z hlediska suverenity a státní moci členských států se oblast unijního práva dotýká nejcitelnějších míst suverenity čl. států a státní moci. Především z tohoto důvodu v unijním právu nenacházíme stejný stupeň integrace jako u práva komunitárního. Naproti tomu, ale blok unijního práva je tvořen akty, které schválily členské státy a stojí vedle komunitártního práva, mimo pravomoc ESD (čl. 35 a 46 SEU). V praxi aplikovatelnost unijního práva znamená, že nikdo nemůže donutit členský stát, aby v oblastech postrádajících nadnárodnost plně respektoval vlastní závazky a přijaté opatření. Reálně si tedy ze představit situaci, kdy členský stát odmítne posléze aplikovat opatření, pro něž předtím hlasoval. hlasoval. Unijní právo tak má svým charakterem blíže k mezinárodnímu právu veřejnému.[30]

Pokud budeme posuzovat unijní právo z pohledu státu jako suveréna a nositele státní moci, tak v oblastech upravených tímto právem se stát svojí moci nezbavuje, pouze se „zavazuje“, ale s možností neplnit závazky a ponechat si neomezenou moc a suverenitu. Tento přístup z hlediska zásady, že smlouvy mají býti dodržovány, je ve znamení utilitarity nositele moci a z pohledu morálky není ideální. Machiavelli k otázce závaznosti vládce plnit dané slovo uvádí, že vládce musí zvážit, zda splnění daného slova je pro něho výhodné. „Na tomto světě existují dva způsoby jednání: jedno je ve shodě se zákony lidskými, druhé se zákony přírodními. A když nestačí k dosažení cíle to první, pak se nedá nic dělat a musí se sáhnout i k druhému. Skutečný panovník musí ovládat obojí. Moudrý muž tedy nemůže stát ve slově, je-li mu to na škodu a jestli pominuly okolnosti, za nichž je dal“.[31] Ve svém důsledku nedodržování smluvních závazků v oblasti unijního práva má negativní dopad z pohledu třetích států a moc Evropské unie se tím zmenšuje.

Evropské právo vznikalo jak o zcela nový, moderní právní systém, od kterého se očekávalo že jeho prostřednictvím bude zajištěna prosperita a mírový vývoj ve významné části Evropy. Tento právní systém měl na smluvním základě převzít část suverenity národních signatářských států a současně umožnit vznik institucí, které by s touto postoupenou suverenitou ku prospěchu těchto států v rámci stanovených pravidel nakládaly. Celý tento proces předpokládal dobrovolné plnění smluvních závazků a tudíž i morální kredit politiků jednajících jménem členských států

[28] blíže JANKŮ, M. *Základy práva ES a EU*, 2006, s.14 an.
[29] blíže TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P. aj. *Evropské právo*, 2006, s.323
[30] Blíže MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné*, 1993, s. 139
[31] MACHIAVELLI, N. *Vladař*, 1997, s. 65

zdůrazněný prvkem nadnárodnosti. Morálka je v tomto právním systému všudypřítomná a promítá se při obsazování stěžejních institucí, tvorbě práva i aplikačním procesu. Ve vztahu k moci a jejímu zneužití byl překonán klasický model dělby moci a dělba moci je víceúrovňová, když se dělí na jednotlivé moci rozdělené mezi instituce a státy. V tomto smyslu je velice důležité zachování suverenity členských států, kterým přísluší právo veta ke změnám obsahu smluv a umožňuje zachování stávajícího stavu. Obdobný postup je zajištěn v procesu tvorby práva. V této souvislosti je také velmi důležitá součinnost poradních a konzultačních orgánů umožňujících tvořit dobré právo, stejně jako ve smlouvě zakotvené procedury tvorby práva. Nový, dokonalejší způsob rozdělení moci, zabraňuje ovládnout jednotlivá mocenská centra jednou silou, nebo je mocensky jinak provázat, jak se může stát v národních státech. Celá složitost systému se může zdát těžkopádná, zatížená rizikem stagnace, obstrukcí a oslabením celku. Je však významnou ochranou a prevencí proti zneužití moci. Významným, zásadním a současně stmelujícím prvkem evropského právního systému je soudcovská tvorba práva přestavovaná také zmocněním Evropského soudního dvora vykládat právo. Proti zneužití moci, korupci a nemorálnímu jednání především výkonné a soudní moci slouží poměrně složitý a právem stanovený výběr kandidátů na obsazení těchto institucí s požadavkem na vysoký morální kredit navrhovaných za současné veřejné kontroly. Významným prvkem je také odpovídající existenční zajištění těchto osob. Je možno říci, že morálka, právo a princip dělby moci jsou stěžejními stavebními prvky konstrukce evropského právního systému, a že v mnohém byly co do kvality systému překonány společenské systémy členských států.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] HART, H. L. A.: *Pojem práva.* Praha : Prostor, 2004, 312 s.
[2] HARVÁNEK, J. et al.: *Teorie práva.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, 501 s.
[3] HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, 303 s.
[4] JANKŮ, M.: *Základy práva ES a EU.* Ostrava : Key Publishing, 2006, 209 s.
[5] MACHIAVELLI, N.: *Vladař*, Praha : Ivo Železný, 1997, 101 s.
[6] MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné : obecná část.* Brno : Doplněk, 1993, 179 s.
[7] TICHÝ, L. et al.: *Evropské právo.* Praha : C.H.Beck, 2006, 879 s.
[8] VALEŠ, L.: *Dějiny politických teorií.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2004, 236 s.

Mgr. Tuza Jiří, Ph.D.
Mendelova univerzita v Brně
Zemědělská 1/1665
613 00 Brno
Tel. +421 603 448 840
e-mail: jirituza@volny.cz

Hodnotové pozadia procesov socializácie a integrácie

Background values of the socialisation and integration processes

Oliver Brezinský

Abstrakt:

Práca sa zaoberá významom hodnôt a ich dôležitosťou v spoločenskej praxi. Upozorňuje na dôležitosť skúmania a spoznávania významných hodnôt v kontexte sociálnej práce. Vyzdvihuje dôležitosť integračných a socializačných procesov a identifikuje i niektoré problémy s nimi spojené. Zaoberá sa i určením niektoých univerzálne platných hodnôt, ktoré by mali byť v základe všetkých integračných a socializačných tendencií.

Abstract:

The paper deals with understanding of values and their importance in social praxis. It points the importance of survey of values in the context of social works. Highlights the importance of integration and socialization processes and identifies some of the problems associated with them. It deals with the determination of some universally valid values, which should be the basis of all integration and socialisation tendencies.

Kľúčové slová:

integrácia, socializácia, hodnoty, základné ľudské práva, ľudská dôstojnosť, tolerancia, spravodlivosť, zodpovednosť, služba

Keywords:

Integration. Socialisation. Values. Human rights. Human dignity. Tolerance. Justice. Responsibility. Service.

V posledných desaťročiach sa problematika integrácie a dezintegrácie stáva jednou z hlavných tém nielen v oblasti sociálnych vied, ale najmä v priestore sociálnej praxe. Zvlášť výrazne možno tieto tendencie pozorovať v rámci Európskej únie, ktorá pri svojom vývoji prešla zaujímavú cestu od ekonomickej spolupráce cz politickú spoluprácu k hodnotovému zbližovaniu jednotlivých národných štátov v zmysle integrácie na základe politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych záujmov.[32]

Toto je však iba jedna dimenzia problému integrácie. Tento problém sa však výrazne prejavuje i v rovine jednotlivých členských štátov, ktoré problematiku integrácie riešia v rovine vzťahov medzi majoritou a minoritami, či už máme na mysli minority etnické, sociálne alebo kultúrne.

V oboch dimentzách je potrebné zodpovedne riešiť nielen metodiku integračných postupov, ale v prvom rade samotnú filozofiu integrácie, predovšetkým z hľadiska miery a vhodnosti jednotlivých prístupv k tejto problematike ako aj otázku cieľov, ktoré chceme integračným procesom dosahovať. Hrozí tu totiž nebezpečenstvo prejavenia sa dvoch extrémnych následkov nesprávneho pochopenia fenoménu integrácie a jej významu.

Prvou hrozbou je prekročenie rozdielu medzi integráciou a unifikáciou, resp. asimiláciou. Integrácia sa síce definuje ako spojenie častí do vyššieho celku, rozhodne však neznamená spojenie takého druhu, v ktorom zanikajú jedinečnosti jednotlivých častí, naopak, proces integrácie musí byť vedený takým spôsobom, aby dokázal tieto špecifiká využiť v prospech celku. Potláčanie jedinečných vlastností integrovanej skupiny môže mať za následok vnímanie integračných procesov ako nátlak pôsobiaci proti etnickej či kultúrnej identite členov danej skupiny a bude preto pôsobiť kontraproduktívne.

[32] HOOGHE, L. *The European commission and the integration of the Europe. Images of governance.* s. 205 – 206

Rozhodne sa však treba vyvarovať i opačného extrému, akým je prílišná benevolencia[33] alebo formalizmus v uplatňovaní integračných praktík či dokonca vzdanie sa integračných snáh. Výsledkom takéhoto prístupu môže byť segregácia spoločnosti so všetkými dôsledkami, ktoré z nej vyplývajú.

Je teda viac než jasné, že úspešný proces integrácie musí byť založený nielen na jasne definovanom spoločenskom dobre, ale aj na pochopení záujmov integrujúcich sa skupín a hľadaní spoločných cieľov majority i minority.[34]

Jedným zo základných východísk pre pochopenie problematiky integrácie sféra hodnôt. Hodnotu možno chápať ako vyjadrenie významu určitého súcna, pričom termín súcno tu nemožno obmedziť na nejaký hmotný jav. V kontexte hodnôt a sociálnej problematiky sa vyšší dôraz kladie na hodnoty ako na reprezentujúce určitý spoločenský fenomén. Hodnotu môžeme vnímať i ako cieľ, na ktorom (jednotlivcovi alebo spoločnosti) záleží a o ktorý je žiadúce a dobré usilovať sa, bojovať oň. Hodnoty tvoria os, okolo ktorej sa otáča život jednotlivca i celej spoločnosti. Možno konštatovať, že hodnoty preferované spoločnosťou, sú jej obrazom i definíciou. To je jeden z dôvodov, prečo každá spoločnosť (vo význame štátu) určité hodnoty považuje za natoľko dôležité, že sa snaží o celospoločenskú záväznosť rešpektu k nim, napríklad formou ich zvýraznenia v legislatívnych dokumentoch. Tie najvýznamnejšie spoločenské hodnoty našli svoje vyjadrenie v medzinárodne platných dokumentoch, ako je Charta základných ľudských práv sformulovaná na pôde OSN.

Z uvedeného vyplýva, že každá činnosť spadajúca do oblasti sociálnej práce musí mať charakter orientácie na hodnoty. V prvom rade, samozrejme, na hodnoty chápané ako základné ľudské práva, ktoré môžu byť ešte rozšírené o dôležité hodnoty vyjadrené napríklad ústavou daného štátu. Nemožno však zanedbať ani poznanie hodnôt vlastných konkrétnej spoločnosti a sociálnym, etnickým, kultúrnym či náboženským skupinám. Proces integrácie totiž primárne vedie k prezentácii, pochopeniu a prijatiu hodnôt preferovaných majoritou, no hodnoty, ktoré vyznáva minorita (a ktoré sa od majoritných odlišujú) by nemali byť potláčané, ale skôr uvádzané do súladu s preferovanými hodnotami so snahou využiť ich pozitívny potenciál vo vzťahu ku spoločenskému dobru.

Proces, v ktorom dochádza k integrácii jednotlivca či špecifickej skupiny, musí teda vychádzať z výskumov identifikujúcich tak rozdiely v konkrétnych hodnotách ako aj rozdiely v prístupoch k hodnotám vyskytujúcich sa v spoločnosti.Ako príklad možno spomenúť prácu Shaloma Schwartza a výskum organizovaný ESS.[35]

Zámerom tejto práce nie je uvádzať konkrétne hodnotové rebríčky relevantné pre integračné aktivity. Tie musia byť vždy do istej miery závislé na konkrétnej situácii a zodpovedať konkrétnym potrebám spoločnosti i danej minority (či jednotlivca). Pokúsime sa však identifikovať najdôležitejšie hodnoty napomáhajúce integračným procesom uplatňovaným v ľubovoľných rovinách.

Za najvýznamnejšiu hodnotu, nielen z hľadiska sociálnej práce (alebo povolania ako takého), ale i z hľadiska modernej spoločnosti, je považovaná **ľudská dôstojnosť**. Ňou sa vyjadruje základná hodnota človeka nezávislá na jeho sociálnom či ekonomickom statuse. Odvíja sa od charakteristických vlastností človeka ako sú schopnosť činiť sobodné rozhodnutia a schopnosť uvedomovať si seba i svoje okolie, z čoho vyplýva zodpovednosť jednotlivca primárne za svoje

[33] TRUSTED, J.: *Moral principles and social values.* s. 99 – 100
[34] ANDERSON, E. The future of racial integration. s. 246
[35] Viac na www.europeansocialsurvey.org

konanie a jeho dôsledky. Ľudská dôstojnosť zaručuje, že v jednotlivcovi musí druhý človek i spoločnosť vidieť svoj účel, že človek nemá a nesmie byť vnímaný ako nástroj na dosahovanie nejakých cieľov. Je to teda určitá hranica vymedzujúca vzťah jednotlivca a spoločnosti (najmä štátu) a limitujúca akúkoľvek činnosť spoločnosti voči nemu.[36] Na základe ľudskej dôstojnosti chápeme povolanie ako **službu** človeku a sprostredkovane i dôležitým spoločenským hodnotám. To je dôležité i vo vzťahu k integračným a socializačným aktivitám spoločnosti. Integrácia i socializácia majú prispievať k spoločenskému dobru, to však nesmie byť dôvodom k zásahu do dostojnosti človeka, pretože takýto zásah by signalizoval absolútnu podriadenosť jednotlivca spoločnosti, teda viedol by k vnímaniu človeka ako nástroja, ktorý môže spoločnosť využívať podľa svojej ľubovôle.

Významnou hodnotou v kontexte integrácie je **tolerancia**, ktorú možno chápať ako racionálnu alternatívu násiliu a konfliktu.[37] V pluralitnej spoločnosti ide o nevyhnutnú hodnotu, ktorá sa zakladá na uvedomení si faktu odlišnosti názorov, hodnôt, správania sa, sociálnych návykov (ale aj výzoru a pod.) iných ľudí a na prijatí tohto faktu. Pre proces integrácie je toto vedomie veľmi dôležité a je potrebné ho rozširovať skúmaním etnického, geografického, politického, ekonomického či sociálneho pozadia daných odlišností. S prihliadnutím k tejto hodnote by mali byť akékoľvek integračné aktivity skôr dialógom vedúcim k vzájomnému porozumeniu, než vnucovaním majoritou preferovaných hodnôt a postojov. Súčasťou integrácie i socializácie by mala byť i snaha o prezentáciu tolerancie ako cnosti dôležitej pre obe strany dialógu. Tolerancia nemôže byť totiž vnímaná ako jednostranná aktivita.

Spravodlivosť je pre proces integrácie i socializácie mimoriadne dôležitá hodnota, ktorá však pôsobí viac mimo samotné integračné/socializačné procesy, tým ako je uplatňovaná a chápaná v spoločnosti. Nejde pritom iba o spravodlivosť v kontexte legislatívy a súdnictva, ale najmä spravodlivosť vo význame Rawlsovho termínu *fairness*.[38] Jednotlivec či skupina v procese integrácie a socializácie by mali získať presvedčenie, že spoločnosť ponúka rovnaké príležitosti, resp. príležitosti závislé od konkrétnych schopností jednotlivca a nie od sociálneho postavenia alebo etnickej príslušnosti.

Poslednou, no nie najmenej významnou z hodnôt, ktoré uvádzame, je **zodpovednosť**, ktorá sa priamo viaže na ten rozmer ľudskej dôstojnosti, ktorý poukazuje na schopnosť človeka vnímať dôsledky svojho konania. Zodpovednosť chápeme vlastne ako mieru uvedomenia si jednotlivca, že je súčasťou vyššieho celku, teda spoločnosti a schopnosť uvedomovať si rozdiel medzi svojimi individuálnymi záujmami a zámermi spoločnosti. V procese integrácie a socializácie má význam nielen v tom, že integrovaný jednotlivec spoznáva dôležité spoločenské hodnoty a preferencie a ich význam a vytvára si tak základy pre svoj osobný postoj k spoločnosti, ale aj vo vzťahu k samotnému procesu integrácie (a socializácie) a sociálnym pracovníkom, ktorí si musia uvedomovať dôsledky kvality svojej práce s celospoločenskom kontexte.

Už tieto štyri hodnoty vymedzujú a charakterizujú pôsobenie sociálneho pracovníka v procesoch integrácie a socializácie vo všeobecnosti, i keď v rámci sociálnej práce sa uvádzajú odlišné zoznamy hodnôt.[39] Samozrejme, ako sme už uviedli, je potrebné ich doplniť o konkrétny zoznam hodnôt zodpovedajúci konkrétnej situácii a jej potrebám. Tieto hodnoty však nikdy nesmú byť v rozpore s uvedenými hodnotami, pretože by sa tak negovali pozitíva jednak

[36] NEMČEKOVÁ, M. Poznámky ku konceptu ľudskej dôstojnosti. s. 305
[37] REMIŠOVÁ, A. Tolrancia ako modus vivendi. s. 465 a n.
[38] RAWLS, J. *A theory of justice*. s. 111 – 114
[39] Porov. MÁTEL, A. Etické hodnoty a princípy relevantné pre sociálnu prácu s rómskym etnikom. s.135 a n.

samotných procesov a zároveň i spoločnosti, ktorej cieľom je prispievať k rozvíjaniu osobnosti človeka a napĺňaniu jeho potrieb.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] ANDERSON, E. The future of racial integration. *Contemporary debates in social philosophy*. Malden: Blackwell Publishing, 2008. Kapitola 15, s. 229 – 241. ISBN 978-1-4051-0911-6.

[2] HOOGHE, L. *The European commission and the integration of the Europe. Images of governance*. Cambridge: Cambridge university press. 2004. 297 s. ISBN 0-511-02897-0.

[3] MÁTEL, A. Etické hodnoty a princípy relevantné pre sociálnu prácu s rómskym etnikom. *Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Dialóg ako cesta spolužitia“*. Ružomberok: Verbum. 2010. ISBN 978-80-8084-538-4, s. 132 - 138.

[4] NEMČEKOVÁ, M. Poznámky ku konceptu ľudskej dôstojnosti. *Filozofia*, 2001, roč. 56, č 5, s. 300 - 308. ISSN 0046 – 385 X

[5] RAWLS, J. *A theory of justice*. Cambridge: Harvard university press. 1999607 s. ISBN 0-674-01772-2

[6] REMIŠOVÁ, A. Tolrancia ako modus vivendi. *Filozofia*, 1997, roč. 52, č 7, s. 464 – 470. ISSN 0046 – 385 X

[7] TRUSTED, J.: *Moral principles and social values.* London: Routledge, 1987. 195 s. ISBN 0-203-48093-7

Oliver Brezinský, PhD.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Nám. 1. mája 1, P.O. Box 104
810 00 Bratislava
e-mail: oliver.brezinsky@gmail.com

Integrácia zdravotne oslabených detí na základnej škole

Integration of the poor health of children in primary school

Andrea Neumannová

Abstrakt:

Príspevok autorky sa zaoberá integráciou zdravotne oslabených detí na základnej škole, podáva prehľad o niektorých špecifikách edukácie zdravotne oslabených detí a poukazuje na význam sebahodnotenia detí so zdravotným oslabením, ktoré je podmienkou pre úspešnú integráciu na základnej škola. Ďalej predkladá názory sociálnych pracovníčok na integráciu zdravotne oslabených detí na základnej škole a na význam pozitívneho prístupu pedagógov k zdravotne oslabeným deťom.

Abstract:

Contribution of author deals with the integration of poor health in primary school children, gives an overview of some of the specifics of education and poor health of children highlights the importance of self-evaluation of children with physical weakness, which is a prerequisite for successful integration in primary school. Further comments by social workers for the integration of poor health in primary school children and the importance of positive attitudes of teachers to children of poor health.

Kľúčové slová:

Integrácia, zdravotné oslabenie, sebahodnotenie, sociálna práca

Key words:

Integration. Poor health. Self. Social work.

Úvod

Starostlivosť o človeka má zaberať popredné miesto v úlohách každej spoločnosti, ktorej záleží na tom, aby ľudia mohli viesť plnohodnotný život bez rôznych obmedzení vyplývajúcich z narušeného zdravia. Dobré zdravie populácie je základom trvalo udržateľného ekonomického rastu. Situácia dnes je však taká, že detí vyžadujúcich špeciálnu starostlivosť do škôl neustále pribúda. Spoločnosť je nútená zaoberať sa touto skupinou, vytvárať podmienky pre ich edukáciu a čo najkvalitnejšiu integráciu medzi zdravých. Dôležitou podmienkou pre úspešnú integráciu je aj sebahodnotenie človeka. Vnímanie seba samého má veľký význam na naše duševné zdravie a odráža sa aj na správaní k ostatným ľuďom okolo nás. Ak vnímame samého seba ako hodnotného človeka, ľahšie znášame životné stresy a prehry a aj ostatných ľudí okolo seba vnímame ako hodnotných. Prispôsobiť svoju existenciu čo najlepšie k skutočnosti, si vyžaduje nadobudnutie a uvedomenie si mnohých faktov nie len o okolitom svete, ale najmä o sebe. To, ako sa tieto nové poznatky o nás samých stávajú časťou nášho sebaobrazu je stále predmetom diskusií.

Integrácia dieťaťa so zdravotným oslabením

Slovo *integrácia* pochádza z latinčiny a doslovný preklad je "znovu vytvorenie celku". V zmysle sociológie sa integrácia vzťahuje na vznik spoločenských jednotiek z určitého počtu ľudí a skupín a popisuje sa predovšetkým stav, v ktorom bol niekto integrovaný. Tým sú mienené procesy integrácie ľudí z iných kultúr do spoločnosti. V zmysle psychológie popisuje integráciu spravidla jednota medzi človekom a jeho vzťahom s okolím. Jesenský (in Guštafíková,2008,s.12) integráciu osôb s postihnutím definuje ako stav spolužitia postihnutých a nepostihnutých a ako stav vzájomnej podmienenosti vyjadrenej slovami „jeden pre druhého“. Je to stav, kedy sa

postihnutá osoba nepovažuje za niečo iné – zvláštne a ani zdravá spoločnosť ju tak nevníma, môžeme hovoriť o naplnení adaptability (prispôsobenie).

Súčasťou procesu vyrovnávania príležitostí by mali byť opatrenia, ktoré by zdravotne postihnutým pomohli ako právoplatným členom spoločnosti prevziať na seba úplnú zodpovednosť.

PREDPOKLADY PRE ÚPLNÚ INTEGRÁCIU

Pravidlo 1. Zvyšovanie uvedomenia.

Pravidlo 2. Liečebná starostlivosť.

Pravidlo 3. Rehabilitácia.

Pravidlo 4. Podporné služby (Košútová,2008).

Podľa Vítkovej in Schmídtová (2008) začlenenie integrujúceho sa objektu do integrálnej society sa dá označiť za *pozitívnu integráciu*, ak je vo svojich dôsledkoch takáto integrácia prínosom pre integrujúci sa objekt (jedinec, skupina, komunita). Pozitívna integrácia je cieľom špeciálnej pedagogiky, sociálnej pedagogiky, sociálnej práce a ďalších prosociálne orientovaných disciplín. Celý proces integrácie môže vyústiť k negatívnym dôsledkom pre integrujúceho. Potom hovoríme o *negatívnej integrácii.*

Integrácia je jav komplexný a Jesenský in Schmidtová (2008) ju z hľadiska jej aplikácie v rôznych oblastiach rozlišuje:

- integráciu osobnosti,
- integráciu sociálnu,
- integráciu kultúrnu,
- integráciu pedagogickú (školskú),
- integráciu pracovnú.

Vzhľadom k tomu, že ide o proces, v ktorom zdravotne postihnuté (oslabené) dieťa získava socializačnú skúsenosť, relatívne sa blížiacu k optimizmu, nesmieme zabudnúť, že i tento proces má svoje pravidlá a zákonitosti. Tie je potrebné rešpektovať, preto musíme vždy zvážiť, či sú vytvorené všetky podmienky na úspešnú výchovu a vzdelávanie jednotlivca v danej škole na jeho integráciu (Schmídtová,2008).

Integratívna podpora v bežnej škole prebieha mnohými spôsobmi. V princípe ju je možné diferencovať podľa miery stretávania sa medzi žiakmi s a bez postihnutia v bežnej škole a podľa príslušného podielu špeciálnej pedagogickej podpory. Nejedná sa o strnulý proces rôznych organizačných foriem.

Potrebou integrovať deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa koncom 60. rokoch začalo zaoberať UNESCO a v roku 1994 v Španielsku (Salamance) konala Svetová konferencia, kde sa zdôrazňovalo rovnoprávne vzdelávanie pre všetky deti. Všeobecná deklarácia ľudských práv, Deklarácia práv dieťaťa, Medzinárodná listina ľudských práv, Dohovor o právach dieťaťa, Štandardné pravidlá pre vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím, Európska sociálna charta, všetky spomínané dokumenty majú spoločnú myšlienku a tou je právo na rovnaké vzdelávanie postihnutých aj intaktných.

„**Školská integrácia** sa realizuje v školách podľa školského zákona okrem špeciálnych škôl a špeciálnych tried v základných školách. Školská integrácia sa realizuje v triedach spolu s ostatnými žiakmi školy; ak je to potrebné, takýto žiak je vzdelávaný podľa individuálneho vzdelávacieho programu, ktorý vypracúva škola v spolupráci so školským zariadením výchovného poradenstva a prevencie. Zákonný zástupca žiaka má právo sa s týmto programom oboznámiť. V škole možno po súhlase zriaďovateľa zriadiť triedu pre žiakov so špeciálnymi výchovnovzdelávacími potrebami **(§ 29 ods. 9 školského zákona).** Ak sa v škole zriadi trieda pre

žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, pri zaradení žiakov, počtu žiakov v triede a organizácii výchovno-vzdelávacej činnosti sa postupuje podľa osobitného predpisu, napr. § 2, 5 a 9 vyhlášky MŠ SR č. 322/2008 Z. z. o špeciálnych školách **(§13 ods. 1 vyhlášky č. 320/2008 Z. z. o základnej škole)**“ .

Zdravie, choroba, zdravotné oslabenie

Pracovne sa najviac používa známa definícia Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) z roku 1948, ktorá *zdravie* nevymedzuje len ako absenciu choroby či poruchy, ale ako stav úplnej telesnej, duševnej a sociálnej pohody (well-being). *Choroba* sa väčšinou vysvetľuje poruchou dynamickej rovnováhy, narušenie stavu úplnej pohody. Pre pochopenie obsahu pojmu choroba v jeho hlavných dimenziách je vhodné použiť ekvivalenty používané v anglosaskej terminológii : „disease“ označuje fyzický prežitok choroby, ktorého dlhodobým či trvalým dôsledkom môže byť poškodenie, oslabenie či ujma - „impairment“. Ďalšie anglické slovo „sickness“ znamená chorobu či ochorenie a jej eventuálne dlhodobé či trvalé sociálne dôsledky vyjadruje pojem „handicap“.

Labudová,J. (1985) charakterizuje *zdravotné oslabenie* ako trvalý alebo prechodný stav, ktorý sa prejavuje najmä funkčnou zmenou organizmu.

Zdravotne oslabené dieťa alebo dospelý človek má zníženú odolnosť voči chorobám a sklon k ich opakovaniu, zdravotný stav jedinca je ohrozený oslabením, pôsobením nevhodného prírodného prostredia (ekologického pôsobenia), zlým životným režimom, nedostatočnou, alebo nesprávnou výživou (Kábele et al.,1992).

Podľa Vágnerovej (2004,2008) je možné každé ochorenie posudzovať z troch hľadísk :

1. *Somatický aspekt* vymedzuje príznaky ochorenia.
2. *Psychický aspekt* tvorí súhrn emocionálnych prežitkov vyvolaných zmenami súvisiacimi s chorobou.
3. *Sociálny aspekt* je daný spoločenským hodnotením choroby a z neho vyplývajúcimi postojmi a správaním laickej verejnosti.

Choroba v detskom veku je považovaná za niečo výnimočné. Utrpenie sa posudzuje ako nespravodlivé, dieťa sa nemohlo ešte ničím previniť, aby bolo možné chápať chorobu ako symbolický trest. Choroba u dieťaťa vyvoláva predovšetkým súcit, zaručuje dieťaťu isté privilégia. Závažné ochorenie *mení postavenie dieťaťa* v rodine, v škole, v skupine vrstovníkov. Nie je síce nútené, a často ani schopné, plniť bežne povinnosti, ale na druhej strane nebýva posudzované a prijímané rovnakým spôsobom ako ostatné deti. Správanie dospelých i vrstovníkov sa obvykle zmení, všetci vedia, že k chorému treba byť ohľaduplný a tolerovať, že nemôže zvládnuť to, čo zdraví.

Ochorenie môže viesť k narušeniu kompetencií, ktoré sú dosiahnuté vývinovým medzníkom. Do tejto skupiny patrí závislosť na pomoci druhého, miera sebestačnosti, schopnosť udržiavať čistotu a pod. (dieťa s neurologickými a obličkovými chorobami, enuréza). Dieťa býva stigmatizované, hlavne vo vrstovníckej skupine, nesamostatnosť a hlavne problém s udržaním čistoty je z pohľadu školáka degradujúce a býva dôvodom k odmietaniu, či výsmechu (Vágnerová,2004,2008).

Niektoré špecifiká edukácie zdravotne oslabených detí

Dieťa so zdravotným oslabením patrí do skupiny zdravotne postihnutých, kam sú zaradení jedinci s mentálnym, zmyslovým alebo telesným postihnutím, chorí, s narušenou komunikačnou

schopnosťou, s vývinovými poruchami učenia alebo správania sa, s autistickým syndrómom alebo žiaci s poruchami psychického alebo sociálneho vývinu.

V Deklarácii práv zdravotne postihnutých osôb vo vyhlásení Valného zhromaždenia OSN je definovaná zdravotne postihnutá osoba ako ”osoba, ktorá nie je schopná si zaistiť, úplne alebo čiastočne, potreby bežného spoločenského života v dôsledku vrodeného či získaného nedostatku fyzických alebo duševných schopností”. Zdravotne postihnuté osoby majú okrem iných práv právo na lekárske, psychologické a funkčné ošetrenie, vrátane protetických a ortopedických pomôcok, na liečebnú a sociálnu rehabilitáciu, vzdelanie, pracovnú rehabilitáciu, poradenstvo, pomoc pri pracovnom umiestnení a ďalšie služby, ktoré im umožnia maximálne rozvinúť ich schopnosti a zručnosti a urýchlia proces ich začlenenia alebo návratu do spoločnosti. Tieto práva sú zakotvené aj v Ústave SR v Čl. 38 v ods. 2, ktorý hovorí: Mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na osobitnú ochranu v pracovných vzťahoch a na pomoc pri príprave na povolanie.

Edukácia zdravotne oslabených detí je cieľavedomé, systematické pôsobenie na ich osobnosť počas ich vývinu, pričom treba rešpektovať všetky osobitosti súvisiace s ich oslabením. Podľa stupňa ochorenia a priebehu choroby sa u deti objavuje pocit neistoty, menejcennosti, rozdielnosti. Ak je dieťa dlhodobo mimo kolektívu je častý pocit osamelosti, izolácie, chýbajú interakcie s okolím. Ak sa dieťa po dlhšom odlúčení od kolektívu vracia späť, často krát prežíva zmiešané pocity a to radosť a obavy z neúspechu, ktoré pramenia z pocitu neistoty. Je samozrejmé, že sa tento prechodný stav mení vo vzťahu k rovesníkom a k pedagógovi. Taktiež sa v tomto smere odrážajú individuálne osobitosti jednotlivca a jeho schopnosť riešiť stresové situácie. Podstatný je chápavý a tolerantný prístup triedneho učiteľa i ostatných pedagógov. Široké spektrum zdravotných oslabení u žiakov školského veku si vyžaduje pozornosť pri organizácii a priebehu celého edukačného systému v základných školách.

Úspešná integrácia závisí na spolupráci odborných pracovníkov školy, mimoškolských zariadení a organizácií a rodičov. Dôležitá je úroveň vzájomnej komunikácie, spolupráce, schopnosti robiť spoločné rozhodnutia a pozitívneho postoja k integrácii všetkých členov tímu. Členovia tohto tímu sú spoluzodpovední za utvorenie podmienok pre výchovu a vzdelávanie žiaka so ŠVVP na bežnej škole a poskytovanie odborného servisu tak žiakovi ako aj rodičom. Členov tímu tvoria podľa potreby nasledovní odborníci : triedny učiteľ a pedagógovia, špeciálny pedagóg, školský psychológ, sociálny pracovník, rehabilitačný pracovník, lekár, logopéd, výchovný poradca atd.

Schavel (2008,s.69) uvádza, že „tím je charakterizovaný ako kvantitatívne menšia jednotka, ktorú tvoria jednotliví členovia s tým, že sa vzájomne dopĺňajú a smerujú k naplneniu spoločného cieľa. Okrem poznania spoločného cieľa, čo je základným predpokladom práce efektívneho tímu môžeme pomenovať aj ďalšie faktory, medzi ktoré zaraďujeme :

- aktivizáciu odborných a sociálnych spôsobilostí členov tímu,
- vytváranie synergického poľa,
- vnútornú neformálnu štruktúru,
- vznik funkčnej a organizačnej deľby práce,
- prítomnosť primeranej miery sebahodnotenia a sebadôvery,
- existencia špecifického systému odmien a postihov“.

Sociálna práca

„Sociálna práca je vedným odborom zaradeným do pedagogických vied, skúma však v najširšom rámci sociálne problémy človeka a ich každodenné riešenia, komplexne pokrýva

priestor konkrétnej sociálnej činnosti, ktorý presahuje predmet sociálnej pedagogiky“ (Strieženec,2001,s.43).

„Sociálna práca by nemala len odpovedať na rýchle sociálne zmeny a nové kvality sociálnych potrieb a vzťahov tým, že sa im prispôsobí prax sociálnych pracovníkov, ale sama by mala ovplyvňovať uskutočňovanie vhodných sociálnych zmien (Schavel,M. et al.,2009,s.9). Autor tvrdí, že podstatu sociálnej práce svojim obsahom najviac približuje definícia, na ktorej sa zhodli rôzny odborníci na pracovnom seminári v rámci projektu Phare č. 9518.03 : „ Sociálna práca je špecifická odborná činnosť, ktorá smeruje k zlepšovaniu vzájomného prispôsobovania sa jednotlivcov, rodín, skupín a sociálneho prostredia, v ktorom žijú a k rozvíjaniu sebaúcty a vlastnej zodpovednosti jednotlivcov s využitím zdrojov schopností osôb, medziľudských vzťahov a zdrojov poskytovaných spoločnosťou. Je činnosťou v prospech klienta (jednotlivca, rodiny, skupiny, komunity), ktorú je možné charakterizovať pojmami pomoc, podpora, sprevádzanie“ (Schavel et al.,2009, s.9).

Sebahodnotenie dieťaťa so zdravotným oslabením

Sebahodnotenie je vedomé prežívanie vlastnej sociálnej pozície, väčšinou poplatné vzťahom v nukleárnej rodine, niekedy podmienené organicky, napr. sebapreceňovanie u oligofrénie či u primitívnych osobností (P. Hartl, 2000).

Zo štúdia sebahodnotenia vyplýva jeho dôležitá funkcia v udržiavaní psychickej rovnováhy a integrity celej ľudskej osobnosti. Keďže pocit sebahodnoty je silno ovplyvňovaný spätnou väzbou zo sociálneho okolia, má potreba pozitívneho sebahodnotenia podpornú úlohu v tvorbe a udržiavaní medziľudských vzťahov. Znížené sebahodnotenie tlmí aktivitu, sťažuje vytyčovanie adekvátnych cieľov a zdolávanie prekážok na ceste k nim. Veľkou prekážkou sú podmienky vytvárajúce psychickú depriváciu v detstve, ide o absenciu kladného a trvalého emocionálneho vzťahu k dieťaťu, často v spojení s nedostatočnou podnetovosťou a s obmedzeným pohybom dieťaťa. V súvislosti so školou je veľmi dôležité, čo si dieťa myslí o sebe a o svojich schopnostiach učiť sa. Na začiatku školského obdobia je sebahodnotenie dieťaťa prevažne závislé na mienke dospelých – rodičov a učiteľov. Postupne však na dôležitosti narastá hodnotenie rovesníkov, s ktorými sa deti identifikujú a snažia sa medzi nimi presadiť.

Školské hodnotenie priamo ovplyvňuje školské sebahodnotenie a má nepopierateľne kladné stránky a to: podporuje žiakov k učeniu, k činnosti; motivuje; pôsobí na aktivitu rodičov vo vzťahu k škole a pod. Zároveň je jasné, že má aj svoje záporné stránky, nakoľko hodnotenie samo o sebe vyvoláva pocit napätia, stresu, obavy z nedostatočnej prípravy, dieťa sa dostáva do stavu nepohody. Učiteľ nesmie na tento fakt zabúdať a musí si byť vedomý možných následkov vyplývajúcich zo svojho hodnotenia, mal by sa snažiť o objektívnosť a vyvarovanie sa prípadných chýb, ktoré by mohli žiakovi spôsobiť nemalé problémy v ďalšom školskom živote.

Je dôležité poskytovať také príležitosti, aby žiak mohol poučene hodnotiť sám seba a svoju prácu, svoju hodnotu pozná najlepšie vtedy, ak ho okolie bude hodnotiť primerane, s prihliadnutím na svoje potreby, ale zároveň triezvo, s istou dávkou náročnosti. Myslíme si, že našim cieľom nemá byť to, aby sme prostredníctvom hodnotenia mali od dieťaťa „pokoj“, tým pádom sa môže stať, že naše hodnotenie je neprimeranou kritikou, ktorá dieťa demotivuje a odrádza. Mali by sme dieťa hodnotiť formou rady, prípadne ak už samo nevie nájsť riešenie, pomoci.

Vágnerová (1995) publikovala najdôležitejšie výsledky z výskumu metodiky pre hodnotenie a sebahodnotenie školskej práce a vzťahu dieťaťa ku škole. Spomenieme len niektoré závery a to:

- Učitelia mali sklon generalizovať, myslia automaticky, že úspešné dieťa nemá dôvod na to, aby malo zo školy strach.
- Deti optomistickejších učiteľov, ktorý ich dobre hodnotili a očakávali aj v budúcnosti lepšie výkony, mali vzťah k škole vyrovnaný a báli sa menej.
- Sebahodnotenie detí sa jednoznačne zhodovalo s názormi rodičov.
- Predstava dieťaťa o svojej relatívnej úspešnosti v triede je ovplyvňovaná názorom učiteľa a oboje súvisí so známkami, ktoré dieťa má.
- Chlapci sa hodnotili celkovo horšie ako dievčatá.
- Trieda s najlepším sebahodnotením sa prezentovala, akoby akceptovala nejaká všeobecne platný rád.

Hodnotiace schopnosti sa výrazne podieľajú na učení, na objavovaní nových poznatkov, na pochopení ich významu pre život. Hodnotiaci prístup k sebe a iným je neodmysliteľnou súčasťou rozvoja pojmového myslenia, schopnosti zhodnotiť vlastný tvorivý produkt ako nový, užitočný a akceptovateľný istým spoločenstvom.

Názory sociálnych pracovníčok na integráciu zdravotne oslabených detí (ZOD)

Zaujímal nás názor soc. pracovníčok na integráciu zdravotne oslabených detí do bežnej základnej školy, na úlohu sociálneho pracovníka v procese úspešnej integrácie, na pracovnú náplň a spoluprácu sociálneho pracovníka so základnou školou. S integráciou ZOD soc. pracovníčky súhlasia, dve poukázali na význam vytvorenia podmienok pre úspešnú integráciu, jedna odpovedala, že súhlasí s integráciou za každých podmienok. V procese integrácie ma mať sociálny pracovník svoje miesto a kompetencie, je v procese potrebný a jedna soc. pracovníčka poukázala na význam práce soc. pracovníka s deťmi s poruchami správania, s deťmi s agresívnym správaním, s rómskymi deťmi. Sociálny pracovník má mať rovnocenné postavenie medzi zainteresovanými odborníkmi v procese integrácie, má sa aktívne podieľať na tvorbe vzdelávacích programov, má mať úlohu mediátora v prospech detí so ZO. Poukazujú na význam práce soc. pracovník s teenegermi, s deťmi na druhom stupni a s problémovými deťmi, na sociálneho pracovník pôsobiaceho priamo na škole, na jeho priamu zaangažovanosť v prospech ZOD. Spolupráca sociálneho pracovník a základnej školy by mala prebiehať na báze vzájomnej informovanosti a rešpekte. Sociálny pracovník by mal na starosti dokumentáciu, mal by zabezpečovať spoluprácu medzi pedagogicko-psychologickými a špeciálnopedagogickými centrami a mal by pomáhať pri príprave na budúce povolanie a štúdium detí so ZO a pri iných problémoch. Na otázku, či si myslia, či sa v súčasnosti venuje tejto problematike dostatočný záujem dve odpovedali, že nie a jedna, že sa táto problematika začína riešiť, vzhľadom k tomu, že zdravotne oslabených detí je veľa. Na poslednú otázku, či má pozitívny prístup pedagóga vplyv na školské sebahodnotenie ako na jeden z predpokladov úspešnej integrácie všetky tvrdia, že pedagóg ma veľký vplyv na školské sebahodnotenie. Práca pedagóga v procese integrácie sa má ohodnotiť ako práca na viac, čím sa podporí práca pedagóga v tomto procese, aby sa nebáli takéto deti mať v triede. Ďalej poukazujú na to, že je dôležitý postoj učiteľa k ochoreniu dieťaťa a ako to odprezentuje pred ostatnými deťmi v kolektíve triedy. Ak rodina a dieťa zvládne zdravotný problém, nemal by byť problém v integrácii, hlavne toto dieťa nebrať ako niečo „čudné“.

Záver

Pozitívne sebahodnotenie vyjadruje vedomie vlastnej hodnoty a s tým spojenú dôveru vo vlastné schopnosti, ktorá posilňuje odolnosť voči záťaži. Sebahodnotenie dieťaťa v školskom veku ovplyvňuje jeho vzťah ku školskej práci i očakávaniu určitého výsledku.

SPAS - dotazník sebahodnotenia školskej úspešnosti je postavený na subjektívnom hodnotení dieťaťa, poskytuje informácie o postoji dieťaťa k vlastnému školskému výkonu, bol zostavený v roku 1987 autormi Matějčkom a Vágnerovou, obsahuje 48 položiek, rozdelených do 6. škál (všeobecné schopnosti, matematika, čítanie, pravopis, písanie, sebadôvera).

Naše zistenia sme porovnali s autormi dotazníka SPAS, ktorí v manuáli tvrdili, že chronicky choré dieťa je treba posudzovať individuálne, že zrejme neexistuje typický rys sebaponímania takéhoto dieťaťa vo vzťahu k školskej úspešnosti.

Spomenieme aj výsledky výskumu Schusterovej a Štochmalovej, uverejnené v roku 2004, ktorý bol zameraný na školské sebahodnotenie slovenských a nemeckých žiakov. Autorky vyslovili predpoklad, že rozdiely medzi slovenskými a nemeckými žiakmi v hodnotení vlastnej školskej úspešnosti môže spočívať *v odlišnom pedagogickom prístupe.* Na dôležitosť pozitívneho prístupu pedagóga na školské sebahodnotenie, ktoré je jedným z predpokladov úspešnej integrácie poukazujeme aj prostredníctvom odpovedí sociálnych pracovníčok. Ich názory sú podobné a každá približuje svoju predstavu o tom, aké miesto a ako by mal pracovať sociálny pracovník s deťmi so ZO na ZŠ. V tejto súvislosti poukážeme na význam a potrebu sociálneho pracovník v základnej škole, obzvlášť v procese integrácie detí so zdravotným oslabením i s inými poruchami a postihnutiami. V praxi je potrebný element, ktorý by vzájomne prepájal a tým zvyšoval úroveň integrácie v ZŠ a v súčasnosti tento element v základnej škole veľmi chýba. Našou snahou bolo predovšetkým poukázať na význam sociálneho pracovníka v ZŠ, na spoluprácu všetkých odborníkov (najmä triedny učiteľ, soc. pracovník, špec. pedagóg, psychológ, lekár atd.), pomôcť pedagógom v ich náročnej práci s chorými a zdravotne oslabenými deťmi v bežnej základnej škole a prispieť k obohateniu procesu integrácie chorých a zdravotne oslabených.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] GUŠTAFÍKOVÁ,K. 2008. *Školská integrácia a tvorba individuálnych plánov.*1.vyd. Bratislava: MABAG spol. s r.o. 46.s. ISBN 978-80-89113-49-1.

[2] HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník.* 1. vyd.Praha: Portál, s r.o. 312 s. ISBN 80-7178-803-1

[3] KÁBELE, F. *Somatopedie.* Praha: UK, 1992.

[4] KOŠÚTOVÁ,M. 2008. *Občan so zdravotným postihnutím – súvisiaca legislatíva, medzinárodné dokumenty a tretí sektor.* 1.vyd. Bratislava: MABAG spol. s r.o. 68s. ISBN 978-80-89113-51-4.

[5] OLÁH,M.; SCHAVEL,M.; ONDRUŠOVÁ, Z. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce.* Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 203 s. ISBN**:** 80-9694-496-7.

[6] SCHAVEL,M.; OLÁH,M.; DEREVJANIKOVÁ,Š.;ZEMAN,K.2010. *Sociálna práca vo verejnej správe.* 3 vyd. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 161 s. ISBN 80-8082-065-1.

[7] SCHMIDTOVÁ,M. 2008. *Integratívna pedagogika.* 1 vyd. Bratislava :MABAG spol. s r.o.88 s. ISBN 978-80-89113-47-7.

[8] STRIEŽENEC, Š. 2001. *Úvod do sociálnej práce.* 2.vyd. Trnava: TRIPSOFT, 198 s. ISBN 80-968294-6-7.

[9] Štátna školská inšpekcia, Metodický materiál k integrácii,2006,3 6 s.

[10] Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č.320/2008 Z.z. o základnej škole.

[11] VÁGNEROVÁ, M. 1995. Sebahodnocení a hodnocení školního výkonu dětí středního školního věku. *In Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 1, s. 5-9. ISSN 0555-5574.

[12] VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhajíci profese.* 3. vyd.Praha: Portál, s r.o. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

[13] VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Vývojová psychológia I.* 1. vyd.Praha: Karolinum. 468 s. ISBN 978-80-246-0956-0.

[14] UNESCO, 1994. *The salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education.* Salamanca 1994.
(dostupné: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF; 5.4.2011).

PhDr. Andrea Neumannová
Katedra spoločenskovedných disciplín
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
tel: 0961 057 455 .
e-mail:andrea.neumannova@minv.sk

Integrácia občanov zdravotne postihnutých do bežného života

Integration of disabled into everyday life

Dagmar Gašparíková

Abstrakt:

Zdravotné postihnutie ako negatívny sociálny jav nie je len marginálnou záležitosťou, ale je to fenomén, týkajúci sa približne jednej štvrtiny obyvateľstva našej republiky. Pri hodnotení sociálnych dopadov zdravotného postihnutia na občanov nezastupiteľné miesto má sociálna integrácia zdravotne postihnutých do bežného života. Zle pripravená integrácia má skôr negatívny dopad najmä v oblasti vzdelávania a následne zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím. Zdravotne postihnutý človek má najväčšie problémy pri zabezpečení vzdelania a následného pracovného uplatnenia, ale tiež pri udržaní príjmu, sociálneho zabezpečenia, kultúrneho a športového vyžitia. Nie každý jednotlivec alebo člen rodiny reaguje na integrovanie správne a tým dochádza k vzniku sociálno-patologických problémov.

Abstract:

Disability as a negative social phenomenon is not just a marginal issue, but it is a phenomenon of around one quarter of the population of our country is irreplaceable. In assessing the social impact of disability on people social integration of disabled into everyday life. Poorly prepared integration has a rather negative impact especially in the field of education and subsequent employment of persons with disabilities. A disabled person has the greatest difficulties in securing education and subsequent job prospects, but also in maintaining income, social security, cultural and sports activities. Not every individual or family member reacts to integration properly and, it regults in to the emergence of socio-pathological problems.

Kľúčové slová:

zdravotné postihnutie, ťažké zdravotné postihnutie, sociálna rehabilitácia, bariéry, vzdelanie, zamestnanie, sociálna udalosť, sociálna politika, ekonomická reforma, sociálna reforma

Keywords:

Disability. Severe disability. Social rehabilitation. Barriers. Education. Employment. Social event. Social policy. Economic reform. Social reform.

Základnou stratégiou integrácie občanov so zdravotným postihnutím, by mal byť princíp univerzálneho disignu. Všetky kvality spoločnosti musia slúžiť - byť dostupné všetkým jej členom bez rozdielu, občanov so zdravotným postihnutím nevynímajúc. Spoločnosť nemôže byť budovaná len pre imaginárnu skupinu „priemerných občanov“. Kvalita života, to znamená, vzdelanie, pracovné uplatnenie, kultúra, šport, služby, výroba, životné prostredie, doprava, informácie, dostupnosť - odstránenie architektonických bariér a podobne, musí byť prispôsobená špeciálnym potrebám všetkých občanov. Mimoriadne opatrenia, špeciálne úpravy by mali nastúpiť až potom, keď zlyhá univerzálny design. Všetko to, čo v príprave integrácie je špeciálna úprava, v čase zabehnutej integrácie je štandardom. Treba si uvedomiť, že úprava a oprava podmienok pre „priemerných ľudí“ je oveľa náročnejšia na čas a financie ako tvorba univerzálneho designu hneď od začiatku. Tým bude odstránený aj rezortizmus, tak príznačný pre súčasnú dobu. Na integrácií by sa mali podieľať všetky rezorty nie len MPSVR SR.

V USA pracuje „Národná rada USA pre zdravotne postihnutých“ (ďalej len Národná rada), ktorá vznikla v roku 1978, má 15 členov, ktorí sú zároveň vedúcimi predstaviteľmi špecifických skupín zdravotne postihnutých občanov. Národná rada bola ustanovená pre kongres a prezidentskú komisiu. Národnej rade sa v posledných desaťročiach podarilo presadiť zákon o

špeciálnom osobitnom vzdelávaní, zákon o rehabilitácii a zákon o nediskriminácii. Členovia „Národnej rady“ majú neobmedzený prístup k poslancom, na rokovania vlády, kde sa prejednáva problematika občanov s postihnutím, môžu rokovať bez obmedzenia s ktorýmkoľvek ministrom ak to vyžadujú záujmy občanov so zdravotným postihnutím.

„Osoby so zdravotným postihnutím sú členmi spoločnosti a majú rovnaké právo zostať v miestnej komunite. V rámci normálnych štruktúr vzdelávania, zdravotníckej starostlivosti, zamestnania a sociálnych služieb by mali dostať takú pomoc, akú potrebujú.“ (citát zo Štandartných pravidiel)

V Slovenskej republike ľudia nedokážu pozerať na človeka so zdravotným postihnutím ako na osobnosť, v prvom rade vnímajú jeho handicap a až potom skutočnosť o akého človeka ide. Mnohí si mýlia telesné postihnutie s mentálnym, ale ani mentálne postihnutie neznamená menejcennosť „Je to skrátka len iný prejav bytia. Ak sa táto spoločnosť považuje za humánnu, mala by mať rešpekt k akémukoľvek jeho prejavu[40].“

Osoby s postihnutím sú občania krajín v ktorých žijú, občianstvo tej ktorej krajiny znamená život bez diskriminácie, život bez segregácie. Vo väčšine krajín sa zdravotné postihnutie nechápe ako právny problém, ale len ako lekársky, humanitný, či sociálny.

Občan z dôvodu vrodenej poruchy alebo následkom úrazu, autonehody, prípadne z dôvodu choroby zostal ťažko zdravotne postihnutý, napríklad imobilný. Pokiaľ nie je dostatočne silný, ak mu nepomôže rodina, zostáva so svojim ťažkým údelom celkom sám. Lekári urobia potrebný zákrok, poradia kam sa obrátiť v prvých dňoch po zákroku a tým je celá záležitosť vybavená.

Informácie

Pri každom druhu zdravotného postihnutia sa stretávame s nedostatkom informácií, tak pre občanov so samotným postihnutím, ako aj pre laickú verejnosť. Ak sa do rodiny narodí dieťa s postihnutím, ak sa v rodine nachádza človek s postihnutím, ak občan ostane odkázaný na protetickú pomôcku, invalidný vozík, na terapiu rôznych medikamentov, objaví sa mnoho otázok, ktoré vyúsťujú do jedinej – čo ďalej? Rodičia postihnutého dieťaťa, občan s postihnutím, hľadajú pomoc, radu. Prvý na koho sa obrátia je ošetrujúci lekár. Lekár poradí, ale väčšinou len zo zdravotného pohľadu. Spočiatku občanovi stačí keď sa dozvie, že jeho postihnutie mu nespôsobí ďalšie zdravotné problémy. Tento druh odpovede na čas uspokojí, ale po čase sa nepríjemná otázka „čo ďalej“ objaví znova a ešte s väčšou razanciou a chce vedieť viac. Na množstvo otázok chce odpoveď. Hľadáme človeka, ktorý dokáže odpovedať na väčšinu z nich, alebo vie poradiť kam treba zavolať, kam treba ísť. Je bežnou praxou, že po vykonaní potrebnej zdravotnej terapie a po dosiahnutí remisie, lekár prestáva mať záujem o pacienta. Pacient – občan zostáva so svojim ochorením sám, ostáva sám so svojimi pocitmi a keď ho opustia aj najbližší rezignuje, dostáva sa do hlbokej depresie. Nie každý sa dokáže so svojimi problémami obrátiť na druhého. Niekto sa uzavrie do seba a trápi sa, niekto siahne po dostupných informáciách. Tie vo väčšine prípadov chýbajú, jednoducho - nie sú.

Chýba osveta. Osveta, ktorú šíria občianske združenia nestačí. Občianske združenia nemajú tie možnosti ako štát, občianske združenia šíria osvetu - prácou „na kolene“. Televízia, rozhlas, ako súkromnoprávne korporácie alebo ako verejnoprávne korporácie majú oveľa väčšie možnosti. Žiaľ nevyužívajú ich, čo zdôvodňujú nedostatkom finančných prostriedkov. V tejto oblasti by mal byť nápomocný štát. Štát by mal zabezpečiť financie na šírenie osvety, o najdôležitejších a najnovších informáciách.

[40] Nevrkla, J. :Ako sa žije postihnutým. Readers Digest – Výber, máj 2001, str. 50

Dostatok informácií má pre občana so zdravotným postihnutím, ale aj pre zdravú verejnosť veľký význam. Občan so zdravotným postihnutím sa naučí žiť s postihnutím a zdravá populácia mu môže vytvoriť tie najvhodnejšie podmienky.

Informácie by mali byť šírené v dvoch hladinách - pre verejnosť a pre občanov so zdravotným postihnutím. Touto formou šírené informácie by súčasne pomáhali aj rodinným príslušníkom aj profesionálom. Možno to znie neuveriteľne, ale mnohí profesionálni pracovníci nevedia o najnovších pomôckach, nepoznajú ich výhody - nevýhody, k čomu sú určené, ako ich používať a hlavne ako sa k ním dostať.

Liečebná starostlivosť

Žiaľ, súčasná realita rezortu zdravotníctva je taká, že je iluzórne hovoriť o primeranej a účinnej liečebnej starostlivosti. V dnešnej finančnej situácii, prakticky každá liečba, ktorá nie je klasifikovaná ako nevyhnutná pre záchranu života, sa stáva „luxusom“, za ktorý je potrebné platiť a na ktorý v súčasnej dobe sociálne slabšie situovaný občan nemá.

Ako už bolo napísané, liečebná starostlivosť je mnohokrát riešená len do vykonania zákroku, potom podľa nutnosti, do zahojenia rany. V niektorých prípadoch ešte v rámci liečby občana s postihnutím pošlú do „kúpeľov“, na rehabilitáciu. Ďalšiu kúpeľnú starostlivosť občan nedostane. Pokiaľ na kúpeľnej starostlivosti trvá, musí si ju hradiť z vlastných finančných prostriedkov. Tým sa stáva kúpeľná liečba mnohokrát pre občanov nedostupná. Je finančne čoraz náročnejšia, štát prestáva poskytovať dotácie, občan financie nemá, vedúci kúpeľných zariadení ich nedokážu zohnať inak, len od zahraničnej klientely. Náš občan opäť zostáva pomimo diania.

Občania so zdravotným postihnutím sa dožadujú, aby im boli poskytované vitamínové prípravky v neinjekčnej forme a boli plne hradené zdravotnými poisťovňami. S touto požiadavkou sa stotožňujem a nemôžem súhlasiť so stanoviskom ministerstva zdravotníctva o zneužívaní vitamínov na obchod. Pristupovať k zdravotne postihnutým občanom ako k potenciálnym zneužívateľom vlastného zdravotného postihnutia na obchodné aktivity je nemorálne.

V súčasných podmienkach zdravotníctvo, ktoré nemá dostatok financií, ako aj niektoré organizácie štátnej správy, považuje bezplatné poskytovanie takmer všetkých vitamínov za nadštandard a zdravotné poisťovne ich nepreplácajú. Táto skutočnosť je pre občanov so zdravotným postihnutím veľmi diskriminujúca. S takýmto tvrdením nemožno súhlasiť, nakoľko udržanie existujúceho fyzického stavu občana so zdravotným postihnutím je nanajvýš potrebné. Ak sa občanovi s postihnutím zhorší zdravotný stav, musí nastúpiť liečba. Liečenie je vždy drahšie ako prevencia a užívanie vitamínov je jedna z foriem prevencie. Občan, ktorý nie je zdravotne postihnutý a chce si užívaním vitamínov zabezpečiť kondíciu, športovec, ktorý si chce zvýšiť výkonnosť sa nemôžu porovnávať s občanmi so zdravotným postihnutím.

Pre občanov so zdravotným postihnutím a s ťažkým stavmi postihnutia je potrebné zabezpečiť pravidelnú komplexnú liečbu na zachovanie alebo zlepšenie existujúceho zdravotného stavu. Dispenzárna prehliadka sa má konať aspoň 1-krát ročne a v prípade potreby navrhnúť konziliárne vyšetrenie[41]. Takéto prehliadky a vyšetrenia sa nekonajú a následne zdravotný stav občana sa zhoršuje. Občan so zdravotným postihnutím sa postupom času so situáciou vyrovnáva, myslí si - tak to musí byť a keď sa zbadá, keď si uvedomí, že čosi nie je v poriadku, zdravotný stav sa zhoršil natoľko, že je nutné urobiť ďalšie zákroky.

[41] Kolektív autorov, Kompendium lékařské posudkové činnosti. II. díl, 1. Část, Praha, Avicenum 1981

Nemáme vybudovanú sieť centier samostatného života pre občanov so zdravotným postihnutím a občanov s ťažkým zdravotným postihnutím, kde by získavali potrebné informácie a tak predchádzali zbytočnému zhoršovaniu svojho zdravotného stavu.

Sociálna rehabilitácia

V našej legislatíve sa stretávame s pojmami liečebná a pracovná rehabilitácia. O sociálnej rehabilitácii je toho podstatne menej, hoci práve, sociálna rehabilitácia pôsobí ako spojovací činiteľ medzi oboma. Sociálna rehabilitácia, by mala byť jedeným z dôležitých prostriedkov pomoci občanom so zdravotným postihnutím, ktorých je nutné naučiť žiť so svojim ochorením a tak stabilizovať ich zdravotný stav.

Psychické deprivácie občanov sú značné, preto je potrebné zabrániť psychickej izolácii a z nej vyplývajúcemu alkoholizmu a narkománii. V požívaní omamných látok občania postihnutí ochoreniami, ale nie len oni, neraz hľadajú „východisko“ z neúnosnej a hlavne neriešiteľnej situácie. Pritom by stačil rozhovor zo psychológom, sociálnym pracovníkom, alebo vysvetlenie lekára čo ochorenie spôsobuje a ako predchádzať problémom.

Sociálna rehabilitácia, musí byť ako jedna z foriem prevencie zakotvená už v legislatíve, môžeme do nej zapojiť samotných občanov so zdravotným postihnutím, ich rodiny, ich najbližšie okolie. Sociálna rehabilitácia zabezpečuje získanie optimálnej samostatnosti a nezávislosti. Občan si rozvíja zručnosti a schopnosti potrebné na prekonávanie zdravotného postihnutia.

Sociálnu rehabilitáciu treba zabezpečovať pre všetky vekové skupiny, je to permanentný proces a treba zabezpečiť jej celoživotnú dostupnosť a nadväznosť. Sociálnu rehabilitáciu ľudí v produktívnom veku zabezpečuje štát. V zabezpečovaní sociálnej rehabilitácie pre vekové skupiny starších osôb v dôchodkovom veku, pre deti a mládež sú ešte značné rezervy.

Chýba program sociálno-rehabilitačnej starostlivosti o starších občanov, chýbajú programy na udržanie a obnovu ich sebestačnosti, psychickej rovnováhy, nájdenia si miesta v rodine a v spoločnosti, ktoré bolo stratené následkom choroby, úrazu alebo jednoducho vekom.
Sociálna rehabilitácia je súhrn opatrení na dosiahnutie správneho sociálneho správania ako konečného cieľa.

Neraz pomôže vyrozprávať sa zo svojich problémov, ľuďom, ktorí majú podobný osud a sú ochotní počúvať. Skupinovou diskusiou sa vytvárajú vlastnosti ako je sebaistota a sebadôvera, spolupatričnosť a družnosť, dôverčivosť, poznanie, akceptácia[42]. Sociálnu rehabilitáciu považujeme za prostriedok na získanie primeranej samostatnosti, nezávislosti a začlenenia do spoločnosti. Faktom ostáva skutočnosť, že plnohodnotná sociálna rehabilitácia zabezpečená štátom vo všetkých oblastiach neexistuje.

Štát suplujú občianske združenia, ktoré pre túto oblasť získavajú finančne zdroje cez rezort práce, sociálnych vecí a rodiny formou dotačnej politiky. Pokiaľ je dostatok finančných zdrojov, je občanom celkom jedno z ktorého toku sú financie zabezpečené, ale práve z dôvodu zlej ekonomickej situácie v štáte je objem finančných prostriedkov čoraz menší, dotačná politika MPSVR SR nestačí. Sú vypracované veľmi dobré projekty občianskych združení na riešenie a zabezpečenie sociálnej rehabilitácie, ale práve s dôvodu vyššie uvedeného je potrebné stanoviť priority a tak mnohé dobré projekty čakajú kedy príde čas ich realizácie.

Sociálna rehabilitácia ako jedna z metód sociálneho procesu, upravuje spoločenské vzťahy, vzdelanie a následne pracovné uplatnenie. Sociálnou rehabilitáciou zabezpečujeme pomoc občanom so zdravotným postihnutím a s ťažkým zdravotným postihnutím vyrovnať sa so

[42] Gašparíková, D. : Integrácia občanov s telesným postihnutím. Dizertačná práca, júl 2001

skutkovým stavom, naučiť sa žiť život s handicapom, nielen im samotným, ale aj blízkej rodine. Je dobré ak sociálna rehabilitácia sa zabezpečuje súbežne s liečebnou a prípadne aj s pracovnou rehabilitáciou. Sociálna rehabilitácia sa zaoberá občanom s postihnutím, ktorého telesné, sociálne a psychické funkcie sú postihnuté v zmysle zníženia a ktoré je potrebné zlepšiť. Aj v tejto oblasti občianske združenia v mnohom suplujú štát. Štát čiastočne zabezpečí financovanie sociálno-rehabilitačných pobytov, ale hlavná ťarcha s ich organizovaním zostáva na pleciach občanov so zdravotným postihnutím, ktorí ako dobrovoľní funkcionári rekondíciu zabezpečujú. Občianske združenia organizujú terénne poradenstvo, pohybové kurzy. Na svojich výročných schôdzach informujú o možnostiach uplatnenia sa v živote. Zabezpečujú spoločenské podujatia, výlety, besedy, zábavy a podobné akcie, čo je veľakrát jediná možnosť pre ťažko telesne postihnutého občana dostať sa do spoločnosti.

Tam, kde nie je možný návrat do pôvodného stavu nastupuje sociálna rehabilitácia v širšom slova zmysle - prostriedkami psychologickými, právnymi aj ekonomickými. Ide o vysoko humánny systém pomoci jedincovi ako sa čo najviac sa priblížiť k životu iných. Všetky ekonomické, právne a psychologické aspekty smerujú k vytvoreniu rovnakých podmienok a rovnakých práv tak pre občanov so zdravotným postihnutím ako aj pre občanov bez postihnutia.

Vytváranie rovnakých príležitostí– je proces, ktorý sprístupňuje všetkým ľuďom, osobitne občanom so zdravotným postihnutím rôzne systémy spoločnosti a prostredia (služby, informácie...)[43].

Princíp rovnakých práv – potreby každého jednotlivca a všetkých ľudí sú rovnako dôležité. Potreby občanov so zdravotným postihnutím sa musia pre spoločnosť stať štandardom nie špecifikom. Všetky zdroje musia byť využité na zabezpečenie rovnakej príležitosti na integráciu každému jednotlivcovi[44].

Na jednom seminári venovanom problematike občanov s ťažkým telesným postihnutím odznela veta : *My komunita telesne postihnutých občanov už viac neakceptujeme ponižujúce postavenie „druhotriedných občanov" a požadujeme tú istú úroveň občianskych práv, ako majú ostatní členovia spoločnosti.* Seminár bol venovaný problematike integrácie občanov s ťažkým telesným postihnutím, veta ma zaujala a zapísala som si ju do poznámok, dnes už neviem kto ju vyslovil a neviem ani uviesť kde sa seminár konal ani kto ho poriadal. Jedno viem isto veta má hlbokú myšlienku. Stále sa stáva, že telesne postihnutí občania a zvlášť ťažko telesne postihnutí, sú segregovaní, vyčleňovaní na okraj spoločnosti. Mladý človek ešte pred chvíľou bezstarostne poskakujúci, šantiaci akosi pozabudol, že pri prechode cez cestu treba dávať pozor. Nedal, náraz, kvílenie sanitky a hrozná diagnóza – ochrnutie, do konca svojho života bude odkázaný na milosť okolia, život sa mu celkom rozsypal, bude uzavretý v činžiaku na treťom poschodí, čakať kedy matka príde z práce a dá mu najesť, vymení „pampersku". Dni sa budú vliecť jeden za druhým a on sa celkom určite zblázni. Pritom vôbec nemusí mať taký krutý osud, stačí aby boli sociálne služby na požadovanej úrovni, aby mal rovnaké príležitosti ako majoritná časť obyvateľstva. Čo vlastne imobilný občan potrebuje?

- bezbariérové životné prostredie a bývanie,
- mať pri sebe po väčšinu dňa človeka, ktorý urobí úkony, ktoré on z titulu zdravotného postihnutia nedokáže,
- bezbariérovú dopravu, individuálnu alebo verejnú[45].

[43] Gašparíková, D. : učebné texty, prednášky roky 2005 - 2010
[44] tamtiež
[45] tamtiež

Bývanie sa dá upraviť, byt možno vymeniť, môže sa o ťažko telesne postihnutého postarať rodina, to však nie je vždy vyhovujúce, môže ako kompenzáciu dostať peňažný príspevok na osobného asistenta. To čo je zatiaľ neprekonateľné a asi ešte dlho bude je bezbariérové prostredie. Vo väčších mestách postupne sa bariéry odstraňujú, ale ide to veľmi pomaly, chceš ísť do divadla, musíš použiť nákladný výťah, ideš k lekárovi na polikliniku musíš požiadať aby ťa vyniesli, chceš nakupovať - opäť bariéry. Mladý telesne postihnutý človek, z dôvodu sveta bariér, sveta ktorý nedokáže zabezpečiť jeho adaptáciu na nové podmienky je umiestnený v zariadení pre telesne postihnutých. Takto pripravovaný pre ďalší život väčšinou rezignuje a čaká od svojich dvadsiatich rokov na milosrdnú smrť. Jeho spolupacient, ktorý mal tú výhodu, že dostal vhodnú kompenzačnú pomôcku, mal okolo seba ľudí, ktorí vedeli ako pomôcť, mali čas na pomoc a hlavne chceli pomôcť, ukončil vysokoškolské vzdelanie, založil si rodinu, má úspech v práci, je to skrátka úspešný človek, ktorý snáď už ani nevie, že bolo v živote obdobie, keď bol veľmi blízko smrti, veľmi blízko konca ešte nezačatej kariéry.

V súčasnej dobe integrovaná doprava, či už hromadná, alebo individuálna, osobný asistent sú pojmy zatiaľ málo známe, ľudia nevedia čo to obnáša, strach je na jednej aj druhej strane. Chýbajú informácie, chýba osveta, chýba všeobecne chápaná, všeobecne potrebná - sociálna rehabilitácia.

Vzdelávanie

Vzdelanie patrí medzi základné práva občanov SR, ktoré sú zakotvené v Ústave SR. O práve na vzdelanie sa hovorí vo všetkých medzinárodných dokumentoch, ktoré deklarujú ľudské práva a slobody.

O vzdelávaní pre všetkých, bez rozdielu, hovoril humanistický zmýšľajúci pedagóg Ján Amos Komenský (1592 - 1670). Komenský svojím rozsiahlym pedagogickým dielom prispel k poznaniu, že výchovou a vzdelávaním možno zmierniť následky telesných a duševných nedostatkov a zaradiť tak aj telesne postihnutých jedincov do spoločnosti[46].

„Zdravotne postihnuté deti musia mať rovnaké právo na prístup k vzdelaniu a k výchove ako všetky ostatné deti. Kedykoľvek je to možné a vhodné, malo by sa vzdelávanie a výchova integrovať do bežného vzdelávacieho systému.

Spoločenstvo by malo vo vzdelávacom procese naučiť zdravotne postihnuté deti prinášať spoločnosti úžitok, a to v takom vzdelávacom prostredí, ktoré je čo najmenej obmedzujúce.“[47]. Dieťa môže byť oslobodené od povinnosti dochádzať do školy, nie od povinnosti vzdelávať sa.

Špeciálny pedagóg spolu s triednym učiteľom a lekárom navrhne úpravu interiéru triedy, podľa druhu postihnutia tak, aby bol v súlade so špeciálno-pedagogickými potrebami žiakov, aby podporoval príjemnú atmosféru, potrebu oddychu. Trieda má byť priestranná, čistá, bezpečná, dobre osvetlená, primerane vyzdobená a farebná[48].

Integrácia neznamená len zaradenie do bežného typu predškolského alebo školského zariadenia so zabezpečením špeciálno-pedagogického servisu. Integrácia je vytvorenie sociálneho prostredia, ktoré spočíva na princípoch vzájomnej tolerancii, rešpektovaní a spolupatričnosti od všetkých zúčastnených, počnúc riaditeľom, cez učiteľov, špeciálnych pedagógov, lekárov, psychológov, sociálnych pracovníkov končiac rodičmi, spolužiakmi a samozrejme objektom vzdelávania - postihnutými deťmi[49].

[46] Pleva, J. : Rozvoj organizovanej starostlivosti o sluchovo postihnutých na Slovensku. Historický náčrt. Bratislava, SZSP 1994
[47] Charta na 80-te roky, článok 45 a 46. Rehabilitation International, Winnipeg, Kanada 26.8.1980
[48] Úloha školského špeciálneho pedagóga v základnej škole – informatívno – metodický materiál vydaný MŠ SR
[49] tamtiež

Trieda pre žiakov so zdravotným postihnutím má mať špeciálne nábytkové vybavenie. Nábytok nemá mať ostré hrany, musí byť upravený pre potreby žiaka. Umiestnenie nábytku musí vyhovovať potrebám občana s handicapom (prístup k umývadlu, vypínaču, poličke, tabule a podobne), ak je potrebné v triede musí byť umiestnená pohovka oddychový kút a iné zariadenia potrebné k odbúraniu únavy. Trieda musí mať bezbariérový prístup, uličky medzi ľavicami musia byť dostatočné široké, podlaha musí byť protišmyková[50].

Riešenie integrovaného vzdelávania je v existencii osobného asistenta. Pokiaľ žiak, študent z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia potrebuje pomoc osobného asistenta je nutné mu túto pomoc umožniť. Osobný asistent nesupluje odbornú prácu pedagóga, neučí, nevzdeláva, nevychováva počas učebného procesu, ani vtedy keď má pedagogické vzdelanie. Osobný asistent nenahrádza povinnosti rodiča (nezúčastňuje sa rodičovských združení). Osobný asistent nie je sprostredkovateľom medzi žiakom, študentom a pedagógom. Osobný asistent pomáha dieťaťu pri dochádzke do školy a zo školy, sprevádza ho na rôzne mimoškolské aktivity, pomáha mu pri osobnej hygiene, pri stravovaní, pri príprave na vyučovaciu hodinu – výmena kníh, príprava pomôcok, skrátka pri tých činnostiach, ktoré by žiak, študent vykonával sám. Osobný asistent nepreberá na seba zodpovednosť za dosiahnuté výsledky v škole - nie je v škole pre potreby školy (nie je jej zamestnancom), ale v záujme bezpečnosti a individuálnych potrieb občana s handicapom[51].

S prítomnosťou osobného asistenta na vyučovacích hodinách zatiaľ máme málo skúseností. Býva problém jeho začlenenia do triedy, niektorí žiaci na jeho prítomnosť reagujú neprimerane / hlavne pri začiatku jeho pôsobenia, a problémom je aj pre učiteľa. Mnohí učitelia sa nedokážu vyrovnať s jeho prítomnosťou a ak ma naviac pedagogické vzdelanie považujú osobného asistenta za kontrolný orgán.

Pri určovaní sumy potrebnej na zabezpečenie integrovaného vzdelávania je treba vychádzať zo štandardných potrieb detí a mládeže so zdravotným postihnutím v členení podľa veku a druhu zdravotného postihnutia.

Integrácia žiakov so zdravotným postihnutím sa realizuje v bežných základných, stredných a vysokých školách. Z uvedeného dôvodu predovšetkým riaditeľ školy a dekan fakulty je povinný vytvoriť podmienky pre plnohodnotnú výchovu a vzdelávanie ľudí s handicapom. V skutočnosti vzdelávanie postihnutých detí a mládeže nie je také jednoduché ako to predchádzajúca veta naznačuje. Systém integrovaného vzdelávania detí a mládeže s handicapom spolu s ostatnou populáciou predstavuje participáciu viacerých ľudí a zložiek. Okrem štatutára treba aj pomoc zriaďovateľa a viacerých rezortov, predovšetkým rezortu financií, ďalej rezortu školstva, zdravotníctva, práce sociálnych vecí a rodiny a ďalších. Pri vzdelávaní žiakov so zdravotným postihnutých máme značné rezervy. Každé dieťa, každý mladý človek s postihnutím má právo na systematické poskytovanie primeranej odbornej starostlivosti uplatňovanej vo výchovno-vyučovacom procese. Dieťa a mladý človek s handicapom má právo na to, aby mu spoločnosť poskytovala tie isté príležitosti, tie isté podnety na jeho vývin ako poskytuje zdravej populácii[52]. Sú školy, v ktorých tieto problémy majú už v mnohom vyriešené. Pedagogická a sociálna akadémia bl. Laury Trnava a Arcibiskupské gymnázium biskupa P. Jantauscha Trnava má so vzdelávaním handicapovaných žiakov skúsenosti overené niekoľkoročnou praxou.

Ministerstvo školstva SR (ďalej len MŠ SR) z dôvodu vzdelávania ťažko telesne postihnutých detí, mládeže a dospelých musí zabezpečiť:

[50] tamtiež
[51] Repková, K.: Zdravotné postihnutie, obraz z galérie nášho poznania, Bratislava, Epos 1999
[52] Úloha školského špeciálneho pedagóga v základnej škole – informatívno – metodický materiál vydaný MŠ SR

- prípravu pedagógov bežných škôl na integrované vzdelávanie ťažko telesne postihnutých detí, mládeže a dospelých,
- vytvorenie podmienok na vzdelávanie ťažko telesne postihnutých detí, mládeže a dospelých,
- rozšírenie profesijnej a odbornej prípravy na stredných a vysokých školách,
- plne imobilným občanom umožniť vzdelávať sa v domácom prostredí[53].

Bez týchto úprav, vytvorenia podmienok a prípravy pedagógov, hovoriť o integrovanom vzdelávaní je bezvýznamné.

Zamestnávanie

Koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa aj na Slovensku začína rozvíjať špecializovaná starostlivosť o ľudí so zdravotným postihnutím. Táto skupina obyvateľov, vrátane detí a starcov, bola predtým odkázaná na milosrdenstvo kláštorov a majetných spoluobčanov. Veľká časť z nich sa živila žobraním. Niektorí ťažko postihnutí sa živili ako živé atrakcie v kočovných cirkusoch alebo, v lepšom prípade na dvoroch šľachty, ako módny doplnok[54]. Začínajú sa zriaďovať ústavy pre „hluchonemých“, „slepých“, „kreténov“ a „mrzákov“, kde jednou z metód liečenia je aj liečba prácou, muži pracujú v poľnohospodárstve a pri remeselnej činnosti a ženy v domácnosti. U nás sa liečili zdravotne postihnutí občania prácou v dedinách okolo Nitry v tzv. rodinnej opatere. Aj keď išlo väčšinou o duševné choroby, lekársky dozor zabezpečovalo psychiatrické oddelenie župnej nemocnice v Nitre a primár tohto oddelenia bol súčasne vedúcim rodinnej opatery, predsa môžeme hovoriť o začiatkoch zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím[55].

Zavedením zákona o zamestnanosti sa vytvoril priestor pre zamestnávanie občanov so zdravotným postihnutím v chránených dielňach a chránených pracoviskách. V nich sú vytvorené východzie podmienky porovnateľné s podmienkami občana bez postihnutia, jedinec sa môže plne sústrediť na pracovný výkon a nemusí stále myslieť, že niekto vidí ako mu pracovný výkon spôsobuje problémy. Z dôvodu zlej ekonomickej situácie v štáte sa stále menej a menej financií vynakladá na aktívnu politiku zamestnanosti, chránené dielne a chránené pracoviská sa nezriaďujú, prípadne na zriadenie sa poskytne nižšia štátna dotácia a zriaďovateľ nemusí dostať financie na prevádzku. Chránené pracovisko, chránená dielňa nie je pojem nový. S touto formou zamestnávania sa stretávame ešte pred revolúciou, pri zamestnávaní občanov so zdravotným postihnutím v podniku, ktorého zriaďovateľom bol Zväz invalidov - Integra. Zrušením zamestnávateľských aktivít a podniku „Integra“, ktorý v prevážnej miere zamestnával občanov so zdravotným postihnutím sa podstatne zúžili možnosti pracovného uplatnenia občanov so zdravotným postihnutím. Rozpredaním „Integry“ „z noci na deň“ sa spáchala nepredstaviteľná krivda na handicapovaných občanoch. Strata sa nedá vyčísliť, lebo ani tak nejde o finančnú stratu, hoci aj tá je značná, ale ide hlavne o morálne zlyhanie. Situácia je o to tragickejšia, že o „Integru“ sa vlastne pripravili samotní handicapovaní občania za účinnej pomoci vtedajšieho vedenia Zväzu invalidov a jeho nástupníckych organizácií. Uvedenú situáciu možno prirovnať k zrušeniu zbrojárskeho priemyslu - tak ako sľubovaná konverzia zbrojárskej výroby, spôsobila vysokú nezamestnanosť v regióne, tak rozpad „Integry“ spôsobil nezamestnanosť občanov so zdravotným postihnutím, z ktorého sa ani dve desaťročia po revolúcii nevieme spamätať.

Príčina nezamestnávania občanov so zdravotným postihnutím nie je v legislatíve, ale v neochote zamestnávateľov zamestnať ľudí s handicapom. Niekoľkokrát pertraktovaný problém

[53] tamtiež
[54] Levická, J. : Náčrt dejín sociálnej práce. Trnava SAP 1999, str.43
[55] Matulay, K., Černay, J. : Liečba zamestnaním a prácou – úvod do metodiky pre mentálne retardovaných. Bratislava 1997

nedostatku informácií spôsobuje, že zamestnávatelia nevedia čo ich čaká, boja sa častého vynechávania pracovnej smeny z dôvodu pracovnej neschopnosti a podľahli niekoľkým negatívnym skúsenostiam, keď občan s handicapom nedokázal zvládnuť pracovné tempo alebo spôsobil viac škody ako úžitku.

Každý úrad práce, sociálnych vecí a rodiny by mal zamestnávať lekára z dôvodu posúdenia, či voľné pracovné miesto vyhovuje zdravotnému stavu občana. Riešila by sa tým nie len problematika občanov so zdravotným postihnutím, ale v širšom meradle aj zamestnanosť – nezamestnanosť občanov bez zdravotného postihnutia, ktorí pod nevhodnosťou zamestnania z titulu zdravotného stavu zneužívajú platnú legislatívu. Posúdenie posudkovým lekárom úradu práce, sociálnych vecí a rodiny by malo byť záväzné pre všetkých zamestnávateľov.

Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov ukladá zamestnávateľom platiť povinné odvody za neplnenie podielu zamestnávania občanov so ZPS v regióne sídla závodu. Získané prostriedky sa majú použiť na zamestnávateľské aktivity pre občanov so ZPS.

Udržanie príjmu a sociálne zabezpečenie

Na Slovensku je veľmi lacná pracovná sila, čo využívajú domáci aj zahraniční podnikatelia. Občan, ktorý sa chce udržať nad hranicou životného minima a je zdravotne postihnutý, potrebuje mať popri príjme zo závislej činnosti aj dôchodok. V podobnej situácii sú aj mnohí starobní dôchodcovia, popri dôchodku vykonávajú ďalšiu zárobkovú činnosť z dôvodu udržania aspoň primeranej životnej úrovne, na akú boli zvyknutí pred dôchodkom. Každý by radšej zostal na zaslúženom odpočinku, ak je v dôchodkovom veku, alebo sa staral o svoje zdravie a neuštval sa zháňaním prostriedkov na živobytie. Neobstojí vyjadrenie niektorých politikov, že v zahraničí - „v bývalom západe“ občania s handicapom, ak poberajú dôchodok, tak nepracujú a ak pracujú, nepoberajú dávky sociálnej pomoci. Ten, kto v zahraničí poctivo celý život pracoval a mal vytvorené podmienky pre svoju prácu z titulu zdravotného postihnutia, naozaj nemusí hľadať iné zdroje obživy. U nás mnohí občania, ktorí poberajú sociálne dávky – peňažné príspevky na kompenzáciu sociálnych dôsledkov zdravotného postihnutia priznávajú, že peniaze potrebujú, lebo inak by nemali na lieky a vitamíny potrebné na udržanie zdravotného stavu. Stáva sa, že príde potencionálny opatrovateľ, hovorí, že chce riešiť zložitú zdravotnú a sociálnu situáciu svojej babky - dedka a pritom povie : „Viete, ale mne dávka sociálnej pomoci, ktorú od vás dostávam nestačí ani na základné potraviny“. V konečnom dôsledku tento občan nerieši sociálnu núdzu svojich starých rodičov, ale hmotnú núdzu seba a svojej rodiny.

Pritom občan s postihnutím nechce nič naviac, len rovnakú štartovaciu čiaru spolu so zdravým obyvateľstvom. Na zachovanie primeraného životného štandardu, na vytvorenie rovnakých podmienok - „rovnakej štartovacej čiary“, potrebuje pri niektorých zdravotných postihnutiach vyššie dávky na kompenzácie. Iný výpočet dôchodku s automatický zabudovanou valorizáciou, prípadne dôchodok aj plat, aj dávky sociálnej pomoci. V Slovenskej republike máme zložitý výpočet dôchodku a výsledná suma je často 35% - 40% posledného platu, prípadne posledného príjmu pred nástupom na dôchodok.

Zdravotný postih by mal byť posudzovaný ako štátom uznaná sociálna udalosť a z toho vyplývajúce riešenie v rámci štátnej sociálnej podpory[56].

Mnohí zdravotne postihnutí občania, ktorých miera funkčnej poruchy je do 50 % sa cítia diskriminovaní, majú pocit, že sú viac odkázaní na peňažné príspevky, ako ťažko telesne

[56] tamtiež

postihnutí občania. Občania, ktorých miera funkčnej poruchy je do 50 %, chodia do práce, podávajú výkon rovnocenný pracovnému výkonu zdravých ľudí a vlastne pracujú na úkor svojho zdravia. Nemajú žiadne úľavy a keby požiadali o zníženie pracovného úväzku, znamenalo by to ďalšie zníženie životnej úrovne, ktorá je aj tak nižšia ako u zdravých občanov.

Rodinný život a integrita osobnosti.

Dieťa je umiestnené v zariadení s týždenným pobytom, alebo internátnej špeciálnej škole, domov prichádza na víkendy, rodičia sa snažia spríjemniť chvíle strávené v domácom prostredí čo najviac. Dieťa situáciu skoro prehliadne, rodičov si zotročí a doma má „veget“. Je len veľmi málo rozumných rodičov, ktorí popri radovánkach vedú dieťa aj k povinnostiam. Takýto rodičia robia pre dieťa maximum, ale dva dni zo siedmych je málo. Dobre zorganizovaná integrácia, tento problém dokáže vyriešiť, ale opäť narážame na financie a v našich podmienkach na nový fenomén – zvyšujúci sa počet občanov so zdravotným postihnutím. Kým v roku 1994 štatistika udáva 69 628 poberateľov účelových dávok pre starých a zdravotne postihnutých občanov v roku 1999 udáva už 167 300 poberateľov[57]. O desať rokov neskôr sa počet poberateľov značne zvýšil. Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2009[58] v prehľade vývoja počtu poberateľov pre jednotlivé účelové kompenzácie ťažkého zdravotného postihnutia udáva priemerný mesačný počet poberateľov v sumáre 247 720 čo v ročnom prepočte znamená číslo – 2 972 640. Naši predrevoluční politici predpokladali, že budovaním socializmu automaticky bude klesať chorobnosť obyvateľstva, že sa nebudú rodiť zdravotne postihnuté deti. To bol veľký omyl, zdravotne postihnuté deti sa rodili, ale zostávali uzavreté v bytoch rodičov, starých rodičov alebo v ústavoch a dospelí ľudia žili zvyčajne tiež zavretí vo svojich bytoch a domoch, boli v dobrovoľnom väzení svojich príbytkov ako vtáky v zlatej klietke.

V záujme plnohodnotného života rodiny so zdravotne postihnutým členom je potrebné venovať dostatočnú pozornosť nie len jedincovi s postihnutím, ale aj jeho najbližšej rodine. Mnohí občania skoro na 99 % potvrdili, že prekonali všetky prekážky a úskalia zdravotného postihnutia len za pomoci rodiny a priateľov. Najbližšia rodina vytvára domov a domov sú ruky na ktorých smieš plakať.

Kultúra

Kultúrne vyžitie občanov so zdravotným, ale najmä telesným postihnutím možno zhrnúť do dvoch slov ***bariéry a vstupné***. Pre občanov s telesným postihnutím je vo svete veľké množstvo bariér, vstup do divadla zastavia dva – tri schodíky, prichádzať na predstavenie nákladným výťahom, ktorým sa prinášajú rekvizity a kulisy je nedôstojné. Samotný nákladný výťah nebýva riešením, nakoľko zabezpečuje prístup na javisko, ale dostať sa do hľadiska môže znamenať opäť bariéry. Jedinec s telesný postihnutím nechce „šaškovať“ a radšej do divadla nejde. Podobná situácia je aj pri iných kultúrnych aktivitách. Okrem nákladného výťahu ešte môžeme požiadať okolostojacich ľudí aby nás spolu s vozíkom vyniesli. Pokiaľ máme slabšiu telesnú konštrukciu je to možné, ale ak nie, nemáme možnosť dostať sa dovnútra.

Problém, ktorý zdanlivo nesúvisí s bariérami v kultúre, je nemožnosť dostať sa na miesto konania (nie je vytvorená dostatočná sieť prepravnej služby). Pri mnohých veľkých podujatiach ako sú koncerty sa zabúda na ľudí s ťažkým telesným postihnutím (nemajú vyhradené miesta), so

[57] Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 1999 a vývoj za posledných desať rokov. Bratislava, MPSVR SR 2001
[58] www.employment.gov.sk

sluchovým postihnutím (nie sú vytvorené indukčné slučky) preto sa radšej podobných akcií nezúčastňujú.

Občianske združenia spájajúce občanom so zdravotným postihnutím poriadajú niekoľkokrát do roka rôzne kultúrne akcie, návštevy divadiel, koncertov, benefícií a podobne. Väčšina týchto akcií nepôsobí integrujúco, lebo ide o stretnutia medzi sebou a medzi zdravú populáciu sa z dôvodu bariér handicapovaní nedostanú. Tým je vysvetlené prvé slovo – bariéry.

Druhé slovo - vstupné zahŕňa nedostatočné finančné zabezpečenie občanov, ktorí sú na invalidnom dôchodku a nemôžu si dovoliť zaplatiť vysoké vstupné. Ceny za kultúrne podujatia sa vyšplhali tak vysoko, že ísť do divadla, koncert, výstavu a podobne si občan s handicapom môže dovoliť najviac jedenkrát ročne. Pri prieskume medzi zdravotne postihnutými občanmi bolo zaujímavé zistenie, že väčším problémom návštevy kultúrnych podujatí nie je nevhodnosť prístupu prostredia, ale nedostatok financií.

Šport a oddychová činnosť

O potrebe primeraného športu pre ľudí s handicapom vieme všetci. Šport pomáha udržiavať zdravotný stav v optime. Podmienkou je aby sa realizoval pod dohľadom cvičiteľa – odborníka pre daný druh postihnutia. Na všetkých rekondično-rehabilitačných pobytoch sú uskutočňované raňajšie cvičenia a niekedy aj zdravotný telocvik v priebehu dňa. Je na škodu veci, že nie vždy tieto cvičenia vedú cvičitelia – odborníci. Športovanie bez vyškoleného cvičiteľa môže viac ublížiť ako prospieť.

Pri oddychovej činnosti a športovom zápolení rozhodujúcu úlohu plnia a aj v minulosti plnili spolky, kluby, občianske združenia a záujmové krúžky. Záujmové krúžky fungujú pri internátnych školách v rámci mimoškolskej činnosti. Je pravdou, že tak ako všade aj pri krúžkovej činnosti zápasíme s nedostatkom financií, postihnuté deti sú odkázané na sponzorstvo, lebo aj ich rodičia sú väčšinou tesne nad životným minimom a nemajú z čoho nakúpiť pastelky, výkresy a podobné potreby na záujmovú činnosť. Financie sa prepletajú ako Arianina niť celým textom, preto sa zameriam na potrebu športovať a čiastočne na amatérsky šport.

Šport to je tá najlepšia rehabilitácia pre občanov so zdravotným postihnutím a pre telesne postihnutých občanov obzvlášť. Športom telesne postihnutí jedinci získavajú sebavedomie, sebaistotu. Väčšina lekárov odporúča pre občanov s telesným postihnutím plávanie. Bazénov je v republike málo, nachádzajú sa v mestách, na vidieku prakticky nie sú a hovoriť o termálnej vode je zbytočné. Termálne kúpaliská sa využívajú na komerčné účely a pre zdravotne postihnutých občanov ak sa nájde jedna dve hodiny týždenne, tak hovoríme o dobrej spolupráci. Občania so zdravotným postihnutím nedokážu zaplatiť hodinový poplatok a väčšinou ich zriaďovatelia, majitelia do bazénu ani nechcú pustiť.

Pre rozvoj domáceho športu je potrebné riešiť spôsob prideľovania kompenzačných pomôcok a zvyšovať ich technickú úroveň. Telesne postihnutí športovci potrebujú viac pomôcok , konštruovaných z pevnejších materiálov a hlavne v lepšom technickom stave. Zdravotné poisťovne to považujú za nadštandard a cez zákon o kompenzáciách sociálnych dôsledkov zdravotného postihnutia sa vybavenie športovcov nerieši. Ak telesne postihnutý občan, ktorý ako kompenzačnú pomôcku používa protézu na dolnú končatinu, chce ísť na dovolenku k moru, musí požiadať o súhlas preplatenia protézy uspôsobenej na kúpanie - do vody - revízneho lekára príslušnej zdravotnej poisťovne, kde je poistený, pritom kúpaciu protézu nepotrebuje len na rekreačné účely, ale je vhodná aj do vane alebo pod sprchu. Balansovať na jednej nohe vo vani, prípadne pod sprchou je zdraviu nebezpečné.

Väčšina pomôcok pre športové účely sa u nás nevyrába, preto ich treba doviesť zo zahraničia za nemalú cenu. Ak chceme mať výborných výkonnostných športovcov - a máme ich aj za uvedených podmienok - je potrebné podporovať šport na masovej základni, preto je potrebné minimálne toľko pozornosti, koľko venujeme vrcholovému športu, venovať aj pohybovej aktivite väčšiny občanov so zdravotným postihnutím.

Od roku 1995 existuje na Slovensku - Slovenský paralympijský výbor, ktorý zastrešuje štyri športové zväzy:
Slovenský zväz telesne postihnutých športovcov,
Sekciu nevidiacich a slabozrakých športovcov Slovenska,
Slovenský zväz športovcov s mentálnym postihnutím,
Slovenský zväz nepočujúcich športovcov.

Zjednotiť tak diametrálne rôzne postihnutia stálo veľa úsilia, ale vďaka vzájomnému pochopeniu sa dá urobiť veľa aj keď niekedy nastane nepochopiteľné zlyhanie - deaflympiáda 2011, ktorá sa mala konať v Tatrách.

Slovenský športovci dosahujú veľmi dobré výkony a prinášajú medaily z medzinárodných súťaží a z letných alebo zimných paralympiád.

Oddychovú činnosť organizujú opätovne občianske združenia formou rekondično - rehabilitačných pobytov. Pobyty si čiastočne platí zdravotne postihnutý občan, určitou sumou prispieva MPSVR SR cez dotačnú politiku a časť pokryje sponzor, väčšinou majiteľ zariadenia, kde sa rekondično - rehabilitičný pobyt koná. Pri oddychovej činnosti opäť narážame na bariéry, ktoré mnohokrát sú neprekonateľnou prekážkou a financie, ktorých je stály nedostatok nie len v rodinách s ťažko zdravotne postihnutým členom, ale aj v bežných rodinách, bez zdravotného postihnutia.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] NEVRKLA, J. :*Ako sa žije postihnutým*. Readers Digest - Výber, máj 2001, str. 50.

[2] KOLEKTÍV AUTOROV. *Kompendium lékařské posudkové činnosti*. II. díl, 1. Část, Praha, Avicenum 1981.

[3] GAŠPARÍKOVÁ, D.: *Integrácia občanov s telesným postihnutím*. Dizertačná práca, júl 2001.

[4] GAŠPARÍKOVÁ, D.: *učebné texty*, prednášky roky 2005 - 2010.

[5] HEJDIŠ, M.: *Ochrana práv detí a mládeže. Minulosť a prítomnosť*. Trenčín: Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR, 2009. 148 s. ISNB978-80970121-3-7.

[6] PLEVA, J.: *Rozvoj organizovanej starostlivosti o sluchovo postihnutých na Slovensku. Historický náčrt*. Bratislava, SZSP 1994.

[7] *Charta na 80-te roky, článok 45 a 46*. Rehabilitation International, Winnipeg, Kanada 26.8.1980.

[8] *Úloha školského špeciálneho pedagóga v základnej škole*. Informatívno - metodický materiál vydaný MŠ SR.

[9] REPKOVÁ, K.: *Zdravotné postihnutie, obraz z galérie nášho poznania*. Bratislava, Epos 1999.

[10] LEVICKÁ, J.: *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava SAP 1999, str.43.

[11] KOZOŇ, A.: *Sociálna práca s rizikovým klientom: Teória a prax sociálnej práce.* Trenčín: SpoSoIntE, 2009, 68s. ISBN 978-80-970121-6-8.

[12] MATULAY, K., ČERNAY, J.: Liečba zamestnaním a prácou - úvod do metodiky pre mentálne retardovaných. Bratislava 1997.

[13] *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 1999 a vývoj za posledných desať rokov*. Bratislava, MPSVR SR 2001.

[14] www.employment.gov.sk

RNDr. Dagmar Gašparíková, PhD.
Veselovského 23
917 01 Trnava
tel: 033/5522048
mobil: 0903421015
email: gasparikovad@trnavanet.sk

Pracovná terapia v domovoch sociálnych služieb ako prostriedok sociálnej integrácie

Occupational therapy in social services homes as the means of social integration

Soňa Floreková, Katarína Borsodiová

Abstrakt:

Príspevok sa zameriava na pracovnú terapiu v domovoch sociálnych služieb, trh práce a sociálnu integráciu. Autorky považujú intervenciu prostredníctvom pracovnej terapie za nástroj napomáhajúci zlepšovať kvalitu života prijímateľov sociálnych služieb a zároveň ju chápu ako nástroj sociálnej integrácie. Poukazujú na to, že pracovná terapia v domovoch sociálnych služieb pomáha prijímateľom sociálnych služieb osvojiť si základné pracovné návyky a zručnosti. Zdôrazňujú, že pri vykonávaní pracovných aktivít pod odborným vedením dochádza k obnove, udržiavaniu alebo rozvíjaniu ich fyzických, mentálnych a pracovných schopností. Autorky v príspevku popisujú úlohu sociálneho pracovníka zariadenia sociálnych služieb v procese sociálnej integrácie. Zároveň prezentujú pracovné uplatnenie prijímateľov sociálnych služieb v zariadení sociálnych služieb a upozorňujú na nízky stupeň ich začlenenia na trhu práce.

Kľúčové slová:

sociálna integrácia, pracovná terapia, domov sociálnych služieb, kvalita života, trh práce, chránená dielňa, chránené pracovisko, sociálny pracovník, inštruktor pracovnej terapie, prijímateľ sociálnych služieb

Abstract:

Paper focuses on occupational therapy in Social Services Homes, the Labor market and Social Integration. The authors considered intervention through occupational therapy as instrumental for improving the quality of life for recipients of social services and also be seen as an instrument of Social Integration. Suggest that occupational therapy in Social Services Homes help recipients of social services to acquire basic skills and work habits. Emphasize that in carrying out work activities under the expert guidance there is reconstruction, maintain or develop their physical, mental and job skills. The authors describe the contribution of the social worker Social Services facilities in the process of social integration. Job opportunities are also presenting the recipients of social services in Social Services facilities and highlight the low level of inclusion in the labor market.

Keywrds:

Social integration. Occupational therapy. Social Service Home. Quality of life. Labor market. Sheltered workshop. Sheltered employment. Social worker. Instructor of occupational therapy. Recipient of social services.

Úvod

Celospoločenským trendom v oblasti sociálnej práce je zvyšovanie úrovne sociálnej prevencie, diagnostiky a terapie. Súčasné prístupy a starostlivosť o klienta sa orientujú na zvyšovanie kvality jeho života a zároveň jeho sociálnu integráciu. Spoločenská požiadavka na dosiahnutie pozitívnych výsledkov v oblasti sociálnej integrácie so sebou prináša zvýšené nároky na poskytovanie sociálnych služieb. Pri dosahovaní kvalitatívnej zmeny v procese sociálnej integrácie je úloha štátu nezastupiteľná. Okrem jasného definovania akú službu občanovi považuje za kvalitnú a štandardnú, svojimi riadiacimi, výkonnými a kontrolnými mechanizmami vytvára komplex podmienok pre praktické napĺňanie svojich zámerov. Výber vhodných foriem a metód sociálnej pomoci má zabrániť osobnej a sociálnej dezintegrácii občana a pôsobiť proti jeho dlhodobému zotrvaniu v situácii odkázanosti na pomoc iných tak, aby sa neefektívne neodčerpávali a neznehodnocovali značne obmedzené použiteľné zdroje spoločnosti (nielen zdroje ekonomické, ale aj ľudské). (MPSVR SR, 1999 In: Floreková, 2009) Efektívna sociálna politika musí smerovať priamo k občanom s postihnutím a rešpektovať jeho možnosti, potreby a ďalšie osobné špecifiká. Koncepcia adresnosti je však nemysliteľná bez zabezpečenia

systematického prísunu relevantných informácii o životných potrebách občanov so zdravotným znevýhodnením. (Novosad, 2006, In: Floreková, 2009)

Sociálna integrácia

Sociálna integrácia je jav multidisciplinárny. Netýka sa len otázok filozofických, etických, psychologických, pedagogických, biologických či zdravotníckych, ale aj ekonomických, politických a legislatívnych. (Švarcová, 2003 In: Floreková, 2009) Pojmom sociálna integrácia označujeme proces rovnoprávneho spoločenského začleňovania špecifických minoritných skupín (ako sú napr. etnické a národnostné skupiny, ľudia so zdravotným postihnutím, seniori a sociálne neprispôsobiví ľudia). (Novosad, 2006 In: Floreková, 2009) Hovoríme o snahe včleniť, socializovať a sociálne integrovať občana do primeraných sociálnych vzťahov a do spoločnosti, o snahe nájsť, aktivizovať a pomôcť využiť vlastné zdroje sociálneho vzostupu občana. (Tomeš, 2001 In: Floreková, 2009, s.44) Sociálna integrácia jedinca bezprostredne závisí od vôle občana a jeho snahy zmeniť svoj spôsob života, vychádza z analýzy jeho situácie a vedie k voľbe metód, ktoré môžu podľa konkrétnej podoby obsahovať zabezpečenie úplného zaopatrenia, pomoc pri zabezpečovaní bývania, stravy, zamestnania, pomoc pri riešení rodinných záležitostí a pod. Proces integrácie súvisí s rozvojom osobnosti, podnietením psychomotorických schopností zdravotne handicapovaných jedincov, aktivizáciou príslušných kompenzačných mechanizmov i s procesom učenia. Z toho vyplýva, že integrácia je pojmom popisujúcim komplexný jav, ktorý nezahrňuje len integráciu osobnosti, ale i integráciu sociálnu, kultúrnu, pedagogickú i profesijne - pracovnú (Novosad, 2006 In: Floreková, 2009)

Kvalita života **-** „je spôsob, akým jednotlivec vníma svoje postavenie v živote, v kontexte kultúrneho a hodnotového systému, v ktorom žije, ako aj vo vzťahu k svojim osobným cieľom, očakávaniam, normám a záujmom. Ide o široký pojem, ktorého obsah je ovplyvňovaný viacerými faktormi, ako sú telesné zdravie, psychický stav, osobné presvedčenie, sociálne vzťahy, ale aj prepojením týchto faktorov s významnými prvkami prostredia.“ definícia podľa Svetovej zdravotníckej organizácie WHO. (MPSVR SR, 1999 In: Floreková, 2009) Znamená to okrem iného mať možnosť zaoberať sa záujmovou, kultúrnou a športovou činnosťou, pripravovať sa na určité profesijné uplatnenie a mať zodpovedajúce zamestnanie, kde je možné vytvárať určité hodnoty pre spoločnosť alebo aspoň pre vlastné uspokojenie. (Švarcová, 2003 In: Floreková, 2009)

Poskytnutie sociálnej dávky alebo sociálnej služby samo o sebe nestačí ku komplexnému riešeniu potrieb občanov so zdravotným znevýhodnením. Je potrebné zvoliť optimálnu kombináciu prvkov sociálnej práce. Sociálna intervencia sa realizuje na základe individuálneho posúdenia situácie občana a jeho rodiny tak, aby riešenie bolo účinné a adresné. (Tomeš, 2001) Sociálny pracovník sa pri svojej práci a angažovanosti stáva partnerom v spolupráci s rôznymi štátnymi a neštátnymi inštitúciami. Úrovňou svojho prístupu, vedomosťami a skúsenosťami podporuje zvyšovanie kvality života občana a vytvára priestor pre jeho úspešnú sociálnu integráciu.

Pracovná integrácia - pre vstup na trh práce predstavujú niektoré druhy postihnutia určitú formu bariéry, toto riziko je znásobené obmedzenými možnosťami získať primerané vzdelanie. Okrem obmedzeného prístupu na trh práce a k vzdelaniu, musí táto riziková skupina znášať zvláštne náklady, ktoré život s postihnutím prináša. Nie len ľudia so zdravotným postihnutím, ale aj osoby, ktoré sa o nich starajú, sú v riziku sociálneho vylúčenia. Sú vylúčení z trhu práce kvôli celodennej starostlivosti, ktorú si osoba so zdravotným postihnutím vyžaduje. (Národný akčný plán, 2004 In. Floreková, 2009)

Spoločenská integrácia - Minorita mentálne postihnutých nie je homogénna a služby, ktoré sú vhodné pre určitých ľudí, nemusia byť primerané pre iných. Existujú veľké rozdiely v schopnosti ľudí s mentálnym postihnutím vyrovnať sa so stresom prostredníctvom sociálnych vzťahov, pracovných návykov a nezávislého fungovania v živote. Jedincom, ktorí sú schopní žiť iba vo veľmi organizovanom prostredí, možno odporučiť starostlivosť v domovoch sociálnych služieb. Takáto starostlivosť môže mať v konečnom dôsledku väčší terapeutický prínos. (Janosiková-Daviesová, 1999 In: Floreková, 2009)

Pracovná terapia

Pracovný proces patrí v živote človeka medzi najdôležitejšie. Práca ako činnosť človeka sa nemôže vykonávať mimo sociálneho rámca. Pracovný proces svojou štruktúrou a skladbou v hlavnej miere napĺňa potreby človeka. Vzhľadom na jednotlivé etapy proces plní aj významný sociálny faktor, kde človek je začlenený do medziľudských vzťahov, v skupine nadobúda určitú pozíciu a uspokojuje svoje osobné potreby. (Kollárik-Kollárová, 1990, In: Floreková, 2009) Človek je tvor spoločenský. Tento výrok má v sebe faktor univerzálnosti, je platný pre každého človeka a celú spoločnosť. Človek sa v priebehu svojho života dostáva do sociálnych vzťahov, kde nadväzuje krátkodobé alebo dlhodobé kontakty, dostáva sa do interakcie s členmi užšieho alebo širšieho sociálneho prostredia. V rámci toho je daným sociálnym prostredím determinovaný, ovplyvňovaný, ale aj on sám zasahuje do úrovne vzťahov v aktuálnom sociálnom prostredí. Človek sa dostáva do rôznych úrovní a sfér sociálneho prostredia, ktoré sú reprezentované určitými skupinami. Tieto skupiny plnia svoje špecifické poslanie ako celok. Najdôležitejšie a najvýznamnejšie skupiny v živote človeka sú rodina, škola a pracovná skupina. V nich sa najvýraznejšie realizuje proces socializácie človeka, v nich sa aj jednotlivec prejavuje ako sociálna bytosť. (Kollárik-Kollárová, 1990, In: Floreková, 2009)

Rozvoj spoločnosti je neoddeliteľne spojený s prácou, ktorej spoločenský charakter je ovplyvňovaný a určovaný faktormi:

1. Práca ako spoločenská činnosť, pri ktorej človek výrazne prejavuje svoju sociálnosť, je činný spoločensky, pre spoločnosť, v rámci určitej spoločnosti, pričom sám realizuje a vo väčšej alebo menšej miere si uvedomuje svoju sociálnosť.
2. Spoločenský charakter práce umožňuje špecializáciu jednotlivých členov spoločnosti. Umožňuje rozvinúť ich zručnosti, schopnosti a vytvoriť podmienky na účinnú a efektívnu činnosť. Produkty jednotlivcov a skupín pritom vytvárajú ucelený systém a umožňujú prácu a existenciu ostatných členov spoločnosti.
3. Potreby práce, činnosti a sociálneho kontaktu sa považujú za typické a úzko spolu súvisiace potreby súčasného človeka. Sociálny, spoločenský charakter práce umožňuje uspokojovať nielen potrebu sociálneho kontaktu, ale aj vyššie osobné potreby, ako sú sebarealizácia, uznanie, ocenenie, sebaaktualizácia. (Kollárik-Kollárová, 1990, In: Floreková, 2009)

Zákon NR SR č.448/2008 Z.z. o sociálnych službách

Podľa zákona NR SR č.448/2008 Z.z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov je sociálna služba činnosťou zameranou na zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopnosti fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti, zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb, na riešenie krízovej sociálnej situácie fyzickej osoby a rodiny a na prevenciu sociálneho vylúčenia. Zákon o sociálnych službách v §16 zaradzuje pracovnú terapiu medzi odborné činnosti, ktorú je zákonom určený poskytovateľ sociálnych služieb povinný vykonávať alebo utvárať na ňu podmienky. §23

definuje pracovnú terapiu ako odbornú činnosť na osvojenie pracovných návykov a zručností fyzickej osoby pri vykonávaní pracovných aktivít pod odborným vedením na účel obnovy, udržania alebo rozvoja jej fyzických, mentálnych a pracovných schopností a jej začlenenia do spoločnosti. Podľa §38 ods.2 písm. b) zákona o sociálnych službách sú domovy sociálnych služieb povinné zabezpečiť pracovnú terapiu.

V zariadeniach sociálnych služieb vykonávajú klienti činnosti ako napríklad maľba, aranžovanie, pestovateľské práce, hrnčiarstvo, práca s drevom, drôtová technika, tkanie, šitie a mnoho iných techník pod vedením zamestnancov zaradených v pozíciách inštruktorov pracovnej činnosti, ergoterapeutov a sociálnych pracovníkov vykonávajúcich sociálnu rehabilitáciu.

Predpokladom úspešnosti je správna lokalizácia, podchytenie a plánované rozvinutie tých daností a schopností handicapovaného človeka, ktoré nie sú obmedzené a deformované. Je empiricky dokázané, že zdravotne postihnutí jedinci sú v individuálnej miere vybavení výraznými vlohami pre špecifické činnosti. Ľudia s mentálnym postihnutím sú manuálne zruční a esteticky cítiaci. (Novosad, 2006 In: Floreková, 2009) Je dôležité si uvedomiť, že sociálna integrácia postihnutých ľudí znamená okrem iného aj ich uplatnenie na pracovnom trhu. Iný pohľad na danú problematiku nás vedie k poznaniu, že bežný či skrátený pracovný úväzok v rámci zamestnaneckého pomeru je pre mnohých postihnutých nevhodný alebo priamo nereálny. Pre niektorých je čiastočným riešením práca v chránených dielňach, v stacionároch, pobytových zariadeniach alebo domáca práca zadávaná zamestnávateľom. Prvoradým prínosom spomenutej chránenej alebo individualizovanej pracovnej aktivity je efekt psychologický, výchovný, sociálne a rehabilitačne terapeutický. Ľudia sa tak môžu stretávať, komunikovať spolu, diskutovať o svojich problémoch, spoločne vytvárať hodnoty, poznávať cenu času a práce, precvičovať a rozvíjať motorické, komunikačné a iné zručnosti a vytvárať vlastné sebahodnotenie. (Novosad, 2006 In: Floreková, 2009) Pracovnú terapiu je možné chápať ako nástroj, ktorí pomáha zvyšovať kvalitu života prijímateľov sociálnych služieb a zároveň ju môžeme chápať ako nástroj sociálnej integrácie.

Trh práce

Možnosti podpory zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím na trhu práce legislatívne vymedzuje ôsma časť zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov.

Chránená dielňa a chránené pracovisko

Chránená dielňa a chránené pracovisko sú pracoviská zriadené právnickou alebo fyzickou osobou, v ktorých pracuje najmenej 50 % občanov so zdravotným postihnutím, ktorí nie sú schopní nájsť si zamestnanie na otvorenom trhu práce, alebo pracoviská, na ktorých sa občania so zdravotným postihnutím zaškoľujú alebo pripravujú na prácu, a v ktorých sú pracovné podmienky vrátane nárokov na pracovný výkon prispôsobené zdravotnému stavu občanov so zdravotným postihnutím. Chránené pracovisko môže byť zriadené aj v domácnosti občana so zdravotným postihnutím. Postavenie chránenej dielne alebo chráneného pracoviska prizná úrad na základe kladného posudku orgánu na ochranu zdravia. Za chránenú dielňu alebo chránené pracovisko sa považuje aj výrobné družstvo invalidov. Chránená dielňa a chránené pracovisko sú určené predovšetkým na pracovné uplatnenie občanov so zdravotným postihnutím, ktorým zamestnávateľ nemôže poskytnúť vhodné zamestnanie na iných pracoviskách. V chránenej dielni alebo na chránenom pracovisku môžu pracovať aj občania, ktorým sa poskytuje získanie

odborných zručností, a zamestnanci, ktorí pre ohrozenie zdravia nie sú dočasne spôsobilí vykonávať doterajšie zamestnanie, ak pre nich zamestnávateľ nemá iné vhodné zamestnanie.

Agentúra podporovaného zamestnávania

Agentúra podporovaného zamestnávania je právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá poskytuje služby občanom so zdravotným postihnutím, dlhodobo nezamestnaným občanom a zamestnávateľom. Služby sú zamerané na uľahčenie získania alebo udržania zamestnania alebo na uľahčenie získania zamestnanca z radov občanov so zdravotným postihnutím a dlhodobo nezamestnaných občanov.

Povinnosti zamestnávateľa pri zamestnávaní občanov so zdravotným postihnutím

Zamestnávateľ je povinný:

a) zabezpečovať pre občanov so zdravotným postihnutím, ktorých zamestnáva, vhodné podmienky na výkon práce,
b) vykonávať zaškoľovanie a prípravu na prácu občanov so zdravotným postihnutím a venovať osobitnú starostlivosť zvyšovaniu kvalifikácie počas ich zamestnávania,
c) viesť evidenciu občanov so zdravotným postihnutím,
d) zamestnávať občanov so zdravotným postihnutím, ak zamestnáva najmenej 20 zamestnancov, a ak úrad v evidencii uchádzačov o zamestnanie vedie občanov so zdravotným postihnutím v počte, ktorý predstavuje 3,2 % z celkového počtu jeho zamestnancov.

Zamestnávateľ preukazuje plnenie povinného podielu počtu občanov so zdravotným postihnutím na celkovom počte svojich zamestnancov za predchádzajúci kalendárny rok do 31. marca nasledujúceho kalendárneho roka. Povinnosť zamestnávať občanov so zdravotným postihnutím vo výške povinného podielu môže zamestnávateľ plniť aj zadávaním zákazky vhodnej na zamestnávanie občanov so zdravotným postihnutím alebo zadávaním zákazky občanovi so zdravotným postihnutím, ktorý prevádzkuje alebo vykonáva samostatnú zárobkovú činnosť. Výška zákazky na započítanie jedného občana so zdravotným postihnutím je 0,8 - násobok celkovej ceny práce.

Ochrana osôb s postihnutím na trhu práce

V zmysle § 158 a § 159 Zákonníka práce č. 311/2001 Z. z. má zamestnávateľ povinnosť zamestnať zamestnanca so zdravotným postihnutím na vhodnom pracovnom mieste a umožňovať mu výcvikom alebo štúdiom získanie potrebnej kvalifikácie, ako aj starať sa o jej zvyšovanie. Ďalej je zamestnávateľ povinný utvárať podmienky, aby zamestnanec mal možnosť pracovného uplatnenia, a zlepšovať vybavenie pracovísk, aby mohol dosahovať, ak je to možné, rovnaké pracovné výsledky ako ostatní zamestnanci, a aby mu bola práca čo najviac uľahčená. Pre zamestnanca so zdravotným postihnutím, ktorého nemožno zamestnať za obvyklých pracovných podmienok, môže zamestnávateľ zriadiť chránenú dielňu alebo chránené pracovisko. Zamestnávateľ umožní zamestnancovi so zdravotným postihnutím teoretickú prípravu alebo praktickú prípravu (rekvalifikáciu) s cieľom zachovať, zvýšiť, rozšíriť alebo zmeniť doterajšiu kvalifikáciu alebo ju prispôsobiť technickému rozvoju na udržanie zamestnanca v pracovnom pomere.

Interpretácia výsledkov výskumu

Výsledky prieskumu, ktorý bol uskutočnený v období od júna do augusta 2009 e-mailovou formou, nás privádzajú k poukázaniu na skutočnosť, že v legislatíve Slovenskej republiky sa pozabudlo na prijímateľov sociálnych služieb umiestnených v zariadeniach sociálnych služieb. Vzhľadom na cieľ prieskumu bola ako výskumný nástroj zvolená dotazníková forma. Prieskumnú vzorku tvorilo 196 poskytovateľov sociálnych služieb v rámci Slovenskej republiky, z toho 103 verejných poskytovateľov, 93 neverejných poskytovateľov sociálnych služieb. Dotazníky vrátilo 44 poskytovateľov, z toho 35 verejných poskytovateľov sociálnych služieb a 8 neverejných poskytovateľov. Jeden dotazník sa vrátil nevyplnený. Návratnosť dotazníkov bola 22,45 %.

Cieľom prieskumu zistenie šancí na pracovné uplatnenie prijímateľov sociálnych služieb umiestnených v zariadeniach sociálnych služieb z pohľadu poskytovateľov sociálnych služieb v Slovenskej republike. Prostredníctvom dotazníka sme sa snažili zistiť, či v období približne 5 rokov našli prijímatelia primerané pracovné uplatnenie, a v akej oblasti sa toto pracovné uplatnenie realizovalo. Vychádzajúc z výsledkov prieskumu sa zistilo, že v období približne 5 rokov našli pracovné uplatnenie v ojedinelých prípadoch v umeleckej oblasti ako herci divadla, v košikárskom remesle, v chránených dielňach, ako pomocné práce v obci a vo fóliovníkoch. U ostatných poskytovateľov sociálnych služieb nenašiel pracovné uplatnenie v období približne 5 rokov žiadny prijímateľ.

Otázkou z dotazníka sme zisťovali, či uvažujú sami poskytovatelia sociálnych služieb nad zriadením určitej formy pracovného uplatnenia (napr. chránené dielne, chránené pracoviská, sociálne podniky, agentúry podporovaného zamestnávania) pre svojich prijímateľov ako súčasť zariadenia. Z výsledkov prieskumu bolo zrejmé, že poskytovatelia sociálnych služieb neuvažujú o zriadení ďalšej formy pracovného uplatnenia pre svojich prijímateľov, napr. ako sú chránené dielne, chránené pracoviská, a tým by využili ponuky legislatívy. Dôvodom nezriadenia týchto foriem uvádzajú poskytovatelia zdravotné postihnutie, kapacitné priestory, nedostatok podporných sietí pri zamestnávaní zdravotne postihnutých, pozbavenie spôsobilosti na právne úkony a vek. Niektorí poskytovatelia naopak uvažujú v budúcnosti nad zriadením niektorých z foriem pracovného uplatnenia pre svojich prijímateľov sociálnych služieb, a to ako možné formy pracovného uplatnenia pre svojich prijímateľov vidia v zriadení chránených dielní a chránených pracovísk.

V dotazníku pre poskytovateľov sociálnych služieb sme sa zamerali aj na ich názor, v čom vidia hlavnú bariéru a príčiny nízkej miery primeraného pracovného uplatnenia prijímateľov sociálnych služieb a osôb so zdravotným postihnutím na trhu práce. Na základe výsledkov je zrejmé, že hlavnú bariéru a príčiny nízkej miery pracovného uplatnenia prijímateľov sociálnych služieb a osôb so zdravotným postihnutím vidia poskytovatelia v neskúsenosti a obavách zamestnávateľov. Druhou najčastejšie uvádzanou bariérou a príčinou bola vysoká miera nezamestnanosti v príslušných regiónoch. Ďalej ako dôležitú bariéru a príčinu uvádzajú postoje spoločnosti a predsudky ľudí. Uvádzajú tiež legislatívu a nedostatočnú kvalifikovanosť a pripravenosť na pracovné uplatnenie. Neinformovanosť osôb so zdravotným postihnutím označujú poskytovatelia sociálnych služieb tiež ako príčinu tvoriacu bariéru. Poskytovatelia uviedli aj iné príčiny a bariéry, ako napr. vek, zdravotné postihnutie, zdravotný stav, chýbajúcu podpornú sieť v regiónoch, pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, umiestnenie zariadení, administratívne bariéry pri vybavovaní foriem pracovného uplatnenia, nezáujem zákonných zástupcov a rodičov, a dôležitou príčinou je aj skutočnosť, že samotní prijímatelia v minulosti neboli učení a vedení k práci.

Záver

Z prieskumu vyplýva, že prijímatelia sociálnych služieb umiestnení v zariadeniach sociálnych služieb v Slovenskej republike sa len v minimálnej miere podieľajú na trhu práce. Jednou z možností je využitie existujúcich foriem pracovného uplatnenia, ktoré umožňuje súčasná legislatíva. Prijímatelia sociálnych služieb nachádzajú pracovné uplatnenie skôr v činnostiach priamo v zariadeniach sociálnych služieb. Skutočnosť, že poskytovatelia ani v budúcnosti neuvažujú realizovať formy pracovného uplatnenia, ktoré im poskytuje súčasná legislatíva, nás núti k zamysleniu. Odôvodňujú to najmä zlým zdravotným stavom, zdravotným postihnutím, vekom prijímateľov, kapacitnými dôvodmi, minimálnou podpornou sieťou zastrešujúcou osoby so zdravotným postihnutím a v neposlednom rade pozbavením spôsobilosti na právne úkony. Veľkou nevýhodou a príčinou pri uplatnení sa na trhu práce je aj nedostatočná kvalifikovanosť a pripravenosť týchto osôb. Súčasný stav na trhu práce nás privádza k záveru, že spoločnosť veľmi pomaly začína akceptovať osoby so zdravotným postihnutím.

Výstupy pre prax:

1. Dodržiavanie, prípadná novela Zákona NR SR č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti.
2. Diagnostika a stanovenie úrovní zaradenia na trhu práce, s prihliadnutím na individuálne schopnosti jedinca so zdravotným znevýhodnením.
3. Aktivizovať jedincov s mentálnym postihnutím v oblastiach, v ktorých môžu uspieť.
4. Workshopy, dni otvorených dverí a pod.

V závere môžeme konštatovať, že sprístupnenie pracovného trhu zdravotne znevýhodneným občanom je potrebné chápať ako nepretržitý proces, ktorý si vyžaduje neustálu pozornosť spoločnosti, legislatívnu podporu a hľadanie nových možností riešenia danej problematiky.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BORSODIOVÁ, K. *Možnosti pracovného uplatnenia osôb so zdravotným postihnutím v Slovenskej republike*. Prešov, 2009. 110 s. Diplomová práca ÚSVaZ bl. P. P. Gojdiča v Prešove, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava na katedre sociálnej práce. Školiteľ diplomovej práce Ján Hučík.

[2] FLOREKOVÁ, S. *Sociálna integrácia mentálne postihnutých do spoločnosti*. Prešov, 2009. 102 s. Diplomová práca ÚSVaZ bl. P. P. Gojdiča v Prešove, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava na katedre sociálnej práce. Školiteľ diplomovej práce Mária Kovářová.

[3] *Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách*

[4] *Zákon NR SR č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce*

[5] *Zákon NR SR č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti*

Mgr. Soňa Floreková
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.
Námestie 1.mája č. 1
Bratislava
mobil: 0911 156 696
email: florekovasona@centrum.sk

Mgr. Katarína Borsodiová
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.
Námestie 1.mája č. 1
Bratislava
mobil: 0903 884 191
email: katarina.borsodiova@gmail.com

Klinická supervízia v integračnom procese socializácie

Clinical supervision in the integration process of the socialization

Antonín Kozoň

Abstrakt:

Autor príspevku sa zamýšľa nad supervíziou v sociálnych profesiách, kde sa v súčasnosti do popredia dostáva jej pôvodný význam dohľadu a kontroly. V širšom slova význame je to dôsledkom prenosu spoločenských potrieb dostať pod kontrolu činnosť sociálnych odborníkov a v postojoch spoločnosti pomáhať, vzdelávať, riadiť, usmerňovať. Protiprenos môžeme dokonca vidieť v legislatívnych opatreniach pri supervíznych programoch ako určité obavy z „nekompetencie“ sociálnych odborníkov.

Kľúčové slová:

supervízia, klinická supervízia, pomoc, prenos, protiprenos, projektívna identifikácia

Abstract:

In this paper, the author considers the supervision in social professions, where the focus is shifting towards its authentic meaning of supervision and control. In the broader meaning of the world, this is the result of the transference of the need of the society to get the operation of the social professionals under control and of the will of the society to help, educate, govern and regulate. We can even identify the counter transference in the legislation measures regulating the supervision programmes, as a form of fear of “incompetency” of the social professionals.

Keywords:

Supervision. Clinical supervision. Help. Transference. Counter transference. Projective identification.

Úvod

Supervízia sa vysvetľuje v praxi v doslovnom preklade z anglického slova supervision ako dozor, dohľad, kontrola, revízia. Môže niekedy dostávať podobu metly v rukách manažéra - supervízora, či sa stáva prostriedkom objednávateľa - administrátora na inšpekciu činnosti manažérov.

Je vhodné zamyslieť sa nad tým, či v sociálnych profesiách, ktoré sú veľmi citlivé na vzájomné vzťahy na najjemnejšej úrovni človečenstva (nevedomé súvislosti sú pospájané vlásočnicami pavučiny - pocitmi), preto naše vedomie nemôže poskytnúť racionálne vysvetlenie bez poznania vnútorného procesu psychiky jednotlivých účastníkov, objasniť skutočnú motiváciu a postoje. Aby sa mohol vytvoriť vedomiu skutočný náhľad na ukryté vzťahy prenosových a protiprenosových fenoménov v procese projektívnej identifikácie (rozbíja autonómnosť osobnosti a imunitný systém tela), treba v praxi vytvoriť možnosť supervízie supervidovaným poskytnutím bazálnej istoty - lásky a súčasne - svetlo videnia, si vyžaduje špecifické postavenie supervízora ako dobrej matky a zlej matky, takmer súbežne aj otca, o ktorého sa môže rozporuplná vnútorná matka supervízora oprieť.

Takéto požiadavky podľa nášho názoru napĺňa klinická supervízia, ktorá sa môže stať pre supervidovaných odborníkov v sociálnych profesiách pre ich činnosť vhodným kompenzačným prostriedkom – dočasnou barličkou a nie strašiakom – metlou, s čím sa stretajú mnohí sociálni odborníci vo svojej praxi.

Supervízia v súčasnej praxi

Podľa nášho názoru supervízia nie je pomoc, je to náhľadovo - vhľadová forma objasňovania pri riešení bio-psycho-sociálnych a spirituálnych oblastí problémov objektu sociálnej činnosti

(klienta, pacienta, probanta, zákazníka, občana) supervidovaného. Supervízia by sa mala vo svojej činnosti vyhýbať pomoci, pretože dostáva do vzájomnej závislosti supervízora a supervidovaného a tým stráca náhľad na danú problematiku supervidovaného a jeho objekt profesného záujmu.

Môžeme to v stručnosti dokladovať na týchto príkladoch:
- psychoterapia nepomáha, ale lieči;
- poradenstvo nepomáha, ale poukazuje ako ďalej;
- pedagogika nepomáha, ale vychováva a vzdeláva;
- psychológia nepomáha, ale objasňuje zákonitosti psychických javov;
- náboženstvo nepomáha, ale poskytuje zmysel života;
- filozofia nepomáha, ale dáva odpoveď na podstatu bytia;
- sociálna práca nepomáha, ale sociálne integruje - socializuje; a nakoniec
- supervízia nepomáha, ale poskytuje náhľad a vhľad do procesu odbornej činnosti.

Postavenie supervízora

Ak sme si pozorne prečítali náš názor na supervíziu a porovnáme so spoločenskou praxou, tak zistíme, že súčasnom období ide v mnohých oblastiach o návrat k pôvodnému chápaniu supervízie ako dohľadu, kontroly, dozoru, inšpekcie, revízie, expertízy, metodiky, riadenia, personalistiky, ďalšieho vzdelávania, atď. Môžeme povedať, že ide o krok späť k americkému modelu chápania supervízie a postavenia supervízora, kde v dávnejšej minulosti bolo potrebne dohliadnuť zo spoločenského a odborného hľadiska na činnosť dobrovoľníkov organizovaných v rôznych svojpomocných spoločenstvách. Na tomto stave v našej spoločnosti pravdepodobne nič nezmeníme, pretože Gabura už v roku 1995 uvádza, že v súčasnej supervíznej praxi je supervízor v nadriadenom postavení k poradcovi (sociálnemu odborníkovi), riadi a kontroluje jeho prácu. Supervízia je pre manažéra jedna z jeho riadiacich nástrojov, preberá časť zodpovednosti za kvalitu práce sociálneho odborníka. (Gabura, 1995).

Situácia spoločenského postavenia supervízie sa po rokoch nezlepšila. M. Schavel (2010, s.33) o 15 rokov neskoršie upozorňuje aj na skutočnosť, že *„najväčšou bariérou v poskytovaní supervízie vytvárajú často práve nekompetentní nominanti politických strán, ktorí sú delegovaní na vedúce pracovné miesta, s ktorými nemajú žiadne skúsenosti“*.

Nevyhneme sa názoru, ktorý teraz vyslovíme, že sociálna politika nevychádza z potrieb jej občanov, z poznatkov sociálnej praxe (Kozoň, 2010), ba naopak, politické rozhodnutia sú prenášané pod tlakom na sociálnych odborníkov a tieto pôsobia na nich ako projektívna identifikácia. Sú tak aj pod tlakom vnútorných nevedomých procesov, ktoré ich činia nekompetentnými, často vykonávateľmi len administratívnych činností.

Položme si otázku, do akého postavenia sa dostáva supervízia? Môže sa v procese supervízie vytvoriť objektívny náhľad u supervidovaného na svoju odbornú činnosť tak, ako to proklamujú autori Hawkins a Shohet (2004), kde administrátor má byť na pozadí supervízneho procesu. Paradoxne sa však stáva supervízorom.

Trojitý prenos a protiprenos, trojitá projektívna identifikácia

Sociálni odborníci sú vystavení trojitej projektívnej identifikácii, trojitému prenosu a trojitému protiprenosu. Zo strany spoločnosti (sociálnej politiky, administrátora, manažéra) ide o megaúroveň a zo strany objektu profesného záujmu sociálneho odborníka o mikroúroveň. Náhľad a vhľad na neuvedomované a nevedome psychické procesy, v ktorých sa nachádza sociálny

odborník, môže poskytnúť makroúroveň vzťahu supervízora a supervidovaného, pretože poznanie makroúrovne dáva náhľad na megaúroveň prenosových a protiprenosových vzťahov a vzhľad na proces mikroúrovňových prenosových a protiprenosových vzťahov supervidovaného s fyzicky neprítomným objektom profesného záujmu sociálneho odborníka.

Z uvedeného sa snažíme objasniť rigorózny pohľad Hawkinsa (2004), že administrátor (manažér) sa nemôže úspešne zhostiť v pravom slova zmysle pozície supervízora, pretože ako dodávame, v sebe kumuluje prenosové a protiprenosové faktory na mega a makroúrovni. Pritom nemožno obísť túto dvojitú úroveň projektívnej identifikácie.

Supervízor klinickej supervízie

Aby sme odlíšili súčasnú supervíznu prax od skutočných potrieb sociálnych odborníkov, zaviedli sme pojem klinická supervízia. V klinickej supervízii supervízor nie je v pozícii radcu, experta, učiteľa, pomocníka (ide o prenos potrieb supervidovaného, ale aj objednávateľa - administrátora), ale môžeme ho považovať za prostredníka (mediátora) - médium medzi supervidovaným a jeho objektom profesného záujmu (klient, pacient, probant, zákazník, občan).

Supervízor svojou citovou autonómnosťou identity umožňuje utváranie prirodzenej atmosféry v supervíznych situáciách pre deskripciu porozumenia prenosových a protiprenosových vzťahov medzi supervidovaným a jeho objektom (pacient, klient, probant, zákazník, občan) v zrkadlovom odraze v prebiehajúcich vzťahoch medzi supervízorom supervidovaným sociálnym odborníkom. Supervízor sa ako médium na ceste v supervízii *„zjaví zo zachytenia psychodynamiky v scéne, alebo z telesných pocitov supervízora či supervidovaného počas supervízneho sedenia alebo dobre postavených konštelácií či hlbokej a konštruktívnej empatie alebo kreatívnej práce.“* (Čech, 2009, s.154).

Klinickú supervíziu môžeme považovať za čistú medziľudskú interakciu medzi supervízorom a supervidovaným sociálnym odborníkom, kde sa sleduje všeobecný cieľ dosiahnuť u supervidovaného sociálneho odborníka efektívnejšie spôsoby nielen riešenia problémových okruhov jeho objektu (klienta, pacienta, probanta, zákazníka, občana), ale aj o ochranu záujmov objektu pred prípadným neuvedomovaným poškodeniam zo strany supervidovaného; a taktiež docieliť rozvoj profesných praxii supervidovaného.

Záver

Naša úvaha o opodstatnenosti pohľadu na klinickú supervíziu naznačuje, že do supervíznej praxe, ktorá opustila vymedzene hranice určené na základe psychoterapeutickej praxe a jej teórie, sa vniesli prvky improvizácie vzhľadom na potreby riadiacej praxe. Tieto sa prejavujú najmä v supervíznych programoch vzdelávania sociálnych odborníkov mimo psychoterapeutickej oblasti, kde sa pokúšajú zachytiť prenosové a protiprenosové fenomény. Problém môže byť práve v tom, že prenosy a protiprenosy prebiehajú súčasne na viacerých úrovniach a nemožno ich kumulovať do jednej osoby role supervízora, manažéra a vzdelávateľa. Supervízor by mal mať autonómne postavenie nezávisle od riadiacich procesov. To, čo prebieha v súčasnej spoločenskej praxi v oblasti riadenia pracovných procesov, by sa malo nazvať priliehavejšími pojmami ako inšpekčná, revízna či metodická činnosť a nie supervízia. Pretože sa tak nestane, lebo tento „módny“ pojem sa dostal do viacerých zákonov, treba obsah supervíznej činnosti vytvárania náhľadu a vhľadu na vlastnú činnosť sociálnych odborníkov v integračnom procese socializácie iných jedincov zahrnúť pod obsahovo vhodnejší pojem klinická supervízia.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] ČECH, B. 2009. Supervízia - „palička pomocníčka“. Psychiatria-psychoterapia-psychosomatika, 16/3, 2009, ss.152-154.

[2]GABURA, J., PRUŽINSKÁ, J. 1995. Poradenský proces. Praha : Slon, 1995. 148 s. ISBN 80-85850-10-9.

[3]HAWKINS, P., SHOHET, R. 2004. Supervize v pomahajících profesích. Praha : Portál, 2004. 202. ISBN 80-7178-715-9.

[4]KOZOŇ A. 2010. Sociálna politika a prirodzenosť človeka v etike sociálnej práce - rozprava o Láske a Svetle, ss.167-174. In. MÁTEL, A. - SCHAVEL, M. - MÜHLPACHR, P. - ROMAN, T. (eds.) Aplikovaná etika v sociálne práci a ďalších pomáhajúcich profesiách. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety. 413 s. ISBN 978-80-89271-89-4.

[5]SCHAVEL, M., TOMKA, M. 2010. Základy supervízie a supervízia v praktickej výučbe v sociálnej práci. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 193 s. ISBN 978-80-89271-87-0.

Doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Nám. 1. Mája 1
810 00 Bratislava
Slovenská republika
mobil: 0905868195
Univerzita Jana Amose Komenského
Praha 3, 130 00
Roháčova 63
Česká republika
mail: kozon.antonin@ujak.cz

Systémy sociální kontroly a právo jako významný nástroj sociální kontroly v současné pozdně moderní společnosti

Systems of social control and law as an important instrument of social control in contemporary postmodern society

Martina Urbanová

Abstrakt:

Autorka vymezuje sociální kontrolu, uvádí přehled systémů sociální kontroly a zamýšlí se nad jejich úlohou v postmoderní společnosti. Téma sociální kontroly odráží vztah jedince a společnosti, míru respektu k danému společenskému řádu na straně jedné a míru moci – vynutitelnosti na straně druhé. Současnou společnost charakterizuje mimo jiné rozpad jednotného kulturně normativního systému a zvyšující se četnost parciálních normativních systémů. Právo zůstává jedním z nejvýznamějších normativních systémů na jehož úrovni je možné tuto různorodou, multikulturní společnost integrovat, neboť má zvláštní roli závazně rozhodovat konflikty a při jejich porušení udělovat sankce. Tváří v tvář růstu zločinosti, terorismu a násilí ve světě se stále častěji mluví o zintenzivění kontroly založené na posílení úlohy práva ve společnosti. Aktivní účast v procesech sociální kontroly je spjata se sociální odpovědností, v oblasti práva pak s růstem právního vědomí, posilujícího se v rámci právní socializace.

Abstract:

The author defines social control, provides an overview of the systems of social control and considers its role in post-modern society. The theme of the social control reflects the relationship between the individual and the society and the degree of respect to a given social order on the one hand and the degree of power - the enforceability on the other hand. Contemporary society is characterized by, inter alia, cultural disintegration of the regulatory system and increasing frequency of partial normative systems. Law remains one of the most important normative systems at the level where it is possible to integrate a diverse multicultural society, because it has a special role in binding decisions and conflicts, and in the caseof its violation the right to impose sanctions. Face to face the criminality growth, terrorism and violence in the world is increasingly talking about intensification of the control based on strengthening the role of law in society. Active participation in the processes of social control is associated with social responsibility, the growth of legal consciousness, strengthening in the framework of the the legal socialization.

Klíčová slova:

sociální kontrola, tradiční společnost, moderní společnost, postmoderní společnost, právo, sociální normy

Key words:

Social control. Traditional society. Modern society. Post-modern society. Law. Social norms.

Úvod

Celá tématika sociální kontroly [59]odráží vztah jedince a společnosti, míru respektu k danému společenskému řádu na straně jedné a míru moci (vynutitelnost norem chování) na straně druhé. Svou podstatou jsme nezbytně společenští a zároveň je každý z nás svými často protichůdnými individuálními zájmy ve vztahu určitého napětí.

V tradiční společnosti byla sociální kontrola všudypřítomná. Zcela rigidně diktovala chování člověka od narození do smrti. Pozemský život byl zpravidla prožit v komunitě důvěrně známých lidí, sociální mobilita byla minimální. Situace se radikálně mění v důsledku průmyslové revoluce, vznikem moderní společnosti.

[59] Autorka se tomuto tématu dlouhodobě věnuje. Viz např. publikace Systémy sociální kontroly a právo. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.

Moderní společnost jako produkt industializace je spojena s velmi rozsáhlou dělbou práce, která přináší do společnosti fenomén specializace a individualizace. Rozvíjí se mnohé oblasti lidské činnosti, sociální vztahy se komplikují díky existenci velkého množství subkultur či kontrakultur.

V současné tzv. **postmoderní společnosti**, o které mluvíme zhruba od 60 tých let 20. století, převládá pluralita myšlení, způsobů jednání, hodnotových systémů, orientací a racionalit. Jsme konfrontováni s rostoucím množstvím různých životních forem, koncepcí vědění, způsobů orientace a odlišností hodnotových žebříčků. Přitom si uvědomujeme legální charakter a nepopiratelnost této odlišnosti.[60] Bez společných hodnot, tedy něčeho absolutního, se ale těžko hledá prostor pro komunikaci, pro sjednocení, integraci. Co jiného než společné hodnoty může držet různá společenství lidí pohromadě? Ukazuje se, že vzhledem k rozpadu jednotného kulturně normativního systému a zvyšující se četnost parciálních normativních řádů **narůstá význam práva,** jako ochránce těch nejdůležtějších hodnot. Jde zpravidla o ty hodnoty, kterým je přičítán zvláštní význam – zejména [61] tzv. **všelidské hodnosty**. „Právo nakonec zůstává jediným normativním systémem, na jehož úrovni je tuto společnost možno plně integrovat. “ [62] Tato integrace je možná díky tomu, že právo se stává hlavním racionálním a pragmatickým nástrojem sociální kontroly a jedním z hlavních prostředků interakce kontroly mezi společností a jejími členy.

2 Sociálna kontrola - obecně

Pojem sociální kontrola zahrneme soubor všech prostředků, sociálních institucí a procesů, existujících v sociálním útvaru, jimiž sociální celek zajišťuje konformitu k přijatým hodnotám, cílů, potřebám a normám.

Pojem sociální kontrola je sociologií chápán nejen jako technická charakteristika určitých zvláštních „nástrojů“, jimiž se působí na společnost, ale především jako určitý sociální proces, při kterém se předávají lidem jisté standardy a sociální vzorce chování. Sociální kontrola je souhrnným označením všech mechanismů, které zajišťují řád a stabilitu společnosti.

Původ slova kontrola lze hledat v dávném starověku, kde vznikl spojením latinských výrazů contro (proti) a rotulus (svitek), což znamenalo protisvitek, vlastně proti pergamenovému svitku, volněji přeloženo protilistině nebo proti zápisu. Doslovný překlad těchto slov je v literatuře uváděn jako označení druhého záznamu mající ověřit správnost prvního a od toho se i odvíjelo úzké chápání kontroly, které bylo spojováno se zkoumáním správnosti dokumentů, účtů, účetních knih, zápisů a vůbec zejména s činností finančních úředníků a účetních. [63] Ve středověké Anglii pak dochází k podstatnému rozšíření chápání kontroly, což znamenalo ovládání a výkon moci nad někým, či něčím.

Výklad se také rozšiřoval do jiných jazyků a to i do češtiny. Z původního chápání pojmu kontrola se pak tento výraz rozšířil i do dalších oblastí a oborů jako například do sociologie, psychologie, medicíny apod., i když význam tohoto pojmu je chápán různě.

V sociologii se vychází především z pojmu „control“, tak je je vymezen v angličtině. Význam tohoto slova je blízký tomu, který se spojuje s termínem moc - jako možnost řídit lidi. Anglické „control“ můžeme překládat ve smyslu ovládat, řídit, upravovat, kontrolovat, dohlížet apod.

[60] Welsch, W. Postmoderna. Pluralita jako etická a politická hodnota. Praha: KLP. 1993, s. 21.
[61] Harvánek, J. a kol. Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 89.
[62] Přibáň, J. Několik poznámek k sociologii práva. In: Sociologický časopis 28, č. 6.,1992, s. 778.
[63] Mrkývka, P. a kol. Finanční právo a finanční správa. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s.337..

Kontrola je proto považována za ovládání cizího jednání. Stává se pak mírou, v níž skupina reguluje jednání jedinců, kteří fungují jako členové skupiny.

Během sociálních interakcí dochází k neustále konfrontaci reálného chování jedince nebo skupiny s kolektivně sdílenými hodnotami a normami. Sociální kontrola je principem, jehož prostřednictvím se zjišťuje a zajišťuje, aby chování jednotlivců či skupin nevykazovala větší odchylky od těchto norem a hodnot. Sociální kontrola však nepůsobí pouze jako zpětné posuzování toho, zda je sociální jednání přijatelné či přiměřené, ale slouží i jako výchozí informace o tom, co je žádoucí. Je tedy nejen regulativním, ale i normativním mechanismem v sociálním procesu. Jedinec je i aktérem sociální kontroly, pokud se opírá o nadindividuální platné principy a spoléhá na pravděpodobnou podporu ostatních. Odmítavá reakce na společensky nežádoucí jednání může být v této podobě sociální kontroly zároveň prvotní sankcí, obsahující v sobě určitý potenciál nápravy [64].

V nejobecnější rovině jde o udržení řádu, pravidel a stability sociálního útvaru.
Společnost působí na jedince a umožňuje mu na základě daných podmínek seberealizaci, pokud jedinec společnost respektuje.
Společnost působí na jedince represivně v případě, kdy jedinec společnost nerespektuje, snaží se ze společnosti vymanit.

3 Systémy sociální kontroly

Představa Petera Bergera, že systémy sociální kontroly představují řadu soustředných kruhů, v jejichž středu stojí člověk, jehož myšlení, jednání a chování je těmito kruhy, touto kontrolou, vymezeno, se hodí pro znázornění systémů sociální kontroly. Jedinec podle něho stojí ve středu řady koncentrických kruhů tj. na místě „největšího nátlaku“[65]. Každý z těchto kruhů představuje určitý systém sociální kontroly. Vnější kruh může představovat legální a politické systémy, v nichž musí člověk žít. Další nátlak vytvářejí kruhy morálky, zvyků a obyčejů. Méně extenzivní kruhy představuje např. povolání, formální požadavky kladené zaměstnavatelem a řadou úřadů. Nakonec i lidská skupina v níž probíhá takzvaný soukromý život působí nátlakově. Bylo by velkou chybou předpokládat, že tento systém je ze všech nejslabší, protože nemá formální prostředky donucení. Právě v tomto okruhu má jedinec své nejdůležitější sociální svazky.

Můžeme tedy přijmout Bergerovu představu, v které systémy sociální kontroly představují soustředné kruhy a v jejichž jakémsi centru se nachází člověk - jeho myšlení, jednání a chování je těmito systémy kontrolováno. Systémů sociální kontroly je samozřejmě velmi mnoho. Z těch hlavních jsou to: **právo, morálka, zvyky, tradice, náboženství, ideologie, povolání, rodina, vrstevníci** atd. Žádný z těchto systémů nevystupuje zcela samostatně, odděleně od ostatních, ale kontrolní mechanismy se navzájem prolínají a doplňují.

Strukturu sociální kontroly pak mohou vytvářet dílčí systémy sociální kontroly, z nichž každý má pak své **nositele kontroly**. Např. u výchovy jsou nositelé rodiče, sousedé, vrstevníci.
U vědění je to škola, zájmová sdružení apod. Hlavním nositelem morálky je veřejnost; náboženství církev; práva policie, justice atd.
Strategie těchto nositelů mohou mít podobu preventivní či represivní, spojenou se sankcemi pozitivními i negativními.

[64] Kol. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, s. 527.
[65] Berger,P.L. Pozvání do sociologie.Praha: FMO, 1991, s. 69 an.

4 Právo a neprávní normativní systémy jako základ sociální kontroly

Funkce normativních systémů [66] spočívají v tom, že ukazují individuu, jak má jednat, jakého jednání se má vyvarovat, jaké odměny jej očekávají v případě, že se přizpůsobí, nebo jaké tresty mu hrozí, když se vzorům chování určených mu společností nepřizpůsobí. Tyto normativní systémy pronikají nesmírně hluboko do lidské psychiky, internalizují se.

Sociální normu přitom chápeme jako obecné pravidlo chování, které stanoví vhodný způsob jednání v daném sociálním kontextu a jehož dodržování je zajišťováno sankcí.

Normy lidského jednání plní důležitou společenskou funkci, neboť přispívají ke **kompaktnosti společnosti**. Lze rozlišit tyto sféry, ve kterých tyto normy regulují chování individua. Je to sféra chování individua vůči jiným individuím, dále chování individua vůči společnosti jako celku a vůči statkům a hodnotám a samozrejmě nemáně důležitá oblast - chování individua vůči sobě samému.

Vztah jednotlivce ke společnosti a k různým společenským útvarům vede k tvorbě rozličných normativních regulativů, které jednotlivcům připisují určité role, organizují spolupráci individuí, regulují, případně vynucují určité způsoby chování. Normativní regulativy jsou proto důležitými prvky, které ovlivňují chování lidí ve společnosti a tvoří rámec lidské činnosti. Většina norem společenského života je neformální a jejich dodržování je zabezpečeno prostředky neformální sociální kontroly, z nichž nejúčinnější je veřejné mínění.[67] Zvláštní skupinu představují formální normy, které jsou dopředu formulované a stanovené. Převážnou většinu této kategorie tvoří právní normy, patřící také samozřejmě do množiny společenských norem.

Stejně jako ostatní druhy sociálních norem plní i právní normy kromě regulativní funkce i funkci kontroly sociálního jednání a to tím, že objektivizují kritéria hodnocení jednání a určité způsoby jednání preferují.

Právní normy [68] mají mnohé znaky, které jsou typické i pro ostatní sociální normy. Existují však i prvky, které právní normy od ostatních sociálních norem odlišují. Jsou to zejména tyto **specifické znaky právních norem:**

- všeobecná závaznost,
- státem stanovená a uznané forma,
- sankce vynutitelná státní mocí**.**

Porušování právních norem je jevem, ve kterém se projevuje všechna složitost lidského jednání. To pro které jednání se subjekt práva rozhodne závisí na mnohých faktorech (motivy, hodnoty, potřeby, zájmy, postoje apod.). Komplex těchto faktorů označujeme pojmem **právní motivace.** Subjekt práva je orientován k výběru takového jednání, v kterém může dosáhnout svůj cíl a uspokojit své potřeby společensky akceptovaným způsobem. Na druhé straně právní normy kromě této pozitivní motivace mají i negativní motivaci, neboť zabraňují realizaci společensky nežádoucích potřeb. [69]

Žádný stát nemůže existovat bez policejních sil. Použití přísných trestů však mohou předcházet nesčetná opatření na způsob výstrahy nebo důtky. Základní vlastností práva je jeho **vynutitelnost pod hrozbou státní moci** jako takové. Z tohoto důvodu má zásadní důležitost právě regulování a **ohraničení státní moci mocí práva**. Na těchto základech vzniká i **teorie právního státu**.

Právní stát zahrnuje instituce, která pečují o dodržování práva. Buď se podílejí na tvorbě právních norem anebo naopak dbají na to, aby právní normy byly dodržovány.

[66] Večeřa, M, Urbanová, M. Sociologie práva. Plzeň, Aleš Čeněk, 2011,s. 147 an.
[67] Vnitřním „“dohližitelem“je pak svědomí.
[68] Srov. Harvánek, J. a kol. Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 189 an.
[69] Srov. Gerloch, A. Teorie práva. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2000.

Právo se však zdaleka nevyčerpává jeho normativním aspektem, ale představuje významnou **oblast sociálního života**. Existuje však určité napětí mezi normativním obsahem práva a jeho reálným faktickým stavem. Právo tak není jen svrchovaný, objektivně platný a podle vnitřních zákonitostí se vyvíjející systém norem, ale zároveň je sociálním mechanismem ovlivňujícím každodenní život celé společnosti, ale i každého jedince.

Proto je nutné právo posuzovat i z jiných než právních pozic. Není možné, aby právo kroužilo jen samo kolem sebe a mělo jen imanentní povahu a bylo tak jen jakýmsi uzavřeným autopoietickým systémem. Do práva patří plně i otázky týkající se faktického působení práva, toho jak právní řád ovlivňuje reálný řád společnosti a jak právní normy působí na reálný život lidí. Vždy totiž bude existovat napětí mezi ideálním, normativním a faktickým aspektem práva.

Rozvoj právní vědy ukazuje, že při zkoumání tak složitého jevu, jakým je právo, nelze opomíjet sociologický přístup, nezajímat se o právo pouze jako o sumu platných norem, ale především jako o **živé právo**.

4 Závěr

Tváří v tvář růstu zločinosti, terorismu a násilí ve světě se stále častěji mluví o zintenzivění kontroly založené na posílení úlohy práva ve společnosti. Aktivní účast v procesech sociální kontroly je spjata se **sociální odpovědností**, v oblasti práva pak s **růstem právního vědomí**, posilujícího se v rámci **právní socializace**, která je součástí socializačního procesu.

Dosažení a **vytvoření systému vnitřních zábr**an je jedním z hlavních cílů socializačního procesu. Cílem je internalizace sociálně aprobovaných hodnot a norem, které by se tak měly stát neoddělitelnou součástí osobní identity (svědomí či superego).

Lidstvo si každodenně uvědomuje nutnost kontroly ve světě plném virulentních krizových ohnisek, které často nejsou pouhými konflikty zájmů, ale mají propojení na ideologie ničení a vyhlazování. Setkáváme se s ekonomickými problémy, s nebezpečím „dvoutřetinové společnosti“, s problémy deviantního chování a s fungováním společnosti, které je mnohdy pokládáno za anomické, s ekologickými problémy apod. Nesmíme zapomenou, že lidstvo se dělí na dvě části. Jedna čelí problému složitosti, druhá dávnému strašnému problému vlastního přežití.

Žijeme v době, která se vyznačuje **existencí řady parciálních normativních systémů**, subkultur, rozdílných představ o životě a spravedlnosti. Právo, kterému byla v textu věnována značná pozornost právě proto, že do tohoto „chaosu“ vnáší racionální životní orientaci, slouží jako pevná plocha nutná k zachování společenského řádu. K tomu dopomáhá zejména to, že právní normy jsou zajištěny a v poslední instanci vynutitelné státní mocí. Z druhé strany fungují mechanismy, jejichž důsledkem je, že přes rozhodovací schopnosti politické moci nad systémem pozitivního práva je tento systém zároveň ohraničením moci a uvádí ji do sociálně stabilního fungování dnešní společnosti.

Úloha práva při řešení sociálních konfliktů znamená transformaci sociálních konfliktů v konflikty právní, snahu o maximální efektivitu práva a právní politiky jako speciální formy vedení společnosti. [70]

Právní systém ve vztahu k neprávním normativním systémům plní v podmínkách hodnotového a normativního pluralismu demokratické společnosti i funkci jakéhosi arbitra. Právní normy řeší společenské konflikty, způsobené pluralismem norem a hodnot. Tím právo společnost integruje.

[70] Tomu odpovídá i sociologický přístup k právu, srov. Přibáň, J. Sociologie práva. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996.

Je nutné nalezení kritérií všeobecně uznávaných a tyto pak zakotvit jako bezvýhradně platné v právních normách. Právo se tak přeměňuje z nástroje, který slouží k vládnutí, v plod kultury národa, je **nositelem právních tradic** a to je jeden z velkých úkolů před kterým stojí současný právní systém.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BERGER,P.L. *Pozvání do sociologie*.Praha: FMO, 1991. 196 s. ISBN: 978-80-87029-10-7.

[2] GERLOG, A. Teorie práva. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2000. 312 s. ISBN 978-80-7380-023-9.

[3] HARVÁNEK, J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk 2008. 498 s.ISBN 978-80-7380-104-5.

[4] MRKÝVKA, P. a kol. *Finanční právo a finanční správa*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 414 s. ISBN 80-210-3578-1.

[5] PŘIBÁŇ, J. *Několik poznámek k sociologii práva*. In: Sociologický časopis 28, č. 6. 1992, s. 770 - 781.

[6] PŘIBÁŇ, J. *Sociologie práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 196 s. ISBN 80-85850-18-4.

[7] URBANOVÁ, M. *Systémy sociální kontroly a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.191 s. ISBN 80-86898-94-6.

[8] VEČEŘA, M., Urbanová, M. *Sociologie práva*. Plzeň, Aleš Čeněk, 2011. 313 s. ISBN 80-86898-94-6.

[9] Velký sociologický slovník I, II. Praha: Karolinum, 1996. 1 627 s. ISBN 807184310.

[10] WELSCH, W. *Postmoderna. Pluralita jako etická a politická hodnota*. Praha: KLP. 1993. 57 s. ISBN 80-901508-4-5.

doc. PhDr. Martina Urbanová, PhD.
Právnická fakulta MU
Veveří 70
611 80 Brno
e-mail: urbanovam@law.muni.cz

(Ne)integrovaná rodina - trofej integrovaného strelca

(Dis)integrated Family - a Trophy of Integrated Shot

René Lužica

Abstrakt:

30. augusta 2010 obyvateľ sídliska v okrajovej štvrti Bratislavy zastrelil šesť ľudí a pätnástich zranil. Obeťami boli susedia, slovensko-rómska rodina. Čin vraha sa vysvetlil ako jeho psychické zlyhanie. Dôležitým faktom bol odlišný štýl života rodiny a vraha - samotára bez sociálnych vzťahov. Ďalším faktom je, že obeťou podľa politikov sa stala integrovaná, multikultúrna rodina. Mnohé súvislosti svedčia, že uvedená integrácia bola menšinám i majorite politicky nanútená. Reálne integráciu vystriedala segregácia a diskriminácia.

Abstract:

On August 30, a citizen of the habitation near the border of Bratislava shooted six people and fiveteen were wounded. The victims were his neighbours. It was a Slovak/ Roma family. The act of murder was explained as a psychical fail of him. The very importaint fact was their different style of living. The shot was a murder - solitary man without social contact. The victims were an integrated, multicultural family – as the oficial politics explained. But many other coherences proofes that such an integration was politicaly forced both to the minorities and to the majority. The integration was chanced into segregation and discriminattion.

Kľúčové slová

slovensko-rómska rodina, sociálne vylúčenie, osamelý vrah, komunita, geto

Keywords:

Slovak/Roma family, social exclusion, solitary murder, community, ghetto.

1 Sídlisko v Devínskej Novej Vsi, 30.8.2010

V poslednom prázdninovom dni rozvírila hladinu spoločenského života, verejnej mienky a masmédií, nevídaná a šokujúca udalosť. Obyvateľ sídliska v Devínskej Novej Vsi zastrelil vrátane seba sedem ľudí a päťnástich zranil. Od tohto tragického rána sa spustila masmediálna mašinéria donekonečna opakujúca zábery strelca s rýchlopalnou puškou a s krytmi na ušiach. Prúd správ o obetiach, rómskej rodine – drogových díleroch, neznesiteľnom spolunažívaní v sídlisku pripomínajúcom geto, nečinnosti samosprávy a polície, niekoľko dní udržoval v napätí spoločnosť, prenikol do celosvetových agentúrnych správ. Na podobné tragické udalosti sme si už zvykli. Pokiaľ sa nás bytostne nedotýkajú, nepociťujeme ľútosť, ani sa nad tragickými udalosťami nezamyslíme. Ak „šialený“ páchateľ zaútočí v našej blízkosti, začneme si v obavách klásť naliehavé otázky.

Po určitom čase správy z Devínskej Novej Vsi zmizli z mediálnych portálov. Policajné vyšetrovanie už nové fakty neprinieslo. Prípad sa z pohľadu verejnosti uzavrel. Nakrútil sa dokumentárny film „*Devínsky masaker*“, ktorý po niekoľkých mesiacoch vytvoril relatívne objektívizujúci obraz o aktéroch tragédie. Film mnohé urýchlené konštatovania spochybnil, vyvrátil. Rómska rodina bola zmiešaná, multikultúrna (dve sestry sa stýkali z dvoma bratmi – vizuálne Rómami), neboli drogovými dílermi, ale označení za sociálne slabých. Neznesiteľné susedské konflikty sa neuskutočňovali v byte tragédie, ktorý susedil s bytom strelca. Čin páchateľa sa vysvetľuje ako kumulovaná frustrácia jedinca, ktorého neiritovali len susedia, ale jeho zlíhanie sa chápe v širších osobných a spoločenských súvislostiach.

V bezvýchodiskovej situácii boli aj jeho obete. Ich prežívanie bolo podobné vrahovmu, s tým rozdielom, že oni si pomáhali ako vedeli a on zostal sám s jediným „hobby“ a to boli strelné zbrane.

S uvedenej tragédie vychádza závažný celospoločenský problém formálnej integrácie najmä rómskych a medzietnických rodín do sídliskových komplexov. Zjednocujúcej etnickej integrácie, ktorá sa považuje za vrchol snáh politických garnitúr po nastolení vlády komunistov v roku 1948.

2 Rozpad cigánskych rodín – nevypovedaný cieľ stratégie rozptylu

Počiatok vládnych integračných snáh zameraných na cigánskych obyvateľov je previazaný zo Zákonom č.74/1958 Zb., ktorý zásadným spôsobom riešil usídlenie kočujúcich osôb a ich zaradenie do pracovného procesu. Totalitný politický systém nemal záujem o rozvoj cigánskeho obyvateľstva na národnostných pricípoch, ale v kultivácii cigánskej mládeže a dospelých do 45 rokov videl rezervoár nevyužitej pracovnej sily. Ideológ konštatuje: „*Nejlepší skušeností v převýchově cikánú dosáhli právě tam, kde cikáni jsou zařazováni na pracoviště nikoliv v celých skupinách, ale jednotlivě mezi ostatní pracující...podmínkou je co největší rozptýlení mezi ostatní pracující*.“ (Zeman, 1958, s.9.10). Ak sa uvedený cieľ mal realizovať v plnej miere, jeho uskutočnenie bolo dlhodobé. Prvou skupinou boli deti od 6 do 15 rokov, ktoré sa dostali pod kuratelu štátnej výchovy: „*...dosavadní dětské domovy nestačí, je nutno bez odkladu zařizovat další*“. (tamtiež, s.18).V prvom pláne sa jednalo o deti odobraté rodičom a bez dozoru rodičov. Tieto podliehali vplyvu prevýchovy diktovanej výhradne väčšinovou spoločnosťou. Do prevýchovných zariadení (špecializované školy) boli zaraďované aj deti nepracujúcich matiek. Uvedený postup bol v straníckych štruktúrach vysvetľovaný ako jediný možný proces výchovy spoločensky prospešných občanov. Cigánske deti pod drobnohľadom straníckych orgánov nezostali len vo vzdelávacom procese. V rámci mimoškolských aktivít sa mali vytvárať priateľské vzťahy s uvedomelými členmi pionierskej organizácie a zväzu mládeže. Vhodnými príležitosťami pre nadväzovanie spoločných kontaktov boli športové a kultúrne podujatia, výlety, rekreácie, tanečné zábavy. Stranícke orgány tvrdili:“*...opatření nemají diskriminační charakter, protože ve svých dúsledcích sledují jen urychlení převýchovy – tedy dobro pro naše cikánské spoluobčany*.“ (tamtiež, s.20). Značná časť najmä mladých Cigánov sa nedostala do štátnych výchovných inštitúcií. Záchytnými inštitúciami pre nich sa stali väznice a vojenské útvary (napr.Vojenský Útvar v Humennom). Aj v týchto inštitúciach sa naučili základným návykom civilizovaného spôsobu života. Do uvedených kurzov boli zaradení aj sociálne neprispôsobíví muži z väčšinovej spoločnosti. Nie náhodou v týchto zariadenia vznikali dlhoročné priateľstvá, ktoré sa preniesli do civilného života a tiež antisociálnej činnosti. Uvedené osoby ktoré ukončili vojenskú službu alebo sa vrátili z nápravného zariadenia boli v mieste pracoviska ubytované v tzv. novom prostredí, mimo dosahu ich rodín. Hlavným cieľom bolo zabrániť ich návratu do prirodzeného prostredia cigánských ulíc, štvrtí a osád resp. zabrániť príchodu ďalších rodinných príslušníkov do ich nového domova (ubytovňa, byt). Výchovná práca bola možná len v anonymnom prostredí a v podmienkach, kde sa uplatňoval na jednotlivcov osobný vplyv ideologických pracovníkov (oficiálne osvetoví pracovníci) a aktívnych spoluobčanov. Rozptyl do presne určených miest bol povinný a zároveň dobrovoľný. „Neplánovaná“ migrácia podľa subjektívneho rozhodnutia bola zakázaná (Charta 77, 1999). Z osobných skúseností ideológ konštatuje:“*Osobně jako na závodech, i v místech jejich nového bydlišťe je nutno vytvořit prostředí, které by je přátelsky přijalo do svého středu...Někde s úspěchem používají k této práci členek výboru žen. Tyto individuální zpúsoby práce mají nejlepší výsledky, cikánští občané se po překonání nedúvěry poměrne rychlo přispúsobí úrovni bydlení svých sousedú...* “ (tamtiež, s.13).

Asimilačnej koncepcii „*Likvidace nežádoucích soustředení cigánskho obyvateľstva*“ vládneho uznesenia č.502/1965 boli vystavení najmä muži v produktívnom veku, ktorích zaradenie do pracovného procesu skôr včleňovalo do pracovných kolektívov a spoločenských kontaktov ako ženy, ktoré zostávali v domácnostiach. Režim na rómskych ženách sa dopúšťal hrubého porušovania ich základných ľudských práv. Sterilizácie spojené s finannčnou odmenou negramotných žien smerovali k zníženiu počtu narodených detí v cigánskych rodinách. Sekretariát „Komisie vlády pre otázku cigánskych obyvateľov v Slovenskej socialistickej republike“ v roku 1977 v zaznamenanej diskusii konštatuje:“*Čo sa týka zriedkavo využívanej možnosti sterilizácie, zdravotnícki pracovníci tvrdia, že príčinou je malá finančná odmena za zaplatenie nákladov spojených so sterilizáciou v nemocnici. Dokonca aj zaostalá Cigánka si dokáže spočítať, že z ekonomického hľadiska je pre ňu výhodnejšie rodiť každý rok, lebo za piateho a ďaľších potomkov dostane oveľa viac finančných prostriedkov od štátu...za každé dieťa dostane viac ako za sterilizáciu...Preto zdravotnícki pracovníci odporúčajú zvýšenie príspevku za sterilizáciu na 5000 korún*.“ (Telo i duša, 2003, s.42). Uvedené praktiky sa realizovali až do roku 1989 a existujú indície o vykonaných sterilizáciach aj po tomto roku. Žiadna z vlád po roku 1989 nikdy verejne neodsúdila politiku vynútených sterilizácií v období socializmu (tamtiež, s.45).

Len minimálny počet mužov vstúpil do zmiešaných, medzietnických manželstiev. Väčšina z nich si našla partnerky v rómskych lokalitách, kde vyrastali napriek snahám o ich vytrhnutie zo sociálne a kultúrne zaostalého, tradičného prostredia. Ideologicky nežiaduce cigánske štvrte, ulice vznikli aj v českom, industriálnom prostredí. Napriek úsiliu straníckych orgánov v „*Programě rozptylu, nucenej asimilace cikánskeho obyvatelstva*“ sa naplnil len u menšiny v menšine. Podľa Víška (2006) v rokoch 1972 až 1989 vláda prijala šesť vládnych uznesení. V roku 1984 bola na federálnom ministerstve práce a sociálnych vecí spracovaná kritická analýza a návrhy riešení. Po piatich rokoch sa dostala na stôl politbyra ÚV KSČ. Dodatočne sa zistilo, že išlo o cielenú obštrukciu. Plán riadeného rozptylu sa však nepodarilo uskutočniť aj pre nedostatok ubytovacích kapacít a stále menšieho záujmu o nekvalifikovanú prácu. Eufóriu proletárskej kultúrnej revolúcie vystriedala bezradnosť, nechuť a rezignácia v danej problematike vykonať niečo zmysluplné. Integrácia v období socializmu v skutočnosti vyvolala dezintegráciu a segregáciu cigánskeho obyvateľstva (Charta 77, 2000).

Výnimočne sa zakladali aj tolerované medzietnické manželstvá, nie z vôle štátu, ale spontánne. V mienke verejnosti prevládal názor, že tieto manželstvá sa dlho neudržia. Argumentovalo sa neprekonateľnými kultúrnymi, náboženskými a mentálnymi rozdielmi. Väčšina manželstiev sa uzatvárala úradným aktom, v prostredí pracovných kolektívov, v neoficiálne marginalizovanom prostredí sociálne slabých vrstviev, jednotlivo aj v priviligovanejších rodinách funkcionárov a umelcov.

3 Tragédia na sídlisku - tragédia multikurtúrnej spoločnosti

Sídliskový komplex v Devínskej Novej Vsi sa postavil v posledných rokoch socialistickej éry. Náhodnými susedmi v pridelených jednoizbových bytoch sa stali Slezákovci – robotnícka rodina a slobodný muž Ľubomír Harman – technik. Viac ako dvadsať rokov žili vedľa seba bez toho, že by sa spoznali. Podľa svedkov z brány Harman nikoho nezdravil, nikto ho nenavštevoval. V týchto rokoch sa obe dcéry Slezákove stýkali s dvoma Rómami – Putíkovcami. Narodili sa dvaja chlapci. Do anonymného prostredia pribudol „iný, cudzí“ element. Jeho výrazným znakom je rodinná súdržnosť, časté návštevy. Ak niekto z rómskej rodiny nájde lepšie životné podmienky, príma do domácnosti ďaľších príbuzných, ktorí sa môžu zdržať dlhší čas. Pre jedinca – samotára sa hlučnejšie spoločenstvo v susedstve stalo postupne, stále viac neznesiteľným.

Niektorí autori skúmajúci medzietnické konflikty uvedenú kritickú situáciu hodnotia ako trend lokálnej krízy sociálnej inklúzie minoritných spoločenstiev, kde do popredia vstupuje lokálna inakosť na úkor dominantnej majority. Z tejto perspektívy môžeme hovoriť o kríze sociálnej inklúzie rómskych, zmiešaných i sociálne neprispôsobivých rodín z majority v „*neúplne realizovanom občianstve*“(Jankú, Szaló, 2002, s.56).

Rodina zo sídliska, tzv. občania druhej kategórie v pohľade ostatných občanov neboli lojálni v lokalite i voči štátu. Žili zo sociálnych dávok, čo sa *vox populi* chápe ako „zrada“ na pracujúcej väčšine. Formálna integrácia, uznanie neprispôsobivej rodiny, reprezentantov vylúčenej menšiny bolo blokované relatívnou etno-sociálnou homogenitou väčšiny, ktorá ich obklopovala.

Diskriminujúca „vládnuca“ väčšina nie je však spravodlivá, ani ústretová voči „iným“. Udržuje, optimalizuje svoje nadradené postavenie vytláčaním neintegrovaných. Diskriminácia sa však uskutočňuje sofistikovane „zhora“, vertikálnej niekoľko stupňovej mocenskej politickej elity. Jej vykonávateľmi v každodennom živote sú diskriminanti „zdola“, príslušníci z tzv. slabých sociálnych vrstiev patriaci do najnižšej sociálnej úrovni etno-sociálnej majority. Diskriminanti - vykonávatelia v konečnom dôsledku nesú trestno-právnu zodpovednosť za vykonané násilné činy voči príslušníkom minorít. Diskrétna mocenská elita zostáva mimo podozrenia chránená politickými privilégiami. V našom prípade Harman sa neudržal vo vrstve potencionálnych diskriminantov (klub strelcov bol jeho „rodinou“), pod vplyvom spoločenskej neúspešnosti a momentálneho psychického rozpoloženia vykonal verejnú popravu svojich obetí, aby napokon obrátil zbraň aj proti sebe. K jeho skutku niet ospravedlnenia a nikto to oficiálne neurobil, aj keď jeho anonymní stúpenci na internete vykonané vraždy hodnotia ako hrdinský čin.

Uvedená stratégia „skrytej“ etnickej diskriminácie uplatňovaná voči Rómom, existovala aj v období budovania reálneho socializmu. Životaschopnosť stratégie zahrňovala celú škálu príkazov, zákazov, trestov, perzekúcií, ktoré sa uplatňovali pri kumulovaní sociálnych problémov u neintegrovaných rodín.

Väčšina členov rodiny okolo starej mamy Slezákovej boli nezamestnaní, vykonávali príležitostné práce, boli závislí na sociálnych dávkach. V podobnej situácii sa ocitol aj ich sused. Harman – člen streleckého klubu de jure neexistujúcich vojakov-záložníkov (jediný jeho sociálny kontakt), navyše budoval súkromný zbrojný arzenál, v ktorom sa nachádzalo 9000 tisíc nábojov (Devínsky masaker, 2011). Plagát z filmovej rekonštrukcie ho zobrazuje ako profesionálneho zabijáka. V skutočnosti bol nenápadným, psychicky labilným jedincom, ktorý sa v poslednom augustovom ráne vymanil z noriem morálky, hodnôt, pravidiel, vzorov chovania, náboženského presvedčenia, z pokrvných, spoločenských väzieb aby ukončil neľahký život „iným“ i sebe.

4 Epilóg: Komunita alebo geto

Slovo „komunita“ vyvoláva dobrý pocit. Patriť do komunity znamená niekde sa „zakoreniť“- včleniť sa. Je to „teplé miesto“, kde sa cítime bezpečne. Slovo „geto“ podľa Baumana (2006, s.94) znamená opak: *nemožnosť komunity.*

V súčasných getách (napr. sídliskové komplexy) neexistuje plnohodnotná, medziľudská solidarita, komunita. Sú centrami rodinnej sociálnej dezintegrácie, exklúzie, segregácie, atomizácie. V gete sa nerešpektujú kultúrne rozdiely medzi komunitami resp. neexistuje autonómny priestor pre ich napĺňanie a spoznávanie. Sídliská nevznikli aby rešpektovali a rozvíjali prirodzené komunitné porozumenie. Hlavnou prioritou bolo pripútať pracujúcich k zamestnaniu a najmä preto sú sídliská do súčasnosti veľkokapacitnými nocľaháŕňami, nerešpektujúc požiadavky pre ich zmysluplné využívanie. V postkomunistickej ére sú existenčným priestorom menej úspešných a sociálne ohrozených, seniorov, migrujúcich a tých,

ktorí už existujú v sociálnej kríze, vo vzájomnej nedôvere k svojmu okoliu, nedôvere voči štátnym inštitúciam (polícia), ktoré ich nedokážu účinne chrániť. Volená samospráva nie je autoritou, ktorá by mala pôsobiť ako sociálne homogenizujúca sila. Lokálne autority (sociálni pracovníci, poslanci, občiansky sektor) neplnia úlohy rozhodcov, poradcov, nezabraňujú verbálnym konfliktom, nestali sa integračnými činiteľmi. Jednotlivé marginalizované rodiny žijú v sociálnych podmienkach, ktoré im neumožňujú realizovať práva a povinnosti občanov. Na sídliskách chýba sloboda a bezpečnosť, ktoré by mali fungovať v relatívnej rovnováhe. Bauman (2006) to vysvetľuje jednoducho:"*Bezpečnosť bez slobody sa stáva otroctvom, sloboda bez bezpečnosti znamená neprítomnosť komunity, teda osamelosť a neistotu.*"

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] ZEMAN, Otakar. *K otázkám práce mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR.* In*: Práce mezi cikánským obyvatelstvem*.Praha: Edice časopisu Národní výbory 1958.

[2] CHARTA 77. In: *Romano džaniben*. Praha: Časopis romistických studií, č. 3-4, 1999.

[3] BUKOVSKÁ, Barbora (ed.): *Telo i duša*. Centrum pre reprodukčné práva 2003. ISBN 1-890671-28-2.

[4] VÍŠEK, Petr: *60 let řešení romské problematiky – úspěch i neúspěch*. In: *Romové ve městě*. Praha: Společnost sociálních pracovníkú ČR 2006.

[5] CHARTA 77. In: *Romano džaniben*. Praha: Časopis romostických studií, č.1-2, 2000.

[6] JANKÚ Kateřina, SZALÓ Csaba: *Romská emigrace do Kanady a krize sociální inkluze*. In: KOTVANOVÁ Alena, SZÉPP Attila (eds.): *Rómovia v Strednej Európe*. Bratislava: Slovenský inštutút medzinárodných štúdií 2002. ISBN 80-89106-02-0.

[7] BAUMAN, Zygmunt: *Komunita*. Bratislava: Spolok slovenských spisovateľov 2006. ISBN80-8061-225-0.

[8] **Dokumentárny film.** *Devínsky masaker*. Scenár, réžia: DEZORZ Gejza, PÁLENÍK Jozef. Kamera: ŽOLKO Richard. Slovenská republika 2011.

Prof. PhDr. René Lužica, ArtD.

Vysoká škola Zdravotníctva a Sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislava
Katedra Sociálnej práce
Nám. 1. Mája č.1
Bratislava

Trnavská Univerzita v Trnave
Katedra sociálnej práce
Univerzitné nám. č.1
Trnava

Nebýt na to sám (o násilí, jeho příčinách a možnostech obrany proti němu)

Joža Spurný, Ingrid Matoušková

Abstrakt:
Při násilí, v jeho jakékoliv podobě, dochází k ohrožení základních životních hodnot a potřeb jedince i skupiny. V důsledku násilného jednání, jako patologického projevu jedince uplatnit svoji moc, dochází u oběti k nárůstu pocitů bezmocnosti, aktualizuje se potřeba restaurovat rovnováhu v interakci. O psychologických příčinách vzniku násilí (konkrétně šikany na školách) a možnostech psychologické pomoci obětem násilí formou vrstevnické podpory, pojednává následující text.

Summary:
All possible forms of violence (including school bullying) signify a threat of fundamental life values to an individual as well as to a group. By reason of exposure to violent behaviour as a pathological expression of the individual to enforce his power, the victim suffers from feeling of helplessness and the need to restore balance in the interaction is updated. The following text deals with psychological causes of violent behaviour in humans (specifically school bullying) and the possibilities of psychological assistance to victims of violence through peer support.

Klíčová slova:
násilí, šikana (na školách), CHIPS, vrstevnická podpora

Keywords:
Volence. (school) bullying. Childline in Partnership with Schools. Peer support.

Co považujeme za šikanu? Kdo ji páchá? A proč? Kdo může být obětí šikany? Jaké podmínky jsou pro šikanu příznivé, a které ne? Čím lze eliminovat projevy šikany? Tyto otázky vyvstávají v souvislosti s praktickým řešením problému šikany na školách.

Sociálně psychologická podstata šikany

Šikana na školách představuje patologickou formu násilné interakce. Psychologickým zdrojem šikany je potřeba jedince (skupiny) agresivním způsobem prosazovat moc, kterou disponuje, vůči tomu, kdo pro svoji neschopnost na agresi adekvátně reagovat (účinně se bránit), se projevuje jako vhodný adept na roli oběti - to vše za nezúčastněného přihlížení ostatních.

Za nezbytnou podmínkou pro volbu postupů a metod, jak šikaně předcházet, je vymezení psychologické podstaty šikany (úhlu pohledu).

Na rozdíl od autorů, hledajících příčiny vzniku šikany především v osobnostních dispozicích aktérů - tj. dominance, agrese, výrazná potřeba sebeprosazení útočníka, submitivita, introverze, vysoká anxieta apod. u oběti, preferujeme chápání šikany z **pohledu situačně dispozičního**.

Situačně dispoziční přístup chápe šikanu jako *zvláštní druh rolově vyhraněné interakce mezi útočníkem a obětí násilnými prostředky (fyzická, psychická agrese, manipulace) v podmínkách, facilitujících násilné chování a projevy, (v podmínkách absentující podpory ze strany nejbližšího sociálního okolí oběti). Existující podmínky a jejich percepce účastníky posilují na jedné straně mocenské postavení útočníka, u oběti pak vyvolávají a posilují pocity bezmocnosti, závislosti, osamocení. Vnitřní pohnutkou – klíčovým motivem útočníkova jednání – je výrazná potřeba seberealizace způsobem, který ohrožuje bazální potřeby oběti (především potřebu bezpečí, jistoty).*

Z psychologického hlediska šikanu chápeme jako:

- **specifickou formu sociálního styku**, vyznačujícího se etiketující percepcí, konfrontační, násilím sycenou komunikací, a interakcí, posilující mocenskou roli útočníka; mezi účastníky interakce vznikají a rozvíjí se společenské (z rolí vycházející) i psychologické, interpersonální (na emocích založené) vztahy, které ovlivňují prožívání, chování, postoje účastníků násilné interakce,
- **projev mocenského chování útočníka vůči oběti**, při současné absenci prosociálního chování ostatních účastníků násilné interakce (přihlížejících) vůči oběti; agresivní jednání útočníka nemá emocionální základ, je nástrojem k získání a posílení moci (instrumentální, chladná agrese),
- **proces, tvořený řadou na sebe navazujících interakcí** (situací), lišících se charakterem interakce, jednáním účastníků, vzájemnými vztahy, délkou trvání, následky apod. V literatuře bývá uváděno pět na sebe navazujících fází šikanování: fáze ostrakismu – pro níž je příznačná polarizace členů skupiny, typují se potenciální oběti šikany; ve druhé fázi dochází k prvotním kontaktům oběť- útočník, zjišťuje se „vhodnosť“ kandidáta na oběť, včetně fyzických a psychických útoků; ve třetí fázi útoky nabývají na intenzitě a adresnosti, dochází k polarizaci rolí, oběť se dostává do defenzivy; ve čtvrté fázi tohoto procesu dochází ke zveřejnění případu v nejbližším okolí útočníka i oběti, je to zároveň fáze „testování“ reakce okolí na jednání útočníka (ochota pomoci oběti); poslední fáze je fáze psychického selhání oběti, izolace, únik, nezřídka s přetrvávajícími následky
- **produkt vzájemného působení existujících podmínek, situačních proměnných** a **osobnostních dispozic účastníků** (útočníka, oběti, ostatních účastníků interakce); násilí facilitující podmínky (skupinová podpora násilí, sociální oceňování násilí, porušování sociálních norem aj.), spolu s osobnostními dispozicemi útočníka (např. mocensky orientovaná motivační struktura, impulzivita, zvýšená agresivita, egoismus při prosazování vlastních potřeb, extrapunitivita apod.) a násilí startující situaci (přítomnost podnětů podporujících násilí) představují psychologický zdroj vzniku šikany.

Z pohledu výše uvedených charakteristik chápeme šikanu na školách jako behaviorální projev **deformovaných meziosobních vztahů, jako důsledek patologické interakce ve školním prostředí.**

Program vrstevnické podpory

Jedním z perspektivních postupů k předcházení a zamezení projevů šikany na školách je projekt **Řešení vrstevnických vztahů** (dále jen ŘVV).

Teoretický základ Projektu ŘVV tvoří praktické zkušenosti a poznatky z projektu ChildLine in Partnership with Schools, který od roku 1998 byl úspěšně realizován na 800 školách ve Velké Británii. V našich podmínkách byl realizován pilotní projekt CHIPS na 5 školách v letech 2006-2008 (jako součást mezinárodního projektu, vedle České republiky byl projekt realizován na Slovensku a v Polsku). Zkušenosti z pilotního projektu CHIPS jsme využili při koncipování projektu ŘVV, který byl zahájen v září 2010 výběrem a školením týmů podporovatelů na 31 školách v ČR.

Program ŘVV vychází z těchto postulátů:

- vrstevnická podpora představuje **komplex aktivit sociálně-psychologického** rázu, směřujících k elimiminaci a minimalizaci podmínek, situací, jevů, jednání, které zhoršují interpersonální vztahy a následně sociální klima v konkrétní třídě, škole;

- cílem vrstevnické podpory je poskytnout **žákům**, nacházejícím se v psychicky náročných situacích **vztahovou oporu od vrstevníků – podporovatelů** (poskytnout podporu při řešení jejich osobních, rodinných, školních problémů, zabránit sociální izolaci jedince), a zároveň **rozvíjet a posilovat pozitivní meziosobní vztahy** mezi žáky v rámci školy (starší, mladší) i ve třídách;
- **poskytovateli vrstevnické podpory** – jsou žáci (prvního i druhého stupně, tvořící spolu s garantem – členem pedagogického sboru tým podporovatelů na škole) - **podporovatelé**, kteří absolvovali školení - sociálně psychologický výcvik k získání sociálních dovedností v poskytování vrstevnické podpory. Školení probíhá převážně **prožitkovou formou** ve 4 na sebe navazujících blocích, v nichž se účastníci seznámí s podstatou, cíli, způsoby, prostředky (psychologickými, právními, pedagogickými) poskytování vrstevnické podpory, při současném budování a rozvíjení „týmového ducha“ (příslušnosti k týmu podporovatelů);
- Mezi **základní dovednosti**, k jejichž rozvíjení směřuje výcvik podporovatelů patří: dovednost podporovatele identifikovat problém, se kterým žák - klient přichází; umět aktivně naslouchat a klást otázky; pracovat s informacemi (jaké a jak získat, jak s nimi zacházet – důvěrnost); jak komunikovat, zvláště s obtížnými klienty; znát své hranice pomáhání (posouzení vlastní kompetence k řešení konkrétního problému);

Z vyhodnocení průběhu a realizace pilotního projektu CHIPS, jsme získali poměrně cenné zkušenosti a poznatky, v podobě následujících zjištění a závěrů, které byly využity při stanovování obsahu, metod a organizace (při modifikaci původní metodiky školení) sociálně psychologického výcviku účastníků programu ŘVV:

- Zájem žáků o členství v týmu podporovatelů je podmíněn mírou jejich informovanosti o účelu a zásadách fungování týmu (ze strany školy); na školách, kde byly informace včas a v potřebném rozsahu poskytnuty, se vytvořily již od samého začátku stabilní týmy, což usnadnilo plynulejší „rozjezd“ týmu a systematickou přípravu členů týmu (dle plánu školení), budování pocitů „my-tým“;
- Prakticky u všech CHIPS týmů se během výcviku podařilo vybudovat (v kontaktu účastníci školení – školitelé) atmosféru bezpečí a důvěry, čehož důkazem je ochota a schopnost žáků – členů CHIPS týmů prezentovat v rámci modelových situací i své osobní problémy;
- Modelové situace, hrové aktivity a skupinové diskuse, prožitkové formy výcviku (vycházející z manuálu pro výcvik, ale i další, lektory doplněné aktivity) se ukázaly jako vysoce aktivizující a funkční (např. otázkami řízená diskuse žáků k tomu, co se jim líbí-nelíbí ve škole, jako úvodní aktivita výcviku, prožitkově vnímaná „hluchota“ komunikačního partnera, kterému sděluji svůj problém apod.);
- Během výcviku se projevilo u členů týmů CHIPS postupné formování pocitu příslušnosti k týmu (prezentace a propagace CHIPS týmu ve škole, formální označení příslušnosti člena k týmu apod.);
- Vedle osvojení si základních sociálních dovedností podporovatele, se u většiny účastníků výcviku podařilo zformovat postoje, které jim umožní (při dalším citlivém vedení) tvořivě aplikovat zásady vrstevnické podpory do konkrétních podmínek své školy.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1]FIELDOVÁ, E.M. *Jak se bránit šikaně- Praktický rádce pro děti, rodiče i učitele.* Praha : Ikar. 311 s. ISBN 978-80-247-2310-5

[2]FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-626-8

[3]KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1

[4]MATOUŠKOVÁ, I., SPURNÝ, J. *Komunikačně náročné situace v policejní praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-37-7

[5]ŠTURMA, Jaroslav. Šikanování a šikanovaní jako pedagogický problém. *Učitelské listy*, 2002, roč. 9., čís. 9. a 10.,

JUDr. Mgr. Joža Spurný, Ph.D.
Policejní akademie České republiky, Praha
e-mail: spurny@polac.cz

PhDr. Ingrid Matoušková, Ph.D.
Bankovní institut vysoká škola a.s. Praha
e-mail: imatouškova@bivs.cz

Aktuálne otázky sociálnej patológie: Identifikácia a klasifikácia sociálno-patologických javov

The current issues of social pathology: The identification and classification of the socio-pathological phenomena

Andrej Mátel

Abstrakt:

Koncept sociálnej patológie sa na Slovensku, v Českej republike a v iných krajinách Východnej Európy plne domestifikoval v sociálnej práci a iných pomáhajúcich profesiách v 90.-tych rokoch 20. storočia. Medzi aktuálne otázky sociálnej patológie patrí identifikovanie a klasifikácia sociálno-patologických javov. Príspevok predstavuje návrh piatich identifikačných kritérií, ktorými sú deviantnosť, negatívne dôsledky, štatistické kritérium, nutnosť profesionálnej intervencie a etické kritérium. Vzhľadom na klasifikáciu sú predstavené viaceré hľadiská, z ktorých sú vzhľadom na sociálnu prácu uprednostnené kombinácie kritérií priamych aktérov, veku a miesta.

Kľúčové slová:

deviácia, sociálna patológia, sociálna práca

Abstract:

In the Slovak Republic, the Czech Republic and other countries of Eastern Europe the concept of social pathology was fully domesticated in the social work and other helping professions in the 90s of the 20th century. Among the current issues of social pathology are the identification and classification of socio-pathological phenomena. This article presents a draft of five identification criteria – deviancy, negative consequences, the statistical criterion, the necessity of professional intervention and the ethical criterion. Considering the classification, the article presents several points of view, out of which in relation to social work the combinations of the direct participants, age and location criteria are preferred.

Keywords:

Deviation. Social pathology. Social work.

Štúdiom sociálno-patologických javov sa v súčasnosti zaoberá viacero vedných disciplín, akými sú sociológia, sociálna pedagogika, sociálna práca, či kriminológia. Pre všetky tieto disciplíny je nevyhnuté položiť si otázku, ktoré javy môžeme identifikovať ako deviantné a sociálno-patologické a aké kritériá sú pre toto identifikovanie relevantné? Príspevok prináša návrh klasifikácie sociálno-patologických javov v sociálnej práci.

Deviácia a sociálna patológia

Definovaniu sociálnej patológie a deviácie sa venujú viacerí súčasní autori (napr. Mátel, 2011, Ondrejkovič, 2009, Mühlpachr, 2008). Sociálna deviácia je podľa Mátela (2011, s. 247) akákoľvek odchýlka od normálnej štruktúry alebo funkcie spoločnosti, ako aj každé správanie jednotlivca, rodiny alebo skupiny, ktoré porušuje dáku sociálnu normu. Spravidla je určitou časťou spoločnosti odmietané a sankcionované.

Pri definovaní sociálnej patológie je potrebné rozlišovať jej ponímanie ako spoločenského javu, ktorým sa následne zaoberá aj vedný subodbor. Vzhľadom na toto rozlišovanie a s prihliadaním na etymológiu Mátel (2011) navrhol nasledovné definovanie:

Sociálna patológia označuje abnormálne, deviantné, nezdravé, všeobecne nežiaduce spoločenské javy. Sociálna patológia ako subodbor viacerých vedných disciplín, najmä sociológie, sociálnej práce, sociálnej pedagogiky a kriminológie, je systematická náuka

zaoberajúca sa tými deviantnými spoločenskými javmi, ktoré spoločnosť rozpoznáva a označuje za nežiaduce, negatívne a škodlivé pre jednotlivcov, rodiny, skupiny, komunity i celú spoločnosť.

Predmetom sociálnej patológie v sociálnej práci ako pomáhajúcej profesii sú jednotlivci, rodina, skupina alebo komunita, ktorí vykazujú abnormálne, deviantné, nezdravé a nežiaduce spoločenské správanie, ale aj jednotlivci, rodina, skupina, komunita a spoločnosť, ktorých život, dôstojnosť alebo integrita sú dôsledkami takéhoto správania postihnuté.

V protiklade k opusteniu výrazu a konceptu sociálnej patológie v druhej polovici 20. storočia v sociológii, sociálnej práci a ďalších disciplínach Západnej Európy a Ameriky, sa na Slovensku, v Českej republike a v iných krajinách Východnej Európy výraz sociálna patológia a s ním spojený koncept plne domestifikoval, a to najmä v sociálnej práci a sociálnej pedagogike. Je vhodné, aby sa z hľadiska sociálnej práce výrazy sociálna patológia a deviácia rozlišovali, pričom práve sociálna patológia zdôrazňuje negatívne dôsledky odchýlky (deviácie) pre jednotlivca, rodinu, skupinu alebo spoločnosť, ktoré sa stávajú predmetom sociálnej práce ako pomáhajúcej profesie (Mátel, 2011, s. 250).

Identifikácia sociálno-patologických javov

V prvom rade je potrebné pripomenúť, že nie je možné nájsť univerzálnu ani absolútnu odpoveď na otázku „Ktoré javy sú sociálno-patologické?“, bez časového, spoločensko-kultúrneho, resp. aj náboženského a politického podmienenia. Inú odpoveď by sme dostali v islamskom náboženskom štáte, inú v USA, inú na komunistickej Kube, inú v liberálnom Holandsku atď. V Izraeli by nám rozdielne odpovede ponúkli židovskí obyvatelia, palestínski moslimovia, či arabskí kresťania. Rôzne pohľady nájdeme aj v diachrónnom skúmaní. Iné javy boli považované za spoločensky škodlivé a nežiaduce v antickom Ríme, iné v kresťanskom stredoveku, iné na konci 18. storočia v revolučnom Francúzsku.

Na prelome 19. a 20. storočia boli považované za sociálne patologické javy predovšetkým kriminalita, samovražednosť, alkoholizmus, homosexualita a iné sexuálne odchýlky, prostitúcia, rozvodovosť, prípadne aj nezamestnanosť a vojna. Americkí autori Stuart A. Quenn a Delbert Mann v roku 1925 opisovali v svojej „Social pathology“ množstvo sociálnych javov, ktoré označili za sociálno-patologické. Medzi inými išlo o slepotu, hluchotu, užívanie drog, alkoholizmus, samovražednosť, rozvod, prostitúciu, vysoký vek, bezdomovectvo a psychické poruchy. John L. Gillin (1933) mimo kriminality, chudoby, alkoholizmu, nemorálneho konania (sexuálneho zneužívania, prostitúcie) a ďalších javov, rozlišoval aj „patológiu v priemysle“ (napr. detskú prácu, nahrádzanie ľudí strojmi, ktoré spôsobovalo nezamestnanosť) a „ekonomickú patológiu“ (veľká ekonomická kríza). Neskôr sa k vyššie zmieneným pridali aj narkománia (drogové závislosti) a chuligánstvo (Freiová, In Petrusek et al., 1996, s. 758). Pritom niektoré z predchádzajúcich boli postupne depatologizované (napr. rozvodovosť, homosexualita). V našich podmienkach český sociológ Arnošt Bláha (1968, s. 374) v 50-tych rokoch 20. stor. písal, že sa medzi ne zaraďujú javy ako zločinnosť, bieda, prostitúcia, alkoholizmus, tuberkulóza.

Na základe obsahovej analýzy publikácií slovenských, českých a poľských autorov, ktorí sa venovali predstaveniu jednotlivých sociálno-patologických javov po roku 1989, môžeme určiť približné poradie zastúpenie sociálno-patologických javov v rámci piatich kategórií. Prvú kategóriu tvoria tie, ktoré sú zastúpené u všetkých autorov, poslednú tie, ktoré boli uvedené len u jedného autora.

1. Kriminalita a delikvencia, závislosti (všeobecne a ich vybrané prejavy), samovražednosť (suicidalita);
2. násilie (všeobecne a jeho vybrané prejavy); prostitúcia;

3. závislosti nelátkové (najmä gemblerstvo); sexuálne deviácie; patológia rodiny (rozličné formy); CAN; sekty a kulty; drogy; alkohol;
4. chudoba; xenofóbia a rasizmus; násilie v školách (šikanovanie);
5. nezamestnanosť; rozvodovosť; bossing (násilie na pracovisku); nové formy závislostí, graffiti, futbaloví chuligáni.

Z tohto stručného historického exkurzu je zrejmé, že musíme otázku identifikovania sociálno-patologických javov položiť odlišne. Presnejšie položená otázka by znela: „KTORÉ javy môžeme V SÚČASNOSTI (rok 2011) identifikovať NA SLOVENSKU (prípadne aj v Čechách) ako sociálno-patologické?“

K javom, ktoré vyššie zmienení slovenskí, českí a poľskí odborníci predstavujú ako sociálno-patologické, je potrebné uviesť, že žiaden z vybraných autorov neuvádza, prečo zvolil a označil za sociálno-patologické práve tie javy, ktoré uvádza a nie iné. Predpokladáme, že zvyčajne ide o istú formu predporozumenia v zmysle „vieme, resp. (tušíme), ktoré javy sú sociálno-patologické, ale nezaoberáme sa tým, prečo sú to práve tieto, a nie iné. Veď je to (všetkým) jasné...“ Keďže táto skutočnosť nie je znakom vedeckého a odborného prístupu k problematike, považujeme za nevyhnutné predložiť kritériá, podľa ktorých budeme postupovať pri identifikovaní a označení akéhokoľvek javu za sociálno-patologický.

V rámci hľadania adekvátnych kritérií je potrebné pripomenúť, že nám pôjde primárne o prístup z hľadiska sociálnej práce. Predtým než predstavíme jeho osobitosť a špecifiká, stručne pripomenieme iné prístupy, z ktorých čerpá aj sociálna práca (por. Komenda, 1999, s. 31-36).

Z *ETICKÉHO hľadiska* môže byť určité jednanie hodnotené ako deviantné vo všetkých situáciách a spoločnostiach, pretože ide o porušenie všeobecne platných mravných noriem (napr. zabitie človeka, resp. kriminalita všeobecne a samovražednosť). Tomuto ponímaniu je blízky *absolutistický pohľad*, zvlášť typický pre náboženské kultúry, cirkevné spoločenstvá a totalitné režimy. Napríklad pre katolícke cirkevné spoločenstvo sú homosexualita, či prostitúcia nežiaducim spoločensky škodlivým správaním vo všetkých kultúrach. Vnútri katolíckych komunít sem patria aj manželské rozvody. Na druhej strane napríklad v radikálnom islame došlo v posledných desaťročiach k depatologizácii samovraždy, ak táto je vykonaná v rámci „svätej vojny“.

MEDICÍNSKE hľadisko patrilo k prvým prístupom, ktoré bolo reflektované aj z hľadiska sociológie (Spencer, Lilienfeld, Grotjahn). Za sociálno-patologické boli označované aj choroby ako tuberkulóza, slepota, hluchota, či psychické poruchy. Tieto sú v súčasnosti predmetom iných vedných disciplín, resp. subdisciplín, akými sú sociálna medicína, psychopatológia, psychiatria.

Z PRÁVNEHO hľadiska je deviantom každý, kto koná v rozpore so zákonom. Trestným sa pritom stáva konanie len vtedy, ak naplní skutkovú podstatu porušenia príslušnej právnej normy (Komenda, 1999, s. 35). Právne normy sa však menia, niekedy aj veľmi zásadne. Napríklad v komunistickej ČSSR boli za spoločensky škodlivé osoby označení všetci, ktorí sa pokúsili nelegálne emigrovať z krajiny do Západnej Európy (podľa trestného zákona z roku 1961 sa dopustili trestného činu opustenia republiky).

Zo *ŠTATISTICKÉHO hľadiska* je deviácia chápaná ako určité konanie, ktoré sa vymyká zo štatistickej normy, je atypické, vzácne, neobvyklé. Tento spôsob je používaný najmä vtedy, ak je možné hodnotenie kvantifikovať, čiže zmerať a číselne vyjadriť. Môže ísť pritom o početnosť určitého prejavu alebo jeho intenzitu. Za týchto okolností sme schopní rozlíšiť hodnoty priemerné, priemerne vzdialené, resp. celkom extrémne. Tento prístup však môže viesť k dezorientácii v hodnotení, pretože mnohé prejavy, napr. agresívne správanie, nemožno zaradiť do

kategórie normálnych prejavov len preto, že ich početnosť v spoločnosti vzrástla (Vágnerová, 2004, s. 21-2).

Munková (2001, s. 14-16) z hľadiska SOCIOLÓGIE hovorí o dvoch základných sociologických koncepciách:

Normatívny prístup – snaží sa o identifikáciu tých, ktorí porušujú normy, teda skúma *KTO* vykazuje deviantné správanie a opisuje ich charakteristiky. Okrem toho sa snaží o analýzu príčin deviantného správania, teda vysvetliť *PREČO* sa takto správajú, z akého dôvodu. Normatívny prístup stavia na sociálnych normách a sociálnom konsenze ohľadom týchto noriem. Za deviantné správanie je možné potom označiť:

- Správanie, ktoré *fakticky* – teda objektívne – porušuje normy;
- deje sa *opakovane* z hľadiska času a územia;
- deje sa *hromadne* z hľadiska výskytu v populácii;
- je *sociálne závažné* pre spoločnosť či danú kultúru;
- má *podobné príčiny*, teda umožňuje analyzovať etiológiu javu.

Relativistický prístup – vidí osoby alebo ich správanie ako deviantné len vo vzťahu k spôsobu, ako na ne reagujú ostatní (napr. verejnosť), a teda či ho za deviantné označia. Rôznorodé odpovede na otázku „čo je deviantné“ závisia na tom, koho sa pýtame. Centrálnym faktom v týchto koncepciách je pritom diverzita sociálneho života v spoločnostiach. Výskum sociálnych deviácií z tejto perspektívy je postavený na analýze sociálnych procesov, v rámci ktorých verejnosť definuje deviácie a analyzuje reakcie osôb, ktoré takto boli označené.

Pri rôznorodosti definovania sociálnej patológie, resp. jej rozlišovania od sociálnej deviácie, potrebujeme identifikovať kritériá, podľa ktorých isté správanie môžeme označiť za patologické z hľadiska sociálnej práce prihliadajúc na ostatné vyššie uvedené prístupy. Mátel (por. 2010) rozlišuje nasledovné kritériá:

1. Kritérium DEVIANTNOSTI: *Nekonformnosť správania*, resp. *odchýlky* od *aktuálnych spoločenských* (*sociálnych*) *noriem*. Keďže normy sa dynamicky vyvíjajú, menia v čase a kultúrach, je potrebné poznať aktuálne normy na Slovensku a v medzinárodných inštitúciách, ktorých je Slovenská republika súčasťou a sú pre ňu záväzné (Európska únia, Organizácia spojených národov a Rada Európy). Okrem legislatívnych noriem je nutné identifikovať aj ustálené zvyky a tradície, ktoré tvoria neformálny normatívny systém. Pre identifikáciu tohto kritéria sú nápomocné právne, kriminologické, antropologické, a najmä sociologické výskumy a štúdie. Vzhľadom na toto kritérium boli v posledných desaťročiach depatologizované javy ako rozvodovosť a homosexualita (napr. v rokoch 1950 – 1961 v ČSSR trestný zákon č. 86/1950 Zb. považoval za trestný čin pohlavný styk s osobou toho istého pohlavia a trestal sa odňatím slobody na 1 až 5 rokov). V roku 2010 sa v súvislosti s parlamentnými voľbami v SR viedla celospoločenská diskusia ohľadom dekriminalizácie „mäkkých drog“.
2. Kritérium NEGATÍVNYCH DÔSLEDKOV: Rozpoznané *závažné negatívne vplyvy* tohto správania na jednotlivca, rodinu, komunitu a spoločnosť. Toto kritérium je nutné pre sociálnu patológiu, ale nie deviáciu (aspoň v jej sociologickom význame). K identifikácii tohto kritéria napomáhajú klinické poznatky a výskumy medicíny, psychiatrie, psychológie, kriminológie, pedagogiky, sociálnej práce a sociálnej politiky.
3. ŠTATISTICKÉ kritérium: *Hromadnosť a opakovanosť* porušovania spoločenských noriem viacerými jedincami alebo skupinami v čase a priestore. Patologickým nie je existencia jednotlivých deviantných prípadov, ale ich nadmerný počet. Vhodným nástrojom pre meranie tohto kritéria sú štatistické údaje a reprezentatívne výskumy. Vzhľadom na toto kritérium sú niektoré javy skúmané ako deviantné a patologické v niektorých krajinách, ale na Slovensku sa

im nevenuje náležitá pozornosť (napr. terorizmus, futbalové chuligánstvo, graffiti). Niektoré deviantné javy (napr. pedofília) sú všeobecne prijímané za spoločensky nežiaduce, ale zvyčajne netvoria vzhľadom na kritérium hromadnosti samostatnú kategóriu (zvyčajne sú súčasťou „sexuálnych deviácií").

4. Kritérium NUTNOSTI PROFESIONÁLNEJ INTERVENCIE: Nutnosť *intervencie spoločnosti*, resp. jej profesionálnych inštitúcií a kompetentných zástupcov, s cieľom odstránenia nežiaduceho správania, prevencie alebo zmiernenia negatívnych dôsledkov spoločensky škodlivých javov. Intervencia sa zameriava na:

a) Obete sociálno-patologických javov, teda osoby, ktoré sa deviantne nesprávajú, ale znášajú dôsledky takéhoto správania inej osoby (napr. obete domáceho násilia, týrané, zneužívané a zanedbávané deti, spoluzávislí členovia rodiny a pod.);

b) Osoby s deviantným správaním, ktoré sa rozhodli pre dané správanie zvyčajne dobrovoľne a slobodne. Ukončiť, či prerušiť takéto správanie však sami nedokážu, stávajú sa dobrovoľnými alebo nedobrovoľnými klientmi pomáhajúcich profesií, najmä polície, psychológie, psychiatrie, sociálnej pedagogiky a sociálnej práce.

5. ETICKÉ kritérium: Deviantné a spoločensky negatívne správanie je *ľudským činom*, čiže *slobodnou voľbou* daných jedincov, skupín alebo komunít. Ide o ďalšie kritérium pre sociálnu patológiu. Napr. chudobu a niektoré formy bezdomovectva vzhľadom na toto kritérium je možné považovať skôr za sociálno-ekonomické problémy než za sociálnu patológiu (por. Schavel, 2004, In Oláh, Schavel et al., 2009, s. 98-99).

Klasifikácia sociálno-patologických javov

V súčasnosti nejestvuje jednotný, všeobecne prijatý klasifikačný prístup, ktorý by bol schopný integrovať všetky dimenzie abnormálnych, nezdravých, všeobecne nežiaducich spoločenských javov. Medzi hľadiská, podľa ktorých možno klasifikovať sociálno-patologické javy, možno uviesť nasledovné:

- podľa *veku* osôb, ktoré sa deviantne správajú (deti, mládež, dospelí, seniori);
- podľa *oblasti sociálneho života*, v ktorých takéto správanie vzniká (napr. ekonomická, politická, právna, mravná atď.);
- podľa *priamych aktérov* deviantného správania (jednotlivec, rodina, skupina, komunita), ktorí môžu byť potenciálnymi klientmi pomáhajúcich profesií;
- podľa *miesta*, kde sa deviácia realizuje (napr. mobbing – násilie na pracovisku; šikanovanie v školách; násilie v domácom prostredí);
- podľa *sociálnych skupín*, v ktorých je najfrekventovanejšie (napr. kriminalita „bielych golierov", delikvencia mladistvých atď.);
- podľa vzťahu s *dominantnou kultúrou* (rozlišujú sa jednotlivé subkultúry, napr. graffiti, futbaloví chuligáni);
- podľa *formy, povahy a miesta násilia*, ktoré dané správanie spôsobuje: voči sebe (suicidalita, závislosti); násilie v rodine (domáce násilie, CAN); násilie na pracovisku (mobbing, bossing); násilie v školách; násilie na verejnosti (kriminalita, delikvencia); násilie v skupinách (chuligánstvo, graffiti, sekty a kulty); násilie v spoločnosti (xenofóbia, rasizmus, bezdomovectvo);
- podľa *povahy sankcie*, teda ako je porušenie normy v spoločnosti postihované (kriminalita, delikvencia atď.);
- podľa *stupňa rozšírenia* a iné.

Z hľadiska sociálnej práce navrhujem pri klasifikácii používanie kombinácie kritérií podľa priamych aktérov, veku a miesta. Pôjde pritom o relatívnu klasifikáciu, nakoľko v istých prípadoch môžu jednotlivé sociálno-patologické javy prenikať do inej skupiny *(čo uvediem v zátvorke)*:

1. SOCIÁLNA PATOLÓGIA JEDNOTLIVCOV
- samovražednosť (*s dôsledkami na všetkých členov rodiny*)
- kriminalita (*táto môže byť aj skupinová, ale zodpovednosť nesie v spoločnosti každý jedinec osobitne*)
- závislosti látkové a nelátkové (*vzhľadom na spoluzávislých preniká aj do rodiny a môže byť súčasťou aj skupiny*)

2. SOCIÁLNA PATOLÓGIA RODINY
- domáce násilie (*aktérmi sú konkrétni jedinci*)
- týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí
- domáce násilie voči dospelej osobe
- bezdomovectvo a chudoba (*je možné zaradiť ich do akejkoľvek skupiny, ale strata domova úzko súvisí so stratou rodiny*)

3. SOCIÁLNA PATOLÓGIA SKUPÍN A KOMUNÍT
- delikvencia mládeže alebo iných skupín (*podobne ako pri kriminalite zodpovednosť nesie každý jedinec osobitne, ale rola skupiny je tuná zvyčajne výraznejšia*)
- násilie v školách – šikanovanie
- násilie na pracovisku – mobbing a bossing
- sekty a kulty
- xenofóbia a rasizmus
- chuligánstvo športových fanúšikov
- graffiti

Relatívnosť uvedenej klasifikácie je priestorom na akademickú diskusiu v tejto oblasti. Uprednostnenie primárneho kritéria podľa „aktérov“ má v sociálnej práci význam vzhľadom na diagnostický proces a voľbu primeraných metód a techník v rámci intervencie. To znamená, že sociálni pracovníci by mali byť citliví na to, či sa dané sociálno-patologické správanie dotýka výhradne jednotlivca, celej rodiny, skupiny alebo celej komunity kvôli voľbe primeranej intervencie. Potrebné je dodať, že v praktickom živote nie sú jednotlivé deviácie oddelené jedna od druhej, ale často dochádza k ich kumulovaniu a vzájomnej kombinácii. Na dialógu sociálneho pracovníka s klientom potom závisí voľba priorít pri ich odstraňovaní.

Záver

Príspevok predstavuje návrh piatich identifikačných kritérií sociálno-patologických javov, ktorými sú deviantnosť, negatívne dôsledky, štatistické kritérium, nutnosť profesionálnej intervencie a etické kritérium. Jeho primárnym účelom bolo podnietiť diskusiu v tejto oblasti medzi odborníkmi. Táto je dôležitá aj v ďalšej oblasti, ktorou je zložitosť klasifikácie sociálno-patologických javov.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BLÁHA, A. I. 1968. *Sociologie*. Praha: Academia, 1968. 440 s.

[2] GILLIN, J. L. 1933. *Social pathology*. New York: The Century co., 1933. 612 s.

[3] KOMENDA, A. 1999. *Sociální deviace. Historická východiska a základní teoretické přístupy.* Olomouc: UPOL, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.

[4] MÁTEL, A. 2010. Domáce násilie ako sociálno-patologický jav. In: BARGEL, M. - MÜHLPACHR, P. et al. *Inkluze versus exkluze - dilemata sociální patologie*. Brno: MSD, 2010, s. 108-117. ISBN 978-80-87182-12-3.

[5] MÁTEL, A. 2011. Sociálna patológia alebo deviácia? Primeranosť užívania výrazu a konceptu sociálnej patológie v sociálnej práci. In: HARDY, M. et al. *Sociálna patológia rodiny.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, s. 242-252, ISBN 978-80-8132-000-2.

[6] MUNKOVÁ, G. 2001. *Sociální deviace (Přehled sociologických teorií).* Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.

[7] MÜHLPACHR, P. 2008. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008. 194 s. ISBN 978-80-7392-069-2.

[8] OLÁH, M. - SCHAVEL, M. - ONDRUŠOVÁ, Z. - NAVRÁTIL, P. 2009. *Sociálna práca - vybrané kapitoly z dejín, teórie a metódy sociálnej práce.* Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7.

[9] ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2009. *Sociálna patológia.* 3. vyd. Bratislava: Veda, 2009. 580 s. ISBN 978-80-224-1074-8.

[10] PETRUSEK, M. et al. 1996. *Velký sociologický slovník.* Praha: Karolinum, 1996. 1628 s. ISBN 80-7184-311-3.

[11] VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

doc. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD.

Katedra sociálnej práce
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája, č. 1
P.O. Box 104
810 00 Bratislava
E-mail: andrej.matel@gmail.com

Integrita versus dezintegrace osobností a celků

Integrity versus disintegration of personality and societies

Felix Černoch

Abstrakt:
Člověk je nepochybně tvorem společenským *(*Aristoteles)a tudíž i souhrnem společenských vztahů (Marx). Ty se do něj nemohou nepromítat, nedeterminovat ho a taktéž nelimitovat jeho počínání; avšak on je zároveň i jejich spolutvůrcem (Téze o Feuerbachovi). Nestojí tak jedno proti druhému, leč obé ve vzájemné interakci zakládá míru své soudržnosti.

Abstract:
Man is undoubtedly a social animal (Aristotle) and therefore the totality of social relations (Marx). The latter – despite being co-created by humans (Thesis on Feuerbach) – cannot but incarnate, determine and also limit each individual's acts. Thus, not standing in contradiction, these mutually interacting aspects establish a measure of their coherence.

Klíčová slova:
Integrita, dezintegrace, osobnost, společnost

Keywords:
Integrity. Disintegration. Personality. Societies.

Preface

Abych uvedl věci na pravou míru, tak musím předeslat odlišnost mezi připravenou a nakonec předvedenou prezentací svého sdělení konferenčnímu publiku resp. čtenářské obci tohoto sborníku. Došlo totiž k tzv. generálskému efektu, kdy selhala technika. Nikoliv zásluhou mého nezvládnutí či zanedbané pečlivosti při nezanedbané a prověřované instalaci včas předem. Protože jsem byl po celý svůj dosavadní život veden a utvrzován v tom, že mám a musím si poradit v každé situaci, abych ji konstruktivně zvládl. Tak se i stalo. Měl jsem u sebe dvě útlé knížečky, z nichž jsem se rozhodl zkomponovat kulturní vložku pro dobu nezbytnou k nápravě maléru, jenž se udál. Nestačilo! Takže jsem se uchýlil toliko k názornosti slova, což zůstalo údělem i pro ty, kteří nastoupili na tribunu a před mikrofon u řečnického pultu ještě po mně. Abych tedy učinil pravdivosti líčení a tiskové reprodukci přednesu zadost resp. neošidil ty, jež neslyšeli, ale jenom čtou, pokouším se tu o co nejvěrnější rekonstrukci vskutku proběhlého.

Obrázek č. 1 **– Dialektika jedince a společnosti**[71]

Kulturní vložka

Nejdříve jsem zalistoval ve své oblíbené *Cestě k pravdě (Dhammapadam)* - Odeon Praha 1992 - a otevřel ji na straně 74, kde začala 15. kapitola věnovaná *Štěstí.* Právě z ní jsem se jal číst resp. předčítat její číslované moudrosti:

197. Nadmíru šťastně žijeme bez nenávisti uprostřed nenávistníků; mezi nenávistnými lidmi prodléváme bez nenávisti.

198. Nadmíru šťastně žijeme bez bolestí uprostřed trpících; mezi trpícími prodléváme bez bolesti.

199. Nadmíru šťastně žijeme bez chtivosti uprostřed chtivých; mezi chtivými lidmi prodléváme bez chtivosti.

200. Nadmíru šťastně žijeme my, kterým nic nepatří; budeme se sytit radostí jako zářící bohové.

201. Vítězství plodí nenávist, poražený se ukládá k odpočinku ve strasti. Ten, kdo dosáhl dokonalého míru, uléhá šťasten, neboť vítězství či porážka pro něj nic neznamenají.

202. Není ohně, jenž by se vyrovnal vášnivosti, není zla, jež by se vyrovnalo nenávisti. Není většího utrpení než tato omezená existence, není většího štěstí než dokonalý mír.

203. Nejhorší nemocí je chtivost, největším neštěstím jsou pudové složky; poznej, že k tomu opravdu je: největším štěstím je vykoupení.

204. Největším ziskem je zdraví, největším bohatstvím je spokojenost, nejlepším přítelem je důvěra v nauku, nejvyšším štěstím je vykoupení.

205. Kdo okusil chuť samoty a dokonalého míru, oprostí se od strachu a zla a bude zažívat radost z pravdy.

206. Je dobré vídat Vznešené a pobývat s nimi je štěstím. Popravdě, kdo se nemusí stýkat s nevědomci, nechť se rovněž počítá mezi šťastné.

207. Kdo se stýká s nevědomci, bude na to dlouho doplácet strastmi. Společnost nevědomých je stejně strastná jako společnost nepřátel. Společnost moudrých přináší štěstí stejně jako setkání s milovanými příbuznými.

208. Proto vyhledávejte jen společnost moudrých a těch, kteří mají vědění a jsou učení, trpěliví v ctnosti, dbalí svých povinností a vznešení. Najdete-li takového, budete šťastní.

207. Kdo se stýká s nevědomci, bude na to dlouho doplácet strastmi. Společnost nevědomých je stejně strastná jako společnost nepřátel. Společnost moudrých přináší štěstí stejně jako setkání s milovanými příbuznými.

[71] http://trpitele.blog.cz/rubrika/zsv/

208. Proto vyhledávejte jen společnost moudrých a těch, kteří mají vědění a jsou učení, trpěliví v ctnosti, dbalí svých povinností a vznešení. Najdete-li takového výtečného člověka, následujte jej, jako měsíc sleduje svou dráhu skrze souhvězdí.

Obecenstvo v sále poslouchalo, ani nedutalo, vnímalo. Snad vjemy zrakové nebudou o nic chudobnější a kéž by nabízené slovo umocnily co nejhlubší a nejtrvalejší jeho interiorizací. Poté sahám po titulu od neprávem opomíjeného, skoro zapomenutého autora, který nás doslova fascinoval v 60. letech minulého století, stejně jako téma, jemuž se mimo jiné věnoval. Byl to *Ernst F i s c h e r* - marxistický filozof, estetik, sociolog - a v daném případě jeho esej *Odcizení, dekadence, realismus.* Vyšla roku 1963 v nakladatelství Československý spisovatel Praha a čítá pouhých 100 stran, z nichž jsem vybral několik citátů jako argumentaci na podporu problematiky, o níž jsem se chystal dát řeč.

Friedrich Schiller:
Odvážná křídla, leťte vzhůru
vysoko nad váš vymezený čas.
Ať dálky září do azuru,
ať příští věky pozdravuji vás.

Bertolt Brecht:
Sny! Ach, zlaté, zlaté až!
Hle, proud klasů se ti koří!
Ty, jenž seješ, vždyť už máš
dnes, co teprv zítřek stvoří!

Čili v podstatě řečeno po mnoha desetiletích totéž, jen jinými slovy, jež oboje přesahují do dneška i zítřků, proto je připomínáme a použili na podporu avizovaného příspěvku jako živný roztok či půda, která ho přijme, uchytí a zúrodní. Sem pak mířila i další Brechtova myšlenka na tuto stranu misky vah. Pochází z jeho *Chvály dialektiky:*

Kdo dosud žije, ať neříká: nikdy!¨
Jistoty nejsou jisté.
Nic nezůstane tak, jak to je …
A Nikdy se změní v Ještě dnes!

Můžeme-li si na zrovna otevřené konto recitovat či vlastně nyní už pouze citovat z dalších mouder, připojme pro úplnost ještě poslední odeznělé dvě: Nejdříve *Hebbelův* krátký veršík zhruba o tomtéž.

Snad v rukou svých
máš možná to, co osudem se zve,
a po libosti můžeš měnit jej.
Každý se dočká toho okamžiku,
kdy vozka jeho hvězdy otěže
mu předá …

A co k tomu všemu dodává sám **Ernst Fischer**? Slyšme či vlastně čtěme z jeho pojednání nazvaného *Elegie z Ovidiovy pozůstalosti:*

Ty zlatý věku! Nebudeš Nikdy! Leť nad zemí, ale
jak vlajka! Ať moře zdvihne k pramenům na nebi hruď!
Budoucí čase, ty ve snách mládí si zrcadlí tváře,
ať míří dozrálé lidstvo k zem, kde pověsti dlí!

Nyní tedy konečně můžeme přejít k ohlášené předmětnosti mého vystoupení, tak jak odeznělo na pozadí připravené předlohy. Z toho důvodu si tudíž můžeme dovolit poněkud heslovité zjednodušení. Tak tomu totiž doopravdy bylo, byť nachystané *slides* tu přece jen musíme při zachování jejich názornosti poněkud rozvinout. V návaznosti na řečené si troufněme odstartovat rovnou obrazovým seriálem.

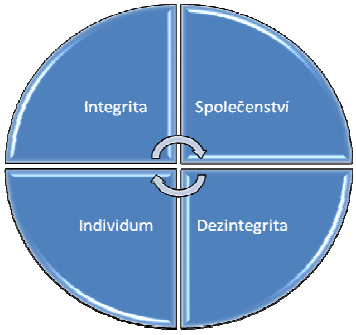

Definiční obory

Integrita = celistvost, nedělitelnost, nedotknutelnost, neporušenost, úplnost, soudržnost *(musí být respektována jednota celku i částí)*

Dezintegrace = rozklad, rozmělňování, rozpad, rozlomenost, rozvolnění, drcení, narušování *(neustálý boj protikladů, jakožto hybná síla vývoje resp. rozvoje, odstředivost versus středovost, kdo s koho)*

Integrita osobnosti = celistvost, nedotknutelnost, neporušenost jejích struktur a funkcí *(její ochrana garantována zákonem o ní)*

Integrace společnosti = scelení, sjednocení, splývání, spojení samostatných jednotek ve společný celek a fungující pak na jednotných principech *(je proto naprosto logické, že si ji chrání a třeba i silou brání)*

Dezintegrace osobnosti = její porucha co do celistvosti *(například rozdvojení u psychóz či vytrženost z celku anebo nezačleněnost do něj v rovině sociální)*

Dezintegrace společnosti = narušování, rozdrobování, event. rozbíjení jednoty sociálních celků či jejich substruktur *(například rozpad politického systému či rozdělení státu)*

Dialektika vzájemných vztahů	**osobnost**	**společnost**
Integrace	**IO**	**IS**
Dezintegrace	**DiO**	**DiS**

Osobnost

Co jiného říci na začátek, než okřídlené rčení, že není tímtéž, čím je osoba. Prostě - žádná totožnost pojmů, takže neklást mezi ně rovnítko. Proč resp. proč ne? Protože osobou se člověk **rodí**, kdežto osobností teprve **stává**! Hned ale dodejme, že také nemusí. Svatá pravda, o níž se u osob s nejnižší hladinou mentální vyspělosti můžeme snadno přesvědčit, minimálně se o tom

dočteme v moudrých knihách. Prostě - někdo se tou osobností v pravém slova smyslu nikdy nestane anebo jí přestane být, když ji ztratí.
Velký ruský spisovatel, nositel Nobelovy ceny za literaturu Maxim Gorkij (vlastním jménem Aljoša Peškov) se kdysi na ono utváření osobností vyjádřil naprosto výstižně: *Opakuj člověku, že je prase a on ti zachrochtá!* Ale na druhé straně zase dodal dimenzi pozitivní a ta se stala jeho životním i autorským krédem: Č*lověk - to zní hrdě!*

Podle Pavla Hartla (Stručný psychologický slovník, Portál Praha 2004, strana 169) jde u osobnosti o „celek duševního života člověka", jehož „nejvlastnějším znakem je její **jedinečnost, výlučnost, odlišnost** od všech jiných". Jinými slovy řečeno – představuje přirozený souhrn příznačných rysů, jimiž se liší od ostatních lidských bytostí. Přesto musíme připustit, že se v oborové literatuře setkáme s desítkami definic a typologií, často velice protichůdných.

Zkusme se na to podívat poněkud praktičtějším zrakem, a sice prostřednictvím sumarizace resp. zjednodušeného uspořádání faktorů, které osobnost člověka determinují, zakládají a z nichž je poskládána. V podstatě jsou trojího druhu, jak naznačuje vložený slide:

biologické - které považujme za danost neboli dar přírody, vrozený či dokonce děděný
psychologické - získané a rozvíjené prostřednictvím vlastních duševních procesů
sociální - vzešlých interakcí se svým systémovým okolím, tedy prostředím, ve kterém žijeme.

Podobných klasifikací si samozřejmě můžeme dovolit s ohledem na praktickou využitelnost mnohem více, například podle kritéria orientace pohyb v časových relacích. Pak lze rozlišit jedince, kteří ve své řeči a tudíž i způsobu myšlení akcentují zaměřenost na:
minulost - jejich projev zpravidla začíná slovy „to když já byl … to jsem nikdy … já vždy"
přítomnost - nestarají se o to, co bude, ani nezatěžují tím, co bylo, ale žijí tím, co zrovna je
budoucnost - odsouvají vše lehce do lepších zítřků, byť nejasných a nejistých (až budu …)

Pro větší plastičnost náhledů lze osobnosti posuzovat i podle toho, čemu ve svém chování věnují primární pozornost. Pak připusťme opět trojí kategorizaci, založenou na tom, co upřednostňují – jestli zjevně vysunují do popředí

sebe – vlastně takoví *jájinkové*, nad něž není a kteří mluví za všech okolností jenom o sobě
druhé – kteří potřebují *obecenstvo*, dělit se o vše s ostatními, jinak se cítí jako ryba na suchu
věci – pro něž je typická *předmětnost* konání, nehledí na sebe ani druhé, vidí jen to svoje.

Přesto všechno jsme však schopni přinést i určitou generalizaci oněch rozptýlených teorií. Je totiž naprosto evidentní, že u všech lze shodně zaregistrovat přítomnost složky:

intelektuální – vždy tam totiž musí být zastoupen mozek s celou jeho racionální produkcí
emotivní – nikdy tam také nemůže scházet zázemí citové, svět nejintimnějších hnacích sil
konativní – neboť vše dohromady pak stojí a padá na míře činného zapojení volních aktů.[72]

Kulminace současných interpretací osobnostních teorií je připisována hierarchické **pyramidě lidských potřeb** amerického humanistického psychologa, tvůrce integrované teorie motivace a sebeaktualizace člověka *Abrahama Herolda Maslowa (1908 – 1970).*

Jeho přínos možno spatřovat v tom, že pojímá člověka jako živou a životnou bytost, kterou nazírá v komplexu; na rozdíl od těch předchozích (gestaltismus, freudismus, behaviorismus). Znamenalo to a nadále znamená výrazný posun psychologického myšlení. Nicméně pořád převažuje pohled víceméně přísně individualizovaný, skoro izolující. Budoucnost však zřejmě náleží docenění dimenze sociální, neboť osobnost nelze vypreparovat z půdy, do níž je zasazena, z níž čerpá, s níž tvoří symbiózu.

[72] Wofgang Schmidbauer – Psychologie. Lexikon základních pojmů. Naše vojsko Praha 1994

Společnost

Ze všeho nejdříve si ujasněme obsah pojmu, kterým jsme v titulku vymezili zaměřenost stati pod ním. Víme, že pojem je podle Aristotela souhrnem podstatných znaků sledovaného předmětu a ten pak – v Leninově interpretaci *(Filozofické sešity)* – především existenčně sám o sobě *(an sich* vyjádřeno slovy Marxovými*)*; nejdříve tedy jeho ***pojímání*** a teprve potom ***pojmenování.*** Pojem je tudíž vyvozován z pojetí jevů, nikoliv jejich nazvání. Lišíme tak jeho složku ontologickou od nominální či chcete-li – normativní. Proto neklademe ani rovnítko mezi pojmem a jeho slovním symbolem, což spadá již do patra terminologického.

Nepoučujeme zde nadarmo a důkazem budiž téma, které jsme právě nastolili a hodláme řešit nebo si aspoň ujasnit. Co tedy rozumět pod označením **společnost?** Jaký je tu například vztah k dalším podobně znějícím výrazům – *společenství* nebo *pospolitost*? Nechceme se však pouštět do příliš detailních rozborů, proto se uchylujeme ke zjednodušené citaci z Filosofického slovníku Waltera Bruggera (Naše vojsko Praha 1994 – strana 404):

„Společnost je nadřazený pojem, který zahrnuje také společenství; každá trvalá, působná, těsná sounáležitost lidí v uskutečňování společného cíle nebo hodnoty…Společnost je umělý účelový útvar, společenství útvar založený na přirozené sounáležitosti.“

Na základě tohoto vymezení zde pak rozvádí 6 odlišných forem onoho sdružování lidí neboli podob jejich sounáležitosti, jako třeba spojení majetkového typu, vlivové vrstvy, volná seskupení, přirozená uskupení apod. My budeme sledovat pouze 2 z těchto rovin pojímání reality (makro versus mikro), a sice ***kontaktní*** sociální skupiny (neformálně vznikající a fungující) respektive (zorganizované a formalizovaně uspořádané) ***disponibilní*** pospolitosti.

Zastavíme-li se napřed u oné velkorozměrné společnosti, představované dejme tomu státem, nemůžeme pominout ideologickou bázi, která ji funduje i tmelí. Tím se dostáváme do sféry, které dominují **doktríny,** tj. soubory názorů, jimiž se řídí politika, čili usměrňuje praktický chod věcí dané pospolitosti, včetně života společenství do ní zakotvené. Doktríny jsou v zásadě dvojího druhu a zajisté pro náš účel postačí zůstat u tohoto jejich roztřídění jen s heslovitým výčtem charakteristických směrů:

Doktríny **pluralitní –** *konzervatizmus, liberalismus, environmentalismus, feminismus*
Doktríny **totalitární –** *fašismus, nacismus, rasismus, fundamentalismus, komunismus*

Typickým představitelem pospolitosti, kterou tu máme na mysli je **stát,** vysvětlovaný vcelku v obecné formulační shodě coby ***organizované násilí jedněch skupin obyvatel nad jinými*** (Max Weber, Bedřich Engels, Roger Scruton). Ať tak či onak – považujeme ho rovněž za strukturální jednotku v rámci většího – nadřazeného – celku, tj. vyššího, světového řádu. Takto je z něj zároveň subjekt mezinárodního práva, které z tohoto hlediska garantuje státu jeho postavení mezi ostatními čili **suverenitu.** Jejím hlavním znakem je vedle zmíněné subjektivity na úrovni světového dění jeho ***nezávislost,*** co se vlastních kompetencí týká. Jde prvořadě o *nedotknutelnost hranic, nevměšování do vnitřních záležitostí a respektování neboli zachování územní celistvosti*.

Samozřejmě, že z pozice přisouzené samostatnosti je kompetentní se své suverenity event. jejích částí se i vzdávat. Vždy však zcela dobrovolně. Aby to ale doopravdy bylo aktem svobodné vůle, nemůže rozhodovat jenom vedení státu, které v zásadních věcech musí přizvat ke spolurozhodování občany, neboť jich se to přímo bytostně týká. Příklad máme v akcesním procesu přistoupení do Evropské unie, jíž jsme odevzdali nemalý díl dříve výlučných pravomocí. Proto **muselo** proběhnout celonárodní ***referendum*** o tom! Žádná blahovůle, ale striktní požadavek.

Poněvadž jedním z klíčových symbolů suverenity státu jsou jeho hranice, **mělo** proběhnout i při začlenění do Schengenského prostoru, který je v jistém smyslu anuluje. Nu a totéž lze říci o

případném členství v *eurozóně*, tzn. přijetí ***eura*** jako univerzálního platidla v ní. Není to jediná rozpornost s podstatou a chápáním suverenity, vyjevuje se i na poli zahraničních politik států, včetně vlastního. Už jen vstup do vojensko-politických uskupení sem přece také patří. A právě k tomu je nezbytné dodat veledůležitou věc.

Státní suverenita představuje totiž ***základní*** *princip mezinárodního práva!* Má-li tedy ono platit jako závazná, všemi ctěná norma, musí být právě tento její základ přísně a důsledně dodržován, tzn. bez výjimek, za všech okolností, všude, vždy. Proto není pochyb, že tzv. New Strategy NATO, upřesňující něco jiného, ba tuhle zásadu zjevně a nezakrytě překračující či spíše vědomě porušující, se s tím vším dostává do konfliktu. Jde o neomalený a precedentně nebezpečný návrat k politice z pozice síly, ač jsme se domnívali, že jí bylo již odzvoněno. Chtělo by to nyní raději návrat k duchu a liteře *Charty OSN*, která pojednávaná pravidla těsně po 2. světové válce zakotvila podpisy 50 signatářů, mezi něž patřila i naše republika. Neměli bychom na to zapomínat.

Jen tak lze předcházet konfliktům, které ve všech koutech zeměkoule hrozí, anebo je v zárodku hasit. Jinak spějeme k opaku, někdy někým ještě i vyvolávaným s úmysly ne zrovna nejčistšími, byť by se zaštítily sebesladší rétorikou. Připusťme, že **konflikty** existují potenciálně pořád, jak **vnější** tak i ***vnitřní***, jen čekají na *spouštěcí mechanismus*, který je odstartuje. Mohou mít zpočátku jen podobu *rozdílů* v náhledech na dění a přístupech k němu, jež mohou přerůst postupně v *rozpory*, *rozepře*, *roztržky*, *rozchody* … Záleží na detekci průběhu a jemnosti rozlišení. Minimálně vystihnout, kdy se stav *kritický* počíná proměňovat na *krizový.*

Klíčovou roli v tom každopádně sehrává **politika,** jejímž to je nejvlastnějším posláním. Chápeme-li ji jako *vyrovnávání vztahů mezi velkými skupinami*, právem budeme očekávat, že se je snaží ***harmonizovat*** a nikoliv ***jitřit.*** To je současně spolehlivá cesta, jak předcházet možné **dezintegraci,** o níž se tu vedla soustředěná řeč. A nejen to! Za nejvyšší jistotu, přímo záruku, rozhodně platí *prevence* něčeho podobného. Tudy se dostáváme zpátky tam, kde jsme začali: **integrita.** Je stěžejním posláním politiky – jejím nezadatelně ústředním cílem. Kruh se nám tak uzavírá, a to v jednotě rozměru *individuálního i společenského.*

doc. PhDr. Felix Černoch, CSc.
Soukromá vysoká škola ekonomických studií Praha
Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha
Lindnerova 575/1
180 00 Praha 8
cernoch@vip-vs.cz

Strategické aspekty společenské odpovědnosti podniku z pohledu sociální integrace jedince

The strategic aspects of corporate social responsibility from the perspective of social integration of individuals

Karel Preuss

Abstrakt:

Otázky společenské odpovědnosti v podnikání jsou již řadu let jedním z široce diskutovaných témat. Je to otázka celosvětového významu a v poslední době nabývá na významu nejen ve vyspělých zemích, ale stále více i v zemích tzv. „třetího světa“. Pod pojmem „společenské odpovědnosti podniku“ si musíme představit nejen jakousi dobročinnost, ale strategický přístup, který zajistí účast podnikatelského subjektu ve společenském dění v širším rozsahu. A nejde rozhodně o jakousi filantropii, ale o zajištění jeho vlastních nejzákladnějších cílů. Je iluzí představovat si, že bez integrace naprosté většiny práceschopné populace do pracovního procesu bude možné udržet takovou míru ekonomické a sociální stability společností, která zajistí nezbytné podmínky pro dlouhodobou podnikatelskou aktivitu.

Abstract:

Corporate social responsibility issues in business are already many years one of the widely discussed topics. It's a global issue and has recently become increasingly important not only in developed countries but even more in countries of the so-called "third world". The term "corporate social responsibility", we must imagine not just charity, but a strategic approach that ensures the participation of the entrepreneurial subject in the social life on a wider scale. And, certainly, it does not to be any kind of philanthropy, but ensuring its own fundamental goals. It is an illusion to imagine that without the integration of the vast majority of working-age population in the labor process will be to maintain a necessary degree of economic and social stability, and ensuring the necessary conditions for long-term business activity.

Klíčová slova

Sociální odpovědnost firmy, tvorba strategie, sociální exkluze, nezaměstnanost

Keywords

Corporate social responsibility. Strategy building. Social exclusion. Unemployment

Motto:
„Klíčem k úspěchu je dělat obyčejné věci neobyčejně dobře“.
(W. Boeing)

Úvod

Problematika společenské odpovědnosti je předmětem diskuse již bezmála čtyři desetiletí. V diskusi vyslovené názory na její smysl a podstatu se ovšem stále značně rozcházejí. Zejména zvenčí, z prostředí různých neziskových organizací, dobrovolníků a filantropů, je společenská odpovědnost podniků viděna jako něco, co doplňuje činnost podnikatelskou. Pokud o ní hovoří sami manažeři, buď se k ní stavějí skepticky, přičemž v podstatě akceptují právě zmíněné přístupy, nebo ji vnímají úzce jako činnost spíše provázející vlastní podnikání.

Tento pohled se promítá i do odborné literatury a setkáváme se s ním běžně i v praxi. Samotný obsah pojmu „společenské odpovědnosti firem“ není jednoznačně vymezen. Např. J. Trnková zdůvodňuje tento stav (l. c.) „Je to dáno skutečností, že společenská odpovědnost firem fakticky nemá žádné konkrétní vymezující hranice a je založena na dobrovolnosti. Je trendem, který apeluje na změnu orientace firem z krátkodobých cílů na dlouhodobé, z maximálního na **optimální** zisk“. [6]

Současné přístupy

Dosavadní přístupy k pojetí otázek společenské odpovědnosti responsibility podnikatelských subjektů pomíjejí několik skutečností. Předně, že samo podnikání je nejen ekonomickou, ale zcela společenskou činností, která se neobejde bez udržování širokých společenských vazeb a styků, dalece překračujících rámec pouhých vztahů s dodavateli a zákazníky. Rovněž tak nepředstavuje zaměstnávání pracovníků pouhý doplněk nezbytné technologie. Již svojí základní činností firmy naplňují své společenské poslání. Na druhé straně je skutečností, že řada podnikatelů a manažerů se soustřeďuje na zisk jako hlavní cíl své činnosti. Nevidí službu, která je základem podnikání, nevnímají rizika, která na sebe nutně v procesu podnikání berou (nebo nejvýše jako nutné zlo, nikoli jako součást svého poslání).[3] Tento posun v chápání podnikatelské činnosti odráží zřejmý posun ve vnímání základní funkce ekonomiky jako takové - od zajištění ekonomické báze existence lidstva k oblasti vytváření bohatství. Výše uvedené pokusy o vymezení obsahu pojmu společenské odpovědnosti firem se pak jeví jako snaha o reflexi nového stavu a „nápravu“ jeho nedostatků.

Představa o možnosti reálné existence ideálního trhu nedostává trhliny teprve v důsledku poslední finanční a ekonomické krize. Již v roce 2005 upozornila Deborah Doane v článku publikovaném ve *Stanford Social Innovation Review*[1], že ve skutečnosti se tak reálný trh nechová, a že existují čtyři mýty o chování trhu, které neodpovídají realitě. Jedná se o představy, že:

1. "Trh může zajistit jak krátkodobé finanční zisky, tak dlouhodobé sociální výhody". Podle D. Doaneové však nejen že zájmy korporací hledajících profit a širší společnosti jsou v rozporu, ale že sociálně odpovědné investice těchto korporací jsou v horizontu dvou až čtyř let vykupovány veřejnými společnostmi v důsledku častých požadavků kapitálových trhů."
2. „Etický spotřebitel bude řídit změny". Zjištění výše zmíněné autorky tomu neodpovídají, píše: "Většina průzkumů ukazuje, že spotřebitelé se více zajímají o věci jako je cena, chuť, nebo datum spotřeby než etika. Úspěch Wal-Martu je jistě příkladem v tomto bodě".
3. „Bude probíhat konkurenční 'závod do vrchu' o etiku mezi podniky. "Zatímco společenská odpovědnost firem ústí často v "nabídku dobrých PR ", které mají společnosti samozřejmě rády, "v některých případech podniky mohou být schopny vydělat na dobře míněném úsilí, např. pouhým podpisem *OSN Global Compact*, aniž by nutně musely skutečně změnit své chování."
4. "V globální ekonomice, budou země soutěžit o nejlepší etické postupy". Přestože společnosti často tvrdí, že jejich přítomnost v "rozvojových" zemích povede ke zlepšení zdraví, životního prostředí a pracovních podmínek, D. Doaneová ukazuje, že "společnosti často selhávají při prosazování dobrovolných standardů chování v rozvojových zemích, místo toho argumentují, že působí v rámci zákonných podmínek v zemích, ve kterých pracují. Ve skutečnosti, konkurenční boj o zahraniční investice mezi rozvojovými zeměmi vedl vlády k omezení jejich naléhání na přísné dodržování lidských práv nebo ekologických norem, aby přilákaly investice".

Je tedy patrno, že mezi představami o ideálním fungování trhu jako zcela autonomního a autoregulačního prostředí a realitou je značná mezera.

Na tomto místě se nemůžeme zabývat podrobněji filozofickými a psychologickými důsledky těchto posunů. Postačí, budeme-li si jich vědomi při hledání odpovědi na otázku, jak správně vnímat otázky společenské odpovědnosti v podnikání a jak jsou imanentně spojeny se samými základy podnikatelské činnosti.

V současnosti se jako společensky odpovědné chování firem chápe takové jednání, které zohledňuje potřeby vnitřního i vnějšího prostředí, přispívá k udržitelnému rozvoji, jedná transparentně a obecně napomáhá celkovému zlepšování stavu společnosti v rámci svého podnikatelského působení i nad tento rámec. V podstatě se tak od firem a jejich managementů vyžaduje, aby působily nejen jako subjekty podnikatelské, ale i sociální. Do jaké míry jsou takové požadavky oprávněné, je významnou otázkou. Pokud by naše očekávání byla příliš vysoká, nemohly by být naplněny bez toho, aby sama podnikatelská činnost byla ohrožena, případně doznala úhony.

Především, vycházíme z přesvědčení, že je nutno ukázat skutečný **ekonomický** zájem na posilování společenské role podnikání. Nelze argumentovat jen skutečností, že podnikání bez ohledu na zájmy společnosti, zájmy širšího okolí podnikatelského subjektu, by mohlo ohrozit samu jeho existenci (a to jak ve smyslu ztráty kvalitních lidských zdrojů, ztráty image, nebo třeba nevratného poškození životního prostředí do té míry, že by znemožnilo pokračování v podnikatelské činnosti). Tyto hrozby, jakkoli reálné, přece se budou mnoha podnikatelům a manažerům zdát příliš vzdálené; mnohé z těchto problémů budou vnímat jako brzdu v konkurenčním zápasu o přežití na trhu. Při takovém přístupu budou možná ochotni k jisté filantropii, ale almužna nemůže nahradit systémové řešení, které je zde nutné.

Stabilita společnosti může být snadno ohrožena, pokud dojde k destrukci její struktury. Jsou známy důsledky pauperizace středních vrstev, které v minulosti vedly k radikalizaci a nástupu fašismu, v současnosti podobné jevy vytvářejí sociální základnu terorismu. Jejich odstranění je obtížné a neobejde se bez toho, aby si managementy podnikatelských subjektů uvědomily, jak ohrožující mohou být i pro ně samé.

Jistá úroveň nezaměstnanosti je „systémová“ a slouží elitám jako odstrašující příklad. Růst počtu sociálně vyloučených, a zejména rozpad středních vrstev společnosti, však vyvolávají nebezpečnou radikalizaci, ohrožující sociální stabilitu společnosti, a ve svých důsledcích i stabilitu podnikání. V podmínkách České republiky je patrný výrazný růst počtu nezaměstnaných od roku 2009. Současně roste počet osob, které se dostávají do stavu sociálního vyloučení.[4] Některé reformní návrhy – zejména v rámci důchodové reformy, částečně i reformy zdravotnictví - pak narušují i sociální stabilitu středních vrstev.

Vezmeme-li do úvahy, že podnikání je dlouhodobou činností, zaměřenou na uspokojování nejrůznějších potřeb jiných subjektů (které představují neuzavřenou a stále se vyvíjející množinu statků a služeb) je zřejmé, že se podnik přirozeně stává součástí širokého spektra společenských vazeb. Každý podnik je přirozeným průsečíkem zájmů nejrůznějších subjektů, které jsou s ním spjaty, nebo ho obklopují.[5]

Právě dlouhodobost podnikání, spolu se skutečností, že stabilita dosahovaných výsledků se stává samostatnou hodnotou, oceňovanou kapitálovými trhy, bankami i ratingovými agenturami vyžaduje, aby podnikatelské subjekty věnovaly více pozornosti strategickým přístupům a jejich prosazování v každodenní praxi. Má-li být podnik dlouhodobě úspěšný, neobejde se to od jistého rozsahu podnikání, bez dobře zpracované strategie. Její komplexnost pak také zajišťuje skloubení všech podnikových funkcí, včetně těch, které mají výrazně sociální charakter a v tomto smyslu případně i překračují rámec nezbytnosti.

Strategické řešení

Kvalitní zpracování podnikatelské strategie, zahrnující i jednání podniku jako sociálního subjektu ve všech podstatných vazbách, může překonat současné, příliš úzké pojetí problému. Nejde jen o to, aby subjekt mohl těžit ze své ochoty zabývat se sociálními tématy při budování

své image, ale o to, aby si zlepšoval podmínky pro vlastní podnikání, a to jak ve smyslu společenském, tak i environmentálním. V tomto smyslu se lze opřít o řešení otázek sociální odpovědnosti, jak se vyvinuly v posledních dvaceti letech.[7]

Ve společenském smyslu je třeba řešit otázky zaměstnanosti v okruhu působnosti podniku, stavu vzdělanosti potenciálních pracovníků, jejich pracovních návyků a ochoty pracovat, schopnosti nechat se motivovat. Jde o složitý komplex vzájemně provázaných jevů. Jejich zanedbání se přitom neprojeví okamžitě, ale se zpožděním několika let. Pozdní řešení pak může znamenat prodlevu v nápravě s trvání jedné až dvou generací.

Musíme si totiž uvědomit, že problém ve vzdělanosti mladé generace již existuje (nemáme zde na mysli formální kvalifikaci, ale skutečné dovednosti a pracovní návyky). Často žehráme na školu a její nedostatečnou kvalitu. Spolupůsobí zde ale významné faktory, proti nimž spíše verbalizované vzdělávání nestačí. Dlouhodobé snižování požadavků na žáky a studenty, praktická likvidace polytechnické výchovy a ztráta prestiže povolání učitele jsou jen částí problému.

Stejně významné (možná i významnější) jsou faktory oslabení výchovné funkce většiny rodin, kde rodiče jsou příliš zaměstnáni hmotným zabezpečením rodiny. A prarodiče, aby neztratili určitý sociální status, zůstávají déle ekonomicky aktivní (přičemž připravovaná důchodová reforma uvažuje s dalším prodloužením ekonomicky aktivního života).

Vysoká nezaměstnanost, která nemá obdoby, kam sahá paměť ekonomicky aktivních generací, působí jako traumatizující, a při delším trvání i jako faktor sociální deprivace. A to nejen na samotné nezaměstnané, které tlačí do sociální exkluze, ale také na jejich děti.[2] Navíc se objevuje stále rostoucí skupina mladých, kteří po absolvování školy (a to nejen základní, ale i střední či dokonce vysoké školy), nenaleznou zaměstnání a jsou dlouhodobě nezaměstnaní. Na ně má situace zcela zhoubný vliv. Po nedlouhé době se stávají prakticky nezaměstnatelnými, protože nezískali základní pracovní návyky a jejich frustrace jim znemožní tyto návyky získat. Namísto toho jsou vyloučeni ze společnosti, snadno se stávají obětí drog, gamblery či se vydávají na dráhu zločinu. Jejich děti pak již nemají vůbec žádnou profesní a sociální perspektivu. V době konjunktury pak budou chybět schopní pracovníci a hrozí, že se kruh uzavře.

Závěr

Otázka sociální integrace jedince je od počátku lidstva spojena s jeho zapojením do dělby práce. V každém historickém období bylo sociální postavení jedince přímo odvozeno od jeho zařazení ve společenské dělbě práce. Tak, jak se postupně komplikovala struktura výroby, komplikovala se i společenská struktura. I v minulosti se setkáváme s velkými skupinami sociálně vyloučených osob. Vždy však byla taková situace pociťována jako nežádoucí, jako ohrožující samu podstatu společnosti. Teprve v současnosti lze říci, že se skupina sociálně vyloučených stává součástí systému. Elity více méně otevřeně využívají její existenci jako „strašáku“, který má působit na ty, kdo jsou jen krůček od hranice tak, aby bylo možno jejich práci nakoupit co nejlevněji a aby pracovali co nejusilovněji.

Tento systém ovšem má také své hranice funkčnosti. Jednou z nich tvoří náklady na lidi sociálně vyloučené – které nejsou nikterak malé. Druhou pak vytváření velkých skupin s tendencí k závislostem a kriminalitě. Konečně třetí, vážnou hranici, představuje chudnutí a rozpad středních vrstev, které se radikalizují a jsou ochotny a schopny vést ostatní v násilných střetech. Důsledkem je destabilizace společnosti, které může stát po určitou dobu čelit. Pokud však není schopen najít efektivní ekonomické a politické řešení situace, dříve či později podlehne, jak můžeme pozorovat v současném Tunisku, Egyptě a v dalších zemích.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] DOANE, D. The Myth of CSR. In *Stanford Social Innovation Review*, Fall 2005. 23-29.

[2] JUKLOVÁ, K.; SKORUNKOVÁ, R. *Základy psychopatologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 115 s. ISBN 978-80-7041-873-4.

[3] KULDOVÁ, L. Společenská odpovědnost firem - etické podnikání a sociální odpovědnost v praxi. Kanina: OPS, 2010. 193 s. ISBN 978-80-87269-12-1.

[4] PAVELKOVÁ, J. *Antropologicko-sociální studie problematiky bezdomovců a žebráků v České republice.* Praha: Econ publishing, 2010. 256 s. ISBN 978-80-86433-50-9.

[5] PREUSS, K. *The Role of Entrepreneurial Strategies in the Period of Modernization.* In *Современные формы взаимодействия общества, кооперации и государства в период модернизации*, Москва: Российский универзитет кооперации 2010. s. 7-10, ISBN 978-5-94771-115-8.

[6] TRNKOVÁ, J. *Společenská odpovědnost firem: Kompletní průvodce tématem & závěry průzkumu v ČR.* Praha: Business Leaders Forum, 2004. 56 s. ISBN sine. Dostupné z http://www.blf.cz/csr/cz/vyzkum.pdf [cit. 12. 4. 2011].

[7] TRNKOVÁ, J. o. c.; CARROLL, A. B. The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders**.** In *Business Horizons*, July-August 1991, 20 s. Dostupné z http://www.cbe.wwu.edu/dunn/rprnts.pyramidofcsr.pdf [cit. 2011-04-12].

PhDr. Karel Preuss, CSc.
Bankovní institút vysoká škola, a.s.
Nárožní 2600/9
158 00 Praha 5
Česká republika
mobil: +420 773 222838
e-mail: kpuss@bivs.cz

Bezpečnostní management v době současného chaosu

Security Management in the Current Time of Chaos

Stanislav Nečas

Abstrakt:

Tato stať věnuje pozornost otázkám bezpečnostního managementu v době po pádu berlínské zdi v r. 1989, kdy se svět ponořil do nadějí na lepší život, na spolupráci mezi státy a kontinenty. Avšak realitou již probíhající dekády 21. století je jiný stav – vzrůstá násilí a místo řádu nastal chaos. Článek uvádí základní zásady, jak se orientovat v tomto chaosu doby z pohledu bezpečnosti a jejího zajištění. Sděluje, že bezpečnostní management je a zůstane integrální součástí managementu. Poukazuje na svět v nadbytku a na druhé straně v chudobě. Vývoj nese s sebou nová rizika, mezi něž výrazně patří terorismus. Rizika je třeba poznat, abychom proti nim mohli bojovat. Bezpečnostní ochrana začíná u každého z nás.

Klíčová slova:

bezpečnostní management, rizika, terorismus

Abstract:

This article deals with the issue of security management at the period following the Fall of the Berlin Wall in 1989, when the prospect of better times, better life, and cooperation between states and continents was omnipresent The situation in the present decade at the beginning of the 21st century is quite different: the use of violence is on the rise and instead of the order chaos seems to prevail. The paper lists the basic rules how to find the way in the chaos of the times from the point of view of security and its provision. It finds that security management is and will remain an integral part of management. It stresses the situation of the world of affluent society on one side and the world of poverty on the other. The development brings with it new challenges and risks, among them the serious threat of terrorism. It is necessary to identify the risks to be able to fight them effectively. The security management starts at our own doorstep.

Key words:

Security management. Risks. Terrorism.

MOTTO:

Vyspělá civilizace je vždy v nebezpečí a lidé by proto měli vždy a za všech okolností přemýšlet o tom, co je ohrožuje. Všechny úspěšné společnosti plodí nepřátele a jejich spojení do jednoho šiku může mít fatální následky.

Paul JOHNSON: Nepřátelé společnosti

Na rozdíl od optimistických očekávání „konce dějin“ po pádu berlínské zdi v r. 1989 je smutnou skutečností, že ani v této nové epoše nevládne spolupráce mezi národy a jednotný řád globální ekonomiky, ale naopak jí charakterizuje zvyšující se násilí a je doprovázející chaos. S plnou naléhavostí se na počátku druhé dekády 21.století ukazuje, že tři miliardy lidí z hospodářsky méně vyvinutých částí světa chtějí mít to, co většina lidí ze Západu již má - a chtějí to hned teď! Realitou dnešní doby je svět bez řádu, obývaný schopnými (mnohdy všeho) jedinci, kteří hledají a zatím nenalezli shodu v tom, jak se úspěšně vyrovnat s chaosem a krizemi dnešního světa.

Je potřebné se umět orientovat v základních zásadách, které mohou pomoci příslušníkům západní civilizace (jejíž jsme součástí) v chaosu dnešní doby. Co nás opravňuje ke slovům o chaosu?

A. Základem naší civilizace je hledání a poznávání pravdy - od toho bychom se nikdy neměli odchylovat a nesmíme podléhat virtuální realitě, představované v masových sdělovacích prostředcích jako pravdivý obraz dnešní skutečnosti.
B. Měli bychom se vzdát sociálních utopií a uvědomit si, že absolutní rovnost nejenom není dosažitelná, ale pro lidstvo ani není přínosem. Historie již mnohokrát prokázala, že vzestup střední třídy je vždy doprovázen růstem politických a ekonomických svobod.
C. Ze všech špatných forem uspořádání společnosti je demokracie nejmenším zlem a vcelku nejvíce účinnou formou vlády. Civilizaci totiž nevytvářejí sebelepší sdružení, ale obrovské množství na sobě nezávisle působících jednotlivců a jedině demokracie jim dává možnost, aby se jejich působení mohlo společensky zhodnotit.
D. Demokracie je založena na fungování nezávislých institucí. Ty však přežijí jen za vlády zákona, podřízenost všeho konečnému rozhodnutí zákona je základní podmínkou lidského štěstí a svobody.

Orientace v chaosu dnešní doby je důležitou cestou k hledání **bezpečí** (security), tedy k dosažení stavu, kdy jsou co nejméně ohroženy veřejné i individuální zájmy, na kterých obyvatelé určitého regiónu zakládají svůj životní komfort (definovaný v demokracii jako „právo na štěstí“). Tyto zájmy musí být permanentně chráněny, jinak bude docházet k jejich ohrožování. Nelze opomíjet ani pohromy, jakými jsou požár, povodeň, zemětřesení, ekologické havárie aj. V souvislosti s bezpečím je zdůrazňována ochrana životů, zdraví a majetku jako prioritní.

Navzdory lingvistické shodě je nutné zdůraznit odlišnost pojmu bezpečí od pojmu bezpečnost (safety). **Bezpečnost je souborem metod, nástrojů, technik a opatření, vedoucích k zajištění bezpečí. Tedy umožňujících ochranu prioritních zájmů a vytvoření prostoru pro jejich další rozvoj.**

Společnost (i člověk jako jedinec) nemůže své bezpečí ovládat, avšak může - a dokonce musí - ho účinně chránit. Znamená to vytvářet si bezpečný prostor (safe space), ve kterém se společnost může přiměřeně rozvíjet. Vytváření bezpečného prostoru je úkolem **managementu bezpečnosti**. V posledních dvaceti letech dochází k výrazné změně forem uplatňování managementu bezpečnosti. Přestává být nástrojem především krizového managementu, určeným téměř výhradně k likvidaci dopadů a omezování následků externích pohrom. Postupně se přetváří v nástroj účinného komplexního managementu bezpečnostních rizik, doprovázejících jakékoliv aktivity společnosti (včetně aktivit podnikatelských). **Management bezpečnosti se tak stává integrální součástí managementu všech lidských činností.**

Ve společnosti však, bohužel, dosud převládá reziduální názor z období bipolárně rozděleného světa, že zajištění bezpečí společnosti je výhradně úkolem státních institucí - armády, bezpečnostních složek, záchranných sborů. Ty samozřejmě mají i v dnešním světě nezastupitelnou úlohu při ochraně proti bezpečnostním rizikům. Současné externí bezpečnostní hrozby jsou však odlišné od hrozeb minulého století, charakterizuje je nový prostor jejich vzniku, nové skupiny jejich nositelů a nové metody jejich naplnění. Obrana vůči těmto kvalitativně novým hrozbám prostřednictvím pouze státních institucí většinou nefunguje dostatečně účinně. Klasický reflex byrokratických struktur na vznik nových bezpečnostních rizik lze charakterizovat výrokem:

Současná společnost je ve stále větší míře závislá na spolehlivém fungování řady technických systémů (jako jsou rozvody energií, dopravní cesty, komunikační kanály, …) a výpadek jednoho ze subsystémů ohrožuje systém jako celek. Bezpečnostní rizika proto dnes neohrožují jenom národní státy, ale působí na světovou ekonomiku, na její finanční systémy a také na působení jednotlivých organizací v lokalitách jejich dislokace. Ekonomickou sílu dnes již nepředstavují

mocnosti, ale nadnárodní společnosti; ty musí spolu se svými obchodními partnery převzít odpovědnost (společenskou) za snižování bezpečnostních rizik. Snižování bezpečnostních rizik však nemohou zajistit „autonomní“ nadstavbou - bezpečnostním managementem - nad managementem běžných podnikatelských operací. Prvky managementu bezpečnosti se musí stát integrální součástí systému managementu podnikání.

Dnešní podnikatelské subjekty však nejsou - nezávisle na jejich velikosti a kapitálové síle - na převzetí této zodpovědnosti připraveny (ani organizačně, ani ekonomicky, ani personálně) a spoléhají i nadále na státní instituce. Stát však nedokáže ochránit nikoho, kdo se neumí nebo nechce ochránit sám.

V dnešní globální ekonomice dochází ke stírání hranic mezi tradičními obory a odvětvími podnikání. Inovace dnes většinou vznikají na styku oborů, rozšiřuje se nabídka kombinovaných produktů a je proto obtížné přesně definovat konkurenci. Mizí také rozdíl mezi nabídkou produktů a nabídkou služeb. Inovace (v pojetí změny chování) jejich tvůrci v jednotlivých organizacích zaměřují primárně na nabídku „práce“ či na „řešení problému“ svých zákazníků. Zákazníci se proto stávají spolutvůrci nových produktů a služeb, zapojují se již od prvních fází do vývoje toho, co potřebují, místo toho aby hledali v nabídce existujícího to, co je pro ně nejlepší. Mizí kvůli tomu stávající komoditní členění trhu a mění se charakter konkurenční soutěže mezi mnohdy jen mlhavě definovanými aliancemi konkurentů.

Tím, že dnes jsou v podstatě všechny organizace napojeny na síť (Internet), představují informační a komunikační technologie homogenizující sílu; díky jejímu působení mají dnes stále více podobnou organizační strukturu. Protože využívají stejné znalosti, dostupné prostřednictvím „informační dálnice“ komukoliv, kdykoliv a kdekoliv na světě. Všechny subjekty tak mají možnost přístupu ke znalostem, které jim umožní zapojit se do soutěže o úspěšný rozvoj společnosti. Komplexní inovace jsou v dnešním světě založeny na změnách stavu mysli a proto se týkají všech, všeho a všude - nepřetržitě.

Např. moderní automobilky dosahují úspěchu spojením mechaniky s elektronikou, designem a finanční obratností. Protože dnešní převis nabídky (tradičních produktů a služeb) nad - koupěschopnou - poptávkou způsobuje nadbytek téměř všeho, pokoušejí se lidé i organizace uniknout z této situace spojováním známých věcí novými způsoby. Vítěz v souboji o nejlepší inovační řešení bere vše. Globální hvězdy jsou centrem veškeré pozornosti, ostatní jenom paběrkují. Kdo nedokáže najít účinný recept na úspěch, je odsouzen k postupnému zániku.

Novým polem soutěže mezi společnostmi, státy i jednotlivci se proto stává účelné **zhodnocení znalostí**. Je-li ve vědění moc, pak se dnes skrývá potenciálně ve všem. Ale průměrní v této soutěži nikdy nemohou vyhrát. Moc přitom je, a vždy byla, založena na tom, že poskytuje lidem sny. Moc, skrytá ve vědění, jim však poskytuje sny racionální a reálně splnitelné. Nikoliv však snadno splnitelné a nikoliv každému. To je zdrojem frustrace těch společností a jedinců, kterým se jejich sny - kvůli absenci schopnosti účelně využívat znalosti - nedaří splnit.

Mizí i rozdíl mezi prací a volným časem, podstatná část pracovních činností je vykonávána z domova a tradiční kanceláře se mění v hotel, kde v omezených časových úsecích působí virtuální pracovníci.

Dnešní svět je přitom světem materiálního nadbytku (navzdory nesmírné chudobě a zaostalosti jeho některých regiónů). Vede to ke změně hodnotových systémů společnosti a dříve vzývané hodnoty jako odříkání a šetření dnes již ztrácejí svou přitažlivost. Přesto se dnes motivace schopných lidí zakládá spíše na hodnotách než na hotovosti. Při úsilí vytvořit něco nového dochází zákonitě k neúspěchům - dnešní společnost proto musí být nesmírně tolerantní k omylům; musí dokázat akceptovat ztráty hotovosti jako daň za postup k novým hodnotám.

Tyto vývojové trendy a s nimi spojené společenské změny jsou nevratné. Můžeme však proto dnešní společnost označit jako rozplizlou? Z pohledu institucí konce 19. století nepochybně ano. Ale ne z pohledu organizací 21. století!

Navzdory tomu, že se dnešní svět díky novým technologiím globalizuje, je světové společenství stále více rozdělené. Svět byl vždy roztříštěný do řady - mnohdy spolu bojujících - společenství (národů). Za tím stály odlišné vzory chování jejich členů, definované historií národa a geografií. Dnes však vstupují do hry nové - kvalitativně odlišné - faktory. Jejich působením dochází k polarizaci:

a) Mezi vzdělanými a nevzdělanými, ti bez vzdělání jsou snáze nahraditelní, a proto se tento trend projevuje rozvírajícími se nůžkami mezi zaměstnatelnými a nezaměstnatelnými.
b) Mezi chudými a bohatými, bohatí jsou stále bohatší a chudí, i když také bohatnou, jsou relativně stále chudší. Tato polarita má i (zástupnou) geografickou podobu rozdílů mezi bohatým Severem a chudým Jihem.
c) Mezi generacemi, mladší se snáze adaptují na změny než starší, což se projevuje rozdíly v kvalifikaci, především ve schopnostech pracovat s novými technologiemi (např. s prostředky informační a komunikační technologie).

Pod vlivem této polarizace dochází k přeskupování tradičních společenství. Společenství, spojená krví se mění na společenství spojená stejnými principy a z nich vyplývajícími postoji (jako jsou např. ekologové, motorkáři, mafie, homosexuálové, …).

Globální svět se dnes sice více polarizuje, ale zároveň se těsněji propojuje. Toto propojení je přitom víc než pouhý součet, je násobením - je zdrojem nové kvality v uspořádání globálního světa i chování jeho jednotlivých složek. Tento vývoj s sebou přináší množinu zcela **nových bezpečnostních rizik**.

Více než polovina obyvatel zeměkoule již dnes žije ve velkých megapolích, z toho podstatná část v divoce vyrostlých slumech, které jsou nejenom ekologickými časovanými bombami, ale také hrozbami pro politickou i bezpečnostní stabilitu. Bída, přelidnění a nadbytek nekvalifikovaných (nezaměstnatelných) mladých lidí je v tomto prostoru hnacím motorem mechanismu, který dodává „pěšáky“ nelegitimním skupinám. Tyto slumy leží často v bezprostřední blízkosti strategických objektů a letišť, tedy objektů technické infrastruktury moderní společnosti; zároveň také míst, na kterých je tato společnost nejvíce zranitelná. Navíc jsou přitom v blízkosti mediálních center a tím nabízejí i zviditelnění činů, které vedly k naplnění nových bezpečnostních hrozeb (mnohdy je hlavním důvodem teroristického útoku dosáhnout jeho mediální zveřejnění).

Terorismus se přitom z prostředku k dosažení určitých (ideologických) „vyšších“ cílů stává cílem sám o sobě. Cílem mezinárodních hybridních zločineckých skupin, působících v síti, ne v hierarchii, je získat moc a peníze. Prostřednictvím šíření strachu mezi obyvateli a tím také nutí všechny bez rozdílu - bohaté i chudé - platit za „ochranu“. Oblíbenou metodou teroristů se proto stává medializovaný masakr realizovaný pohyblivými (a rychle se rozptylujícími) jednotkami, které spolu komunikují moderními prostředky ICT.

Bohužel, postupně dochází také k prorůstání zločinu a „politiky“, stále častěji kvůli korumpování představitelů státních i ekonomických struktur. Ti pak brzdí uplatnění rázných odvetných opatření vůči identifikovaným nelegitimním skupinám, aby si udrželi zdroj prospěchu (většinou z veřejných prostředků), který jim vzniká spoluprací s těmito skupinami.

Tím, že současná společnost je stále více rozplizlá, stávají se nová bezpečnostní rizika prakticky neidentifikovatelnými. Společnost se polarizuje, prosazují se nové zájmy a mění se příčiny konfliktů zájmů homogenních společenství, vzniklých přeskupením základů, na nichž

dochází k jejich vzniku. Společnost se propojuje a kauzalitu vzniku rizik ve složitých vazbách je nesmírně obtížné postihnout zvenčí. Zkušenosti z posledních deseti let ukazují na tři důležité aspekty, které musí ovlivnit dnešní pojetí managementu bezpečnosti:

1.Mezi vnitřní bezpečností a vnějším ohrožením existuje úzká vazba. Tolerance k drobné kriminalitě a porušování dobrých mravů vede k závažným problémům při vzniku krizových situací (negativní důsledky přírodní katastrofy vyvolané hurikánem Catherine v New Orleans byly násobeny řáděním band zlodějů a kriminálními činy organizovaných zločineckých skupin)

2.Technologická převaha a mocenská síla nestačí kompenzovat absenci vhodné strategie.

Teroristé jsou dnes vyzbrojení moderní technologií, ale tu uplatňují při provádění archaických strategií náboženských válek. Guerilla sice nedokáže zvítězit, ale dokáže zabránit vítězství silnějšího (jak ukazují zkušenosti z Iráku a Afganistanu).

3. Entity světových hrozeb se rozplývají v různých (legálních) zájmových skupinách, jsou neviditelné a obtížně se proti nim centrálně zasahuje.

Dnes dochází ke směšování společenství „politiky“ a společenství „zločinu“, jejich zájmy se sbližují, ve společném úsilí o získání moci a peněz. Zneužití občanských práv v šedé zóně nezákonných činností těchto společenství brání účinnému prosazení otevřené legální obrany proti bezpečnostním hrozbám.

V zájmu naplnění požadavků, kladených na účinnou obranu proti novým bezpečnostním hrozbám, je nutné výrazně změnit stávající formy myšlení pracovníků, zodpovědných za bezpečnost. Strategie odrazování nositelů hrozby musí být zaměněna strategií předvídání hrozby a včasné reakce již na první signály o jejím vzniku. Vyžaduje to zajistit jejich mnohem náročnější odbornou přípravu, naučit je uplatňovat sofistikované přístupy a mít trpělivost vykonávat - zdánlivě bezvýsledně - drobnou každodenní práci (její projevy jsou sice málo efektivní v TV prezentaci, ale zato jsou mnohem účinnější při ochraně proti bezpečnostním rizikům).

Reakce na vznik (nových) bezpečnostních hrozeb musí být masivní a okamžitá; proti síťové organizační struktuře teroristických skupin se hierarchické bezpečnostní struktury (státu i soukromých organizací) nemohou prosadit. Přednost v procesech bezpečnostní ochrany musí dostat analytické metody, umožňující včasnou identifikaci hrozby, před metodami následné reakce na hrozby, které se již projevily v plném rozsahu.

Těžiště zodpovědnosti za obranu proti novým bezpečnostním hrozbám se přitom musí přesunout na bedra těch nejvíce ohrožených - **na jednotlivé organizace** (podnikatelské subjekty). Ty musí zvládnout dovednosti jak při obraně proti bezpečnostním hrozbám uplatnit jiné nástroje: ekonomické, ne tradiční politické (represivní) metody státních institucí.

Vnější bezpečnostní rizika jsou, jak již bylo uvedeno výše, zdrojem interních bezpečnostních rizik, ale také dalších kategorií provozních rizik. Vedení organizace proto musí zajistit snižování bezpečnostních rizik souběžně se snižováním dalších podnikatelských rizik v jediném integrovaném pojetí fungování systému managementu rizik. Mělo by se přitom řídit zásadou, vyplývající z předcházející analýzy existujících bezpečnostních hrozeb v dnešním globálním světě: **Bezpečnostní ochrana začíná u každého z nás!**

Seznam bibliografických odkazů:

[1] ARMSTRONG, M. - STEPHENS, T.: *Management a leadership. Nejnovější přístupy*. Grada Publishing, Praha 2008, ISBN 978-80-247-2177-4.

[2] BALABÁN, M. - DUCHEK, J. - STEJSKAL, L.: *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha, Karolinum, 2007.

[3] BÁRTA, V. - STRAUS, J. a kol.: *Konference o podnikové bezpečnosti*. Vydavatelství POLICE HISTORY, Praha 2005, ISBN 80-86477-27-4.

[4] BAUER, A. - RAUFER, X.: *Válka teprve začíná. Scénáře pro 21.století.* Themis, Praha 2004, ISBN 80-7312-037-2.

[5] HNILICA, J. - FOTR, J.: *Aplikovaná analýza rizika*. Grada Publishing, Praha 2009, ISBN 978-80-247-2560-4.

[6] HUNGTINTON, S.P.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publisher, Praha 2001, ISBN 80-86182-49-5.

[7] JOHNSON, P.: *Nepřátelé společnosti.* Rozmluvy, Brno 1999, ISBN 80-85336-35-9.

[8] KOZOŇ,A.: *Manažment bezpečnosti v systéme organizácie*. Praha, Sborník příspěvků Právnické fakulty UK a Soukromé vysoké školy ekonomických studií, 2008.

[9] NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie organizace*. Grada Publishing, Praha 2005, ISBN 80-247-0577-X.

[10] NEČAS, S.: *Lidská práva a bezpečnostní management*. In: Ekonomické a právní aspekty podnikání v EU a ochrana lidských práv. Praha, Sborník Universitas Carolinae facultas iuridica a SVŠES, 2007.

[11] NEČAS, S.: *Bezpečnost a ochrana podnikání*. Praha, SVŠES, studijní pomůcka pro obor management - NMgr. studium, 2009.

[12] NEČAS, S. - PITRA, Z: *Inovace procesů managementu a změny v pojetí managementu bezpečnosti organizací vyvolané současnou globální ekonomickou krizí*. Karlovarská právní revue č.2/2010.

[13] PITRA, Z., *Podnikový management*. ASPI - Wolters Kluwer, Praha 2008, ISBN 978-80-7357-379-9.

[14] PROCHÁZKOVÁ, D.: *Bezpečnost, krizové řízení a udržitelný rozvoj*. Universita J.A.Komenského, Praha 2010, ISBN 978-80-86723-97-6.

[15] SENGE, P.M.: *Pátá disciplína. Teorie a praxe učící se organizace.* Management Press, Praha 2007, ISBN 978-80-7261-162-1.

[16] SIMMONS, R: *Stress-Test Your Strategy.* Harvard Business Review, November 2010, pp. 93-100.

[17] *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. Česká a Slovenská republika na počátku nového milénia* (ed. NEČAS, S. - ONDŘEJ, J. - HÁLA, M.) Sborník 2.mezinárodní slovensko-české konference, Praha 23.-24.4.2010, SVŠES, ISBN 978-80-86744-84-1.

[18] SOUČEK, Z.: Zvítězíme i v globální ekonomice. Professional Publishing, Praha 2008, ISBN 978-80-86946-73-3.

[19] STÝBLO, J.: *Management současný a budoucí*. Professional Publishing, Praha 2008, ISBN 978-80-86946-67-2.

[20] TRUNEČEK, J.: *Znalostní podnik ve znalostní společnosti*. Professional Publishing, Praha 2004, ISBN 978-80-86419-67-3.

[21] USEEM, M: *Four Lessons in Adaptive Leadership.* Harvard Business Review, November 2010, pp.87-90.

[22] VLČEK, R.: *Management hodnotových inovací.* Management Press, Praha 2008, ISBN 978-80-7261-164-5.

[23] ZELENY, M.: *Technology and High Technology: Support Net & Barriers to Innovation.* Acta Mechanica Slovaka, Volume 13, No.1/2009.

doc. PhDr. Stanislav Nečas, CSc.
Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s.r.o.
Lindnerova 1
Praha 8
tel. 284840027
fax 284841196
e-mail stanislav. necas@svses.cz

Sekcia B-1

(29. 4. 2011)

Pomáháme tam, kde je třeba
Humanitární pomoc Bankovního institutu vysoká škola v Praze

We Help Where Needed
Humanitarian Assistance of the College of Banking in Prague

Miroslav Doležal

Abstrakt:

Příspěvek představuje aktivity Bankovního institutu vysoká škola, a.s. Praha na poli humanitární pomoci, poskytující podporu lidem v nouzi na mezinárodní úrovni. Jako jedna z nejvýznamnějších soukromých vysokých škol v České republice navázala v říjnu 2010 spolupráci s humanitární organizací ADRA a v současné době (2011) se již zapojila do projektu v budování základní školy v chudé oblasti Nyamaru v západní Keni. Podpora a zajištění vzdělávání, nejen českých studentů, je myšlenka, která pomáhá vychovávat i generace dětí na vzdáleném africkém kontinentu.

Abstract:

The paper introduces the activities of the College of Banking in Prague in the field of humanitarian assistance, providing support to people in need on an international level. As one of the leading private universities in the Czech Republic in October 2010, has established cooperation with humanitarian organization ADRA and currently (2011) have already started a project to build an elementary school in a poor area Nyamar in western Kenya. Support and provision of training, not only for Czech students, an idea that can help educate even the generations of children to remote African continent.

Klíčová slova:

humanitární pomoc, rozvojové projekty, lidé v nouzi, vzdělávání

Key words:

Humanitarian assistance. Development projects. People in need. Education.

Úvod

Investice do vzdělání je jedním ze základních předpokladů rozvoje jednotlivce i společnosti jako celku. Tuto myšlenku a její důsledné naplňovaní je dáno v konceptu motta Bankovního institutu vysoká škola, a.s. (dále jen BIVŠ), která vznikla jako první soukromá vysoká škola v České republice v roce 1999 (od roku 2001 vstoupila do BIVŠ německá vzdělávací společnost holdingového typu COGNOS AG, a tím se BIVŠ stala první soukromou vysokou školou v České republice se strategickým zahraničním partnerem), které zní „**Planeta vzdělání**“ a snaží se jej na vysoké profesionální úrovni důsledně naplňovat. V oblasti vzdělávání se zaměřila na vytvoření systému cíleně orientovaného vzdělávání, zejména pro oblast bankovnictví a další finanční sféry. Během své existence se podílí i na dalších odborných aktivitách, spojených s veřejným životem a uvědomuje si svojí odpovědnost ke společnosti. Z tohoto důvodu byla v říjnu 2010 zahájena spolupráce s humanitární organizací ADRA ČR na projektu v budování základní školy v chudé oblasti Nyamaru v západní Keni.

Rozvojový vzdělávací projekt v Itibu

V současné době ve světě žije stále téměř jedna miliarda lidí, kteří neumějí číst a psát; více než 100 milionů dětí nemá přístup ani k základnímu vzdělání (škola je pro ně příliš daleko vzdálena od bydliště; rodiče si nemohou dovolit platit poplatky za školné, pro přežití rodiny potřebují, aby i jejich děti pracovaly apod.). Bez vzdělaných jedinců, kteří budou mít zároveň možnost se uplatnit na pracovním trhu, nemají rozvojové země žádnou šanci vymanit se z chudoby

(Pavelková 2010). Právě z těchto důvodů navázala BIVŠ spolupráci s humanitární organizací ADRA ČR a zapojila se do jedné z jejich činností - realizace projektu rekonstrukce školy v keňské obci Itibu. ADRA je mezinárodní humanitární organizace poskytující pomoc lidem v nouzi. Byla založena ve Spojených státech amerických před více jak padesáti lety a dnes má zastoupení ve 125 zemích světa. V České republice začala působit v roce 1992. Jejím úkolem je poskytovat humanitární, sociální a rozvojovou pomoc nejen doma, ale i v zahraničí a dnes patří mezi tři největší humanitární organizace v České republice (Bárta, Mandová 2010).

Na základě těchto skutečností se uskutečnila zahraniční pracovní cesta představitelů školy, náměstka generálního ředitele BIVŠ, Ing. Richarda Černého a prorektora školy, MUDr. Miroslava Doležala, do Keni. Zde ředitel humanitární organizace ADRA Česká republika, Jan Bárta, v přítomnosti zmíněných zástupců BIVŠ (institut finančně zajišťuje uskutečňování projektu od konce roku 2010 s výhledem do roku 2012) slavnostně podepsali v pátek 25. února 2011 s ředitelem školy v keňském Itibu, Samuelem M. Moriasi, smlouvu o podpoře vzdělávání. Škola se stává ze školy základní, střední a přípravky. Navštěvuje jí přibližně 650 žáků a je provozována Školským úřadem od roku 2008. V současné době zde působí 14 vyučujících (9 mužů, 5 žen) a ředitel. V projektu se počítá nejen se stavebními úpravami některých školních budov, ale i s vybavením tříd učebními pomůckami. Zajištěna bude i zdravotní a zubní prevence, která se bude týkat všech šesti set padesáti žáků a studentů navštěvujících školu Nyamwanchania PAG v Itibu.

Součástí pracovní návštěvy v Itibu byla mj. prohlídka školy a zhodnocení celkového stavu budov, seznámení se s vyučujícími, způsobem výuky a předání učebních pomůcek pořízených z prostředků poskytnutých Bankovním institutem. Na základě jednání s představiteli ADRA ČR a školy byly specifikovány oblasti, do kterých budou dále alokovány finanční prostředky poskytnuté BIVŠ v roce 2011. Jedná se zejména o vybudování sanitárního zařízení, zavedení elektřiny do budovy základní školy, zasklení oken, oprava střechy, výhledově zavedení vody. S představiteli ADRA ČR bylo dojednáno, že probíhající práce budou průběžně monitorovány a Bankovnímu institutu bude pravidelně poskytována informace o stavu těchto prací. Uvedené činnostní oblasti plně korespondují s úmyslem orientovat pomoc takovým způsobem, který umožní další rozvoj zmíněné školy. V těsné blízkosti školy se nachází zdravotnické středisko provozované organizací ADRA ČR; nabízí se zde tedy logická součinnost pro realizaci osvěty a v rámci prevence lokálně specifických chorob zkvalitnění základní výuky v rozměru bazální sociální úrovně a s tím související prohloubení kvality dalšího vzdělávání.

V souvislosti s projektem se nabízí další možnost jeho využití v rámci vědecko-výzkumné činnosti BIVŠ. Vzhledem ke zjištěným podmínkám (nedostatek vyučujících, jejich nízká kvalifikace, úroveň a koncepce výuky, apod.) skýtá dané prostředí ideální prostor pro monitoring podmínek pro vzdělávání, případné nastavení kriterií a např. následné vzdělávání místních vyučujících. Současně byly vytipovány další oblasti možné spolupráce v následujících obdobích.

Lze konstatovat, že zjištěné skutečnosti prokázaly účelnost a smysluplnost poskytované podpory. Předpokládá se, že v červnu 2011 proběhne vyhodnocení průběhu projektu a bude diskutováno o další formě spolupráce s organizací ADRA ČR. Vše je možné uzavřít slovy: *„Podpora a zajištění vzdělávání, nejen českých studentů, je hlavním cílem naší instituce. Jsme rádi, že jsme díky spolehlivému partneru, jímž je ADRA Česká republika, který v keňském Itibu úspěšně uskutečňuje své zdravotnické projekty již od roku 2006, mohli naši podporu vzdělávání rozšířit o chudou oblast Nyamaru v západní Keni. Je skvělé, že se tak můžeme podílet na rozvoji tohoto regionu v širším a hlavně celistvém kontextu. Mám za to, že zkvalitnění vzdělávání*

nastupující generace může výrazně přispět k zvyšování životní úrovně zdejšího obyvatelstva“, jež řekl na slavnostním podpisu smlouvy Ing. Richard Černý.

Závěr

Již preambule Charty OSN, sestavená v roce 1945, ukládá státům a občanům na celém světě, aby byli tolerantní a žili spolu v míru jako dobří sousedé. Prevence ozbrojených konfliktů, uchování vysokého standardu při dodržování lidských práv a ochrana uprchlíků i dalších ohrožených osob by měla pro každého z nás představovat povinnost. Poskytování humanitární, sociální a rozvojové pomoci všem, kdo to potřebuje a pomáhat tam kde, je třeba, by měl mít na paměti každý z nás. Základní snahou společnosti by mělo být budování takového světa, v němž by všechny následující generace lidstva žili důstojně, v míru a bezpečí (Pavelková 2006).

Zoznam literírnych odkazov:

[1] BÁRTA, A.; MANDOVÁ, M. *Podpora základní a střední školy v Itibu.* Praha : ADRA, 2010. ISBN sine.

[2] DOLEŽAL. M. Bankovní institut zahájil spolupráci s humanitární organizací ADRA. *Puls BIVŠ*, 01/2011, s. 7, http://puls.bivs.cz, e-mail: puls@bivs.cz Puls [online]. 2011, č. 1 [2011-01-25]. Dostupné na WWW:< http://puls.bivs.cz>. MK ČR E 16380.

[3] PAVELKOVÁ, J. 2006. Problematika žebráků a bezdomovců. *Speciální pedagogika,* ISSN 1211-2720, 2006, roč. 16, č. 3, s. 147-163.

[4] PAVELKOVÁ, J. Reverse face of sustainable development. *Natura*, 2008, vol. 45, no. 2, p. 30-35. ISSN 0355-7863. (Finland). SCI

[5] PAVELKOVÁ, J. *Antropologicko-sociální studie problematiky bezdomovců a žebráků v České republice.* Brno : ECON, publishing, s.r.o., 2010. 259 s. ISBN 978-80-86433-50-9.

[6] Vyhláška ministra zahraničních věcí číslo 30/1947 Sb. ze dne 16. ledna 1947 o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26.června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.

MUDr. Miroslav Doležal
Bankovní institut vysoká škola, a.s.
Nárožní 2600/9
158 00 Praha 5
Česká republika
Tel. +420 251 114 525
e-mail: mudrdolezal@bivs.cz

Evropská unie jako globální aktér

The European Union as a global actor

Daniela Dvořáková

Abstrakt:

Evropská unie představuje důležitého aktéra mezinárodních vztahů se schopností, kapacitami a nástroji působit a snahou prosazovat své zájmy a západní hodnoty po celém světě. Stále častěji se tak setkáváme v oficiálních materiálech EU i vědeckém diskurzu s označením EU jako globálního aktéra nebo se zkoumá působení Unie v global governance. Příspěvek představuje pohled na evropskou integraci jako produktu i nutnosti v současném globalizovaném světě. V multipolárním světě může EU představovat globálního aktéra a mít podstatný vliv na mezinárodní systém i svou vlastní udržitelnost pouze tehdy, pokud bude vystupovat a působit jako jednotný celek, což jsou i cíle poslední smluvní revize - Lisabonské smlouvy.

Abstract

The European Union represents an important actor in international relations with capabilities, capacities and tools to act and an effort to promote its interests and western values around the world. Thus we encounter increasingly in the official EU materials and scientific discourse to characterize the EU as a global actor or to examine its contribution to the global governance. The paper presents view on the European integration as a product and need in today's globalized world. In a multipolar world, the EU can represent a global player and have a significant impact on the international systém and on its own sustainability only if it acts collectively – as a Union. These are also the main objectives of the last Treaty revision – the Lisbon Treaty.

Klíčová slova:

globální aktér, globalizace, global governance, globální odpovědnost, vnější vztahy EU, Lisabonská smlouva

Key words:

Global actor. Globalization. Global governance. Global responsibility. EU external relations. Lisbon Treaty.

1 Nové globální prostředí

V posledních desetiletích dochází k výrazné kvalitativní proměně mezinárodního prostředí. Výrazným impulzem, který odstranil dřívější mezinárodní bipolaritu a politiku bloků byl rozpad Sovětského svazu v devadesátých letech. Na mezinárodní scéně se objevila řada nových autonomních subjektů, postupně roste moc a význam rozvojových velmocí a USA ztrácejí své postavení jediné supervelmoci.

Mezinárodní systém se stává nepředvítalnějším, multipolárním a interdependentním, probíhají procesy globalizace světové politiky, regionalizace, westernizace, evropeizace atd. Všechny procesy mají jeden společný jmenovatel a tím je rozrušování dřívějšího privilegovaného postavení národního státu. Řada autorů[73] hovoří o konci Vestfálského systému - systému mezinárodních vztahů, který byl založen na státní suverenitě. Předpokladem pro plnou státní suverenitu je svět definovaný teritoriálně, ve kterém vláda může vykonávat exkluzivní moc na svém území. V procesu globalizace ovšem sociální, ekonomické, politické a další vztahy nabývají nové kvality. Globální fenomény nejsou teritoriálně ani vzdálenostně ohraničeny.

[73] Například SCHOLTE, J.A. *The Globalization of World Politics*. In BAYLIS J. - SMITH S. (eds). ***The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations***. Oxford: Oxford University Press, 2001, pp. 13–32. ISBN 0-19-878263-2 nebo ROSENAU, J.N. *The Study of World Politics: Globalization And Governance*, New York: Routledge, 2006. ***ISBN*** 0-86232-608.

Současný stát tak nemůže plně tyto nové jevy jako jsou globální společnosti, moderní technologie nebo globální problémy kontrolovat. Globální jevy přesahují hranice jednoho státu a dotýkají se nás všech. Mohou znamenat ohrožení naší bezpečnosti nebo mít naopak pozitivní dopady. Eroze Vestfálského systému je doprovázena nárůstem významu supranacionálních a subnacionálních, popř regionálních (supraregionální a subregionálních) forem governance.

2 EU v globalizovaném světě

Projekt evropské integrace není jen produktem důsledků druhé světové války. Zejména v současné době spolu s rostoucím tlakem globalizace jsou čím dál více patrné i jeho další dimenze, kterými jsou globální konkurenceschopnost a možnost uchovat a předávat západní (evropské) hodnoty. Integrační proces je čím dál více utvářen a mnohdy akcelerován tlaky mezinárodního prostředí a požadavky na regionální integraci. V globalizované světové politice hraje národní stát naprosto marginální úlohu, pokud ovšem nehovoří významnou demografickou, popř. ekonomickou silou, jako je to v případě Indie, Číny nebo USA. Zbytek světa si stejně jako Evropská unie čím dál citelněji uvědomuje nutnost vzájemné regionální kooperace. Evropská unie k tomu dodává: *„…Dochází ke zhoršování globálních problémů. Svět se rychle mění a ke konci příštího desetiletí bude velmi odlišný… Naše ekonomiky jsou čím dál více propojené… Konkurence rozvinutých a rozvíjejících se ekonomik zesiluje….Prudký nárůst celosvětové populace ze 6 na 9 miliard zesílí globální soupeření o přírodní zdroje a vytvoří tlak na životní prostředí. Evropská unie musí při hledání celosvětového řešení problémů i nadále působit v ostatních částech světa… Nejlepší šanci uspět má Evropa ale tehdy, bude-li jednat kolektivně – jako Unie.“* [74]

Evropská unie podle mnohých autorů[75] i podle sebe sama představuje globálního hráče, ovšem pouze jako jednotná Unie a to nejen ekonomicky, ale i politicky. Nejde ale jen o udržení pozice nejsilnějšího obchodního bloku, zvláště v případě, kdy by se okolní svět stával čím dál nepřátelštějším a představoval by tak bezpečnostní hrozbu. Evropská unie si dobře uvědomuje, že je ekonomicky i politicky výhodné investovat do pomoci rozvojovým zemím, protože se tak ušetří prostředky, který by stát musel vynakládat na zajištění vlastní bezpečnosti i ekonomické prosperity. Evropská unie je jako globální aktér nositelem globální odpovědnosti. Přijímá zodpovědnost za udržitelný rozvoj, odstranění chudoby a zajišťování míru. Přitom nechce být jen globální mocností, ale především „jinou“ alternativou vůči ostatním aktérům, která má na základě svých kulturních kořenů šířit dále své hodnoty. Joseph Nye hovoří o soft power EU.[76] Evropská unie má být „lepším“ globálním aktérem, lepším zejména v tom, že preferuje používání jiných metod k šíření svého vlivu, než je násilí. Jaké jsou tyto nástroje? Podívejme se blíže na oblast vnějších vztahů EU.

3 Vnější vztahy EU po Lisabonské smlouvě

3.1 Společná zahraniční a bezpečnostní politika

Vnější vztahy představují hlavní globální působení Evropské unie navenek. Lisabonská smlouva zrušila dřívější rozdělení zahraničního působení EU na vnější vztahy a společnou

[74] Evropská komise. *Strategie EU 2020*. [online]. [2010] [cit. 2011-14-04]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_ACT_part1_v1.pdf>, p.4-13.

[75] LANGENHOVE, van L. *The EU as a Global Actor in a multipolar world and multilateral 2.0 environment*, Gent: Academia Press, 2010. ISBN 978 90 382 1576, TELÓ, M. *The European Union and Global Governance*, New York: Routledge, 2009. ISBN: 9780415465069.

[76] NYE, J. S. *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, Cambridge MA: Public Affairs, 2004. ***ISBN***: 1-58648-225-4.

zahraniční a bezpečnostní politiku (SZBP) zrušením pilířové struktury a začleněním SZBP do rámce vnějších vztahů. Mechanismy rozhodování však zůstaly zachovány,[77] což způsobuje nedostatek koherence[78] mezi SZBP a ostatními politikami. Lisabonská smlouva se pokouší o alespoň částečné překonání tohoto nedostatku prostřednictvím institucionálních reforem, které mají přinést větší jednotu ve vystupování Unie na mezinárodní scéně.

Klíčovými reformami jsou především ustanovení funkce Stálého představitele Evropské rady,[79] který formálně zastupuje a sjednocuje stanoviska tohoto politického fóra a Vysokého představitele pro SZBP. Tato funkce, kterou v současnosti vykonává britská baronka Catherine Ashton, má přinést jednotnější vystupování a také zajistit tolik potřebnou koherenci mezi SZBP a ostatními politikami vnějších vztahů. Vysoká představitelka spolu se Stálým předsedou zastupuje Unii navenek, předsedá Radě pro vnější vztahy a zároveň je místopředsedkyní Komise pro vnější vztahy. Představuje tak most mezi původně oddělenou oblastí vnějších vztahů a SZBP. Odborný a administrativní servis jí poskytuje nově zřízená Evropská služba pro vnější činnost (EEAS).

3.2 Společná obchodní politika

Společná obchodní politika patří mezi nejstarší komunitární politiky. EU vystupuje již od vzniku celní unie EHS (1. července 1968) vůči nečlenským zemím jako jeden celek a obchodní politika patří mezi její výlučné pravomoci. Hlavní cíle této politiky jsou však ambivalentní. EU na jedné straně usiluje o liberalizaci obchodu prostřednictvím preferenčních dohod, dohod o zóně volného obchodu (FTA, EFTA), dohod o hospodářské spolupráci, dohod o partnerství a spolupráci, všeobecného systému preferencí, asociačních dohod aj., dále podporuje multilateralismus a Světovou obchodní organizaci.[80] Na druhé straně EU „neliberálně“ chrání zájmy sebe a svých členských zemí před nepříznivými dopady volného obchodu pomocí ochranářských opatření jako jsou cla, kvóty, antidumpingová opatření, exportní omezení aj.

Obchodní politika je jedním z nejvýraznějších nástrojů global governace. Finanční sankce a embarga mohou mít dopady srovnatelné s vojenskou intervencí.[81] A naopak dohody o volném obchodu naprosto zásadně pomáhají ekonomikám rozvojových zemí. Proto se stále častěji společná obchodní politika považuje za významný nástroj společné zahraniční a bezpečnostní politiky a také rozvojové politiky. Uzavření obchodních dohod podmiňuje EU závazkem dodržovat zásady, které se uplatnily při založení EU: demokracie, lidská práva, právní stát a mezinárodní právo.[82]

3.3 Rozvojová spolupráce a humanitární pomoc

Evropská unie přijímá svůj díl globální odpovědnosti, jejímž hlavním smyslem je podílet se na řešení globálních problémů, boj s chudobou, podpora míru, lidských práv, udržitelného rozvoje,

[77] V případě SZBP se nadále rozhoduje jednomyslně a Evropský soudní dvůr nemá v této oblasti pravomoci.

[78] Problém koherence ve vnějších vztazích EU je v současnosti velice diskutované téma, srov. např. HILLION, Ch. *Tous pour un, un pour tous! Coherence in the External Relations of the European Union*, in: CREMONA, M. Developments in EU External Relations Law, Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 10□36., nebo PORTELA,C., RAUBE, K.: *(In)coherence in EU Foreign Policy, Exploring Sources and Remedies*, European Studies Association Bi□annual Convention,Los Angeles, April 2009.

[79] Do funkce byl jmenován bývalý belgický premiér Herman van Rompuy.

[80] Sdělení EK: *Globální Evropa: konkurenceschopnost na světovém trhu* (KOM2006/576), [online]. [2010] [cit. 2011-14-04]. Dostupný z WWW: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:CS:PDF>

[81] DRULÁKOVÁ, R. - TRÁVNÍČKOVÁ, Z.- ZEMANOVÁ, Š. *Ekonomické sankce na počátku 3. tisíciletí*. Mezinárodní vztahy, Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, roč. 44, č. 1. s. 66-84.

[82] Čl. 21 SEU ve znění Lisabonské revize. V praxi však někdy převáží hospodářské vazby nad demokratickými reformami, což se týká zvl. významných obchodních partnerů- velmocí Číny, Indie nebo Ruska.

dobrého sousedství, šíření a upevňování demokracie v zájmu stability globálního prostředí nejen v přímém sousedství EU. Hospodářská a demokratická konsolidace třetích zemí není důležitá jen z bezpečnostního, ale také z ekonomického hlediska. Jen stabilní oblasti jsou skutečným přínosem pro obchod a přináší nové příležitosti pro evropské investory.

V dnešním globalizovaném světě nelze globální problémy opomíjet. EU je největším světovým donorem rozvojové pomoci (55% světových prostředků na rozvojovou pomoc) a disponuje a vytváří vlastní specifické přístupy a nástroje jak působit a cíleně ovlivňovat okolní svět. Kompetence v této politice EU sdílí spolu s členskými státy. Mezi hlavní cíle této politiky patří trvalé odstranění chudoby, prevence konfliktů. postkonfliktní stabilizace, podpora dobré vlády, udržitelného rozvoje, obchodu, regionální integrace atd. Základní nástroje pak představují především teritoriální a tematické finanční instrumenty. Konkrétní realizace se děje na základě vypracování strategických dokumentů pro konkrétní zemi, případně regionálních strategických dokumentů pro celý region. Specifickou politiku představuje Evropská politika sousedství (ENP), která je pokládána za kvalitativně zcela nový způsob zahraničního působení EU.[83]

Základní principy rozvojové spolupráce jsou koordinace, komplementarita a koherence. Koordinace znamená spolupráci všech zúčastněných aktérů, komplementarita zdůrazňuje, že rozvojové politiky EU a členských států se vzájemně doplňují. Nejproblematičtější je princip koherence, neboli požadavek, aby jiné politiky neodporovaly cílům politiky rozvojové a zároveň vytvářely pozitivní synergie a tím zefektivňovaly dopady a působení rozvojové politiky. Příkladem koherentního působení obchodní a rozvojové politiky jsou například dohody o hospodářské spolupráci, které EU uzavírá se zeměmi ACP,[84] všeobecný systém preferencí, umožňující bezcelní přístup na trh vybraných komodit nebo iniciativa EBA (Everything but Arms).

Působení Unie je řízeno tzv. kondicionalitou, tzn. principem, který podmiňuje poskytnutí rozvojové pomoci zlepšováním stavu demokracie, právního státu, lidských práv a ekonomickými reformami v předmětných zemích.

4 Závěr

Proces evropské integrace je vhodné chápat také z pohledu nového globálního prostředí. Unie může obstát v globální konkurenci a uchovat své hodnoty pouze jako kompaktní celek. A pouze jednotná Unie může být globálním hráčem se schopností ovlivňovat globální prostředí. Evropská unie je v současnosti největším světovým trhem a největším světovým exportérem. Vytváří 22% světového HDP. V oblasti globální odpovědnosti EU představuje největšího světového poskytovatele rozvojové pomoci, patří mezí silné hráče v oblasti mezinárodní spolupráce a v oblasti řešení globálních problémů (např. klimatické změny). Používá a vytváří speciální nástroje a přístupy jak cíleně ovlivňovat okolní svět a předávat své hodnoty, přičemž dominuje používání nevojenských prostředků. Lisabonská smlouva se pokouší zajistit jednotnější vystupování v mezinárodních vztazích a dále posiluje a rozšiřuje kompetence EU. Stále však naráží na řadu úskalí. Od neochoty členských států předat kompetence na nadnárodní úroveň v citlivějších tématech přes obecný postoj veřejnosti k ustanovování a působení jejích orgánů, které ač nesou chvályhodné ideály, jsou často příliš vzdáleny jejím občanům, kteří se s EU primárně

[83] Viz např. TULMETS, E. *New Modes of Governance in EU's External Relations: Explaining the Transfer of Ideas and Cooperation Methods from the Enlargement to the Neighbourhood Policy*, in: ŠARŪNAS L. et al. (eds.). European Union and its New Neighbourhood: Different Countries, Common Interests. Mykolas Romeris University: Vilnius, 2005, pp. 26-52.
[84] Země ACP- země Afriky, Karibiku a Pacifiku.

neidentifikují nebo ji dostatečně nerozumějí.[85] Vyřešení těchto problémů a dosažení větší vnitřní i vnější jednoty, to jsou hlavní úkoly, které před EU stojí v následujících letech.

Sezma literárných odkazů

[1] DRULÁKOVÁ, R.- TRÁVNÍČKOVÁ, Z.- ZEMANOVÁ, Š. *Ekonomické sankce na počátku 3. tisíciletí*. Mezinárodní vztahy, Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, roč. 44, č. 1. s. 66-84.

[2] HILLION, Ch. *Tous pour un, un pour tous! Coherence in the External Relations of the European Union*, in: CREMONA, M. Developments in EU External Relations Law, Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 10 - 36. ISBN 978–0–19–955289–4.

[3] LANGENHOVE, van L. *The EU as a Global Actor in a multipolar world and multilateral 2.0 environment*, Gent: Academia Press, 2010. ISBN 978 90 382 1576 .

NYE, J. S: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, Cambridge MA: Public Affairs, 2004. ISBN**:** 1-58648-225-4.

[4] PORTELA, C.- RAUBE, K..(*In)coherence in EU Foreign Policy, Exploring Sources and Remedies*, European Studies Association Bi - annual Convention, Los Angeles, April 2009.

ROSENAU, J.N. *The Study of World Politics: Globalization And Governance*, New York: Routledge, 2006**.** ***ISBN*** 0-86232-608.

[5] SCHOLTE, J.A. *The Globalization of World Politics*. In Baylis J. - Smith S. (eds). The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**.** Oxford: Oxford University Press, 2001 , p. 13–32. ISBN 0-19-878263-2

[6] TELÓ, M. *The European Union and Global Governance*, New York: Routledge, 2009. ISBN 0-203-88366-7.

[7] TULMETS, E. *New Modes of Governance in EU's External Relations: Explaining the Transfer of Ideas and Cooperation Methods from the Enlargement to the Neighbourhood Policy*, in: ŠARŪNAS L. et al. (eds.), European Union and its New Neighbourhood: Different Countries, Common Interests. Mykolas Romeris University: Vilnius, 2005, pp. 26-52.

[8] ORBIE, J. *Civilian Power Europe: Review of the Original and Current Debates*, in Cooperation and Conflict. London : Sage Publications,2006v Vol 41, No 1., pp. 123-125.

[9] TELÓ, M. *Europe: A Civilian Power? European Union, Global Governance, World Order*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2007. ISBN: 978-0-230-51798-1

Dokumenty:

[10] Directorate General Communication. *EUROBAROMETR 73. Public opinion in the European Union*, [online]. [2010] [cit. 2011-14-04]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb73/eb73_vol1_en.pdf>

[11] Evropská komise. *Strategie EU 2020*. [online]. [2010] [cit. 2011-14-04]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_ACT_part1_v1.pdf>, p. 4-13.

[12] Sdělení EK: *Globální Evropa: konkurenceschopnost na světovém trhu* (KOM2006/576), [online]. [2010] [cit. 2011-14-04]. Dostupný z WWW: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0567:FIN:CS:PDF>.

[85] Directorate General Communication. *EUROBAROMETR 73. Public opinion in the European Union*, [online]. [2010] [cit. 2011-14-04]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb73/eb73_vol1_en.pdf>

[13] Úřední věstník Evropské unie. *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie*, Brusel 2010.

Mgr. Daniela Dvořáková
Ústav práva a humanitních věd
Provozně ekonomická fakulta
Mendelova univerzita
Zemědělská 1
Brno 613 00
Česká republika
Email: daniela.dvo@seznam.cz

Napĺňanie Miléniových rozvojových cieľov v Keni pomocou rozvojovej pomoci zo Slovenskej republiky

Fulfilling the Millennium Development Goals in Kenya through development aid from the Slovak Republic

Juraj Jančeк

Abstrakt:

Tento príspevok sa zameriava na priblíženie oblasti Miléniových rozvojových cieľov a ich napĺňanie v Keni nielen cez Oficiálnu rozvojovú pomoc SR, ale i cez neoficiálnu rozvojovú pomoc a pomoc z OSN. Počas prvej dekády od prijatia cieľov boli v ich plnení dosiahnuté úspechy, ale i neúspechy, nakoľko sú veľmi ambicióznym plánom. S najväčšou pravdepodobnosťou však nebudú do roku 2015 dosiahnuté, keďže nám doterajšie výsledky ukazujú pomalé napĺňanie týchto cieľov. Položením týchto základných cieľov je umožnené celosvetovo aplikovať rozvojovú pomoc prostredníctvom viac ako 190 krajín, ktoré sa zaviazali k napĺňaniu a rozvinutý svet môže takto spoločne pomáhať a podieľať sa na spravodlivejšom smerovaní budúcnosti sveta, keďže ciele a zámery boli stanovené na základe odborných analýz problémov v rozvojových štátoch a faktorov zapríčiňujúcich chudobu.

Abstract:

The study reflects upon the Millennium Development Goals and their implementation in Kenya, not only through official development assistance the Slovak republic, but also through informal development assistance and aid from the UN. During the first decade have been achieved successes and failures, because they are very ambitious plans. Through these goals is possible to apply development aid by more than 190 countries. A developed world can help and contribute to a fairer direction of the world because the aims and objectives were based on expert analysis of problems in developing countries and factors causing poverty.

Kľúčové slová:

miléniové rozvojové ciele, Keňa, rozvojová pomoc, Slovenská republika

Keywords:

Millennium Development Goals. Kenya. development aid. Slovak Republic.

1 Miléniové rozvojové ciele

Keďže prioritou a zjednocujúcim a hlavným cieľom rozvojovej politiky EÚ je odstránenie chudoby, sú v tomto kontexte dôležitými tiež Miléniové rozvojové ciele (MRC). Tieto ciele sú v rámci chudoby a rozvojovej oblasti najkomplexnejším plánom na odstránenie chudoby. Je v nich obsiahnutých osem konkrétnych cieľov s 18 špecifickými zámermi a 48 ukazovateľmi merania pokroku v plnení cieľov v porovnaní s rokom 1990. [1] Vychádzajú z tzv. Miléniovej deklarácie podpísanej v septembri roku 2000 na Miléniovom summite a sú výsledkom boja proti chudobe, pričom nadväzuje na predchádzajúce rezolúcie a dohody OSN. Deklaráciu podpísalo vrátane Slovenska 189 krajín, ktoré sa zaviazali venovať pozornosť odstraňovaniu chudoby a udržateľnému rozvoju a podporovať dosiahnutie miléniových rozvojových cieľov. Ciele predstavujú všeobecne akceptovaný rámec pre meranie pokroku vo svete a pozornosť sveta upriamujú na dosiahnutie významného zlepšenia kvality života ľudí pre rozvojové i bohaté krajiny [2], avšak mnohí ich hodnotia ako príliš ambiciózne a nesplniteľné. Miléniové rozvojové ciele predstavujú partnerstvo medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami, ktoré je podľa Deklarácie odhodlané vytvoriť prostredie, ktoré napomáha rozvoju a odstráneniu chudoby. Miléniovými rozvojovými cieľmi sú:

- Odstrániť extrémnu chudobu a hlad - znížiť na polovicu podiel ľudí s príjmom nižším ako 1 dolár na deň v období rokov 1990 – 2015 a znížiť na polovicu podiel ľudí trpiacich hladom
- Dosiahnuť, aby všetci získali základné vzdelanie – aby deti na celom svete (chlapci a dievčatá rovnako), mali možnosť absolvovať kompletné základné vzdelanie
- Presadzovať rovnosť pohlaví a podporiť ženy - odstránenie rodovej nerovnosti v základnom a stredoškolskom vzdelávaní a na ostatných stupňoch vzdelávania
- Znížiť úmrtnosť detí - znížiť úmrtnosť detí do 5 rokov o dve tretiny
- Zlepšiť starostlivosť o ženu v tehotenstve a počas pôrodu - znížiť úmrtnosť matiek o tri štvrtiny
- Bojovať proti HIV/AIDS, malárii a ďalším chorobám - zastaviť a začať znižovať šírenie HIV/AIDS
- Zabezpečiť udržateľnosť životného prostredia - integrácia princípov udržateľného rozvoja do národných politík, znížiť na polovicu podiel ľudí bez prístupu k nezávadnej pitnej vode a dosiahnutie výrazného zlepšenia života aspoň 100 miliónov ľudí žijúcich v slumoch
- Vytvárať globálne partnerstvá pre rozvoj – riešiť špeciálne potreby najzaostalejších krajín, riešiť problémy dlhov rozvojových krajín, zavádzať stratégie zamestnania pre mladých ľudí, poskytnúť prístup k dostupným základným liekom v rozvojových krajinách. [3]

Hlavnými cieľmi Iniciatívy Miléniových rozvojových cieľov je obnovenie dialógu s jednotlivými štátmi ACP (African, Caribbean and Pacific Group of States) a identifikovanie potrieb každého štátu na základe špecifickej situácie. Pre dosiahnutie Miléniových rozvojových cieľov je dôležité identifikovať problémy, navrhnúť riešenia a zapojiť štáty do pomoci rozvojovým krajinám. [4] Všetky ciele a zámery boli stanovené na základe odborných analýz problémov v rozvojových štátoch a faktorov zapríčiňujúcich chudobu, alebo jej prehlbovanie. Sedem cieľov je zameraných na situáciu v rozvojových štátoch a ôsmy cieľ rozvíja globálne partnerstvo pre rozvoj, ktorý zahŕňa financovanie rozvojovej pomoci zo strany rozvinutých štátov, oddlžovanie rozvojových krajín, vytváranie podmienok na ich hospodársky rast a zvýšenie zamestnanosti i medzinárodnú finančnú a obchodnú politiku. Význam prijatia týchto konkrétnych cieľov možno zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- k spolupráci na ich dosiahnutí sa zaviazali predstavitelia väčšiny krajín na svete,
- ide o konkrétne ciele, pre ktoré sú stanovené merateľné indikátory a čas, za ktorý sa majú naplniť,
- poskytujú možnosť sledovať priebežný pokrok a trendy,
- používajú sa na tvorbu presadzovania konkrétnych stratégií na medzinárodnej, národnej a regionálne úrovni,
- predstavujú rámec pre diskusiu týkajúcu sa rozvojovej problematiky. [5]

Položením týchto základných cieľov môžeme konštatovať, že je nimi umožnené celosvetovo aplikovať rozvojovú pomoc a rozvinutý svet môže takto spoločne pomáhať a podieľať sa na spravodlivejšom smerovaní budúcnosti sveta. Pri poskytovaní pomoci však nesmieme zabúdať na dosahovanie čo najväčšej efektivity a na takú formu pomoci, ktorá bude aktivizovať lokálne obyvateľstvo. Častokrát sa totiž stáva, že obyvateľov rozvojových krajín staviame do roly pasívnych prijímateľov pomoci. [6] MRC sú dôležitými i vzhľadom pre možnosť lepšej kooperácie pomoci práve kvôli merateľným výstupom a ukazovatele monitorovania pokroku.

2 Prehľad dosiahnutých úspechov v rámci Miléniových rozvojových cieľov

Počas prvej dekády od prijatia MRC boli v ich plnení dosiahnuté úspechy, ale i neúspechy. MRC sú veľmi ambicióznym plánom a s najväčšou pravdepodobnosťou nebudú tieto ciele do roku 2015 dosiahnuté, keďže nám doterajšie výsledky ukazujú pomalé napĺňanie týchto cieľov. V

prehľade a analýze jednotlivých cieľov si teraz načrtneme doterajšie úspechy, ktoré sú publikované OSN:

Cieľ 1: Odstrániť extrémnu chudobu a hlad. Doterajším výsledkom je nižší počet ľudí žijúcich za menej ako 1,25 USD na deň v porovnaní roku 2005 s rokom 1990 z 1,8 miliardy na 1,4 miliardy. Percento svetovej populácie žijúcej v extrémnej chudobe sa znížilo zo 46% na 27%.

Cieľ 2: Dosiahnuť univerzálne základné vzdelanie. Výsledkom je zvýšenie počtu detí zahrnutých do základnej školskej dochádzky v rozvojových krajinách, ktorý v roku 2007 dosiahol 88% oproti roku 2000, kedy ich bolo zahrnutých iba 83%. (OSN, 2010)

Cieľ 3: Podporiť rodovú rovnosť a posilniť postavenie žien. Výsledkom je v oblasti základnej školskej dochádzky v rozvojových krajinách zúženie rodovej priepasti na približne 95 dievčat na 10 chlapcov a oproti roku 1999 to predstavuje zlepšenie o 4%. V národných parlamentoch sa zvýšil počet žien oproti roku 1999 na 19% v roku 2009. Predstavuje to zlepšenie o 6%.

Cieľ 4: Znížiť detskú úmrtnosť. Výsledkom je zníženie miery úmrtnosti detí do päť rokov v rozvojovom svete z 99 úmrtí v roku 1990 na 72 úmrtí na 1000 živonarodených detí. Miera detskej úmrtnosti v subsaharskej Afrike sa v období medzi rokmi 1990 a 2008 znížila o 22% a takmer jednej tretine z posledných päťdesiat najmenej rozvinutých krajín sa od roku 1990 podarilo zredukovať detskú úmrtnosť do päť rokov o 40% a viac. Celosvetovo klesla úmrtnosť detí do 5 rokov z počtu 12,6 mil. v roku 1990 na 9 miliónov v roku 2007. Cieľ OSN znížiť počet úmrtí na osýpky sa podarilo splniť, nakoľko v Afrike počet úmrtí na osýpky poklesol o 91% medzi 2000 a 2006, z odhadovaných 396 000 na 36 000.

Cieľ 5: Zlepšiť zdravie matiek. Výsledkom je zanedbateľný pokles úmrtnosti matiek v rozvojových regiónoch zo 480 úmrtí na 100 000 živonarodených detí v roku 1990 na 450 v roku 2005. Podiel pôrodov vykonaných kvalifikovanými zdravotnými pracovníkmi v rozvojových regiónoch stúpol z 53% na 61% v roku 2007. Podiel tehotných žien v rozvojových regiónoch, ktoré aspoň raz absolvovali prehliadku v rámci prenatálnej starostlivosti, stúpol zo 64% v roku 1990 na 79% v roku 2007.

Cieľ 6: Bojovať proti HIV/AIDS, malárii a ďalším chorobám. Doterajším výsledkom je celosvetový pokles miery nových prípadov nakazenia sa vírusom HIV o 30% z odhadovaného vrcholu 3,5 milióna ľudí v roku 1996 na 2,7 milióna v roku 2008. Subsaharská Afrika má 67% podiel zo všetkých ľudí na svete žijúcich s HIV a s 1,9 miliónmi nových prípadov predstavuje 70% všetkých nových prípadov.

Cieľ 7: Zabezpečiť environmentálnu udržateľnosť. Doterajším výsledkom je zistenie, že neadekvátne vodné zdroje používa vo svete 884 miliónov ľudí a v roku 2006 nemalo 2,5 miliardy ľudí, teda viac ako 37% celosvetovej populácie prístup k záchodom, latrínam alebo iným formám adekvátnejších sanitárnych zariadení. Na celom svete až 1,2 miliarda ľudí praktizuje defekáciu na otvorenom priestranstve, a až 87% týchto ľudí žije vo vidieckych oblastiach.

Cieľ 8: Rozvíjať globálne partnerstvo pre rozvoj. K súčasnému obdobiu je výsledkom tohto cieľa vzrast oficiálnej rozvojovej pomoci zo 103,5 miliárd v roku 2007 na 119,8 miliárd USD v roku 2008, čo však v reálnych hodnotách roku 2007 predstavuje zníženie o 16%. [7]

2.1 Projekty Slovenskej republiky v kontexte Miléniových rozvojových cieľov

Projekty Slovenskej republiky realizujúce a napomáhajúce plneniu cieľov z celkového objemu finančných prostriedkov na projekty rozvojovej pomoci rozdelených v rámci bilaterálneho programu SlovakAid v rokoch 2004 – 2009 vo výške 31.583.415 EUR tvorili 32%, čiže 10.122.181 EUR. V rámci cieľa na oddlženie rozvojových krajín, ktoré patrí do MRC, boli odpustené finančné prostriedky výške 64.741.297 EUR. [8]
Slovenská republika prispela k plneniu Miléniových rozvojových cieľov cez ODA SR najviac cez svoju pomoc Srbsku, Keni, Sudánu a Afganistanu. Pre tieto 4 krajiny to bolo spolu viac ako 6,5 mil. EUR a celkovo pre všetky krajiny viac ako 10 mil. EUR. Podrobnejší prehľad projektov a financií môžeme vidieť v tabuľke: [9]2

Projekty SlovakAid zamerané na ciele OSN v r. 2004-2009

Projekty SlovakAid (v €)	cieľ 1 zníženie chudoby	cieľ 2 základné vzdelanie	cieľ 3 postavenie žien	cieľ 4 úmrtnosť detí	cieľ 5 úmrtnosť matiek	cieľ 6 boj proti HIV/AIDS	cieľ 7 udržateľnosť ŽP, prístup k vode	cieľ 8 globálne partnerstvo	Spolu
Srbsko	348 230		109 215				1 969 972	219 199	**2 646 616**
Keňa	709 422		80 040	189 307		459 905	93 413	133 252	**1 665 339**
Sudán	386 046	151 387			149 858		733 552		**1 420 843**
Afganistan	148 928	245 713	252 782	271 618					**919 041**
Mongolsko	215 055						250 580		**465 635**
Mozambik			101 172				363 507		**464 679**
Bosna a H.			167 333				179 934	181 093	**528 360**
Kirgizsko	102 894						95 773	75 849	**274 516**
Moldavsko	66 386						205 704		**272 090**
Kazachstan							247 642		**247 642**
Kambodža						227 129			**227 129**
Ukrajina							143 632	79 039	**222 671**
Gruzínsko	149 723							116744	**266 467**
Etiópia				143 177					**143 177**
Vietnam						142 332			**142 332**
Kosovo	116 178		9 505				3 262		**128 945**
Uzbekistan							**86 699**		**86 699**
Spolu	**2 242 862**	**397 100**	**720 047**	**604 102**	**149 858**	**829 366**	**4 490 414**	**688 432**	**10 122 181**

Plnenie jednotlivých cieľov v rámci Miléniových rozvojových cieľov projektov ODA SR v percentách môžeme sledovať v nasledujúcej tabuľke. [8]

Cieľ 1: Odstrániť extrémnu chudobu a hlad	22 %
Cieľ 2: Dosiahnuť všeobecné základné vzdelanie	4 %
Cieľ 3: Podporiť rodovú rovnosť	7 %
Cieľ 4: Znížiť detskú úmrtnosť	6 %
Cieľ 5: Zlepšiť zdravotný stav matiek	2 %
Cieľ 6: Bojovať proti HIV/ AIDS, malárii	8 %
Cieľ 7: Zabezpečiť udržateľnosť životného prostredia	44 %
Cieľ 8: Rozvíjať globálne partnerstvo pre rozvoj	7 %

2.2 Miléniové rozvojové ciele v kontexte pomoci Kenskej republike

Realizácia programov a projektov v zmysle Miléniových rozvojových cieľov a ich napĺňania neobchádza ani Keňu. Podľa správy MDG Monitoru cez celkovú svetovú pomoc nie je ani jeden cieľ pre Keňu splnený, cieľ 2 bude pravdepodobne splnený, cieľ 1 sa nehodnotí, o cieli 8 sú nedostatočné informácie a ostatné ciele bude možné dosiahnuť, ak sa príjmu určite zmeny. [10] Podrobnejšie spracovanie výsledkov plnenia jednotlivých cieľov pre Keňu si môžeme prezrieť v nasledujúcej tabuľke: [11]

Cieľ 1: Odstrániť extrémnu chudobu a hlad – údaje nie sú dostupné	
Cieľ 2: Dosiahnuť všeobecné základné vzdelanie	
Čistý pomer počtu zapísaných žiakov v základnom vzdelávaní u oboch pohlaví (v percentách):	76,2
Percento žiakov, ktorí dosiahnu 5 stupeň u oboch pohlaví (v percentách):	83,6
Cieľ 3: Podporiť rodovú rovnosť	
Gramotnosť vo veku 15-24 rokov u oboch pohlaví (v percentách):	80,3
podiel kresiel v národnom parlamente obsadených ženami (v percentách):	7,3
Cieľ 4: Znížiť detskú úmrtnosť	
Úmrtnosť detí do 5 rokov (na 1000 živonarodených):	121
podiel detí vo veku 1 roku zaočkovaných proti osýpkam (v percentách)	77
Cieľ 5: Zlepšiť zdravotný stav matiek	
Materská úmrtnosť (na 100.000 narodených):	560
Cieľ 6: Bojovať proti HIV/ AIDS, malárii	
Ľudia vo veku 15 - 49 rokov žijúci s HIV (v percentách):	4,9
Prevalencia tuberkulózy (na 100.000 ľudí):	334
Cieľ 7: Zabezpečiť udržateľnosť životného prostredia	
podiel zalesnenej plochy krajiny (v percentách):	6,2
Emisie oxidu uhličitého na obyvateľa (v tonách):	0,3054
Podiel obyvateľstva s prístupom k zdrojom pitnej vody z celkového počtu obyvateľov: (v percentách)	57
Cieľ 8: Rozvíjať globálne partnerstvo pre rozvoj	
Počet užívateľov internetu (na 100 obyvateľov):	7,9
Počet telefónov na 100 obyvateľov	30

Prostredníctvom oficiálnej rozvojovej pomoci SR boli v rokoch 2004 až 2009 v Keni ciele napĺňané cez nasledujúce projekty:

Cieľ 1

- Zvyšovanie efektívnosti a kapacity družstiev a tým prispieť k zníženiu chudoby ich členov – farmárov.
- Zvýšenie výkonnosti družstiev pomocou budovania riadiacich kapacít ich zamestnancov
- Udržateľný ekoturizmus ako alternatívny spôsob živobytia pre komunitu Kasigau
- Stolárska dielňa v Bosco Boys v Nairobi

- Podpora socioekonomického rozvoja vidieka v západnej Keni
- Zvyšovanie počítačovej gramotnosti učiteľov a študentov v juhovýchodnej Keni

Cieľ 3
- Podpora podnikania vidieckych žien v západnej Keni

Cieľ 4
- Výstavba zdravotného strediska s lôžkovou časťou

Cieľ 6
- Prevencia, výživa a komplexná starostlivosť pre deti a rodiny postihnuté HIV/AIDS
- Predchádzanie prenosu HIV vírusu z matky na dieťa

Cieľ 7
- Hodnotenie efektívnosti zdrojov v Keni

Cieľ 8
- Posilnenie podnikania kenských komunít
- Rozvoj udržateľných ciest pre prístup na trh pre malých a stredných remeselníkov v Keni [8]

Okrem týchto projektov financovaných z oficiálnej rozvojovej pomoci SR sú Miléniové rozvojové ciele napĺňané aj ďalšími slovenskými organizáciami, ktoré tieto svoje projekty financujú buď z vlastných alebo iných zdrojov. Táto pomoc je tzv. neoficiálnou rozvojovou pomocou a medzi organizácie financované svoje projekty mimo ODA SR zaraďujeme:

- Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce svätej Alžbety – prevádzka nemocníc, kliník, domovov pre siroty, poskytovanie liečby na HIV/AIDS, centrá pre podvyživené deti, základná školu, edukačné centrá pre deti ulice a pod.
- Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity – projekty zamerané na oblasť sociálne vylúčených obyvateľov predmestia Nairobi v slumoch a obyvateľov odľahlých oblastí bez dostupnej zdravotníckej starostlivosti, prácu s deťmi ulice a matkami s deťmi s nedostatočnou výživou v dôsledku biedy a chorôb. [12] Najnovší projekt fakulty je v regióne Kwale, v ktorom sa v rámci priority sociálny rozvoj s dôrazom na vzdelávanie, rozvoj zdravotnej starostlivosti, najmä boj proti HIV/AIDS, malárii a tuberkulóze pre subsaharskú Afriku realizáciou programov Komplexná starostlivosť o podvyživené deti a matky v regióne Kwale a Rozvoj kapacít neformálneho vzdelávania v oblasti verejného zdravotníctva, ošetrovateľstva, laboratórnych metód a sociálnej práce ako základ pre plánovanie a implementáciu intervencií pre sociálny rozvoj a zlepšenia zdravia komunít v oblasti Kwale. V konečnom dôsledku je cieľom týchto programov zvyšovanie povedomia obyvateľov a kvality ich života, podpora zmeny životného štýlu, realizácia tréningových aktivít so zameraním na HIV/AIDS, maláriu, tuberkulózu a ďalšie ochorenia, vzdelávanie a vychovávanie miestnych odborníkov v zdravotnej, sociálnej a ošetrovateľskej oblasti priamo v ich krajine, znižovanie miery detskej podvýživy a zvyšovanie vzdelanostnej úrovne a odbornej zručnosti zdravotných sestier, ošetrovateľov predovšetkým v oblasti zásad prvej pomoci. [13]
- Združenie eRko - projekty zamerané na uspokojenie základných životných potrieb, ako je dostupná pitná voda, prístup k vzdelaniu a zdravotnícka starostlivosť.
- Magna Deti v núdzi - dlhodobé rozvojové intervencie zamerané na poskytovanie zdravotnej starostlivosti, liečby a prevencie HIV/AIDS, podvýživy a vzdelávanie.
- Slovenský výbor pre UNICEF – projekt vakcinácie novorodencov proti tetanu a na zabezpečenie prístupu k vode a sanitácie pre deti na školách
- SAVIO – projekty podpory základného vzdelávania. [8]

Zhodnotenie úspešnosti napĺňania MRC nie je i napriek mnohým zadaným ukazovateľom jednoduché. Na ich realizáciu vplýva nesmierne veľa faktorov, avšak najdôležitejším je pre nás výsledok, ktorý mnohí v čase prijatia neočakávali a ním je, že naplnenie týchto cieľov nebude do roku 2015 splnené na 100% i napriek ich čiastkovému plneniu. Ako príčinu môžeme určiť predovšetkým celosvetovú hospodársku krízu, dôsledkom ktorej sa znížila výška pomoci určená na plnenie Miléniových rozvojových cieľov a tiež nedostatok vôle naplniť ich zo strany štátov, ktorá nebola ani pred vypuknutím krízy.

3 Záver

Pri diskusiách o nich a ich naplnení je počuť názory, že ciele môžu zostať rovnaké, ale časový plán splnenia sa musí predĺžiť, iný názor presadzuje nutnosť zmeniť ciele a lokálne ich definovať, prípadne kombinovať súčasné ciele s niečím novým. Ďalšími názormi je ponechanie globálnych cieľov, avšak je nutné ich národne lokalizovať a prispôsobiť, prípadne zmeniť a zamerať sa predovšetkým na ciele podľa ich minulej výkonnosti. Do roku 2015 nám zostáva už len 5 rokov a preto definitívny výrok ich hodnotenia budeme môcť vyrieknuť až vtedy. Dovtedy by sa však mali signatárske štáty popasovať s myšlienkou, čo pre ich naplnenie môžu ešte urobiť.

Zoznam lietárnych odkazov:

[1] *Rozvojová pomoc*. Platforma mimovládnych rozvojových organizácií. 2010

[2] Miléniové rozvojové ciele. [online]. [cit. 2010.12.12.] Dostupné na internete: <http://www.unicef.sk/sk/o-unicefe/mileniove-rozvoj-ciele/mileniove-rozvojove-ciele.html>.

[3] Millennium Development Goals. [online]. [cit. 2010.11.20.] Dostupné na internete: <http://www.un.org/millenniumgoals/index.shtml>.

[4] WORLD BANK. Global Monitoring Report 2010: The MDGs after the Crisis. World Bank. 23 April, 2010

[5] DUDKOVÁ, L. *Rozvojové cíle tisíciletí*. Praha : Partners Czech, 2008. ISBN 978 –80– 903767–3–1

[6] FABIANOVÁ, L. Dve strany mince pomoci rozvojovým krajinám. In *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti* : Sborník 2. mezinárodní slovensko-české konference. Praha : SVŠES, 2010. ISBN 978-80-86744-84-1. 600 s.

[7] OSN. Miléniové rozvojové ciele: Na prvý pohľad. OSN (DPI). 2010

[8] BEŇÁKOVÁ, N. Príspevok Oficiálnej rozvojovej pomoci SR k plneniu Miléniových rozvojových cieľov v rokoch 2004 – 2009. Analytická štúdia. Bratislava : PVMRO. 2010

[9] Rozvojová pomoc. Platforma mimovládnych rozvojových organizácií. 2010

[10] Kenya. Progress by Goal. [online]. [cit. 2011.01.05.] Dostupné na internete: <http://www.mdgmonitor.org/country_progress.cfm?c=KEN&cd=404>.

[11] Kenya. The MDG data [online]. [cit. 2010.12.13.] Dostupné na internete: <http://www.mdgmonitor.org/country_popup.cfm?c=KEN>.

[12] JANČEK, J. - FABIANOVÁ, L. Sociálna starostlivosť ľudí v rozvojovej krajine Keni - programovej krajine slovenskej oficiálnej rozvojovej pomoci. In *Sociální, ekonomické, právní*

a bezpečnostní otázky současnosti : Sborník 2. mezinárodní slovensko-české konference. Praha : SVŠES, 2010b. ISBN 978-80-86744-84-1. 600 s.

[13] FABIANOVÁ, L. 2010. *Projekt v regióne Kwale, Keňa.* [online]. 2010. [cit. 2011.01.10.] Dostupné na internete: <http://www.truni.sk/index.php?page=681>.

Mgr. Juraj Janček
Trnavská univerzita v Trnave
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Katedra rozvojových štúdií a tropického zdravotníctva
Univerzitné námestie 1
918 43 Trnava
Slovenská republika
e-mail: juraj.jancek@truni.sk

Niekoľko poznámok k európskemu roku dobrovoľníkov

Several notes on european year of volunteers

Libuša Radková

Abstrakt:
Príspevok sa zaoberá aspektami dobrovoľníctva, nakoľko jeho tradícia na Slovensku nie je dlhodobá.

Kľúčové slová:
dobrovoľníctvo, Európsky rok dobrovoľníkov, história dobrovoľníctva

Abstract:
The contribution oneself dealt aspects volunteers, because his tradition in Slovakia isn't long - time.

Keywords:
Voluntereers. European year of volunteers. History of volunteers.

Európska únia vyhlásila tento rok za Európsky rok dobrovoľníkov. Deje sa to 10 rokov po vyhlásení Svetového roka dobrovoľníkov, ktorý v r. 2001 vyhlásila OSN.

Z histórie dobrovoľníctva

Dobrovoľníctvo má dlhú tradíciu v histórii ľudstva. Vyvinulo sa už v dobe prvých kresťanov ako prejav učenia Evanjelií pretranformovaného do praktickej lásky: kŕmiť hladných, napájať smädných, odievať nahých, starať sa o pocestných, vykupovať väzňov, navštevovať chorých, pochovávať mŕtvych. Praktické naplnenie týchto požiadaviek prinieslo zakladanie prvých charitatívnych inštitúcií.

Definícia dobrovoľníctva

Dobrovoľníctvo má v súčasnosti viacero definícií.
Je to aktivita nevynútená.
Hlavným významom dobrovoľníctva je pomáhať.
Dobrovoľníci za svoju prácu neočakávajú finančnú odmenu.
Táto aktivita je serózna práca, nie zábava.

Dobrovoľníci poskytujú svoj čas, energiu a talent na presne definované aktivity, často organizované a menežované neziskovými organizáciami. Tieto aktivity sú pre samotných dobrovoľníkov zdrojom nových skúseností a príležitostí, ktoré môžu napomôcť ich osobnostnému rozvoju.

Formálne a neformálne dobrovoľníctvo

Dobrovoľníctvo môžeme rozdeliť do dvoch kategórií: formálne a neformálne. Formálne dobrovoľníctvo sa vykonáva cez organizácie často v spolupráci s platenými zamestnancami. Neformálne dobrovoľníctvo nepotrebuje neziskové organizácie a je to napríklad pomoc priateľom alebo susedom bez nároku na odmenu, robená len z vlastnej vôle a rozhodnutia.

Dobrovoľníctvo je tak staré ako ľudstvo samo a nebolo dlho v centre pozornosti výskumníkov. Doteraz máme výskumy hlavne v oblasti formálneho dobrovoľníctva cez neziskové organizácie.

Benefity dobrovoľníctva

Dobrovoľníctvo prináša svojim aktérom mnohoraký úžitok. Je výrazom lásky a prejavom emócií, prináša mnohým ľuďom zmysel a naplnenie života. Rozvíja mnohé zručnosti a vytvárajú sa vďaka nemu nové priateľstvá a vzťahy. Obohacuje nielen príjemcu, ale aj samotných dobrovoľníkov.

Skoro v každej oblasti, ktorej sa dobrovoľníci venujú, je potrebné sa zaškoliť a nadobudnúť nové a hlbšie vedomosti, pokiaľ sa takýmto aktivitám venujeme naozaj hlbšie.

Dobrovoľníci dnes

Dnešné dobrovoľníctvo nie je rovnaké ako bolo pred sto rokmi. Na začiatku 20. storočia existovala požiadavka riešiť niektoré sociálne problémy spojené s industrializáciou. Charita bola väčšinou neorganizovaná. V polovici 20. storočia už častejšie vstupuje do tohto úsilia štát vytváraním vlastných organizácií. Ku koncu 20. storočia pozorujeme nárast dobrovoľníckych organizácií vo svete, najmä v oblasti psychiatrickej starostlivosti, starostlivosti o väzňov a prepustených väzňov, služieb pre ľudí so zdravotným hendikepom, v starostlivosti o starých ľudí.

Kto sa môže stať dobrovoľníkom

Dobrovoľníkom sa môže stať každý, kto chce pomáhať iným. Napríklad senior môže byť prínosom svojou múdrosťou a svojou spiritualitou pre mladých a môže byť dobrovoľníkom.

Dobrovoľník sám získava osobné zadosťučinenie, dobrovoľníctvo môže byť prínosom pre zdravie, vitalitu, sebavedomie dobrovoľníka.

Niektoré oblasti dobrovoľníctva

Vo svete ale už aj u nás dobrovoľníci pracujú v zariadeniach pre deti, materských centrách, domovoch pre starých ľudí, v rehabilitácii pre ľudí s hendikepom, v denných centrách, v útulkoch pre bezdomovcov. Sponzorujú lacné ubytovanie pre chudobných a starých a vybudovali takéto ubytovanie v mnohých komunitách. Zbierajú šatstvo a potrebné veci pre chudobných, asistujú prepusteným väzňom, pomáhajú rodinám. Organizujú spirituálnu podporu a vedenie ľuďom v núdzi. Slúžia ako streetworkeri, pomáhajú drogovo závislým a prostitútkam. Prinášajú radosť deťom v nemocniciach, slúžia umierajúcim v hospicoch, pomáhajú utečencom a slúžia v humanitárnych službách či pomáhajú pri živelných pohromách.

Čo by mal mať dobre organizovaný dobrovoľnícky program

Tí čo chcú vytvoriť dobre organizovaný dobrovoľnícky program, by mali byť dobre pripravení. Mali by mať nejaké skúsenosti z iných programov alebo by sa mali učiť od tých, čo takéto skúsenosti majú. Mali by mať jasnú predstavu o roli dobrovoľníka v neziskovej organizácii, mali by vedieť zvoliť vhodné aktivity pre dobrovoľníkov, mali by premyslieť všetky detaily menežovania programu počnúc od náboru, výberu, tréningu dobrovoľníkov, supervízie, hodnotenia programu, mali by mať vedomosti o právnych aspektoch ako je uzatvorenie kontraktu, poistenia, záznamu dobrovoľníckych aktivít ako aj o otázkach poistenia a daňových otázkach.

Dobrý dobrovoľnícky program by nemal zabúdať na motiváciu dobrovoľníkov a tiež na prácu s verejnosťou cez médiá a na zapojenie komunity.

Dobrovoľníctvo v číslach

Dobrovoľníci môžu mať veľký vplyv na dnešný svet. Máme údaje z výskumov dobrovoľníctva v niektorých krajinách. Napr. V USA je do dobrovoľných aktivít zapojených až 50% obyvateľov, v Kanade 40%, vo Francúzsku 19%, v Holandsku 36%, v Dánsku 25%, v Írsku 39%. Vo Veľkej Británii asi polovica obyvateľov sa zapája do dobrovoľníckych aktivít, čo prináša týždenne viac než 100 miliónov odpracovaných hodín. Nie je preto divu, že samotná OSN nazýva dobrovoľníkov "hybnou silou tretieho tisícročia".

V našich krajinách sme aj my v období prvej republiky mali dobrú tradíciu dobrovoľníctva, ktorú však zničilo 40 rokov komunizmu. Dnes v slobodnej spoločnosti treba sa nám vrátiť k tejto tradícii a budovať v spoločnosti vedomie o potrebnosti dobrovoľníctva, ktoré je všade vo svete prejavom vyspelého postoja zrelého slobodného občana k riešeniu problémov v svojich komunitách.

Prof. Ing. Libuša Radková, PhD.

Inštitút zdravotníctva a sociálnej práce sv. Ladislava
ul. Slovenská 11
940 52 Nové Zámky
e-mail: libusa.radkova@gmail.com

Inkluzívna edukácia ako prostriedok predchádzania sociálnej deprivácii u ľudí s postihnutím

Inclusive education as a mean of preventing social deprivation among people with disabilities

Marta Sabolíková

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá inkluzívnou edukáciou ako prostriedkom predchádzania sociálnej deprivácii u ľudí s postihnutím. Popisujeme v ňom termíny sociálna deprivácia a inkluzívna edukácia a načrtávame možnosti jej využitia. V inkluzívnej edukácii ako v jednom z prístupov k vzdelávaniu žiakov s postihnutím ide o začlenenie každého dieťaťa bez rozdielu s akceptovaním toho, aký je. V inkluzívnej škole sa vytvára prostredie, ktoré nikoho nevyčleňuje, aj keď je „iný“ ako ostatný a tak pomáha predchádzať stresovým situáciám a frustrácii žiakov, ktoré môžu prerásť až do sociálnej deprivácie.

Abstract:

The paper deals with inclusive education as a means of preventing social deprivation among people with disabilities. We describe terms social deprivation and inclusive education and outlines options for using it. The inclusive education as one of the approaches to learning of students with disabilities is about inclusion of every child without discrimination and with an acceptance of what it is. The inclusive school create environment that should not exempt anyone, even if it is "different" than others and so help prevent situations of stress and frustration for students, which may give rise to social deprivation.

Kľúčové slová:

sociálna deprivácia, Inkluzívna edukácia

Keywords:

social deprivation, inclusive education

Úvod

Cieľom tohto príspevku je v krátkosti popísať sociálnu depriváciu a poskytnúť čitateľovi priestor na zamyslenie sa, ako je možné predchádzať jej vzniku prostredníctvom inkluzívneho prístupu vo vzdelávaní. Vplyvom medzinárodných dohovorov, ktoré sa Slovenská republika zaviazala dodržiavať, ale aj vplyvom celkovej európskej politiky je potrebné prejsť od integrácie na kvalitatívne vyššiu úroveň prístupu k ľuďom s postihnutím, k inklúzii. Idea inklúzie zaručuje právo každého jedinca na nevylučovanie zo spoločnosti, na rovnaké práva a povinnosti pre všetkých a v tom vidíme jej prínos pri predchádzaní sociálnej deprivácie.

Deprivácia

Otázkami deprivácie sa zaoberali najmä Langmeier a Matějček. Depriváciu definujú ako „psychický stav vzniknutý následkom takých životných situácií, keď subjektu nie je daná príležitosť k uspokojeniu niektorej jeho základnej (vitálnej) psychickej potreby v dostačujúcej miere a dosť dlhú dobu“ (1974, s.22). Vágnerová (2004, s. 53) podobne definuje depriváciu ako „stav, keď niektorá z objektívne významných potrieb, biologických i psychických, nie je uspokojovaná v dostatočnej miere, primeraným spôsobom a dostatočne dlhú dobu“. My sa dnes budeme zaoberať najmä sociálnou depriváciou, ktorú Vágnerová (2004) charakterizuje ako nedostatok primeraných medziľudských kontaktov umožňujúcich osvojiť si primerané sociálne roly. Sociálnou depriváciou môžu trpieť predovšetkým jedinci, ktorí sú:

- dlhodobo izolovaní od spoločenského prostredia (tzv. Vlčie deti),
- separovaní – sú vytrhnutí zo svojho prirodzeného prostredia, umiestnení v rôznych ústavoch, nemocniciach alebo internátoch,
- na okraji záujmu spoločnosti – môže ísť o minority, ľudí s postihnutím, sociálne slabších (Vágnerová, 2004).

Dopad zdravotného postihnutia na socializáciu ľudí s postihnutím je spravidla veľký. Postihnutie ovplyvňuje jednak postoje spoločnosti k ľuďom s postihnutím, ale aj opačný prípad, postoj ľudí s postihnutím k intaktným. Vágnerová (2004) píše, že postoje spoločnosti k ľuďom s postihnutím zvyknú byť odmietavé alebo ambivalentné a ťažko sa menia, pretože prechádzajú až do stereotypov. Podľa nej, človek s postihnutím získava špecifickú sociálnu rolu a s ňou spojený status. Má právo na ohľady, trpezlivosť a toleranciu, ale zároveň je považovaný za menejcenného, neočakáva sa od neho to isté ako od intaktných ľudí. Postoj ľudí s postihnutím k intaktným je rôzny, často závisí od typu a stupňa postihnutia, času jeho vzniku, zachovaných schopností, skúseností a iných faktorov. Vágnerová (tamtiež) je tiež toho názoru, že ľudia s postihnutím môžu mať problémy so zaradením do spoločnosti. Často sa necítia byť akceptovaní a preto majú tendenciu vytvárať špecifické skupiny. Jedinci s postihnutím bývajú presvedčený o tom, že intaktní nemajú o spolužitie s nimi záujem , že by pre nich nanajvýš zriadili nejaký ústav, najradšej niekde veľmi ďaleko (Kehárová, 1992, citovaná podľa Vágnerovej, 2004). Môžu sa cítiť stresovaní a frustrovaní v spoločnosti intaktných, keď nezvládajú bežné životné situácie stopercentne, strácajú istotu. Z tohto dôvodu sú ľudia s postihnutím ohrození sociálnou depriváciou. Charakteristika týchto postojov je typická pre segregačný alebo integračný prístup k ľuďom s postihnutím. Požár (2010) hovorí o tom, že v inkluzívnej spoločnosti sú pozitívne postoje spoločnosti k ľuďom s postihnutím nevyhnutnou podmienkou tak osobnostného vývinu ľudí s postihnutím, ako aj úspešnosti inkluzívnej edukácie a celkového zapojenia sa týchto ľudí do spoločnosti.

Inkluzívna edukácia

Pojem inklúzia etymologicky znamená splynutie, zahrnutie. Je odvodený z lat. in-cludere (ang. inclusion) a používa sa nielen v pedagogike, ale aj v rôznych iných vedeckých disciplínach. Podľa Horňákovej inklúzia „vyjadruje spoločenstvo ľudí bez ohľadu na to, či sú postihnutí alebo nie, a to v kontexte inštitúcií a na všetkých úrovniach života. Ide o spoločné realizovanie pozitívnych hodnôt.“ (Horňáková, 2006, s.2). „Pri inklúzii ide v prístupe k deťom s postihnutím o vyšší princíp – o apriórnu akceptáciu blížneho svojho, nie iba o akési tolerovanie existencie postihnutého človeka medzi nami.“ (Leonhardt, Lechta, Schmidtová, Kováčová, 2007, s. 3) V súlade s predchádzajúcimi autormi Wilhelm (2003) píše, že model inklúzie v myšlienkovej aj realizačnej rovine zaručuje každému indivíduu, že spoločnosť bude hájiť a zastupovať jeho potreby a záujmy bez selekcie a segregácie. Podľa neho inklúzia znamená, že každý človek je plnohodnotný, je povinný uznávať všetkých ostatných jedincov ako rovnoprávnych a aj on má právo byť uznaný ako rovnoprávny, má právo na spolubytie, účasť a nevylučovanie a kompetencie na rozhodovanie ako subjekt svojho žitia a učenia. Lloyd (In Požár, 1999) píše, že obsahom a zámerom inklúzie už nie je samotné začlenenie detí s postihnutím do školy a do spoločnosti, ale ide o odlišný pohľad na rovnaké školské možnosti, ktoré sa chápu ako ľudské právo a potreba dosiahnuť spravodlivosť pre všetkých, teda aj pre ľudí s postihnutím. Model rovnakých príležitostí odmieta všetky argumenty pre segregáciu, kategorizáciu, paternalizáciu v zmysle darov či filantropického gesta a celý problém integrácie je v podstate možné zaradiť do

boja proti útlaku a diskriminácii. Požár (2005) poukazuje na to, že skutočný koncept inklúzie by mal pripraviť aj intaktných ľudí na život v spoločnosti, kde sa nachádzajú aj jedinci s postihnutím.

Hlavným cieľom inkluzívnej edukácie je sociálna adaptácia jedinca s postihnutím. V jej priebehu si jednotlivec osvojuje istý systém poznatkov, noriem, hodnôt, postojov a foriem správania, umožňujúce jeho začlenenie do určitej spoločnosti a aktívnu účasť na spoločenskom živote (Požár, 2010).

Záskaliczky (2010) upozorňuje na to, že perspektíva inkluzívnej edukácie je v rovine hodnôt. Ak sa ľudia s postihnutím nemajú vylúčiť zo spoločenskej komunikácie, hodnotový systém celej spoločnosti musí byť obohatený o dodatočné hodnoty. Takýmito hodnotami sú napr. normalizácia (uvedenie vzájomných vzťahov do súladu s prijatou normou), empowerment (posilňovanie právomocí), participácia (podieľanie sa na spoločnom záujme), sebaurčenie (dosiahnuť stav, v ktorom bude mať schopnosť vidieť dosiahnuteľné možnosti) a autonómia (funkčná samostatnosť). V takýchto podmienkach opúšťa človek s postihnutím zvláštny, odlúčený svet špeciálnych inštitúcií a obmedzeného priestoru. Vracia sa do spoločenstva, kde sa integruje do bežných komunít, stáva sa užívateľom rozličných služieb, začína využívať inštitúcie spolu s intaktnými ľuďmi, vžíva sa do spoločenských rolí ako ostatní ľudia. Toto je podľa Záskaliczkého (tamtiež) možné iba vtedy, ak sa prívlastok postihnutí nestane dôvodom na vylúčenie z majoritnej spoločnosti. Štvartáková (2010, citované podľa Hučíka, 2011) zdôrazňuje, že obhajcovia ľudských práv považujú za fakt, že integrácia je právo, za jeden z hlavných argumentov. Keď je toto právo dieťaťu s postihnutím odopreté, býva výsledkom deprivácia spôsobená separáciou a segregáciou homogénneho prostredia edukácie v špeciálnej škole.

Záver

K základným ľudským potrebám nepochybne patrí potreba budovania sociálnych vzťahov a socializácie. Ľudia s postihnutím majú napĺňanie tejto potreby sťažené, ale vhodným výchovným pôsobením môže byť táto potreba plnohodnotne uspokojená. Najvhodnejším prostriedkom, ako dosiahnuť úspešnú socializáciu osôb s postihnutím a tak aj predísť sociálnej deprivácii, je podľa nášho názoru edukácia v inkluzívnych podmienkach. Je potrebné, aby učitelia zdôrazňovali dôležitosť a pozitívny prínos každého z nás, vytvárali situácie, pri ktorých sa budú môcť zapájať všetci žiaci, spolupracovať medzi sebou pri plnení úloh, zdôrazňovali dôležitosť vzájomnej pomoci a tak napomáhali budovaniu inklúzie nielen v školách, ale aj v celej spoločnosti. Pri presadzovaní inkluzívnych hodnôt je tu väčšia šanca na bezpodmienečné prijatie každého človeka s jeho pozitívami aj negatívami a nevylučovania „iných“ ľudí.

Zoznam použitej literatúry

[1] HORŇÁKOVÁ, M. 2006. Inklúzia – nové slovo, alebo aj nový obsah? In *Efeta*, roč. XVI, č. 1, s. 2-4, ISSN 1335-1397.

[2] HUČÍK, J. 2011. *Edukácia osôb s mentálnym postihnutím v inklúzii*. Liptovský Ján: Prohu s.r.o., ISBN 978-80-89535-00-2.

[3] LANGMEIER, J. –MATĚJČEK, Z.1974. Psychická deprivace v dětství. 3., dopln.vyd. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, n.p.

[4] LEONHARDT, A., LECHTA, V., SCHMIDTOVÁ, M, KOVÁČOVÁ, B. 2007. Inkluzívna pedagogika ako odbor, princíp i politikum verzus jej realizácia. In *Efeta*, roč. XVII, č. 2, s. 2-4,

ISSN1335-1397.POŽÁR, L. 2005. *Psychológia postihnutých.* Bratislava: RETAAS, s.r.o., ISBN 80-89113-21-4.

[5] POŽÁR, L. 2010. Sociálněpsychologická východiska inkluzivní pedagogiky. In. LECHTA, V. (ed.). 2010. *Základy inkluzivní pedagogiky. Deti s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. Praha : Portál. ISBN 978-80-7367-679-7.

[6] VÁGNEROVÁ, M. 2004. Psychopatologie pro pomáhajíci profese. Praha: Portál, ISBN 80-7178-802-3.WILHELM, M. 2003. Inkluzívní vyučování, In *Komenský*, roč. 127, č. 3, s. 3-9, ISSN 0323-0449.

[7] ZÁSKALICZKY, P. 2010. Filozofické perspektívy inkluzívnej pedagogiky v 21. Storočí. In Lechta, V. (ed.).2010. *Transdiciplinárne aspekty inkluzívnej pedagogiky*. MESTO: EMITplus s.r.o., ISBN 978-80-970623-2-3.

Mgr. Marta Sabolíková
Trnavská univerzita
Pedagogická fakulta
Priemyselná 4
918 43 Trnava
tel. +421 944 407 456
e-mail: marta.sabolikova@gmail.com

(Ne)výhody rozhodčího řízení a spotřebitelské úvěry a půjčky „lichvářské“

The (Dis)Advantages of Arbitration and Consumer Loans. „Usurious“ Loans

Jan Ondřej

Abstrakt:
Příspěvek se zamýšlí nad výhodami a nevýhodami rozhodčího řízení ve srovnání s řízením soudním. Klade si otázku, zda rozhodčí řízení vede k dosažení oprávněných nároků při poskytování spotřebitelských úvěrů a půjček nebo je jen výhodou pro jednu stranu – věřitele? Je chráněna slabší strana spotřebitel?

Abstract:
The paper considers the advantages and disadvantages of the arbitration in comparison with the court procedure. There is a question whether the arbitration satisfies the justified claims during the provision of consumer credits and loans or whether it is advantageous only for one side – the creditor. Is the weaker party – the consumer – reasonably protected?

Klíčová slova:
rozhodčí řízení, spotřebitelské úvěry, půjčky

Key words:
arbitration, consumer credits, loans

V současné době si fyzické osoby půjčují značné částky peněz na základě smluv o půjčce, o spotřebitelském úvěru apod. Tyto smlouvy s fyzickými osobami uzavírají banky, ale v řadě případů i různé nebankovní instituce. Problémem je, že na základě takto uzavřených smluv často požadují poskytovatelé peněz – věřitelé zejména z řad nebankovních institucí vysoké úroky za půjčku, úvěr. Fyzické osoby z důvodu potřeby finančních prostředků často přistupují na tyto smlouvy. Vždy si však neuvědomují, že může nastat situace, že nebudou schopni platit vysoké úroky, které zpravidla rostou každým dnem. Dostávají se tak do situace dlužníků, kteří jsou v prodlení s plněním svého závazku. V tomto případě věřitelé většinou přistupují k vymáhání svých pohledávek.

Pokud vynecháme možnost dohody a mimoprávní vymáhání pohledávek, lze vymáhat pohledávku cestou soudní nebo cestou rozhodčího řízení, které jsou upraveny pravidly **občanského práva procesního**.

1 Soudní a rozhodčí řízení a jejich vztah

Občanským právem procesním se rozumí soubor právních norem, které upravují občanský proces**,** tj. činnost soudů, ale i rozhodčích orgánů, účastníků řízení a dalších subjektů při poskytování ochrany porušeným nebo ohroženým právům z civilněprávních vztahů, jakož i procesní vztahy, které se mezi zmíněnými subjekty při této činnosti vytvářejí.

Příslušnost soudů v občanském soudním řízení a jejich pravomoc, řízení upravuje v České republice zákon č. 99/1963 Sb – **občanský soudní řád** (zkráceně OSŘ). Pravomoc vymezuje okruh sporů a jiných věcí, které projednávají a rozhodují v občanském soudním řízení soudy. Soudy projednávají a rozhodují věci občanskoprávní, pracovní, rodinné a obchodní. Rozhodčí řízení je upraveno zákonem č. 216/1994 Sb. o **rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů** (zkráceně RŘ).

Vztah mezi **soudním** a **rozhodčím** řízením upravuje § 106 OSŘ č. 99/1963. „Jakmile soud k

námitce žalovaného uplatněné nejpozději při jeho prvním úkonu ve věci samé zjistí, že věc má být podle smlouvy účastníků (rozhodčí smlouvy) projednána v řízení před rozhodci nemůže věc dále projednávat a **řízení zastaví.**"

Soud k **rozhodčí smlouvě** nepřihlíží z **úřední povinnosti.** Námitka by byla uplatněna pozdě a soud by k ní nepřihlédl, kdyby žalovaný začal jednat ve věci samé, tzn. pustil by se do věcného projednávání sporu (např. kdyby podal vyjádření k žalobě).

2 Rozhodčí řízení

České právo upravuje rozhodčí řízení v zákoně o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů č. 216/1994 Sb. (RŘ). Zákon upravuje – rozhodování **majetkových sporů** nezávislými a nestrannými rozhodci a výkon rozhodčích nálezů (§ 1 RŘ).

Tento zákon umožňuje účastníkům jak **vnitrostátního** tak i **mezinárodního** obchodního styku dohodnout se, že o majetkových sporech mezi nimi má rozhodnout **jeden** nebo **více rozhodců** anebo **stálý rozhodčí soud.**

Ustanovení zákona č. 216/1994 Sb., se však použije jen tehdy, nestanoví-li něco jiného mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána (§ 47 RŘ). Např. Evropská smlouva o mezinárodní obchodní arbitráži z r. 1961 (č. 178/1964 Sb.).

Základem rozhodčího řízení je **rozhodčí smlouva** (§ 2 RŘ)) může se týkat:

a) jednotlivého již vzniklého sporu (smlouva o rozhodci) spor již mezi stranami existuje,
b) všech sporů, které by v budoucnu vznikly z určitého právního vztahu (rozhodčí doložka) nebo,
c) z vymezeného okruhu právních vztahů (neomezený kompromis) – zákon č. 216/1994 Sb., však považuje to ujednání za rozhodčí doložku. Jde o neurčitý počet vztahů, který není stranám v době uzavření smlouvy znám.

Rozhodčí smlouva se vyskytuje nejčastěji ve formě **rozhodčí doložky písm. b).**

Příklad rozhodčí doložky obsažené např. v kupní smlouvě jedná se o jedno ustanovení smlouvy. "V případě vzniku sporu z této kupní smlouvy je k jeho projednání a rozhodnutí dána příslušnost Rozhodčímu soudu při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky v Praze. "

Rozhodčí smlouva musí být uzavřena v písemné formě, jinak je **neplatná.** Písemná forma je zachována i tehdy, je-li rozhodčí smlouva sjednána telegraficky, dálnopisem nebo elektronickými prostředky, jež umožňují zachycení jejího obsahu a určení osob, které rozhodčí smlouvu sjednaly (§ 3 odst. 1 RŘ).

Za písemnou formu se považuje i případ, kdy tvoří **rozhodčí doložka součást podmínek**, jimiž se řídí smlouva hlavní, k níž se rozhodčí doložka vztahuje, je rozhodčí doložka platně ujednána i tehdy, jestliže písemný návrh hlavní smlouvy s rozhodčí doložkou byl druhou stranou přijat způsobem, z něhož je patrný její souhlas s obsahem rozhodčí smlouvy (§ 3 odst. 2 RŘ). Tato forma rozhodčí doložky však může někdy vyvolávat **problémy**. Příkladem může být **domovní řád** obsahující rozhodčí doložku. V jednom případu došlo k tomu, že domovní řád obsahující rozhodčí doložku byl doručen povinné osobě, což povinná měla potvrdit svým podpisem na faktuře s vyúčtováním ceny služeb. Byla předložena fotokopie faktury. Faktura obsahovala datum, podpis povinné a doložku, že povinná kromě faktury převzala i domovní řád. Povinná to však popírala, s tím, že převzala pouze fakturu a doložka tam byla umístěna až dodatečně, což doložila fotokopií originálu faktury, na níž doložka o převzetí domovního řádu

chybí[86]. Rozhodčí smlouva může být i součástí obchodních podmínek.

V souvislosti s půjčováním peněz se někdy se tkáváme s případy, že **není platně sjednána rozhodčí smlouva.** Podle usnesení Nejvyššího soudu ČR[87] *není-li tu rozhodčí smlouvy, není rozhodce oprávněn o majetkovém sporu rozhodnout. Okolnost, že povinný byl v rozhodčím řízení pasivní, nezúčastnil se jednání, neexistenci rozhodčí smlouvy nenamítal a rozhodčí nález mu byl doručen, na tom nic nemění. Ze zákona č. 216/1994 Sb. nelze dovodit, že by* ***pasivita*** *a* ***nečinnost*** *žalovaného v rozhodčím řízení měla za následek podrobení se pravomoci rozhodce. Takový následek by bylo možné spojovat pouze s chováním žalovaného, jenž by byl aktivní při projednávání sporu, aniž by nejpozději při svém prvním úkonu ve věci samé neexistenci rozhodčí smlouvy namítl (§ 15 odst. 2 RŘ).* Jiná situace by nastala v případě, že by rozhodčí smlouva byla uzavřena, byť neplatně. V takovém případě by pravomoc rozhodce k vydání rozhodčího nálezu založena byla. Obrana žalovaného by spočívala v podání žaloby na zrušení rozhodčího nálezu (viz níže).

V rozhodčím řízení si strany mohou vybrat osoby, které jejich spor projednají a rozhodnou. Mají právo určit i počet rozhodců. Předpokladem pro výkon **funkce rozhodce** je **způsobilost k právním úkonům** a zletilost **občana** České republiky. Další podmínkou je, že daná osoba **nevykonává funkci soudce** (na předpisy z oblasti soudnictví odkazuje v poznámce § 4 rozhodčího zákona). Rozhodcem může být i cizinec, který je podle práva svého státu způsobilý k právním úkonům, stačí, když je způsobilý podle práva České republiky (§ 4 RŘ). Jiné předpoklady pro výkon funkce rozhodce zákon o rozhodčím řízení nestanoví. Konečný počet rozhodců musí být vždy lichý (§ 7 RŘ).

Nemá-li rozhodčí smlouva ustanovení o rozhodcích a jejich počtu, jmenuje každá ze stran jednoho rozhodce a tito rozhodci volí předsedajícího rozhodce. Strany mohou rozhodcům určit, jak mají postupovat.

Rozhodci mohou rozhodnout pouze na základě předložených **písemností,** jsou-li k tomu stranami zmocněni, jinak je řízení před rozhodci **ústní.** Např. „rozhodci projednají a rozhodnou spor pouze na základě stranami předložených písemností bez ústního jednání“. Toto řízení je vždy **neveřejné** (§ 19 RŘ).

Rozhodci mohou vyslýchat strany, svědky nebo znalce jen tehdy, dostaví-li se **dobrovolně.** Dojdou-li rozhodci k závěru, že všechny okolnosti spojené s projednáváním sporu jsou dostatečně vyjasněny, prohlásí ústní projednávání sporu za skončené a přistoupí k **vydání rozhodčího nálezu.**

Zákon o rozhodčím řízení ani Evropská úmluva o mezinárodní obchodní arbitráži nedefinují pojem **rozhodčí nález**. Můžeme jej **definovat** jako **konečné rozhodnutí rozhodce** (rozhodců) **ve věci samé** a jsou mu přiznávány, je-li stranám doručen, **stejné právní účinky** jako pravomocnému soudnímu rozhodnutí.[88]

Písemné vyhotovení **rozhodčího nálezu** musí být **doručeno stranám** a po doručení opatřeno doložkou právní moci (§ 28 odst. 1 RŘ). Rozhodčí nález musí být doručen stranám. V souvislosti

[86] Srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31. 8. 2010, sp. zn. 20 Cdo 3284/2008.

[87] Srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 10. 2008, sp. zn. 20 Cdo 168/2005. V dané věci nejprve krajský soud změnil usnesení okresního soudu, který nařídil podle rozhodčího nálezu Mgr. J.P. exekuci a jejím provedením pověřil soudní exekutoru, tak že krajský soud návrh na nařízení exekuce zamítl. Dospěl k závěru, že podkladový rozhodčí nález není způsobilým exekučním titulem, neboť mezi účastníky nebyla uzavřena rozhodčí smlouva. Nedostatek písemné formy dovozoval ze skutečnosti, že smlouvu podepsal jen povinný.

[88] Srov. Růžička, K. Rozhodčí řízení před Rozhodčím soudem při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky. Dobrá Voda: vyd. a nakl. A. Čeněk, 2003, s. 130.

s **doručováním** rozhodčích nálezů vznikají rovněž **problémy**. Nejvyšší soud řešil případ[89], ve kterém zásilka s písemným vyhotovením rozhodčího nálezu byla povinnému doručena doporučeným dopisem s dodejnou do vlastních rukou na adresu uvedenou ve **smlouvě o půjčce**. Rozhodčí doložka byla obsažena ve smlouvě o půjčce. Součástí rozhodčí doložky bylo ujednání *„Pro účely doručování písemností v rámci smluvního vztahu a také v rozhodčím řízení si strany dohodly, že doručování se provádí na adresu bydliště/sídla stran, jak je uvedeno v záhlaví smlouvy. V případě změny adresy bydliště/sídla jsou účastníci povinni tuto změnu prokazatelným způsobem písemně oznámit druhé smluvní straně. V případě, že se písemnosti z takto uvedených adres bydliště/sídla vrátí jako nedoručená, považuje se za doručenou dnem následujícím po dni, kdy byla zásilka vrácena zpět odesílateli, a to i když se účastník o tomto doručení nedozvěděl“*. Zásilka s písemným vyhotovením rozhodčího nálezu byla zaslána na adresu uvedenou ve smlouvě o půjčce poštou. Následně byla vrácena zpět odesílateli se zprávou, že doručeno nebylo, neboť **adresát** (povinný) je na uvedené adrese **neznámý**. Na podkladě sdělení pošty, v souladu s ujednáním rozhodčí doložky **opatřil rozhodce rozhodčí nález potvrzením nabytí právní moci**, i když se o tomto **doručení povinný nedozvěděl**.

V daném případě rozhodčí doložka vycházela z možnosti, že se **strany se mohou dohodnout** na postupu, kterým mají **rozhodci vést řízení** (§ 19 odst. 1 RŘ). Nejvyšší soud však konstatoval, že doručování rozhodnutí stranám není součástí postupu, kterým rozhodci vedou řízení. **Rozhodčí řízení končí vydáním rozhodčího nálezu**. Podle Nejvyššího soudu na otázky, u kterých nebyla možnost dispozice s nimi využita, stejně jako na otázky, které nespadají do uvedeného rámce, je nutno aplikovat v souladu s §30[90] RŘ přiměřeně ustanovení OSŘ. Daná dohoda tak byla podle Nejvyššího soudu **v rozporu s pravidly** o doručování v § 46 odst. 4 OSŘ, který se na doručování použije. Daná dohoda je neplatná ve smyslu § 39 Občanského zákoníku. **Dohoda o přísnějších pravidlech pro doručování v rozhodčí smlouvě, tak není přípustná.** Usnesení Nejvyššího soudu bylo podrobeno **kritice Liberálního institutu[91]**. Podle kterého, mimo jiné Nejvyšší soud svázal rozhodčí řízení v otázce doručování rozhodčích nálezů méně efektivními pravidly, platnými v oblasti státního soudnictví.

V jiném případu, který řešil Nejvyšší soud[92] v exekuční věci oprávněné Home Credit, a. s. si strany sjednaly v rozhodčí doložce a **Rozhodčích pravidlech** (viz hlava 8 – 12 úvěrových podmínek, jež jsou nedílnou součástí úvěrové smlouvy) **přísnější principy doručování** (zejm. povinnost oznamovat protistraně každou změnu adresy) s úmyslem vyloučit situaci, kdy není znám pobyt účastníka a neexistuje místo, kam by mu bylo možno doručovat. Ve smyslu uvedené dohody, pod postup vedení řízení podle § 19 odst. 1 RŘ je třeba zahrnout i doručování písemností v rozhodčím řízení. Problém daného případu spočívá v tom, že Společnost pro rozhodčí řízení, a. s. není stálým rozhodčím soudem ve smyslu § 13 RŘ. Podle odvolacího soudu[93] v této věci **není zmocněna vydávat statuty a řády závazné pro účastníky rozhodčího řízení.**

Rozhodčí nález, který je doručen stranám je **konečný a závazný.** Má účinky **pravomocného soudního rozhodnutí.** V České republice není vedena žádná centrální evidence o počtu sporů, které byly projednány a rozhodnuty v rozhodčím řízení ad hoc. Podle § 29 odst. 2 zákona č. 216/1994 Sb. jsou však **rozhodci povinni** do 30 dnů od právní moci rozhodčího nálezu předat do úschovy **okresnímu soudu**, v jehož obvodu byl rozhodčí nález vydán. Rozhodčí nález opatřený

[89] Srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 4. 2007, sp. zn. 20 Cdo 1592/2006.
[90] Srov. § 30 „Nestanoví-li zákon jinak, užijí se na řízení před rozhodci přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu“ .
[91] Srov. Šuster, M. Státní soudy proti rozhodčímu řízení. In: http://www.libinst.cz/ z 12.10 2007. Staženo dne 11.4. 2011.
[92] Srov. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.3. 2010, sp. zn. 20 Cdo 972/2008.
[93] Ibid.

doložkou o právní moci a všechny listiny prokazující průběh rozhodčího řízení. Byl-li rozhodčí nález vydán mimo území České republiky, do úschovy soudu se nepředává.

Proti doručenému rozhodčímu nálezu **nelze** podat **odvolání**. Zákon o rozhodčím řízení pouze připouští **zrušení rozhodčího nálezu soudem** na **návrh**. Návrh musí být podán do tří měsíců od doručení rozhodčího nálezu té straně, která se zrušení rozhodčího nálezu domáhá (§ 32 RŘ). Soud na **návrh** kterékoliv strany zruší rozhodčí nález z důvodů stanovených v § 31 zákona o rozhodčím řízení. Jedná se o případ, kdy byl rozhodčí nález vydán ve věci, o níž nelze uzavřít platnou rozhodčí smlouvu. Rozhodčí smlouva je z jiných důvodů neplatná, nebo byla zrušena, anebo se na dohodnutou věc nevztahuje. Dalším důvodem může být, že straně nebyla poskytnuta možnost věc před rozhodci projednat nebo rozhodčí nález odsuzuje stranu k plnění, které nebylo oprávněným žádáno, nebo k plnění podle tuzemského práva nemožnému či nedovolenému apod.

3 Výhody a nevýhody rozhodčího řízení ve srovnání s řízením soudním

3.1 Výhody rozhodčího řízení

Strany mohou ovlivnit nejen místo rozhodování sporu, výběr rozhodců, počet rozhodců, i procedurální pravidla, rozhodci vystupují jako soukromé osoby a nemají postavení státního orgánu, rovněž rozhodčí instituce nejsou státními orgány. Výhodou rozhodčího řízení je i to, že jako rozhodci nemusí bezpodmínečně působit jen právníci, ale i odborníci z jiných oblastí, **menší formálnost** rozhodčího řízení, rychlost v rozhodování sporů, která spočívá v několika faktorech. Rozhodčí řízení je **jednoinstanční**, pokud si strany samy nedohodly možnost přezkoumání rozhodčího nálezu.

Existují názory, že základní výhodou rozhodčího řízení je rychlost rozhodování ve srovnání s obecnými soudy[94].

3.2 Nevýhody rozhodčího řízení

- Problémem může být **jednoinstančnost**, která **neumožňuje přezkoumání** rozhodnutí ve věci samé, to může být **nevýhodou**. Rozhodčí nález může být přezkoumán soudem jen za okolností přesně vymezených zákonem (viz výše). Případná nespravedlnost rozhodčího nálezu není takovým případem.
- Obsahuje-li rozhodčí doložka nebo rozhodčí smlouva ustanovení, že rozhodci jsou oprávněni rozhodovat podle obecných zásad spravedlnosti, nemusí rozhodovat jen podle hmotného práva, ale i mimo něj[95],
- proti rozhodčímu nálezu není přípustná stížnost k Ústavnímu soudu České republiky[96],
- v souvislosti s rozhodčím není možné aplikovat zákon o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. ČR za škodu způsobenou nesprávným rozhodčím nálezem neodpovídá[97],
- rozhodci nemají status veřejného činitele, nemohou se tudíž dopustit trestného činu zneužití pravomoci veřejného činitele[98].

Jednoznačný není ani princip **neveřejnosti** rozhodčího řízení na rozdíl od řízení soudního.

[94] Srov. Rozhodčí řízení raději nebrat, výhodou je pouze a jen rychlost. In: http://www.motejlek.com/ z 30.10. 2009. Ztaženo dne 11.4. 2011.
[95] ibid.
[96] ibid
[97] ibid
[98] ibid.

Princip neveřejnosti je někdy kritizován.

Z výše uvedených případů vyplývá i **nebezpečí**, že silnější strana – poskytovatel půjčky, úvěru využije svého postavení a neznalosti druhé strany. Může se jednat o snahu uzavřít rozhodčí smlouvu v rozporu se zákonem, nebo zákon obcházejí, někdy může dojít k **vydání rozhodčího nálezu i bez rozhodčí smlouvy.** Známým případem v České republice je rozhodkyně Bc. Sandra Svobodová, která rozhodovala spory jako rozhodce, aniž by byla uzavřena rozhodčí smlouva, která je základem možnosti projednat spor před rozhodci, přičemž dále tvrdila, že čeští právníci si nedokáží správně vyložit ustanovení zákona o rozhodčím řízením a řadu společností poslala svými rozhodnutími do likvidace[99].

Podle Wohlfartha, H., D. a kol., je **rozhodčí řízení výhodné** zejména pro řešení sporů mezi velkými firmami o velké částky, přičemž obě strany **mají zájem na další vzájemné spolupráci**. Nebo mají zájem na tom, aby jejich případný spor nemohl být veřejný[100]. Mají na mysli mezinárodní obchodní arbitráž, dá se však říci, že do značné míry platí totéž o vnitrostátním rozhodčím řízení. V každém případě je nezbytné, aby strany přistupovaly ke vzájemnému vztahu v souladu s pravidly o dobrých mravech a o poctivém obchodním styku na základě rovnosti a nediskriminace.

Problémy spojené s **rozhodčím řízením** v souvislosti s **půjčkami** a **spotřebitelskými úvěry** se týkají zejména **rozhodčího řízení ad hoc.** Výše uvedené usnesení Nejvyššího soudu se týkaly právě těchto řízení. Je to do značné míry otázka rozhodců, kterým až na požadavky věku a způsobilost k právním úkonům může být kdokoli.

Vedle rozhodčího řízení ad hoc se provádí rozhodčí řízení také před stálými rozhodčími soudy, **které jsou zřízeny podle zákona** (§ 13 odst. 1 RŘ).. V České republice existují v současné době tři stálé rozhodčí soudy. Jedná se o rozhodčí soud zřízený při Burze cenných papírů, Rozhodčí soud při Komoditní burze Praha. **Jediným rozhodčím soudem s obecnou působností** je Rozhodčí soud při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky. **I v tomto směru vznikají někdy problémy,** protože někdy se právnické osoby vydávají za stálé rozhodčí smlouvy a vydávají rozhodčí statuty a řády závazné pro účastníky rozhodčího řízení (viz výše).

Jak uvádí K. Růžička[101], pokud jde o Rozhodčí soud při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky, o rozhodčím před tímto Rozhodčím soudem můžeme konstatovat, že jeho služeb využívá stále více osob jak z tuzemska, tak i ze zahraničí. Tento rozhodčí soud vede listinu rozhodců, na kterou jsou zapsány pouze ty osoby, které skýtají **záruku kvalifikovaného a nestranného rozhodování.** Doba od podání žaloby do vydání rozhodčího nálezu trvá v průměru kolem čtyř měsíců.

4 Připravovaná novela zákona o rozhodčím řízení a spotřebitelské smlouvy

Problémy rozhodčího řízení jsou spojeny zejména s rozhodčím řízením ad hoc, které probíhá často na základě nezaplacené **smlouvy o půjčce** v rámci občanského práva. Půjčky jsou poskytovány s neúměrně vysokým úrokem. Výši úroků již občanský zákoník **neupravuje** ani **neomezuje**, ale pokud by se pohybovala výrazně nad běžnými úrokovými sazbami užívanými v

[99] Srov. Růžička, K. Rozhodčí řízení v současné ekonomické krizi. In: Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. Sborník 2. mezinárodní slovensko-české konference. Praha: SVŠES, 2010, s. 429.
[100] Srov. Wohlfarth, H., D.,Pitterle R., Molnár, B, Sebeobrana podnikatele, Praha: Linde, 1998, s. 67
[101] Srov. Růžička, K. Rozhodčí řízení v současné ekonomické krizi. In: Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. Sborník 2. mezinárodní slovensko-české konference. Praha: SVŠES, 2010, s. 432.

obchodním styku, jednalo by se o jednání v rozporu s **dobrými mravy**[102]. Takové ujednání by bylo neplatné ve smyslu § 39 občanského zákoníku. Jak konstatuje J. Bureš[103](místopředseda Vrchního soudu v Praze), v případě **rozhodčího řízení** se však nesetkal s případem, že by byla zamítnuta žaloba nebo snížena smluvní pokuta sjednaná v rozporu s dobrými mravy. Byla by to „lichva", v praxi je znám případ lichvářské půjčky s úrokem i 2 900%.

Problémy spojené s osobou rozhodce a jednak se samotným rozhodčím řízením, zejména pokud jde o smlouvy o spotřebitelském úvěru, vedly k nutnosti **novely zákona o rozhodčím řízení.** Na začátku roku 2010 byl připraven návrh změny zákona.

Podle **důvodové zprávy** k připravované novele zákona o rozhodčím řízení za účelem ochrany **volní složky** a **rovnosti smluvní autonomie** se navrhovalo **posílení formálnosti rozhodčí smlouvy u spotřebitelských úvěrů**. Jednalo se o smlouvy podle zákona č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru, a úprava se tak nevztahovala na spotřebitelské smlouvy podle ustanovení § 52 občanského zákoníku.

Návrh n**ovely z roku 2010 se tak vztahoval pouze na spotřebitelské úvěry. Problémem této navržené úpravy** však bylo, že společnosti **poskytují půjčky** a nikoli spotřebitelské úvěry[104]. Ti věřitelé, kteří půjčují na lichvářský úrok by **zůstali mimo**. Novela zákona z roku 2010 by tak nebyla velkým přínosem. Jestliže tvůrci novely měli na mysli ochranu proti lichvě, pak toho nedosáhnou. [105]

O návrhu novely zákona o rozhodčím řízení se dále jednalo a **v roce 2011**[106] byl připraven návrh. Bylo konstatováno, že s ohledem na provedené konzultace a vyhodnocení všech zvažovaných variant bylo rozhodnuto, že bude provedena novela zákona o rozhodčím řízení, a to s cílem zavést **určité mechanismy ochrany spotřebitele**, aby se pokud možno zabránilo zneužívání rozhodčího řízení.

Na rozdíl od návrhu z roku 2010 se nový návrh vztahuje **na spotřebitelské smlouvy ve smyslu §52** občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. Vztahuje se tak nejenom na smlouvy o spotřebitelských úvěrech, ale na všechny spotřebitelské smlouvy. Jedná se o smlouvy, kde na jedné straně je **spotřebitel**, **fyzická osoba**, která nejedná v rámci své obchodní nebo jiné podnikatelské činnosti a na druhé straně je **dodavatel**, osoba, která při uzavírání smlouvy jedná v rámci své obchodní nebo podnikatelské činnosti. Může se jednat o různé smlouvy, tj. i o **smlouvy o půjčce**.

Základním navrhovaným prostředkem ochrany spotřebitele je především **kladení důrazu na informovanost spotřebitele**, a to přímo zákonnými prostředky. Rozhodčí smlouva je dohoda, která má pro postavení spotřebitele poměrně zásadní význam. Jejím podpisem se vzdává práva přístupu k soudu, což je poměrně značný zásah do práv a povinností.

V návrhu novely se počítá s tím, že sjednává-li se rozhodčí smlouva pro řešení sporů ze spotřebitelských smluv, musí být sjednána na samostatné listině obsahující podpisy smluvních stran; jinak je neplatná.

Tato rozhodčí smlouva musí obsahovat také informace o

a) tom, zda o sporu rozhoduje jeden nebo více rozhodců nebo stálý rozhodčí soud,

b) způsobu zahájení rozhodčího řízení,

c) veškerých předpokládaných nákladech, které mohou spotřebiteli v rozhodčím řízení vzniknout,

d) místu konání rozhodčího řízení,

[102] Srov. Baloun, V. Lichva (Ekonomická problematika stanovení výše úroků). Kriminalistika, 2008, č. 4.
[103] Srov. Bureš, J. U nemravných smluv budou moci soudy snížit sankční úrok. Právo z 27. ledna 2010.
[104] Ibid.
[105] Ibid.
[106] Srov. 335/10 Novela zákona o rozhodčím řízení, T: 18.1. 2011 in: www.komora.cz/

e) způsobu doručení rozhodčího nálezu spotřebiteli,
f) tom, zda může být rozhodčí nález přezkoumán jinými rozhodci či nikoliv a
g) tom, že pravomocný rozhodčí nález je soudně vykonatelný Ministerstvo spravedlnosti může stanovit prováděcím právním předpisem vzorovou rozhodčí smlouvu sjednávanou pro řešení sporů ze spotřebitelských smluv.

Daná úprava je v zájmu ochrany spotřebitele v tom smyslu, že sjednává-li se rozhodčí smlouva k řešení sporů vzniklých ze spotřebitelských smluv, **musí být sjednána na samostatné listině** obsahující podpisy smluvních stran. Požadavek, aby rozhodčí smlouva byla sjednána na samostatné listině by měl vést k tomu, že si **smluvní strany uvědomí** její **závažnost a že s jejím sjednáním výslovně vysloví souhlas**, protože **nebude „schována**" v ostatním textu. Nedodržení těchto formálních požadavků zakládá neplatnost rozhodčí smlouvy.

Dalším prostředkem ochrany spotřebitele[107], který se navrhuje do novely zakotvit, je **možnost spotřebitele obrátit se na soud** i v případě, že je rozhodčí nález vydán v rozporu **s hmotným právem pro spor rozhodným**. Aby však byly zachovány určité benefity rozhodčího řízení, navrhuje se, aby toto právo bylo omezeno. Oproti dosavadní koncepci § 31 RŘ se tak zavádí možnost **věcného přezkumu nálezů** vydaných ze spotřebitelského sporu. Dá se v budoucnu očekávat, že trend vývoje práva Evropské unie povede k tomu, že uzavřením rozhodčí doložky nelze spotřebitele zbavit práva na soudní přezkum věci. Podání návrhu na zrušení rozhodčího nálezu však nebude mít odkladný účinek.

Navrhuje se též **zpřísnit kvalifikační předpoklady na osobu rozhodce[108]**, která je oprávněna rozhodovat spory ze spotřebitelských smluv. Vzhledem k tomu, že běžné rozhodčí řízení je jednoinstanční a jeho výsledkem může být vykonatelný rozhodčí nález, stát by měl být určitým garantem toho, aby osoba rozhodce byla důvěryhodná. Navrhuje se také, aby u sporů mezi podnikateli a spotřebiteli mohli vystupovat pouze rozhodci, kteří mají vysokoškolské vzdělání. Dále se musí jednat o bezúhonnou osobu, tj. osobu, která nebyla pravomocně odsouzena za trestný čin, jestliže se na ni podle zvláštního předpisu nebo rozhodnutí prezidenta republiky nehledí, jako by nebyla odsouzena.

Dále se navrhuje **zavedení seznamu rozhodců[109]**, kteří budou taková přísnější kvalifikační kritéria splňovat. Seznam bude veřejný a budou se v něm zveřejňovat základní údaje o rozhodci. Seznam povede Ministerstvo spravedlnosti. Předpokladem pro zápis do seznamu rozhodců bude také to, že daná osoba nebyla v posledních 5 letech vyškrtnuta ze seznamu rozhodců a uhradila ministerstvu poplatek ve výši 5 000 Kč.

Ministerstvo spravedlnosti bude moci z takového seznamu vyškrtnout například osobu, jejíž rozhodčí nález byl opakovaně zrušen nebo bude možné dočasně vyškrtnout osobu, u níž je podezření, že spáchala trestný čin, a to na dobu trestního řízení.

Závěr

K ochraně spotřebitelů přispívají v poslední době i **některá rozhodnutí obecných soudů**. Za významné je považováno rozhodnutí Vrchního soudu v Praze sp. zn. 12 Cmo 496/2008. Rozhodnutí se týká tzv. arbitrážních center, které není možné považovat za **stálé rozhodčí soudy** (viz výše). Jejich činnost není v rozporu se zákonem, pokud tato centra poskytují podporu jednotlivým rozhodcům, kteří jsou zmocněni stranami k rozhodování ve sporu. *Pokud by však*

[107] Ibid.
[108] Ibid.
[109] Ibid.

rozhodčí smlouva odkazovala na právnickou osobu, která není rozhodčím soudem, zřízeným na základě zákona a odkazuje na touto právnickou osobou stanovené statuty a řády ke jmenování rozhodců, jakož i způsob vedení rozhodčího řízení, pak je rozhodčí smlouva neplatná podle § 39 občanského zákoníku pro obcházení zákona[110]. Rozhodčí smlouva by měla v těchto případech obsahovat jméno budoucího rozhodce nebo způsob jakým bude jmenován. O neplatnosti rozhodčí smlouvy, v níž tyto věci nebudou, bude moci rozhodnout soud.

Závěrem lze konstatovat, že pro fyzické osoby (spotřebitele) je vhodnější, pokud je to však možné, řešit spory před obecnými soudy. V případě rozhodčího řízení by měli dávat přednost stálému rozhodčímu soudu, zřízenému podle zákona. Fyzické osoby se však nevyhnou rozhodčímu řízení ad hoc. V tomto směru se novela zákona o rozhodčím řízení jeví jako potřebná a mohla by přinést zejména ochranu spotřebitelům. V případě, že návrh novely rozhodčího zákona projde, bude u spotřebitelských smluv otevřena možnost soudního přezkumu. V případě, že spotřebitel bude mít pocit, že je poškozen může se obrátit na soud.

doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc., DSc.
Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o.
Lindnerova 575/1
180 00 Praha 8
e-mail: jan.ondrej@svses.cz

[110] Srov. Růžička, K. Rozhodčí řízení v současné ekonomické krizi. In: Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. Sborník 2. mezinárodní slovensko-české konference. Praha: SVŠES, 2010, s. 430.

Sociální stát versus konkurenceschopnost

The welfare state versus competitiveness

Přemysl Voráč

Abstrakt:

Konkurence států ve většině Evropy, obzvláště v t.zv. nových zemích vede k potlačování sociálních výdobytků občanů. Pojem konkurenceschopnost se falešně vztahuje na státy místo na tržní subjekty jako jsou firmy a korporace. Závody ve zvyšování konkurence států jsou falešným závodem, který nekončí a je cestou do pekel. Existují však i správné směry v modernizaci států.

Abstract:

State Competition in most European countries, especially in new countries, leading to repression of the social achievements of citizens. The concept of competitiveness is falsely applies to the states instead of the market entities such as businesses and corporations. Races to increasing competition from states are fake plant, and one that ends is the way to hell. But there are good directions in the modernization of government

Klíčová slova

stát, občan, konkurence, firma, financování

Keywords

States. Citizens. Competitors. Business. Finance.

Po finanční krizi, která významně postihla zejména státy Evropy a Severní Ameriky dochází k pomalému obnovování hospodářství a fungování reálné ekonomiky. Zadlužené státy provádějí významné škrty ve veřejných rozpočtech a s odkazem na konkurenceschopnost jednotlivých zemí a ve jménu prosperity se šíří teze o tom, že tak zvaný sociální stát není možno financovat.

V České republice, ale i v jiných státech probíhají závody v oslabovaní zdravotních, sociálních a penzijních systémů.

Vytváří se falešná teze o tom, že konkurenceschopné musí být národní státy a nikoliv jednotlivé firmy a společnosti. Ve jménu této podivné teze se přistupuje k poskytování co největších výhod, pobídek a dotací velkým monopolům a nadnárodním korporacím.

Státy se předhánějí v oslabování zákoníku práce, snižování minimálních mezd, snižování nákladů práce cestou snižování zdravotního a sociálního pojištění.

Konkurence států je pojem výkladově nesmyslný. Konkurenční v tržní ekonomice mohou a mají být podniky, které tlak konkurence nutí snižovat náklady a zvyšovat kvalitu a užitnou hodnotu své produkce. Konkurence mezi firmami, pokud vůbec existuje, má hluboký smysl v tlaku na celkový progres ekonomiky, v tlaku na vědecko-technický rozvoj a inovace.

Konkurenci národních států je také možno zvyšovat cestou snižování nákladů. Heslo malý stát s nízkými daněmi je totéž jako daňový, sociální a enviromentální dumping.

Státy ve snaze být v globální soutěži úspěšní závodí ve snahách snižovat daně firmám, potřebu vybírat příjmové zdroje do státního rozpočtu přesouvají na zdanění spotřeby prostřednictvím daní spotřebních a daně z přidané hodnoty. Na tom je mimochodem zajímavé, že banky, pojišťovny a vůbec celý peněžní a finanční sektor těmito daněmi vůbec zatížený není.

V sociální oblasti je tendence sociální dávky omezovat, zdravotní a penzijní systémy nejdříve snižováním příjmů vyhladovět, pak je prohlásit za nefinancovatelné a postupně privatizovat.

Stát se tak postupně zbavuje odpovědnosti za financování veřejného sektoru.

V enviromentální oblasti změkčuje normy znečištění, ze státních lesů vytváří fabriky na dřevo, pravděpodobně nechá firmám vytěžit i národní parky a suroviny za územními limity.

Daňový a sociální dumping však je cestou do propasti. Vždycky se najde nějaký stát, který má nižší korporátní daně, vždycky se najde nějaký stát,který má ještě nižší minimální mzdy, vždycky se najde stát, který má flexibilnější zákoník práce, který vybírá méně na zdravotní a penzijní systémy.

Konkurenceschopnost států v těchto oblastech z čistě matematického hlediska nemůže mít vítěze. Logicky souboje ve snižování musí vždy skončit u nuly.

To, co začalo vznikat v 18. století jako řešení problémů spjatých s průmyslovou revolucí a postupným zánikem dominace zemědělského sektoru a je poněkud nepřesně označováno jako sociální stát, začalo být po rozpadu bipolárního světa, hypertrofii finančního sektoru a agresivním rozvojem transnacionálních firemních struktur postupně likvidováno.

Sociální stát je v závodě za prosperitou států v tomto pojetí vyloženým nepřítelem. Státy postupně přestávají pečovat o blaho svých občanů, protože v nesmyslném závodě za konkurenceschopností pečují o blaho investorů. Naděje, že vítězové získají prosperitu, na které budou profitovat všichni občané je naprosto lichá. Souboj nikdy nekončí a vždy je ještě možno snížit platy, škrtnout další veřejný statek.

Nejde o modernizaci a cestu vpřed, jak je občanům předkládáno. Jde o cestu do minulých století nebo cestu do Asie. Nebo vytváření čínských podmínek v Evropě.

Pro zvyšování prosperity států existují cesty jiné, například v severských zemích Evropy také uplatňované. Jsou to cesty bezkorupční a bez nadbíhání korporacím a investorům. Kvalitní a efektivní administrativa státu, která je sice nákladná, ale podnikům pomáhá místo aby je brzdila. Fungující veřejný sektor včetně vnitřní bezpečnosti, veškeré infrastruktury včetně zdravotnictví, soustavy školství a podpory vědy a výzkumu.

Seznam použité literatury

[1] KLVAČOVÁ, E., MALÝ, J., MRÁČEK, K., DOSTÁLOVÁ, I., CHLUMSKÝ, J. :*Státní pomoc nebo dobývání renty*, Professional Publishing, Praha, 2005.

Doc. Ing. Přemysl Voráč, CSc.
Soukromá vysoká škola ekonomických studií
Praha 7
Lindnerova 1
tel: 420777669275
email: premek.vorac@svses.cz

Vzdělávání v otázkách finanční gramotnosti pro znevýhodněné občany

Education on Issues of Financial Literacy for Disadvantaged People

Jaroslava Pavelková

Abstrakt:

Příspěvek je věnován otázkám finančního poradenství pro zaměstnance státní a veřejné správy a neziskových organizací v oblasti vzdělávání finanční gramotnosti pro znevýhodněné občany v České republice (cílová skupina žebráků a bezdomovců) v zařízeních provozovaných státními i nestátními institucemi k doplnění práce sociálních pracovníků s minoritními skupinami v oblasti finančního poradenství pro jejich klienty. Neformálním přístupem je představeno jak implementovat základní znalosti a dovednosti o finančním předlužování do povědomí znevýhodněných spoluobčanů (poskytnutí základního poučení o povaze osobních a rodinných financí, seznámení s jednoduchými metodami vytváření a řízení osobních a rodinných rozpočtů, s řešením nejčastějších situací, předcházení stavů insolvence, metodami jejich řešení apod.)

Abstract:

The paper is devoted to issues of financial advice for employees of state and government and non-profit organizations in the area of financial literacy education for disadvantaged people in the Czech Republic (the target group of beggars and the homeless) at facilities operated by governmental and non-governmental institutions to complement the work of social workers with minority groups in the area financial advice to their clients. Non-formal approach is presented how to implement the essential knowledge and skills on financial insolvency debt the awareness of disadvantaged citizens (in providing basic instruction about the nature of personal and family finance, introduction to simple methods of creating and managing personal and family budgets, the most common solution, avoiding a state of insolvency, methods solutions, etc.).

Klíčová slova:

finanční poradenství, státní a veřejná správa, neziskové organizace, finanční gramotnost, sociální práce se znevýhodněnými skupinami lidí

Key words:

Issues of financial advice. State and government organizations. Non-profit organizations. Financial literacy education. Social work with disadvantaged groups of people.

Úvod

Události ve společnosti po roce 1989 přinesly převratné změny v politickém i ekonomickém zřízení, které se dotkly snad každého občana v České republice. Tato zásadní kvalitativní proměna společenského uspořádání se následně musela projevit v řízení různých oblastí ekonomiky. Při zavadění nových modelů financování (nové pojetí tržního hospodářství) se zákonitě tyto dopady musely dotknout i problematiky trhu práce a s ní spojené finanční ohodnocení. V současné době světové finanční a hospodářské krize není snadné pro mnohé zdravé lidi získat práci podle vlastní představy. Neřešitelná situace nastává v této otázce především pro starší a zdravotně postižené jedince, nové absolventy škol, matky s malými dětmi, občany propuštěné z výkonu trestu, lidi společensky nepřizpůsobivé (žebráky, bezdomovce) a osoby, u kterých se kumuluje více handicapů. Právě při ztrátě pravidelného finančního zázemí často dochází k zadluženosti jedince, rodiny či komunity. A právě podbízející se prodej nových finančních produktů (půjčky, úvěry aj.), umocněných reklamou a s posvěcením státu v podobě právních mezer v legislativě, vede k dramatickému zadlužování obyvatelstva. Život na dluh se stal pro mnoho z nás běžnou životní součástí. Z tohoto důvodu je nutné dodávat všem skupinám obyvatel současné společnosti informace v podobě finančního poradenství.

Finance a život člověka

Člověk je tvor společenský, potřebuje žít ve společnosti dalších lidí, a jen tak je schopen žít opravdu naplno. Lidé se od pradávna sdružovali ve společenství, která jim zajišťovala možnost přežití: jen ve skupině byli schopni čelit velkým predátorům, opatřovat si potravu a starat se o své děti. Tyto potřeby naplňuje společnost i v současnosti – jen se to děje v mnohem složitějších podmínkách. Vždyť současná společnost je také mnohem složitější, než byla tlupa lovců mamutů a naše potřeby jsou různorodější. Proto se nutně liší i hospodářská základna společnosti. Od výměny „kus za kus“, případně „služba za službu“, jsme se dostali ke směně „kus nebo služba za peníze“. A tak se peníze, jako všeobecně směnitelná hodnota, staly základem současné společnosti. Znalost nakládání s penězi patří k základním potřebám současného člověka. Bez ní se nelze dobře pohybovat životem v dnešní společnosti. Těm, kdo mají pocit, že by bylo dobře se více poučit, patří tento kurz. A doporučujeme jim i základní literaturu v podobě „Slabikáře finanční gramotnosti“[111] a útlé knížečky Lucie Vrbkové „Už nikdy dlužníkem“[112].

Finanční gramotnost

Zadlužování českých občanů, domácností a zvyšující se počet exekucí se stále častěji objevuje jako běžná situace každodenního života. Viditelný je i dynamický nárůst předlužování obyvatel České republiky. Půjčování peněz – zejména mimobankovními subjekty – je ziskový obchod, o jehož velikosti svědčí zvětšující se počet návrhů na osobní bankrot. Lidem chybí základní znalosti, dovednosti a hodnotové postoje k hospodaření s financemi, které jsou nezbytné k tomu, aby občan zabezpečil sebe i své blízké z pohledu této problematiky v současné společnosti. Souhrnně je tato skutečnost nazývána **finanční gramotnost**. Proti jednotlivci – finančně negramotnému občanovi – stojí profesionální skupiny, vybavené všemi moderními znalostmi marketingů, reklamy, psychologie atd., jež jsou spolu s právními specialisty a obrovskými finančními zdroji připraveny neznalého člověka zbavit nejen peněz, ale mnohdy i „střechy nad hlavou“. Systém finanční gramotnosti pro dospělé např. propaguje, realizuje a financuje např. společnost COFET, a.s., která je také členem koordinační komise MF ČR pro finanční vzdělávání (programy finančního vzdělávání proti předlužování). Důvody řešení teoretických i praktických problémů spojených s chudobou a sociálním vyloučením v důsledku předlužování občanů vedly kolektiv autorů k tvorbě a vydání publikace **Slabikář finanční gramotnosti** (COFET, a.s. 2009; dále jen Slabikář FG), která představuje zatím jediný ucelený soubor informací o finanční gramotnosti uspořádané v sedmi základních modulech (Psychologické a sociální aspekty; Informační gramotnost v rámci FG; Ochrana spotřebitele; Peněžní gramotnost; Cenová gramotnost; Rozpočtová gramotnost; Právní gramotnost). Vlastní moduly vycházejí ze standardů finanční gramotnosti MŠMT ČR a jsou doplněny o další, které jsou nezbytné pro lektory FG, pro zaměstnance pracující s ohroženými skupinami (např. nezaměstnaní a zejména dlouhodobě nezaměstnaní), studenty, sociálními pracovníky apod. Finanční gramotnost se stala od roku 2007 osvědčeným nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti, který se osvědčil nejen pro získání a udržení zaměstnání, ale i pro výběr povolání pro žáky a studenty. Finanční gramotnost je nově i základní informační bází pro osvětu reforem (např. důchodová reforma). První vydání Slabikáře FG odráží legislativu účinnou k 1. 6. 2009. Od té doby došlo ke změnám zákonů (např. zákon o hmotné nouzi, zákon o sociálních službách, občanský soudní řád, exekuční řád, insolvenční zákon, trestní zákoník) a došlo ke změnám i některých legislativních postupů na institucích.

[111] KOLEKTIV AUTORŮ. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha : COFET, 2009. 448 s. ISBN 978-80-254-4207-4.
[112] VRBKOVÁ, L. *Už nikdy dlužníkem*. Praha : COFET, 2009. 97 s. ISBN 978-80-904396-0-3.

Vzhledem k výše uvedenému i nutnosti akcentovat osvětu reforem, bylo nezbytné provést aktualizaci Slabikáře FG (provedena prof. Ing. Václava Vybíhala, CSc. a kol.). Druhé vydání zohledňuje i další vývoj ve finanční sféře, zejména postupy a metody poskytovatelů úvěrů z bankovního i nebankovního sektoru, na které reagují nové zákony o platebním styku a o spotřebitelském úvěru a bude dostupné v prosinci 2010. I následující metodika v tomto příspěvku, věnovaná finančnímu vzdělávání lektorů pro zaměstnance státní i nestátní správy, veřejné zprávy, vychází z výše představeného dokumentu a doplňuje jej pro práci v řešení či prevenci sociálního vyloučení v důsledku předluženosti u zmíněné znevýhodněné minoritní skupiny současné společnosti.

Připravená **metodika finančního poradenství** pro zaměstnance státní i nestátní správy, veřejné zprávy v oblasti vzdělávání finanční gramotnosti pro znevýhodněné občany v České republice – cílová skupina **žebráků a bezdomovců** v zařízeních provozovaných státními i nestátními institucemi je uvedena na webových stranách Zlínského kraje.[113] Vytvoření systému vzdělávání finanční gramotnosti pro tato zařízení může nenásilnou formou doplnit práci sociálních pracovníků s minoritními skupinami v oblasti finančního poradenství pro jejich klienty.

Cíl: Neformálním přístupem implementovat základní znalosti a dovednosti o finančním předlužování do povědomí znevýhodněných spoluobčanů. Vlastní kurz pro koncové příjemce je zaměřen na poskytnutí základního poučení o povaze osobních a rodinných financí. Má účastníky seznámit s jednoduchými metodami vytváření a řízení osobních a rodinných rozpočtů, s řešením nejčastějších situací, předcházení stavů insolvence a metodami jejich řešení.

- Úvod do problematiky finanční gramotnosti (Slabikář finanční gramotnosti[114])
- Psychologické a sociální aspekty finanční gramotnosti (Slabikář finanční gramotnosti)
- Marketingové techniky (Slabikář finanční gramotnosti)
- Ekonomické aspekty současné finanční gramotnosti (Slabikář finanční gramotnosti)
- Právní aspekty (Slabikář finanční gramotnosti)
- Charakteristika cílové skupiny znevýhodněných občanů
- Vzdělávací aktivity zaměřené na finanční gramotnost se zřetelem na charakteristiku příjmové skupiny (přednášky, projektové metody výuky, diskusní skupiny, situační hry v oblasti finanční gramotnosti) a tréninkový program – praktická cvičení.
- Kurz pro koncové příjemce je určen pro všechny, kdo mají potřebu poučit se o tom, jak řídit své osobní a rodinné finance v současných podmínkách, jak se vyhnout nebezpečím nekontrolovaného růstu dluhů a insolvence. Zvláštní pozornost je věnována těm, kdo se již dostali do situace, ve které nejsou schopni splácet své pohledávky, a těm, kdo nemají stálý zdroj příjmů, který by kryl jejich základní životní potřeby.
- Kurz pro koncové příjemce nabízí základní orientaci na jednoduché úrovni, srozumitelné i těm, kdo mají jen neúplné vzdělání a nemají základní znalosti problematiky.

V současnosti rychle roste počet jednotlivců a domácností ohrožených insolvencí. Jednou z příčin je neznalost základních principů hospodaření. Právě touto příčinou se zabývá plánovaný kurz, který by měl posílit schopnost ohrožených řešit situaci včas, tj. před tím, než nastane skutečné předlužení.

Koncepce kurzu pro koncové příjemce vychází z poznání, že téměř třetina české populace má zásadní nedostatky v oblasti funkční gramotnosti, tj. schopnostech porozumět psanému textu,

[113] http://www.krzlinsky.cz/docDetail.aspx?docid=74212&doctype=ART
[114] KOLEKTIV AUTORŮ. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha : COFET, 2009. 448 s. ISBN 978-80-254-4207-4.

pochopit principy jednání ve společnosti atd. Navíc, podíl této skupiny roste, zejména u mladé generace. Proto je kurz postaven na narativní a grafické složce, nepočítá se samostatným studiem písemných materiálů a dokumentů.
Forma výuky v podobě: interakce s mezipředmětovými vazbami, situační hry, praktická cvičení.

Struktura kurzu pro koncové příjemce
- Osobní a rodinné finance
- Osobní finance – majetek, zdroje
- Rodinné finance – společné jmění manželů: vznik a zánik, důsledky jednání, rizika a možnosti jejich ošetření
- Příjmy, výdaje, investice, spoření
- Zdroje příjmů
- Struktura výdajů
- Nezbytné investice
- Možnosti spoření
- Dosahování rovnováhy v osobních a rodinných financích
- Hrníčky našich babiček
- Jak určit priority plateb
- Jak dosáhnout rovnováhy
- Nejčastější chyby
- Snadnost cesty do dluhové pasti…
- Půjčky (osobní, bankovní, nebankovní, nové možnosti) a jejich rizika
- Rizika nákupů na splátky a odložených plateb
- Nebezpečí platebních karet
- Problémy kumulace nástrojů
- Rozpad funkční rodiny
- Závislosti (alkohol, drogy, gambling adt.)
- Ručení za cizí závazky … a těžká cesta z ní
- Co ještě lze uřídit
- Cesty oddlužení**.**

Možné příčiny vzniku dluhu
- vlastní zavinění (pořizování nadbytečných věcí, neplacení nájmu, nesplácení povin-ných poplatků)
- podíl příslušníků rodiny na vzniku dluhu
- převzetí povinnosti ručení (v rámci rodiny, mezi přáteli, známými, neznámými)
- kombinovaná zadlužení
- návykové závislosti
- mentální retardace, neschopnost participace na vlastním životě

Charakteristika cílové skupiny znevýhodněných občanů – bezdomovectví a žebráctví
Hlavním účelem předloženého materiálu je poskytnutí informací o osobách bez stálého ytování a podpory rodiny, získávajících si peníze na obživu žebráním na území České republiky. Do kupiny bezdomovců jsou řazeni lidé, kteří svým způsobem života, chováním a zvyky stojí mimo běžnou společnost a nenaplňují její zásady a zvyklosti. Přechod od paternalistického státu k dravému kapitalistickému systému vyvolal tak převratné změny v politickém i ekonomickém

zřízení, že ne každý jedinec byl schopný se nastalé situaci přizpůsobit. Tak se jev, běžný v západních vyspělých zemích, objevil v České republice v poměrně drastické podobě, protože společnost nebyla na něj připravena.

Tento nový fenomén se naplno projevil v České republice po roce 1989 a má vzrůstající tendenci. Z této existenční krize je ale nesnadné se bez účinné vnější pomoci navrátit k obvyklému životnímu stylu. Lidé na takto poznamenané osoby na pokraji společnosti reagují různě. Jejich postoje jsou směsicí soucitu i odporu, snahy pomoci, ale i pokusem nevnímat je, či odstranit je z dohledu ostatních lidí. Předsudky a neznalost problému mohou mnohé z obyvatel v naší republice přimět k vytváření nepřátelských postojů vůči těmto lidem jako ke skupině a k naprosto negativnímu přístupu, spojenému až s agresí.

I v naší zemi po sametové revoluci konečně dochází v mnoha oblastech (ekonomické, sociální i kulturní) k mnoha pozitivním změnám, které úzce souvisejí s právy občanskými a politickými. Bylo by možné se domnívat, že po opět nabyté identitě a sociálním uvolnění se vše bude vyvíjet progresivně. Je ovšem logické, že s nabytou svobodou se musely objevit i negativní fenomény, které u nás za socialistického režimu sice existovaly ve skryté podobě, ale tehdejší zřízení je nepřipouštělo ani do povědomí veřejnosti. Vládními opatřeními byli jedinci specifičtí svým způsobem života odlišným od majoritní společnosti kriminalizováni a jedním z prováděných opatření bylo, že tito lidé byli umísťováni do nápravných či psychiatrických zařízení (porušování práva na práci). Zviditelnění těchto křivd, nezařazených či z vlastního selhání neschopných lidí, nastalo po sociální změně v roce 1990. M. Horáková (1995, 7) uvádí některé příčiny, které vedly k velkému nárůstu členů této sociální skupiny (zánik pracovní povinnosti; nezaměstnanost se ztrátou bydlení v podnikových ubytovnách; rozsáhlá vězeňská amnestie udělená tehdejším presidentem Václavem Havlem; rozpad velkých, zejména stavebních podniků, tradičně zaměstnávající nekvalifikovanou, problémovou a mobilní pracovní sílu; změny v bytové politice; vzrůstající ceny potravin s následnou inflací). Nerovné vztahy mezi nízkými příjmy a vysokými náklady na bydlení se rovněž odrazily v životě jednotlivých domácností (Nedomová a kol. 1999). Ztráta pomyslného pořádku a povinnosti k státu i sama k sobě se musela odrazit v postojích k vlastní zodpovědnosti. Dochází k posunu v chápání liberální autonomie, což vede k vytvoření nového životního kréda – existence nepodřízené jakýmkoliv vnějším pravidlům. Dochází k zbavení se závazků vůči společnosti i dalším jednotlivcům; základní individuální práva se proměnila ve stále se rozšiřující pouhý seznam nároků vůči státu a společnosti (Ruczaj 2004). Od jejich nepochopení a vlastní pohodlnosti a selhání je už jen malý krok dostat se k procesu institucionalizace chudoby (Hayek 1991).

Ale ať chceme či ne, tito lidé jsou zde, existují a potřebují naši pomoc, kterou bychom jim měli umět nabídnout. Řešením tohoto stavu není jeho ignorace či agrese vůči těmto lidem nebo neúčelné pomáhání, ale naopak promyšlená cílená pomoc znalá problémů a potřeb této minority. Pomoci jim k opětovnému navrácení se do plného života, k důstojné integraci do stávající společností. Budeme-li se o ně zajímat a poznávat podmínky, z kterých tito lidé vycházejí a které je dovedly do stávající situace, můžeme se také lépe zaměřit na prevenci. Již u nejmladších generací našeho obyvatelstva je nezbytné působit na občanské povědomí se snahou o pochopení existence těchto sociálních problémů. Pochopitelně jsme si vědomi i nutnosti politického řešení vzniklého problému nedílně spojeného se zlepšováním sociální práce v této oblasti v podobě růstu a nasazení profesně připravených sociálních pracovníků.

Souhrnná charakteristika v současné společnosti

Jedná se o nově vzniklou, svým specifickým způsobem života odlišnou kulturu (vlastní normy a hodnoty), minoritní populace, která vytváří napětí u majoritní společnosti (od nezájmu až po agresi), která nemá zájem o začlenění do majoritní společnosti zpět (Pavelková 2010). I přes snahu většinové společnosti jsou vnímáni negativně (jako lidé, kteří nechtějí pracovat a často jsou závislí na návykových látkách). Často se podílí na kriminalitě, ale na druhé straně jsou i oběti trestných činů (viktimizace).

Příčiny fenoménu je možné shrnout do objektivních, subjektivních a problému osobnosti. **Objektivní příčiny** jsou ovlivněny sociální politikou státu a sociálním zákonodárstvím a odráží se v nich např. dodržování lidských práv, respektování práva a rovných příležitostí pro všechny občany, vzdělanost, zaměstnání, sociální obrana, zabezpečení ve stáří a nemoci, boj proti xenofobii a etnickým problémům, emigraci apod. **Subjektivní příčiny** jsou ovlivněny samotnými jedinci, jejich rodinami a přáteli, různými společenskými skupinami či komunitami, jejich dispozicemi a schopnostmi, temperamentem, věkem, dosaženým vzděláním aj. Často trpí tzv. funkční negramotností, kterou lze definovat jako neschopnost využívat informace z běžných každodenních zdrojů. Tato neschopnost může být překážkou pro pracovní, společenské i kulturní uplatnění jedince. Tito lidé nejsou schopni vzájemně srovnat dvě (i více) informace; nedokáží se orientovat v určité dílčí oblasti lidského života (ekologické, počítačové, právní, občanské, sociální, mediální, finanční aj.). Právě poslední zmíněná finanční negramotnost je nesmírně důležitá dovednost i znalost, kterou jedinec potřebuje k tomu, aby se uplatnil v rámci své komunity, mohl vykonávat své sociální role – občana, spotřebitele, člena rodiny, zaměstnance aj. – jedná se tedy o prakticky využitelnou znalost každodenního života, včetně schopnosti jejího funkčního uplatnění. Na základě finanční negramotnosti v podobě předluženosti existuje nejspolehlivější cesta k sociálnímu vyloučení (např. dluhy na nájemném a na službách spojených s tím, dluhy u úvěrových společností). Dále i materiální zázemí – bydlení, zaměstnání, tragické události v rodině, majetkové poměry, neočekávané události ve společnosti, povodně, válka apod. **Problém osobnosti** je možné spatřovat v mentální retardaci, duševní či fyzické chorobě (nedostatečná hygiena, nekvalitní výživa, zubožený zdravotní stav – orgánová selhávání, nádorová onemocnění, hepatitis typu A i B, tuberkulóza, bakteriální a parazitární onemocnění), nesamostatnosti, osamělosti, invalidita, závislost na alkoholu nebo drogách, sociální nezralost, etnické rozdíly; situace vzniknout po propuštění z léčeben, ústavů, výkonu trestu či po odchodu dosažení dospělosti z etopedických zařízení.

- Často pochází z rodin dysfunkčních nebo vůbec neexistujících
- Příslušníci těchto skupin byli již v dětství vystaveni nezájmu rodiny, podceňování nebo byli dokonce vystaveni násilí a zneužívání (fyzickému či psychickému)
- Z nefungující rodiny byli vyhnáni, nebo sami utíkali a toulali se. Jejich schopnosti bývají snížené, chybí jim základní kompetence, které jsou nezbytným předpokladem k přijatelné sociální adaptaci
- Nízká úroveň vzdělání, funkční negramotnost
- Nemívají rozvinuté volní vlastnosti, nejsou schopni přiměřené autoregulace, schází jim určitá odolnost a vytrvalost, často se nedovedou ovládat.
- Neorientují se ve společnosti, která je obklopuje, nechápou pravidla a normy, které regulují chování a vzájemné vztahy mezi lidmi, odmítají je, nejsou schopni je uplatňovat a řídit se jimi v každodenním životě, finanční negramotnost
- Neznají svá práva a nemohou je proto také prosadit a využívat ve svůj prospěch. Jejich schopnosti mohou být snížené nedostatkem vrozených dispozic i získaným postižením

(mentální retardace, somatický stav, změny osobnosti či následné změny psychiky v důsledku užívání návykových látek)
- Další příčina může být také v odlišné sociální zkušenosti (např. život a výchova v eto-pedických zařízeních, dlouhodobé léčebné pobyty ve zdravotnických zařízeních, pobyt ve věznici)
- Problém jakéhokoli ubytování
- Problematické je pro ně získání práce (úplná diskriminace)
- Chudoba a exkluze
- Pro sociálně znevýhodněné jedince je typické ekonomické vyloučení. K nutnosti uspokojování základních životních potřeb a vzhledem ke svému postavení vůči majoritní společnosti se často pohybují ve sféře černé ekonomiky a černého trhu práce
- Často se dostávají do ekonomického systému zastavování kradených věcí, a pokud je to možné (vlastní osobní doklady), i půjčování peněž (např. zneužívání lichváři, najímání jako „bílí koně“apod.)
- Ztrácí pocit z následků a ostudy spáchaného deliktu – jsou si vědomi, že ve vězeňském zařízení dostanou akutně chybějící atributy pro jejich běžný život (chybná adaptace na problémy)
- Nedůvěra ke státním i samosprávním institucím; na základě negativních zkušeností s úředníky odmítají i pomoc nestátních organizací (Pavelková 2010)

Závěr

Nezávisle na tom čemu ve svém nitru věříme, by se měl člověk chovat jako kulturní bytost a snažit se dodržovat lidská práva. Přizpůsobovat svoje chování a následné konání vzhledem ke svému okolnímu světu. Měl by být zodpovědný za své činy, za vztahy s druhými, které souvisejí s úsilím a snahami pomoci zlepšit život lidí v nouzi a chudobě a upevňovat podporu lidských práv. Kultivací lidských vztahů v současné společnosti (např. demokratické společenství, respektování lidské důstojnosti, rovnost lidí ve společnosti, sociální solidarita, dodržování a ochrana základních lidských práv a užívání prostředků k jejich ochraně, osobní zodpovědnost) je nutné prohlubovat demokratizaci a humanizaci současné společnosti právě v souvislosti se zázemím, diskriminací a prosazováním práva na občanskou spravedlnost u těchto společensky vyloučených minoritních skupin našich spoluobčanů. Demokratická společnost by měla uznávat a respektovat skutečnost, že všichni lidé mají mít stejná práva. Zajišťovat jim co nejlepší podmínky pro život a veškeré nutné sociální zabezpečení, které si nejsou sami schopni získat z různých objektivních či subjektivních důvodů je povinností každého z nás (Kroupová 2002, 30-31).

Seznam bibliografických odkazů:

[1] DOLEŽAL. M. Bankovní institut zahájil spolupráci s humanitární organizací ADRA. *Puls BIVŠ*, 01/2011, s. 7, http://puls.bivs.cz, e-mail: puls@bivs.cz Puls [online]. 2011, č. 1 [2011-01-25]. Dostupné na WWW:< http://puls.bivs.cz>. MK ČR E 16380.

[2] HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda 2. Fata morgana sociální spravedl spravedlnosti.* Praha : Academia, 1991. 131 s. ISBN 80-200-0278-2.

[3] HORÁKOVÁ, M. K problematice bezdomovství. *Sociální politika*, 1995, 10, s. 6-9. ISSN 1802-5854.

[4] KOLEKTIV AUTORŮ. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha : COFET, 2009. 448 s. ISBN 978-80-254-4207-4.

[5] KROUPOVÁ, A. Výchova k lidským právům ve škole – příklad multikulturní tolerance a

interkulturní komunikace. In *Kapitoly z multikulturní tolerance.* Praha : Člověk a jeho práva, 2002, svazek 17, s. 15-33. ISBN 80-902345-5-9.

[6] MATOUŠKOVÁ, I. *Kompendium z psychologie*. Praha : BIVŠ, Aktris, 2009. 168 s. ISBN 978-80-7265-065-3.

[7] MATOUŠKOVÁ, I.; SPURNÝ, J. Pracovní spokojenost a pracovní adaptace. In *Soudobé trendy v jakosti řízení*. Praha : ISQ, 2009. s. 5-15. ISBN 978-80-7265-145-0.

[8] NEDOMOVÁ, A. a kol. *Trh s bydlením a jeho sociální souvislosti*. Pracovní texty. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999.

[9] PAVELKOVÁ, J. *Antropologicko–sociální studie problematiky bezdomovců a žebráků v České republice.* Brno : ECON, 2010. 256 s. ISBN 978-80-86433-50-9.

[10] PAVELKOVÁ, J.; PREUSS, K.; DOLEŽAL, M. Příspěvek k otázce nezaměstnanosti. *Speciální pedagogika*, 2010, roč. 20, č. 1. s. 51-66. ISSN 1211-2720.

[11] PREUSS, K. Strategy: Important Source of Information for Fundamentals Surrounding of Enterprise**.** In *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti.* Praha : SVŠES, 2010, s. 387-391. ISBN 078-80-86744-84-1.

[12] RUCZAJ, M. Přerozdělování a deficit zodpovědnosti. *Agora – studentské noviny,* 2004, č. 8, s. 7. MK E 14663.

[13] VRBKOVÁ, L. *Už nikdy dlužníkem*. Praha : COFET, 2009. 97 s. ISBN 978-80-904396-0-3. http://www.krzlinsky.cz/docDetail.aspx?docid=74212&doctype=ART; [online]. 2010, [2011-01-25].

Doc. RNDr. Jaroslava Pavelková, CSc.
Bankovní institut vysoká škola, a.s.
Nárožní 2600/9
158 00 Praha 5
Česká republika
tel.: +420 251 114 524
e-mail: jpavelkova@bivs.cz

Ekonomická a finanční gramotnost jako významný aspekt sociální stability

Economic and financial literacy as an important aspect of social stability

Jindřich Nový

Abstrakt:

The paper is focused and analysis on the interrelationship of functional literacy as the necessary skills to manage the process of integrating into normal human life. In particular, the content and context of economic and financial literacy as a prerequisite for the smooth integration of people into life processes. It describes the symptoms of failure in social integration processes, such as poverty, indebtedness and other developments in the context of Czech society.

Abstract:

Příspěvek je zaměřen a analýzu souvislostí funkční gramotnosti jako systému nezbytných kompetencí pro zvládání procesu začlenění člověka do běžného života. Zvláště uvádí obsah a souvislosti ekonomické a finanční gramotnosti jako předpokladu bezproblémového začlenění osoby do životních procesů. Popisuje projevy nezvládnutí procesů společenské integrace jako jsou chudoba, předlužení a další v kontextu s vývojem české společnosti.

Klíčová slova:

gramotnost, funkční gramotnost, ekonomická gramotnost, finanční gramotnost,

Keywords:

Literacy, functional literacy, economic literacy, financial literacy,

Gramotnost

Sociální stabilita, integrace a bezpečnost jednotlivce v dynamicky se měnícím prostředí, ve kterém žije, je dlouhodobě budovaná veličina, která vyžaduje aktivní přístup tohoto subjektu. Vyžaduje nejen soustavný zájem o svůj život a podmínky, které ho ovlivňují, ale vyžaduje soustavné učení, vytváření nových schopností a kompetencí, které mu umožní stále zvládat nové životní situace. Mnohé z toho, co člověk v aktivní části života nezbytně potřebuje ho nemohli naučit rodiče, nemohla jej s těmito okolnostmi seznámit ani ve škole. Prostě proto, že o mnohém z toho, co potřebujeme dnes v té době lidé neměli tušení, nebo jen tušení mlhavé.

Ekonomizace společnosti a ekonomická podmíněnost bytí v systému tržní společnosti vedle, celé řady dalších kompetencí vyžaduje, aby se současný člověk seznamoval s ekonomickou realitou. Proto v systému funkční gramotnosti hrají významnou roli jako ekonomická gramotnost, tak gramotnost finanční. Nezvládání těchto zásadních životních kompetencí vede ve svém důsledku k tomu, že se jedinec ocitá ve značně složitých životních situacích, které nezvládá a ocitá se tak v procesu dezintegrace a je vytlačován na okraj společnosti, kde nakonec potřebuje asistenci jiných osob.

Mnoho z uvedených okruhů problémů je dnes terčem pozornosti vědců, pedagogů, psychologů, sociologů a vznikají o těchto souvislostech rozsáhlé vědecké práce, studie a další výstupy. Studenti zpracovávají disertační, diplomové práce. Tento článek má být jen drobným příspěvkem k diskusi o vybraných souvislostech, se kterými se můžeme v této spojitosti setkat.

Podle slovníku cizích slov online je gramotnost vyjádřená jako „schopnost člověka umět číst a psát“[115] Tato definoce je pro dnešek již plně nevystihuje veškeré obsahové souvislosti takto

[115] Slovník cizích slov online. Dostupný z www. [http://slovnik.cizich.slov.online.cz/slovnik-cizich-slov-online-cz/strana-46/ 14.4.2011

obecně pojatého pojmu. Prioritně se předpokládá, že takto pojatou gramotností nás vybaví základní škola a pobyt v rodině. Prosté čtení a psaníjiž nepostačuje k tomu, aby člověk zvládal denní problémy života, aniž by se soustavně nedostával do složitých a neřešitelných situací. Takových, pro kterých řešení prostou schopností číst a psát nemůže zvládat.

Životní realita ve své dynamice generuje neustále nové a nové životní situace, problémy a jejich úspěšné zvládání a překonávání vyžaduje, aby si člověk v průběhu života neustále osvojoval nové informace, transformoval je do použitelných vědomostí a tyto v praxi přetvářel do dovedností, kompetencí, které mu umožní samostatnou a úspěšnou stabilní existenci v turbulentních podmínkách.

Někteří jedinci disponují dostatečnými podněty k neustálému učení, tedy rozšiřování získané elementární gramotnosti, umožňující jim získávat další a další kompetence (schopnosti), za pomoci kterých se s novými trendy vyrovnají a na druhou stranu je nemálo jednotlivců, kteří tyto podněty postrádají a postupně jsou vytlačováni na okraj společnosti. Jsou sice gramotní ve smyslu elementárního pojetí tohoto výrazu, umějí tedy číst a psát a přesto se neumí vyrovnat s reálným životem a postupně u nic dochází k **sociální dezintegraci.**

Pod tímto pojmem lze rozumět „proces narušení strukturální, či funkční jednoty, směřování k rozpadu, eventuálně k zániku sociální skupiny, sociálního systému. Při sociální dezintegraci přestávají fungovat instituce, platit sociální vztahy, normy, vzorce chování, na nichž spočívala předchozí integrace.“[116]

Společnost potom připomíná peloton cyklistů. Přední jezdci ujíždějí méně dynamickým a nové nároky, sofistikovanost životních situací a stále se zvyšující nároky na individuální schopnosti způsobují, že někteří vzadu, když ztratili hlavní skupinu z dohledu přestanou šlapat, ztrácejí nejen kontakt, ale i motivaci a vlastní aktivitu.

Spoléhat tedy co se týče nutné míry a obsahu gramotnosti výhradně na školu by bylo pošetilé, protože realita se jednoduše vyvíjí daleko rychleji než jakýkoliv školský systém.

Příkladem může být naše vlastní empirická zkušenost. Kdy nás kdo ve škole učil o finančním trhu, ekonomických zákonech působení tržního mechanismu, o tom jak nejlépe pracovat s jednotlivými instrumenty finančního trhu tak, abychom zvelebovali svou ekonomickou stabilitu?? I přesto, je to dnes realita, na jejímž zvládnutí je v nemalé míře závislý náš životní úspěch a stabilita. Kdo nás měl naučit pracovat na PC, když v době naší školní docházky o jejich existenci neměl nuikdo ani potuchy? Proč bychom se měli učit anglicky, když vládlo neochvějné přesvědčení, že do kontaktu v praxi s tímto jazykem stejně přijde do kontaktu jen promile populace? Přesto nikdo z nás dnes ani neuvažuje nad tím, že by pracoval bez použití výpočetní techniky a docela běžně pracujeme s anglickým jazykem. Prostě jsme to museli zvládat v procesu individuálního učení.

Elementární pojetí gramotnosti přestalo být vnímáno jako dostačující. Dnes se stále více zabýváme analýzou pojmu **funkční gramotnost** *(Functional Literacy)*

Funkční gramotnost

V našich podmínkách se začal tento pojem užívat šířeji na počátku 90. let minulého století. Řečeno na počátku, jedná se vlastně o stav, kdy člověk umí získané vědomosti učením účinně využít v reálném životě pro řešení důležitých problémů pro jeho bezproblémový chod.

Funkční gramotnost představuje „vybavenost člověka pro realizaci různých aktivit potřebných pro život v současné civilizaci.....Funkční gramotnost bychom tedy mohli označit za vyšší formu

[116] Dostupné z www.sociologie2005.wz.cz/...socialni.../STUD_SocPatologie_pojmy-other.doc. 14.4.2011

gramotnosti, neboť představuje schopnost lidského jedince nejen číst, psát či počítat, ale **účinně realizovat různé činnosti vyžadované současnou dobou.“**[117]

Funkční gramotnost tedy předpokládá kvalitní výuku ve škole, tedy vyučování zaměřené nejen na zapamatování, ale především na aktivní porozumění a schopnost aplikace. Odborníci na tuto oblast (Gavora, Matějů, Průcha, Straková a další) poukazují na tu skutečnost, že ne vždy škola vytváří dostatečné podněty pro založení funkční gramotnosti.

V moderním pojetí je funkční gramotnost charakterizována jako: „ postačující úroveň kvality znalostí, schopností, hodnotových postojů a dalších osobnostních charakteristik, která se požaduje na plné zapojení se dospělého do hospodářského, sociálního a kulturního života dané společnosti, na plnění pracovních funkcí i funkcí mimopracovních a sociálních rolí a životních aktivit.“[118]

Funkční gramotnost je obsahem poměrně široký pojem. Není jednoduché přesněji vymezit, které kompetence do tohoto systému s jakou prioritou zařadit. Obecně se hovoří o:

- Literární gramotnosti
- Dokumentové gramotnosti
- Numerické gramotnosti

Samozřejmě všechny tyto zásadní linie se opírají stejně jako učení o problém nakládání s informacemi. Potom přiřazujeme další klíčovou kompetenci

- **Informační gramotnost** – „tedy schopnost efektivně vyhledávat a hodnotit informace vztahující se k určité potřebě....K dosažení informační gramotnosti musí být jedinec schopen rozeznat, kdy potřebuje informace, a dále je vyhledat, vyhodnotit a efektivně využít. Informačně gramotní lidé se naučili, jak se učit. Vědí, jak se učit, protože vědí, jak jsou znalosti pořádány, jak je možné informace vyhledat a využít je tak, aby se z nich další mohli učit. Jsou to lidé připravení pro celoživotní vzdělávání, protože mohou vždy najít informace potřebné k určitému rozhodnutí či k vyřešení daného úkolu.“[119]

Mezi další často uváděné typy funkčních gramotností, které mají důležité místo v systému kompetencí nezbytných pro bezproblémové zvládání nejrůznějších životních situací jsou např.:

- **Mediální gramotnost** – na jedné straně schopnost účelného využití sdělovaacích prostředků, umět rozlišit seriozní a neseriozní informace a na druhou stranu nepodlehnout manipulaci rklamy a medií a nenechat se zahltit balastními informacemi.
- **Technická gramotnost** – schopnost využívat a obsluhovat základní technické prostředky usnadňující a umožňující běžný životní standard. Mobilní telefon, domácí elektrospotřebiče, sdělovací techniku atd.
- **Pracovní gramotnost –** schopnost umět komunikovat na trhu práce, umět si najít zaměstnání, schopnost komunikace v pracovním kolektivu, řešení pracovních situací
- **Zdravotní gramotnost –** schopnost péče o vlastní zdraví, mít přehled o řešení životních situacích spojených s nemocí, úrazem atd. Schopnost vyhledat radu a pomoc.

K praktické orientaci v životě patří základní dovednosti – schopnost participovat na utváření kvality svého reálného života v měnících se podmínkách. Nízká, nebo naopak vysoká úroveň funkční gramotnosti se stává nejen faktorem konkurenceschopnosti jednotlivce na pracovním

[117] Srov. RABUŠICOVÁ, M. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu.* Brno: Masarykova univerzita, Georgetown. ISBN 80-210-2858-0 (MU), ISBN 80-86251-14-4 (G), 2002. s.24

[118] Srov. ŠVEC, Š. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike.* Bratislava: Iris 2002

[119] Srov. LANDOVÁ, H. *Informační gramotnost – náš problém(?): Úvodník k novému sloupku Ikara.* Ikaros [online]. 2002, č. 08 [cit. 2011-04-14]. Dostupný na www.World Wide Web. ISSN 1212-5075

trhu, ale především základem pro životní stabilitu vlastní a své rodiny. Naopak nízká úroveň funkční gramotnosti vede ve svém důsledku k vytlačování těchto jednotlivců na okraj společnosti. Nejedná se přitom jen o kteroukoliv z jakýchkoliv menšin, ale o celé spektrum osob, které tento proces z nejrůznějších důvodů nezvládají.

Celkově lze tedy říct, že se jedná o označení jistého způsobu chování, které směřuje ve svém celku k tomu, aby jedinec dosahoval svých cílů na základě aktivovaného inovovaného potenciálu schopností tak, aby dovedl ovlivnit svou pozici v reálném prostředí. (např. viz. Pelán, www.andromedia.cz).

V letech 1994-1998 byl zkoumán reprezentativní vzorek světové populace ve věku 15-65 let z hlediska funkční gramotnosti. Po uzavření celkového hodnocení byly zveřejněny zajímavé výsledky ve „Zprávě o rozvoji lidstva OSN“ (2002) kde bylo uveřejněno následující **pořadí z hlediska funkční negramotnosti**:[120]

Portugalsko	48,0%
Polsko	42,6%
Maďarsko	33,8%
Irsko	22,6%
Velká Británie	21,8%
USA	20,7%
Česká republika	15,2%
Německo	14,4%

Vedle již výše uvedených funkčních kompetencí je jednou z nejdůležitějších schopností, která výrazně ovlivňuje stabilitu života a jeho perspektivy a má nejvýraznější dopady, když není zvládána **ekonomická a finanční gramotnost.**

Finanční gramotnost

Je součástí šířeji pojímané **ekonomické gramotnosti,** která navíc zahrnuje např.:

- schopnost v konkrétních podmínkách si zajišťovat příjem,
- zvažovat důsledky osobních rozhodnutí na současný a budoucí příjem,
- orientaci na trhu pracovních příležitostí,
- schopnost rozhodovat o výdajích

Finanční gramotnost představuje soubor dovedností a znalostí, které umožňují, díky informovanosti realizovat efektivní rozhodnutí založené na schopnosti analyzovat a spravovat osobní finanční prostředky.

V rámci finanční gramotnosti hovoříme o schopnosti orientace v základních finančních otázkách, správně vyhodnocovat osobní finanční situaci v kontextu s celkovou ekonomickou situaci. Umět se orientovat v aktuální situaci na finančním trhu a zvládat i zátěžové situace v této oblasti. Umět najít a využít včas odbornou pomoc.

Situace na finančním trhu a analýza reálné situace řady osob a domácností v posledních letech přivedly vládu České republiky k zásadnímu rozhodnutí. Vláda svým usnesením č. 338 ze dne 10. května 2010 přijala zásadní dokument „Národní strategie finančního vzdělávání 2010.“ V tomto dokumentu je uvedená definice finanční gramotnosti:

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na

[120] Viz. MOKRÝ, R. *Britské listy* Uveřejněno 18.5.2004. Dostupné z www.britske-listy.cz

trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní a rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“[121]

Finanční gramotnost v sobě zahrnuje tři vzájemně propojené složky:

- **peněžní gramotnost** to jsou kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi
- **cenovou gramotnost** kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům
- **rozpočtovou gramotnost** kompetence nezbytné pro správu osobního a rodinného rozpočtu i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska

K finanční gramotnosti se dále pojí zvláště:

- **gramotnost numerická**
- **gramotnost informační**
- **gramotnost právní**

Ve zmíněném základním dokumentu jsou uvedené **prioritní oblasti pro budoucí rozvoj finančního vzdělávání**, tedy kam je nezbytné zaměřit hlavní pozornost v přípravě vytipovaných skupin obyvatel, které se budou systému finančního vzdělávání účastnit, jinak řečeno, na jaké oblasti se musí systém přípravy v rámci finančního vzdělávání zaměřit:

- aktivní a odpovědná účast na finančním trhu
- prevence proti předlužení
- zajištění na stáří[122]

Systém finančního vzdělávání a dosahování finanční gramotnosti je v tomto dokumentu rozděleno do dvou pilířů:

- Systém finančního vzdělávání na základních a středních školách
- Systém tzv. dalšího vzdělávání dospělých

Z hlediska organizačně technického se zá být snáze realizovatelným první pilíř realizace sytému finančního vzdělávání, protože k tomu jsou ustaveny běžně fungující instituce – školy s profesionálně připraveným sborem školitelů – učiteli a systémem předávání kompetencí. Co se týče účastníků, tak tito mají obsah výuky určen rámcovými výchovnými plány a tak je pro ně systém in formací, který je jim předkládán vlastně povinnou formou přípravy.

Je znatelné, že tato forma finančního vzdělávání je poměrně solidně pokrytá jak strategickými dokumenty vlády, metodickými materiály a systémem přípravy lektorů, tak i poměrně širokou škálou literatury. Problémem je, že adresáti tohoto vzdělávání a nositelé těchto důležitých informací vzhledem ke svému věku a své pozici v rodinách často o financích nerozhodují a nerozhodují ani o aktivitách rodiny, které jsou příčinou mnohdy komplikované životní situace. Je to ovšem nezanedbatelný vklad do jejich životní perspektivy na nejbližší životní období. Nejbližší proto. Že dynamika životních realit jistě i tyto osoby přivede za jistý čas do nových a nezvyklých situací. Existuje však reálný předpoklad, že takto připravovaní jednotlivci pochopili, že základem jejich životní ekonomické a finanční stability je jejich neustálý aktivní postoj a zájem o dění kolem nich a k aktivnímu učení se novým souvislostem a způsobů jejich zvládání.

Problematičtější se z tohoto úhlu pohledu jeví již dospělá populace nacházející se mimo vliv systémů školské docházky.

[121] Národní strategie finančního vzdělávání 2010. Dostupný z www. [http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ft_strategie_financniho_vzdelavani_55251.html]
[122] Tamtéž s. 14-15

Důsledky nezvládání ekonomické a finanční gramotnosti

Velká část současné tzv. „střední a starší generace“ (osoby ve věku od 35 let výše) se ve své povinné školní docházce a v následných formách vzdělávání jen v minimální míře setkala s cíleným působením na získávání schopností kompetencí) v oblasti ekonomické a finanční gramotnosti. Chybí jim přirozená empirocká životní zkušenost, kteoru mohli získat v rodině od svých předků v této oblasti, protože několik předchozích generací nebylo vystaveno tlaku tržní ekonomiky.

Tento deficit se následně projevuje v jejich omezené schopnosti reagovat odpovídajícím způsobem na problém, které jsou před ně v této oblasti stavěny.

Občané se dostávají do nejrůznějších životních situací ato jak přirozených, které dělíme na biologické (narození, dospívání, stáří), tak sociálních (založení rodiny, studium, zaměstnání), ak ale také nepřirozených, jako jsou biologicky podmíněné situace (nemoc, invalidita), tak i sociálně determinované životní situace (ztráta zaměstnání, osamění, změna sociální role atd). Právě ve složitých životních situacích je nejvíce potřebné nacházet odpovídající řešení. Pokud je tito lidé nenachází, dochází postupně k jejich sociální dezintegraci, která má různé příčiny, různý základ, intenzitu i projevy.

V některých životních situacích jsou lidé ohrožováni různými faktory jako např.:

- Ztrátou zaměstnání (podstatným snížením příjmů, změnou socilání role)
- Mimořádnými finačními výdaji (splátky hypoték, splátek apod.)
- Nečekanými životními komplikacemi a omezeními (zdravotními,, sociálními)

Nezvládání výše uvedených situací je často zaviněno současným masivním působením skupiny faktorů, jako jsou:

- Novost životní situace
- Obava z reakcí a chování okolí
- Zklamání ze sebe sama

Tyto psychosociální faktory bývají doprovázeny bezradností , pasivitou a hledáním nerálných řešení u velkých skupin osob. Takovými situacemi jsou

- Ztráta zaměstnání
- Rozvod manželství a řešení bytové otázky
- Trest a návrat z výkonu trestu
- Stáří, změna ekonomických podmínek v důchodu
- Úmrtí člena rodiny
- Invalidita nebo dlouhodobé zdravotní omezení, atd.

Sociální vyloučení a dezintegrace jsou důsledkem kombinovaného působení těchto patologických faktorů. Do potíží se však dostávají ve finanční oblasti i lidé, kteří zůstali těchto sociálně devastujících faktorů ušetření. Nebezpečí spočívá v současnosti hlavně v nových formách, v jakých se sociální dezintegrace šíří.

Relativně novými jevy jsou elitářství (aby mohla existovat „elita“ musí existovat „spodina.“, oddělování (satelitní města s vlastní kulturou života) atd.

Jak již bylo uvedeno základem pro získávání nezbytných kompetencí pro zvládání životních rolí je učení (vzdělávání). Jaká bude situace v této oblasti v souvislosti s tím, co se očekává v sociálně ekonomické realitě zítřka? Zlepší situaci nově zaváděné poplatky za studium, růst životních nákladů studentů (stejně jako ostatních obyvatel), koncentrace škol do velkých center atd.? Nebo budou vznikat nové příčiny pro sociální dezintegraci především ve vrstvách méně majetných obyvatel?

Základními patologickými projevy nezvládání procesů v oblasti ekonomické a finanční gramotnosti ve společnosti jsou především:

Předlužení jednotlivců a domácností. Na pčátku roku 2011 představovaly celkové dluhy českých domácností podle údajů České národní banky částky 1,138 bilionu korun.. Průměrně tedy připadá na jednu domácnost částka 265 000Kč. Největší položkou jsou dluhy za bydlení – 740 mld Kč (65%), dluhy na spotřebu – 266 mld Kč (23,5%) a zbytek tvoří ostatní dluhy. Absolutní výše dluhů není alarmující v porovnání se zeměmi Evropské unie, ale tempro růstu zadlužování bylo za roky 1999-2008 téměř dvojnásobné ve srovnání se zeměmi eurozóny.[123]

Chudoba. Označuje sociální status člověka vyznačující se hmotným nedostatkem. Tento pojem je spojen se značnou hmotnou nouzí, nedostatkem kvalitních potravin, pitné vody, ošacení, špatné situace v bydlení, zdravotní péči a vzdělání.

Podle údajů uveřejněných na serveru Euroactiv.cz dne 19. ledna 2010 je tomuto riziku v České republice vystaveno 9% obavatelstva. Nejhorší je situace v Lotyšsku (26%), Rumunsku (23%), Bulharsku (21%) a Španělsku (20%).

Z výsledků šetření *Životní podmínky 2009* byla vypočtena hranice chudoby ve výši 109 184Kč na spotřební jednotku domácnosti. Uvedeného příjmu nedosáhlo 8,6% osob žijících v soukromých domácnostech v České republice.[124]

Tyto a další skutečnosti dokumentují, jak složitá je situace v této oblasti a že je nezbytné věnovat kultivaci finanční gramotnosti dospělé populace v rámci druhého pilíře systému finančního vzdělávání věnovat značnou pozornost.

Situace v tradičně pojímaných problémových skupinách obyvatel, jako jsou etnické a národnostní menšiny jsou poměrně dlouhodobě monitorovány vládními úřady, neziskovými organizacemi, ale velmi malá pozornost je věnována té části „většinové“ populace, která se do tohoto systému nezapojuje a při tom tvoří převážnou část populace a může se vzhledem ke komplikované ekonomické situace dostat velmi snadno do značných potíží.

Je proto nezbytné hledat nové formy komunikace se všemi segmenty dospělé populace a úměrně jejich možnostem nacházet motivační programy jak je zapojit do aktivní spoluúčasti na řešení jejich současných i budoucích životních situací spojených s ekonomickými a finančními skutečnostmi.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] BURDOVÁ, P., MATĚJŮ, P. *Jak lze zjistit funkční gramotnost? Dimenze funkční gramotnosti a její měření v projektu SIALS*. In *Funkční gramotnost dospělých. Národní zpráva z projektu SIALS. Část 1. Hlavní výsledky*. Praha: Konsorcium DoÚ AV ČR a SC&C, 1998. Kapitola 2. s. 23 – 47.

[2] DOLEŽALOVÁ, J. *Funkční gramotnost – proměny a faktory gramotnosti ve vztazích a souvislostech.* Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta, Gaudeamus, 2005. 88 s. ISBN 80-7041-115-5.

[3] GAVORA, P. *Čítanie a písanie v životných situáciách: Funkčná gramotnost.* In *Paedagogica. Ročník 15. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského. Filozofická fakulta, 2000a. s. 19-40. ISBN 80-223-1425-3.

[123] Viz. DUBSKÁ, D. *Zpráva o vývoji zadluženosti v České republice.*. [online] Český statistický úřad. Dostupné na www.czso.cz. [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1151-08]

[124] Životní podmínky (EU-SILC)[online] 17.3.2011. [cit. 2011-04-14] Dostupný z www.[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/3012-10]

[4] LANDOVÁ, H. *Informační gramotnost- náš problém (?): Úvodník k novému sloupku Ikara.* Ikaros [online] 2002, č. 08 [cit. 2011-04-14] ISSN 1212-5075.

[5] RABUŠICOVÁ, M. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*. Brno: Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, Georgetown, 2002. 199 s. ISBN 80-210-2858-0 (Masarykova univerzita), ISBN 80-86251-14-4 (Georgetown).

[6] ŠVEC, Š. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike* Bratislava: Iris 1995. ISBN 80-901294-4-0.

RSDr. Jindřich Nový, Ph.D.
Západomoravská vysoká škola Třebíč, o.p.s.
Okružní 935
Třebíč
e-mail: jindrich_novy@email.cz

Finanční vzdělávání - důležitý aspekt integrace jedince ve společnosti

Financial education - an important aspect of integration in a society

Dagmar Jakubcová

Abstrakt:

V současné době dochází k nárůstu poskytovaných půjček a úvěrů a v této souvislosti roste také počet domácností, které mají problémy se splácením svých dluhů. Roste zadluženost jak vysokopříjmových domácností, tak také domácností s příjmy na úrovni životního minima, tedy rodin sociálně slabých. Nárůst zadluženosti v některých případech vede k předlužení, což znamená, že dlužník nemá dostatečné příjmy ke splácení vlastních závazků a na uspokojování každodenních životních potřeb. Zadlužování se stává společenským problémem, který je dán mnoha faktory a jedním z nich je také neschopnost orientovat se na finančním trhu, neznalost právních předpisů. V této souvislosti subjekty veřejné správy, vzdělávací instituce, ve shodě se spotřebitelskými a profesními sdruženími, se shodly na vytvoření systému finančního vzdělávání pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti v ČR. Přínosem je také důležitá role veřejnoprávních a soukromých médií, a to z pohledu poskytování informací z finanční oblasti.

Abstract:

Currently, there is an increase in loans and credits provided to consumers and consequently, a growing number of households are having trouble paying off their debts. The insolvency of households with high income is growing as well as the insolvency of households with income at subsistence level, i.e. underprivileged families. The increase in debt in some cases leads to insolvency which means that the borrower does not have sufficient income to pay off his or her own commitments and to meet daily necessaries of life. Indebtedness becomes a social problem, which is determined by many factors one of which is the inability to focus on the financial market, ignorance of law. In this respect, the government agencies and educational institutions , together with consumer and professional associations have agreed on the creation of a system of financial education for raising the level of financial literacy in the Czech Republic. Public and private media also play an important and beneficial role in terms of providing information regarding the financial area.

Klíčová slova:

finanční vzdělávání, zadluženost domácností, předluženost, spotřebitel, finanční gramotnost, finanční trh

Key words:

Financial education. Household debt. Insolvency, consumer. Financial literacy. Financial market.

Úvod

V současné době dochází k zadlužování obyvatelstva a život na dluh se stává běžnou součástí našeho života. Půjčit si peníze je dnes dostupné pro převážnou část obyvatelstva. S reklamou, která nabízí za výhodných podmínek půjčky a jiné finanční produkty, se setkáváme v médiích každodenně. Pojmy jako peníze, peněžní vztahy, hypotéky, kontokorent a další nás seznamují s možnostmi finančního trhu, s jeho produkty, výhodami nabídek jednotlivých bankovních domů. Ze všech sdělovacích prostředků na nás útočí reklama, která nabízí výhodné podmínky pro poskytnutí půjček a jiných finančních produktů. Ale umí se každý z nás v tom množství poskytovaných informací, nabídek služeb a finančních produktů orientovat, rozumíme jazyku bankovních úředníků? Dokážeme si z nabídky vybrat pro nás tu nejvýhodnější tak, abychom efektivně nakládali se svými finančními prostředky?

V této souvislosti roste potřeba finančního vzdělávání pro každého občana, který chce efektivně hospodařit se svými finančními prostředky. Z dostupných statistik České národní banky a Českého statistického úřadu vyplývá, že rychle roste zadluženost domácností a bohužel dochází

také k nárůstu nesplacených úvěrů. Do určité míry zcela jistě tento nárůst souvisí s úrovní finanční gramotnosti občanů – spotřebitelů a klientů.

Vláda ČR již v roce 2005 svým usnesením č. 1594 o zlepšení podmínek v bankovním sektoru uložila úkol ministrům financí, školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a ministru průmyslu a obchodu připravit systém budování výuky finanční gramotnosti na základních a středních školách a systém účinné kontroly dodržování podmínek ochrany spotřebitele na finančním trhu.

V souladu se Strategií finančního vzdělávání byl zpracován dokument Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. Dokument uvádí, že posílení finanční gramotnosti na základních a středních školách je jedním ze dvou pilířů Národní strategie finančního vzdělávání. V této počáteční fázi vzdělávání je garantem implementace stát prostřednictvím MŠMT. V další fázi, v oblasti celoživotního vzdělávání, budou implementaci zajišťovat především subjekty finančního trhu a další organizace. V České republice vznikají občanská sdružení, která organizují ve spolupráci s Úřady práce v rámci celoživotního vzdělávání vedle počítačových kurzů také programy vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti.

Finanční gramotnost

Finanční gramotnost je v dokumentu Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách definována jako soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb.

Osobní finanční gramotnost můžeme definovat jako schopnost analyzovat a spravovat osobní nebo rodinné finanční prostředky, které mají vliv na materiální blahobyt. To zahrnuje schopnost činit správná finanční rozhodnutí, rozvíjet schopnost diskutovat o penězích a finančních otázkách, plánovat svou budoucnost s ohledem na finance a správně reagovat na osobní životní události s ohledem na vlastní finanční situaci. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat svůj rozpočet s ohledem na měnící se životní situace. Finanční gramotnost jako správa osobních/rodinných financí zahrnuje tři složky: gramotnost peněžní, cenovou a rozpočtovou.

Peněžní gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.).

Cenovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci.

Rozpočtovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu osobního/rodinného rozpočtu (např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů) a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska.

Rozpočtová gramotnost zahrnuje také dvě složky specializované: správu finančních aktiv (např. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (např. úvěrů nebo leasingu). To předpokládá orientaci na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci.

Standardy finanční gramotnosti

MŠMT připravilo systém budování finanční gramotnosti pro základní a střední školy a v oblasti celoživotního vzdělávání pak budou realizovat finanční vzdělávání např. neziskové organizace nebo spotřebitelská sdružení.

Pro počáteční vzdělávání byly vymezeny pro různé cílové skupiny tři standardy finanční gramotnosti:

- Standard finanční gramotnosti pro žáky 1. stupně základních škol
- Standard finanční gramotnosti pro žáky 2. Stupně základních škol
- Standard finanční gramotnosti pro žáka střední školy.

Standardu finanční gramotnosti dospělého občana by měl odpovídat standard finanční gramotnosti žáka střední školy.

Znalosti studentů vysokých škol

Úroveň finanční gramotnosti studentů vysokých škol by tedy měla v současné době odpovídat standardu finanční gramotnosti dospělého občana. V této souvislosti není bez zajímavosti uvést výsledky jednoduchého znalostního testu, či spíše sondy, z oblasti finanční gramotnosti, který vyplnili studenti technických oborů Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava. Jedná se o dvě skupiny studentů, test zpracovali studenti prezenčního bakalářského studia, tedy občané ve věku 19 – 23 let, kteří se teprve začínají zajímat např. o možnosti poskytování úvěrů na bydlení, o možnosti spoření a investování. Druhou skupinu tvořili studenti kombinovaného studia, tedy občané ve věku 23 – 51 let, kteří mnohá finanční rozhodnutí již realizovali. Test měl 22 otázek, ve kterých studenti označili jednu správnou odpověď z nabízených variant.

Tab. 1 Počet správných odpovědí u studentů prezenčního studia

Text	18 - 22		13 - 17		8 - 12		méně než 8		Celkem	
	abs.poč.	%	abs.poč.	%	abs.poč.	%	abs.poč.	%	abs.poč.	%
PS - ženy	1	3,7	17	63	9	33,3	0	0	27	100
PS - muži	2	2,6	40	52,6	32	42,1	2	2,6	76	100
PS - celkem	3	2,9	57	**55,3**	41	**39,8**	2	1,9	103	100

Otázky v testu finanční gramotnosti vycházely z pojmů běžného života, se kterými se občané při poskytování úvěrů, při realizaci spoření nebo v souvislosti s investováním setkávají. Jak z výsledků vyplývá, znalosti studentů prezenčního bakalářského studia byly průměrné až lehce podprůměrné.

Tab. 2 Počet správných odpovědí u studentů kombinovaného studia

Text	18 - 22		13 - 17		8 - 12		méně než 8		Celkem	
	abs.poč.	%	abs.poč.	%	abs.poč.	%	abs.poč.	%	abs.poč.	%
KS - ženy	8	32,0	15	60,0	2	8,0	0	0	25	100
KS - muži	21	31,3	44	65,7	2	2,9	0	0	67	100
KS - celkem	29	31,5	59	64,1	4	4,3	0	0	92	100

Při srovnání výsledků obou skupin vidíme, že znalostní úroveň studentů kombinovaného studia je zcela jasně vyšší. Tento fakt můžeme vysvětlit tím, že tito občané se již v praxi setkali s finančními produkty peněžních domů, že se sami zajímali o možnosti spoření nebo čerpání úvěrů a půjček.

Obě skupiny studentů absolvovaly střední školy a v průběhu studia na vysoké škole mohli studenti získat další vědomosti z této oblasti. Mnohdy překvapující je pak porovnání správných odpovědí u některých vybraných otázek.

Tab.3 Prezenční studium - podíl správných odpovědí (100 % = 103 studenti)

Text otázky	Muži	Ženy	Celk.	%
Na jakou dobu se minimálně uzavírá smlouva o stavebním spoření?	15	7	**22**	**21,4**
Pro koho je určen osobní bankrot?	39	13	**52**	**50,5**
Který údaj nejlépe ukazuje, kolik Vás bude půjčka skutečně stát?	33	8	**41**	**39,8**
V čem je hlavní výhoda nákupu automobilu na úvěr před leasingem?	67	24	**91**	**88,3**
Co je to refinancování hypotéky?	43	18	**61**	**59,2**
Co je to konsolidace dluhů?	47	19	**66**	**64,1**
Jaký je rozdíl mezi kreditní a debetní kartou?	27	7	**34**	**33,1**

Zajímavé je zjištění, že i přes velkou popularizaci a informovanost o podmínkách stavebního spoření studenti neví, na jakou dobu se uzavírá smlouva o stavebním spoření. Je naopak asi velmi vysoká informovanost podmínek nákupu automobilu, protože zde takřka 90% studentů zná výhody nákupu automobilu na úvěr před leasingem. Platební kartu v současné době využívá velká část populace, ale podle počtu správných odpovědí lze odvodit, že velká část občanů rozdíl mezi kreditní a debetní kartou nezná.

Tab. 4 Kombinované studium - správné odpovědi (100 % = 92 studentů)

Text otázky	Muži	Ženy	Celk.	%
Na jakou dobu se minimálně uzavírá smlouva o stavebním spoření?	29	11	**40**	**43,5**
Pro koho je určen osobní bankrot?	51	20	**71**	**77,2**
Který údaj nejlépe ukazuje, kolik Vás bude půjčka skutečně stát?	53	18	**71**	**77,2**
V čem je hlavní výhoda nákupu automobilu na úvěr před leasingem?	63	25	**88**	**95,7**
Co je to refinancování hypotéky?	60	23	**83**	**90,2**
Co je to konsolidace dluhů?	60	23	**83**	**90,2**
Jaký je rozdíl mezi kreditní a debetní kartou?	28	9	**37**	**40,2**

Když se podíváme na výsledky druhé skupiny, což jsou studenti kombinovaného studia, tak je na první pohled patrné, že procento správných odpovědí je podstatně vyšší. Ale i zde vystupuje neinformovanost v oblasti stavebního spoření, což je vzhledem k značné popularizaci tohoto produktu překvapivé, a naopak, jako u předchozí skupiny je zde téměř stoprocentní znalost možností nákupu automobilů.

Závěr

Z vyhodnocení této sondy nelze vyvozovat závěry pro celou populaci České republiky, protože zde se zúčastnili pouze studenti vysoké školy a u těch lze předpodkládat, že v průběhu studia získávají informace k finanční gramotnosti z portfolia mnoha zdrojů, vč. některých studovaných předmětů.

Z výsledků komplexního Měření finanční gramotnosti dospělé populace ČR (r. 2010), projektu Ministerstva financí a České národní banky ale vyplývá, že finanční vzdělanost dospělé populace v České republice je nízká, a proto je nutné výrazně zvýšit finanční gramotnost občanů, která pak mimo jiné vede k lepší orientaci na finančním trhu, vede k případnému řešení obtížných finančních situací. Finančně gramotný občan se lépe orientuje při správě hotovostních a bezhotovostních peněz, je schopen stanovit si finanční cíle a dokáže porovnat a zvolit pro své potřeby nejvhodnější produkty.

Zde je prostor pro subjekty finančního trhu, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, které mohou v rámci svých aktivit realizovat vzdělávání a rozšiřování informací v oblasti finanční gramotnosti.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] SMRČKA, L.: *Rodinný rozpočet a společnost spotřeby*. 1. vydání. Praha: Kamil Mařík - Profesional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86946-78-8.

[2] SMRČKA, L: *Osobní a rodinné finance*. 1. vydání. Praha: Kamil Mařík - Profesional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86-946-41-2

[3] FILIP, M. *Osobní a rodinné bohatství. Kam s penězi*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-72179-416-3

[4] *Privátní finance*. Brno: AWD Česká republika s.r.o, 2011. 27 s.

[5] *Národní strategie finančního vzdělávání*. [online]. 2010. Dostupné z www: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzdelavani_MF2010.pdf

Ing. Dagmar Jakubcová
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
Katedra společenských věd
Tř. 17 listopadu 15
708 33 Ostrava – Poruba
tel.: + 420 596 991 760
e-mail: dagmar.jakubcova@vsb.cz

Výživné a exekútor

Maintenance and axecutor

Andrea Farkašová

Abstrakt:

Postavenie exekútora, jeho práva a povinnosti upravuje zákon NR SR č.233/1995 Z.z.. Jeho osobitnou úlohou v rámci sociálnej politiky je zabezpečovať i výkon rozhodnutia súdov vo veciach výživného na maloleté, nezaopatrené deti, ale i v rámci zabezpečenia rovnakého sociálneho postavenia jednotlivých členov rodiny. V rámci výkonu súdnych rozhodnutí je jeho postup daný rozhodnutím súdu vydaným v občiansko-právnom konaní alebo v trestnom konaní. Samotný výkon rozhodnutia vo veciach výživného spočíva v prvom rade v nenásilnom postupe pri vykonávaní exekúcie formami, ktoré umožňuje a pripúšťa zákon. Na mieste je, ale i otázka určitej represie zo strany súdneho exekútora, ktorá bola umožnená novelou a doplnením zákona, a to možnosťou návrhu na zadržanie vodičského preukazu povinnému. V rámci výkonu svojej činnosti je dôležitou i otázka spolupráce s orgánmi štátnej správy, a to najmä úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, a to najmä v súvislosti s pomocou štátu matkám detí poskytovaním tzv. náhradného výživného.

Abstract:

Position of executor, his rights and obligations are governed by the law NR SR č.233/1995 Coll. Its specific role in social policy is to ensure enforcement of the courts in matters of maintenance for the minor, dependent children, but also within the same social security status of individual family members. In the exercise of judicial decisions is the procedure that a court decision issued in civil or criminal proceedings. Actual enforcement of maintenance matters lies primarily in non-violent approach to the implementation of performance by enabling and legally permissible. On-site, but also a question of repression by a bailiff, who was authorized changes and amendments to the Act, and the possibility to apply for a license to mandatory detention. As part of its activities, it is important to consider the interaction with state authorities, particularly the offices, social affairs and family, and particularly in relation to the promotion of the mother of children by so-called. replacement maintenance.

Kľúčové slová:

výživné ,exekútor ,štát ,náhradné výživné, vymáhanie

Keywords:

Maintenance. Executor. State. Replacement maintenance. Recovery

Jedným z cieľov priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je uľahčiť každodenný život občanov, čo sa týka uplatňovania ich práv, ako aj prípadov, keď sa potrebujú obrátiť na súdnych exekútorov, kvôli presadeniu týchto práv. Žijeme v demokratickej spoločnosti, ktorá inštitút súdneho exekútora konštituovala s cieľom zabezpečiť vymožiteľnosť práva u určitých skupín spoločnosti, ktoré nerešpektujú právoplatné a vykonateľné rozhodnutia.

Štát zveril zákonom č. 233/1995 Z.Z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti v znení neskorších predpisov vykonávanie núteného výkonu súdnych a iných rozhodnutí fyzickým osobám – súdnym exekútorom. Exekútor je štátom určenou a splnomocnenou osobou na výkon exekučnej činnosti, svoju činnosť vykonáva nestranne a nezávisle, pri výkone svojej činnosti je viazaný len Ústavou SR, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, zákonmi a inými všeobecne záväznými právnymi predpismi, vydanými na ich vykonanie a rozhodnutiami súdu vydanými v exekučnom konaní. Z právneho postavenia exekútora vyplýva priamo z Exekučného poriadku, že v exekučnom konaní vykonáva exekútor úlohy štátneho orgánu.

Súdny exekútor z pohľadu verejnosti je ten, čo môže za vypratanie bytu, je ten, ktorý spôsobil, že rodina je v hmotnej núdzi, pretože siahol na mzdu, dôchodok, zablokoval účet, predal hnuteľné veci alebo dokonca nehnuteľnosti. Nie je zaujímavé ani „dôležité“ zisťovať prečo tak

koná. To už nie je až taká „spoločenská senzácia“. Koho už len zaujíma, že existuje právoplatné a vykonateľné rozhodnutie, ktoré povinný ignoruje a súdny exekútor na návrh oprávneného, ktorý utrpel benevolentným postojom povinného, zabezpečuje len vynutiteľnosť práva.

Exekútor napriek tomu, že je zástupcom štátu si všetky nielen účelne vynaložené náklady, ale aj režijné platí sám z vlastných peňažných prostriedkov, pretože oprávnení odmietajú platiť akýkoľvek preddavok. Súdny exekútor musí pracovať bez preddavku, ak je tak rozhodnuté súdom, alebo súd nemá na preddavky(hoci do poverenia uvádza, že súdnemu exekútorovi poskytol preddavok pri výživnom v sume xy.)

Exekúcia by mala nasledovať po občiansko-právnom alebo trestno-právnom konaní, inak stráca svoj zmysel, inak prestane byť exekúcia významnou zárukou splnenia povinnosti dlžníkmi. Ako príklad možno uviesť eminentný záujem našej spoločnosti na zabezpečení včasného a plynulého uspokojovania pohľadávok na výživné maloletých detí, tvoriacich významnú časť exekúcií. Skúsenosti z praxe hovoria, že u povinných osôb mnohokrát existencia ustanovenia § 207 Trestného zákona o trestnej zodpovednosti zanedbania povinnej výživy, nie je dostačujúcim mechanizmom, v konečnom dôsledku zabezpečujúcim dôsledné vynútenie práva maloletých detí na výživné.

V rovine trestno-právnej, ale i občianskoprávnej páchateľov stíhaných pre prečin zanedbania povinnej výživy podľa § 207 Tr. zák. je možné vo všeobecnosti rozdeliť do 3 skupín:

1. Páchatelia, ktorí sa tohto prečinu dopustili z dôvodu prechodnej neschopnosti výživné platiť (napr. pre stratu zamestnania, chorobu a pod.).V týchto prípadoch je úloha súdneho exekútora zanedbateľná, nakoľko vo väčšine prípadov prichádza k plateniu výživného, a to i dlžného ihneď po tom ako príde k zlepšeniu a stabilizácii ich finančnej situácie.
2. Páchatelia, ktorí sa tohto prečinu dopúšťajú z akéhosi „trucu“ voči svojej bývalej partnerke, a týmto spôsobom sa snažia takýmto „vydieraním“ dosiahnuť ústupok zo strany bývalého partnera v iných majetkových sporoch, resp. takouto formou „pomsty“ riešia, napr. otázku styku s dieťaťom v zmysle „nemohol som sa s dieťaťom stretnúť, nedostaneš výživné.“ Tu možno konštatovať, že právna úloha súdneho exekútora tu má svoje miesto, keďže hrozba, napr. trvalého príkazu zrážok zo mzdy v spojení s ďalšími nákladmi, ako sú odmena exekútora vo väčšine prípadov dospeje k tomu, že prichádza k plneniu v časti výživného.
3. Páchatelia, ktorí sa skutku dopúšťajú vzhľadom na svoju finančnú situáciu a sociálny status. Tu ide väčšinou o osoby, ktoré sa do takejto situácie dostali vlastným zavinením, napr. bezdomovci. Tu možno hovoriť o absolútnej neúčinnosti exekučného konania, nakoľko títo ľudia nemajú žiadny príjem, žiadny majetok a sú si vedomí toho, že exekútor nemá žiadne možnosti ako uspokojiť pohľadávku voči matke dieťaťa, či dieťaťu samotnému.

Zákonom č. 84/2009 Z.z. bol zavedený nový spôsob exekúcie – zadržanie vodičského preukazu, ktorého realizáciu vykonáva policajný orgán. Táto zmena mala za cieľ zrýchliť a zefektívniť vymoženie výživného v záujme naplnenia práv dieťaťa. Na mieste je, ale i otázka určitej represie zo strany súdneho exekútora, ktorá bola umožnená novelou a doplnením zákona, pretože veľakrát ide len o vybavovanie účtov medzi účastníkmi konania, a to oprávneným a povinným a exekútor má za úlohu len plniť príkazy účastníkov. V súvislosti so zadržaním vodičského preukazu sa vynára otázka, či takýto spôsob vykonávania exekúcie nie je v skutočnosti kontraproduktívny. Vyvstáva tu otázka, či formulácia „ keď máš na benzín, musíš mať aj na výživné“ je tou vhodnou paralelou. Nejedná sa totiž, len o situáciu, keď človek, ktorý sa náhle stal nezamestnaným nebude obmedzený v možnosti ďalšieho zamestnania, keď eventuálny zamestnávateľ bude vyžadovať aj vodičský preukaz. Takýto človek môže byť

handicapovaný pri splnení ostatných podmienok pre prijatie do zamestnania práve touto skutočnosťou. Treba skúmať i skutočnosti v kontexte s celkovou ekonomickou situáciou v spoločnosti. Veď, napr. otázka obmedzovania osobnej dopravy môže viesť k tomu, že títo ľudia nebudú mať absolútne možnosť dochádzať do zamestnania do blízkeho či vzdialenejšieho mesta. Tu môžeme hovoriť o paradoxnej situácii, keď vlastne sám štát zhorší sociálnu situáciu nielen samotného občana, ale i ďalších osôb, v drvivej väčšine detí, práve ich odkázanosťou na rôzne sociálne dávky.

Teraz by som chcela poukázať na jeden prípad zo svojej praxe, ktorý sa týka pomoci súdneho exekútora **pri vymáhaní výživného**:

Pani Melinda 38- ročná matka jedného dieťaťa vyrastala v detskom domove, keď dospela veľmi túžila vyhľadať svoju matku. Matka o ňu nejavila záujem, a preto sa rozhodla ,že vyhľadá svojich súrodencov. Jedna známa ju zobrala do Bratislavy, kde si našla zamestnanie aj bývanie v ubytovni, narodil sa jej syn, ktorý má 13 rokov a otec od začiatku neplatil výživné. Túlala sa po Bratislave, až jej ľudia pomohli a mesto jej pridelilo bývanie. Sama si musela nájsť súdneho exekútora a veľa krát sa stretla aj s negatívnym postojom súdneho exekútora. Nakoniec podala návrh na exekúciu a štát jej začal vyplácať náhradné výživné. Pomoc deťom v situáciách, keď jeden z rodičov neplatí, ponúka štát formou náhradného výživného, ktoré vypláca príslušný úrad práce. Zákon o náhradnom výživnom č. 201/2008 Z.z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov v zmysle § 12 ods.2 a ods. 3 podmieňuje trvanie nároku na náhradné výživné potvrdením, a to písomne a bezplatne, ktoré musí predložiť exekútor každých šesť mesiacov. Je otázne do akej miery sa môžu pomery povinného zmeniť či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle, resp. aké sú skutočné možnosti toto zistiť exekútorom. Z môjho pohľadu by stačilo čestné prehlásenie matky a nie prehnaná byrokracia štátu v zastúpení úradom práce sociálnych vecí a rodiny, ktoré sú často v pozícii „zberateľa potvrdení“. V rámci exekučného konania v zmysle § 9 toho istého zákona úrad zastaví výplatu náhradného výživného, ak subjekt uvedený v § 12 ods.2, v tomto prípade exekútor nesplní povinnosť podľa § 12 ods.2 zákona o náhradnom výživnom, ktorý znie : „exekútor je povinný predložiť potvrdenie o priebehu exekučného konania a o stave exekúcie ku dňu vydania dokladu“. Štát sa zbavuje zodpovednosti tým, že celú zodpovednosť prenáša na súdneho exekútora.

Je teda otázkou veľmi širokej diskusie zhodnotenie efektívneho prínosu súdneho exekútora a jeho aktívnej účasti na zabezpečení výživného.

Zoznam bibliografických odkazov

[1] *Zákon č.233/1995 Z.z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok)* a o zmene a doplnení ďalších zákonov Zákon č.201/2008 Z.z. o náhradnom výživnom a o zmene a doplnení ďalších zákonov

JUDr. Andrea Farkašová
súdny exekútor
Exekútorský úrad Bratislava,
Lamačská cesta 109,
841 03 Bratislava
Telefón : 0903 272 220
e-mail : a.farkasova@naex.sk

Aktuálne trendy v oblasti sociálnej spravodlivosti (etický aspekt)

Actual trends in social justice (ethical aspect)

Ľudovít Hajduk

Abstrakt:

Aktuálne trendy v oblasti riešenia sociálnej spravodlivosti sú založené na diskurzívno-etickej reflexii jej princípov. Súčasné koncepty sociálnej spravodlivosti sú z hľadiska metodologického postavené na kritickej analýze liberálnych a komunitaristických teórií. Prostredníctvom analytického a komparatívneho metodologického prístupu predpokladáme, že súčasní európski teoretici v otázke etického konceptualizovania ponímajú spravodlivosť primárne ako základný pojem etiky a sociálnej etiky. Analyzujeme problematiku konania z hľadiska spravodlivosti. Etická reflexia sociálnej spravodlivosti by sa mala uskutočňovať z perspektívy teórie konania a teórie inštitúcií. Z pohľadu jednotlivca preto ide vždy o to, vytvoriť súlad medzi hľadiskami prospechov a spravodlivosti, t. j. konať tak, aby pri sledovaní vlastných cieľov nevznikali konflikty s postulátmi spravodlivosti.

Abstract:

Actual trends in addressing social justice are based on discursive-ethical reflection on its principles. Current concepts of social justice are essential to the methodology based on critical analysis of liberal and communitarian theories. Through analytical and comparative methodological approach we assume that the current European theorists conceptualized in terms of ethical justice construed primarily as a basic concept of ethics and social ethics. We analyze the issue from the perspective of justice. Ethical reflections on social justice should take place from the perspective of the theory of action and the theory of institutions. From the perspective of the individual and is therefore not always so, create consistency between the benefits and considerations of justice, i. e. act so that in pursuing its own goals as not to conflict with the postulates of justice.

Kľúčové slová:

spravodlivosť, sociálna spravodlivosť, etika

Key words:

Justice. Social justice. Ethics.

Úvod

Aké rozdielne môžu byť predstavy, poňatia a koncepty spravodlivosti, stále sa odvolávajú na deľbu práce, kooperáciu a výmenu, na sociálny status, výšku majetku a na ďalšie charakteristiky spoločné pre ľudí a ich vzájomné vzťahy v rámci spoločnosti. Výraz spravodlivosti zahŕňa aj jeho historické premeny a kontexty. Spravodlivosť má vždy vzťah k postaveniu ľudí v spoločnosti a k ľuďom medzi sebou. Myšlienky spravodlivosti tiež pramenia z pátrania po princípoch spoločného života, spolunažívania, po kritériách hodnotenia, vzorov správania a právnych noriem jednotlivo, právnych poriadkov a štátnych aktov, po meradlách primeranosti, proporcionality a rovnakého zaobchádzania, ako aj po cieľoch spoločenského utvárania, a tým tiež medziľudských vzťahov.

Diskurzívno-etický model argumentácie spravodlivosti

Elementárne pravidlá spolunažívania sa stali súčasťou právnych noriem a stabilizovali sa ako minimálne nespochybniteľné morálne imperatívy. Mnohé z nich dodržiavame automaticky ako úplnú samozrejmosť. Sú súčasťou našej kultúry, vyjadrujú hodnoty, ktoré akceptujeme. Niektoré ale pre nás ako samozrejmosť nevystupujú, nie je nám celkom jasné, prečo ich máme dodržiavať,

rozmýšľame o nich, spochybňujeme ich, či dokonca ich vedome neprijímame. S „automatizmami“ súvisia dlhodobo napĺňané, životnými skúsenosťami preverené, často nepísané pravidlá správania. Prejavujú sa ako stereotypy, konvencie, tradície. Moment uvedomelého napĺňania morálnych noriem sa často viaže na krátkodobejšie pravidlá, ktoré bývajú postupne doplňované aj určitými oficiálnymi predpismi, typickými pre súčasnú stratifikovanú spoločnosť. „Etika sa prejavuje v každodennom ľudskom živote a preto by nám mala pomáhať pri rozhodovaní a konaní v ťažkých zložitých životných situáciách. Etika reguluje naše správanie tak, aby bolo morálne správne. Etiku teda môžeme vnímať ako nástroj na skúmanie toho, čo je pre človeka v praktickom živote nesmierne dôležité a zároveň aj morálne správne.“ (Facuna, 2010, s. 138)

Fakt potreby tvorby morálnych noriem, ktorých pôsobenie zahŕňa určitú limitovanú oblasť ľudských aktivít, je nespochybniteľný. Nové situácie, ktoré vznikajú napríklad v oblasti genetiky či medicíny a v mnohých iných oblastiach, vytvárajú morálne dilemy, ktoré si vyžadujú tvorbu určitých regulatívov, ktoré nadobúdajú podobu morálnych noriem a stávajú sa súčasťou etických kódexov, často bývajú postupne podporené aj legislatívnou podobou. Tu sa však na tvorbe morálnych noriem podieľa predovšetkým uvedomelá racionalita. V etickej teoretickej reflexii jestvujú v podstate tri spôsoby argumentácie tvorby morálnych noriem:

(1) Z deskripcie sa vyvodzujú závery. Na tento teoretický problém upozornil už Hume. Humov princíp hovorí, že nemôžeme odvodiť normy z faktov. Z toho, čo je, nemáme šancu získať to, čo má byť, keďže nejestvuje žiadny racionálny prechod od reálneho k správnemu, ktorý by morálnym súdom zaručil objektívnu platnosť.
(2) Ak nemôžeme odvodiť normatívne vety z deskriptívnych súdov, ktorými konštatujeme fakty, je možné odvodiť normy z iných noriem pomocou dedukcie. Dedukciou však nikdy nedospejeme k platným normám, ak nejaké posledné platné a nevyvrátiteľné normy nepredpokladáme. Takto sa dostávame do situácie, keď sme nútení prijať a akceptovať normy deduktívne vyvodené z už jestvujúcich, ktoré uznávame. Takže aj pri deduktívnom dôkaze platnosti musíme vychádzať z faktu existencie platných noriem.
(3) Posledná možnosť, ako môžeme zdôvodniť intersubjektívne platné normy, je analýza schopností ľudskej racionality, ktorej výsledkom je tvorba a identifikácia morálnych noriem ako poznateľných a akceptovateľných pravidiel. Touto cestou sa uberá diskurzívna etika.

Zakladateľom a tvorcom diskurzívnej etiky, ako je všeobecne uznávané, je Jürgen Habermas. Habermas sa vracia ku Kantovi a analyzuje funkciu rozumu v rozdielnych oblastiach nášho sveta. Jeho inšpirácia európskou, kantovskou tradíciou, stelesňujúcou ambíciu kriticky uchopiť vývoj myslenia, ho vedie k hľadaniu a odhaľovaniu vzťahu medzi oblasťou fungovania teoretického a praktického rozumu. Jeho úsilie na poli etiky je zamerané na transformáciu Kantovej morálnej teórie prostredníctvom komunikačno-pragmatických prostriedkov.

Habermas zakladá svoju koncepciu na teórii komunikatívneho konania. Snaží sa redefinovať Kantov kategorický imperatív z polohy monologického charakteru morálneho princípu do formy verejného dialógu. Habermas vidí hlavný problém kategorického imperatívu práve v monologickom charaktere morálneho princípu, ktorý necháva nezodpovedané otázky možnosti intersubjektívnej platnosti morálnych súdov. Kantov kategorický imperatív je mravný zákon, ktorým rozum núti vôľu, aby chcela konať morálne, aby poslúchala imperatívnu výzvu. Ale to, čo mravný zákon rozumu prikazuje, nie sú konkrétne normy. Kategorický imperatív možno chápať ako formálny postup určovania vôle. „Konaj iba podľa tej maximy, o ktorej môžeš zároveň chcieť, aby sa stala obecným zákonom“,... resp. „Konaj tak, ako by sa maxima tvojho konania mala na základe tvojej vôle stať všeobecným prírodným zákonom.“ (Kant, 1976, s. 62)

Kategorický imperatív požaduje vžiť sa do úlohy zákonodarcu pre seba aj pre iných a konať podľa takých pravidiel, ktoré môžem chcieť ako zákony, t. j. všeobecne platné maximy konania. Ale ako zaručiť, že to, čo môže chcieť jeden človek ako platnú normu, bude chcieť aj iný, a že je teda daná norma skutočne platnou intersubjektívnou maximou konania? V prípade Kantovej teórie sa možno spoľahnúť iba na príkaz rozumu. V polemike s Horkheimerom a Adornom, ktorí svojou interpretáciou Kanta radikálne spochybňujú možnosť reálnej funkčnosti kantovských univerzálnych a kategorických noriem a interpretujú ich z tradicionalistickej pozície celku, kde sa vlastne rozplýva inakosť, kde ako premisa jestvuje akýsi ideál, ktorý ale nie je demonštrovaný (Habermas to označuje ako mýtus), Habermas sa ku Kantovi vracia. Domnieva sa, že „očistenie" Kantovej etiky od metafyzických rezíduí je možné zdôvodnením normatívnych predpokladov morálky na základe teoreticko-komunikatívnych prostriedkov. Deontologická dimenzia morálnych fenoménov tu už totiž nie je odvodená ako u Kanta z fungovania dobrej vôle, ale z racionálnych subordinácií, ktoré sú vlastné procesu komunikácie, do ktorého vstupujú všetci účastníci ako rovnocenní partneri. Vo svojej práci Teória komunikatívneho konania Habermas zdôrazňuje, že komunikatívny rozum je priamo obsiahnutý v procesoch spoločenského života, keďže akty vzájomného dorozumievania hrajú rolu mechanizmu koordinácie konania. Habermas vidí špecifickú kompetenciu ľudského rodu nie v schopností poznania, ale v schopnosti užívať jazyk, byť účastníkom komunikácie (Habermas, 1998, s. 156-157). Podľa T. Machalovej „človek nám tu už nie je predstavovaný ako bytosť monologická, obdarená dobrou slobodnou vôľou, ale ako bytosť, ktorej podstata je tvorená v procese komunikácie. Komunikácia... prestáva byť len médiom prenosu informácií a stáva sa i prostriedkom interakcie čiže jazykom sprostredkovaného konania. Ako forma konania štrukturuje bytie človeka." (Machalová, 1998, s. 117)

Človek je nielen účastník reči, ale aj bezpodmienečne prijíma univerzálne požiadavky jej platnosti, ako sú: zrozumiteľnosť, pravdivosť, hodnovernosť a správnosť. Zásadám komunikácie Habermas pripisuje etickú relevantnosť a považuje ich za základ minimálnej morálky (pozri Habermas, 1984, s. 354, 355). V jazyku je totiž podľa Habermasa obsiahnuté porozumenie ako „telos" procese ľudského rodu, keďže spoločenský život človeka umožňujú procesy, v ktorých vždy ide o porozumenie.

Prijatie a uznanie zásad komunikácie predpokladá prítomnosť určitej záväznosti, ktorú možno chápať ako prejav morálnej povinnosti. Normatívny moment platnosti je ukotvený v jazyku a odtiaľ sa prenáša do všetkých štruktúr, ktoré sa reprodukujú komunikáciou. Komunikatívne konanie, orientované na dorozumievanie, má podobu diskurzu.

Samotná procedúra diskurzu má povahu potvrdzovania problematických nárokov platnosti výpovedí účastníkov komunikácie. Nejde o výmenu informácií, keďže tá je vlastná procesom poznania, ale o výmenu argumentov, ktorá smeruje k porozumeniu a konsenzuálnym riešeniam. Porozumenie si vyžaduje zavedenie takého konceptu, ktorý dáva možnosť vylúčiť vynútený konsenzus. Habermas charakterizuje diskurz ako formu komunikácie, ktorá sa vyznačuje argumentáciou tematizujúcou nároky platnosti, ktoré sú problematickými a je skúmané ich oprávnenie. Habermas zdôrazňuje, že pokiaľ máme viesť diskurz, musíme istým spôsobom vystúpiť zo súvislosti konania a skúsenosti, tu si nevymieňame nijaké informácie, ale argumenty, ktoré slúžia na zdôvodnenie (alebo zamietnutie) problematických nárokov platnosti (pozri Habermas, 1984, s. 138).

Nároky platnosti a pravdivosti sú zabezpečené tam, kde účastníci diskurzu rešpektujú päť základných požiadaviek diskurzívnej etiky:

- požiadavka všeobecnosti: žiadna strana, ktorej sa dotýka to, o čom sa diskutuje, nemôže byť vylúčená z diskurzu;

- požiadavka autonómie: všetci účastníci majú mať rovnakú možnosť predkladať svoje návrhy a kritizovať nároky na platnosť, ktoré prezentujú ostatní v procese diskurzu;
- požiadavka prijatia ideálnej roly: účastníci musia chcieť a byť schopní vcítiť sa do všetkých nárokov vznášaných v priebehu diskurzu;
- požiadavka mocenskej neutrality: jestvujúce mocenské rozdiely medzi účastníkmi musia byť neutralizované, a tak v konečnom dôsledku nemajú nijaký vplyv na utváranie konsenzu;
- požiadavka transparentnosti: účastníci musia otvorene vysvetliť svoje ciele a zámery a vzdať sa strategického konania.

Morálne vlastnosti človeka sú potom v Habermasovom chápaní výsledkom jeho schopnosti byť účastníkom diskurzu, to znamená byť schopný prijímať a uplatňovať zásady komunikácie. Základnými podmienkami sú rovnoprávnosť, vzájomný rešpekt, hodnovernosť a úprimnosť.

Platné konsenzuálne riešenie, ku ktorému dospievajú účastníci etického diskurzu, musí spĺňať „princíp univerzalizácie“. Dostatočnou podmienkou každej platnej normy je to, že všetci účastníci diskurzu budú dobrovoľne akceptovať všetky priame aj vedľajšie následky vyplývajúce zo spoločného úsilia uspokojiť záujmy každého jednotlivca. (Habermas, 1996, s. 75-76) Habermas zavádza princíp univerzalizácie ako argumentačné pravidlo, ktoré umožňuje následne porozumenie v praktických diskurzoch. Konsenzuálna dohoda sa stáva pre ľudí normatívnym predpokladom ich reálneho konania. V tom momente ľudia explicitne prejavujú svoje morálne vlastnosti, a preto zdôvodnenie všeobecne platnej zásady znie: „V diskurzívnej etike je prisúdená platnosť norme len vtedy, ak tí, ktorých sa táto norma týka, akýmkoľvek možným spôsobom ako účastníci praktického diskurzu súhlasia s tým, aby táto norma platila.“ (Habermas, 1996, s. 76)

Spravodlivosť ako výsledok etiky procedúry

Diskurzívna etika je etikou procedúry. Habermas odmieta možnosť substančného základu etiky. Jeho teória je založená na predpokladoch možnosti porozumenia. Vo viacerých prácach zdôrazňuje myšlienku, že morálne súdy musia mať v sebe schopnosť nájsť súhlas každého možného účastníka – a to nielen ako etické súdy, ale aj z hľadiska nášho sebaporozumenia a porozumenia sveta. Človek totiž, nech je akokoľvek v procese argumentácie odkázaný sám na seba, vždy je súčasťou univerzálnych súvislostí.

Mnohí kritici Habermasovi vyčítajú formalistický charakter jeho koncepcie. Ale samotná procedúra diskurzu bráni absolutizácii určitého obsahu morálnych hodnôt a nekritickému presadzovaniu len jednej predstavy o dobre. V tejto súvislosti možno len súhlasiť so stanoviskom T. Machalovej, že formálnosť a univerzálnosť diskurzu sa tak prezentuje ako podmienka zachovania plurality a korekcie jej hraníc (Machalová, 1998, s. 121).

Zdôvodnenie etických noriem má ukázať človeku dôvod, prečo má konať morálne. V morálnej dileme sa pýtame, prečo máme prípadnú normu uznať, a chceme počuť rozhodujúci dôvod, ktorý by nás naozaj presvedčil. Substančné a tradičné zdôvodnenia majú obmedzenú platnosť. Snaha o univerzálne zdôvodnenie napríklad prostredníctvom aristotelovskej predstavy cnosti a dobrého života v harmonicky fungujúcej polis v situácii súčasného života ľudí, úplne legitímnych pluralitných individuálnych životných rozvrhov musí zákonite skončiť neúspechom. Odvolávanie sa na metafyzické konštrukcie tiež stratilo na aktuálnosti. Metafyzické pravdy sú síce väčšinou pozitívne, ale vzhľadom na prevládajúci pragmatizmus súčasností sú, ako hovorí Habermas, nedostatočné ako „dobré dôvody“.

Najpríťažlivejší sa na prvý pohľad vidí empirický spôsob zdôvodnenia etického systému, a teda aj morálnych noriem. Empirické dôvody, ako je šťastie, pokoj, mier a podobne, motivujú pozemskými záujmami, ktoré dokážeme vysvetliť, a ktoré sa usilujeme naplniť. Pri takomto

zdôvodnení sa však ukazujú problémy s dosahom platnosti noriem. Ak morálku chápeme v závislosti od vonkajšieho záujmu, u ktorého je veľmi problematické legitimizovať ho v jej rámci ako eticky relevantný a správny, potom morálne konanie ukotvujeme v mimomorálnych hodnotách, ktoré možno veľmi ľahko zrelativizovať, a etika, resp. morálne normy, sú len prostriedkom na ich dosiahnutie. Klasické etické teórie negarantujú intersubjektívnu platnosť morálneho princípu, akú si nárokuje diskurzívna etika. Napríklad pre mnoho ľudí je mier dostatočným motívom na morálne konanie, ale nie je nevyhnutne všeobecným motívom pre každého. Vždy sa nájdu ľudia motivovaní vidinou zisku z predaja zbraní či potravín do vojnových oblastí, ktorí chcú vzhľadom na iné preferované hodnoty opak, a preto zdôvodnenie neuznajú. Normatívny morálny príkaz je zakotvený vo vonkajšom dôvode, čo spochybňuje samotný fenomén morálky vôbec. V prípade klasických etík sa mravnosť redukuje na praktickú múdrosť, v ktorej sú normy platné preto, že sú účelné. V publikovanom interview s T. Hviidom Nielsenom Habermas uvádza: „V moderných podmienkach života si žiadna z konkurujúcich tradícií už nemôže nárokovať prima facie na všeobecnú záväznosť. Ani v prakticky relevantných otázkach preto už nemôžeme opierať svoje argumenty o autoritu nespochybniteľných tradícií. Ak nechceme normatívne otázky elementárneho spolužitia rozhodovať pomocou priameho či maskovaného násilia, tlakom, použitím vplyvu alebo mocou silnejšieho záujmu, ale nenásilným presviedčaním na základe racionálne motivovanej zhody, potom sa musíme sústrediť na okruh otázok, ktoré sú otvorené nestranníckemu posudzovaniu. Nemôžeme čakať všeobecne záväznú odpoveď, ak sa pýtame, čo je dobré pre mňa alebo pre nás alebo pre nich. Skôr sa musíme pýtať, čo je rovnako dobré pre všetkých. Toto „morálne hľadisko“... zvýrazňuje otázky, ktoré možno riešiť s ohľadom na zovšeobecniteľný záujem, sú to otázky spravodlivosti.“ (Habermas, 1999, s. 107) Praktický diskurz je totiž v diskurzívnej etike chápaný ako verejná prax reciprocity perspektív. V procedúre diskurzu každý preberá perspektívu druhého a presviedča sa, či je akceptovateľná aj pre iných. Moment empatie dáva možnosť reprodukovať vzťahy recipročného uznania, a tým zároveň zaručuje aj identitu každého jednotlivca. D. Horster v monografii Jürgen Habermas analyzuje proces praktického diskurzu nasledovne: „Diskurzívne dosiahnutý súhlas závisí od nezastupiteľného 'Áno' či 'Nie' každého jednotlivca, ako aj od prekonania jeho egocentrickej perspektívy. Bez neobmedzenej individuálnej slobody zaujatia stanoviska ku kritizovateľným nárokom platnosti nemôže byť fakticky dosiahnutý súhlas s obecne pravdivým, bez solidárneho vcítenia sa každého do situácie všetkých ostatných nebude vôbec možné dospieť k riešeniu, ktoré si zaslúži všeobecný súhlas. Postup diskurzívneho utvárania vôle berie do úvahy vnútorné súvislosti dvoch aspektov – autonómiu nezastupiteľných indivíduí a ich príslušnosť k intersubjektívne zdieľaným životným formám. Rovnaké práva indivíduí a rovnaká úcta k ich osobnej dôstojnosti sú nesené sieťou interpersonálnych vzťahov a vzájomných vzťahov uznania.“ (Horster, 1995, s. 49)

V procese diskurzu ide o zdôvodnenie, ktoré prijíma adresát normy s tým, že ako racionálny subjekt musí nevyhnutne konať v súlade s rozumom. V situácii morálnych problémov si človek kladie otázky, ktoré smerujú vôľu k rozumnému riešeniu. Rozumné riešenie znamená konsenzuálne riešenie v rovnoprávnej zmysluplnej argumentácii, v ktorej sa akceptujú argumenty každého rovnako bez zohľadnenia osoby, od ktorej pochádzajú. Dobrá vôľa nájsť správne riešenie v zmysle konsezuálnej zhody účastníkov spoločenstva je pre racionálny subjekt konštitutívna ako to, čo robí racionálny subjekt práve tým, čím je, pokiaľ chce, aby si zachoval svoju vlastnú, ľudskú dôstojnosť. Každou otázkou sa otvára dialóg, v ktorom treba akceptovať diskurzívne pravidlá, aby bol konsenzus možný. Snaha o dialogické hľadanie pravdy sa preukáže ako nevyhnutná do tej miery, že ju nikto nemôže zmysluplne odmietnuť, pretože aj odmietnutie

je argument a aj samotný akt odmietnutia má formu argumentácie. Aj vtedy, keď len uvažujeme a argumentujeme v rovine vlastného vedomia, uskutočňujeme diskurz, ktorý spĺňa nárok dialogického hľadania riešení. Takže zároveň s apriórnym faktom argumentácie uznávame aj komunikačné pravidlá, bez ktorých by argumentácie nebola zmysluplnou argumentáciou.

Akceptácia diskurzívnej argumentácie zdôvodňovania morálnych noriem sa nám vidí ako zmysluplná. Účelová racionalita, ktorá často prevláda v diskusiách o riešení morálnych problémov, je skutočne pomerne ľahko relativizovateľná a spochybniteľná.

Morálne normy sú vytvárané človekom a hodnoty, ktoré sa stávajú prostredníctvom diskurzu ich sprostredkovaným vyargumentovaným obsahom, zodpovedajú schopnostiam aj možnostiam človeka. Funkčnosť morálnych noriem závisí od schopností človeka porozumieť ich zmyslu, stotožniť sa s nimi natoľko, že sa stanú súčasťou jeho vlastných morálnych postojov. Etický diskurz je podľa nášho názoru a v súhlase s Habermasom cesta, ktorá takúto možnosť vytvára.

Záver

Etická reflexia spravodlivosti by sa mala uskutočňovať z perspektívy teórie konania a teórie inštitúcií. Z pohľadu jednotlivca preto ide vždy o to, vytvoriť súlad medzi hľadiskami prospechov a spravodlivosti, t. j. konať tak, aby pri sledovaní vlastných cieľov nevznikali konflikty s postulátmi spravodlivosti.

V spoločenskom aspekte sa treba usilovať o sociálnu spravodlivosť s funkcionalitou spôsobov konania v zmysle hlavných ideí inštitúcie. V oboch perspektívach znamená ohľad na spravodlivosť obmedzenie možných prostriedkov na prostriedky prípustné a kritickú analýzu reálnych stavov a programov.

Každá osoba a každé spoločenstvo rozvíja určité vedomie spravodlivosti. Podľa inštitucionalistickej koncepcie vedomie spravodlivosti nie je apriórna a naveky nemenná danosť, ale je relatívne voči životným formám indivíduí a spoločenstiev. Vystupuje síce zväčša ako relatívne stabilná koncepcia, napriek tomu však podlieha vývoju. Podľa mňa je charakteristikou vedomia spravodlivosti, že pobáda kultúrneho človeka, aby rozvíjal a objasňoval svoje vlastné princípy spravodlivosti, a to úvahami, ako aj inter-personálnymi diskurzmi. Týmito procesmi sa ovplyvňuje aj predstava spravodlivosti prevládajúca v spoločnosti.

Jednou z dôležitých otázok spravodlivosti v inštitucionálnej perspektíve je problém spravodlivosti úloh. V inštitúciách sa vytvárajú typy úloh spätých s kompetenciami, úlohami, priestormi pre konanie, povinnosťami a právami, rovnako ako so špecifickými hodnotovými a spravodlivostnými predstavami.

Vyváženosť rolí – viaceré úlohy su spravidla navzájom zladené – je dôležitou otázkou spravodlivosti. Všeobecne objasniť, kedy možno vzťahy úloh pokladať za spravodlivé a kedy za také, ktoré treba reformovať, to je ťažká otázka, ktorá by si vyžadovala veľmi rozsiahly výskum. Zdá sa mi však nepochybné, že v rámci inštitúcie treba brať do úvahy výkon a protivýkon, prácu a mzdu, ako aj funkcionalitu vzťahov úloh. Niektoré kritické hľadiská sa dajú ľahko uviesť: nezáleží na tom, že jeden dostane prácu, iný má prospech, že jeden má zodpovednosť, iný prestíž, jeden má riziko, iný zisk z interakcie úloh.

V rámci typov úloh sa pri inštalovaní takejto konkrétnej relácie úloh (napr. pri zakladaní firmy, pri uzatváraní manželstva, zostavovaní futbalového mužstva na konkrétny zápas...) robí konkretizácia vystupovania v úlohách. Tá často nasleduje na základe zhody alebo jednostranným stanovením (ak je vzťah úlohy jednostranne autoritatívne konštruovaný). Aj túto konvenciu treba overiť čo do spravodlivosti a funkcionality.

V posudzovaní spravodlivosti úloh ďalej jestvuje hodnotenie konkrétneho plnenia úloh vo vzťahu k defilujúcemu typu úloh, ktorý určuje očakávanie, a preto aj aspekt činnosti v rámci úlohy ako spravodlivý alebo nespravodlivý.

Etický kódex stavovských povolaní má rozsiahlu funkciu: určovať oprávnené očakávania a hodnotenia plnenia úloh. Od právneho zástupcu sa napr. očakáva, že radí a koná v záujme klienta, nie so zreteľom na vyšší honorár; od sudcu sa očakáva, že sa bude snažiť byť nestranný a že posudzuje v duchu právneho poriadku.

Normativisticko – inštitucionalistická teória spravodlivosti je evolučná koncepcia spravodlivosti. Konštatuje premenlivosť predstáv o spravodlivosti ako historických skutočností; a postuluje prispôsobenie predstáv o spravodlivosti inštitúciám, ako aj ďalší vývoj inštitúcií očistou predstáv o spravodlivosti. Ak v zmysle istej teórie spravodlivosti predpokladáme, že postuláty spravodlivosti jednej epochy závisia od inštitucionalizovanej situácie, ktorá poznačuje aj vedomie spravodlivosti, a že v určitej danej epoche a spoločenskej situácii sa dostávajú do popredia špecifické úlohy spravodlivosti, potom sme nevyhnutne vedení k úvahám, ako to vyzerá s aktuálnymi problémami spravodlivosti našej doby.

Ktoré momenty aktuálnej conditio humana určujú najnaliehavejšie požiadavky spravodlivosti nášho sveta? Momenty, ktoré vyzdvihnem ako prednostné, sú azda iba tým, čo zodpovedá môjmu subjektívnemu obrazu tohto sveta; inak orientovaný človek by ťažiská tiež videl inak. Prvky subjektívnej perspektívy sa však v týchto otázkach nedajú vylúčiť.

Žijeme v gigantickej špirále zbrojenia, vo svete nepredstaviteľne vysokých výdajov na zbrojenie a armádu a – to sa mi vari zdá najdôležitejšie – žijeme vo svete atómových zbraní, skúšok atómových bômb, jadrových katastrof a mnohonásobnej jadrovej smrti. Nebezpečenstvo tejto situácie podčiarkuje skutočnosť, že v mnohých oblastiach sveta existujú virulentné krízové ohniská, ktoré často nie sú iba záujmovými konfliktmi ale sa spájajú s ideológiami zničenia a vyvraždenia.

Stojíme pred hlbokými ekonomickými problémami: problémy nezamestnanosti – vyjadrené jedným heslom „Nebezpečenstvo dvojtretinovej spoločnosti“; problém biedy a hladu v dôsledku spádu medzi hospodárskymi oblasťami, ale v dosť drastickej miere aj vnútri niektorých blahobytných spoločností; takmer nespútaná moc bohatstva (veľkých koncernov a iných nadnárodných ekonomických monopolov).

Existujú veľmi vážne problémy demokracie, ako v teórií, tak aj v praxi. Namiesto dôsledných funkcionalistických analýz upozorňuje na seba heslovité myslenie, demoralizujúci vplyv modelu konkurencie elít je badateľný, pretože vecnosť ustupuje marketingovému pestovaniu imidžu. Osobné konštrukcie moci dostávajú prednosť pred rozvojom myšlienok demokracie.

Fundamentalistickými a konzervatívnymi tendenciami vo vývoji rôznych náboženských spoločenstiev sa stávajú vysoko aktuálnymi dva problémy: (1) vzťah medzi cirkvou a štátom a (2) vzťah medzi slobodou náboženských spoločenstiev a slobodou svedomia jednotlivých osobností v etablovaných náboženských spoločenstvách. Odpovede na túto problémovú situáciu tu môžem len naznačiť.

Étos ľudstva je v podstate taký, že účelová orientácia na záujmy spoločenstva – akokoľvek definovaná – charakterizuje morálne dobré a spravodlivé. Ideály národa, náboženského spoločenstva a iných kolektívov alebo záujmových spoločenstiev sú takéto. Skutočnosť plurality spoločenstiev, do ktorých v našom súčasnom svete patrí každý, a skutočnosť koexistencie rôznych spoločenstiev, čo je takisto realita, ukazujú tento postoj v celkom novom svetle. Aktuálnym problémom nie je iba vystupovanie za spoločenstvo, ale konštituovanie vzťahov

medzi spoločenstvami. To je aktuálne vo veľkom i malom, je to prvá podmienka prežitia ľudstva tvárou v tvár moderným zbraniam a aktuálnym spoločenským konšteláciám vo svete. Ideály spravodlivosti našej doby treba postaviť do služieb tohto problému. Otvorenie komunikácie medzi kultúrami, politickými systémami a spoločenstvami, tolerancia a pokusy dosiahnuť porozumenie medzi spoločenstvami, to by mali byť naše najdôležitejšie ideály.

Vo svete hrozby atómovej smrti nestačia rokovania. Cesta k mierovejšiemu a spravodlivejšiemu svetu vedie len cez obmedzenie a kontrolu zbrojenia. Atómové zastrašovanie ako prostriedok na to, aby sa zabránilo vojnám, je klam: aj po roku 1945 stále existujú vojny, hoci nie medzi superveľmocami.

Byť uzrozumený s myšlienkou dvojtretinovej spoločnosti je hlboko nehumánne a v rozpore s našimi najzákladnejšími predstavami o spravodlivosti, pretože nezamestnanosť znamená vylúčenie zo spoločnosti (aj keď nezamestnaný vďaka podporám nehladuje). Zmena tejto vývojovej tendencie sa zdá dosiahnuteľná len transformáciou životných foriem a základných ekonomických konceptov.

Ideály solidarity a postuláty spravodlivosti sa tu dostávajú do súladu. Nájsť adekvátne riešenia je v tejto komplexnej matérii veľmi ťažké. Ale napr. úplne vylúčiť dvojaké zamestnania je vo svete širokej ponuky kvalifikovaných síl postulát neodmietnuteľný.

Inštitucionalistická koncepcia vychádza z historicko – empiricky dobre doloženej tézy, že demokratická spoločnosť nemôže byť vybudovaná iba na formalizmoch demokratických procesov tvorby vôle, ale potrebuje aj systém obsahových ideí, ako aj vžitých demokratických zvyklostí.

Zoči – voči vývoju v oblasti viery a cirkvi sa stávajú aktuálnymi dôležité problémy spravodlivosti. Postuláty odlúčenia cirkvi a štátu sa zdajú nevyhnutné pre zabezpečenie demokracie a duchovnej slobody. Aj vo vzťahu k náboženským spoločenstvám platia určité demokratické požiadavky: požiadavka vnútornej a vonkajšej tolerancie, uznanie slobody svedomia jednotlivca (slobodný vstup do náboženského spoločenstva a vystúpenia z neho, uznanie existenčného práva aj pre iné vyznania). Štát má zaručovať náboženské slobody, ale aj slobodu svedomia jednotlivca voči intolerancii v cirkvách.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] FACUNA, J. 2010. Morálne princípy učiteľa a terénneho sociálneho pracovníka. In: Mátel, A. et. al. (Eds.) 2010. Aplikovaná etika v sociální práci. Brno: Institut meziodborových studií, 2010. s. 138-145. ISBN 978-80-87182-13-0.

[2] HABERMAS, J. 1984. Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des komunikativen Handelns. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1984. 605 s. ISBN 3518576518.

[3] HABERMAS, J. 1996. Moralbewusstsein und komunikatives Handeln. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996. 207 s. ISBN 3-518-28022-8.

[4] HABERMAS, J. 1998. Teória komunikatívneho konania. In: BURAJ, I. et al. 1998. Sociálna filozofia. Bratislava: FF UK, 1998. s. 150-180. ISBN 80-223-1284-3.

[5] HABERMAS, J. 1999. Dobiehajúca revolúcia. Bratislava: Kalligram, 1999. 205 s. ISBN 80-7149-280-9.

[6] HORSTER, D. 1995. Jűrgen Habermas. Praha: Svoboda, 1995. 102 s. ISBN 80-205-0467-2.

[7] KANT, I. 1976. Základy metafyziky mravů. Praha: Svoboda, 1976. 135 s.

[8] MACHALOVÁ, T. 1998. Diskurzívna etika. In: GLUCHMAN, V. – DOKULIL, M. (Ed.) 1998. Súčasné etické teórie. Prešov: LIM, 1998. s. 111-121. ISBN 80-967778-8-2.

[9] VELEK, J. (Ed.) 1996. Spor o liberalismus a komunitarismus. Z nemeckých originálov preložil M. Profant et al. Praha: Filosofický ústav AV ČR - Filosofia, 1996. 152 s. ISBN 80-7007-089-7.

PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Ústav rómskych európskych štúdií
Pod brehmi 4/A
821 01 Bratislava
e-mail: hajduk@vssvalzbety.sk

Závislí rodičia

Addicted parents

Daša Toporcerová

Abstrakt:
V dôsledku dlhodobého užívania drogy sa stretávame s faktom, že závislé deti sa stávajú závislými rodičmi. Existencia drogy otvára celú škálu epidemiologických štúdií a nových výskumov. Táto problematika si vyžaduje modifikáciu stratégií a terapeutických postupov umožňujúcich zlepšenie vzťahov a prístupov medzi deťmi a rodičmi ako i ďalšími zainteresovanými zložkami spoločnosti.

Abstract:
In a consequence of long-term uses of drugs we are dealing with a fact that addicted children are becoming addicted parents. An existence of drugs brings the whole scale of epidemiological studies and new researches. This subject matter demands a modification of strategies and therapeutic techniques, which would allow improvement of relations between children and parents as well as among other involved parts of society.

Kľúčové slová:
závislí rodičia, závislá matka, závislé dieťa

Keywords:
Addicted parents. Addicted mother. Addicted children

Dynamika závislých partnerov

Závislosť jedného alebo oboch rodičov poukazuje na spleť úloh, formovanie rôl a spôsob fungovania dvojice. Vzájomná interakcia vo vzťahu ako i hľadanie kompromisov majú svoje špecifiká, ktoré vplývajú na ďalší vývoj dieťaťa a zároveň poukazujú na základy terapeutickej spolupráce.

Už Haley (1983) vo svojom štúdiu realizovanom s 28 závislými respondentmi vo veku od 27,3 rokov a ich partnerkami (vo veku 25,3 rokov) zdôrazňuje, že tieto dvojice sa vyznačujú určitými charakteristickými črtami. Tam, kde je závislý partner, vystupuje do popredia extrémne rigídny a zosilňujúci spôsob interakcie, ktorý zahŕňa nasledujúce prejavy v správaní: parnerka-autoritatívna matka v porovnaní s partnerom-rebelantským synom alebo partnerka-ochraňujúca živiteľka v porovnaní s partnerom- ľútostivým synom. V takto dopĺňajúcich sa dvojiciach sa odkrýva skrytá informácia, v ktorej žena prijíma rolu matky a partner rolu nezodpovedného syna, vyžadujúceho pomoc. (Kosten et al., 1982-83).

Na druhej strane, štúdia na tejto skupine respondentov zaznamenávajú, aké úzke sú vzťahy a väzby pochádzajúce a vznikajúce v pôvodných rodinách so značným vplyvom na terajšie vzťahy partnerov. Súčasné dvojice veľakrát napodobňujú vzťahy z pôvodnej rodiny v rolách a interakciách s rodičom opačného pohlavia. (Kaufman, 1981).

Niektoré podnety zo správania narkomanov dávajú pohľad a znázornenie terajšej a pôvodnej rodiny; to znamená obidva systémy rodiny mali by byť udalosťami veľkých očakávaní v porovnaní s tými, ktoré im v skutočnosti umožňujú schopnosti a modely správania pri uspokojení daných očakávaní.

Predpokladá sa, že závislí sú vnímaví na očakávania z úspechu s ich príbuznými a v neschopnosti čeliť vznikajúcim prekážkam, nachádzajúc sa v dlhodobej neistote a úzkosti. Prítomné je agresívne, delikventné a unikajúce správanie s pretrvávajúcim vnútorným konfliktom

prameniacim v nenávisti voči pôvodnej a terajšej rodine. Závislí vnímajú rodinné prostredie ako veľmi obmedzujúce a kontrolujúce, kde nechýbajú výčitky a vyhrážky. Naopak ich matky a partnerky vnímajú rodinné prostredie ako neorganizované. (Kosten et al., 1984).

Pozoruhodná je zhoda medzi terajšou rodinou a pôvodnou rodinou vo vnímaní konfliktov, ktoré vplývajú alebo úzko súvisia s užívaním drogy; tomu napomáha podceňovanie konfliktu v rodine, určenie závislostí u člena rodiny s obmedzením a vylúčením ďalších prekážok.(Kosten, 1984).

U mnohých narkomanov- mužov je prítomný refrén „vrátim sa domov k matke“ s problémom spočívajúcom v neschopnosti spracovať oddelenie od rodičov a vytvoriť vzťahy s terajšou rodinou. (Sorensen, Bernal, 1987).

V takomto prípade správanie narkomana môže byť symptómom ťažkého oddelenia, kde hranice partnerského spolužitia nie sú realizované v autonómii a diferencovaní od pôvodnej rodiny. Vo veľkej miere mnohí autori rodinné prostredie, v ktorom sa nachádza závislý jedinec, pokladajú za kľúčový nástroj v terapeutickom procese. Úspešná liečba mnohokrát závisí od pochopenia prítomných vzťahov a vzájomnej komunikácie členov rodiny.

Napríklad prítomnosť pattern v prísnom a chaotickom správaní narkomana môže sťažiť komunikáciu a pretrvávanie závislosti, zatiaľ čo pozitívnymi fatormi sa stávajú: dávka flexibility, vzájomná úcta, empatia a obsiahly zoznam postojov pri riešení problému.

Pôvodná rodina napomáha v komunikácii a prijímaním procesu separácie-diferenciácie dieťaťa.

V liečbe dvojice je potrebné zapojiť nielen závislého jedinca, ale aj jeho pôvodnú rodinu; spracovať spôsob a interakcie v rolách prítomných u aktuálnej dvojice a stabilizovať vystupňovanú bariéru v pôvodnej rodine. Niektoré špecifické výskumy poukazujú na relatívne problémy z nedostatku aktuálnych a pozitivnych hodnôt, ale že ťažkosti s dosiahnutím autonómie sa podľa odborníkov vyskytujú v extrémnych prípadoch. Vo veľkej miere závislé rodiny su dysfunkčné.

Závislí rodičia

Závislá matka prežíva tehotenstvo a prítomnosť dieťaťa ako záťaž alebo skúsenosť vykúpenia. Colton (1980) v štúdiu realizovanom u 170 žien závislých od heroínu a 175 žien bez užívania drog, poukazuje na to, že dôvody mať dieťa u závislých žien sa neodlišujú od žien, ktoré neužívajú drogu a ktoré sa nachádzajú v podobných sociálno-ekonomických podmienkach.

Ak tehotenstvo je prijímané, podľa niektorých autorov (Tempesta et al.,1987)nechýbajú fázy úzkosti spojené s vnútorným konfliktom medzi pozitívnym rozhodnutím a negáciou udalosti. Prejavy negácie sú často prítomné v neskorom rozpoznaní cyklu, potom vo vnímaní vlastného tela a pohybov plodu.

Od muža sa očakáva v tejto situácii podpora, o to viac ak je závislým, a viedol partnerku v závislosti, a medzičasom dosiahol výhody výhradne pre vzťah. Na jednej strane partner sa snaži prijať okrajovú úlohu pri prijatí tehotenstva zo strany partnerky, na strane druhej sa snaží prekonať závisť, v ďalších praktických výhodách, ktoré žena získava, medzi nimi pozornosť od najbližšieho okolia, ktoré možu vyvolávať u neho pocity žiarlivosti. Partner nemusí tolerovať zmeny nálad alebo potreby partnerky, a neraz sa vzdiali. Podľa Scabini (1985) a Sorensen a Bernal (1988) je častá neprítomnosť otca, ktorá vplýva na neúspešné rozhodnutia matky. V období tehotenstva žena prežíva úzkosť a strach spojené s narodením dieťaťa.

(V tomto období žena žije situáciu ambivalencie: na jednej strane dosahuje upútanie na seba samú a na strane druhej sa snaží identifikovať s matkou, ktorá sa v budúcnosti stará o dieťa.)

Ak muž neprijíma negatívne reakcie ženy a cíti sa okrajový, neprichádza rast a vývoj vzájomného oslobodenia, a zotrvanie spojenia matky s dieťaťom. Závislá žena pokračuje v závislosti so zanedbávaním potrieb plodu.

Fona (1997) pri hodnotení 90 prípadov drogovo závislých matiek v Bessime zisťuje v 43% nezáujem zo strany otca, 95% otcov detí je závislých. 47% je otcami so záujmom, v ktorom prevažuje záujem o matku než o dieťa. Až v 6% sa jedná o otcov, ktorí zomreli na predávkovanie alebo AIDS. V 4 % si matka nebola istá otcovstvom.

Je dôležité spomenúť, že tehotenstvo, pôrod a popôrodné obdobie znamená pre niektoré ženy zotavanie z toxikomanických zvykov po dlhom čase, a niekedy sú ďalším začiatkom jej toxikomanickej kariéry.

Charakteristickým prejavom v tejto skupine je zanedbávanie plodu, i keď niektoré ženy dokážu prestať užívať drogu na krátky čas. Pôrod je predtuchou toho, čo je žena ochotná urobiť pre dieťa a vlastnú konfrontáciu chýb.

Narodenie dieťaťa obvykle ničí užívanie drogy vtedy, keď prichádza idealizácia dieťaťa a prvé pochybnosti spojené s pôvodnou rodinou, a tým že tehotenstvo neoddelilo rodičov zo sociálneho kontextu.

(Po pôrode sa žena konfrontuje so skutočným dieťaťom a to zastúpením predstavovaného dieťaťa, s ktorým sa delila celé obdobie gravidity. Prekonáva tri straty: stratu ťarchavosti, stratu vnútorného dieťa, stratu predstavovaného dieťaťa ukončenú reálnym dieťaťom.)

Primárne zaneprázdnenie matky býva prerušované životným rytmom narkomanky, často zaväzujúce okolie (obvykle starých rodičov) striedavou starostlivosťou o dieťa.

Niektoré štúdia sa špecificky zameriavajú na schopnosti závislej matky rozvinúť rolu matky.

V štúdiu uskutočnenom na 100 závislých ženách vo veku 20-53 rokov (priemerný vek 28 rokov), 70 matiek s dieťaťom preukazuje v toxikomanickom správaní schopnosti v starostlivosti o vlastné dieťa. Keď matka zistí, že je tehotná, je pre ňu nemožné zostať závislou a vníma nebezpečenstvo vplývajúce na dieťa. Negatívny postoj, naliehavosť oddialenia/oddelenia dieťaťa po narodení z dôvodu detoxifikácie, ako i prenos matky majú úlohu pri vynáraní ľahostajnosti a výčitiek svedomia, často vystupňované aj okolím. Ak žena po návrate domov, nenachádza oporu a pomoc vo svojom okolí, začne sa citiť sklamaná ešte skôr než prijme rolu matky.(Rosembaum,1979).

Niektoré ženy sú narkomankami a matkami zároveň. Závislé matky, ktoré sú v prvých fázach toxikománie, bývajú motivované rozhodnutím prijať vlastnú zodpovednosť a dokážu kontrolovať užívanie drogy; a potom sú matky, ktoré sa nachádzajú vo výhodnej pozícii v rámci svojej skupiny a nechávajú si zabezpečiť drogu bez páchania kriminality. Na základe toho majú viac času pre dieťa.

Rovnováhu, ktorú je potrebné vytvoriť medzi užívaním drogy a plnením výchovných úloh je nestabilná, jednak pre udalosti spojené s drogou a taktiež pri hľadaní oddychu nakoľko sa ocitajú samé a bez pomoci iných členov rodiny.

V longitudinálnom štúdiu trvajúcom 3 roky odborníci Fiks, Johnson, Rosen (1985) začínajú hypotézou, v ktorej podmienky závislosti provokujú v matke problémy osobnosti a realizáciu vzťahov, komplikujúce rodičovskú rolu a jej schopnosti. Zrealizovali klinické rozhovory a dotazníkmi oslovili 57 záviských matiek. Výsledky poukazujú na ťažkosti, ktoré tieto ženy prezentujú pri realizácii vzťahov s tendenciou vyhľadávať izoláciu, ako i pri budovaní medziľudských vzťahov (s partnerom, vlastnou rodinou); ďalej potvrdzujú, že najväčšou záťažou pre závislé matky je rozpoznať a uspokojiť potreby dieťaťa. Niektoré z nich sa dožadujú pomoci z okolia, predovšetkým rodiny vlastnej matky alebo svokry a veľmi zriedkavo materských

centier, jaslí a iných denných zariadení.

Neúmernosť pri dosiahnutí rodičovskej roly je spojená nielen s užívaním drogy, ale i výskytom ďalších faktorov, akými sú : psychická deprivácia, straty, odlúčenia, nedostatok citového zázemia v pôvodnej rodine.

Cez Parent Attitudes Research Instrument boli hodnotené schopnosti rodičov u 50 závislých žien a 50 žien, ktoré drogy neužívali (Wellisch, Steinberg, 1980). Zo získaných údajov sa ukazuje odlišnosť medzi oboma skupinami žien vo výchovnom štýle, nakoľko u závislých žien zreteľne prevažuje autoritársky výchovný štýl. Tento aspekt zahŕňa: odmietanie vonkajších vplyvov, tendencie k izolácii, náročný vplyv starej mamy, urýchľovanie samostatnosti u dieťaťa, kontrolu a vyhýbanie sa komunikácii.

Okrem toho závislé matky prezentujú určitú ambivalenciu v konfrontácii s dieťaťom, v ktorých požadujú často preberanie záťaže v očakávaniach a rozhodnutiach rodičov, s nasledným prevrátením rolí. Veľmi náročné sa ukazuje, pre závislých rodičov, obdobie predškolského veku, kedy dieťa vstupuje do predškolského zariadenia, ktoré prináša so sebou pravidlá, stabilizáciu každodenných vzťahov s rovesníkmi. S novou skúsenosťou sa od rodiča požaduje citová a materiálna podpora, ktorý zväčša uniká pred zvedavými otázkami učiteľa a iných rodičov.

Veľa intervencií v rámci pomoci je špecificky zameraných na závislé ženy a potreby dieťaťa prostredníctvom:

- odborných vyšetrení;
- psychologickej terapie, poradní pre deti a matky;
- kurzov zameraných na tehotenstvo, pôrod, ďalší psycho-somatický vývoj dieťaťa, ako i kurzov ktoré pozostávajú z multidisciplinárneho tímu odborníkov spolu s ďalšími expertami terapeutického programu, prijímajúceho zavislých rodičov s deťmi.

Hodnotenie každej intervencie prináša multifaktoriálnosť problému a potrebu formulovať metodológiu, vnímajúc nákladnosť síl, ktoré táto práca vyžaduje.

Vývoj detí závislých rodičov

Zdá sa, že omamné látky môžu priamo poškodiť genetický materiál. (Di Giannantonio, Tempesta, 1985).Títo autori prinášajú preskúmanie poškodenia chromozónov u 99 závislých žien (80 od metadonu a 19 od heroínu) počas tehotenstva a pôrodu ako i 110 novorodencov. 10% buniek prezentuje vysoký výskyt zmien typu „acentrického úlomku“; okrem toho častou patológiou je abstinenenčný syndróm, pritomný u 70-90% novorodencov; predĺžený podľa rozpadu prijatej látky (zopár hodín pre heroín, od 3-6 dní pri metadone). Najťažšie následky pri užívaní omamných látok počas tehotensta prinášajú u detí: oneskorený vývin nervového systému, retardáciu somatického rastu, správanie príliš pasívne alebo reaktívne.

V niektorých štúdiách sa zameriavajú na: akú úlohu májú vonkajšie, vzťahové a afektívne faktory a do akej miery organické poškodenia pri určovaní vývojových ťažkostí deti závislých rodičov. Predsa len je ťažké povedať, napríklad, či vplyv omamných látok končí v maternici alebo pri narodení dieťaťa; či sledované patológie počas vývinu sú výsledkom nepriaznivého vplyvu prostredia alebo ochorení získaných v prenatálnom a postnatálnom období. (Fundaro et al.,1987). Na strane druhej deti znášajú rôzne traumy (scény medzi rodičmi; sledovanie rodičov, keď berú drogu; chýbajúca prítomnosť rodiča počas pôsobenia látky) a sú uzatvorené s prejavmi izolácie, násila a agresivity.

Ďalšou úvahou sú rodinné situácie, v ktorých je závislý otec s prenosom závislosti z generácie na generáciu. (Herjanic et al.,1979).

Deti závislého otca, ktoré manifestovali závislosť od omamných látok (alkohol, barbituráty, amfetamíny, marihuana) už v adolescencii, medzi 6-12 rokom mali väčšie problémy na kognitivnej úrovni oproti svojim rovesníkom, a od 12-17 rokov prezentujú deviantné správanie (doma ako i škole), hlavne užívanie alkoholu a drog, problémy v škole oproti kontrolnej skupine zloženej z vrstovníkov.

Ďalšie štúdium (Fawzy et al., 1983) prináša analýzu vplyvu závislosti otca a matky na deti uživajúce alkohol, psychotropné látky. Existujú dva modely: model „sociálneho prispôsobenia“ a model „rodinného prostredia“, v ktorých sú závislosti interpretované v kontexte rodiny. Súbor pozostáva z 256 adolescentov vo veku 13-17 rokov v závislosti od sociálno-ekonomických podmienok a rasy (angloamerická a španielska).

Oddelením rodičov a detí boli realizované rozhovory, ktorých výsledky ukazujú spojitosť medzi užívaním rôznych látok (káva, tabak, alkohol, pivo,víno, tvrdý alkohol, marihuana, hašiš) u rodičov a závislých detí. Nie sú získané priamočiare relatívne dáta odlišného vplyvu matky a otca.

Ukazuje sa, že matka-silná fajčiarka má väčšiu pravdepodobnosť ovplyvniť dieťa oproti otcovi-silnému fajčiarovi; a naopak otec-silný alkoholik ľahšie ovplyvňuje dieťa s rovnakým správaním, oproti matke silnej-alkoholičke.

Teoretický model sociálneho prispôsobenia hovorí o dôležitosti napodobňovania správania rodičov zo strany detí v adolescencii. Predsa len vzťah medzi užívaním drogy zo strany rodičov a závislostí detí môže byť obsiahlejší a prevažujúci nad kontextom imitácie: v tomto zmysle nepriaznivé rodinné okolnosti môžu spôsobiť, že dieťa nemá oporu u svojich rodičov a tak musí zvládnuť situácie doprevádzajúce jeho vývin samostatne. Užívanie drogy môže byť zo strany dospievajúceho uľahčením a vyvážením ťažkej situácie a námahy. Z toho vyplýva formulácia pre oba modely, ktoré môžu vysvetľovať dva odlišné štádiá v správaní závislého: začiatočná fáza užívania drogy ukazuje znamenito imitáciu; v nasledujúcom odbobí kvalita vzťahu s rodičmi predstavuje dôležitý a prevažujúci faktor upadnutia dieťaťa do ťažkých foriem závislostí.

Na našej vzorke respondentov umiestnených v terapeutickej komunite je spoločná prítomnosť aspoň jedného alkoholika v rodine, náročné spolužitie rodičov a zvláštne sú u matiek výčitky, za ktorými stojí bezproblémový život vedúci ich dieťa k užívaniu drogy.

Odlišné štúdia (Sanderegger, Zimmermann,1978; Wilson et al., 1982; Oloffson et al., 1983) na deťoch v predškolskom a školskom veku podporujú naopak prevažnú úlohu a vplyv omamnej látky v prenatálnom období ovplyvňujúcej CNS, v ktorej tieto deti by mali prezentovať zníženú schopnosť vnímania a učenia, väčšiu agresivitu, zníženie pozornosti bez akejkoľvek zmeny v intelektuálnych funkciách.

V štúdiu (Sowder, Burt, 1980) realizovanom na deťoch závislých rodičov vo veku 3 až 18 rokov, sú evidentné u detí vo veku 3-7 rokov rozdiely v skóre pri testoch inteligencie oproti ich vrstovníkom, zatiaľ čo u detí od 8-18 rokov sa vyskytujú rozdiely pre ťažšiu adaptáciu v školskom prostredí, prezentujúc problémy správania oproti ich rovesníkom.

Deti závislých rodičov majú okrem toho diferenciáciu pre ďalšie charakteristiky, keďže sú bez stabilných a dôsledných rodičov (Black,1982); v dôsledku ich nedostatočného postoja často sú nutené byť viac nezávislé, schopné, „dospelé“ počas detstva; odmalička sa musia naučiť viesť vlastný život, čo prezentujú aj v správaní, majú oneskorené sociálne zručnosti zodpovedajúce ich veku, väčšie ťažkosti s identifikáciou a vyjadrením emócií (Black,1982; Wegsheider, 1981), ktoré sú prevažne bolestivé a ambivalentné. Zistené emócie v komparatívnom štúdiu (Sowder, Burt, 1978) sú: neľúbosť (50%), rozpaky (48%), hnev, strach, osamelosť, depresia., neistota.

Zaujímavý je vzťah, objavujúci sa v niektorých prácach medzi poruchou emotivity, z nich

depresie, a užívaním drogy v období dospievania.

Záver: cieľom nášho príspevku je prispieť v rámci zahraničných výskumov k obohateniu a hľadaniu nových a kvalitnejších prístupov a východísk v terapii závislých rodičov na Slovensku. Genéza výsledkov (1980-1995) z daného obdobia sa stala smerodajnou, úspešnou a prínosnou pre mnohých súčasných terapeutov, psychológov a sociálnych pracovníkov a v konečnom dôsledku aj rodičov vyžadujúcich individuálny pristup s hľadaním riešení a možnosti vedúcich k ich uzdraveniu.

Literatúra:

[1] BLACK,C.: *It will never happen to me*! MAC Printing and Publishing Division, Denver, CO. 1982.

[2] COLTON, M.E.: *A comparison of heroin-addicted and non-addicted mothers: their attitudes beliefs and parenting experiences*.NIDA, Services Research Report. Heroin-addicted Parents and their Children: Two reports.DHHs Pub.Na (ADM)81-1078. 1980.

[3] DI GIANNANTONIO, M., TEMPESTA, E.: *Farmacodipendenza e gravidanza*.1985.Bolletino per le Farmacodipendenze e l´Alcolismo, VII, 2-3.

[4] FAWZY, I.F.,COOMBS,R.H.,GERBER, B.: *Generational Continuity in the use of substance*.1983.The Impact of Parental Substance Use on Adolescent Substance Use. Addictive Behaviors,8,2: 95-103.

[5] FIKS, K.B., JOHNSON,H.L.,ROSEN,T.S.: *Methadone-Mantained Mothers:Three-Year Follow-up of Parental Functioning*. 1985.The International Journal of the Addiction, 20,5: 45-50.

[6] FUNDARO, C., SALVATAGGIO, E.et al.: *Lo sviluppo del bambino di madre farmacodipendente*.1987. Bolletino per le Farmacodipendenze e l´Alcolismo, X, 6.

[7] HALEY, I.: *Il distacco dalla famiglia*.Astrolabio, Roma.1983.

[8] HERJANIC, B.M.,BARREDO,V.H.et al.: *Children of Heroin Addicts*. 1979. The International Journal of the Addictions, 14, 7.

[9] KAUFMAN, E.: *Family Structures of Narcotic Addicts*. 1981. International Journal of the Addictions, 16, 2.

[10] KOSTEN, T.R., JALALI, B., KLEBER, H.D.: *Complementary Marital Roles of Male Heroin Addicts: Evolution and Intervention Tactis*. 1982-83. American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 9, 2: 35-42.

[11] KOSTEN, T.R., NOVAK, P., KLEBER, H.D.: *Perceived Marital and Family Environnement of Opiate Addicts*. 1984. American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 10,4: 40-48.

[12] OLOFFSON, M., BUCKLEY, W.et al.: *Investigation of 85 children born by drug-addicted mothers. II. Follow-up 1-10 years after birth*. 1983. Acta Pediatr.Scand.,72: 407-413.

[13] ROSEMBAUM, M.: *Difficulties in taking Care of Business: Women Addicts as a Mother*. 1979. American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 6,4.

[14] SANDEREGGER, T., ZIMMERMANN, E.: *Adult behavior and adrenocortical function following neonatal morphine treatmant in rats*. 1978. Psychopharm.,56: 103-109.

[15] SCABINI, E.: *L´organizzazione famiglia fra crisi e sviluppo*. Franco Angeli, Milano. 1985.

[16] SORENSEN, J.L., BERNAL, G.: *A Family Like Yours. Breaking the Patterns of Drug Use*. Harper&Row Publisher, San Francisco.1987.

[17] SOWDER, B., BURT, M.: *Children of Heroin Addicts*: An Assessment of Health, Learning Behavioral and Adjustement Problems. Praeger, New York. 1980.

[18] TEMPESTA, E.et al.: *Storia psichica della gravida tossicodipendente*. 1987. Bolletino per le Farmacodipendenze e l´Alcolismo, 6, X: 601-607.

[19] WEGSCHEIDER, M.: *Another change: Hope and help for the alcoholic family*.1981. Science and Behavior Books, Palo Alto, CA.

[20] WELLISCH, D.K., STEINBERG, M.R.: *Parenting Attitudes of Addicts Mothers*. 1980. The International Journal of Addictions, 15, 6.

[21] WILSON, C.: *The impact of children.* In: Orford.J., Harwin, J. (eds.) Alcohol and the family.Croom Helm, London. 1982.

[22] FONA, B.:*Assistenza residenziale alla madre e il bambino aspetti metodologici e rapporti con il Sert, il TMe la famiglia*.Masson, Milano.1997, 297s.

PhDr. Daša Toporcerová, PhD.
VŠZaSP sv.Alžbety
Nám 1. mája 1
81000 Bratislava
e-mail: toporcer.dasa@gmail.com

Výchovné styly v rodině a dítě s antisociálním chováním

Styles of bringing up in families and children with antisocial behaviour

Jana Dundelová

Abstrakt:

Rodinná výchova je úzce spjata s danými kulturními, celospolečenskými normami a je součástí procesu socializace člověka. Tento příspěvek je zaměřen na výchovné styly, které byly uplatňovány v rodinách, ve kterých se u dítěte/dětí v průběhu jejich vývoje projevilo asociální, příp. delikventní a antisociální chování.

Interakce mezi rizikovými faktory biologickými, psychologickými a sociálními (psychosociálními) může vést k poruchám osobnosti, vývoji asociálního a antisociálního chování. Za rizikové faktory v rámci rodiny bývají považovány: chaotický rodinný život, rozvod rodičů, nedostatečný dohled a kontrola dítěte, kriminalita v rodině, hádky a antisociální chování v rodině. Ačkoliv vliv problematického rodinného prostředí na antisociální vývoj dítěte potvrzuje většina teorií a především výzkumů, které sledovaly tuto problematiku, výsledky některých výzkumů nejsou tak jednoznačné. Také tento problém je diskutován v tomto příspěvku.

Klíčová slova:

asociální, antisociální, delikventní chování, výchova, rodina

Abstract:

Bringing up of children in families is closely linked with cultural, social norms, and is part of the process of human socialization. This paper focuses on styles of bringing up that were applied in families where a child/children during their development showed antisocial or delinquent behaviour.

Interaction among biological, psychological and social risk factors may lead to personality disorders and to the development of antisocial behaviour. The risk factors within the family are perceived to be: chaotic family life, divorce of parents, lack of supervision and control of the child, crime in the family, arguments and fights and antisocial behaviour in the family. Although the influence of problematic family environment on antisocial development of children is supported by many theories and researches that studied this issue, not all results are so explicit; also these questions are discussed in this paper.

Key words:

Asocial. Antisocial. Delinquent behaviour. Bringing up. Family.

Hlavím tématem tohoto příspěvku je vztah mezi výchovnými styly v rodinách a asociálním/antisociálním chováním dětí. Budeme se zabývat výzkumy a teoriemi, které byly zaměřeny na poruchy chování při kterých se dítě dostávalo do konfliktu s etickými a především právními normami společnosti. V odborné literatuře se v této souvislosti setkáme s těmito pojmy: asociální poruchy chování[125], antisociální poruchy chování, delikventní chování[126], predelikventní chování[127], prekriminalita, příp. dětská delikvence[128] a juvenilní delikvence[129]. V kontextu tohoto článku je řešeno problémové chování dětí, které buď vedlo nebo směřuje k

[125] asociální poruchy chování jsou závažnější odchylky chování od sociálních, etických a pedagogických norem, které však ještě nemají ráz trestné činnosti.

[126] antisociální poruchy chování, delikventní chování bývá definováno jako protispolečenské a protiprávní, nezákonné chování mající ráz vážných přestupků a trestné činnosti; je spojováno s vědomou protispolečenskou motivací vlastních činů a také často s agresivitou .

[127] predelikventní chování se týká takových závad (dificilit) a poruch chování u dětí a mládeže, které by mohly bez příslušných odborných (např. pedagogických a psychologických) intervencí později vyústit v delikvenci a kriminalitu.

[128] prekriminalita, příp. dětská delikvence je termín používaný v odborné literatuře pro poruchy chování u dětí do 15 let.

[129] juvenilní delikvence je termín používaný v odborné literatuře pro poruchy chování u mladistvých od 15 do 18let. (pozn. autorky)

porušení právních norem; pojmy asociální, antisociální a delikventní, příp. kriminální chování jsou zde uvedeny podle toho, který pojem použili původní autoři uváděných teorií a výzkumů.

Od poloviny dvacátého století se psychologové pokoušeli o systematizaci typů rodičovských stylů. Ačkoliv bylo vytvořeno mnoho typologií výchovy, ve všech můžeme sledovat dvě základní dimenze, a to emocionální podporu a kontrolu (požadavky). Emocionální projevy rodičů se pohybují na bipolární škále od vřelých po chladné, až po zamítavé. Podobně škála rodičovské kontroly zahrnuje projevy autoritářské, asertivní, indiferentní, až zamítavé. Za ideální je považována přiměřená asertivní kontrola spojená s emocionální vřelostí. Např. dle Wilsona a Herrnsteina, (1998) prosociální chování dětí podporuje výchova rodičů, kteří jsou vřelí a restriktivní, tzn. dokáží udržet emocionální a blízký vztah a současně poskytují dětem jasná pravidla. Model vyjadřující důležitost emocí i kontroly rodičů ve vztahu k dítěti vypracovali Maccoby a Martin (1983), kteří prezentovali model rodičovské výchovy, ve němž jsou rozlišeny dvě základní dimenze výchovy, a to podpora/vnímavost (support/responsiveness), již také nazývají vřelost (warmth), a kladení požadavků (demandingness).

Z hlediska těchto dvou dimenzí (rodičovské kontroly a emocionální podpory) se podíváme na výzkumy a teorie zabývající se vlivem výchovy na asociální/antisociální vývoj dítěte. I když emocionální podporu a rodičovskou kontrolu nelze oddělit, přesto ve výzkumech často převažuje jedna nebo druhá dimenze.

Rodičovská kontrola

Pozitivní rodičovskou kontrolu chápeme jako kladení soustavných (převážně) smysluplných požadavků kladených na dítě spojené s důsledností sledování při jejich plnění.
Baumrindová (1991) identifikovala tři rozdílné vzorce (typy) rodičovských stylů výchovy: autoritářský, autoritativní a permisivní.

a) Autoritářský typ: Pro rodiče tohoto typu je typická velmi nízká vřelost v projevu. Naopak jsou chladní a často děti trestají, jsou přísní, vyžadují poslušnost a respektování své autority. Jsou netolerantní k „dětským“ projevům a očekávají od dětí chování na úrovni dospělého. V komunikaci s dětmi se vyhýbají vysvětlování a objasňování, ale spoléhají na nařízení a rozkazy. Např. „Ne, nemůžeš jít na diskotéku, protože jsem ti to zakázal.“

b) Autoritativní typ: Tito rodiče jsou ve svém projevu vřelí, emocionální, podporují autonomii dítěte a jeho zájmy a jsou všímaví k dětskému pohledu na svět. Také mají na dítě značné požadavky z hlediska jeho zralosti, ale ve výchově dítěte zdůrazňují smysl pro nezávislou zodpovědnost. Pokud něco dítěti nařizují, snaží se vysvětlit důvody svých opatření. Např. „Ne, nemůžeš jít na diskotéku, protože v noci je venku plno špatných lidí a není tam bezpečno zvláště pro tak mladé lidi, jako jsi ty. Bál bych se o tebe.“

c) Permisivní typ: Permisivní rodiče se projevují na velké emocionální škále. Někteří jsou vřelí a rozmazlující, jiní jsou chladnější, odtažití, nedostatečně se zajímají o dítě. Je jim společná vysoká úroveň tolerance pro dětská přání a aktivity. Permisivní rodiče mají nízké skóre kontroly a požadavků na dítě. Např. „Jistě, běž, kam chceš. Vezmi si nějaké peníze z matčiny kabelky.“

Baumrindová dále zjišťovala vztah mezi rodičovským stylem výchovy a chováním u předškolních dětí. Dospěla k závěrům, že děti autoritářských rodičů byly méně šťastné, méně důvěřivé a více závislé. Děti autoritativních rodičů byly zralejší, nezávislejší, přátelštější, aktivnější a více orientované na úspěch. Děti permisivních rodičů měly nejnižší úroveň sebedůvěry a sebekontroly.

Praktiky výchovy v rodině a interakce rodič-dítě jsou často zkoumány ve vztahu k pozdější delikvenci dítěte. Teorie a výzkumy zdůrazňují, že riziko delikvence a násilných činů je vyšší u mládeže, jejíž rodiče ignorují nevhodné chování a selhávají při kontrole dodržování disciplíny, protože pak se u jejich dětí neutvoří asociace mezi špatným chováním a negativními následky (Patterson, Reid, Dishion, 1997; Wells, Rankin, 1988). Podobně děti i adolescenti, kteří jsou nedostatečně kontrolováni, kteří nedostatečně komunikují se svými rodiči a jsou méně zahrnuti do rodinných aktivit, bývají více rizikoví z hlediska výběru delikventních kamarádů, delikvence a násilí (Patterson et al., 1997).

Jean Bottcherová (2001) sledovala ve svém výzkumu rozdílné výchovné praktiky, které rodiče používají ve vztahu k chlapcům a dívkám, a to způsobem, který podporuje delikventní chování u chlapců a zabraňuje rozvoji delikventního chování u dívek. Tato autorka sledovala vztah pohlaví a delikvence v každodenním životě vysoce rizikové mládeže. Pro výzkum bylo vybráno 29 kalifornských rodin, které měly alespoň dvě děti, z nichž jedno bylo delikventní. Výzkum byl založen na velmi podrobném interview realizovaném především s dětmi.

V každodenním životě těchto rodin byly diferencovány praktiky, které zamezovaly delikvenci dívek (dívky jsou více s matkou, jsou zodpovědnější, mají více povinností doma, rodiče je nepouštějí večer ven, rodiče mají obavy pustit je ven samotné s chlapci atd.) a naopak umožňovaly a podporovaly delikvenci chlapců (chlapci jsou méně zodpovědní, jsou častěji venku, rodiče mají menší obavy nechat je bez dozoru, mají doma méně povinností, rodiče nemají obavy pustit je ven samotné s dívkami). Také v ideologii těchto rozhovorů (při hodnocení sebe i druhých) byla kriminalita definována jako mužská aktivita a péče o dítě jako ženská činnost.

Vliv rodičovské podpory (support) a kontroly (control) dětí na redukci adolescentní delikvence sledovali také Wright a Cullen (2001) ve svém konceptu „rodičovské účinnosti“ („parental efficacy“). Výsledky potvrdily, že u dětí, které jsou svými rodiči podporovány a kontrolovány, došlo ke snížení delikventních projevů, a to jak v období adolescence, tak také v ostatních věkových obdobích, přičemž podpora a kontrola se prolínají a tvoří důležitou základnu pro „parental efficacy“ ve smyslu ochrany dětí před problémy. Koncept „rodičovská účinnost“ byl odvozen od konceptu „collective efficacy“ a „neighbourhood efficacy“ (Sampson et al., 1999), které byly vytvořeny pro porozumění tomu, jak komunity vykonávají kontrolu a poskytují podporu při redukci kriminality (tj. kontrola dětí ve smyslu udržování veřejného pořádku).

Gottfredson a Hirschi (1990) vypracovali „obecnou teorii“ („general theory“), která je v podstatě variantou „control theory“ a podle níž sklon spáchat zločin je v přímém vztahu k sebeřízení („self-control“) a je určen úrovní efektivity přímé rodičovské kontroly, která monitoruje, rozeznává a trestá svéhlavé a umíněné chování. Kontrolní teorie neignorují důležitost rodičovské blízkosti; např. Hirschi (1969) zdůrazňuje důležitost intimní komunikace a vazeb mezi rodiči a dětmi.

Nelze opominout ani práci kontroverzní psycholožky Judith Rich Harrisové (1995), která je autorkou jednoho z mála tvrzení, podle něhož rodičovské chování má velmi malé, jestli vůbec nějaké, efekty na vývoj dětí. Naopak za určující vlivy při vývoji delikvence autorka považuje genetické vlivy a „skupinovou socializaci“, tj. hraní si ve skupině s ostatními dětmi a později společné aktivity ve skupině adolescentů. Článek Harrisové byl publikován v „Psychological Bulletin“ a později byl ohodnocen cenou od „The American Psychological Association“.

Emocionální podpora

Emocionální podpora znamená opravdový zájem o dítě a projevování lásky v situacích jeho úspěchů i neúspěchů. Emocionální podpora se vztahuje k empatii a emocionální inteligenci a nelze ji zaměňovat za hysterické láskyplné projevy, příp. tzv. „opičí lásku“.[130]

Rohner a jeho spolupracovníci (in Matějček, Kadubcová, 1983) na základě výsledků kulturně-antropologických studií prováděných v antropologickém ústavu univerzity v Connecticut vypracovali teorii rodičovského přijímání a odmítání (PART – Parental Acceptance-Rejection Theory), ve které dávají do souvislosti odmítavé postoje rodičů (tj. hostilitu, agresi, nevšímavost, nezájem) a následnou hostilitu, agresi, nesamostatnost, snížené sebevědomí, sníženou empatii a nesamostatnost dětí. Autoři zdůrazňují, že podstatnější než objektivně sledované chování rodičů jsou subjektivní prožitky dítěte.

Vliv sociability, zlostného temperamentu a rodičovské podpory na prosociální a antisociální chování u adolescentů sledovali Carlo, Roesch a Melby (1998). Jejich výzkumu se účastnilo 80 adolescentů, kteří hodnotili svoji vlastní agresi, antisociální chování, soucit a prosociální chování. Rodiče těchto adolescentů podobně vypovídali o jejich sociabilitě a zlostných projevech i o své rodičovské podpoře. Byla zjištěna mj. nízká úroveň agrese a antisociálního chování u těch adolescentů, jejichž rodiče vykazovali vysokou úroveň podpory.

Rodiče, kteří jsou podporující, jsou více akceptováni svými dětmi a jejich děti je pozitivně hodnotí. Děti pak mají pocit emocionální podpory od svých rodičů, což je zvyšováno interpersonální blízkostí a vyjadřováním emocí v rámci rodiny. Vřelý podporující vztah mezi rodičem a dítětem poskytuje bezpečnou a důvěryhodnou základnu v potřebách dítěte a umožňuje dítěti, aby reflektovalo také na potřeby jiných lidí. A naopak hostilní nebo rezervovaný rodičovský styl vede k hrubým a někdy až k přehlíživým interakcím rodič-dítě a je spojován s antisociálním a agresivním chováním u dětí (Baumrind, 1991). Podobně Bryant (1987) potvrzuje, že podpora matky (ne však otce) během specifických stresových situací, kterým je dítě vystaveno, predikuje vývoj soucitu u dítěte. Další empirické výsledky dokládají, že autoritativní výchova (která zahrnuje vřelost i požadavky) pozitivně ovlivňuje soucit a prosociální chování v adolescenci (Baumrind, 1991). Podobně Ge et al. (1997) zdůrazňuje, že nedostatek pocitu bezpečí, nedostatek pozornosti a vřelosti jsou rizikové faktory podmiňující vývoj asociální osobnosti.

I další výzkumy potvrzují, že hostilní a přehlíživé rodičovské styly jsou v pozitivním vztahu k agresivnímu a antisociálnímu chování (Haapasalo & Tremblay,1994; Maccoby & Martin,1983; Stice, Barrera, & Chassin,1993; Weiss, Dodge, Bates, & Petit,1992). Hrubé a nátlakové výchovné techniky bývají spojovány s deficitem kognitivních procesů u dětí, který pak vede k agresivnímu chování (Dodge & Crick, 1990). Direktivní a citově chladné techniky výchovy bývají v kladném vztahu k agresivnímu a antisociálnímu chování dětí a současně v záporném vztahu k prosociálnímu vývoji (Maccoby & Martin, 1983).

Dítě s antisociálním chováním v rodině a v nápravném zařízení

Vliv výchovných stylů a prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo, na vývoj delikventního chování byl také hlavní osou výzkumu Cernkoviche, Giordano (2001), kteří se ve svém longitudinálním výzkumu zabývali vlivem prostředí na jedince z vývojového a prognostického hlediska delikventního chování. Uvedení autoři sledovali dvě skupiny respondentů, kteří jako „teenangři“

[130] V našich podmínkách se nedostatky ve výchově, které mohou vést až k deprivaci, zabývali především Langmeier a Matějček (např. Langmeier a Matějček, 1974).

spáchali různé delikventní činy. První skupina žila stále v domácím prostředí, druhá byla v nápravném zařízení. Autoři sledovali jejich životní cesty až do období rané dospělosti.

Autoři své výsledky výzkumu v diskusi interpretovali pomocí modelu latentních osobnostních rysů („latent trait model“), u kterého zdůrazňují stabilitu rysů antisociálního chování od raného dětství, a na druhé straně pomocí modelu životního směru („life-course model“), jenž neklade důraz na osobnostní rysy, ale na slabá pozitivní sociální pouta, která se vytvořila v období dospívání a která jsou příčinou antisociálního chování i v dospělosti.

Výsledky ukazují, že počáteční kriminalita je stabilní prediktor u obou skupin. Antisociální chování je tím rezistentnější a méně odolné ke změně, čím vážnější trestné činy delikvent spáchal. Ve srovnání s teorií Moffitové (1993, 1997) - jež rozlišuje „adolescent-limited offenders“, kteří začínají svoji antisociální dráhu v adolescenci a ke konci adolescence z ní „vyrostou“, a „life-coursepersistent offenders,“ u kterých se antisociální chování projevuje zpravidla již v dětství a je relativně stabilní po celý život) - Cernkovich a Giordano dospívají k závěru, že skupina delikventů žijících stále doma je více reprezentována „adolescent-limited offenders“ a skupina z nápravného zařízení je tvořena převážně „life-coursepersistent offenders“, z čehož opět vyplývá důležitost rodinného prostředí emocionálně příznivého prostředí na prevenci delikvence.[131]

Dítě v rodině s asociálními/antisociálními projevy v chování

Častým podnětem výzkumů je skutečnost, že velký výskyt antisociálního chování v rodině nebo v komunitě, kde je dítě vychováváno, zvyšuje riziko, že dítě bude také nepříznivě ovlivněno. V odborné literatuře je často diskutováno téma „nakažlivosti“ delikventního chování, které má své příznivce i odpůrce.

Genetické predispozice a raná zkušenost ovlivňují vnímavost ke vzorcům chování, které jsou velmi „nakažlivé“, a proto někteří autoři hovoří přímo o nakažlivosti delikventního chování (např. Jones a Jones, 2000: „The contagious nature of antisocial behavior“). Nakažlivost se samozřejmě nechápe tak, že by antisociální chování bylo přenášeno mikroorganismy, ale jako kopírování převládajícího chování. Nakažlivost je v této souvislosti chápána jako sociální fenomén. Myšlenka nakažlivosti je založena na předpokladu, že nemoc, chování, postoj nebo nálada se přenáší z jedné osoby na další. Šíření antisociálního chování v rodinách autoři přirovnávají k šíření nakažlivých nemocí. Jinými slovy vzorec chování je „nakažlivý“, pokud se v okolí jedince (rodině, sociální skupině) takovéto chování vyskytuje.

Také podle Pattersonovy psychosociální teorie vývoje antisociálního chování (1997) je chronické antisociální chování u dětí v přímé souvislosti se selháním fungování a řízení rodiny. Podle Pattersona rodiče antisociálních dětí často sami pocházejí z narušených rodin, které bývají charakterizovány zvýšenou mobilitou, finančními potížemi, negativními změnami v sociálních postojích, rozvodem, sexuálním zneužíváním, antisociálním chováním rodičů/rodiče. Tito rodiče jsou také často nekvalifikovaní a žijí izolovaně v dezorganizovaných vztazích s okolím. Tento Pattersonův model je podpořen výzkumem.

Diskuse a závěr

Mnoho výzkumů a teorií zabývajících se vlivem výchovy na vývoj antisociálního chování u dětí dává do souvislosti přiměřenou rodičovskou kontrolu a emocionální podporu s rozvojem

[131] Lze ovšem předpokládat, že trestné činy u adolescentů, kterým byl nařízen pobyt v nápravném zařízení, byly závažnější a tudíž i predikce jejich prosociálního vývoje byla nepříznivější než u druhé skupiny. (pozn. autorky)

prosociálního chování u dětí, a naopak selhávání v kontrole a hostilní, případně asociální až antisociální projevy rodičů spojuje s antisociálním vývojem dětí. Přesto tento problém je mnohem složitější, protože musíme brát v úvahu i výzkumy (např. Harrisová, 1995) viz výše, které dospívají k jiným výsledkům. Také v našem výzkumu zaměřeném na mentální reprezentace rodinných vztahů adolescentů s delikventním a predelikvetním chováním (Dundelová, 2003) se silné řízení rodičů ukázalo jako nejednoznačný faktor při vývoji delikventního chování dítěte.

Podobně výsledky výzkumů zaměřených na adoptované děti nejsou jednoznačné. Některé podporují „teorii nákazy“, jiné naopak dědičnost. Např. Cadoret (1978) sledoval 246 adoptovaných dětí, které byly vychovávány odděleně od svých biologických rodičů. Jedna skupina byla tvořena adoptivními rodiči, z nichž jeden vykazoval asociální osobnostní rysy, u druhé (kontrolní) skupiny adoptivních rodičů nebyla zjištěna žádná diagnóza v této souvislosti. Procento dětí, u kterých se vyvinulo antisociální chování, bylo u obou skupin stejné.

Kromě výchovy je samozřejmě třeba mít na zřeteli také biologické dispozice dítěte, např. Martens (2000) při srovnání dat různých výzkumů dochází k závěru, že příznivé biologické vlohy mohou chránit jedince žijící v sociálně zraňujícím prostředí proti vývoji antisociálního chování a naopak příznivé sociální prostředí může chránit proti vývoji antisociálního chování biologicky nepříznivě disponované jedince.

Problematika vztahu výchovy a vývoje antisociálního chování je velice komplexní a prolíná se v ní mnoho faktorů, které nelze oddělit. Největším přínosem by byly longitudinální výzkumy sledující co nejvíce faktorů (dědičnost, osobnost dítěte, osobnost rodičů, výchovné styly rodičů, výchovný vliv dalších rodinných příslušníků, vliv dalších osob atd.).

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BAUMRIND, D.: *The influence of parenting style on adolescent competence and substance abuse*. Journal of Early Adolescence, 11, 1991, str. 56-95.

[2] BOTTCHER J: *Social practices of gender. How gender relates to delinquency in everyday lives of high-risk youth*. Criminology 39, 2001, str. 893 – 932.

[3] BRYANT, B. K.: Mental health, temperament, family, and friends: Perspectives on children's empathy and social perspective taking, 1987. In N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* (pp. 245-270). Cambridge, UK: Cambridge University Press. In Damon, W; Lerner, R.M.: Handbook of child psychology. John Wiley and sons, Inc., 2006, ISBN: 0-471-2787-6.

[4] CADORET, R. J. (1978): *Psychopathology in adopted-away offspring of biological parents with antisocial behavior*. Archives of General Psychiatry 35, 1978, str. 176-184.

[5] CARLO, G., ROESCH, S.C., MELBY, J.: *The multiplicative relations of parenting and temperament to prosocial and antisocial behaviors in adolescence*. The Journal of Early Adolescence, 18, 3. Thousand Oaks., 1998, str. 266 – 290.

[6] CERNKOVICH, S. A.; GIORDANO, P.C.: *Stability and change in antisocial behavior: The transition from adolescence to early adulthood*. Criminology, 39, 2; Beverly Hills; 2001, str. 371 – 410.

[7] DODGE, K. A., & CRICK, N. R.: *Social information-processing bases of aggressive behavior in children*. Personality and Social Psychology Bulletin, 16, 1990, str.8-22.

[8] DUNDELOVÁ, J.: *Sebepojetí a mentální reprezentace rodinných vztahů adolescentů s delikventním a predelikvetním chováním*. Disertační práce. Masarykova universita, Brno, 2003.

[9] GE, X., CONGER, R. D., CADORET, R. J., & NEIDERHISER,1. M.: *The developmental interference between nature and nurture: A mutual influence model of child antisocial behavior and parent behaviors*: Erratum. Developmental Psychology, 33, 2, 1997.

[10] GOTTFREDSON, M. R., & HIRSCHI, T (1990): *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1990, ISBN-13: 978-0804717748.

[11] HAAPASALO, J., & TREMBLAY, R. E.: Physically aggressive boys from ages 6 to 12: Family background, parenting behavior, and prediction of delinquency. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62, 1994, str.1044-1052.

[12] HARRIS, J. R.: *Where is the child's environment? A group socialization theory of development*. Psychological Review. 102, 1995, str. 467 – 478.

[13] HIRSCHI, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.1969, ISBN 0-7658-0900-1.

[14] JONES, M.B. JONES, D.R.: *The contagious nature of antisocial behavior*. Criminology. 38, 2000, str. 25 – 46.

[15] MACCOBY, E. E., & MARTIN, J. A.: *Socialization in the context of the family: Parent-child interaction*, 1983. In E. M. Hetherington (Ed.), Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development (pp.1-101). New York: Wiley, 2003, ISBN: 0-471-17669-9.

[16] MARTENS, W. H. J.: *Antisocial and psychopathic personality disorders: Causes, course, and remission*. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 44, 4; London., Aug. 2000, str. 406 – 430.

[17] MATĚJČEK, Z., KADUBCOVÁ, B.: *Perceived Parental Acceptance-Rejection and Personality Organization among Czech Elementary School Children*. Cross-Cultural Research, 18, 4, 1983, str. 259-268.

[18] MOFFITT, T E.: *Adolescent-limited and life course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy*. Psychological Review,100, 1993, str.674-701.

[19] PATTERSON, G. R., REID, B, J, DISHION T.: *Antisocial Boys*. Eugene, Oreg.: Castalia, 1997, ISBN-13: 978-0916154059.

[20] SAMPSON, R. et al: *Beyond social capital: Spatial dynamics of collective efficacy for children*. American Sociological Review 64, 1999, str. 633-660.

[21] STICE, E., BARRERA, M., & CHASSIN, L.: *Relation of parental support and control to adolescents' externalizing symptomatology and substance use*: A longitudinal examination of curvilinear effects. Journal of Abnormal Child Psychology, 21, 1993, str. 609-629.

[22] WEISS, B., DODGE, K. A., BATES, J. E., & PETIT G. S.: *Some consequences of early harsh discipline: Child aggression and a maladaptive social information processing style*. Child Development, 63, 1992, str. 1321-1335.

[23] WELLS, L. E.; RANKIN, J. H.: *Direct parental controls and delinquency*. Criminology, 26, 1988, str. 263-285.

[24] WILSON, J. Q. , HERRNSTEIN, R.J.: *Crime and Human Nature: The Definitive Study of the Causes of Crime*. New York: Simon and Schuster, 1998, ISBN: 0-684-85266-7.

[25] WRIGHT, J.P., CULLEN, F.T.: *Parental efficacy and delinquent behavior: Do control and support matter?* Criminology, 39, 3. Beverly Hills., 2001, str. 677 – 705.

PhDr. Jana Dundelová, Ph.D.
Provozně ekonomická fakulta
Mendelova univerzita v Brně
Zemědělská 1, 613 00 Brno,
e-mail: jana.dundelova@seznam.cz,
jana.dundelova@mendelu.cz

Význam emocionálnej výchovy dospievajúceho v procese socializácie
The importance of emotional education in adolescent socialization process

Peter Slovák

Abstrakt:
Narastajúca neschopnosť regulovať svoje správanie u dospievajúcich, neprimerané prejavy nezodpovedajúce ich veku a osobitostiam ontogenetického vývinu nás vedú k zamysleniu čo chýba mladým súčasnej doby, prečo tak konajú a prejavujú sa? Odpoveď je na prvý pohľad zložitejšia ako sa javí, napriek tomu však vstupným pomenovaním môže byť nedostatok prejavenej emocionálnosti zo strany dospelých v socializačnom procese.
Proces socializácie sa významnou mierou uskutočňuje nielen v primárnom prostredí rodiny, ale významnou mierou aj v priestore školy v zmysle hmotného a nehmotného významu. Funkcia tohto priestoru na emocionálnu výchovu je nezanedbateľná. Zvlášť v kontexte interakcie s dospievajúcim. Podstata pôsobenia na emocionalitu adolescenta je súčasťou integrácie do spoločnosti. Sociálna integrácia sa podľa tohto konštatovania teda začína v rodine a dokončieva sa v škole.
Významný atribút ako je emocionálna výchova zabezpečuje psychosociálnu stabilitu jedinca aj v situáciách možného rizika a ohrozenia zo strany rovesníkov, či rôznorodých sociálno – patologických javov. Schopnosť interpretovať chválu, ale aj primeranú kritiku, uplatniť motiváciu a citlivo riešiť problémy s dospievajúcimi je profesionálna zručnosť nenahraditeľná v interakcii s adolescentom. V tejto rovine poukazujeme na významnosť zapojenia pomáhajúcej profesie do implementácie emocionálnej výchovy v socializačnom procese. Poukážeme na podstatu socializačného procesu a jeho prepojenosti so schopnosťou dospievajúcich zvládať záťažové životné situácie.

Kľúčové slová:
emocionálna výchova, emocionalita, enterakcia, eospievajúci, socializácia

Abstract:
The increasing inability to regulate their behavior in adolescents, inadequate signs do not correspond to their age and the particularities of ontogenetic development lead us to think, what is lacking in the young of today, why do so and show this? The answer is at first sight more complicated than it appears, nevertheless, the input name for the deficiency may be manifested by emocionálnosti adult socialization process.
The process of socialization is a significant place not only in the primary family environment, but also a significant area in schools in terms of tangible and intangible value.
The function of this area of emotional education is negligible. Especially in the context of interactions with adolescents. Social integration, according to this claim, therefore, begins in the family and finalized at school.
Important attribute as psycho-emotional education ensures the stability of the individual in situations of potential risk and threats from peers, and diverse socio - pathologies. Ability to interpret praise, but also a fair criticism, exercise motivation and sensitively address the problems of adolescents with professional skill is indispensable in its interaction with adolescents. In this plane we show the significance of the involvement of professionals assisting in the implementation of emotional education in the socialization process. Highlight the nature of socialization process and its connectivity with the ability of adolescents to cope with stress situations in life.

Key words:
Emotional education. Emotion. Interaction. Adolescents. Socialization.

Úvod

Tradične formovaná rodina sa pomaly ale iste vytráca z našej spoločnosti. Nahrádza ju správne vyjadrené, súčasná rodina, ktorá je súčasťou zmien v spoločenskom systéme a tiež ako dôsledok posunu preferencií hodnôt v spoločenskom živote. Tieto zmeny so sebou prinášajú aj častejšie problémy pri výchove dieťaťa. Konzumné nazeranie na život znamená, že zabezpečenie materiálnych benefitov žiaľ prevyšuje uspokojovanie emocionálnych potrieb dieťaťa, ktoré sa

navyše stalo v súčasnom chápaní luxusom. Členovia rodiny sa riadia vzormi správania sa a každý člen plní určitú sociálnu úlohu. Rodina ovplyvňuje nás a my ovplyvňujeme ju. To je základný vzorec sociálnej integrácie jedinca do spoločnosti pri zachovaní jeho osobnej psychosociálnej bezpečnosti. Človek sa hneď po narodení stáva členom určitej primárnej skupiny a tej by malo záležať na tom, aby odovzdala kultúrne dedičstvo a plnila úlohy v oblasti socializácie svojich členov. Rodičia veľakrát zabúdajú na komplexnosť všetkých funkcií, ktoré im prináležia ako osobám nachádzajúcim sa v sociálnej pozícii, od ktorých sa očakáva významné správanie vzhľadom k príprave dieťaťa do života. Na vyjadrenie pozitívnej emocionality dnes nezostáva veľa času. Doménou súčasnosti sú neúplné rodiny, ktorých počet neustále rastie. Každá porucha funkcie rodiny nesie so sebou riziko nesprávneho vývoja emocionálneho nazerania na život dieťaťa, jeho výchovy, ale aj úspešnej socializácie. Stotožnenie sa s nesprávnymi názormi, hodnotami, postojmi k životu je dôsledkom absencie času na prejavenie citov, neschopnosti rešpektovať emocionálne stavy iných a byť v prirodzenej citovej konfrontácii. Samotné výchovné problémy sa prejavujú ako dôsledok nedostatočných citových lekcií zo strany rodičov. Tie sa naplno negatívne prejavujú už počas dospievania, nakoľko dieťa nemalo priaznivé a zdravé prostredie pre svoj vývin a formovanie svojej osobnosti. Nedosiahlo úplnú zrelosť a preto nastupuje význam sekundárnej socializácie, čím sa zvýrazňuje potreba emocionálnej výchovy.

Význam emocionálnej výchovy dospievajúceho v procese socializácie

Treba si všimnúť jednu skutočnosť a síce, že napriek tomu, že učitelia, vychovávatelia majú síce štatút verejných činiteľov, avšak nie je dosiahnutá o nič vyššia ochrana a zabezpečenie ich bezpečnosti v kontakte s rizikovými dospievajúcimi. Samotné represie voči mladým násilníkom nič neriešia. Odborníci sa stotožňujú, že je za potreby hľadať a odstraňovať príčiny. Už Durkheim (In: Špánik, 1994) vysvetľuje ako sa model výchovy mení podľa požiadaviek spoločnosti. Avšak vždy je úlohou spoločnosti vychovávať z každého jednotlivca sociálnu bytosť. Obrovské množstvo negatívnych vzorov správania či už v prostredí primárnej alebo sekundárnej socializácie, celoplošné propagovanie nevhodného správania v médiách vedie prirodzene k stotožneniu a identifikácii s asociálnym, často brutálnym správaním voči komukoľvek. Absencia harmonického rodinného prostredia, domáce násilie, emocionálne laxné prostredie priamo núti mladistvého, aby nachádzal a kompenzoval tento nedostatok. Hlavne preto, že v jeho živote akoby vznikla medzera, ktorú racionálne nevie zdôvodniť, vysvetliť a tak hľadá najjednoduchší spôsob, únik a získanie uznania za akúkoľvek cenu.

Výchova k emocionalite je práve možnosťou ako vyplniť tento prázdny priestor. Možno by pomohlo iba viac porozumenia, pozitívnej stimulácie, lepšej spolupráce s rodičmi. Podpora emocionálnej výchovy detí napríklad aj prostredníctvom ich mimoškolských činností je naozaj miestom kde je nevyhnutné pôsobiť na ich citové zranenia. Nájsť opätovne stratenú dôveru u dospievajúceho býva často dlhodobým procesom interakčného vzájomného pôsobenia. Aj preto treba začať čím skôr.

V procese socializácie *výchova je akýsi regulátor, riadiaci proces, ktorým chceme priebeh socializácie usmerniť tak, aby bol v súlade s výchovnými cieľmi. Táto dynamická, vedomá a riadená socializácia zahrňuje všetky činnosti, ktoré človeka utvárajú pre život v konkrétnej spoločnosti. Dôležité je, aby bol sám schopný preniesť získané poznatky a zručnosti do svojho správania, aby primerane zvládal každodennú realitu.* (Kraus, 2008. s. 65). Týmto sa dospievajúci stáva súčasťou žiadanej sociálnej integrácie danej society.

Treba si všimnúť, že okrem iného mnohí autori zaoberajúci sa problematikou socializácie dospievajúcich v školskom prostredí vymedzujú ako Hroncová s Emmerovou (2004) aj jeho dôležité funkcie. Najmä:

a) Sociálnu funkciu v zmysle zabezpečenia starostlivosti mimo rodinného prostredia,
b) Poradenskú funkciu v zmysle výchovného a sociálneho rozmeru,
c) Rekreačno – kompenzačnú funkciu, v zmysle uvoľnenia a oddychu,
d) Sebarealizačnú funkciu v zmysle uplatnenia záujmu prostredníctvom krúžkovej činnosti,
e) Koordinačnú funkciu v zmysle výchovného spolupôsobenia na jedinca.

Kraus (2008, s. 59) konštatuje: *„ Človek je na celoživotnú cestu geneticky vybavený. Má teda dispozíciu, ktorá sa v sociálnom prostredí rozvíja v sociabilitu, teda schopnosť nadväzovať kontakty, vzťahy s inými ľuďmi, preberať rôzne role, napodobňovať rôzne vzory, osvojovať si rôzne poznatky, teda schopnosť sa sociálne učiť*“. Ale to nestačí. Je nutné uplatniť aj emocionálnu angažovanosť v týchto kontaktoch, uplatňovať sociálne role s ohľadom na emocionálnu zraniteľnosť druhých. Práve to však u dospievajúcich vidíme stále menej.

A tu je často príčina prečo sa spoliehajú rodičia na školu ako suplenta významnosti ich pôsobenia. Spoliehajú sa, že prosociálnosti, altruizmu, empatii sa naučia v škole. Zmysel správnej integrácie jedinca do spoločnosti je práve v nadobudnutí práve týchto mravno – charakterových vlastností jedinca. A aj preto samotná emocionálna výchova v sebe skrýva nadobudnutie rozmeru emocionálnej, sociálnej a morálnej zrelosti. Jedinec sa stáva schopným sebavýchovy a sebaregulácie.

Rozmer emocionality u dospievajúcich

Emocionalita sa vyvíja v onotgenéze rovnako ako somatická stránka osobnosti. Jej oneskorený, pribrzdený vývin, môže spôsobovať napätie a dysharmóniu v správaní.

Zelina (2003, s. 28) definuje city *„ ako psychický odraz bezprostredného prežívania životného zmyslu javov a situácií a tento odraz je podmienený vzťahom medzi objektívnymi vlastnosťami javov a situácií a potrebami subjektu*“. Za nižšie city sa považujú city spojené s telesnými a biofyziologickými komponentami (hlad, sex, teplo, a pod.). Vyššie city delí do troch skupín:

- sociálne – majú svoj podklad v špecifických vzťahoch človeka k človeku (láska nežnosť, sympatia, spoločenskosť, jemnosť, ochrana – nenávisť, citový chlad, antipatia, izolácia, krutosť, brutalita, nepriateľstvo);
- etické – vznikajú v spojitosti s realizovaním spoločenských potrieb a záujmov, ktoré sú obsiahnuté v morálnych zásadách, pravidlách a zákonoch pokladaných za nevyhnutné predpoklady spoločenskej existencie (svedomitosť, spravodlivosť, obetavosť, úprimnosť, štedrosť – antisociálnosť, kriminalita, cynizmus, falošnosť, chamtivosť);
- estetické – vznikajú pri napĺňaní, uspokojovaní alebo neuspokojovaní estetických potrieb. Ich zdrojom môžu byť umelecké diela, prírodné javy, ľudské činy a vôbec všetko, čo zodpovedá požiadavkám krásy (krása, pôvab, vznešenosť – odpor, hnus, vulgárnosť);
- intelektuálne – poznávacie – sú podmienené intelektuálnou činnosťou, vznikajú v procese myslenia, poznávania, pri tvorivých myšlienkových pochodoch zameraných na riešenie problému (nadšenie, hĺbavosť, fascinácia – ľahostajnosť, povrchnosť, triviálnosť).

V sumárnom hodnotení teda môžeme povedať, že ide o úroveň uspokojovania citov na rozhraní kognitívnej, intelektovej, morálnej entity dospievajúceho.

Ako ďalej uvádza Zelina (1996, s. 48) najčastejšie poruchy v citovej oblasti u mladých sú:

a) porucha sily, intenzity citov,

b) porucha zamerania citov,
c) porucha regulácie citov.

V prvom prípade ide citovú anestéziu, citovú depriváciu spôsobenú odomretím, potlačením citu z rozličného dôvodu. Strach z nepochopenia, hanba prejaviť svoju náklonnosť sú často sprievodnými znakmi. Na druhej strane to však môže byť hypersenzitivita, precitlivelosť.

V druhom prípade a to sa v súčasnosti často uskutočňuje v správaní dospievajúceho, ide o to, že jedinec má rád veci, ktoré by vôbec nemal mať rád (bolesť, utrpenie druhého a pod.) Sem zaraďujeme psychopatické prejavy správania mladistvých. Tiež poruchy nálad, zamerania citov v zmysle bezpríčinného optimizmu alebo pesimizmu. Porucha regulácie citov znamená, že jedinec neprimerane reaguje. To znamená na slabý podnet intenzívne a naopak. Neurotické reakcie môžu byť spôsobené neprimeranou záťažou na jedinca v škole, ale rovnako aj zlé vzťahy s autoritou, šikanovanie a pod. Vo všetkých týchto skutočnostiach sa odhaľuje zraniteľnosť dospievajúceho v sociálnej interakcii a schopnosti integrovať sa do spoločnosti.

Významnosť emocionálnej výchovy

Rogerovský prístup k emocionálnej výchove mladistvého sa sústreďuje na koncepciu PCE (person centred education), nedirektívneho prístupu, čím poukazuje na skutočnosť ako sám zdôrazňuje. *V živote človeka sú najdôležitejšie dve potreby, potreba pozitívneho prijímania inými ľuďmi a samotná potreba sebaprijímania* (Hall at al, 1999, s. 163). V tomto chápaní sebaaktualizácia nadobúda zmysel v spoločenskej integrácii. Emocionálna výchova je potom o dôvere, osobnej slobode, pochopení, konštruktívnych medziľudských vzťahoch. Bezpodmienečne pozitívny vzťah, kongruencia, v spojitosti s otvorenosťou, akceptáciou, schopnosť vyjadriť sa k podnetu sú základom, ktorý musí byť realizovaný vo vzťahu výchovy k emocionalite.

Ako teda motivovať dospievajúceho k schopnosti zvládnuť vlastnú emocionalitu? Metódy a techniky sú v tomto smere takmer všetky orientované na medziľudské vzťahy. Je dôležité vytvárať príležitosti pre mladých, rozhovory o citoch sú chýbajúcim elementom rodinnej výchovy. Výmena, odovzdávanie skúseností nedirektívnym spôsobom. Spoločné hľadanie východiska. Príležitosť hodnotiť seba samého a iných so spätnou väzbou. A v neposlednom rade hľadanie kauzálnych atribúcií. Mladí dnes nepátrajú po príčinách, dôvodoch. Zlyháva osobná zodpovednosť. Presné empatické porozumenie pocitov a citov mladého človeka a ich osobnostných významov je hlavným princípom Rogerovského prístupu. Akceptácie jedinca ako nepodmienenej hodnoty. (Zelina, 2004). Tu je základný kameň významnosti podporovať emocionálnu výchovu. Vážiť si hodnotu iného človeka a tiež seba samého predurčuje zrelosť človeka a rovnako aj jeho rozhodnutia.

Emocionálna zrelosť

Akcent emocionálnej zrelosti spočíva na citoch, sociálnej zrelosti a morálnej zodpovednosti. Dosiahnutie emocionálnej alebo citovej zrelosti je predpokladom správneho, reálneho nazerania na život, aj s jeho problémami a spôsob ako sa vhodne vyrovnať s ťažkosťami. „*Citovou zrelosťou rozumieme to, čo charakterizuje toho, kto do istej miery dokáže ovládať svoje emócie a pritom nie je apatický a ľahostajný k tomu, čo prežíva. Dokáže sa radovať a primerane reaguje i na bolesť a zármutok*“.(Křivohlavý, 2010, s.61).

Emocionálna výchova vychádza práve z týchto aspektov. Pomáhajúca profesia by mala byť schopná vychovávať dospievajúceho v tomto rozmere. Byť k dispozícii adolescentovi, v zmysle komunikácie a citlivej percepcie. Samozerjeme, že by sa však nemal prispôsobovať chorému.

Mal by zostať sám sebou a tiež upozorniť na možnosti spoluriešiť. sociálny pracovník si preto potrebuje udržať odstup, aby si mohol zachovať svoju identitu. Priblížiť sa mu natoľko, nakoľko to adolescent vyžaduje potrebuje. Mnoho vecí nám však bráni v tom, aby sme vnútorný svet adolescenta pochopili a vnímali. Predsudky, respektíve prílišné očakávania. Na druhej strane zas jednou z príčin môže byť aj nezvládnutá emocionálna stránka osobnosti pomáhajúceho. A to vtedy, keď pomáhajúci vie všetko najlepšie, je zahltený alebo preťažený činnosťou, netrpezlivý a pod.

Spoločné rozhovory by mali byť vzájomným obohatením a mali by pomáhať k zmene postojov a prežívania krízových situácií jednotlivca, ale tiež i k zmene skutočného správania. Pomáhajúci sa musí učiť chápať sám seba so svojimi vlastnými obavami a agresivitou, aby mohol žiť v pozitívnej interakcii s adolescentom

Pri emocionálnej výchove musíme brať v úvahu aj dosiahnutú **sociálnu zrelosť** ako súčasť socializačného procesu. Kopřiva (2006, s.55) hovorí, *že len dieťa je stredobodom pozornosti svojho okolia. Dospelý človek sa dokáže začleniť do veľkej či malej skupiny ľudí. Nezostane trucovať sám niekde v kúte, ale snaží sa nadviazať kontakt a spoluprácu s druhými. Má priateľov, aj keď sa na neho nemusia všetci priateľský pozerať.*

Pomáhajúca profesia si musí byť vedomá toho, že nie všetci dospievajúci ho budú vítať s otvorenou náručou. Často sa mu stane, že ho odmietnu v názorovej, postojovej, ale aj čisto ľudskej rovine. Rovnako to platí aj v koncepcii emocionálnej výchovy, ktorú predkladáme. Každý dospievajúci má byť vychovávaný a vedený v duchu, že vždy nebude vítaný a nebudú o ňom zmýšľať len v superlatívoch. On nesmie zostať trucovať a povedať si: „Keď ma tu nechcú, tak sem už viac nepôjdem!“ „Ak sa mi nedarí som neschopný a nemôžem sa zmeniť, pretože okolie je kvalitatívne na vyššej úrovni“. Sociálna zrelosť znamená zabrániť rezignácii a sociálnej izolácii, v ktorej sa mnohí mladí dnes nachádzajú. Vytvárajú si vlastný svet, do ktorého sa uzavrú, prípadne s úzkym okruhom rovnako zmýšľajúcich jedincov. Naučiť dospievajúceho zdieľať sa s ostatnými v skupinových procesoch dialógu, intenzívneho emocionálneho rozhovoru je primárnym prejavom sociálnej zrelosti a úspešnej sociálnej integrácie.

Morálna zrelosť

V koncepcii emocionálnej výchovy nesmieme zabudnúť ani na morálnu zrelosť. Křivohlavý (2010, s.62) vysvetľuje, že: *„morálna zrelosť sa prejavuje vo vzťahu daného človeka k jeho vlastnému egoizmu a jeho egocentrickým snahám. Takýto človek má nádejný súbor morálnych hodnôt a jeho správanie a jednanie s druhými ľuďmi sú s týmto súborom morálnych hodnôt v harmónii.“* Táto morálna zrelosť sa prejavuje ako zrelosť osobnosti a je výraznou mierou vyjadrením morálneho charakteru človeka, ktorý sa prejavuje v jeho konaní a správaní. Tu často treba naprávať zlyhania primárnej socializácie, hlavne v otázke správneho konatívneho nasmerovania.

Emocionálna výchova môže napomôcť zmeniť dispozície z rodiny. „Tak je to dovolené, ak nezoberieš ty uchmatnú iní, ak nebudeš mať široké lakte, nepresadíš sa a nebudeš nič znamenať“. Pomáhajúci pracovník by sa mal vyznačovať rýdzosťou, nefalšovanosťou, ktorá sa prejavuje tým, že sa k dospievajúcemu správa opravdivo, bez predstierania. Nehrá sa na niečo a ani sa nespráva neosobne. Participuje na jeho problémoch a snaží sa pre neho urobiť čo je v jeho silách. Pristupuje k adolescentovi bez podmienok. V rámci výchovného pôsobenia dáva mu priestor k rozhovoru a pokiaľ možno, necháva na ňom, aby zvolil tému a slobodne od nej odstupoval. Je to príležitosť aby obojstranne sa stavali mosty. Môžeme spolu hovoriť o tom, čo sme prežili, počuli a tušili, po čom túžime, čo nás trápi. Vízia mravnej zrelosti u adolescenta je v situácii, že je

schopný dávať nie na prvé miesto vlastné ego. To je v súčasnosti vážny nedostatok u mladého človeka.

V procese socializácie v priamom pôsobení na budovanie emocionálne zrelej osobnosti môžeme teda využívať nasledovné metódy:

a) vytváranie efektívnej skupiny,
b) metóda zmien postojov, prostredníctvom kombinovanej diskusie,
c) persuázia,
d) exemplifikácia,
e) inscenačné hranie rolí,
f) metóda zdokonaľovania komunikácie.

Spoločný cieľ v skupinovej práci, dokáže vytvoriť pozitívnu klímu, atmosféru, čo podporuje aktivizáciu dospievajúceho v oblasti konatívnej, v oblasti kritického hodnotenia a regulácie vlastného správania. Zmena postojov vedie cez kombinovanú diskusiu, dáva možnosť vyjadrenia a tým aj priestor pre korekciu, ktorá nebude bolestivá, zahanbujúca. Pesuázia sa opiera o faktické a emocionálne argumenty. Schopnosť vytvoriť z informácií viaceré súdy a nakoniec vyvodiť záver je šancou uspieť v konfrontácii s kýmkoľvek. Inscenovanie znamená schopnosť spoznať očakávania, ktoré sú kladené na na vychovávateľov a vychovávaných. Zdokonaľovanie komunikácie zas napomáha odstraňovaniu bariér, v samotnom chápaní a správnom porozumení čo nám chce iná generácia povedať, naznačiť. Bláha (In: Kraus, 2008) vysvetľuje pojem sociálna dedičnosť v spojitosti s prenášaním určitých spôsobov a modelov správania daného prostredia. Zanedbaná výchova k emocionalite sa výraznou mierou bude zúčastňovať práve na nie najlepšej bezpečnej integrácii dospievajúceho do spoločnosti.

Záver

Dnešok je pre mnohých z nás a našich najbližších príliš rýchly, nekompromisný a bezohľadný. Rodiny žijú pod veľkým tlakom, čo vedie k ich častým rozpadom a následne stále viac a viac detí vyrastá v problémových či neúplných rodinách. Rodinný kruh nám dáva pocit istoty, lásky, porozumenia a učíme sa v ňom vzájomnej dôvere a tolerancii. A práve tu dochádza k pretrhnutiu tohto napojenia na emocionalitu. Tradičná rodina pomaly mizne a stráca svoje dominantné postavenie. Žijeme v spoločnosti, kde sa manželský zväzok stáva minimálne prebytočným zvykom. Pre väčšinu moderných rodín je dôležité individuálne presadenie sa partnerov v rastúcej konkurencii a postavenia v spoločnosti. Zabúdajú pri tom na svoje rodiny po citovej stránke a to môže vnášať do primárnej sociálnej skupiny pocit neistoty. Rodina je prostredím, kde sa má každý jednotlivec cítiť príjemne, bezpečne a kde by mal cítiť pocit lásky, opory a porozumenia. Je žiaľ veľká škoda, že niektorí sa takýchto pocitov v rodine nedočkajú.

Sociálna integrácia v bezpečnosti jedinca znamená včleniť celostne osobu dospievajúceho do priestoru spoločenských vzťahov. Včleniť ho nielen po stránke , kognitívnej, intelektuálnej, ekonomickej alebo sociálnej. Predovšetkým po stránke humánnej, ľudskej, so správnym pohľadom na hodnotu života, jedinečnosti každého človeka. Ak sa tento aspekt podarí vybudovať u adolescenta určite sa nebudú opakovať systémové chyby v jeho správaní emocionálne nezrelej osobnosti v kontexte interakcie v procese primárnej aj sekundárnej socializácie.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] CICCOTTI, S.: *Lépe porozumět sobě i ostatním*. Praha: Portál, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7367-364-2

[2] HALL, C., LINDZEY, G., LOEHLIN, J., MANOSEVITZ, M.: *Introduction to theories of personality*. California: John Wiley & Sons, Inc., 1999. 520 s. ISBN 0-471-08906-0

[3] HELUS, Z.: *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: GRADA, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3

[4] HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I. 2004. *Sociálna pedagogika*. Banská Bystrica: Univerzita M. Belu, Pedagogická fakulta, 2004. 280 s. ISBN 80-8083-028-2

[5] JANDOUREK, J. 2003. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-749-3

[6] KOPŘIVA, K. 2006. *Lidský vztah jako profese*. Praha: Portál, 55 s. ISNB 80-7367-181-6

[7] KRAUS, B. 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3

[8] KRAUS, J. et al.: *Slovník cudzích slov akademický*. Bratislava: SPN, 2008. 1058 s. ISBN 978-80-10-01425-5

[9] KŘIVOHLAVÝ, J.: *Povídej - Naslouchám*. Praha: Karmelitánske nakladatelství, 2010. 135 s. ISBN 978-80-7195-405-7

[10] KÜHLINGER, G., P., FRIEDEL, J.: *Komunikačné a jiné měkké dovednosti*. Praha: Grada, 2007. 112 s. ISBN 978-80-247-2145-3

[11] ONDREJKOVIČ, P.: *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 978-80-224-1074-8

[12] PETTY, G. 2008. *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 2008. 380 s. ISBN 978-80-7367-427-4

[13] ŠPÁNIK, M. 1994. *Sociálna determinácia výchovy v rodine a v škole*. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 1994. 86 s. ISBN 80-966994-3-1

[14] ZELINA, M. 2003. *Ako byť sám sebou?* Metodická príručka. Bratislava: OG – Poľana, 2003. 74 s. ISBN 80-89002-83-8

[15] ZELINA, M. 1996. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: IRIS, 1996. 236 s. ISBN 80-967013-4-7

[16] ZELINA, M. 2004. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava: SPN, 2004. 234 s. ISBN 80-10-00456-1

[17] VYBÍRAL, Z.: *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2009. 320 s. ISBN 978-80-7367-387-1

PhDr. Peter Slovák, PhD.
VŠZaSP sv. Alžbety
Bratislava
Podjavorinskej 29
920 03 Hlohovec 3
e-mail: dr.slovak@gmail.com

Vliv rodiny na spotřební chování jednotlivce

The influence of the family on consumer behavior

Jitka Nesnídalová

Abstrakt:

Komplexní marketingový přístup ke spotřebnímu chování vychází z mikroprostředí a makroprostředí marketingu, predispozic spotřebitele, jeho kupního rozhodování, výsledné reakce a důsledků reakce. Vlivy prostředí se promítají do chování jednotlivce diferencovaně na základě individuálních rysů spotřebitele. Podstatný vliv na utváření nákupního chování jednotlivce mají primární skupiny, především rodina, přátelé a zájmové skupiny. Potřeby a hodnoty, které jsou vyznávány skupinami, se odrážejí na potřebách a hodnotách člena primární skupiny. Autorka vyslovuje hypotézu, že chování rodiny ovlivňuje jednotlivce z hlediska spotřebního chování v poloze racionální, iracionální, psychologické, sociologické, sociální a dalších rovinách s ohledem na to, jakou roli na sebe bere jednotlivec v procesu nákupního rozhodování.

Abstract:

The complex marketing approach to consumer behavior goes from micro-environment and macro-environment (micro and macromarketing), from consumer predispositions, consumer purchase intentions, resulting reaction and results of reaction. The influence of environment reflects on person´s behavior differently on the basis of individual veins. The essential influence of creating consumer behavior have primary groups, above all the family, friends, and special-interest groups. Needs and qualities that are professed by groups reflect individual´s needs and qualities as a member of a primary group. The author of the article hypothesizes that family behavior influences an individual in light of consumer behavior at the position rational, irrational, psychological, sociological, social, and other. It depends on the role of an individual in the process of purchase decision.

Klíčová slova:

spotřebitel, rodina, vnitřní a vnější vlivy

Keywords:

Consumer. Family. Influence of environment.

Úvod

Chování kupujících na trhu se projevuje specificky u dvou základních skupin, a to individuálních zákazníků (tržní nabídka uspokojuje jejich osobní potřeby) a institucí, organizací. Autorka se zaměřuje na spotřební chování individuálních zákazníků, které zásadně ovlivňuje rodina.

Individuální zákazník

Komplexní marketingový přístup ke spotřebnímu chování vychází z mikroprostředí a makroprostředí marketingu, predispozic spotřebitele, jeho kupního rozhodování, výsledné reakce a důsledků reakce. Faktory ovlivňující spotřebitele se člení na interní (motivace, osobnost, vnímání, faktor učení, faktor postoje) a externí (hodnoty společnosti, ekonomické prostředí, demografické prostředí, referenční skupiny), jejich individuální kombinace působí na kupní rozhodování – viz obr. 1.

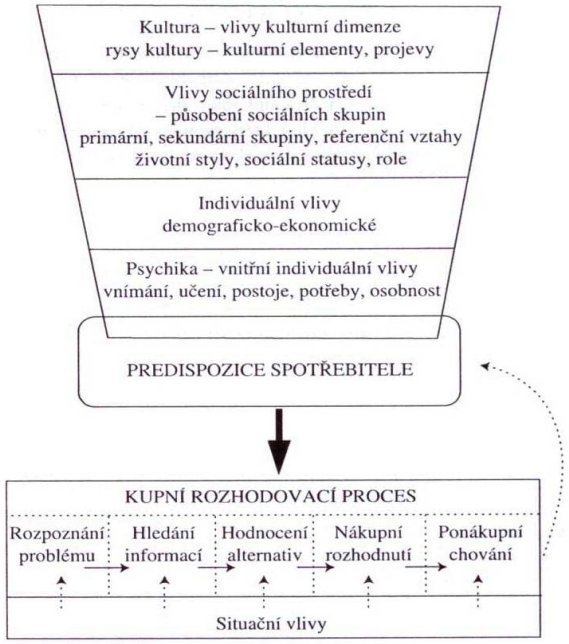

Obr. 1 Černá skříňka spotřebitele [5]

Při kupním rozhodovacím procesu spotřebitel analyzuje relevantní otázky související s rozpoznáním potřeby, tedy problému. Následuje hledání informací a jednotlivých alternativ o nákupu, kde spotřebitel hodnotí základní a doprovodné znaky produktu individuálně, často se rozhoduje na základě pouze jediného atributu. Po samotném kupním rozhodnutí mohou stále do jednání spotřebitele zasáhnout další faktory a ovlivnit kupní rozhodnutí ještě před samotnou koupí (náhlá změna ekonomické situace, vliv referenčních skupin). Vlastním nákupem proces nekončí, pronákupním jednáním se vyhodnocuje míra uspokojení spotřebitele, která plyne z nákupu nebo spotřeby produktu. Nákupní chování individuálního spotřebitele je charakterizováno zpravidla jako automatické chování (základní potraviny, benzín), řešení omezeného problému (speciální druh lepidla pro kutily), řešení extenzivního problému (nákup se uskutečňuje poprvé – osobní automobil). Z hlediska typologie zákazníka podle zájmu na prodejci a zájmu na koupi je možné usuzovat, jak je spotřebitel ovlivňován těmito dvěma aspekty a zároveň to umožní prodejci zvolit vhodný nástroj komunikačního mixu jako potvrzení správného rozhodnutí zákazníka – viz obr. 2

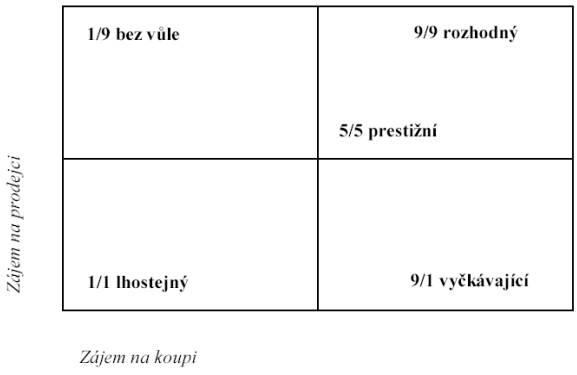

Obr. 2 Typologie zákazníka podle zájmu na prodejci a zájmu na koupi [zdroj: vlastní zpracování]

Lhostejný typ zákazníka – těžko reaguje na podněty prodejce, doporučuje se apelovat na ego, vyburcovat ho slovní komunikací.

Vyčkávající – získává informace o různých prodejcích, rozhodující je pro něj cena a funkčnost výrobku.

Prestižní typ zákazníka – zajímají ho módní novinky, koupí to, co mají ostatní.

Rozhodný typ zákazníka – „dospělý“ zákazník, má o prodejce i o produkt velký zájem, vyplatí se s ním komunikovat otevřeně, sdělit veškeré klady i zápory produktu.

Typ zákazníka bez vůle – je úzce spjatý s prodejcem, ale má malý zájem na koupi, proto je snadné ho přesvědčit o koupi různých produktů, třeba jiných než zamýšlel, je vstřícný.

Všechny typy zákazníků hodnotí nákupní podmínky, které závisejí na:

- druzích maloobchodních jednotek (specializované prodejny, markety)
- umístění prodejních jednotek v určité oblasti (tam, kde prodej jde nejlépe – sídliště, centrum města)
- kapacitě maloobchodních jednotek (počet obsloužených zákazníků, čas strávený ve frontě)
- způsobu prodeje zboží (pultový prodej, samoobslužný prodej)

Mírou kvality nákupních podmínek je převážně čas, který spotřebitel stráví při nakupování a objem fyzické a duševní námahy spojený s obstaráváním potřeb.

Rodina, domácnost

Rodina je primární skupina založená na důvěrných vztazích, používá se pojem nukleární rodina (rodiče a děti žijící v jedné domácnosti) a rozšířená rodina (nukleární rodina a příbuzní). O podobách současných rodin vypovídají výsledky kvantitativního výzkumu zaměřeného na zkoumání souvislostí proměn pracovního trhu a soukromého života obyvatel ČR. Toto šetření proběhlo v posledním čtvrtletí roku 2005 v Sociologickém ústavu AV ČR a zahrnovalo 5 510 respondentů ve věku 25–54 let (2 778 mužů, 2 732 žen) vybraných metodou kvótního výběru. Šetření bylo uskutečněno v rámci projektu Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života v ČR, financovaném programem Moderní společnost a její proměny. Výzkum potvrzuje, že úplná nukleární rodina je stále nejpreferovanějším způsobem organizace domácnosti – tři čtvrtiny české populace ji hodnotí pozitivně a považují ji za ideální. Dotazník obsahoval baterii nabízející 11 možných způsobů organizace soukromého života a bydlení, která zjišťovala, jak je respondenti/tky hodnotí. Úplná nukleární rodina získala bezkonkurenčně nejlepší známku, ostatní možnosti získaly vždy minimálně o stupeň horší hodnocení, a to u obou pohlaví a u všech věkových skupin. Přesto je možné identifikovat určité rozdíly v jednotlivých skupinách populace z hlediska hodnocení úplné nukleární rodiny. Nejvýše je hodnocena mladou generací, s věkem se známka zhoršuje – pravděpodobně tedy platí, že mladí si tento způsob organizace soukromého života idealizují; s tím, jak přibývají zkušenosti, je častěji hodnocen jako spíše špatný. U mladých (25–34 let) panují největší rozdíly mezi muži a ženami. Zatímco muži se blíží průměru celého vzorku, nukleární rodinu nejpozitivněji hodnotí mladé ženy. V dalších věkových kategoriích je již rozdíl mezi muži a ženami zanedbatelný – ženy si tedy úplnou nukleární rodinu idealizují nejvíce, ale zdá se, že také rychleji přicházejí o iluze.

Na základě shlukovací analýzy byly nazvány 4 typy postojů k různým možnostem organizace soukromého života: „tradicionalisté“, „tolerantní“, „příznivci modernizovaného manželství“ a „solitéři“.

Tradicionalisté:

Jedná se o skupinu příznivců nukleární úplné rodiny, přičemž jen tento způsob organizace soukromého života hodnotí velmi pozitivně a ke všem ostatním se staví negativně. Na druhém místě pro ně stojí soužití nukleární rodiny s prarodiči, nenegativněji hodnotí život single a střídavé bydlení sám a s partnerem. Mají také nejvíce ze všech negativní postoj k nesezdanému soužití, ať s dětmi nebo bez dětí. Jsou to tedy oproti ostatním shlukům jednoznační příznivci úplné nukleární rodiny, kde rodiče uzavřeli manželství, případně žijí ještě společně s rodiči jednoho či druhého partnera. Jiné, novější či alternativní formy organizace intimity hodnotí negativně. Do této skupiny patří 25 % respondentů a převažují zde ženy, nejčastěji ze střední a starší generace.

Tolerantní:

Jedná se o lidi, kteří hodnotí většinu nabízených způsobů soužití spíše pozitivně, nejspíše podle zásady, že je to každého věc. Vůči všem nabízeným možnostem jsou pozitivnější než ostatní skupiny – ovšem kromě nukleární úplné rodiny, ke které jsou kritičtější než tradicionalisté a příznivci modernizovaného manželství. Na rozdíl od ostatních skupin berou na milost i soužití s kamarády či život bez partnera. K této skupině patří 22 % respondentů – převažují zde muži z mladé či střední generace.

Příznivci modernizovaného manželství: Tato skupina hodnotí jednoznačně pozitivně nukleární úplnou rodinu, dokonce lépe či stejně dobře jako tradicionalisté. Oproti tradicionalistům ale nejsou takovými příznivci soužití rodiny s prarodiči, naopak mají pozitivní postoj k nesezdanému soužití, a to dokonce i v případě nesezdaného soužití, ve kterém se narodí děti. Spíše pozitivně hodnotí i manželství s dětmi z předchozích partnerství. Jednoznačně negativně ale nahlížejí na život o samotě – ať už život single, život osamělého rodiče nebo bydlení bez partnera. Jsou to tedy lidé, pro které je prioritou společný život s partnerem a případně s dětmi, v lepším případě se sňatkem, v horším v nesezdaném soužití. K tomuto typu patří 31 % respondentů. V této skupině významně převažují ženy z mladé generace, jsou zde ale i muži z mladé a střední generace.

Solitéři:

Skupina označená jako solitéři je oproti ostatním nejkritičtější k úplné nukleární rodině. Kritická je ostatně ke všem nabízeným možnostem – žádný způsob organizace soukromého života nehodnotí jednoznačně pozitivně. Jako spíše dobré hodnotí bydlení s partnerem bez dětí a oddělené bydlení partnerů – to znamená, že i solitéři chtějí mít partnera, ale ne děti nebo manželství; jsou ovšem ve srovnání s jinými skupinami relativně vstřícní i k životu single, k bydlení s kamarády a k životu osamělého rodiče. Do této skupiny patří 22 % respondentů – převažují rozvedení lidé (muži i ženy) ze starší generace, případně mladí muži a ženy.

Jací lidé tvoří tyto shluky?

V mladé generaci jsou nejvýrazněji zastoupeni příznivci modernizovaného manželství – to znamená, že mladší generace je tolerantnější k nesezdanému soužití jako manželství na zkoušku, případně i s dětmi, a ke znovusloženým rodinám. Zároveň nejvýše ze všech skupin hodnotí úplnou nukleární manželskou rodinu. Mezi mladými se ale častěji jedná o ženy nežli o muže – mladé ženy patří častěji k příznivcům modernizovaného manželství, zatímco muži spíš k tolerantním. Mladé ženy tedy hodnotí partnerství a rodinu výše než mladí muži.

Střední generace není tolik vyhraněná, rozděluje se mezi tradicionalisty, tolerantní a modernizované; je zde ale oproti mladší a starší generaci nejméně solitérů – lidé v tomto věku

nechtějí žít bez partnera. Příslušnost k té či oné skupině ve střední generaci závisí na pohlaví – muži patří častěji k tolerantním nebo k příznivcům modernizovaného manželství; ženy jsou nejčastěji tradicionalistky, případně solitérky (tj. pravděpodobně ženy, které si již prošly rozvodem a nemají důvěru k zakládání nového partnerství).

Starší generace se rozděluje na tradicionalisty a na solitéry. Vzhledem k tomu, že je zde prokázána závislost na rodinném stavu – ženatí a vdané se řadí k tradicionalistům, zatímco rozvedení k solitérům – je možné říci, že rozdělení na tradicionalisty a solitéry v této generaci odpovídá rozdělení na ty, kterým se manželství vydařilo a trvá, a na ty, kteří nerozešli se svým partnerem.

Na základě výzkumu nebyla odhalena souvislost příslušnosti k určitému typu podle vzdělání ani podle příjmu, neprokázala se ani souvislost s typem povolání a s postavením respondenta na pracovním trhu. Postoje k různým alternativním uspořádání soukromého života jsou tedy v první řadě ovlivněny věkem a pohlavím. Zdá se tedy, že v České republice zatím není třeba obávat se rozpadu rodinných forem soužití způsobenému zvyšujícím se tlakem pracovního trhu, jak mnozí varují. Naopak – mladí stále a dokonce více než střední a starší generace jednoznačně preferují manželství a úplnou nukleární rodinu, i když v modernizované podobě – s nesezdaným soužitím jako přípravnou fází a s možností nového založení rodiny po rozvodu. Zejména mladé ženy jsou stále dychtivé žít v manželství, i když dnes se může jednat jen o manželství faktické a může být uzavřeno významně později, než bylo zvykem v předchozích generacích. Jak ale ukazují další výsledky analýzy, časem se u nich dostavuje částečné rozčarování – s postupujícím časem ženám život v manželství a nukleární rodině nevyhovuje tolik jako mužům. Muži naopak jako mladí tolik netouží po partnerství a rodině, později se ale hůře než ženy vyrovnávají s rozchodem a s životem bez partnerky [2].

Na spotřební chování rodiny má vliv její **životní cyklus**, který je podmíněný věkem a ekonomickou aktivitou rodičů, přítomností a věkem dětí. Typický životní cyklus rodiny prochází fázemi – mladí lidé, plná hnízda, prázdná hnízda a osamělí. Kupní rozhodování v rodině závisí na povaze produktu a na fázi kupního rozhodovacího procesu, zásadní je přitom rozdělení rolí kupního chování mezi manželi. Muži bývají spojování s racionálním rozhodováním, iracionální rozhodování je spíše charakteristické pro ženy, ideální situace je v případě, že se najde společný úhel pohledu. Ostatní členové rodiny mohou na sebe brát **role** v celém kupním rozhodovacím procesu – iniciátor, kupující, ovlivňovatel, uživatel. Děti v rolích iniciátorů a ovlivňovatelů mohou často změnit, zvrátit celé kupní rozhodování.

Globalizační trendy

Přelom 20. a 21. století s sebou přináší volný pohyb zboží, služeb, kapitálu a lidí, rozvoj informačních a komunikačních technologií. Za základní rysy globalizace je obecně považována expanze masy mezinárodně obchodovatelných produktů. Společně s expanzí jsou také podmiňovány změny geografické a ve struktuře produktů. Jednou z metodik pro hodnocení míry globalizace jednotlivých společenství států je KOFův index globalizace, který byl poprvé představen v roce 2002, a posuzuje úroveň globalizace ve třech dimenzích:

1. ekonomické hledisko, které vyhodnocuje vzdálenost toku zboží, kapitálu a služeb,
2. politické hledisko, které charakterizuje průnik vládních stran,
3. sociální hledisko, které hodnotí stupeň šíření nápadů, informací, ale i samotného obyvatelstva [3]

S globalizací je úzce spojen pojem postmoderna, který představuje období, ve kterém se vyvíjí nová společnost (zhruba 80. léta 20. století), ve které se všechny pevné struktury, včetně vztahů,

transformují ze svých pevných řetězců do struktur, které jsou schopny se přizpůsobovat turbulentní době.

Mezi charakteristické rysy postmoderní kultury patří snaha o kvalitní život, zaujetí pro osobnost, citlivost k ekologickým otázkám, odklon od velkých názorových systémů, kult spoluúčasti a sebevyjádření, retro móda, návrat k místním regionálním hodnotám a k některým tradičním představám a praktikám. Charakteristiky doby jsou navzájem rozporuplné, trendy jsou orientovány na společnost vědění, společnost prožitku a jedince [3]. **Ve společnosti vědění** se uplatňuje znalostní management, který je úmyslná činnost, aby praví lidé měli v pravou chvíli pravé znalosti, poskytuje nástroje pro práci se znalostními pracovníky, optimalizuje trh znalostí, je především praktickou disciplína, není managementem dat či informací. Pracuje se znalostmi tacitními a explicitními, zabývá se jejich konverzí a možnostmi, jak sdílet tacitní znalosti. Lidské i spotřební chování se zužuje na krátkodobost a dočasnost, na produkty se nahlíží jako na spotřební zboží, které slouží pouze k jednomu použití.

Zhruba od poloviny 20. století se definuje termín kvalita života. Hlavním cílem uspokojení potřeb se stává především prožití života z hlediska intenzity a kvality, vzniká **společnost prožitku**. Hodnoty jednotlivců se však nemusí mezi sebou vzájemně shodovat a současně nemusí odpovídat hodnotám, které vyznává celá společnost. Hodnotovými kritérii společnosti prožitku se při nákupním rozhodovacím procesu stávají emoce a pocity, a s tím související kritérium prožitku, které ve spotřebiteli vyvolává spotřeba produktů. Přesto je i nadále ve společnosti prožitku zachován při spotřebním chování princip užitek – kvalita – bohatství, ale v otázce rozhodování se spotřebitel zaměřuje pouze na dosažení určitého stupně prožitku [3].

Kult zábavy, požitkářství a spotřeby je charakteristický pro **jedince**, který sleduje pouze svoje požitky těla a ducha. Nemá rád skupinový konformismus, nesnáší rutinu, jde za vlastním prospěchem.

Gender

V souvislosti s vývojovými trendy vystupuje do popředí genderové vnímání v rámci společenství. Podstata genderu je v sociálních aspektech ženského a mužské pohlaví a jejich odlišnostech, které tvoří samotná společnost, nejde o vnímání biologických rozdílů mezi pohlavími. Lidskou existenci a její zajištění v současné společnosti nelze rozložit na mužskou a ženskou, principiálně jsou si obě genderové identity rovny, nejsou vyřešeny ekonomické a sociální souvislosti spjaté se zajištěním a pokračováním lidského rodu [1].

Závěr

Marketingové makroprostředí a mikroprostředí ovlivňuje kupní chování spotřebitelů. Nelze udělat jednoznačný závěr, jaké faktory jsou rozhodující a obecně platné pro sestavení modelu spotřebního chování rodiny, a z toho jednoznačně usoudit, jak se bude chovat individuální kupující, který v této rodině vyrůstal. Prorůstání materiálního a nemateriálního vnímání světa je charakteristické pro dnešní dobu, stejně tak rozhodování, ať už se týká jakékoliv oblasti lidského života, není jen na bázi rozumové nebo citové. Jednání racionální a iracionální nelze brát jako souboj mezi rozumem a citem, ve skutečnosti totiž neexistuje nic jako čistý vjem bez rozumové abstrakce, stejně tak jako neexistuje racionální konstrukt bez vjemových podnětů. Vše tvoří jen části jediného, racionálně-citového kontinua [4].

Seznam bibligorafických odkazů:

[1] ČERMÁKOVÁ, Marie. *Genderové identity - ekonomické a sociální souvislosti*. In [online]. [s.l.] : [s.n.], 2007 [cit. 2011-04-13]. Dostupné z WWW: <http://www.socioweb.cz/>.

[2] DUDOVÁ, Radka. *Kdo s kým žije, aneb rodiny a jiné způsoby uspořádání soukromého života v ČR1*. In [online]. [s.l.]: [s.n.], 2008. [cit. 2011-04-13]. Dostupné z WWW: <http://www.socioweb.cz/>.

[3] KAREŠOVÁ, Jana. *Integrace společenských vývojových trendů v marketingové komunikaci firmy Bayer s.r.o.* [s.l.], 2011. 100 s. Diplomová práce. Soukromá vysoká škola ekonomických studií v Praze.

[4] SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla : Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*.1. vydání. Praha: 65.pole, 2009. 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.

[5] ZAMAZALOVÁ A KOL., Marcela. *Marketing*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. 432 s. ISBN 978-80-7400-115-4.

Ing. Jitka Nesnídalová, Ph.D.
SVŠES, s. r. o.,
Lindnerova 575/1,
180 00 Praha 8-Libeň,
tel.: 284 840 027,
e-mail: jitka.nesnidalova@svses.cz

Vliv rodinného prostředí na socializaci jedince

The influence of the family environment on socialization of the individual

Magda Uxová

Abstrakt:

Příspěvek se zabývá problematikou rodinného prostředí a jeho vlivu na socializaci jedince. Je zmiňován pojem tzv. normální rodina, včetně zamyšlení nad tím, co si může v současné době společnost pod tímto pojmem představit. Autorka v úvodu příspěvku uvádí, že k socializaci jedince dochází po celý život, v příspěvku se však dále zabývá socializací jedince v období dětství a dospívání. Autorka dále v příspěvku nastiňuje problematiku zneužívaných a týraných dětí a dospívajících jedinců. V krátkosti se zabývá konkrétními případy z poslední doby a nastiňuje myšlenku o možnostech socializace těchto týraných jedinců do tzv. normálního prostředí. Vyslovuje hypotézu, zda tito okolím postižení jedinci mají šanci na založení normální rodiny a zda je zážitky ovlivňují i v pozdějším věku. Pro zjištění konkrétních informací od veřejnosti na toto téma autorka oslovila respondenty starší 18 let krátkou anonymní anketou (4 otázky), ze které získala vlastní aktuální informace. Autorka uvádí základní možnosti, které se nabízí těm, kteří v dětství nebo dospívání utrpěli traumatický zážitek spojený s týráním nebo zneužíváním.

Abstract:

The article puts mind to the problems of the family environment and its influence on socialization of the individual. There is a term “normal family” mentioned in the article including the explanation what the term means. The author of the article indicates in the introduction that socialization of the individual endures all life and emphasizes the process of socialization in childhood and adolescence. The author is interested especially in the problems of battered children and adolescents. In the article the author sums up concrete cases from the last time and thinks about possibilities of socialization of battered individuals to “normal” environment. The author hypothesizes if these “handicapped” have a chance to start a “normal” family, and if they are influenced by these experiences in later age. The author asked the public to answer a short questionnaire (four questions) for more information about the topic (the author asked people over age 18). The author´s own actual information are entered into details at the end of the article. The author enumerates basic resolutions that are set up to those who suffered trauma (child or adolescent abuse).

Klíčová slova:

Socializace, jedinec, dítě, dospívající, rodinné prostředí, týrání, zneužívání.

Keywords:

Socialization, individual, child, adolescent, family environment, abuse.

Úvod

V prostředí dnešního civilizovaného regionu střední Evropy je většina lidských jedinců vychovávána v rodinném prostředí. Po narození přichází jedinec do prostředí, ve kterém se formuje po fyzické stránce i po stránce psychické. Ideálem je výchova jedince v „normální rodině“[132], kde dochází k jeho socializaci pro dnešní dobu přijatelným způsobem. Jedinec se mění po fyzické a psychické stránce celý život a po celou tu dobu dochází k jeho socializaci. Pro příspěvek je důležitá socializace jedince v období dětství a dospívání, protože v tomto období dochází k nejmarkantnějším změnám.

[132] Autorka považuje za tzv. normální rodinu s tradičním uspořádáním – otec, matka, děti, případně prarodiče. Srov. s pohledy na uspořádání rodiny podle Louise B. Silversteina a Carla F. Auerbacha dostupný z SILVERSTEIN, Louise B. ; AUERBACH, Carl F. . The Myth of the "Normal Family" - effect of the family structure on children. *USA Today* [online]. 2001, 1, [cit. 2011-04-15]. Dostupný z WWW: <http://findarticles.com/p/articles/mi_m1272/is_2668_129/ai_69698407/>.

Socializace dětí a dospívajících

Jedinec na svět přichází s určitými vlastnostmi a předpoklady, které jsou v prostředí, ve kterém vyrůstá, buď rozvíjeny, nebo potlačovány. Záleží na tom, do jakého prostředí se jedinec při narození a dalším vývoji dostává. Může se jednat o tzv. normální rodinu, ale také o prostředí, které se normální rodině ani nepřibližuje. Jako příklady mohou sloužit:

- rodiny s tradičním uspořádáním (otec, matka, děti, případně prarodiče),
- prostředí, které se tradiční rodině nepodobá (např. výchova jen jednou osobou – starší sourozenec, strýc, babička, otčím, macecha).

Tyto podmínky však nemusí mít vliv na to, co si jedinec do dalšího života odnese, protože i prostředí, které není normální rodinou, může znamenat pro jedince vhodnou socializaci do současného světa a společnosti. Nelze tedy s určitostí tvrdit, že by prostředí, ve kterém se jedinec socializuje, muselo mít vliv na kvalitu jeho dalšího života. Nezáleží příliš na tom, v jakém prostředí se jedinec socializuje, ale jací jsou ti, kteří mají na jeho socializaci vliv. Roli může hrát i sociální prostředí a sociální poměry, není však pravidlem, že by týráním nebo zneužíváním musely procházet jen děti ze sociálně slabých rodin nebo podobného prostředí.

Týraní a zneužívaní jedinci

Dominik (8)

Chlapec z Brna byl týrán otcem a matkou. **Rodina složením odpovídá prototypu normální rodiny** (otec, matka, děti) a není sociálně slabá. Chlapec byl nechtěným dítětem, byl krutě trestán, ponižován a neměl dostatek jídla ani pití. I když chlapec chodil do školy, nebyly jeho nízká váha ani podlitiny nikomu podezřelé, a ani sociální pracovnice nevěnovala problému pozornost. Po přestěhování si nová ředitelka školy všimla nestandardního chování chlapce a jeho tělesného stavu a problém nahlásila. [1]

Obrázek 1 - týraný Dominik[133]

Ondřej (8) a Jakub (10) z Kuřimi

Sourozenci z Kuřimi **žili v neúplné rodině s matkou a tetou**. Není podstatné, zda ženy, které děti týraly, byly členkami nějakého sdružení nebo sekty, ale to, že týraly malé chlapce tím, že je

[133] Zdroj obrázku č. 1 http://brno.idnes.cz/o-pripad-tyraneho-chlapce-z-brna-se-zajima-krajske-statni-zastupitelstvi-1ld-/brno-zpravy.asp?c=A110216_141356_brno-zpravy_dmk

svazovali a nechávali v chladu ležet na zemi. Chlapci se také mohli najíst a napít jen tehdy, pokud jim to bylo dovoleno. Matka a teta byly odsouzeny za týrání chlapců. [2]

Obrázek 2 - Matka a teta týraných chlapců Ondřeje a Jakuba[134]

Socializace týraných a zneužívaných jedinců do společnosti

Můžeme vyslovit hypotézu, zda mají zneužívaní chlapci a dívky šanci na „normální život“ a v dospělosti na „normální rodinu“. Jisté je, že týrání nebo zneužívání v dětství nebo dospívání má vliv na další vývoj jedince. Velmi záleží na tom, v jakém věku k těmto negativním jevům došlo, do jakého prostředí se jedinec následně po odhalení týrání dostane a jaká odborná pomoc nebo pomoc okolí se mu nabízí. Nezáleží jen na tom, zda týraný jedinec povede sám alespoň částečně normální život, ale také na tom, zda jeho budoucí potomci a jeho okolí nebudou jeho vlastním traumatem trpět také, zejména tím, že na ně bude své problémy přenášet. Velmi zajímavý je v tomto směru článek „Transgenerační přenos: Budou týrané děti týrat svoje potomky?“, [3] vycházející z publikace Radky Dydňanské a kolektivu nazvané „Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém“. V článku jsou uvedeny možnosti řešení pro člověka, který se setkal s týráním nebo zneužíváním a nechce se dostat do situace, že se stejným způsobem bude chovat ke svým dětem nebo nejbližšímu okolí.

Tyto možnosti jsou následující:

1. „lepší finanční zajištěnost, včetně podporujícího partnera,
2. pozitivní vztah buď k důležité dospělé osobě v dětství, nebo odborná psychoterapeutická pomoc,
3. schopnost „vyčistit“ trauma z dětství, resp. hněv a odpovědnost obrátit ne proti sobě, ale proti násilníkovi.“[135]

Z bodů 1–3 se dá usuzovat, že socializace týraných a zneužívaných jedinců do společnosti je velmi obtížná, problematická a zdlouhavá záležitost. **Autorka si uložila za cíl tuto skutečnost ověřit vlastními poznatky a tak oslovila konkrétní respondenty starší 18 let krátkou anonymní anketou** (4 otázky). Bylo osloveno **227 respondentů**, ale na otázky bylo ochotno odpovídat **162 respondentů**. Už z počtu respondentů, kteří odmítli odpovídat, je patrné, že se jedná o velmi citlivé téma.

[134] Zdroj obrázku č. 2http://zpravy.idnes.cz/policie-odlozi-vysetrovani-zda-v-kauze-kurim-slo-o-organizovany-zlocin-1an-/krimi.asp?c=A090108_102744_krimi_cen

[135] Redakce. Transgenerační přenos: Budou týrané děti týrat svoje potomky? **Žena.cz** [online]. 8. 5. 2010, 0, [cit. 2011-04-15]. Dostupný z WWW: <http://deti.centrum.cz/predskolaci/2010/5/8/clanky/transgeneracni-prenos-budou-tyrane-deti-tyrat-svoje-potomky/>.

Anketa o týrání a zneužívání v dětství a dospívání

Tabulka 1 Anketa o týrání a zneužívání v dětství a dospívání [136]

	Otázka	ANO	NE
1.	Vyrůstali jste v rodinném prostředí? (ve vlastní rodině, osvojené atd.) Pokud odpovíte ne, již prosím dále neodpovídejte.	**155**	**7**
2.	Myslíte si, že Vás ovlivnilo rodinné prostředí, ve kterém jste vyrůstali?	**151**	**4**
3.	Myslíte si, že jste se jako dítě nebo dospívající osobně setkali s týráním?	**45**	**110**
4.	Ovlivnilo Vás týrání v další etapě Vašeho života?	**45**	**110**

Vyhodnocení ankety

V anketě bylo ochotno odpovídat 162 respondentů.

1. Na otázku č. 1 odpovědělo **7 respondentů záporně**, z toho důvodu byli vyřazeni z ankety.
2. Na otázku č. 2 odpovědělo **kladně 151** respondentů, je tedy patrno, že téměř všechny respondenty ovlivnilo rodinné prostředí, ve kterém vyrůstali. (Obrázek č. 3)
3. Na otázku č. 3 odpovědělo **kladně 45** respondentů a tento počet respondentů přiznal, že se osobně v dětství nebo dospívání setkal s týráním. (Obrázek č. 4)
4. Na otázku č. 4 odpovědělo **kladně** také **45** respondentů (jako na otázku č. 3), z toho vyplývá, že jsou všichni respondenti, kteří se s týráním v dětství nebo dospívání setkali, tímto zážitkem ovlivněni i v dospělosti. (Obrázek č. 5)

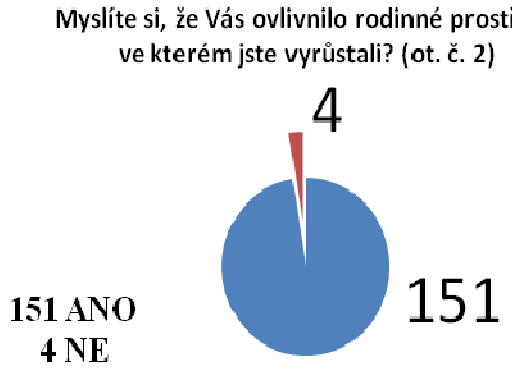

Obrázek č. 3 – Otázka č. 2[137]

[136] Tabulka č. 1 zdroj dat a zpracování vlastní
[137] Obrázek č. 3 – Otázka č. 2 Zdroj dat i zpracování vlastní

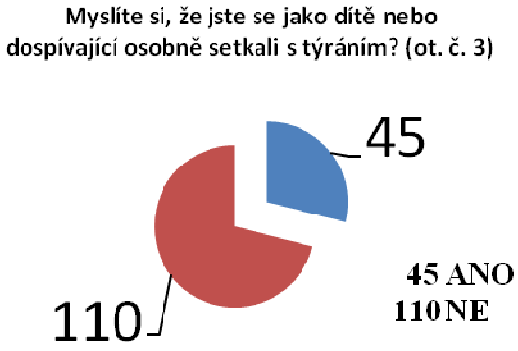

Obrázek č. 4 – Otázka č. 3[138]

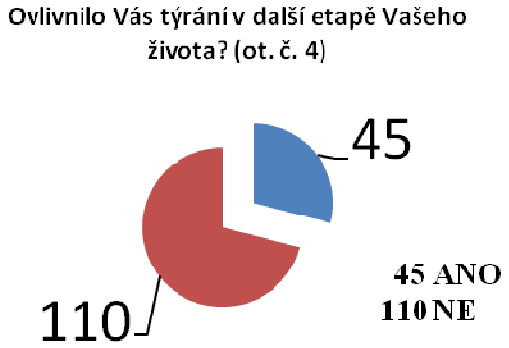

Obrázek č. 5 – Otázka č. 4[139]

Závěr

V současném civilizovaném světě se společnost setkává s týráním dětí a dospívajících. Po odhalení problému má právě nevhodné chování k těmto jedincům za následek jejich obtížnou socializaci do společnosti. V článku autorka uvádí některé příklady týraných dětí, kterými jsou Dominik z Brna a sourozenci z Kuřimi. Z tohoto příkladu vyplývá, že nezáleží na tom, zda dítě nebo dospívající pochází z normální rodiny nebo rodiny neúplné.

Autorka v článku uvádí základní možnosti, které se nabízí těm, kteří v dětství nebo dospívání utrpěli traumatický zážitek spojený s týráním nebo zneužíváním a nechtějí, aby jejich chování vůči okolí a vlastním dětem kopírovalo to, co sami v mládí zažili.

Autorka si uložila za cíl zjistit z krátké ankety aktuální informace zejména o tom, zda jsou respondenti v dospělosti, kteří se setkali s týráním, ovlivněni tímto zážitkem. Z výsledků vyplývá, že všech 45 respondentů, kteří přiznali, že se s takto traumatizujícím zážitkem setkali, je i v dospělosti tímto zážitkem ovlivněno. Autorka zpracovala výsledky ankety do grafické podoby.

[138] Obrázek č. 4 – Otázka č. 3 Zdroj dat i zpracování vlastní
[139] Obrázek č. 5 – Otázka č. 4 Zdroj dat i zpracování vlastní

Seznam bibliografických odkazů:

[1] LUKŠOVÁ, Barbora. *O případ týraného chlapce z Brna se zajímá krajské státní zastupitelství***.** IDnes.cz : Brno a jižní Morava [online]. 16. 2. 2011, 0, [cit. 2011-04-14]. Dostupný z WWW: <http://brno.idnes.cz/o-pripad-tyraneho-chlapce-z-brna-se-zajima-krajske-statni-zastupitelstvi-1ld-/brno-zpravy.asp?c=A110216_141356_brno-zpravy_dmk>.

[2] KOMÁRKOVÁ, Pavla. *Kuřim rok poté: jak dnes žijí týraní chlapci***.** IDnes.cz : Zprávy [online]. 7. 5. 2008, 0, [cit. 2011-04-14]. Dostupný z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/kurim-rok-pote-jak-dnes-ziji-tyrani-chlapci-f2h-/krimi.asp?c=A080506_224355_krimi_mia>.

[3] Redakce. *Transgenerační přenos: Budou týrané děti týrat svoje potomky*?. Žena.cz [[online]. 8. 5. 2010, 0, [cit. 2011-04-15]. Dostupný z WWW: <http://deti.centrum.cz/predskolaci/2010/5/8/clanky/transgeneracni-prenos-budou-tyrane-deti-tyrat-svoje-potomky/>.

[4] Redakce. *Transgenerační přenos: Budou týrané děti týrat svoje potomky?***.** Žena.cz [online]. 8. 5. 2010, 0, [cit. 2011-04-15]. Dostupný z WWW: <http://deti.centrum.cz/predskolaci/2010/5/8/clanky/transgeneracni-prenos-budou-tyrane-deti-tyrat-svoje-potomky/>.

[5] NOVÝ, Ivan; SURYNEK, Alois. *Sociologie pro ekonomy a manažery*. Praha: Grada Publishing, 2006. 287 s. ISBN 8024717050.

Magda Uxová, Mgr., DiS.

Soukromá vysoká škola ekonomických studií
Lindnerova 575/1
180 00 Praha 8
e-mail: m.uxova@seznam.cz

Kriminalita mládeže

Juvenile crime

Roman Svatoš

Abstrakt:
Integrace mladých lidí do společnosti je složitý proces, který bývá v některých případech doprovázen kriminalitou. U jedinců, kteří se dají na tuto cestu, je proces integrace o to složitější. Problematika delikvence mládeže je důležitou oblastí, které se věnují státní i nestátní organizace, z odborníků kriminologové, pedagogové, psychologové a další. Na jedné straně existuje určitá vyšší míra tolerance, kdy jsou pachateli děti, a to vzhledem k jejich nezralosti. Na druhé straně stoupají obavy z kriminality mládeže a společnost volá po účinnějších opatřeních, např. snížení věkové hranice trestní odpovědnosti na 14 let, ke které skutečně došlo v původně schváleném trestním zákoníku. V průběhu roku 2009, než trestní zákoník nabyl účinnosti, však došlo po rozsáhlých diskuzích laické i odborné veřejnosti k návratu ke stavu původnímu, tedy věková hranice trestní odpovědnosti zůstala na patnácti letech. Ke snížení věkové hranice trestní odpovědnosti mládeže na 14 let došlo již ve Slovenské republice. Ohledně řešení kriminality mládeže jsou přijímána různá opatření, jak v právní, tak v mimoprávní rovině. V roce 2004 nabyl účinnosti zákon o trestní odpovědnosti mládeže, který zajišťuje mladým delikventům zvláštní péči. V posledních letech je v České republice uplatňována tzv. „restorativní justice“ a systém „probační a mediační služby“, které by měly přispět k lepší integraci delikventního jedince do společnosti. Nakolik jsou tato opatření účinná byl chtěl ukázat ve svém příspěvku.

Abstract:
The integration of young people into society is a complicated procedure, what is in some cases accompanied by crime. By individuals, which follow this way, is the process of integration all the more complicated. The issues in juvenile deliquency is very important sphere, to that attend state and private organizations, of specialists criminologists, pedagogues, psychologists and other. On the one hand has been a measure of tolerance, when offenders are childern, and that with regard to their immaturity. On the other hand rices fear of juvenile crime and the society calls for more efficient measures, for example the age limit reduction of criminal responsibility for 14 years, what really happened in originally approved Criminal Code. During the year 2009, before Criminal Code came into force, but it had become the return to the original state after extensitive discussions of the lay and professional public, consequently stayed the age limit of criminal responsibility for 15 years. To the age limit reduction of criminal responsibility for 14 years it came already in Slovakia. In respect of crime solution the different sorts of measures are taken both in the legal and non-legal level. In the year 2004 the law on juvenile criminal responsibility entered in force, which a special care of the juvenile deliquents provides. In recent years, called “the restorative justice” and the system of “probate organisadion” are exercised in Czech Republic, which should conduse to the better integration of the individual deliquent into society. I would like to show in my paper, whether and to what extent are these meansures effective.

Klíčová slova:
kriminalita, mládež, nezletilí, mladiství, integrace

Keywords:
crime, juvenils, children between the ages of 1-14, adolescents between the ages 15-17, integration

1 Právní regulace spojena s fenoménem kriminality mládeže

Po roce 1989 je v České republice, ale i v ostatních postkomunistických zemích, věnována mládeži značná pozornost.[140] Došlo k přijetí celé řady nových právních předpisů či novelizaci

[140] NEČAS, P., UŠIAK, J. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia.* Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7

původních. Byla přijata celá řada opatřeních i v nestátním sektoru.[141] Následně jsou uvedeny nejdůležitější pasáže z právních předpisů regulujících problematiku mládeže.

Listina základních práv a svobod (ÚZ č. 2/1993 Sb.)

Listina základních práv a svobod, která se stala součástí ústavního pořádku, věnuje dětem několik ustanovení:

- zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena
- péče o děti a jejich výchova jsou právem rodičů
- děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči.

Zákon o rodině (z. č. 94/1963 Sb.)

Zákon o rodině, který byl přijat již v roce 1963 je základním pramenem práva, který legitimně vymezuje postavení mládeže v tzv. civilních věcech. Aby mohl zákon „přežít" hluboké společenské změny, byl mnohokráte po roce 1990 novelizován. Pro názornost uvádím dílčí výňatek nejdůležitějších pasáží:

- rodiče jsou odpovědni za řádnou výchovu svých dětí, mohou se opřít o pomoc státu
- orgán sociálně právní ochrany dětí v součinnosti s rodiči, školou a jinými fyzickými a právnickými osobami zajišťuje příznivé podmínky pro výchovu, vzdělání a všestranný vývoj dětí a chrání jejich zájmy
- soud může omezit či zbavit rodičovské zodpovědnosti, může svěřit dítě jiné fyzické osobě či do pěstounské péče, může nařídit ústavní výchovu.

Zákon o sociálně právní ochraně dítěte (z. č. 359/1999 Sb.)

Zákon upravuje sociální ochranu dětí, kterou se rozumí zejména ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřujících k obnovení funkcí rodiny. Důležitými ustanoveními jsou:

- stát věnuje pozornost dětem jejichž rodiče zemřeli, jejichž rodiče neplní vyživovací povinnost nebo dětem, které vedou zahálčivý a nemravný život
- pracovníci sociálně právní ochrany dětí poskytují poradenské služby, provádějí výchovné pohovory, účastní se trestního řízení
- sociální asistenti (streetwork) vyhledávají v terénu ohrožené děti
- výchovní pracovníci na školách, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, speciální pedagogická centra.[142]

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (z. č. 218/2003 Sb.)

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže je nejdůležitějším právním předpisem přijatým po roce 1990 týkající se problematiky mládeže v oblasti trestních věcí. Cílem zákona je věnovat zvláštní péči dětem a mladistvým, kteří se dopustili protiprávního jednání. Velký důraz klade na nápravu mládeže a její integraci do společnosti. Sleduje, aby na toho, kdo se dopustil protiprávního činu, bylo užito opatření, které

[141] HEJDA, J. DUBEN, R. Veřejně prospěšné organizace a jejich postavení v systému prevence a ochrany proti drogovým závislostem. 1. vydání, Nakladatelství Vltavín ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR, Praha 2002, 187 s. ISBN 80-86587-02-9

[142] ZLÁMAL, J. *Rozsah a charakter kriminality dětí a mladistvých a výkon prevence v ČR.* Sborník z mezinárodní koference „Bezpečná Evropa". Košice : MV SR, 2011.. ISBN 978 - 80 - 970498 - 0 – 5 s. 56-71

účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. V zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže je upraven účel zákona, který v návaznosti na předmět úpravy je vymezen zejména z hlediska prevence protiprávní činnosti mládeže, jež je základní skupinou, na kterou je třeba zaměřit pozornost celé justice i společnosti. Účelem zákona je i trestněprávní prevence, která má zajistit snížení účasti mládeže na protiprávním jednání.

Výtažek základních ustanovení:

- je speciálním zákonem k trestnímu zákoníku, trestnímu řádu, občanskému soudnímu řádu, zákonu o rodině a zákonu o sociálně právní ochraně dítěte v oblasti trestněprávní
- preferuje výchovná a ochranná opatření před trestními
- preferuje účast mladistvého na resocializačních a vzdělávacích programech a odborném výcviku
- stanoví aktivní účast probačních úředníků.[143]

Zákon o Probační a mediační službě (z. č. 257/2000 Sb.)

Probační a mediační služba provádí úkoly stanovené v zákoně o Probační a mediační službě, a plní celou řadů úkolů vyplývajících z jiných právních předpisů, zejména ze zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. U dospělých a mládeže Probační a mediační služba vytváří předpoklady k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo aby mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody, anebo vazba byla nahrazena jiným opatřením. Za tím účelem poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování a spolupracuje s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život.

Pokud jde o činnost Probační a mediační služby, týkající se mládeže, má tato oprávnění a plní zejména tyto úkoly:

- dohled nad chováním mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něho
- dohled nad dodržováním uloženého probačního programu a výchovných povinností a uložených omezení
- dohled při ochranné výchově a dohled při přeměně ústavní a ochranné výchovy
- dohled při podmíněném odsouzení a podmíněném odsouzení s dohledem
- spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení a orgány sociálně právní ochrany dítěte při přezkoumávání důvodů vazby
- zjišťuje poměry mladistvého a objasňuje poměry mladistvého pro potřeby předběžného projednání obžaloby a vypracovává o tom zprávy
- podává návrh na změnu výchovných opatření, k upuštění od výkonu ochranné výchovy, k propuštění z ochranné výchovy, k podmíněnému umístění mimo výchovné zařízení, k prodloužení ochranné výchovy, ke změně ochranné výchovy.

[143] ŠIMÁK, M. Ochrana práv dětí v trestním řízení. *Prevence úrazů, otrav a násilí*, 2006, roč. II, č. 2, s. 131-140. ISSN: 1801-0261

Zákon o přestupcích (z. č. 200/1990 Sb.)

Vedle výše naznačených legislativních předpisů, plně reflektujících zvláštnosti řízení směřované k mladistvých, kteří spáchali provinění, nelze zcela logicky opomenout existenci i dalších legitimních postulátů, které postihují další možné formy a projevy protiprávních jednání, kterých se mohou dopouštět „mladistvé osoby“ a které naplňují znaky jednotlivých skutkových podstat přestupků či jiných správních deliktů. Za zmínku stojí připomenout zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje taktéž tzv. „ zvláštnosti způsobu řízení proti mladistvému“. V přestupkovém řízení se rozumí „osobou mladistvou“ osoba, která v době spáchání přestupku dovršila věku patnáct let, ale nepřekročila osmnáctý rok svého věku, a osoba, která se stala zletilou z důvodu uzavření manželství před dovršením osmnácti let. Dále v souladu s aplikací ustanovení § 29 odst. 1 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu, ve znění pozdějších předpisů, ale i ustanovení § 9 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku mají mladiství tzv. „neúplnou procesní způsobilost“ a mohou tedy ve správním řízení činit pouze úkony, které jsou přiměřené jejich rozumové a volní vyspělosti. Mladistvý účastník je ve správním řízení „slyšen“ prostřednictvím svého zákonného zástupce (rodič, opatrovník) nebo příslušného orgánu sociálněprávní ochrany dětí. Mladistvý má ze zákona zvláštní postavení, proto se mu při ukládání sankcí dostává zvláštního zacházení. Sankce ukládané mladistvým jsou mírnější, horní hranice pokuty je poloviční a nesmí být vyšší než 2.000,- Kč a případy mladistvých nemohou být řešeny v příkazním řízení. Zákaz činnosti lze uložit maximálně na 1 rok a nesmí při tom být bráněno přípravě na budoucí povolání. O nařízeném ústním jednání je vždy vyrozuměn zákonný zástupce mladistvého, včetně orgánu sociálněprávní ochrany dětí. Ti také mohou podat odvolání proti rozhodnutí, ale pouze ve prospěch mladistvého.

Vhodné je rovněž připomenout i existenci dalších, tzv. „blanketních norem“, které byly zákonodárcem jako procedurální nástroj fakticky svěřeny dotčeným orgánům veřejné správy a to zejména místně a věcně příslušným orgánům Policie ČR, obecních (městských) policií a konkrétním územně samosprávným celkům. V rámci účinného boje proti obecně vymezené kriminalitě, která je společným úkolem výše uvedených subjektů lze jako příklad uvést ustanovení § 16 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších předpisů, které bylo vzhledem k dynamičnosti daných legislativních změn zákonodárcem extenzivně implementováno do příslušné právní normy v souvislosti s přijetím zákona č. 274/2008 Sb., tzv. „změnového zákona“, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 2009[144], které zcela legitimně umožňuje uzavření příslušných koordinačních dohod, upravujících spolupráci v oblasti zabezpečování ochrany tzv. „místních záležitostí veřejného pořádku“, kdy dle J. Kříhy[145] *„Je neoddiskutovatelným faktem, že věcná a obsahová část příslušných koordinačních dohod (dále jen dohod) by měla samozřejmě vycházet z objektivně dané premise, tj. kdy předcházení a boj proti kriminalitě je jejich společným úkolem. Smluvní strany příslušných dohod by měly být důkladně seznámeni a vědomi si možné interpretační variabilnosti při vlastním využití jednotlivých metod, forem, sil a prostředků předurčující zjednodušení a sjednocení vzájemné spolupráce. Obsahové části dohod by taktéž měly tendenčně sledovat další dílčí zájmový cíl, tj. dotčeným subjektům stanovit vzájemný podíl, související se zabezpečením ochrany veřejného pořádku, resp. místních záležitostí veřejného pořádku. Dohody by měly být samozřejmě uzavírány bez ohledu na existenci objektivní okolnosti,*

[144] KŘÍHA, J. *Z jednání sekcí konference - sekce bezpečnostní.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2009, 15. s. ISSN 1214-2719 s. 3

[145] KŘÍHA, J. *Ochrana místních záležitostí veřejného pořádku v intencích strategie „ Community policing“ - vybrané interpretační souvislosti.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2009, 150 s. ISSN 1214-4967 s. 131 -132

zda příslušné územně samosprávné celky, tj. jednotlivé obce (města) mají či nemají zřízenou obecní (městskou) policii atd. Měly by rovněž vycházet z konsensuálního zájmu dotčených stran, směřovaného rovněž k vytvoření dalších žádoucích efektů, vyúsťujících zejména v plnou podporu zajištění prevence kriminality, související se zamezením páchání různých forem protiprávních jednání.“

Restorativní justice

V posledních letech je v České republice, tak jako v mnohých zemích Evropské unie uplatňována tzv. restorativní justice. Jedná se o proces, ve kterém se oběť a pachatel, ale i ostatní zainteresované subjekty se aktivně účastní na společném řešení důsledků trestného činu. Nazývá se také obnovující justicí. Její princip spočívá v tom, že oproti pomstě pachateli, jeho přísnému potrestání, je upřednostňován zájem oběti na zadostiučinění. Jedná se o to, aby byla co nejdříve naplněna prvotní potřeba oběti na morální a materiální zadostiučinění. Tohoto se, mimo jiné, dosahuje zprostředkováním kontaktu mezi obětí a pachatelem, aby mezi nimi došlo, pokud je to možné, k přímému a rychlému vypořádání, aniž by se čekalo na soudní řízení. Vychází se z toho, že TČ je především konfliktem mezi pachatelem a obětí a až poté mezi pachatelem a státem. Tento přístup se preferuje zejména u mladistvích, kde hraje při opětovném začlenění se jedinec do společnosti významnou úlohu. Restorativní justice je postavena na základních zásadách:

- zločin je chápán jako škoda oběti
- jde o odstranění škody
- jde o vytvoření podmínek pro odstranění následků
- jde o aktivní účast pachatele na náhradě škody
- při nedobrovolnosti nahradit škodu přichází státní donucení[146]

V České republice byla po roce 1989, jak výše uvedeno, přijata celá řada opatření, která měla vést ke snížení účasti mládeže na kriminalitě. Pokud již došlo ze strany mládeže k protiprávnímu jednání, tak k co nejrychlejšímu znovuzačlenění jedince do společnosti. Zda tato opatření byla účinná a nakolik se pokusím vystihnout v následujících částech příspěvku. Mimo jiné obdobná opaření byla také přijata ve Slovenské republice. Tato opatření byla taktéž směřována zejména do oblasti prevence.[147] Na Slovensku šli ještě dále, byl přijat samostatný zákon „Zákon o prevencii kriminality“ a vytvořeny na něj navazující sociální projekty.[148]

2 Etiologie kriminality mládeže

Abychom mohli působit na kriminalitu, abychom se mohli pokusit o její snížení, případně alespoň zajištění stagnace, musíme znát její příčiny. Příčin, které vedou mladé lidi k páchání protispolečenského jednání, je celá řada. Jistě jde o příčiny, které jsou v mnohém shodné s příčinami trestné činnosti u dospělých jedinců. Ale vzhledem k věku pachatelů z řad mládeže půjde jistě i o specifické příčiny. Mezi základní příčiny kriminality mládeže patří následující:

- odvozené od biologického a psychického základu

[146] ŠIMÁK, M. Ochrana práv dětí v trestním řízení. *Prevence úrazů, otrav a násilí*, 2006, roč. II, č. 2, s. 131-140. ISSN: 1801-0261

[147] KLOKNEROVÁ, M., METEŇKO, J. Prevencia v policajných činnostiach. In Meteňko, J., Bačíková, I. *Policejné vedy a policajné činnosti 2008*, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 11. a 12. novembra 2008 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave, 1. vyd., Akadémia PZ v Bratislave, Bratislava: 2009, s. 273, ISBN 978-80-8054-470-6 s. 52-66

[148] METEŇKO, J., KLOKNEROVÁ, M., KLIMENT, A. *Prevencia kriminality mládeže v policajných činnostiach 2002-2005:* Projekt výskumu a záverečná správa. 1. vyd. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave. Katedra kriminalistiky a forenzných disciplín, 2006. 118 s. VÝSK. 115

- vyřazení vrstevníků s odlišnostmi poznamenávající vzhled jedince nebo jeho zdravotní stav
- rozdílná reakce na alkohol a drogy
- faktor akcelerace – urychlené biologické zrání
- vliv temperamentu
- rozličnost rozumových schopností
- sociální vliv
- rodinné prostředí
- nepřipravenost na rodičovství
- nechtěné dítě
- nepřítomnost rodiče
- nový partner v rodině
- ekonomická úroveň
- škola
- stigmatizace
- vrstevníci
- trávení volného času
- pocit nudy

3 Specifické rysy struktury kriminality mládeže

Kriminalita mládeže se vyznačuje zvláštními rysy. Tyto jsou odvozeny právě z nízkého věku pachatelů, tedy jejich fyzické a sexuální nezralosti, vyššího stupně agresivity, vytváření si postavení v okolí aj. Mezi základní rysy struktury kriminality mladých lidí zejména patří:

- nedostatečná plánovitost trestné činnosti
- neadekvátní jednání
- virtuální realita
- neschopnost odložit uspokojení potřeb
- rozpoznávací a ovládací schopnost není zachována pod vlivem emocí
- brutální násilí
- vandalismus
- šikana
- potřeba prostředků na obstarání drogy
- tíhnutí k extremistickým hnutím
- trávení času ve skupinách vrstevníků
- dřívější zahajování sexuálního života[149]

4 Trestná činnost páchaná mládeží v České republice

V prvé části této kapitoly se zaměřím na jednotlivé druhy trestné činnosti a na podíl pachatelů z řad nezletilých a mladistvých v roce 2010 v České republice. V druhé části na vývoj účasti nezletilých a mladistvých při páchání celkové kriminality v posledních letech v České republice.

Podíl mládeže na kriminalitě

U celkové kriminality bylo řešeno 117 685 pachatelů, z tohoto počtu 1 584 nezletilých a 5 339 mladistvých. Přičemž u nezletilých to znamená 1,4% a u mladistvých 4,5%. Celkem bylo v roce

[149] SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2010, 174 s. ISBN 978-80-86708-21-8

2010 řešeno 5,9% pachatelů z řad mládeže. V roce 2008 nezletilí 2,4%, mladiství 5,2% a mládež celkem 7,6% V roce 2009 nezletilí 1,7%, mladiství 4,3% a mládež celkem 7%. Ve vývoji celkové kriminality je zaznamenávám postupný pokles účasti mládeže, což je bezesporu pozitivní stav.

Tabulka č. 1

Kriminalita v České republice v roce 2010				**Pachatelé**		
Název	**Zjištěno**	**Objasněno**	**Objasněno v %**	**Nezletilí 1-14 let**	**Mladiství 15-17 let**	**Mládež 1-17 let**
Vraždy loupežné	20	15	75,00	0	0	0
Vraždy sexuální	1	1	100,00	0	0	0
Vraždy motiv. osob. vztahy	100	96	96,00	1	2	3
Vraždy na objednávku	2	1	50,00	0	0	0
Vraždy novorozence matkou	1	1	100,00	0	0	0
Vraždy ostatní	49	42	85,71	1	2	3
Vraždy celkem:	**173**	**156**	90,17	**2**	**4**	**6**
Loupeže	3 874	1 834	47,34	128	311	419
Úmyslné ublížení na zdraví	4 786	3 451	72,11	96	298	384
Násilné činy celkem:	**18 073**	**12 170**	67,34	**349**	**810**	**1 116**
Znásilnění	586	437	74,57	10	28	37
Pohlavní zneužití	643	504	78,38	78	126	203
Mravnostní činy celkem:	**1 811**	**1 354**	**74,77**	**97**	**166**	**261**
Krádeže vloupáním	58 758	11 765	20,02	319	1 277	1 499
Krádeže prosté	126 311	20 947	16,58	334	1 537	1 826
Majetkové činy celkem:	**203 717**	**37 665**	**18,49**	**748**	**3 033**	**3 627**
Hospodářské činy celkem:	**28 371**	**13 382**	**47,17**	**53**	**233**	**282**
Obecná kriminalita celkem:	**249 038**	**71 629**	**28,76**	**1 478**	**4 913**	**6 171**
CELKOVÁ KRIMINALITA:	**313 387**	**117 685**	**37,55**	**1 584**	**5 339**	**6 698**

Vysvětlivka: *Tabulka č. 1 ukazuje jednotlivé druhy vybrané kriminality (členěné dle kriminologického hlediska) v České republice v roce 2010. V tabulce jsou uvedeny počty registrovaných trestných činů, počet objasněných (kde byl zjištěn pachatel), procento objasněnosti (poměr mezi počtem objasněných a registrovaných trestných činů), celkový počet pachatelů a počet pachatelů nezletilých, mladistvých a mládež (nezletilí a mladiství celkem). U násilné trestné činnosti jsou uvedeny vraždy, ty dle různých motivů, loupeže a úmyslné ublížení na zdraví, u mravnostní kriminality trestný čin znásilnění a pohlavního zneužití, u majetkové trestné činnosti krádeže vloupáním a krádeže prosté. Obecná kriminalita se skládá z násilné kriminality, mravnostní a majetkové. Celková kriminalita se skládá z obecné a hospodářské. (Tabulka bude interpretována od spodů nahoru).*

Graf č. 1

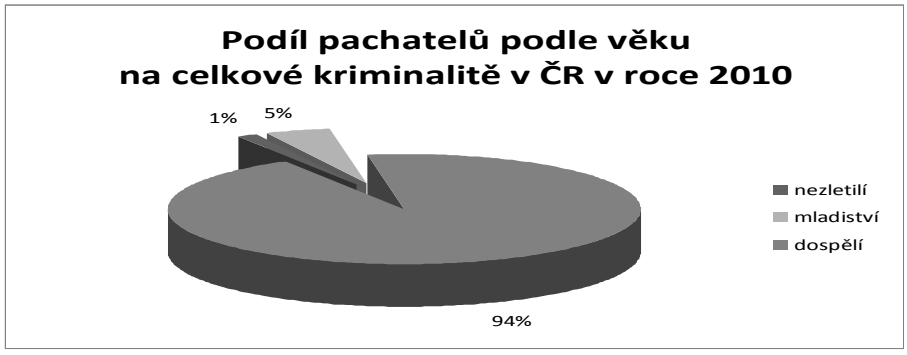

U obecné kriminality činí počet nezletilých pachatelů 2,1% a mladistvých pachatelů 6,9 %. Celkem bylo v roce 2010 řešeno 9% pachatelů z řad mládeže (v roce 2009 nezletilí 3,3%, mladiství 7,2% a mládež 10,5%). I u obecné kriminality je meziročně pokles účasti mládeže a to o 1,5%, což je taktéž velmi pozitivní jev.

U hospodářské kriminality je podíl mládeže pochopitelně nižší, u nezletilých 0,4%, u mladistvých 1,7% a celkově u mládeže 2,1%. V roce 2009 nezletilí 0,3%, mladiství 1,1% a mládež 1,4%. Zde dochází k mírnému nárůstu účasti mládeže na hospodářské trestné činnosti a to o 0,5%. Vzhledem k tomu, že se jedná o tak nepatrnou účast, nemá smysl se tímto nárůstem blíže zabývat. Hospodářská kriminalita je činností sofistikovanou a tak je páchána zejména dospělými pachateli.

Pod jde o celkovou majetkovou kriminalitu, na této se podílí nezletilí 2% a mladiství 8%, celkem se mládež na této kriminalitě podílí 10%. V roce 2009 zaujímali nezletilí 3%, mladiství 7,6% a mládež celkem 10,6%. V meziročním porovnání se účast mládeže na majetkové kriminalitě snížila o 0,6%. Vzhledem k tomu, že podíl mládeže na celkové kriminalitě činí 5,9%, je majetková kriminalita páchána mládeží poměrně často. Tento vysoký podíl je způsoben zejména potřebou vylepšení ekonomické situace mladých lidí z důvodu ekonomicky náročného způsobu života (majetek stojí na prvním místě v žebříčku hodnot).

Vysokou měrou se mládež účastní na krádežích vloupáním, konkrétně nezletilí 2,7%, mladiství 10,9% a mládež 13,6%. V roce 2009 činil podíl mládeže na krádežích vloupáním 17%, což je meziročně enormní pokles o 3,4%. Při vloupáních je nutné překonávat nějakou překážku, a to je v některých případech spjato s dobrou fyzickou kondicí. A právě touto fyzickou kondicí disponují mladí lidé. Velmi vysoký podíl mládeže je u vloupání do kiosků. Jednou z příčin vysokého podílu mládeže na tomto druhu trestné činnosti je předmět útoku – cigarety, alkohol. Vysoký podíl je taktéž u vloupání do škol. Mladí pachatelé využívají při této trestné činnosti znalosti prostředí. Ve většině případů jde o pachatele, kteří navštěvují nebo v minulosti navštěvovali napadený objekt. Dalším důvodem je předmět napadení, nejčastěji se jedná o výpočetní techniku a drobné finanční částky zaměstnanců škol. I z těchto důvodů je účast mládeže na krádežích vloupáním více jak dvakrát vyšší než účast na celkové kriminalitě.

Na krádežích prostých se nezletilí podílí 1,5%, mladiství 7,3% a mládež celkem 8,8%. V roce 2009 činil podíl mládeže na krádežích prostých 8,5%, z čeho vyplývá meziroční nárůst o 0,3%. Vysoký podíl na krádežích prostých tvoří krádeže kapesní. Skupiny mladých pachatelů, zejména mladistvých, se ve velkých městech na tuto trestnou činnost specializují a páchají ji především na cizincích, vědomi si obtížnosti odhalení této trestné činnosti ze strany orgánů činných v trestním řízení. Vysoký podíl je u krádeží jednostopých motorových vozidel (motocyklů). Touha mladých lidí po jízdě na rychlé motorce je značná. Snadněji a nenápadněji se před policisty ujíždí s motorkou než s vozidlem. Vysoký podíl je také u krádeží jízdních kol. Tato trestná činnost umožňuje rychlé zpeněžení odcizeného jízdního kola.

V roce 2010 se nezletilí podíleli na celkové mravnostní kriminalitě 7,1%, mladiství 12,2% a mládež celkem 19,3%. V roce předchozím byl podíl mládeže 13,4%. U mravnostní kriminality dochází k enormnímu nárůstu účasti mládeže a to téměř o 6%. To je výzva pro kriminology a další odborníky.

Pohlavní zneužití je typické právě pro mládež. K pohlavnímu zneužití dochází zejména mezi mladými osobami při získávání prvních sexuálních zkušeností, když jeden z účastníků je mladší 15 let. Tento druh trestné činnosti není natolik závažný, jako když jde o případy, kdy dospělí lidé zneužívají děti a často jim tímto jednáním způsobí celoživotní trauma. Na uvedeném trestném činu se nezletilí podíleli 15,4%, mladiství 25% a mládež celkem 40,4%. V roce 2009 se mládež podílela na trestném činu pohlavního zneužití 36%. V meziročním porovnání dochází k nárůstu o 4,4%.

Podíl nezletilých na trestném činu znásilnění činí v roce 2010 2,3%, mladistvých 6,4% a mládeže 8,5 %. V roce předchozím se mládež na tomto trestném činu podílela 9%. Meziročně jde o pokles účasti mládeže na trestném činu znásilnění o 0,5%. Účast 2,3% nezletilých na tomto trestném činu svědčí mimo jiné o značné fyzické a sexuální vyspělosti dnešních dětí.

Z celkového počtu pachatelů násilné kriminality, tedy z 12 170, bylo 349 pachatelů nezletilých, což činí 2,9%, 810 mladistvých, což činí téměř 6,7%. Celkem se na násilné kriminalitě podílela mládež v 9,6%. To představuje téměř dvojnásobek oproti podílu na celkové kriminalitě. Vyšší podíl účasti mládeže na násilné kriminalitě vyplývá z té skutečnosti, že mladí lidé jsou, a to zejména mladiství, dostatečně fyzicky disponováni, více „odvážní“ a inklinují k rychlým způsobům řešení. To jsou právě předpoklady pro páchání násilné kriminality. V roce 2009 se mládež na násilné trestné činnosti podílela 11,4%, tedy v roce 2010 dochází k poklesu o 1,8%.

Vysoký podíl mládeže je i u trestného činu úmyslného ublížení na zdraví, u nezletilých činí 2,7%, u mladistvých 8,6% a u mládeže celkem podíl činí 11,3%. V roce 2009 se mládež podílela na tomto trestném činu 9,4%. Meziročně jde o nárůst o 1,9% ,což je znepokojující. Tato trestná činnost je podmíněna právě snahou rychlého řešení problému, určitého vyššího stupně agresivity u mladých lidí a motivem – „boj o samici“.

Vysoký podíl mládeže, téměř 25%, je u trestného činu loupeže. Konkrétně u nezletilých 7%, u mladistvých 17%. V roce přecházejícím se mládež podílela na loupežích taktéž v 25%. Jedná se ponejvíce o loupeže mezi mladými lidmi navzájem, ale zejména loupeže na místech, kde se nachází větší množství peněz a jsou pod dohledem nedostatečného počtu osob. Jde například o loupeže v barech, sázkových kancelářích, čerpacích stanicích, malých poštách, atd. Právě při těchto loupežích je nutné využít fyzické kondice - rychlý příchod na místo, odvaha, překonání překážky (pultu, skleněné zábrany atd.) a rychlé opuštění místa. Za pomoci zakrývání a maskování obličeje různými čepicemi, šálami, roláky a rychlostí jejich jednání, jsou pak pachatelé těžko odhaleni. Kriminalisté mají k dispozici většinou pouze záznam z kamerového systému a jiné stopy chybí. S touto skutečností jsou mladí pachatelé seznámeni a počítají s ní.

Vražd se účastnili nezletilí ve dvou případech, což činí podíl 1,3%, mladiství ve 4 případech, což činí 2,6%. Celkem se mládež podílela na vraždách necelými 4%. V roce 2009 spáchala mládež 8 vražd, což činilo podíl 4,4 procent.

Vývoj účasti mládeže na celkové kriminalitě

Graf č. 2

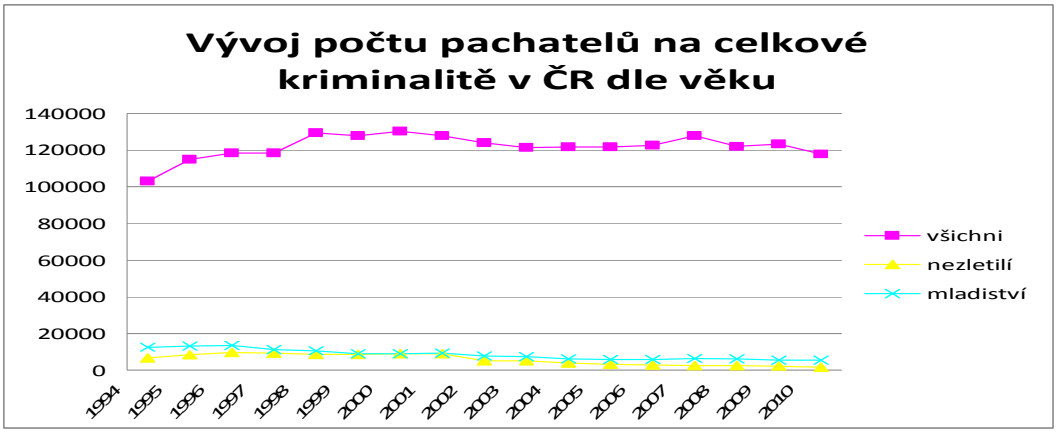

Vysvětlivka: *Graf č. 2 ukazuje, jaký je vývoj počtu pachatelů podle věku za posledních šestnáct let v České republice.*

Z grafu číslo 2 je patrné, že počet všech pachatelů (včetně mládeže) všech trestných činů od roku 1994 do roku 1998 mírně stoupal, mezi léty 2004 – 2009, s výjimkou let 2007, 2008, stagnuje, a v posledním roce, tedy 2010, má značný pokles. Pokud jde o nárůst počtu pachatelů v letech 2007, 2008, dá se usuzovat z té skutečnosti, že v těchto letech byl součástí trestního zákona trestný čin „Řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění“ Zmíněný trestný čin kriminalizoval jednání, které v minulosti bylo považováno za přestupek. Do nového trestního zákoníku již tento trestný čin nebyl zařazen. I tato skutečnost se odrazila na rapidním snížení počtu pachatelů v roce 2010.

Pokud jde o vývoj počtu pachatelů z řad nezletilých a mladistvých, je přehledněji vyjádřen v následující tabulce č. 2.

Tabulka č. 2

Vývoj počtu pachatelů na celkové kriminalitě v ČR			
roky	**všichni pachatelé**	**z toho nezletilí**	**z toho mladiství**
1994	103094	6747	12547
1995	114791	8342	13269
1996	118456	9747	13392
1997	118395	9217	11125
1998	129271	8824	10549
1999	127887	8832	9149
2000	130243	8899	8905
2001	127856	9032	9273
2002	123954	5185	7698
2003	121393	5148	7558
2004	121531	3734	6197
2005	121511	3341	5654
2006	122753	3027	5808
2007	127718	2635	6322
2008	122028	2723	6014
2009	123235	2094	5339
2010	117685	1584	5339

Vysvětlivka: *Tabulka č. 2 ukazuje vývoj počtů všech pachatelů a z tohoto pachatelů nezletilých a mladistvých, v absolutních číslech.*

Počet nezletilých pachatelů prudce klesá v roce 2002. Vysvětlení je poměrně jednoduché. S účinností od 1. 1. 2002 došlo ke změně kritéria u trestného činu krádeže týkající se způsobené škody. Škoda byla zvýšena z 2 000 na 5 000 korun českých. Tímto opatřením došlo k umělému snížení kriminality (krádeže prosté zaujímají více jak 40% z celkové kriminality, tedy ji značně ovlivňují). Vzhledem k tomu, že právě nezletilí pachatelé páchají zejména tu nejméně kvalifikovanou trestnou činnost, jako jsou krádeže prosté (krádeže mobilů, jízdních kol atd.), má skutečnost změny výše škody vliv na prudké snížení jejich počtů. K dalšímu poklesu pachatelů z řad nezletilých dochází v roce 2004. Tento pokles je mimo jiné připisován vlivu nabytí účinnosti zákona č. 213/2003 Sb., Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, který je považován za liberálnější právní úpravu než byla v minulosti. K zásadnímu snížení kriminality nezletilých dochází v posledním roce 2010. Tato skutečnost je

mimo jiné připisována novému trestnímu zákoníku, který nabyl účinnosti 1. 1. 2010 a z kterého byly vyňaty některé trestné činy, které byly páchány i nezletilými.

Pokud jde o mladistvé pachatele, je situace obdobná jako u nezletilých. Křivka poklesu počtu pachatelů z řad mladistvých kopíruje křivku poklesu pachatelů nezletilých, ne však tak skokově, jako u nezletilých v letech 2002, 2004. Společenské – právní změny, které byly uvedeny u nezletilých, neměly u mladistvých tak intenzivní vliv.

Vývoj podílu počtu pachatelů z řad mládeže na celkové kriminalitě

Kriminalitu mládeže nejlépe vystihuje, pokud se podíváme na její podíl na celkové kriminalitě. Tento podíl nám ukazuje hodnoty, které skutečně vyjadřují, jak je na tom mládež v oblasti kriminality ve vztahu k veškerému obyvatelstvu. Nejlépe vyjadřuje účinnost opatření, která byly po roce 1989 v České republice k problematice mládeže přijata.

Graf č. 3

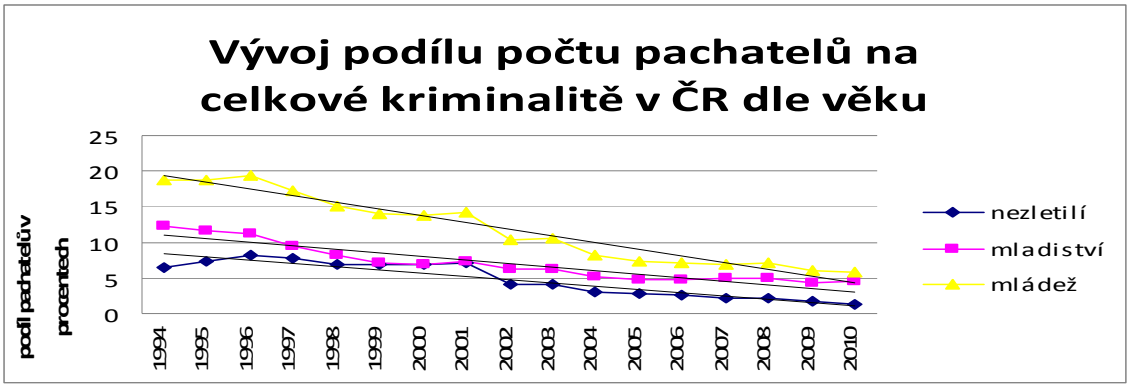

Vysvětlivka: *Graf č. 3 ukazuje vývoj podílu počtu pachatelů mládeže, z toho nezletilých a mladistvých ke všem pachatelům. Tedy kolik procent z celkového počtu pachatelů v daném roce zaujímá mládež (nezletilí, mladiství). Dále je v grafu lineárně znázorněn trend vývoje podílu počtu jednotlivých skupin pachatelů.*

Za posledních šestnáct let, zejména od roku 1997, trvale klesá podíl počtu pachatelů z celkového počtu pachatelů z řad mládeže. Tento fakt vyvrací tvrzení (předkládaná veřejnosti neodbornými kruhy), že mládež je stále „horší“ a stále více páchá trestnou činnost než v minulosti. Opak je pravdou. Pokud pachatele z řad mládeže rozdělíme na nezletilé a mladistvé, je vývoj procentuálního podílu těchto pachatelů z celkového počtu pachatelů taktéž klesající. Tyto skutečnosti zřetelně ukazují lineárně vyjádřené trendy. Klesající trend je zejména u mladistvých. Z těchto ukazatelů lze usuzovat, že jsou poměrně dobře účinná preventivní opatření, která jsou směrována do řad mládeže. Vliv těchto opatření působí zejména po roce 1996. Tato skutečnost by byla s největší pravděpodobností ještě markantnější, pokud by byla k dispozici data z let 1990-1993. K pozastavení prudkého poklesu podílu pachatelů z řad mládeže dochází po roce 2004.

Jednou z příčin může být i přijetí již zmiňovaného, poměrně „liberálního“ zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb. V průběhu tvorby a zejména po přijetí tohoto zákona byla jak v kruzích odborné tak laické veřejnosti, diskutována liberálnost tohoto zákona a tato skutečnost mohla ve veřejném mínění vytvořit u mladých lidí domněnku určité beztrestnosti či „nepolapitelnosti“. Z celého pozitivního trendu je určitým „škraloupem“ mírný nárůst (z 4,3 na 4,5%) poměru mladistvých pachatelů ke

všem pachatelům v posledním roce, tedy 2010. Důvod zatím není znám. Doufejme, že tato skutečnost není počátkem budoucích trendů. Na kriminalitu mládeže, především na její snižování, je však nutné pohlížet i z jiné stránky a to z pohledu možnosti poskytování pomoci. Potřebám a nezbytnosti této pomoci musí předcházet stanovení jasných cílů, shromáždění a analýza velkého množství údajů.[150]

Tabulka č. 3

Vývoj podílu počtu pachatelů na celkové kriminalitě v ČR dle věku v procentech			
roky	**nezletilí**	**mladiství**	**mládež**
1994	6,5	12,2	18,7
1995	7,3	11,6	18,8
1996	8,2	11,3	19,5
1997	7,8	9,4	17,2
1998	6,8	8,2	15,0
1999	6,9	7,2	14,1
2000	6,8	6,8	13,7
2001	7,1	7,3	14,3
2002	4,2	6,2	10,4
2003	4,2	6,2	10,5
2004	3,1	5,1	8,2
2005	2,7	4,7	7,4
2006	2,5	4,7	7,2
2007	2,1	4,9	7,0
2008	2,2	4,9	7,2
2009	1,7	4,3	6,0
2010	1,4	4,5	5,9

Vysvětlivka: *Tabulka č. 3 ukazuje vývoj podílu počtu pachatelů mládeže, z toho nezletilých a mladistvých, ke všem pachatelům a to v procentech.*

5 Závěr

V úvodu práce jsem si vytkl cíl, zhodnotit účinnost opatření přijatých po roce 1989 v České republice, která měla vést k pozitivnímu ovlivnění mladé generace v oblasti kriminality a začleňování delikventních jedinců do společnosti. Nedělám si ambice, že se mi to zcela podařilo. Přesto se domnívám, že přijatá opatření svoji pozitivní roli sehrála a příznivě ovlivnila podíl pachatelů z řad mládeže na kriminalitě. Na této skutečnosti nemění nic ani to, že některá opatření, např. zvýšení škody u krádeží prostých, jistá liberálnost zákona o soudnictví ve věcech mládeže, přispěla k umělému snížení kriminality. Tato opatření však nemohla zcela ovlivnit nesporně pozitivní vývoj podílu mládeže na kriminalitě. Zde mohu souhlasit s tvrzením, které uvádí E. Kováčová[151] *„v rámci výchovy je potrebné upriamiť pozornosť na ochranu základných práv a slobôd, ochranu základných pravidiel občianskeho spolunažívania, stabilitu a úroveň vzťahov medzi ľuďmi. Dôležité je i pozitívne ovplyvňovanie a usmerňovanie mladej generácie v rodine, v škole a na pracoviskách“*. Dovolím si vyřknout myšlenku, že skutečně opatření přijatá po roce 1989 a to zejména ta směřující do prevence kriminality - práce s delikventní mládeží, přinesla své „ovoce“ a vyvrátila laická tvrzení o údajně stále „horší a horší“ mladé generaci. Nechť je tento trend trvalý.

[150] KAVAN, Š. Humanitární pomoc v České republice a České republiky In Baštecká, B., a kol. *Terénní krizová práce.* Grada, Praha, 2005. ISBN 80-247-0708-X

[151] KOVÁČOVÁ, E. *Verejná správa na Slovensku. Úlohy a postavenie územnej samosprávy*. Zvolen: Bratia Sabovci, s. r. o., 2010. 239 s. ISBN 978-80-557-0101-1 s. 213

Seznam bibliografických odkazů:

[1] HEJDA, J. DUBEN, R. *Veřejně prospěšné organizace a jejich postavení v systému prevence a ochrany proti drogovým závislostem.* 1. vydání, Nakladatelství Vltavín ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR, Praha 2002, 187 s. ISBN 80-86587-02-9

[2] KAVAN, Š. Humanitární pomoc v České republice a České republiky In Baštecká, B., a kol. *Terénní krizová práce*. Grada, Praha, 2005. ISBN 80-247-0708-X

[3] KLOKNEROVÁ, M., METEŇKO, J. Prevencia v policajných činnostiach. In Meteňko, J., Bačíková, I. *Policejné vedy a policajné činnosti 2008*, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 11. a 12. novembra 2008 na Akadémii Policajného zboru v Bratislave, 1. vyd., Akadémia PZ v Bratislave, Bratislava: 2009, s. 273, ISBN 978-80-8054-470-6

[4] KOVÁČOVÁ, E. *Verejná správa na Slovensku. Úlohy a postavenie územnej samosprávy*. Zvolen: Bratia Sabovci, s. r. o., 2010. 239 s. ISBN 978-80-557-0101-1

[5] KŘÍHA, J. *Ochrana místních záležitostí veřejného pořádku v intencích strategie „Community policing" - vybrané interpretační souvislosti.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2009, 150 s. ISSN 1214-4967

[6] KŘÍHA, J. *Z jednání sekcí konference - sekce bezpečnostní.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2009, 15. s. ISSN 1214-2719

[7] METEŇKO, J., KLOKNEROVÁ, M., KLIMENT, A. *Prevencia kriminality mládeže v policajných činnostiach 2002-2005*: Projekt výskumu a záverečná správa. 1. vyd. Bratislava: Akadémia PZ v Bratislave. Katedra kriminalistiky a forenzných disciplín, 2006. 118 s. VÝSK. 115

[8] NEČAS, P., UŠIAK, J. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia.* Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7

[9] ŠIMÁK, M. Ochrana práv dětí v trestním řízení. *Prevence úrazů, otrav a násilí*, 2006, roč. II, č. 2, s. 131-140. ISSN: 1801-0261

[10] SVATOŠ, R. *Kriminologie ve světle nového trestního zákoníku.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2010, 174 s. ISBN 978-80-86708-21-8

[11] ZLÁMAL, J. *Rozsah a charakter kriminality dětí a mladistvých a výkon prevence v ČR.* Sborník z mezinárodní koference „Bezpečná Evropa". Košice: MV SR, 2011. 56-71 s. ISBN 978 - 80 - 970498 - 0 – 5

JUDr. Roman Svatoš, Ph.D.
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.
Zižkova č. 6
370 01 České Budějovice
tel. +420602140294
e-mail: svatos@vsers.cz

Postoje k prosociálnímu chování u studentů technické vysoké školy

Attitude to prosocial behaviour among technical university students

Libuše Páleníčková

Abstrakt:

Zpravodajské kanály chrlí na své posluchače denně informace o utrpení lidí doma i v nejrůznějších koutech světa. Tento jev vyvolává otázky: Je možné denně pociťovat soucit a solidaritu s postiženými? Nedochází postupně k otupení a zeslabování prožívání prosociálních postojů a hodnot? Jaký význam mají tyto pojmy ve společnosti prioritně zaměřené na výkon a ekonomický zisk? Příspěvek se zamýšlí nad různými výklady prosociálního chování. Výzkum zjišťuje, jaký vztah mají k sociálním hodnotám a prosociálnímu chování studenti technické vysoké školy, u kterých lze předpokládat nižší míru altruismu a sociálního cítění, než u studentů například humanitních oborů.

Abstract:

News channels hurl information about people suffering both at home and in different parts of world upon their listeners every day. This phenomenon raises a questions. Is it possible to feel compassion and solidarity day by day? Isn't it gradually coming to apathy and weakening of experiencing prosocial attitudes and values? What importance do these terms have in society focused primarily on performance and economical profit? This contribution is focusing on assorted interpretations of prosocial behaviour. Research examines what relationship to social values and prosocial behaviour do technical university students have, for which, in comparison with i.e. humanities students, lower level of altruism and social feeling

Klíčová slova:

Altruismus, hodnota, prosociální chování, solidarita,

Keywords:

Altruismus, value, prosocial behaviour, solidarity

Prosociální chování definuje Hartl (2004, 215) jako "chování charakterizované tendencí pomáhat druhým". Hewstone a Stroebe (2006) je považují z biologické hlediska za ekvivalent altruistického chování, ale z hlediska sociální psychologie za širší pojem. Definují prosociální chování jako chování, jehož cílem je zlepšit situaci druhé osoby, přičemž pomáhající není povinen poskytnout pomoc na základě své profese a příjemce pomoci není organizace ani instituce, nýbrž jedinec. Prosociální chování vychází ze snahy dosáhnout vlastního cíle – egoistický motiv nebo ze snahy pomoci druhému – altruistický motiv (2006, 332). Rozdílné chápání pojmu prosociální chování a altruismus je méně obvyklé, většina autorů chápe altruismus jako synonymum prosociálního chování.

Altruismus bývá překládán jako nesobeckost, laskavost, laskavý vztah k lidem, dobročinnost či nezištnost. Atkinsonová definuje altruismus jako "chování cílené na pomoc druhým, ačkoliv není spojené s žádnou odměnou" (2003, 646). Ovšem podle teorie sociální směny i altruistické chování přináší odměnu, například má-li jedinec sám ze sebe dobrý pocit nebo je pozitivně hodnocen svým okolím. Podle jiných teorií je podstatou altruistického chování empatie. Jedinec se cítí špatně, když se cítí špatně jiní lidé a tento pocit ustupuje se zlepšením situace druhých. Někteří autoři mluví o tzv. emocionální aktivaci, která je vyvolaná pohledem na trpící nebo pomoc potřebující oběti. Realizace pomoci pak vede k odstranění nepříjemné tenze. Zda k empatii vede sobecká touha po odstranění nepříjemných pocitů nebo opravdová potřeba pomáhat druhým, na tom se vědci zatím neshodli. Otázka, zda existuje čistý altruismus zůstává

nezodpovězena především z toho důvodu, že se dosud nepodařilo realizovat experiment, jehož výsledky by bylo možné vysvětlit bez podezření na egoistické motivy.

Biologický přístup poukazuje na adaptivní hodnotu altruistického chování. Obavy o dobro druhých přispívají k přežití skupiny.(Atkinsonová, 2003). Primatolog Frans de Waal prokázal, že u šimpanzů je možné pozorovat jednání založené na spolupráci, usmiřování i odpouštění. Tyto poznatky by ukazovaly na biologickou podmíněnost chování založeného na pomoci a spolupráci. Hill (2004) popisuje příklady příbuzenského altruismu, který v přírodě umožní přežít dostatečnému počtu příbuzných, což zvyšuje šanci na zachování kopií genů. U nepříbuzných jedinců zase funguje tzv. reciproční altruismus - jedinci některých druhů pomáhají proto, že existuje vysoká šance návratnosti prokázané služby.

Všeobecná jednota panuje v názoru, že k altruistickému chování je člověk veden také společenským tlakem. Lidé vědí, že je správné pomáhat druhým v nouzi nebo v případě, že pomoc potřebují. Je prokázáno, že se pravděpodobnost altruistického chování zvyšuje, mají-li jedinci pocit viny, vliv má momentální dobrá nálada, podobnost s obětí nebo vzor pomoci druhému. Také hluboce věřící lidé inklinují více k charitativním činnostem. Významnou roli hraje také vliv pohlaví. Muži častěji pomáhají tam, kde je třeba okamžitě rozhodnout a konat, ženy v situacích, kde je zapotřebí trpělivosti. Baštecká (2005) uvádí výzkum Fogelmanové, který zjišťoval, proč za druhé světové války pomáhaly německé rodiny Židům. Nejvíce zastoupenou kategorií byli tzv. „morální zachránci“, kteří byli z různých důvodů (1/3 z náboženských) přesvědčeni, že pomáhat je správné.

Jednání, které vede k pomoci jiným saturuje Maslowovy potřeby lásky, náklonnosti, sounáležitosti, potřeby uznání. Uspokojování těchto potřeb zajišťuje duševní pohodu a osobnostní rozvoj jedince. Stejně jako uspokojování fyziologických potřeb fungují na principu redukce napětí, které jedinec pociťuje, pokud nejsou uspokojeny. Všechny tyto potřeby jsou deficientní, na rozdíl od potřeby seberealizace, která není potřebou deficientní, ale růstovou, pojí se s ní tzv. potřeby bytí; krása, dobrota, pravda..Tyto potřeby se objevují později, jak ve fylogenetickém, tak i v ontogenetickém vývoji, jejich uspokojování je nesobecké a nezištné. (Plháková, 2005, 370)

Osvojování prosociálního chování počíná již v batolecím období. Výzkumy ukazují, že rozhodující je senzitivní reaktivita rodičů vůči potřebám dítěte. Pokud matka není dostatečně citlivá k projevům dítěte, pak je pro dítě obtížné porozumět vlastním emocím i pocitům druhých lidí. Vývoj sociálních kontrol a svědomí ovlivňují také motivační techniky. Tělesné tresty vývoj spíše inhibují, techniky založené na poskytování nebo odnětí projevů lásky vývoj svědomí podporují. Ve věku tří až čtyř let je možné u dětí pozorovat nárůst porozumění pro druhé, snahu utěšovat nebo pomoci. V tomto vývojovém období je důležité, aby dítě nevyrůstalo pouze mezi dospělými, protože jen ve styku s jinými dětmi se naučí soupeřit, podřídit se, pomáhat slabším, spolupracovat.. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Dítě si osvojuje postupně sociální normy, které představují očekávání, že se jedinec ve společnosti bude chovat určitým způsobem..Určují vhodné a nevhodné chování a regulují jednání. Mezi nejdůležitější patří norma reciprocity (k lidem bychom se měli chovat tak, jak se oni chovají k nám, vstřícné chování oplácet dobrem, na nežádoucí reagovat negativně) a norma sociální zodpovědnosti (jsme povinni pomáhat těm, kteří pomoc potřebují). U pomáhajících jedinců byla zjištěna vysoká míra sociální zodpovědnosti, empatie a vnitřní místo kontroly. Roli hrála také představa spravedlivého světa. Lidé očekávají, že člověk má, co si zaslouží. Nezasloužené utrpení tento předpoklad ohrožuje a vede k poskytnutí pomoci nebo devalvaci utrpení, což obnoví víru ve spravedlnost světa (Hewstone, Stroebe ,2006, 339).

Ze sociálních norem vycházejí sociální hodnoty. Jak uvádí Říčan (2007) má slovo hodnota i v běžné řeči dva významy: Tím prvním je "vyšší hodnota", např. zdraví, krása, dobro, spravedlnost, tedy to, co daná společnost považuje za dobré a žádoucí a co je v tomto smyslu i normou. Druhý význam pojmenovává cokoli, co uspokojuje jakoukoli potřebu kteréhokoli člověka, tedy to, co pro něj je hodnotou či má hodnotu.

Pokud se jedinec chová v souladu s interiorizovanými normami a svým hodnotovým systémem, je odměňován jak sociálním souhlasem, tak i vlastními pozitivními emocemi.

Smékal (2004) uvádí typologii sociální vyspělosti jedince, která vychází z vývojové typologie Loevingerové:

- Typ **destruktivní** -lidé nezodpovědní, bezohlední, agresivní, tvoří 10% - 16% populace, ale mnozí se nikdy neprojeví, protože se nedostanou do situací, které takové jednání vyvolávají.
- Typ **konzumenta** -lidé, kteří se snaží získávat potěšení v nejrůznějších oblastech a povinnosti berou jako nepříjemné komplikace, které je třeba rychle odbýt. Je jich nejméně 2/3.
- Typ **tvůrce** -lidé uvědomělí a seberealizující se, život berou jako poslání, chtějí po sobě zanechat něco smysluplného a hodnotného. V populaci je jich až 16%.

V sociologii se pro ochotu ke vzájemné pomoci a společnou soudržnost užívá výraz solidarita. Slovo znamenající původně, že lidé jednají ve shodě a vzájemně ručí za své závazky, je dnes užíváno pro vyjádření podpory a pomoci lidem, kteří ji potřebují. Solidarita je vykládána také jako porozumění pro jednotlivce nebo celek

Průzkum

Jaký vztah mají dnešní adolescenti k prosociálnímu chování zjišťoval průzkum provedený na VŠB-TU v Ostravě u 71 studentů (38 mužů a 34 žen) ve věku 21 – 22 let.

První otázka zjišťovala postavení hodnoty „pomáhat druhým“ v hodnotovém žebříčku studentů. Respondenti měli přidělit body 1 – 10, podle toho, jak jsou pro ně dané hodnoty důležité, číslo mohli použít vícekrát..

Graf č.1

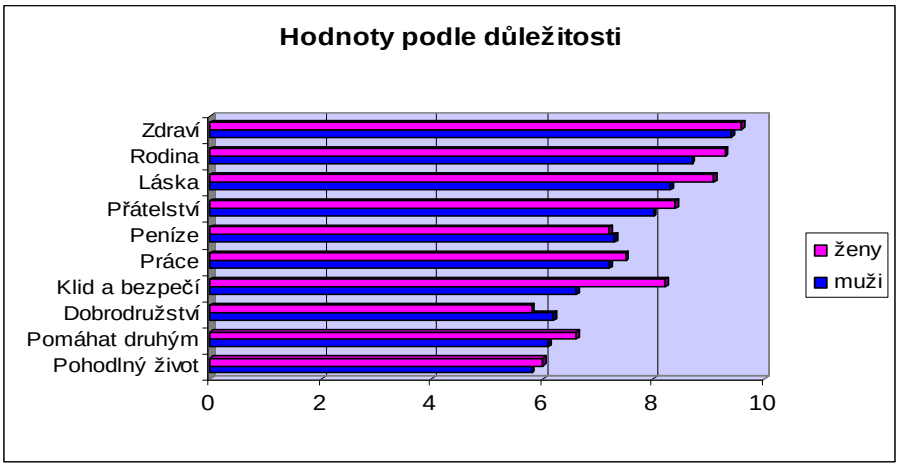

Jak ukazuje graf č.1, hodnota „pomáhat druhým“ se ocitá na konci hodnotového žebříčku, přesto, že nešlo o nucenou volbu. U žen dosahuje čísla 6,6 a u mužů 6,1. Méně důležité jsou u žen pohodlný život a dobrodružství, u mužů jen pohodlný život.

Graf č.2 ukazuje rozložení odpovědi na otázku „Kdo má podle vašeho názoru pomáhat lidem v nouzi?“ Bylo možné volit více odpovědí.

Graf č.2

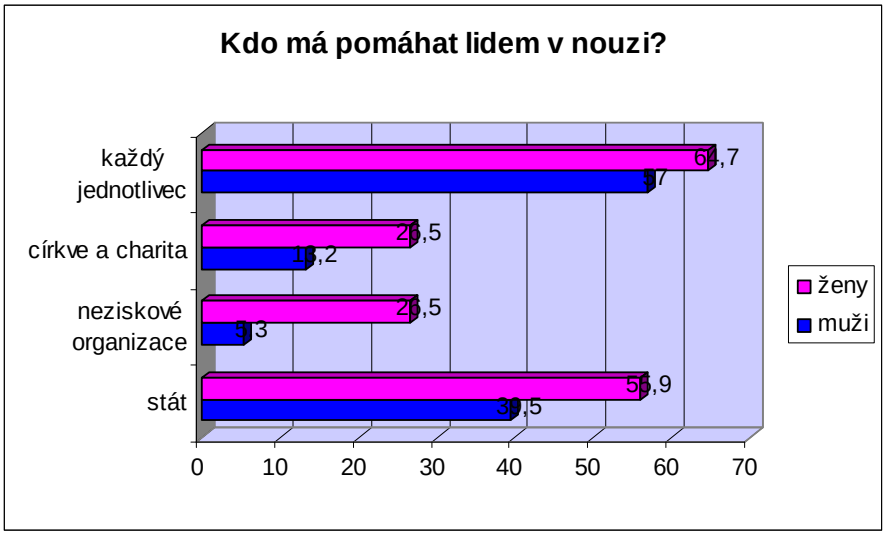

Ženy častěji volily více variant odpovědí, zdá se, že si uvědomují, že pomoc by měla být komplexnější, kladou důraz na pomoc státu a každého jednotlivce.

Ze sledovaných respondentů 11% (7 žen a 1 muž) pracuje pro nějakou charitativní organizaci a 20% (9 mužů a 5 žen) darovalo krev.

Na charitu někdy přispělo 83% respondentů. Nejčastější jsou příspěvky formou dárcovské SMS (50%), následují peníze poslané na účet (25%), osobní pomoc (21%) a koupě předmětu (22%). Za nejúčinnější formu pomoci považují naši respondenti dobrovolnictví – pravidelnou osobní pomoc (58%), následuje pravidelné zasílání finančních částek (39%) a jednorázová pomoc (1). Zhruba 1/5 nedokázala účinnost pomoci posoudit.

Tabulka ukazuje odpovědi na dotaz „Které skupiny osob potřebují, podle vašeho názoru, finanční pomoc státu?“

	muži %	ženy %
Osoby závislé (alkohol, drogy, hry..)	13	0
Osoby po výkonu trestu	16	15
Osoby bez přístřeší	45	29
Staří lidé	76	88
Dlouhodobě nezaměstnaní	29	18
Migranti a příslušníci etnických slupin	18	3
Osamělí pečující o děti	79	82
Dlouhodobě nemocní a tělesně postižení	98	100

Dotaz zjišťoval míru solidarity s uvedenými sociálními skupinami. Studenti se shodli na potřebě financovat ze státního rozpočtu dlouhodobě nemocné, osamělé rodiče pečující o děti a

staré lidi. Překvapila kritičnost vůči dlouhodobě nezaměstnaným a u žen výrazně negativní vztah k financování migrantů, příslušníků etnických skupin a osob závislých.

Ve vztahu k sociálním dávkám vykazují respondenti značně protekcionistické postoje - 49% se domnívá, že by se sociální dávky měly zvýšit, 45% soudí, že jsou dostatečné a jen 6% má pocit, že by se měly snížit.. Zdá se, že studenti nepodlehli mediálnímu tlaku, zdůrazňujícímu přebujelost sociálního systému v ČR.

Graf č.3 ukazuje odpovědi na otázku „Čím je způsobena zaostalost a chudoba některých lidí?“ Bylo možné volit více odpovědí.

Graf č.3

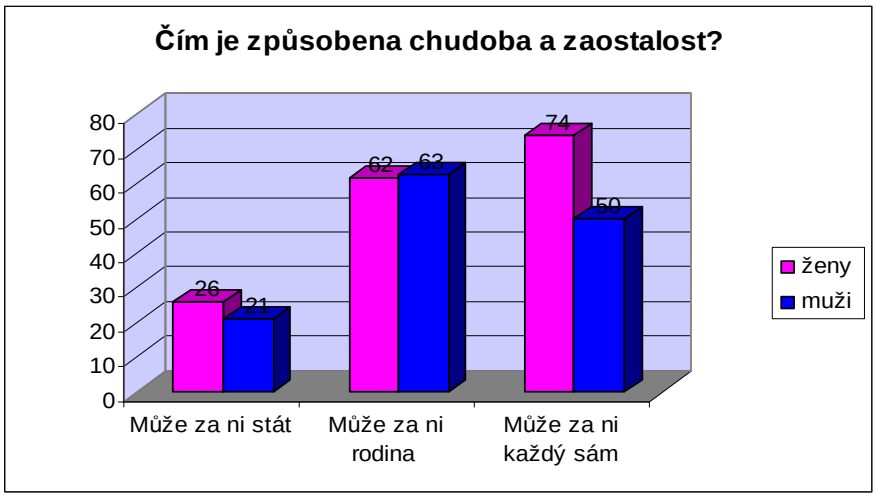

V této otázce u žen převládla zralejší odpověď, předpokládající vlastní zodpovědnost. U mužů převládá názor, že za chudobu nese zodpovědnost rodina.

Graf č.4 ukazuje odpovědi na otázku „Komu byste byli ochotni finančně pomoci?“

Graf č.4

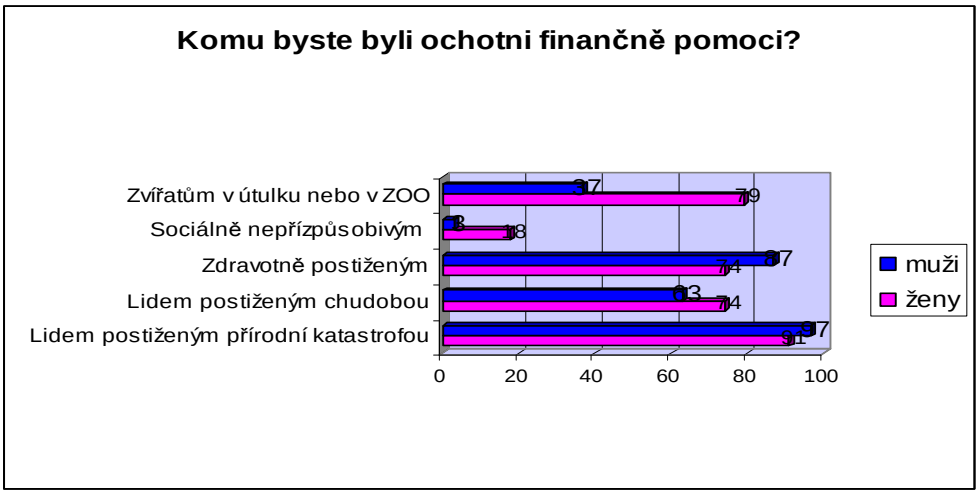

Jen mizivé procento respondentů by pomohlo lidem sociálně nepřizpůsobivým. Výsledek nepřekvapuje, ale v kontrastu s počtem studentů, kteří by přispěli zvířatům, je tristní.

Zajímala nás i mezigenerační solidarita. Klevetová a Dlabalová (2008, s.12) uvádějí ve své práci studii Ústavu sociálního lékařství v Plzni z roku 2001, kde 74% respondentů ve věku 35 let odpovědělo, že stáří není pro společnost přínosem. Výsledky našeho souboru byly mnohem příznivější. Na dotaz, zda jsou staří lidé pro společnost přínosem, odpovědělo kladně 69% respondentů. Proč tomu tak je, můžeme pouze odhadovat. Určitou roli může hrát nižší věk našich respondentů a jejich pozitivní vztah k prarodičům.

Graf č.5

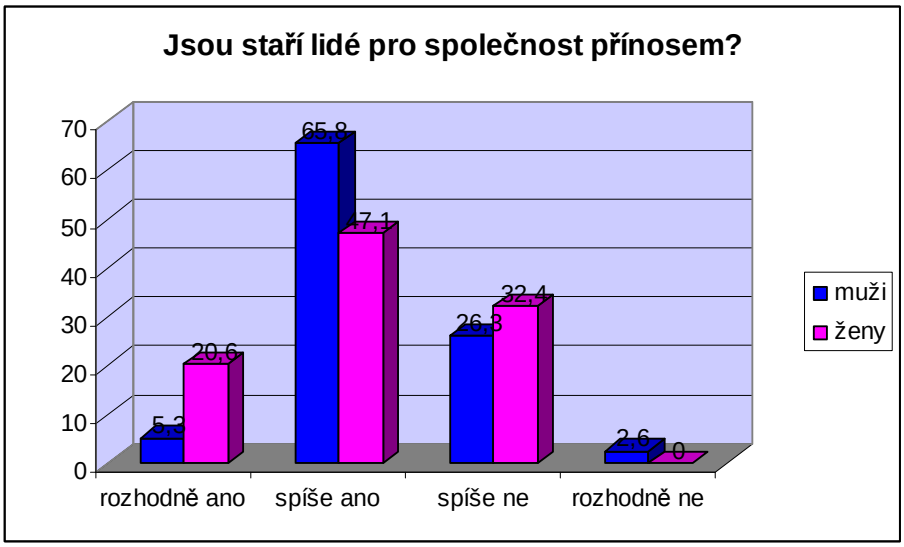

Graf č.5 ukazuje odpovědi na dotaz „Jsou staří lidé pro společnost přínosem?“

Dále jsme zjišťovali, jak respondentům vadí tyto negativní společenské jevy: zločinnost, týrání zvířat, rasismus, devastace životního prostředí, korupce, týrání dětí, ubližování starým lidem, diskriminace žen, chudoba, agresivita a bezohlednost. Hodnotili body 1-10.
Výsledky ukázaly, že ženám obecně vadí negativní společenské jevy více, než mužům. Nejméně oběma skupinám vadí chudoba (6,6) a rasismus (6,6), mužům pak ještě diskriminace žen 6,3), nejvíce týrání dětí (9,6) a starých lidí (9).

Závěry:

- na charitu někdy přispělo 83% respondentů, nejčastěji formou DMS, pro charitativní organizace trvale pracuje 15% respondentů
- hodnota „pomáhat druhým“ je pro adolescenty málo významná, pohybuje se na konci hodnotového žebříčku
- ženy jsou více přesvědčeny, že za chudobu je zodpovědný každý sám, u mužů lehce převládá názor, že chudobu způsobuje vliv rodiny
- studenti preferují protekcionistický stát, zhruba polovina respondentů soudí, že sociální dávky jsou dostatečné, další polovina, že by se měly zvýšit, jen mizivé procento je pro jejich snížení
- staří lidé jsou vnímáni pozitivněji, než uvádějí jiné výzkumy, 69% našich respondentů si myslí, že jsou pro společnost přínosem

- lidé na okraji společnosti - bezdomovci - vzbuzují odpor (54%), u 1/3 lítost nebo lhostejnost (1/5)
- většina dotázaných soudí, že by stát neměl finančně pomáhat imigrantům a příslušníkům etnických skupin, lidem po výkonu trestu a osobám závislým

Na jedné straně slýcháme o bezohlednosti a sobectví dnešní společnosti, jež je postavena na preferenci, zisku, prospěchu a bohatství. Na druhé straně se pravidelně přesvědčujeme, že čeští občané mimořádně rychle reagují na přírodní katastrofy ve světě i doma, posílají finanční částky a přispívají různým charitativním organizacím. Průzkum ukázal, že prosociální chování není našim studentům cizí, v některých aspektech, jako např. ve vztahu ke starým lidem, příjemně překvapili. Co naopak nepřekvapilo, je nízká tolerance k lidem na okraji společnosti a k příslušníkům jiných etnických skupin. Negativní vztah se projevil jak v nechuti tyto skupiny finančně podporovat, tak i v nízkém ohodnocení rasismu a chudoby, jako negativních jevů. Z výsledků vyplynulo, že studenti jsou si vědomi sociální normy společenské zodpovědnosti, vědí, že pomáhat je správné, ale pomáhají způsobem, který je mnoho nezatěžuje. Přesto výsledky nejsou zklamáním, spíše výzvou k dalším podrobnějším výzkumům a inspirací pro výuku.

Zoznam bibliografických odkazů:

[1] ATKINSON, L.R, a kol., *Psychologie,*Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640-3 BAŠTECKÁ, B**.,** *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*, Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0708-X

[2] DRAPELA, J.V., *Přehled teorií osobnosti*, Praha: Portál, 1997. ISBN-80-7178-766-3

[3] KEWSTONE, M., STROEBE, W., *Sociální psychologie*, Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-092-5

[4] HARTL, P., HARTLOVÁ, H., *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-303-X

[5] HILL, G., *Moderní psychologie*, Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-641-1

[6] KERN, H, a kol., *Přehled psychologie*, Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7367-121-2

[7] KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I., *Motivační prvky při práci se seniory*, Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9

[8] LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., *Vývojová psychologie*, Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN-80-247-1284-9

[9] PLHÁKOVÁ, A.,*Učebnice obecné psychologie*, Praha: Akademia,2005. ISBN 80-200-1387-3

[10] ŘÍČAN, P., *Psychologie osobnosti*, Praha: Grada Publishing, 2007

[11] SMÉKAL, V., *Pozvání do psychologie osobnosti*, Brno: Barrister a Principal, 2004. ISBN-80-86598-65-9

[12] VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.a kol., *Sociální psychologie*, Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8

Mgr.Libuše Páleníčková, Ph.D.
Katedra společenských věd, VŠB-TU Ostrava,
Dr. Malého 15, Ostrava, 702 00
tel: 732487153
email: libuse.palenickova@vsb.cz

Sekcia A – 2

(30.4. 2011)

Život občanů v postproduktivním věku

The life of citizens in advanced age

Ingrid Matoušková, Joža Spurný

Abstrakt:
Článek se věnuje životu občanů v tzv. třetím věku v současné stárnoucí společnosti. Co má vliv na kvalitu života seniorů, za jakých okolností potřebují sociální služby. Je možné v tomto věku prožívat kvalitní a šťastný život. Pojednává rovněž o involučních změnách u stárnoucí populace. A neopomíjí ani ekonomickou stránku života důchodců v České republice. Dotýká se i pojmu „seniorská segregace“. Sociologové trvají na tom, že už nyní by se měl řešit problém, jak zajistit stárnoucí populaci kvalitu života právě ve vyšším věku tak, aby starý člověk toto období neprožil pouze mezi léky a lékaři. V závěru příspěvek poukazuje i na mediální diskriminaci seniorů.

Abstract:
The article deals with the life of citizens in the so-called third age in current aging society. What effects on the seniors´ quality of live, under what conditions they need social services. It is possible to enjoy high-quality and happy live in this age. It also discusses involutional changes regarding aging population. And it does not forget the economic aspect of seniors´ lives in the Czech Republic. It mentions the frase “Senior segregation”. Sociologists insist on the fact that right now it should be solved the problem how to guarantee the life quality for aging population in the older age, not to live this life period by the help of medicines and doctors only. In the conclusion, the report notes on the medial discrimination of seniors.

Klíčová slova:
senior, životní styl, stárnoucí populace, kvalita života, sociální práce, proces stárnutí, třetí věk, senioři a média

Keywords:
senior, lifestyle, aging population, quality of life, social work, the aging process, the third age, seniors and media

„All animals are equal. But some animals are more equal than others”.
(Všechna zvířata jsou si rovna. Ale některá zvířata si jsou rovnější.)
George Orwell, 1945

Od druhé poloviny 80. let minulého století odborníci formulují požadavek vypracování kvality života, důstojnosti, integrace ve společnosti a autonomie rozhodování do nejpokročilejšího stáří. Důvodů je hned několik. Stárnutí populace se stává globálním problémem. Roste počet nesoběstačných osob mezi seniory, zvláště ve skupině osob velmi starých. Narůstají náklady a další nároky na péči o tuto skupinu, které jsou značným zatížením i pro vyspělé ekonomiky. V neposlední řadě je udržování kvaliních vztahů mezi věkovými skupinami zájmem každé vyspělé společnosti.

Co chápeme pod pojmem stáří? Podle Mareše se jedná nejen o biologický, ale také sociální fenomén. Ve stárnoucích společnostech se totiž vymezuje stáří jako sociální kategorie, je sociálním konstruktem, vymezuje se také vztah společnosti k němu. Stáří samozřejmě na první pohled souvisí s tělesnými změnami člověka. Ale je také věkem, kdy se člověk stává penzistou - tedy okamžikem, kdy ztrácí své postavení na trhu práce a získává oprávnění ve vztahu k sociálnímu státu (Mareš, 1998). Je zajímavé konstatování, že nástup konzumní společnosti vedl k přenesení důrazu z interní kontroly těla řízené asketickými hodnotami do externí manipulace s těly s důvody estetickými. Tato manipulace má řadu forem, většinou s větší než menší intervencí komercionalizace (fit-centra, životospráva, meditace, sport, ...). Kultura krásného těla ovšem

nejen diskriminuje starší jedince, ale přinesla i novou představu stáří a povinnosti starých osob v péči o své tělo (požadavek aktivity, preventivní lékařské péče, udržování tělesné i duševní svěžesti), (Mareš, 1998). Podle Rabušice (1999) je rozdíl mezi "vidět se jako starý" a "cítit se jako starý". Vnímání "vidět se jako starý" ovlivňuje věk člověka, a také tlak okolí. Pokud je člověku např. pětašedesát let, vnímá - vidí ho jeho okolí jako starého a sám člověk tomuto tlaku jen stěží odolává, i když se sám starým vůbec nemusí cítit.

Co to tedy znamená "být důchodcem"? Rabušic (1998) ze sociologického pohledu říká, že je to sociální status charakterizovaný pravidelným měsíčním příjmem, která je "důchodci" poukazován, aniž by jeho adresát musel pracovat. Tento status je člověku připsán v okamžiku, kdy opouští své zaměstnání. V tento den se také člověk stává seniorem, tedy starým, neboť věk odchodu do důchodu také (víceméně mimovolně) definuje stáří.

Naše dnešní společeské povědomí absolutizuje v duchu konzumnosti ekonomickou problematiku stáří a současně ji spojuje s občanskou neúspěšností – se závislostí, pasivitou a potřebou péče.

Typickým příkladem stereotypního a zastaralého vnímání problémů je seniorská segregace. V naší společnosti je stále chápána jako vytěsňování “starých mezi staré”. Závažnější je však zvláště v dynamické informační společnosti segregace myšlenková a podílnická, vytěsňování seniorů z účasti na vědění (zastarávání znalostí).

Stáří jako problém

V tradičních společnostech byla starším lidem za normálních okolností prokazována značná úcta. V kulturách, v nichž existovaly věkové třídy, měli "stařešinové" obvykle významné slovo ve věcech důležitých pro celou komunitu. V rodině se autorita mužů i žen často zvyšovala s věkem. Naproti tomu v průmyslových společnostech staří lidé obvykle ztrácejí autoritu jak v rodině, tak v širším společenském kontextu. Když přestanou chodit do práce, jsou často chudší, než kdy předtím. Přechod do nejvyššího věkového stupně představoval v tradiční kultuře většinou vrchol toho, čeho mohl jedinec dosáhnout. Naopak v průmyslové společnosti mívá odchod do důchodu důsledky právě opačné. Staří lidé pak velmi obtížně hledají smysl života. Nový začátek by však mohli najít v tom, co se nazývá "třetím věkem", v němž začíná např. nová fáze vzdělávání (Giddens,1999).

Sociologové proto trvají na tom, že už nyní by se měl řešit problém, jak zajistit stárnoucí populaci kvalitu života právě ve vyšším věku tak, aby starý člověk toto období neprožil pouze mezi léky a lékaři. Konveční představa tří životních období by měla být nahrazena koncepcí "kvalitního stárnutí", který by propojila permanentní vzdělávání, práci a zájmové aktivity (Rabušic, 1998).

Osvojíme-li si dnes aktivní zdravý životní styl, v němž budeme přiměřeně namáhat klouby, páteř, svalstvo i mozek, pak máme perspektivu nejen delšího života, ale hodnotného aktivního prožití seniorského věku.

Stárnutí nemusí být smutnou patologickou etapou života, plnou chorob a strádání. Překvapuje zjištění, že 85% osob ve věku 65 až 75 let nemá choroby, které by je nutily k invaliditě, že 40% lidí starších 85 let je schopno normální samostatné činnosti, i když tempo je pomalejší. Výzkumy prokazují, že součinnost genetických faktorů a vlastní aktivity zdravého životního stylu ovlivňuje nejen délku, ale především kvalitu života seniorů. Další studie prokazují, že mentální úroveň lze pomocí mozkové aktivity udržet i ve třetím věku na dobré úrovni. K aktivitě v seniorském věku patří i omezení převážně sedavého způsobu života.

Poskytování péče o bezmocnou starou osobu působí zvýšenou tělesnou i psychickou zátěž pečovatele. Péče o domácnost, osobní péče při kontrole medikace a udržování hygieny je rovněž zatěžující zejména v situacích, kdy starý člověk není např. již zcela mobilní.

V péči o staré a těžce zdavotně postižené občany se tudiž uplatňuje i sociální práce, a to většinou včasnou preventivní pomocí (např. poskytnutím potřebné služby sociální péče). Dále ve specifických životních situacích, jako jsou různé stupně sociální izolace, které postihují starého či dlouhodobě nemocného člověka.

Sociální pracovník musí vycházet ze sociální situace starého člověka dané věkem. Ta je charakterizována:

- přirozeným a pokračujícím úbytkem fyzických a psychických sil, který je příčinou jeho lablity a zranitelnosti;
- postupně vznikající nesoběstačností, která způsobuje závislost na pomoci druhé osoby;
- trvalou poruchou relativní rovnováhy všech složek osobnosti a faktorů jeho sociální situace, které mohou způsobit vznik desintegrace a maladoptace;

Individuální sociální práce se starým sociálně potřebným člověkem je plynulým procesem, který začíná posilováním jeho samostatnosti a povzbuzováním jeho aktivity. Sociální pracovník se omezuje pouze na pomoc a rady a jeho vztah ke klientovi má ráz odborného vedení. Na druhé straně končí naprostou závislostí starého člověka, při které sociální pracovník přebírá zodpovědnost za perspektivní řešení sociální situace s pomocí sociálních a zdravotních služeb. Sociální pracovník plní dále funkci poradce pro rodinné spolužití, pomáhá řešit generační rozpory a konfliktní situace, plynoucí z neschopnosti členů rodiny vhodně komunikovat s měnící se osobností starého člena rodiny.

V účelových skupinách starých a dlouhodobě nemocných lidí, ať již v klubech, denních pobytech nebo v ústavní péči působí sociální pracovník na jednotlivce i celé skupiny, aby se adaptovali na nové jiné prostředí a integrovali do přátelských skupin. Povzbuzuje je a pěstuje jejich aktivitu, může ovlivňovat uspořádání vzájemných vztahů a podněcovat udržování kontaktů s rodinami a přáteli.

Zlepšit postoj ke starým lidem chce také prostřednictvím nového pohledu projekt Ministerstva práce a sociálních věcí. Senioři, kteří se dnes v běžném životě setkávají s nevraživostí mladých, by tak napříště měli být akceptováni. Projekt si totiž klade za cíl začlenit do školních osnov kapitolu o pozitivech stáří, která by měla děti naučit úctě ke starým, více mladých lidí by se také mělo zapojit do péče o seniory a zintenzívnit by se měly také kontroly firem, které diskriminují uchazeče o práci právě podle věku.

Ke stáří se velmi úzce váže také problém chudoby. Přestože čeští důchodci na tom se svými penzemi nejsou ve srovnání s ostatními zeměmi OECD nejhůře, výše důchodů je v naší zemi trvajícím ožehavým problémem.

Z pohledu oficiálně stanovené hranice chudoby lze říci, že čeští senioři chudí nejsou. Přesto subjektivně obvykle hodnotí svoji situaci nepříznivě. Žijí s pocitem nejistoty, zda jejich penze vystačí na pokrytí nezbytných životních potřeb. Česko nedávno zažilo svůj první "boom důchodců" - počet starobních důchodců se zvýšil o 35 tisíc a invalidních o 10 tisíc - a začali se prosazovat jako vlivná lobby. Podobné nárůsty počtů starobních důchodců by měly vrcholit v letošním roce, kdy budou do penze odcházet silné poválečné ročníky.

Český důchodce je z více než 92% závislý na své penzi vyplácené Českou správou sociálního zabezpečení. Na průměrnou penzi nedosahuje více než 53% seniorů. I Mezinárodní organizace práce upozorňuje, že si senioři v ČR nežijí dobře.

Senioři mají být vnímáni jako cenný zdroj, který může výrazně přispívat životu v moderních evropských společnostech. Podle sociologů jsou penzisté v evropských zemích totiž mimořádně oblíbenými zaměstnanci. Svoji pracovní kariéru již ukončili, takže pro ně není důležitá otázka výkonu. Naopak jsou vnímavější k hodnotám zdraví a sociálních vazeb. Přemýšlejí o smyslu své práce, a také svého života.

Podle Lucie Vidovičové jsou právě senioři prvním legitimním zdrojem pracovní síly ve chvíli, kdy se zaměstnavatelům nedostává pracovní síly. Řada podnikatelů právě tyto pracovníky považuje za spolehlivé, motivované a dalšími závazky nezatížené pracovníky, jejichž zaměstnávání je navíc levné, protože je o ně postaráno.

Senioři jako příjemci mediálních sdělení

Mezi nejvděčnější konzumenty hromadných sdělovacích prostředků patří právě senioři. Několik hodin denně věnují četbě novin a časopisů, a také sledování rozhlasu a televize. Podle Pácla například televizi sledují mnohem častěji, než jiné věkové skupiny. "Seniorské" publikum je velmi heterogenní skupina; jestliže se někteří na penzi adaptují rychle, pro další je to traumatický životní okamžik. Sledování televize je v těchto případech náhradou za původní - "pracovní, aktivní" - denní rozvrh. Televize je pro seniory také náhražkou společenských kontaktů, pokud jich nejsou schopni kvůli fyzickým nebo sociálním omezením. Senioři televizi vnímají jako prostředek "virtuální mobility", který jim umožní nahlédnout do každého koutu světa. Mohou také subjektivně pociťovat, že sledování televize je může udržet mentálně aktivními. Vzrůstající počet seniorů přímo vybízí k otázce, zda tento trend zaregistrovaly také marketingové a reklamní agentury. Agentura GFK provedla průzkum, ze kterého vyplynulo, že právě lidé od padesáti let výše jsou velmi vnímaví ke způsobu, jakým se s nimi komunikuje a vyžadují přesné informace.

Senioři mohou být neochotni vnímat reklamu méně konvenčně, v jiných, než zažitých narativních strukturách. Reklamní strategie se odvracejí od jednoduchých struktur. Senioři také nemají důvod rozvíjet své interpretační dovednosti, pokud jsou reklamy zacílené na mladé publikum.

Mezi další důvody výzkumníci zařadili proces stárnutí jako takový zhoršování smyslů - zraku, sluchu - které vnímání reklamy zhoršují.

Senioři si stěžovali také na to, co jim reklama nabízí. Autoři studie tento problém nazvali "produktovým a servisním ghettem". To znamená, že reklamy jim nabízejí především farmaceutické výrobky a zcela pomíjejí fakt, že i senioři navštěvují divadla, kina, jezdí na dovolené, pijí alkohol, uklízí dům nebo poslouchají hudbu či studují.

Na první pohled se zdají být překvapivé výsledky analýzy věkové struktury postav televizních seriálů v USA. Z 1446 postav jen dvě procenta tvořili lidé starší 66 let (J.D.Robinson, 1993).

Naše současná společnost je dlouhověká, ale program na dlouhověkost nastaven není. Podle průzkumů jsou senioři u nás nejvíce diskriminovanou skupinou. Dokonce i sebevraždy častěji páchají lidé starší 65 let, kdy důvodem je ztráta smyslu života a přesvědčení, že jsou přítěží společnosti (Lorman, Život 90).

Určitou nadějí na důstojnější život seniorů je Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012, který přesně stanovuje, co by se ve společnosti mělo dít, bohužel však program není finančně zajištěn.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] BAUMANN, Z. *Myslet sociologicky*. Praha, Slon, 2004, ISBN: 80-86429-28-8

[2] HYBLEROVÁ, N. *Jak se žije seniorům u nás.* In: Sondy revue, ročník XIX., 14/2009, ISSN 1802-906X

[3] KELLER, J. *Dvanáct omylů sociologie.* Praha, Slon, 1995, ISBN 8085850095

[4] NOVOTNÁ, V., SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha, UK, 1992

[5] PAVELKOVÁ, J. 2010. *Antropologicko-sociální studie problematiky bezdomovců a žebráků v České republice.* Brno: ECON, 2010. 256 s. ISBN 978-80-86433-50-9

[6] SCHAEFER, R. T., LAM, R. P. *Sociology.* 5. vyd. New. York: McGraw–Hill, 1995. 677 s. ISBN 0-07-056959-2

PhDr. Ingrid Matoušková, Ph.D.
imatouskova@bivs.cz
Bankovní institut vysoká škola, a.s.
mobil: 731 425 289
Nárožní 2600/9
158 00 Praha 5

JUDr. et Mgr. Joža Spurný, Ph.D.
spurny@polac.cz
Policejní akademie ČR
mobil: 603 508 322
Lhotecká 558
143 00 Praha 4

Péče o seniory v sociální oblasti v České republice

Caring for the Elderly in the Social Sphere in the Czech Republic

Marika Krejčí

Abstrakt:

Příspěvek je věnován péči o seniory v sociální oblasti v České republice. Podává informace o síti sociálních služeb a jednotlivých formách poskytovaných sociálních služeb péče v období stáří. Základní potřeby seniorů jsou uspokojovány individuálním přístupem ke každému jedinci na základě dlouho očekávaného Zákona o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.).[152] Sociální systém opustil dosavadní paternalisticko-direktivní model a vytvořil se prostor pro současné pojetí sociálních služeb, které je zaměřeno na kvalitu, profesionalitu, respektování práv a svobodné vůle jejich uživatelů a prevenci sociálního vyloučení. Důraz je kladen na pomoc a podporu v soběstačnosti seniora s cílem, co nejdéle setrvat ve vlastním sociálním prostředí, což dokládá i vlastní výzkum autorky na příkladu Charitní pečovatelské služby Telči, která se snaží poskytovat uživatelům služby, které jim umožní setrvat ve vlastním prostředí a usnadní důstojné dožití.

Abstract:

The paper is devoted to the care of the elderly in the social field in the Czech Republic. It provides information about the network of social services and various forms of social care services in old age. The basic needs of seniors are satisfied with an individual approach to each individual in the long-awaited Social Services Act (No. 108/2006 Coll.). The social system has left the previous model of paternalistic, prescriptive, and created the space for contemporary concepts of social services, which focuses on quality, professionalism, respect for rights and freedom of the will of their users and prevent social exclusion. Emphasis is placed on the aid and support for older people with self-sufficiency goal, as long as possible remain in their social environment, as illustrated by the author's own research on the example of charity care services Telč, which seeks to provide users with services that allow them to remain in their own environment and facilitate dignified survival.

Klíčová slova:

senior, zákon o sociálních službách, síť sociálních služeb, formy poskytování sociálních služeb péče o seniory, základní potřeby seniorů

Keywords:

Senior. Social Services Act. Network of social services. Forms of social care services for the elderly. Basic needs of seniors.

Úvod

Doba, která nastala po sametové revoluci, je stále krátká k tomu, abychom se naučili správně využívat ochranu lidských práv v našem běžném životě (Klimeš 1990), k čemuž přispívají i současné hluboké změny v sociální problematice v péči o seniory. Tyto změny by měly přispět k rozvoji a dostupnosti sítě sociálních služeb v závislosti na individuálních potřebách jejich uživatelů a preventivně působit proti vzniku chudoby, sociálnímu vyloučení, včetně zvyšování kvality života obyvatel ve společnosti. Demokratická společnost by měla uznávat a respektovat skutečnost, že všichni lidé mají stejná práva. Povinností každého z nás je zajišťovat jim co nejlepší podmínky pro život a veškeré nutné sociální zabezpečení, které si nejsou sami schopni získat z různých objektivních či subjektivních důvodů (Kroupová 2002, 30 – 31).

[152] http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

Situace ve společnosti

Všichni lidé mají stejná práva, avšak ne vždy v této souvislosti máme na zřeteli postižené či sociálně znevýhodněné skupiny lidí. Koncepce přirozených lidských práv se objevila již v sedmnáctém století jako odpověď na sociální otřesy, rozvrat a transformaci k modernosti v Evropě, ale v těchto časech měla v rámci společnosti tato práva pouze malá vybraná skupina lidí (Vernerová 2002). Opravdová změna myšlení související s právy jednotlivců se objevuje teprve v devatenáctém a na počátku dvacátého století (Pavelková 2007).

V současné době, kdy hlavním předmětem zájmu společnosti se stávají ekonomické otázky, není možné zanedbávat problematiku znevýhodněných spoluobčanů. J. Pavelková (2010, 37) upozorňuje na v dnešní době jeden z běžných globálních problémů společnosti, a to k poškozování altruistických postojů od příslušníků majoritní společnosti k lidem v nouzi. Ve společnosti dochází k porušování vzájemného respektu; narušeny jsou rodinné vztahy; zvyšuje se agresivita v komunikaci; v hojné míře se objevují projevy intolerance, xenofobie a rasismu v každodenním životě. Výchovou ve školách a rodinách vychováváme v současné době silné osobnosti, které jsou a budou schopny se postarat samy o sebe; je však nutné jim vštěpovat také zájem o pomoc a péči o druhé, o ty, kteří to sami nedokáží (Pavelková 2010) . Z historie víme, že staří lidé byli stejně tak ctěni a milováni jako jimi bylo opovrhováno. Výsledné jednání vždy záleželo postojích jedince k této otázce a s těmi se člověk nerodí, ty se v průběhu života utvářejí, mění, a hlavně jsou výchovou ovlivnitelné. Současná doba je charakteristická krizí v socializaci jedince. Stáří je často přijímáno konfliktně. Na jedné straně chceme staré lidi ctít a milovat, což je ostatně v souznění s našimi „velkými“ ideály, na druhé straně staré lidi zatracujeme a nechceme s nimi mít „nic společného“; dráždí nás svojí pomalostí, zevnějškem, zdánlivou nebo opravdovou neschopností (Haškovcová 1990, 17). Postižení, nemoc, slabost všeho druhu (kam je možné zařadit také skupinu lidí potřebných), jsou nejen protipóly nepostiženým; zdraví a silní, ale ve své komplementaritě jsou součástí lidského údělu stejně jako narození a smrt (Titzl 2000, 9). Jak uvádí J. Pavelková (Pavelková, Vyhnánek 1992; Pavelková 2010, 15;) „Existuje dostatek důkazů k tvrzení, že např. od konvenční hranice nástupu současného (*Homo sapiens sapiens*) v mladším paleolitu (40 000 let B. P.), již tehdy přežívali lidé s vážným onemocněním a rozsáhlými poraněními, kteří se bez pomoci ostatních i třeba po celý zbývající život neobešli“.

Problematika stáří, stárnutí a života seniorů se stává diskutovanou otázkou. Z důvodu současného demografického vývoje v České republice (2011), zvyšujícího se věku obyvatel a snižující se soběstačnosti stárnoucí populace, narůstá potřeba odborné, individuální, profesionální a dostupné péče pro tuto věkovou skupinu. Pečující rodina není schopna vždy zajistit komplex služeb, které jsou nezbytné k uspokojování individuálních potřeb seniorů. Pomocí poskytování sociálních služeb je cíleně zlepšována kvalita života seniorů.

Dopady zvyšujícího se věku se prolínají v politických, ekonomických, zdravotních, ale i sociálních oblastech. Obecný trend v dlouhodobé péči o seniory směřuje od institucionální péče spíše k terénní sociální službě, zajišťované doma ve vlastním sociálním prostředí uživatele služby. Součástí většiny modernizačních snah je hledání rovnováhy mezi dostupností služeb, jejich kvalitou, efektivitou a finanční udržitelností systému.

Zákon o sociálních službách

Dlouho očekávané zásadní změny přinesl Zákon o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.)[153] Sociální systém opustil dosavadní paternalisticko-direktivní model a vytvořil se prostor pro

[153] http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

současné pojetí sociálních služeb, které je zaměřeno na kvalitu, profesionalitu, respektování práv a svobodné vůle jejich uživatelů a prevenci sociálního vyloučení. Vytváří se prostředí pro rozvoj vztahů mezi poskytovatelem a uživatelem sociální služby na zásadách rovnoprávnosti, dobrovolnosti, na základě individuálního přístupu. Poskytovateli sociálních služeb se stávají obce, kraje, Ministerstvo práce a sociálních věcí, církevní a jiné právnické osoby, nestátní neziskové organizace a fyzické osoby (Horecký, Vítová a kol. 2010). V tomto zákonu i prováděcích předpisech se pracuje s celou řadou nových specifických pojmů, jako je například: „Registr sociálních služeb, Standardy kvality sociálních služeb, Inspekce poskytování sociálních služeb, Komunitní plán, Příspěvek na péči, dále pak jsou vymezeny (vyhláškou č. 505/2006 Sb. v platném znění) základní a fakultativní činnosti, včetně jejich finančních úhrad, Smlouva o poskytování sociálních služeb. Poměrně podrobně jsou zde upraveny Předpoklady pro výkon činností v sociálních službách. Zákon o sociálních službách přináší kategorizaci a formy sociálních služeb. Síť sociálních služeb zahrnuje širokou škálu nabídky jednotlivých forem poskytované péče. Sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče, služby sociální prevence a formy poskytování sociálních služeb jsou pobytové, ambulantní, terénní. Jednotlivé druhy sociálních služeb se zaměřují na potřeby cílových skupin. Sociální služby jsou specializované činnosti pomáhající osobě, která se dočasně nebo trvale ocitla v nepříznivé sociální situaci. Poskytnutím sociální služby je jedinci zajištěna pomoc a podpora aktivitami vedoucími k řešení této situace. Sociální služby většinou hluboce a výrazně odrážejí stav společnosti. „I dnešní sociální práci jde v podstatě o to, aby v co možné nejširší míře umožnila tzv. normální život lidem, kterým z různých důvodů není bezprostředně dostupný“ (Řezníček 2000, 17).

Současné formy péče o staré občany

Rozvoj terénních zdravotnických a sociálních služeb je podmíněn trvalým zvyšováním počtu osob vyššího věku, prodlužováním délky života ve stáří a tím i prodlužováním období, kdy starý člověk potřebuje pomoc a péči. Tyto služby se musí přizpůsobovat individuálním potřebám starého člověka. Cílem a smyslem rozšiřování a hledání různých forem péče by měla být kombinace péče ústavní a terénní – ambulantní (Zahálková a kol. in Kalvach 2004, 467).

Současné formy péče o seniory se realizují v rodině, v resortech zdravotnictví a sociálních službách. Trendem se stává pomoc a podpora při péči, která napomáhá jedinci zajistit fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem umožnit co v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti. V případech, kdy toto celkový stav jedince vylučuje, je prioritou zajistit důstojné prostředí a zacházení (Sokol, Trefilová 2008). „Není pochyb o tom, že člověku je nejlépe v rodině, a to jak ve zdraví, tak i v nemoci“ (Haškovcová 2002, 42).

Avšak dopad celosvětové globální krize na společnost přinesl převratné změny v politickém i ekonomickém zřízení. Tato zásadní kvalitativní proměna společenského uspořádání se následně musí projevovat v postavení člověka ve společnosti (Preuss 2010). Odraz stavu společnosti iniciuje i změny v sociálním pohledu na člověka a jeho postavení ve společnosti (Pavelková 2010). Společné soužití generací je většinou výjimečné. Převážně je udržováno jen v menších územních lokalitách. Teprve v posledních letech se stává aktuální problematika psychické pohody a sociální pospolitosti. Při péči o své seniory H. Haškovcová uvádí, „že rodina musí chtít, umět a moci“ (2002, 43). Důsledná péče, věnovaná právě osobní výchově mládeže, rozvoji jejich sociálních kompetencí a konkrétních sociálních dovedností k odstranění předsudků, jejich výchově k toleranci a otevřenosti k problémům druhých, je jedinou cestou, jak se překlenout přes období syrového kapitalismu lidsky a důstojně (Pavelková 2010).

Existence a rozvoj terénních a ambulantních služeb je nezbytnou a zásadní podmínkou nejen pro poskytování kvalitní domácí péče seniorů, ale i základním předpokladem pro zachování a zvyšování kvality života seniorů (Horecký, Vítová a kol. 2010). Díky poskytování těchto služeb má člověk, závislý na pomoci druhé osoby, uspokojenu základní potřebu být doma ve svém vlastním prostředí. V současné době je tato pomoc zajišťována těmito službami: Osobní asistence (§ 39), Pečovatelská služba (§ 40)[154], Tísňová péče (§ 41), Průvodcovské a předčitatelské služby (§ 42), Odlehčovací služby (§ 44), Centra denních služeb (§ 45), Denní stacionáře (§ 46). Sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením (§ 66) zastupují služby sociální prevence, ale přesto jsou nedílnou součástí nabídky služeb, které nabízí aktivizační služby této cílové skupině (zákon č. 108/2006 Sb.). V případě zhoršujícího se zdravotního stavu seniora, o kterého se stará rodina doma, je možné využít pomoci ošetřovatelské péče prostřednictvím kvalifikovaných zdravotních sester pracujících v agenturách domácí péče[155] nebo domácí hospicové péče.[156] Ošetřovatelská služba je indikována ošetřujícím lékařem a hrazena veřejným zdravotním pojištěním. „Odborné prameny uvádějí, že přibližně 80 % starších lidí, kteří potřebují péči, je ošetřováno v domácím prostředí“, upřesňuje Iva Holmerová.[157] Péče o seniory v pobytových zařízeních sociálních služeb je někdy jediným a jedinečným východiskem z nouze pro řadu lidí, kteří zůstali sami nebo o které se děti nepostaraly (Haškovcová 1990, 187). Staří lidé mohou pobytové služby vnímat negativně, ale i pozitivně. Pobytové sociální zařízení nabízí své služby osobám, které mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku, zdravotního postižení, ale i chronického duševního onemocnění a jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné osoby. Tato pomoc je zajišťována sociálními službami např. Týdenní stacionáře (§ 47), Domovy pro osoby se zdravotním postižením (§ 48), Domovy pro seniory (§ 49), Domovy se zvláštním režimem (§ 50), ale i v některých případech je možné využít Chráněného bydlení (§ 51), které má cílovou skupinu uživatelů – seniorů (zákon č. 108/2006 Sb.). V některých případech v péči o seniory je nezbytné využít Sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízení ústavní péče (§ 52). Služby napomáhají k zajištění fyzické a psychické soběstačnosti. Jsou určeny osobám, které již nepotřebují akutní zdravotní lůžka (dostatečná je zdravotní péče ambulantního rozsahu), ale potřebují pomoc druhé osoby v každodenních úkonech a tato péče jim z objektivních důvodů nemůže být poskytnuta doma. Sociální služby péče podléhají úhradě a zdravotnické úkony jsou hrazeny z fondů veřejného zdravotního pojištění. Jak uvádí H. Zahálková s kolektivem (in Kalvach 2004, 467) „Zdravotní a sociální péči o staré občany není možné od sebe oddělovat. Zdravotní problémy jsou často sociálními a naopak“.

Inspirující je i příspěvek, který přednesla I. Holmerová na II. Výročním kongresu poskytovatelů sociálních služeb České republiky v rámci Mezinárodního kongresu, konaného v rámci Týdne sociálních služeb České republiky ve dnech 7. a 8. října 2010 v Táboře: „Naše populace stárne velice rychle, problémy je třeba řešit a pojmenovávat. Náklady na dlouhodobou péči budou narůstat v rovině soukromé i v rovině veřejných prostředků. Dlouhodobou péčí se rozumí komplex služeb, které potřebují lidé s omezenou soběstačností. Jasně se rozumí služby zdravotnické i sociální a další, kdy budou tyto služby poskytovány po delší dobu, tedy dlouhodobá péče. Jakou dobu, toto si definuje určitá země v rámci svých zdravotnických a sociálních systémů. Dlouhodobá péče se týká všech typů a forem sociálních i zdravotních, s

[154] Podle Českého statistického úřadu a zpracovaných dat „Senioři v ČR“ http://notes.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/publ/1417-10-nepravidelne_2010, počty příjemců pečovatelské služby zaznamenaly celkově růstový trend, i když docházelo i k meziročním poklesům a kolísáním
[155] http://www.domaci-pece.info/mpsv-chysta-novou-koncepci-integrovane-domaci-pece
[156] http://www.hospice.cz/
[157] http://zdravi.doktorka.cz/domaci-osetrovatelska-pece-je-stale-vice-zadana/

cílem funkčního propojení na úrovni člověka, které ze služeb potřebuje“. Problematika propojenosti a komplexnosti služeb graduje s nárůstem lidí s postižením demencemi různých typů. Podle I. Holmerové: „především s Alzheimerovou demencí, kdy do poloviny tohoto století bude čtvrt milionu lidí s touto diagnózou“, což se jeví jako závažný problém pro celou společnost. Díky moderní medicíně, včetně *geriatrie*, ale i veškerých ostatních služeb, je zásadní zajištění kvality poskytované péče lidem v období stáří nutné. *Geriatrie* cílevědomě rozvíjí koncept úspěšného stárnutí, prohlubuje poznání o zvláštnostech patogeneze a manifestace chorob ve stáří, rozpracovává hodnocení funkčního stavu starého člověka, jeho sociální homeostázy a interakce s prostředím, rozvíjí specifický geriatrický režim, podporující adaptaci, autosanaci, rekonvalescenci a bránící specifickým komplikacím. Zvláštní pozornost je věnována rozvoji a kvalitě následné a dlouhodobé péče, včetně rehabilitačního ošetřovatelství.[158]

Příklad dobré praxe

Charitní pečovatelská služba Telč (Špitální 611, 588 56 Telč - Staré Město) je sociální službou péče, poskytující pečovatelské služby (dále PS dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 40, registrovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí České republiky - dále MPSV ČR). Zahájila svoji činnost dne 1. 10. 1996. Organizačně Charitní pečovatelská služba v Telči spadá pod Diecézní charitu Brno - Oblastní charita Jihlava. Oblastní charita Jihlava (dále OCHJ) vznikla 13. srpna 1992 jako dobrovolná aktivita lidí, kteří chtějí pomáhat bližnímu v nouzi, a to bez ohledu na jeho příslušnost k rase, národnosti a náboženskému vyznání. V současnosti je OCHJ jednou z největších nestátních organizací, která působí v oblasti sociálně zdravotních služeb a jiných humanitárních aktivit v kraji Vysočina. Sídlí v Jihlavě a působí na území bývalého okresu Jihlava a na Dačicku. OCHJ je základní organizační složkou Diecézní charity Brno, která je s ostatními diecézními charitami sdružena v Charitě Česká republika a je členem svazku *Caritas Internationalis*. Hlavními cílovými skupinami poskytované péče jsou senioři, lidé se zdravotním znevýhodněním, nemocní a těžce trpící v domácí péči, pečující rodiny, mládež ohrožená sociální exkluzí, romská komunita a její specifické problémy, osoby zneužívající návykové látky a další osoby v nepříznivé sociální situaci. Pracovníci Oblastní charity Jihlava se snaží kvalitně poskytovat sociální služby přímému uživateli, poskytnutím individuální pomoci, ale i zkvalitnit proces řízení strategickými a implementačními plány v rámci celé organizace.

Služby sociální péče Charitní pečovatelské služby Telč jsou nabízeny seniorům a lidem se zdravotním znevýhodněním, kteří jsou alespoň částečně soběstační, nacházející se v nepříznivé sociální situaci pro svůj vysoký věk, osamělost, ztrátu soběstačnosti, chronickou chorobu, zdravotní postižení a potřebují pomoc při zabezpečení svých životních potřeb z města Telč a okolních obcí (Zvolenovice, Dyjice, Mysliboř, Dobrá Voda, Častkovice a Mrákotín). Materiálně-technické zázemí služby je v Domě s pečovatelskou službou v Telči, který je majetkem města Telč. Charitní pečovatelská služba má k dispozici standardní prostory, včetně vybavení (kancelář, denní místnost pro zaměstnance, kuchyňka, společenský sál, klubovna, středisko hygienických služeb, místnost pracovní terapie a prádelnu se sušárnou). K zajištění terénní péče je využíván automobil značky *Ford Tranzit*. Služba je poskytována na základě písemné smlouvy a individuálního plánu mezi uživatelem a poskytovatelem, což potvrdil vlastní výzkum autorky. Služba je hrazena uživatelem v souladu s platnou vyhláškou MPSV ČR, kterou je stanoven rozsah poskytovaných úkonů a výše úhrady za ně. Pečovatelská služba je zajišťována formou

[158] http://www.cggs.cz/cz/KoncepceGeriatrie/

terénní nebo ambulantní péče. Je poskytována ve vymezeném čase v domácnostech osob a v zařízeních sociálních služeb.

Cílem Charitní pečovatelské služby Telč je poskytovat uživatelům služby, které jim umožní setrvat ve vlastním prostředí a následně usnadní i důstojné dožití. Podporovat tedy uživatele v udržení soběstačnosti a samostatnosti v základních úkonech a oblastech života (pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně, pomoc při zajištění stravy, pomoc při zajištění chodu domácnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, včetně fakultativních úkonů). Součástí aktivit je i nabídka pomoci rodinám pečujícím o svého rodinného příslušníka se sníženou soběstačností, z důvodu stáří nebo nemoci. V případě potřeby je možné nabídnout uživatelům i zdravotní služby, které jsou zajišťovány domácí ošetřovatelskou a domácí hospicovou péčí OCHJ. V roce 2010 pracovníci Charitní pečovatelské služby v Telči poskytli pomoc a podporu celkovému počtu 141 uživatelů této sociální služby. Z výzkumu provedeného autorkou vyplývá, že úroveň poskytovaných služeb je hodnocena jejími uživateli pozitivně. Celý tým pracovníků vnímá kvalitní a profesionální přístup za nezbytný při zajišťování komplexu sociální i zdravotní péče.

Závěr

V období stáří se setkáváme s negativním přístupem populace k této etapě lidského života, který je často spojen se stereotypním až ageistickým pohledem. Základem úspěchu minimalizování a prohlubování antiageistického přístupu k seniorům a skupinám lidí s různými zdravotními či sociálními problémy by mělo být v nás lidech, v celé společnosti. Staří lidé nám samozřejmě připomínají i naši individuální perspektivu. Jsou viditelným a stále přítomným znamením stárnutí. V současné době jsme vsadili na cílevědomou lidskou činnost směřující k vytváření materiálních a duchovních hodnot, která hraje v životě každého člověka důležitou pozici (Sekot 2002, 108). Je rovněž výrazem sociálního postavení jedince, jeho osobní identitou, pramenem sociálních kontaktů. Vytváří sociálně orientační rámec individuální sebereflexe a sebehodnocení a neumíme si bez ní představit svůj svět. Důsledkem toho člověk nechce vidět, nechce slyšet, nechce být starý. Stáří je stále přítomno v každém z nás. Stárnutí je přirozený, složitý a individuální proces nezvratných změn, ovlivňující kvalitu života každého jedince různým způsobem (Haškovcová 1989).

Reformy v sociální oblasti v České republice, ale i zdravotních služeb přinášejí stále více diskutované otázky, týkající se poskytování a zajišťování kvalitní péče o seniory. Bude potřeba dobře rozhodnout a jednat tak, aby nedocházelo ke krizovým až tragickým situacím, v nichž by mohl být senior vyloučen na okraji společnosti v důsledku své nesoběstačnosti, chudoby a stáří.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří.* Praha : Panorama, 1990, s. 416. ISBN 80-7038-158-2.

[2] HORECKÝ, J. a kol. *Pečovatelská služba v České republice*. Tábor : RUDI, 2010, s. 432. ISBN 978-80-904668-0-7.

[3] KROUPOVÁ, A. *Multikulturní a interaktivní dimenze vzdělávání*. In kapitoly z multikulturní tolerance. Praha : Člověk a jeho práva, 2002, svazek 17, s. 11-13. ISBN 80-902345-5-9.

[4] PAVELKOVÁ, J. *Problematika lidí v nouzi.* Praha : Ped F UK, 2007, s. 124. ISBN 978-80-7290-338-2.

[5] PAVELKOVÁ, J. *Antropologicko-sociální studie problematiky bezdomovců a žebráků v České republice.* Brno : ECON, 2010, s. 259. ISBN 97-80-86433-50-9.

[6] PAVELKOVÁ, J.; VYHNÁNEK, L. Hypoplasie des Axis : Ein Seltener palaopathologischer Befund. *Antropologie*, 1992, 30/2, s. 169-171. ISSN 0323-1119.

[7] PREUSS, K. *Podnikatelské strategie*. Praha : BIVS, 2006, s. 101. ISBN 80-7265-096-3.

[8] ŘEZNÍČEK, I. Metody sociální práce. Praha : SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ 2000, s. 80. ISBN 80-85850-00-1.

[9] SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. Brno : Paido, 2002. 142 s. ISBN 80-7315-021-2.SOKOL, R.; [10] TREFILOVÁ, V. *Sociální pracovník v rezidenčních zařízeních sociálních služeb*. Praha : ASPI, 2008, s. 444. ISBN 978-80-7357-316-4.

[11] TITZL, B. *Postižený člověk ve společnosti*. Praha : PedF UK, 2000, s. 250. ISBN 80-86039-90-0.

[12] VERNEROVÁ, L. *Globalizace – všudypřítomný fenomén naší současnosti*. In kapitoly z multikulturní tolerance. Praha : Člověk a jeho práva, 2002, svazek 17, s. 65-77. ISBN 80-902345-5-9.

[13] ZAVÁZALOVÁ, H. a kol. *Geriatrie a gerontologie*. In kapitoly z terénní zdravotnické a sociální služby pro seniory. *Praha : Grada*, 2004, s. 467. ISBN 80-247-0548-6.

[14] Zákon č. 108/2006Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Dostupný z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

[15] Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách Dostupný z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

[16] http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf [cit. 2011-03-10]

[17] http://www.mpsv.cz/cs/9 [cit. 2011-03-21]

[18] http://notes.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/publ/1417-10-nepravidelne_2010 [cit. 2011-03-21]

[19] http://www.domaci-pece.info/mpsv-chysta-novou-koncepci-integrovane-domaci-pece [cit. 2011-03-21]

[20] http://www.hospice.cz/ [cit. 2011-03-23]

[21] http://zdravi.doktorka.cz/domaci-osetrovatelska-pece-je-stale-vice-zadana/ [cit. 2010-10-06]

Marika Krejčí, DiS.
Diecezní charita Brno, Bit cz trainig s.r.o. - Jihlava
Peoplesours v.o.s. - Havlíčkův Brod
Gentura - Jihlava
Luční 699
Počátky 394 64
tel:+420 724 730 072
e-mail: marikakrejci@seznam.cz

Sociální integrace jako prostředek sociální politiky v oblasti péče o seniory

Social integration as means of social politics in the area of senior care

Jarmila Klugerová

Abstrakt:

Problematika stáří a stárnutí se v současné době stává závažným celospolečenským problémem, který je způsobený zejména rostoucím počtem osob v seniorského věku. Lepší životní, pracovní a ekonomické podmínky, kvalitnější zdravotní péče a sociální ochrana vedou k tomu, že dnes méně lidí umírá předčasně v dětství nebo během produktivního života. Nastává tak možnost prožití delšího životního období, než tomu bylo u předchozích generací. Potřeby a schopnosti lidí se mění v závislosti od přechodu z jednoho ontogenetického období do druhého, tedy z období dětství až do stáří. Nově vznikající změny mohou působit závažné problémy, které ovlivní kvalitu života, zaměstnanost, sociální integraci a zajištění sociálního zabezpečení. „Stárnutí populace“ přináší závažný sociální a ekonomický dopad, který je potřeba neodkladně řešit ve všech jeho aspektech.

Abstract:

The issue of age and aging has become an important global issue, caused especially by the growing number of individuals in senior age. Improved life, work and economic conditions, quality health care and social security, result in lower number of deaths during childhood and productive age and bring possibility to live for a longer period than previous generations. Needs and abilities of people are changed depending on the transition from one ontogenetic period into another; that is from childhood to old age. The newly arisen changes can cause serious problems, which influence quality of life, employment, social integration and social security. “Population aging” brings a serious social and economic impact, which is necessary to be dealt with in all aspects.

Klíčová slova:

stáří, stárnutí, demografický vývoj, sociální politika, ekonomické zabezpečení, zaměstnanost, sociální integrace, inkluzivní vzdělávání, péče o seniory, vícegenerační soužití, služby sociální péče

Keywords:

Old age. Aging. Demographic development. Social policy. Economic provision. Employment. Social integration. Inclusive educational process. Care of the seniors. Coexistence across generations. Social care services.

Úvod

Problematika stárnutí se stává v současné době závažným celospolečenským problémem, který je způsobený zejména rostoucím počtem osob seniorského věku. Lepší životní, pracovní a ekonomické podmínky, kvalitnější zdravotní péče a sociální péče vedou k tomu, že dnes méně lidí umírá předčasně v dětství nebo během produktivního života. Nastává tak možnost prožití delšího života, než tomu bylo u předchozích generací.

Kvalita života seniorů se nepřímo odvíjí od celospolečenské situace v České republice. Ať se jedná o sociální a ekonomické zabezpečení seniora na stáří, tak poskytnutí různých aktivit pro udržení a zajištění jeho dalšího žití.

Potřeby a schopnosti lidí se mění v závislosti od přechodu z jednoho vývojového období do druhého, tedy z období dětství až do stáří. Je samozřejmé, že zaznamenáváme velké rozdíly mezi jednotlivými vývojovými obdobími. Zatímco v prvním období zachycujeme změny velmi pozvolna a postupně, v druhém období nově vznikající změny mohou působit závažné problémy, které ovlivní kvalitu života, zaměstnanost, sociální integraci a zajištění sociálního zabezpečení. „Stárnutí populace“ má závažný sociální a ekonomický dopad na celou společnost, který předchozí generace nemusely řešit v tak rozsáhlém měřítku.

1 Pojetí stáří a stárnutí v současné společnosti

Problematika stárnutí populace a s tím spojené ekonomické rozvahy jednotlivých států se týká jak rozvojových tak i vyspělých zemí. Jednotlivé země se připravují na stárnutí populace různým způsobem. Ve vyspělých zemích se vytváří například Národní programy přípravy na stárnutí. Stát v rámci své sociální politiky musí počítat s určitou finanční částkou, kterou je třeba do tohoto programu investovat. Stáří a stárnutí se postupně stává ne přirozeným procesem, ale může být i výzvou pro celou společnost. Kvalita podpory a péče o seniory může mít i vypovídající hodnotu o celkovém ekonomickém a sociálním stavu daných zemí.

I když na začátku 20. století obyvatelé Evropy začali prudce stárnout, nejvíce starších lidí (nad 60 let) nyní žije v rozvojových zemích. Podle údajů Českého statistického úřadu by v roce 2030 měli osoby nad 65 let tvořit 22,8 % v populaci a v roce 2050 se předpokládá navýšení o 31,1%. Z demografické prognózy lze odhadnout, že v roce 2050 bude žít asi půl milionu občanů ve věku nad 58 let. (Malíková 2010). Z toho vyplývají závažné důsledky pro ekonomickou a sociální politiku jednotlivých států.

Hlavní příčinou stárnutí populace můžeme spatřovat ve zlepšujících se životních podmínkách, zvyšující se ekonomické úrovni, v pokrocích v medicíně a v celkové změně životního stylu. Současně však dochází ke snižování porodnosti a s tím související změně věkové struktury obyvatelstva, ve které převažuje populace starších lidí. Tyto faktory s sebou přinášejí některé negativní dopady.

V moderním světě je stárnutí populace nesprávně chápáno jako krize, protože starší lidé jsou zde často vnímáni jako zátěž pro společnost, jako faktor, který naopak vyžaduje nákladnou péči a je neproduktivní. Časté mediální zviditelňování seniorů v negativním obraze nepřispívá ke zlepšení situace vnímání starých lidí jako přirozené skupiny společnosti.

Senioři však často přispívají k rozvoji společnosti. Chtějí a jsou nadále aktivní nejen jako placení či neplacení pracovníci, ale i jako spotřebitelé, dobrovolníci a podporovatelé svých dětí a vnoučat, přestože se jim do cesty staví řada překážek (opomíjení, exkluze, špatné zdraví, chudoba…). (WHO, 2000)

2 Obecná charakteristika seniorská populace

S přibývajícím věkem dochází ke snížení funkční zdatnosti, která bývá provázena častou nemocností, ztrátou soběstačnosti a duševními změnami.

Již samotný odchod do důchodu je pro většinou starších lidí velkou životní i sociální událostí. Je to významná životní změna, která do jejich života vstupuje. Člověk by se měl na stáří připravovat již během produktivního života jako na *„druhou životní etapu“*, která umožňuje vlastní realizaci a kvalitní život v důchodovém věku. V základních školách by se k problematice stáří a stárnutí mělo přistupovat z přirozeného pohledu přechodu jedné vývojové etapy v druhou. Problematika seniorů by měla být více zakomponovaná do společensko-vědních předmětů a mělo by se o ni učit jako o etapě, která má svou úlohu a specifika. S odchodem do důchodu bývá spojena i změna v ekonomické úrovni jedince směrem ke snižující se životní úrovni. S tím vším souvisí dlouho očekávaná důchodová reforma, která by měla reagovat na měnící se demografický vývoj.

V důsledku věkové diskriminace dochází také k vytěsňování seniorů ze společnosti. Starší člověk ztrácí konkurenceschopnost na trhu práce, často musí omezit své zájmy a koníčky, ztrácí i přátele-spolupracovníky, s nimiž ho spojovalo především zaměstnání. Hovoříme o nepřirozené sociální izolaci, která může být způsobena penzionováním, ztrátou partnera nebo umístěním do sociálního zařízení.

3 Reintegrace seniorů do společnosti

V souvislosti se změnou pohledu na seniory a seniorskou problematiku se pozvolna mění postavení starších občanů ve společnosti. Zásady OSN pro seniory z roku 1991 hovoří o nezávislosti, zařazení do společnosti, seberealizaci a důstojnosti zacházení.

Jedna z možností reintegrace je možnost reflektovat na potřeby dnešního seniora, který odchází do starobního nebo předčasného důchodu.

Standardní model je, že starší člověk, který odešel do důchodu, byl pro zaměstnavatele přínosem díky svým dlouholetým pracovním zkušenostem, zralostí a nižší fluktuací. Proto spatřujeme pozitivní myšlenku reintegrace také v tom, že dochází k vytváření nových pracovních míst na částečné malé úvazky, kde se senior ocitá v roli poradce, zástupce, supervizora a garanta. Mohou například realizovat a uplatnit celou širokou škálu svých zkušeností např. prostřednicvím dobrovolnictví, které je zdrojem seberealizace a sociálních kontaktů. Kontakt se seniory ve firmách i společnosti posiluje sociální dialog, který je důležitý pro další soužití generací. Je třeba, aby si aktivně žijící senioři pokud možno, rozšiřovali a prohlubovali své dosavadní klíčové kompetence a mohli se i tak nadále ve svém životě přizpůsobovat rychle se měnícímu světu, a tudíž i svému okolí.

Například další vzdělávání seniorů nabízí možnost orientace v nových oborech, má vliv na tvorbu nových perspektiv a hodnot, stimuluje aktivity seniorů v oblasti občanské, má pozitivní vliv na duševní i fyzické zdraví a zabraňuje sociální exkluzi. Starší lidé mají v důsledku svých životních a pracovních zkušeností velký potenciál uplatnit své vědomosti a dovednosti ve prospěch společnosti. Dalším nezanedbatelným přínosem pro seniory je nabídka rozšíření si možnosti dalšího vzdělávání a získání nových kompetencí ve vzdělávacích institucích. Pojetí inkluzivního vzdělávání zaměřeného na seniory umožňuje jejich začlenění a vstup do vzdělávacích institucích různého typu a stupně např.:

- univerzita třetího věku
- akademie třetího věku
- lidové univerzity
- univerzity volného času a další.

4 Segmenty péče o seniory

V důsledku předcházení segregace seniorů ze společnosti je nutné se zaměřit na jednotlivé složky podpory, které mohou vycházet z rodiny nebo sociálních institucí.

Již delší dobu dochází k postupnému ubývání vícegeneračního soužití, což s sebou nese mnoho negativních dopadů jak v oblasti sociální tak i zdravotnické. Pokud se rodina z různých důvodů nedokáže či nemůže o seniora postarat, je možné využít nabídky péče dle zákona o sociálních službách.

Služby sociální péče

- osobní asistence
- pečovatelská služba
- tísňová péče
- průvodcovské a předčitatelské služby
- odlehčovací služby
- centra denních služeb
- týdenní stacionáře
- respitní péče
- domy pro osoby se zdravotním postižením

- domovy pro seniory
- domovy se zvláštním režimem
- chráněná bydlení
- penziony pro seniory.

Úroveň společnosti se často posuzuje také dle toho, jak se chová a stará o člověka s postižením, o seniory a o zdravotně hendikepované. Nejedná se pouze o intervenční formy, ale hodnotí se, jak jim umožní žít uvnitř své společnosti. Trendy inkluze mají tudíž dopad i na širokou oblast péče o tuto cílovou skupinu.

V souladu se změnou zákona o sociálních službách se senioři sice dostávají do popředí zájmu péče, ale pojetí a vhodné formy přístupu či intervence se stále hledají a mění. Sociální služby se svou nabídkou snaží přispívat k sociálnímu začlenění seniorů, která umožňuje i nadále posilovat jejich kompetence, dovednosti a zájmy.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] Český statistický úřad. *Základní charakteristiky věkové struktury obyvatelstva* [online]. 2003, [cit. 2010-09-13]. Dostupný z www: <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C200471AC1/$File/410903t2.pdf >.

[2] ĎOUBAL, Stanislav, et al. *Teoretická gerontologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 105 s. ISBN 80-7184-481-0.

[3] HAŠKOVCOVÁ, Helena, *České ošetřovatelství 10: Manuálek ze sociální gerontologie.* Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2006. 72 s. Praktické příručky pro sestry.

[4] KOZÁKOVÁ, Zdeňka, MÜLLER, Oldřich. *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku.* Olomouc: Universita Palackého v Olomouci - Pedagogická fakulta, 2006. 54 s. ISBN 80-244-1552-6

[5] LECHTA, Viktor, *Základy inkluzivní pedagogiky*. Praha: Portál, 2010. 414 s. ISBN 978-807367-679-9.

[6] MALÍKOVÁ, E, *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních.* Praha: Grada, 2011s.310 ISBN 987-80-247-3148-3.

[7] MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

[8] MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2004. 204 s. ISBN 80-210-3345-2.

[9] RABUŠIC, Ladislav, Česká společnost stárne. Brno: Masarykova univerzita. Georgetown.1995.s.160. ISBN : 80-210-1155-6.

[10] PETŘKOVÁ, Anna, ČORNANIČOVÁ, Rozália. Gerontapedagogika. Olomouc:2004, Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN: 80-244-0879-1.

[11] VÁGNEROVÁ, Marie.*Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-308-0.

PhDr. Jarmila Klugerová, Ph.D.
Univerzita Jana Amose Komenského Praha s.r.o.
Roháčova 63
130 00 Praha 3
Česká republika
tel.: 267 199 038
e-mail: klugerova.jarmila@ujak.cz

Starostlivosť o staršieho človeka v rodine ako záťažová situácia

The Care for the Elderly as a stressful situation

Iveta Gallová

Abstrakt:

V príspevku sa zaoberáme problematikou spolužitia staršieho, na pomoc odkázaného človeka v rodine. Charakterizujeme aspekty, ktoré ovplyvňujú jeho autonómiu a samostatnosť. Definujeme ciele, ktoré by mala sledovať starostlivosť rodiny o staršieho, na pomoc odkázaného človeka, zároveň i situácie, ktoré môže rodina v tejto súvislosti prežívať. Konštatujeme, že starostlivosť o staršieho, na pomoc odkázaného človeka v rodine je záťažovou situáciou, ktorú prežíva nielen starší človek, ale aj jeho rodina. V záverečnej časti predkladáme niektoré možnosti sociálnej pomoci štátu pri zabezpečovaní takejto starostlivosti v rodinnom prostredí.

Kľúčové slová:

Starostlivosť v rodine, starší človek, záťažová situácia, autonómia a nezávislosť

Abstract:

The contribution deals with the problems of coexistence with the elderly dependent on help as well as the situations which their families may experience in this connection. We characterise the aspects influencing their autonomy and independence.We define both the aims which should be followed by the care of the family for the elderly dependent on help and at the same time the situations the families can experience in this connection. We state that the care for the elderly dependent on help is a stressful situation experienced not only by the elderly but also by their families. In the final part we present some possibilities of social help of the state in providing such care in the family environment.

Key words:

Care of the family. Elderly. Stressful situation. Autonomy and independence.

Ovídius: *„Veľká bola kedysi úcta k bielovlasej hlave.“*
Folykides: *“Cti si biele vlasy: preukáž múdremu starcovi tú istú úctu ako svojmu otcovi.“*

Starnutie a staroba je skutočnosťou, ktorá sa dotýka každého z nás osobne. Prejavy starnutia, ktoré s pribúdajúcimi rokmi na sebe zbadáme, nás na túto skutočnosť neodvratne upozornia. S prejavmi staroby, akými sú zhoršujúce sa telesné, či duševné zdravie, strácanie sociálnych kontaktov, odchod do dôchodku, znižovanie osobnej životnej úrovne, smrť najbližších, sa vyrovnáva nielen človek samotný, ale nejakým spôsobom musí na ne reagovať aj rodina seniora. Starnutie je teda skutočnosťou, ktorá nedotýka len človeka samotného, ale ovplyvňuje aj jeho okolie. Predovšetkým to najbližšie, teda rodinu.

Súčasná postmoderná situácia je definovaná krízou rodiny, individualizmom, nižšou natalitou, ale na druhej strane zvyšovaním priemerného veku obyvateľstva, vyššou životnou úrovňou a kvalitnejšou zdravotnou starostlivosťou. Má vplyv aj na zmeny v tradičných postojoch rodiny k starým rodičom a starostlivosti o nich. Bolo prirodzené, že starí rodičia žili a vo väčšine prípadov aj umierali v kruhu svojej rodiny a prirodzenou morálnou normou, ale aj Božím príkazom bolo úloha detí postarať sa o nich. Súčasná doba a zmeny vo funkciách a poslaní rodiny mení aj možnosti a spôsob života seniora v kruhu svojej rodiny, i spôsob starostlivosti detí o svojho, na pomoc odkázaného rodiča.

Starší človek ako integrálna súčasť života spoločnosti, Cirkvi i rodiny

V súčasnej postmodernej dobe spoločnosť preferuje mladých, úspešných, zdravých ľudí, rýchly výkon , materiálne hodnoty a zisky. Napriek tomu, že sa vo všeobecnosti predlžuje ľudský život, starý človek sa často považuje za príťaž rodiny i spoločnosti. Ján Pavol II. hovorí: „Mnohým dnešným kultúram, ktoré hodnotia všetko čisto utilitaristicky, staroba sa môže zdať ako zbytočnosť.“ (List Jána Pavla II. Starším ľuďom). Spoločnosť však musí skutočnosť starnutia populácie prijať a riešiť ju dôsledne a komplexne.

Klevetová - Dlabalová (2008) konštatuje, že sa zmenila rola staršieho človeka v spoločnosti, i rodine. (In: Hrozenská, a kol., 2008, s. 38). Starší človek je „neefektívny“, stáva sa záťažou pre deti, rodinu a spoločnosť. Doba rýchlych zmien, potreba spracovania veľkého množstva informácií, na ktoré už starší človek nedokáže tak rýchlo reagovať, diskriminuje starších ľudí pri uplatnení sa v spoločnosti. Zvyšovanie priemerného veku obyvateľstva a čoraz viac seniorov, odkázaných, samozrejme v prvom rade na pomoc rodiny, tieto problémy ďalej prehlbujú. (Hrozenská, 2008, s. 35). Uvedená skutočnosť sa dotýka mnohých rodín, stavajú ich pred záťažové situácie, ktoré musia riešiť a s ktorými si nie vždy dokážu poradiť. Je to však výzva pre aj spoločnosť, akými opatreniami v oblasti sociálnej práce by mohla pomôcť rodinám riešiť tento problém.

Spolužitie staršieho človeka v rodine a jeho autonómia

Veríme, že väčšina rodín si uvedomuje jednu zo svojich základných funkcií a poslania – ochrannú funkciu, ktorej súčasťou je aj postarať sa o svojich slabších a na pomoc odkázaných členov. Zabezpečiť starostlivosť o svojich rodičov je jednou zo základných morálnych a etických požiadaviek, kladených na dospelé deti. Sú to požiadavky nielen prirodzeného morálneho zákona, ale aj z Božích prikázaní - Cti otca svojho i matku svoju, aby dni tvojho života dlho trvali a aby sa ti darilo na zemi, ktorú ti dá Pán, tvoj Boh! (Dt 5,16).

V súvislosti so spolužitím viacerých generácií v rodine i v súvislosti s odkázanosťou staršieho človeka na pomoc rodiny, či spoločnosti je potrebné uvažovať aj o autonómii, či sebestačnosti staršieho človeka.

Pri práci so seniormi je dôležité rozlišovať päť základných stupňov sebestačnosti:

1. Človek môže sám uspokojiť svoje potreby – všetko si robí sám, nepotrebuje zásah ďalšej pomáhajúcej osoby.
2. Človek nemôže uspokojiť svoje fyziologické potreby – koná za neho pomáhajúci, ktorý zaisťuje fyziologické potreby, ale ďalšie, hierarchicky vyššie potreby si saturuje starší človek sám. Vyskytuje sa aj kategória seniorov, ktorým stav fyzickej závislosti od iných vyhovuje, nechávajú všetko robiť druhých, prehnane sa nechávajú obsluhovať a pod.
3. Človek môže sčasti uspokojiť svoje fyziologické potreby – pracovník pomáha v denných činnostiach, pričom musí dôkladne sledovať stav danej osoby, ktorý sa stále vyvíja a mení, diferencovať medzi úkonmi, ktoré si vyžadujú pomoc ďalšej osoby a úkonmi, ktoré je senior schopný zvládnuť sám.
4. Človek môže uspokojiť svoje fyziologické potreby, ale potrebuje byť vedený – pomáhajúci podnecuje naznačuje, vedie seniora, najmä ak je zmätený či dezorientovaný.
5. Človek už nemôže uspokojiť svoje potreby a zvyčajne ani nie je schopný sám rozhodnúť o tom, čo potrebuje – pomáhajúci zaisťuje starostlivosť o telesné potreby človeka a zároveň za neho rozhoduje. Ani v takomto prípade by však nemal prerušiť so seniorom komunikáciu. (Pichaud – Thareauová, 1998, s. 43).

Pichaurd a Thareauová (1998, s. 46) ďalej uvádzajú tri podmienky na to, aby bol človek skutočne autonómny:

1. mať schopnosť sebaurčenia, schopnosť voľby, slobodného rozhodovania a konania v súlade so svojimi potrebami,
2. chcieť túto schopnosť uplatniť, čo znamená byť motivovaný k samostatnej starostlivosti o seba a rozhodovanie o sebe
3. mať možnosť uplatniť autonómiu, teda žiť v prostredí, ktoré bude pre jej uplatnenie vhodné.

O obmedzovaní autonómie staršieho človeka teda začíname hovoriť s nástupom rôznych funkčných obmedzení, resp. zdravotných problémov, ktoré prichádzajú s pribúdajúcimi rokmi. *„Mali by sme si ujasniť, či sa chystáme niečo urobiť pre ľudí relatívne nezávislých (zdraví, v kondícii), alebo odkázaných na pomoc iných.“* (Kalvach, 2006. In: Hrozenská a kol., 2008, s. 36). Ďalej zdôrazňuje rešpektovanie dôstojnosti v starobe, ktorá vychádza z dôstojnosti zásluh človeka, mravnými postojmi, osobnou identitou a neodňateľnou dôstojnosťou ľudskej bytosti. (Hrozenská a kol., 2008, s. 39). Štát, komunita, či rodina nesmie znižovať dôstojnosť, individualitu, či autonómiu človeka ani v prípade, kedy je človek odkázaný na pomoc okolia. *„Jadrom podpory teda má byť pomoc, ktorá rešpektuje identitu, autonómiu, participáciu v spoločenskom živote a zachovanie životnej zmysluplnosti starého človeka. Starať sa o niekoho znamená pomáhať mu kvalitne žiť.“* (Hrozenská a kol., s. 36).

Domáca starostlivosť by mala sledovať nasledujúce ciele:

- chorým, veľmi starým a na pomoc odkázaným bolo umožnené ostať vo svojich obvyklých domácich podmienkach,
- kontinuálne sa zabezpečila adekvátna domáca starostlivosť po návrate z ústavnej starostlivosti,
- v domácej starostlivosti sa realizovala prevencia pred chorobami,
- domáce prostredie uľahčovalo zdravý spôsob života,
- bolo možné poskytovať odbornú pomoc a starostlivosť zomierajúcim,
- uvedené opatrenia prispeli k zvýšeniu kvality života seniorov. (Hegyi-Krajčík, 2004. In: Lachytová, 2008, s. 91).

Môžeme sa stretnúť aj s prípadmi, kedy rodina v snahe byť nápomocná svojmu rodinnému príslušníkovi, stará sa manipulatívne, autoritatívne, či ochranársky, formou vnucovania vlastných rozhodnutí z pozície svojej moci, vyhrážaním sa, trestami, nadmernou protektivitou, v zmysle bránenia slobodnej vôle a aktivity na pomoc odkázanej osobe, hoci táto osoba ešte môže rozhodovať a vykonávať aktivity sama za seba. Veríme, že takáto forma starostlivosti, takéto správanie, ktoré nerešpektuje dôstojnosť staršieho človeka vychádza vo väčšine prípadov z neznalosti a nevedomosti, nedostatočných skúseností, či informácií, akým spôsobom poskytovať oporu svojmu na pomoc odkázanému príbuznému. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť aj otázku ageizmu, ktorú prvý predostrel Robert Butler a definuje ju ako spoločenský predsudok proti starnutiu. (In: The Encyklopedia of Ageing, 1987, s. 22-23). Dnes je ageizmus definovaný širšie. Podľa Palmoreho analytickej definície je ageizmus akýkoľvek predsudok alebo diskriminácia proti alebo v prospech vekovej skupiny. (Hrozenská a kol., 2008, s. 39).

Je potrebné si uvedomiť, že zodpovednosť celodennej opatery je počin vyvierajúci z hĺbky ľudského srdca. Takáto pomoc je veľkou fyzickou i psychickou záťažou. Platí jednoduchá zásada: neprehliadať osobné potreby starších ľudí a nesústrediť sa len na vlastné povinnosti, ale zaujímať sa o skutočné potreby opatrovaného. (Hrozenská a kol., 2008, s. 37). Tu je dôležitá neustála sebareflexia a kontrola toho, kto poskytuje pomoc seniorovi. Užitočnosť pomoci najlepšie posúdi on sám. Formami pomoci môžu byť - opatrovanie, dozor, presviedčanie,

vyjasňovanie a spôsobmi pomoci – sprevádzanie, vzdelávanie, poradenstvo, terapia na pomoc odkázaného človeka. (Úlehla, 1999. In: Hrozenská a kol., 2008, s. 38).

Záťažové situácie v rodine pri starostlivosti o staršieho človeka

Starostlivosť o osobu, odkázanú na pomoc je záťažovou situáciou, ktorá sa dotýka celej rodiny. Chceme poukázať na niektoré problémy, ktoré rodina pri takejto starostlivosti vníma ako záťažové. Zároveň sa pokúsime načrtnúť možnosti riešenia, ktoré môžu zmierniť túto záťažovú situáciu.

Záťažovú situáciu, ktorá vzniká pri starostlivosti na pomoc odkázaného človeka definujeme v nasledujúcich základných okruhoch. Samozrejme, problémov a záťažových situácií môže byť aj viac v závislosti od konkrétneho prípadu.

Rodinný príslušník, ktorý opatruje je nútený sústrediť svoje sily a možnosti a čas na opatrovanie na pomoc odkázanej osoby na úkor ostatných funkcií, a rolí, ktoré vykonáva, či v rodine, zamestnaní, alebo spoločnosti,

- dostáva do finančne náročnej situácie, niekedy až na okraj hmotnej núdze, pretože často musí opustiť svoje zamestnanie, ktoré je zdrojom jeho príjmu. Uvedený problém riešila aj Regionálna stratégia Madridského akčného plánu pre starnutie (prijatá v septembri 2002 v Berlíne UNECE ministerskou konferenciou zameranou na otázky starnutia) , v ktorej má formulované úlohy v oblasti uznania rodinného opatrovania a postavenia rodinných opatrovateľov-liek so založením práv v oblasti sociálneho poistenia a ochrany pred rizikovými sociálnymi situáciami (invaliditou alebo starobou) a to osobitne u žien, ktoré zabezpečujú väčšinu úkonov dlhodobej starostlivosti, (Repková, 2009, s.8), dostáva sa do sociálnej izolácie, vzhľadom k dlhému času, strávenému pri chorom príbuznom v domácom prostredí, kedy má iba obmedzené možnosti spoločenských kontaktov s inými ľuďmi, prežíva pocit osamelosti,
- stráca kontakty s profesiou, ktorú vyštudoval, alebo vykonával, musí doháňať rozvoj nových poznatkov v profesii, čo sťažuje opätovné zaradenie sa do pracovného procesu,
- rodinný príslušník, ktorý sa rozhodne opatrovať svojho na pomoc odkázaného člena rodiny obyčajne nemá základné zručnosti pri opatrovaní, ktoré sú potrebné, zvlášť pri opatrovaní osoby bezvládnej a úplne odkázanej na pomoc, prípadne osoby so psychickými problémami, vyplývajúcimi zo starnutia organizmu (starecká demencia, Alzhaimerova choroba a pod.),
- rodina často nemá uspôsobené bývanie na opatrovanie ťažko chorého, chýbajú základné pomôcky, prispôsobenie prostredia a nábytku, predovšetkým lôžka pre nemocného,
- nie sú dostatočne zabezpečené sociálne služby v okolí bydliska, ktoré by uľahčili starostlivosť o seniora, či ťažko chorého,
- príbuzní musia zháňať informácie o možnostiach riešenia ich sociálnej situácie, hľadajú sociálnu pomoc, potrebujú sociálne poradenstvo.

Keď takýto stav trvá dlhšie, ľahko môže prísť k syndrómu vyhorenia, čo má vážne dôsledky na toho príslušníka rodiny, ktorý opatruje, ale aj na vzťahy v rodine a rodinu ako takú.

Na podporu horeuvedených oblastí záťažových situácií uvádzame napríklad výskum, ktorý uskutočnilo Interné geriatrické oddelenie Všeobecnej fakultnej nemocnice v Prahe u 128 percipientov. Výskum, ktorý sledoval funkčný stav seniorov, ošetrovaných doma rodinnými príslušníkmi potvrdzuje a dokladá náročnosť takejto služby. Kritériami do súboru bol vek opatrovaných nad 60 rokov, chronická choroba, obmedzujúca sebestačnosť, pomoc bola poskytovaná neprofesionálnymi opatrujúcimi, pacient žil vo vlastnej domácnosti spoločne alebo oddelene s opatrovateľom. Metódou výskumu boli 3 štandardizované texty – test základných všeobecných činností ADL, podľa Barthela, ďalej test inštrumentálnych všedných činností IADL

podľa Lawtona a Brodyho vo vlastnej modifikácii a Funkčný geriatrický index. Kognitívne funkcie boli hodnotené testom Mini-Mental status exam podľa Folsteina. Podľa tohto výskumu 20% osôb spadá do kategórie ťažkej, až veľmi ťažkej závislosti, u tejto skupiny opatrovanie dosahovalo 70 hod. týždenne. Priemerné opatrovanie podľa tohto výskumu bolo 34 hod. týždenne. Celkový počet hodín opatrovania iba v tomto súbore bol 445 560 hod. Muži v roli opatrovateľov boli zastúpení v 29%, nepríbuzní, ktorí opatrovali tvorili 14,9%. Podľa výskumu vplyv na počet hodín opatrovania malo aj bývanie v spoločnej domácnosti. Z ďalších zaujímavých údajov, napr. inkontinencia u opatrovaných sa vyskytovala v 57%, iba 43% bolo schopných sami užívať lieky. (Topinková. In: EuroRehab, č. 2, 1995, s. 79-85).

Starostlivosť o staršieho človeka v rodine je záťažovou situáciou nielen pre rodinného príslušníka, ktorý opatruje. Aj na pomoc odkázaný rodinný príslušník prežíva svoj stav ako záťažovú situáciu z dôvodov:

- uvedomuje si zhoršovanie svojho zdravotného stavu, svoj stav odkázanosti a aj to, že zaťažuje rodinu, nechce byť na príťaž svojej rodine,
- často je nútený meniť svoje prostredie a zaužívané zvyky, predovšetkým v situácii, kedy sa musí nasťahovať do rodiny, ktorá ho bude opatrovať a opustiť svoj byt, svoje sociálne a spoločenské kontakty,
- nemá dostatok finančných prostriedkov, aby si zabezpečil opatrovateľskú službu vo svojom domácom prostredí, či rezidenciálnu, alebo ambulantnú starostlivosť, alebo kombinované formy,
- v jeho okolí chýbajú sociálne služby, nemá informácie o možnostiach riešenia svojej sociálnej situácie, chýba mu sociálne poradenstvo,
- vo svojom domácom prostredí nemá vytvorené dostatočné podmienky na opatrovanie.

Stav odkázanosti sa zvýrazňuje zvlášť u osamelého seniora – vdovca, rozvedeného, slobodného, prípadne u seniora, o ktorého príbuzní nejavia z rôznych dôvodov záujem, napríklad aj z dôvodu už „neužitočnosti“ starého človeka. Porubänová hovorí: *„Nakoniec, nie je dosiaľ, aj v zmenených systémových podmienkach typické, že prahom naliehavosti riešenia situácie staršieho človeka je hranica, za ktorou prestáva byť sebestačný, povedané inak a surovejšie..., keď nie je schopný byť rukolapne užitočný? Týka sa to v prvom pláne a postupnosti roviny spoločenskej práce, neskôr obyčajne roviny rodinnej svojpomoci až po nezvládanie zabezpečovania vlastných primárnych potrieb. Domnievame sa, že ani „znovuobjavenie“ kresťanských hodnôt nie je v tomto prípade všeliekom.“* (Porubänová. In: Rodina ako predmet vedy, 1994, s. 101).

Na záver by sme chceli uviesť niektoré z možností riešenia starostlivosti o staršieho človeka v domácom prostredí a formy sociálnej pomoci štátu

Veríme, že vo väčšine prípadov je snaha opatrovať chorého člena v domácom prostredí, čo je výhodné pre opatrovaného, na druhej strane môže byť ohrozený opatrovateľ v dôsledku záťažovej situácie, ako sme o tom hovorili vyššie. Táto opatera môže byť vykonávaná profesionálne, opatrovateľom napr. v rámci opatrovateľskej služby, zabezpečovanou obcou, či neštátnych subjektov, alebo prostredníctvom neformálne opatrujúcej osoby. Opatrovanie prostredníctvom NOO je definované ako práca, ktorá je: *„vykonávaná neformálnymi a predovšetkým neplatenými opatrovateľmi, napr. opatrovateľmi, ktorí opatrovanie nevykonávajú ako zamestnanie (napr. členovia rodiny, priatelia).“* (Rothgang a Engelke (2009:1) – family caregivers, rodinní opatrovatelia, primárni opatrovatelia (primarely cargivers), prirodzení opatrovatelia (natural caregivers). (Anderson, K. Parent (2000).

„Na Slovensku termín neformálne opatrujúca osoba nie je pojem bežne používaný, ani nie je súčasťou legislatívnej terminológie ale bude prospešné aj v súvislosti so zmenou legislatívy od 1.1. 2009, ale aj s ohľadom na potrebu zapájania sa do rozličných medzinárodných porovnávacích štúdií zaviesť tento termín.“ (Repková, 2009, s. 10). Dopĺňame, že doteraz sa tak nestalo. Ide aj o napĺňanie cieľov Lisabonskej stratégie v oblasti Zamestnanosť a sociálna kohézia (okruh 1. stratégie), ktorý poukazuje aj na zlučovanie systematickej starostlivosti o na pomoc odkázanú osobu s profesionálnou kariérou, ktoré by malo byť garantovaným právom.

Dôležitou úlohou spoločnosti je vytvárať širokospektrálny systém sociálnej ochrany prostredníctvom sociálneho a zdravotného poistenia, sociálnych služieb a kompenzácií, ktoré môžu rodine plnenie predmetných funkcií značne facilitovať, pričom je dôležité prirodzené rodinné prostredie. (Balogová, 2009, s. 88-89).

Na Slovensku je forma pomoci a kompenzácie a pomoci pri opatrovaní blízkej osoby vlastným členom rodiny s pomocou príspevku na opatrovanie, ktorý je definovaný v zákonom 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v § 40. V našich podmienkach, výška príspevku za opatrovanie a podmienky, aké je potrebné splniť pre nárok naň, skôr nemotivuje rodinu, aby takýmto spôsobom riešila starostlivosť o starého a chorého člena rodiny. Je to smutné, pretože sa veľa hovorí o význame opatrovania v domácom prostredí klienta a o statuse rodinných opatrovateľov a o tom, že takáto služba je ekonomicky výhodnejšia, než výdavky štátu pri rezidenciálnej starostlivosti. Pri danej výške príspevku sa rodinný opatrovateľ skoro automaticky dostáva o spoločenský status nižšie, a žije priam na hranici sociálnej odkázanosti. Mnohí si nemôžu riešiť zvýšenie príjmu zárobkovou činnosťou, ktorú povoľuje zákon pri poberaní opatrovateľského príspevku vzhľadom k tomu, že opatrovaná osoba je bezvládna, či ležiaca, vyžadujúca si permanentnú starostlivosť, teda rodinný opatrovateľ nemôže od opatrovaného odísť. Rodinnému opatrovateľovi takto chýbajú aj sociálne kontakty. Zároveň pri takomto type starostlivosti, pri dlhodobom opatrovaní je rodinný opatrovateľ vystavený nebezpečenstvu „burn out“, nie sú im poskytované základné školenia ohľadom starostlivosti o ťažko chorého človeka, čo sťažuje ich ochotu i možnosti opatrovať.

Ďalšou konkrétnou realizáciou sociálnej pomoci spoločnosti, či komunity rodinám, starajúcim sa o seniora je aj sociálna služba opatrovateľskej starostlivosti v domácom prostredí klienta. Na Slovensku je opatrovateľská služba legislatívne definovaná Zákonom č. 448/2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. Okrem týchto foriem sociálnej pomoci sa poskytujú aj opakované, či jednorazové peňažné príspevky podľa Zákona NR SR č. 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Rozsah príspevku nedovoľuje podrobnejšie riešiť tieto formy sociálnej pomoci. Počet rodín, ktoré sa budú musieť riešiť opatrovanie staršieho člena rodiny bude v budúcnosti narastať. Preto je táto téma určite aktuálna a spoločnosť ju bude musieť ďalej komplexne riešiť.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] JÁN PAVOL II. *List Sv. Otca Jána Pavla II. starším ľuďom (1.10.1999).* Trnava : SSV, 1999. Dostupné na internete: http://www.kbs.sk/?cid=1117287380.

[2] Zákon NR SR č. 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na internete: http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=706.

[3] Zákon NR SR č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
Dostupné na internete: http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=706.

[4] BALOGOVÁ, B. a kol. *Múdrosť veku - vek múdrosti.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity , 2009, 101 s. ISBN 978-80-555-0084-3.

[5] BUTLER, R.N. *Ageism*. In: The Encyklopedia of Ageing. New York : Springer, 1987, s. 22-23.

[6] HROZENSKÁ, Ľ. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská.* Martin : Vydavateľstvo Osveta., 2008. 180 s. ISBN 978-80-8063-282-3.

[7] PORUBÄNOVÁ, S. Niekoľko poznámok k úskaliam prístupu k starším ľuďom v našej každodennosti. In: *Rodina ako predmet vedy*. Zborník príspevkov z medzinárodného sympózia konaného v dňoch 12.-13. mája 1994. Bratislava : Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny , 1994. s. 101.

[8] REPKOVÁ, K. Prozamestnanecká perspektíva neformálne opatrujúcich osôb. In: *Rodina a práca*. [online]. ISSN 1336-7153, 2009, č. 5, s. 3-15. Dostupné na internete: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/bulletin/Bulletin_05_2009.pdf.

[9] PICHAUD, C. – THAREAUOVÁ, I. *Soužití se staršími lidmi.* Praha : Portál, 1998. 156 s. ISBN 80-7178-184-3.

[10] TOPINKOVÁ, E. Funkční stav starých osob ošetřovaných doma rodinnými příslušníky. In: *EUROREHAB.* ISSN 1210-0366, 1995, roč. 5, č. 2, s. 79-85.

Bc. Mgr. Iveta Gallová, PhD.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce
Palackého 1
810 00 Bratislava
Jilemnického 51/33
036 01 Martin
e-mail: ivetagallova@gmail.com

Poskytovanie sociálnych služieb v zariadení pre seniorov

Gewährung von sozialen Dienstleistungen in der Einrichtung für Senioren

Ingrid Schlosserová

Abstrakt:
Ku dňu 01.03. 2011 nadobudol účinnosť zákon č. 551/2010 Z. z., ktorý mení a dopĺňa zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. V rámci zákona o sociálnych službách nastali výrazné zmeny v postupe administratívnych krokov pre klienta, ktorý žiada o poskytovanie sociálnej služby v zariadení pre seniorov.
V právnej úprave zákona sa ustanovuje povinnosť obcí a vyšších územných celkov zabezpečiť dostupnosť sociálnej služby. To znamená, že občan má právo na poskytovanie sociálnej služby, ak je na ňu v zmysle zákona odkázaný a tiež má právo vybrať si poskytovateľa sociálnej služby podľa svojho vlastného výberu. Poskytovateľmi sociálnych služieb sa v zmysle vyššie cit. zákona stali obce, mestá a vyššie územné celky. Obce, mestá a vyššie územné celky v rozsahu svojej pôsobnosti zabezpečujú dostupnosť sociálnej služby pre fyzické osoby, ktoré sú na ňu odkázané.

Kľúčové slová:
sociálne služby, zariadenie pre seniorov, prijímateľ sociálnej služby, klient, žiadateľ, verejní poskytovatelia sociálnej služby, neverejní poskytovatelia sociálnej služby

Zusammenfassung:
Am 01.03. 2011 erlangte die Ausstrahlungskraft das Gesetz Nr. 551/2010 Z.z., welches ändert und ergänzt das Gesetz Nr. 448/2008 Z.z. über die sozialen Dienstleistungen. Im Rahmen des Gesetzes über die sozialen Dienstleistungen sind wesentliche Veränderungen im Verwaltungsverfahren in administrativen Schritten für den Klienten, welcher beantragt die Gewährung sozialer Dienstleistungen in der Einrichtung für Senioren, eingetreten.
Die Gesetzgebung des Gesetzes regelt die Verpflichtung der Gemeinden und höheren territorialen Einheiten, die Verfügbarkeit von sozialen Diensten zu gewährleisten. Dies bedeutet, dass der Bürger das Recht auf soziale Dienste hat, wenn er in Übereinstimmung mit dem Gesetz auf sie angewiesen ist und hat auch das Recht, den Anbieter sozialer Dienste seiner Wahl zu wählen. Soziale Dienstleister in Übereinstimmung mit dem oben genannten Gesetz wurden Gemeinden, Städte und höheren territorialen Einheiten. Gemeinden, Städte und höhere Gebietseinheiten, in dessen Geltungsbereich, gewährleisten die Verfügbarkeit von sozialen Diensten für Personen, die von ihnen abhängig sind.

Stichwörter:
soziale Dienste, Einrichtung für Senioren, Empfänger von sozialen Diensten, Client, Ersucher, öffentliche soziale Einrichtungen, private Anbieter sozialer Dienste

1 Sociálna služba v zariadení pre seniorov

Starostlivosť o starších ľudí na Slovensku, žijúcich mimo rodiny zabezpečujú zariadenia pre seniorov, zariadenia opatrovateľských služieb a domovy sociálnych služieb. V zmysle zákona o sociálnych službách rozlišujeme dve základné skupiny poskytovateľov sociálnych služieb. Prvú skupinu tvoria verejní poskytovatelia, v tomto prípade sa jedná zväčša o bývalé štátne zariadenia, kde sú zriaďovateľmi obce alebo vyššie územné celky. Druhú skupinu tvoria neverejní poskytovatelia, kde sa viacmenej jedná o súkromné zariadenia a patria sem zväčša charitatívne a cirkevné organizácie.

Princípy starostlivosti u verejných a neverejných poskytovateľov, by mali byť približne rovnaké, nezávislé od prostredia. Akákoľvek starostlivosť o starších ľudí vychádza z ich vlastných individuálnych potrieb a preto kľúčom k zabezpečeniu tejto služby je poznanie jedinca a jeho vlastnej sociálnej situácie.

Zariadenie pre seniorov môže poskytovať sociálnu službu fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek a je odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby, alebo fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek a poskytovanie sociálnej služby v tomto zariadení potrebuje z iných vážnych

dôvodov. Poskytovanie sociálnej služby v zariadení sa poskytuje zväčša formou pobytovej celoročnej sociálnej služby. Prijímateľ sociálnej služby (občan) je povinný platiť poskytovateľovi (zariadeniu) úhradu za poskytovanú sociálnu službu, v sume určenej poskytovateľom sociálnej služby, na základe prepočtu ekonomicky oprávnených nákladov organizácie, v súlade s platným všeobecným záväzným nariadením obce. Úhrada za poskytovanú sociálnu službu sa prijímateľovi sociálnej služby určuje mesačnou sumou, ako súčet úhrady za odborné, obslužné a ďalšie činnosti.

Pre správne pochopenie terminológie, považujeme za potrebné presnejšie definovať pojem sociálnej služby, tak ako ho charakterizuje zákon o sociálnych službách. Spomínaný zákon sociálnu službu definuje, ako odbornú činnosť, obslužnú činnosť a ďalšiu činnosť alebo súbor týchto činností, ktoré sú zamerané na prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie a na tiež riešenie nepriaznivej sociálnej situácie, ale aj na jej zmiernenie a to u fyzickej osoby, rodiny alebo komunity. Ďalej na zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopností fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti. Zároveň sociálna služba rieši zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby, rieši jej krízovú sociálnu situáciu a sociálnu situáciu rodiny. Sociálna služba tiež napomáha riešiť prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby alebo rodiny.

Ak dokáže zariadenie poskytnúť svojmu klientovi prívetivé, neformálne prostredie, ponúkajúce jeho obyvateľom možnosti rešpektujúce jeho slobodu, dôstojnosť a výber aktivít, vtedy sa doba adaptačného procesu klienta v zariadení dokáže výrazne skrátiť. Takouto formou dokážeme často pomôcť klientovi nielen zlepšiť kvalitu jeho života, ale možno ovplyvniť aspoň čiastočne dĺžku jeho života.

2 Postup pri prijatí klienta do zariadenia pre seniorov

Povinnosťou obcí, miest a vyšších územných celkov v zmysle § 8 , § 9 a § 80 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov je v rámci svojej pôsobnosti zabezpečiť dostupnosť sociálnej služby pre fyzickú osobu, ktorá je na ňu odkázaná.

Úhrada za poskytovanie sociálnych služieb v zariadení sa stanovuje v úhrnnej mesačnej čiastke, ktorá sa skladá z úhrady za odborné činnosti, obslužné činnosti a ďalšie činnosti. Medzi odborné činnosti patrí pomoc pri odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby, sociálne poradenstvo, sociálna rehabilitácia, ošetrovateľská starostlivosť. Za obslužné činnosti v zmysle zákona považujeme ubytovanie, stravovanie, upratovanie, pranie, žehlenie, údržbu bielizne a šatstva. Ďalšia činnosť zahŕňa osobné vybavenie, úschovu cenných vecí, zabezpečenie záujmovej činnosti. Výška úhrady za poskytovanú sociálnu službu v zariadení pre seniorov je stanovená všeobecne záväzným nariadením obce alebo mesta. V zmysle zákona no sociálnych službách je výška úhrady stanovená tak, aby prijímateľovi sociálnej služby zostalo 20 % sumy životného minima pre svoje potreby.

Postup pri prijatí žiadateľa do zariadenia pre seniorov musí v prvom rade riešiť príslušná obec alebo mesto, podľa trvalého pobytu žiadateľa nasledovne:

Fyzická osoba – žiadateľ si podá v mieste svojho trvalého pobytu (mesto alebo obec, prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad) písomnú žiadosť o posúdenie odkázanosti na sociálnu službu v zariadení súčasťou, ktorej je lekárska správa, či nález o nepriaznivom zdravotnom stave žiadateľa od poskytovateľa zdravotnej starostlivosti, nie staršieho ako šesť mesiacov.

V prípade, že obec má zriadený Spoločný sociálny úrad žiadateľ o posúdenie odkázanosti sa môže obrátiť so svojou žiadosťou priamo na tento úrad. Podrobnosti žiadateľovi poskytne obec, v ktorej má občan trvalý pobyt.

Na účely posúdenia odkázanosti žiadateľa na pomoc inej fyzickej osoby obec/mesto prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad zabezpečí lekársky posudok, ktorý vypracuje lekár na základe zmluvy s obcou/mestom. Pri vypracovaní posudku postupuje lekár podľa § 49 zákona o sociálnych službách.

Na účely posúdenia odkázanosti žiadateľa na sociálnu službu uvedenú v § 34 až 41 zákona o sociálnych službách obec/mesto, prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad vypracuje sociálny posudok. Pri jeho vypracovaní postupuje podľa § 50 zákona o sociálnych službách.

Podľa lekárskeho posudku a sociálneho posudku obec/mesto prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad vyhotoví posudok o odkázanosti na sociálnu službu podľa § 51 zákona o sociálnych službách.

Na základe posudku o odkázanosti na sociálnu službu obec/mesto prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad v zmysle § 80 písm. c) zákona o sociálnych službách a zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov vydá rozhodnutie o odkázanosti žiadateľa na sociálnu službu.

Po vydaní rozhodnutia a nadobudnutí jeho právoplatnosti si v súlade s § 74 ods. 3 zákona o sociálnych službách podá fyzická osoba/žiadateľ písomnú žiadosť o uzatvorenie zmluvy o poskytovaní sociálnej služby v zariadení pre seniorov obci/mestu prípadne nimi zriadenému Spoločnému sociálnemu úradu.

Žiadateľ – fyzická osoba sa s obcou/mestom prípadne nimi zriadeným Spoločným sociálnym úradom dohodne na budúcom poskytovateľovi (v tomto prípade ide o zariadenie pre seniorov).

Obec/mesto alebo ňou zriadený (Spoločný sociálny úrad) podľa § 8 ods. 2, písm. a), b) zákona o sociálnych službách v znení neskorších predpisov a po dohode s fyzickou osobou, na základe výberu poskytovateľa sociálnej služby žiada v rozsahu svojej pôsobnosti o uzatvorenie zmluvy o poskytovaní sociálnej služby v zariadení pre seniorov.

Financovanie sociálnych služieb v zariadení pre seniorov sa realizuje v zmysle § 71 ods. 6, ods. 8 zákona o sociálnych službách :

- podľa § 71 ods. 6 cit. zákona, ak obec/mesto, prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad zabezpečí fyzickej osobe s trvalým pobytom vo svojom územnom obvode poskytovanie sociálnej služby uvedenej v § 35, 36, 40, 41 zákona o sociálnych službách v inej obci alebo u poskytovateľa sociálnej služby, ktorého zriadila alebo založila iná obec, alebo VÚC, v ktorého územnom obvode sa obec nenachádzala, obec uhrádza inej obci alebo poskytovateľovi sociálnej služby, ktorého zriadila alebo založila iná obec alebo VÚC, v ktorého územnom obvode sa obec nenachádza, ekonomicky oprávnené náklady spojené s poskytovaním tejto sociálnej služby uvedené v § 72 ods. 5 cit. zákona znížené o výšku úhrady za sociálnu službu platenú prijímateľom sociálnej služby.
- podľa § 71 ods. 8 cit. zákona, ak obec/mesto, prípadne nimi zriadený Spoločný sociálny úrad zabezpečili sociálnu službu fyzickej osobe s trvalým pobytom vo svojom územnom obvode u poskytovateľa sociálnej služby, ktorý je financovaný účelovými dotáciami z MF SR, výška ekonomicky oprávnených nákladov, ktoré je obec povinná uhradiť podľa § 71 ods. 6, sa zníži o výšku poskytnutej účelovej dotácie z MF SR.

3 Podmienky prijatia občana do zariadenia pre seniorov

Podmienky k prijatiu občana do zariadenia sa realizujú podľa § 74 ods. 7 alebo podľa § 8 ods. 6 a ods. 4 zákona o sociálnych službách v znení neskorších predpisov nasledovne:

V prípade, že má zariadenie pre seniorov voľné miesto a, ak fyzická osoba – žiadateľ predložil všetky požadované doklady k prijatiu do zariadenia, uzatvorí toto zariadenie pre seniorov s týmto

žiadateľom v zmysle § 74 ods. 7 zákona o sociálnych službách v znení neskorších predpisov zmluvu o poskytovaní sociálnej služby v zariadení pre seniorov, na dobu určitú alebo na dobu neurčitú, podľa § 14 zákona o sociálnych službách v znení neskorších predpisov**.**

Žiadosti o umiestnenie fyzickej osoby/žiadateľa do zariadenia pre seniorov prejednáva na svojom zasadaní sociálna komisia. Na základe zákonom stanovených podmienok a po uvoľnení miesta v zariadení, riaditeľ zariadenia pre seniorov podľa § 74 ods. 3 a ods. 7 zákona o sociálnych službách v znení neskorších predpisov, s vybraným žiadateľom uzatvorí zmluvu o poskytovaní sociálnej služby v zariadení pre seniorov.

V prípade § 8 ods. 6 zákona o sociálnych službách v znení neskorších predpisov, ak je ohrozený život alebo zdravie fyzickej osoby, prípadne fyzická osoba nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky, alebo je odkázaná na pomoc inej osoby je možné, aby o bezodkladnom umiestnení žiadateľa rozhodol riaditeľ zariadenia pre seniorov.

Druh, forma a rozsah poskytovania sociálnej služby v zariadení sa určia podľa nepriaznivej sociálnej situácie, podľa stupňa odkázanosti občana na pomoc inej osoby a z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku občana.

4 Záver

Napriek možnej snahe tvorcov zákona pripraviť dobrý a kvalitný zákon o sociálnych službách, ktorý mal byť šitý na mieru občana sa tento zámer uskutočniť nepodarilo. Ako ukazuje prax, je stále, čo v tomto zákone meniť a upravovať. Svedčí o tom i ďalšia pripravovaná novela tohto zákona, ktorá by mala nadobudnúť platnosť začiatkom roka 2012.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] DÁVIDEKOVÁ, M.: Aktívne starnutie a staroba. Sborník – Medzinárodní konf. *Problematika: Generace 50 plus*, z 27. – 28. 5.2008, České Budějovice. ISBN 978-80-7394-100-0.

[2] HEJDIŠ, M.: *Ochrana práv detí a mládeže. Minulosť a prítomnosť.* Trenčín: Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR, 2009. 148 s. ISNB978-80970121-3-7.

[3] KOZOŇ, A.: *Sociálna práca s rizikovým klientom: Teória a prax sociálnej práce.* Trenčín: SpoSoIntE, 2009, 68s. ISBN 978-80-970121-6-8.

[4] OLÁH, M. / SCHAVEL, M. : *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešovská univerzita v Prešove: Pravoslávna bohoslovenská fakulta, 2006. 192 s. ISBN 80-8068-487-1.

[5] ZÁKON č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov

PhDr. Ingrid Schlosserová, PhD.
Univerzita Cyrila a Metóda
Fakulta masmediálnej komunikácie,
Trnava
Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR

ZARIADENIE PRE SENIOROV
919 24 Križovany nad Dudváhom č. 54
Slovenská republika
schlosser.inka@szm.sk

Tréning pamäti ako možnosť upevňovania duševného zdravia a sociálnej suverenity seniorov

Memory training as an opportunity to consolidate mental health and social sovereignty of seniors

Janka Kuffová

Abstrakt:
Zvyšovanie seniorskej populácie je v súčasnosti aktuálna téma, pretože starnutie prináša mnoho problémov pre stanúceho jedinca, okolie i spoločnosť. Jednou zo zmien, ktoré prináša starnutie aj znižovanie kvality kognitívnych funkcií, čo výrazne znižuje kvalitu života seniora. Tréning pamäti, ale aj iných kognitívnych funkcií, je jednou z možnosti prevencie, ako tento úpadok spomaliť, ale aj celkovo zlepšiť kvalitu života u seniorov, ktorí ešte netrpia hlbokými a výraznými poruchami kognitívnych funkcií.
Témou príspevku je poukázať na význam tréningu pamäti pre kvalitný život seniora.

Kľúčové slová:
Kognitívne funkcie. Seniorský vek. Tréning pamäti. Zdravie.

Abstract:
Increasing senior population is currently topical issure, bacause aging brings many problems for the aging indiviual, environment and society. One of the changes associated with aging is the deterioration of cognotive functions, which significantly reduces their quality of life. Training memory, but also other cognitive functions, is one of the possibilities of prevention, as this slow decline, but also improve the overall quality of life for seniors who still suffer from deep and significant cognitive disabilities. The theme of this paper is to highlight the importance of memory training for senior quality of life.

Keywords:
Kognitive function. Senior age. Memory training. Healt.

Úvod

Starnutie ako zákonitý proces je prirodzený dôsledok a vyvrcholenie vývinu človeka v čase svojej ľudskej existencie. Ako jednotlivci starnú záleží od mnohých činiteľov majúcich úzky vzťah k predlžovaniu dĺžky života človeka, dĺžky života v starobe i kvality života seniora, ktorá sa chápe aj ako miera sebarealizácie, duševnej harmónie, sebestačnosti a pohyblivosti (Hartl, Hartlová, 2004).

Okrem toho, že starnúci jedinec potrebuje pre spokojný život pozitívne sociálne zázemie a zabezpečenie, zdravotnú starostlivosť, čo mu prináša do života istotu a bezpečie, potrebuje aj okrem telesných aj primerane fungujúce kognitívne funkcie. Kognitívna zdatnosť zachovaná do neskorého veku prispieva k upevňovaniu jeho celkového zdravia, zvyšuje dôstojnosť jeho života, sebestačnosť, umožňuje mu naplno žiť a odolávať stratám staroby. Kognitívne zdravie závisí od plnej funkčnosti psychických poznávacích procesov, mozgu, pamäte, kreatívneho využívania vedomostí, plnohodnotnej komunikácie s okolím, čo vedie k životnej spokojnosti, zachováva zdravé sebavedomie a zvyšuje tak kvalitu života starnúceho jedinca. V prevencií neprimeraného úpadku kognitívnych funkcií, má veľký význam práve kognitívna rehabilitácia, t.j. precvičovanie pamäti, pozornosti a ďalších kognitívnych funkcií za účelom zlepšenia, alebo aspoň udržania súčasného stavu. Kognitívna rehabilitácia je určená nielen pre tých, ktorí už nejakou kognitívnou poruchou trpia, ale i - zvlášť - ako preventívne cvičenie pre každého, kto chce so sebou „niečo robiť“ (Suchá, 277, s. 9). Ideálnou možnosťou kontaktu sú aj tréningy pamäti, ktoré majú

všestranné účinky nielen na trénovanie pamäti, ale i na psychiku, správanie i celkový život seniora. Poskytujú mu rozvoj, terapiu, spoločnosť, prevenciu úpadku, chránia pred izoláciou spojenou s rôznymi formami psychickej i sociálnej deprivácie.

Problémy s pamäťou sa môžu vyskytnúť u každého človeka, a to z mnohých dôvodov. Môže to byť nechcenie si zapamätať, rýchle tempo života, nedostatok času, rýchly tok informácií. Človek nachádzajúci sa na hranici seniorského veku alebo už fungujúci v tomto veku má však dostatočné množstvo času na to, aby si našiel priestor na sebarozvoj a nedovolil upadať svojej pamäti, a tým i svojmu kognitívnemu zdraviu. Preto rôzne formy vzdelávania a aktívneho precvičovania kognitívnych schopností sú cenným prostriedkom uchovania duševného zdravia, tými sociálnej suverenity jedinca v seniorskom veku. Hrozenská (et al., 2008, s. 25) však konštatuje, že u seniora „voľnočasové aktivity a charakter životného štýlu sú ovplyvnené zdravotným stavom, objektívnymi potrebami, ale aj jeho životnou filozofiou“.

Senior a kognitívne zdravie

Seniorský vek je obdobím v živote človeka, pre ktoré je charakteristické starnutie ako proces, ktorého najprirodzenejším prejavom je, že sa prejavuje biologickými, psychologickými a sociálnymi zmenami v prebehajúcimi v čase a s rôznou variabilitou u jednotlivcov (Hrozenská, et al,. 2008). Nakoľko zmeny súvisiace so starnutím majú postupný charakter, spôsobuje to, že neexistuje jeden určitý vek, o ktorom možno tvrdiť, že človek je starý (Spar, La Rue, 2003). Kalvach (2006, In Hrozenská, et al,. 2008) uvádza šesť úrovni vývinu osobnosti seniora, s ktorými sa v praxi stretávame. Sú to elitní seniori, ktorí zvládajú mimoriadnu záťaž a sú dôkazom toho, že aj v seniorskom veku môže byť človek v dobrej fyzickej a psychickej kondícii. Zdatní seniori, ktorí sa pravidelne venujú náročným pohybovým aktivitám, na ktoré si potrebujú vytvoriť priestor. Nezávislí seniori, ktorí ešte zvládajú bežné denné činnosti a ich záťaž, nepotrebujú pomoc okolia, majú však pomerne slabú kondíciu, čo sa môže prejaviť v záťažových situáciách. „Krehkí“ seniori, ktorí už majú problémy so zvládaním bežných denných činnosti a sú odkázaní na pomoc okolia. Závislí seniori, ktorí potrebujú pomoc v bežných denných činnostiach, často bývajú odkázaní na inštitucionálnu starostlivosť. Úplne závislí seniori sú zvyčajne trvalo pripútaní na lôžko, väčšinou trpia závažnými kognitívnymi poruchami a potrebujú sústavnú zdravotnú a sociálnu starostlivosť. Jednotlivé úrovne nekorešpondujú s vekom jedinca. Dessaintová (1999) uvádza, že prežívanie staroby závisí aj od toho, aká je a o „úspešnej starobe“ hovorí len v 25% prípadov seniorov a nazýva ich elitou, pretože sú aktívni, vitálni, otvorení pre nové veci, schopní experimentovať, ďalších 10% tvoria seniori prežívajúci „neúspešnú starobu“. Túto časť tvoria seniori smutní, zmätení, unudení, neschopní sa počas dňa zamestnať, zlostní a sťažujúci sa. Ostatných 65% tvoria ľudia, ktorí starobu a smrť prijímajú pasívne, ako prirodzené vyústenie života, žijú jednotvárnym životom, nie sú aktívni.

Úspešné starnutie vychádza aj zo snahy seniorov vytvárať pozitívne vzťahy s okolím, čím sa dá predísť osamelosti, strate komunikačné zručnosti, a tým chrániť pred duševným úpadkom (Klucká, Volfová, 2009). Spar, La Rue (2003, s. 35) hovoria, že začleniť sa „do spoločnosti a mať blízke vzťahy s inými je dôležité pre úspešné starnutie, a to subjektívne aj objektívne“. Jednou z možnosti byť v spoločnosti je aj určitá forma vzdelávania. Mahoney, Restak (2000) konštatujú, že nech je motivácia či forma realizácie vzdelávania či kurzov akákoľvek, môžu sa očakávať blahodarné účinky ako vzbudenie zvedavosti, tvorbe nových nervových sieti, zlepšenie výkonu mozgu, ale aj sociálnemu rozvoju, čo vedie k väčšej nádeji na dlhý a sebestačný život.

Kognitívne schopnosti patria medzi základné funkcie mozgu, plniace funkciu nástroja na spracovanie informácií, ktorých je okolo nás nesmierne množstvo, preto je komplikované sa v

nich vyznať (Preiss, Křivohlavý, 2009). Na druhej strane, náš mozog potrebuje neustály prísun informácii, teda ich záplava nie je pre človeka rizikom, pretože neuróny potrebujú neustály prúd podnetov. Informácie sú životom pre mozog, teda pre človeka (Birkenbihl, 2002). Umožňujú vytvárať kognitívne mapy, ktoré si jedinec udržiava v pamäti, čo mu umožňuje orientovať sa v okolitom svete i v sebe samom. Pomáhajú prežiť v ťažkých situáciách, dosahovať ciele, budovať nosné hierarchie hodnôt, pôsobia na citový život, riadia správanie a pod., preto si zaslúžia plnú pozornosť a starostlivosť počas celého života človeka (Preiss, Křivohlavý, 2009). Starostlivosť o ne je taká dôležitá, ako starostlivosť o iné orgány. Ich stav v seniorskom veku závisí od spôsobu ich využívania počas celého života (Hrozenská, et al., 2008).

Dôležitosť kognitívnej aktivity vychádza aj z toho, že všetko vedomé konanie je riadené kognitívnymi procesmi. Tieto umožňujú zámerné, riadené správanie, pochopenie, vzhľad do situácie. Křivohlavý (2002) uvádza závery vyplývajúce z pokusov pri štúdiu zmien kognitívnych funkcií u jedinca počas starnutia. S rastúcim vekom sa množia ťažkostí ľudí prijímať nové podnety, oslabuje sa schopnosť tvoriť nové spoje, znižuje sa adaptibilita, flexibilita, a schopnosť prepracovať osvojené vzory správania, zvýšená je fixácia, integrácia. Aj keď je normálne starnutie sprevádzané množstvom kognitívnych zmien, väčšina seniorov nemá problémy s každodennými aktivitami ani vtedy, ak vyžadujú relatívne komplexné kognitívne spracovanie (Spar, La Rue, 2003, s. 34).

Kognitívne schopnosti tvoria systém, v ktorom nesmierny význam má pamäť, ako jeden z prejavov kognitívnej aktivity, ktorý sa podieľa na tom, či niečo robíme dobre či zle (Preiss, Křivohlavý, 2009). Uchováva naše víťazstvá, prehry, radosť i bolesť, životné aktivity, ktoré myseľ spracováva, vytvorí vzor správania, ktorý sa opätovne uloží do pamäti a stane sa jeho ďalším smerovaním, pretože všetko, „čo pozná a vie naša hlava, závisí na pamäti (teda i naše intelektuálne a kreatívne výkony)“ (Birkenbihl, 2002, s. 228). „Vďaka nej vieme, kto sme, čo sme zažili. Dáva nám pocit kontinuity, umožňuje zapojiť sa medzi ostatných ľudí, pamätať si ich mená a tváre, podeliť sa s nimi o svoje skúsenosti a zážitky. Preto je také dôležité nedovoliť jej starnúť a zaháľať“ (Klucká, Volfová, 2009). Pamäť ako schopnosť človeka prijímať informácie, aktívne ich spracovávať, uskladňovať, v správny čas si ich vybaviť a použiť (Daniel, et al., 2003). Nie je len obnovovanie si minulých skúseností či mechanické opakovanie niečoho, ale zhŕňa aj posudzovanie, logickú dedukciu a riešenie problémov (Lairová, 1999).

Kvalitu pamäti ovplyvňujú fungujúce zmysly, dobré telesné a duševné zdravie. Ak je sebaobraz nabúraný ich úpadkom, upadá aj kvalita pamäti, čo vytvára stres a úzkosť, stráca sa sebadôvera, vzniká negatívny sebaobraz prejavujúci sa bludným kruhom, ktorý je veľmi zložité preťať. Motivácia a záujem o vec je ďalší činiteľ podporujúci jej kvalitu, pretože jedinec si skôr zapamätá veci, ktoré ho zaujali. Životný štýl je jedným z merítok, ktorým človek pociťuje nedostatok pamäte. Ľudia s pasívnym štýlom života skôr pociťujú jej úbytok a hľadajú možnosti pomoci (Čunderlíková, Wirht, 2010). Okrem veku, na úbytok pamäti má teda vplyv aj znížená motivácia, schopnosť koncentrácie, relaxácie, reprodukcie rečových schopností, ale aj emočné rozpoloženie, inteligenčné schopnosti a schopnosť učenia. Výkon pamäte u starnúcich jedincov tiež ovplyvňuje aj druh podávaných podnetov (Křivohlavý, 2002). Toto vypovedá o tom, aké dôležité miesto má pamäť pri vytváraní našej osobnosti, nášho správania, nášho bezpečia a istoty vo svete.

„Príčinou zhoršenia pamäťových schopností býva najčastejšie ich nepoužívanie, ďalej stres a tiež rôzne patologické procesy v mozgu v dôsledku rôznych chorôb (demencia, depresia, atď), čo však môže posúdiť len odborník“ (Suchá, 2007, s. 11). Až „75% starých ľudí sa sťažuje na zhoršenú pamäť. Asi u 30% starých ľudí je pokles pamäťových schopností výrazný a prejaví sa aj

v bežnom živote sťaženou výbavnosťou a ľahkým znepresnením spomienok (Pirdman, Kolibáš, 2005, s. 106-107).

Miznutím kvality kognitívnych funkcií, vrátane pamäti či už starnutím a starobou, úrazmi centrálneho nervového systému, vývinovými poruchami, či psychickým ochorením, stráca sa kus svojbytného človeka, bežný život je komplikovaný, ak nie nemožný (Klucká, Volfová, 2009). Následky poškodení upevňujú bludný kruh, majúci vplyv na správanie človeka, a tým aj jeho celkový duševný stav. Deprivácia jedinca pri uspokojovaní potrieb spôsobených stratou kognitívnych funkcií môže viesť k totálnemu psychického úpadku, preto je potrebné tento bludný kruh preseknúť. Každý druh primeranej terapie vedúcej k aktivite a opätovnému navráteniu sebaúcty, sebavedomia, úspechu, komunikácie s okolím človeku niečo prinesie. Na tréningoch kognitívnych funkcií, pamäti si účastníci zaktivizujú svoje schopnosti, môžu si ich aj zlepšiť či nadobudnúť nové schopnosti či zručnosti. Ak jedinec zažije pocit úspechu z dobre vyriešenej úlohy, stráca sa pocit neúspešnosti, zvyšuje sa pocit sebavedomia a sebaúcty, čo spôsobí, že sám začne vyhľadávať spoločnosť ostatných, pretože „vyššie sebavedomie umožňuje spontánnejšiu aktivitu. Tento kauzálny reťazec vedie k väčšej osobnej integrite a pocitu životnej zmysluplnosti“ (Klucká, Volfová, 2009, s. 12).

Okrem toho, spoločnosť, vplyv skupiny, možnosť sa realizovať, súťažiť a pod., pomáhajú človeku korigovať nevhodné či patologické vzorce správania a formovať či upevňovať nové. Komunikácia pomáha rozvíjať nielen slovnú zásobu, udržiavať pozornosť, ale poskytuje pocit spolupatričnosti, sociálnej opory, umožňuje vytvárať priestor zaujímať sa o druhých, ich starosti, problémy, byť užitočný a dôležitý. Všetko toto výrazne zlepšuje všetky kognitívne schopnosti, pamäť i pozornosť.

Suchá (2007) tiež konštatuje, že kontakt s rovesníkmi, komunikácia s okolím, stretávanie sa s mladšími ľuďmi je veľmi dôležitý pre zdravý duševný život, zlepšuje náladu i pamäť. Výrazný pozitívny vplyv na stav kognitívnych schopností má i pohyb a telesné cvičenia, preto, ako to ukázali aj výskumy, kombinácia tréningu pamäti a psychomotorický tréning pôsobí na spomalenie starnutia, oddiaľuje nástup demencie, zlepšuje pamäťové výkony, posilňuje sebestačnosť. Ľudia spokojní so svojím životom sa nielenže dožívajú vyššieho veku, ale aktivita, životný optimizmus, tréning mozgu a jeho funkcií sú cestou nielen k mladistvému prejavu v neskorej dospelosti, ale i k pevnému duševnému zdraviu, čo je jeden z predpokladov životnej istoty seniora v súčasnom svete.

Keďže existujú veľké rozdiely medzi starnúcimi ľuďmi, líši sa i kvalita ich pamäti, preto je samozrejmé, že je potrebné cvičiť ju, aktívne používať, zaťažovať. Pamäť potom ostáva po celý život človeka rovnaká. Aj keď tréning pamäti prioritne vychádza z jej trénovania, automaticky sa trénujú aj ostané kognitívne funkcie, rozvíja sa i regulácia sociálneho správania a motivácie.

Obrázok č. 1 Bludný kruh zhoršovania kognitívnych schopností vedúci k zmene správania (Klucká, Volfová, 2009).

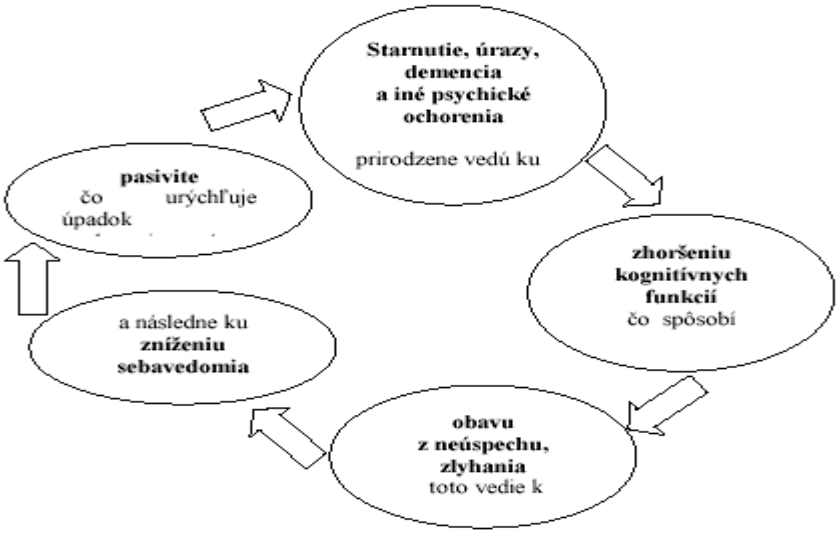

Tréning pamäti

Tréningy pamäti sú cielene zamerané aktivity a práca s vlastnou pamäťou pre človeka v každom veku. Spôsobov trénovania pamäti je viacero. Môže to byť tréning formou kurzu pod vedením trénera pamäti, individuálny tréning, kde jednotlivec môže čítať, lúštiť krížovky, byť aktívnym účastníkom diania okolo seba, čím si zaistí dostatočný prísun podnetov a informácií. Najideálnejšie je, ak tréning prebieha po telesnom cvičení či relaxačných cvičeniach, ktoré by mali byť jeho súčasťou, lebo vtedy je mozog dostatočne prekrvený a cvičenie prebieha ľahšie. Ak sa informácie spájajú s nejakým citovým prejavom, ľahšie sa zapamätávajú.

Tréning pamäti pre seniorov je vzdelávací program komplexného charakteru zameraný na aktivizáciu rozumových schopností. Jeho cieľom je u účastníkov posilniť kognitívne schopnosti, udržať si dobrú pamäť, dosiahnuť a posilniť zdravé sebavedomie, podporiť nezávislosť a sebestačnosť, vytvárať nové sociálne kontakty, motivovať k trénovaniu a starostlivosti o vlastnú pamäť, naučiť účastníkov používať techniky práce s pamäťou a prakticky ich realizovať (Čunderlíková, Wirth, 2010). Cieľové skupiny určujú typ tréningu. Tvoria sa podľa zdravotného stavu, úrovne kognitívnych schopností, schopnosti samostatnej existencie seniorov. Čunderlíková, Wirth (2006) ich delia na zdravých a samostatne žijúcich ľudí, ktorí ešte chcú so sebou niečo urobiť. Pre nich je tréning vhodnou aktivitou podporujúcou snahu sa niečo naučiť. Náplň tréningu je teória, činnosť mozgu, koncentrácia, techniky zapamätávania ako mnemotechnika, vizualizácia. Dĺžka stretnutia je 1,5-2 hodiny, 10 stretnutí v bloku s 15 účastníkmi. Zdravých seniorov s pasívnejším životným štýlom motivuje k tréningu obava zo straty pamäte a vzniku demencie. Obsahom je teória pamäte, činnosť mozgu, demencia a depresia, cvičenia na koncentráciu, techniky zapamätávania ako mnemotechnika, vizualizácia. Dĺžka stretnutia je 1,5-2 hodiny, 10 stretnutí v bloku s 10-12 účastníkmi. Cieľom je presvedčiť ich, že môžu a sú schopní prijímať informácie, interakcia medzi účastníkmi. Ľahko dementných ľudí schopných vzájomnej komunikácie, kde cieľom je podporovanie a udržiavanie zachovaných vedomostí a schopností, vzájomnej interakcie a komunikácie. Dĺžka stretnutia je 1-1,5 hodiny, s ôsmimi účastníkmi, 10 krát v bloku. Ďalšie delenie je podľa pobytu účastníkov. Sú to ľudia žijúci v domácom prostredí, hospitalizovaní v nemocniciach a ľudia žijúci v sociálnych zariadeniach.

Dĺžka stretnutia je 1-1,5 hodiny, s 8-10 účastníkmi. Môže prebiehať aj 2 krát za týždeň a dlhodobo. Cieľom je trénovať a stimulovať pamäť, kognitívne funkcie, naučiť sa prakticky využívať rôzne techniky práce s pamäťou, presvedčiť ich, že môžu a sú schopní prijímať informácie, interakcia medzi nimi, dosiahnuť a posilniť zdravé sebavedomie, nezávislosť, vytvárať nové sociálne kontakty, viesť k zmene správania, motivovať k trénovaniu a starostlivosti o vlastnú pamäť, vytvoriť si návyk na každodenné cvičenie pamäti, naučiť účastníkov používať techniky práce s pamäťou a prakticky ich realizovať, udržiavať schopnosť písať a čítať, poskytnúť zmysluplné zamestnanie, viesť k aktívnemu životnému štýlu, zlepšiť celkovú kvalitu života. Tým plní aj funkciu terapeutického programu. V zariadení by mali byť o tréningu informovaní aj ošetrovatelia, aby vedeli trénerovi pomáhať a motivovať klientov k účasti na tréningu. Aj tu sa tvoria skupiny podľa zdravotného stavu, miery samostatnosti klienta, motivácie. Podľa toho sa realizuje tréning pre aktívnych klientov alebo kognitívna rehabilitácia pre napr. ľahko dementných klientov, so zmyslovými poruchami a pod.. Realizovať sa môže teda v domácom prostredí klienta, vo vzdelávacej inštitúcii, v priestoroch objednávateľa služby, v zariadeniach sociálnej starostlivosti. Môže prebiehať individuálne, vo dvojiciach alebo v malých skupinách, raz týždenne v pravidelnom čase, počet lekcií je možné individuálne dohodnúť, no odporúča sa 20 lekcií (1 lekcia = 45 min.) rozvrhnutých na desať 90-minútových alebo dvadsať 45-minútových v závislosti od potrieb, zdravotného stavu a záujmu klienta.

Motiváciu k tréningu podporuje celková atmosféra na tréningu, a to nestresujúci spôsob práce trénera, príjemná atmosféra, radosť, vytváranie pozitívnych emócií. Ak je pamäť spojená s negatívnou emóciou, zážitkom alebo skúsenosťou, stráca sa efekt tréningu, povzbudzovanie, pochvala, prežívanie úspechu, spoločná práca v skupine, sociálna opora.

Čunderlíková, Wirth (2010) medzi podmienky, ktoré podporujú efekt tréningu radia úlohy, ktoré majú vzťah ku každodennému životu, trénovanie viacerých druhov pamäti i ostatných kognitívnych funkcií, využívanie tvorivej práce, rozprávania, riešenie veci z viacerých pohľadov, výmenu informácií bez skúšania, existencie chýb vo vlastnom slova zmysle, úlohy rôznorodej ťažkosti. Zaraďovanie a striedanie verbálnych, kresebných, písomných foriem realizácie. Ďalej rešpektovanie iného spôsobu myslenia, názoru, využívanie zmyslového vnímania, motoriky, písania, odbúravanie časového nátlaku, časté prestávky, vnímanie informácií viacerými zmyslami, odbúravanie školského prostredia, poskytovať len toľko pomoci, koľko je skutočne nevyhnutné. Informovať, o čom tréning bude, vypočuť si očakávania a potreby, a tak predísť sklamaniu. Lektor je súčasťou skupiny. Má poznať zákonitosti práce so skupinou. Dať zažiť každému pocit úspechu, príležitosť každému vyniknúť, nevystavovať hanbe, obavám zo zlyhania, poníženiu. Podporovať spoluprácu, aktivitu, chváliť, používať citlivý humor. Hodnotiť efektivitu tréningu, a to počas celého cyklu, počas hodiny, prostredníctvom reakcií účastníkov, vplyvu na medziľudské vzťahy, zmien v správaní, naplnenia očakávania účastníkov - v oblasti rozvoja osobnosti, zlepšenia kvality života, rozhovorom, dotazníkom, nedokončenými vetami, výpoveďami účastníkov, pozorovaním. Štepánková, Steinová (2009) uvádzajú angažovanosť trénera, využitie terapie príjemného šoku, veď ja to viem, spolupráca a vonkajšie podmienky.

Tréning pamäti je komplexný program, v ktorom nie je možné vylúčiť na okraj pozornosti ani jeden činiteľ, výsledky a efekt môžu byť u každého účastníka rôzne, učí zručnosti efektívne využívať techniky zapamätávania v každodennom živote, získať návod na to, ako si zapamätať mená, tváre, čísla, časové údaje, celé texty, rôzne informácie, efektívne učiť, rozvíjať pamäťové schopnosti a psychickú kondíciu, zvýšiť si sebavedomie, sebaúctu, skvalitniť svoj duševný život, prispieť k prevencii demencie, čo vo vyššom veku predĺži samostatnosť a nezávislosť od pomoci,

pretože, ako tvrdí jeden z účastníkov tréningu, „človek by sa do konca svojich chvíľ nemal vkladať do rúk iných“ (Preiss, Křivohlavý, 2009, s. 143).

Záver

Strata kognitívnych funkcií, zvlášť pamäti vedie k strate schopnosti byť spoločensky funkčný. Spoločenskú funkčnosť a funkčnú pamäť môže jedinec sám ovplyvniť a jednou z ciest sú aj tréningy pamäti a kognitívnych schopností. V súčasnej dobe rastúcich poznatkov mnoho vedcov, lekárov, psychológov je presvedčených, že namáhavé a rozmanité cvičenie duševných funkcií môžu pomôcť v boji s ich úpadkom, ktorý môže mať až podobu demencie (Preiss, Křivohlavý, 2009). Preto, čím skôr si jedinec osvojí schopnosť cvičiť si kognitívne schopnosti, tým skôr a lepšie bude odolávať následkom zmien prebiehajúcich v procese starnutia, tým bude kvalitnejšie žiť v seniorskom veku. Keďže trénovaný mozog u sedemdesiaťročného seniora môže byť niekedy dokonca výkonnejší ako netrénovaný mozog jedinca v tridsiatke, jeho trénovanie môže byť zaradené aj do systému aktivít v rámci prípravy na zdravé starnutie.

Pevné duševné zdravie, primerané fungovanie kognitívnych funkcií bráni deprivácii pri uspokojovaní mnohých potrieb, čím sa otvára celá paleta možnosti aktívneho života, uchovanie si sociálneho zázemia v čase starnutia, a umožní odolávať náporu skorého nástupu úplnej straty sebestačnosti.

Dôležitým článkom v tomto procese je aj tréner a jeho zručnosti, kde sa do popredia dostáva hlavne schopnosť správne motivovať účastníka. Ale ako tvrdí D. Steinová, najväčším úskalím preňho v praxi je presvedčenie o nedostatku dôvery vo vlastné schopnosti a schopnosti svojich klientov.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BOROŠ, J. et al. 1999. *Psychológia.* 1 vyd. Bratislava: Iris, 1999. 270 s. 80-88778-87-5.

[2] BIRKENBIHL, S. 2002. *Nebojte se myslet hlavou*. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 280 s. ISBN 80-7178-293-9.

[3] ČUNDERLÍKOVÁ, M. - WIRHT, M. 2006. *Tréning pamäti pre seniorov.* 1. vyd. Bratislava : Centrum Memory, 2006. 43 s.

[4] ČUNDERLÍKOVÁ, M., WIRHT, M. 2010. *Tréner pamäti seniorov*. 1 vyd. Bratislava : Centrum Memory, 2010. 26 s. ISBN 978-80-970355-0-1.

[5] DANIEL, J. et al. 2003. *Prehľad všeobecnej psychológie*. Nitra: Enigma, 2003. ISBN 80-89132-05-7.

[6] DESSAINTOVÁ, M. 1999. *Nezačínejte stárnout.* 1.vyd. Praha : Portál, 1999. 232 s. ISBN 80-7178-255-6.

[7] HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník.* 1.vyd. Praha : 2000, 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

[8] HROZENSKÁ, M. et al. 2008. *Sociálna práca so staršími ľudmi.* 1. vyd. Martin : Osveta, 2008. 181 s. ISBN 978-80-8063-282-3.

[9] KOZOŇ, A.: *Patopsychológia psychopatológia postihnutých v socializácii: Teória a prax sociálnej práce.* Trenčín: SpoSoIntE, 2010, 174s. ISBN 978-80-970121-7-5.

[10] KŘIVOHLAVÝ, J. 2002. *Psychologie nemoci.* 1. vyd. Praha : Grada, 2002. 200 s. ISBN 80-247-0179-0.

[11] KŘIVOHLAVÝ, J., PREISS, M. 2009. *Trénování paměti a poznávacích schopností.* 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 112 s. ISBN 978-80-247-2738-7.

[12] KLUCKÁ, J. / VOLFOVÁ, P. 2009. *Kognitivní trénink v praxi*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 160 s. ISBN 978-80-247-2608-3.

[13] LAIROVÁ, S. 1999. *Trénink paměti*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 152 s. ISBN 80-7178-293-9.

[14] MAHONEY, D.- RESTAK, R. 2000. *Moderní příručka dlouhověkosti*. 1.vyd. Praha : Academia, 2000. 186 s. ISBN 80-200-0260-X.

[15] PIDRMAN, V. - KOLIBÁŠ, E. 2005. *Změny jednámi senioru*. 1. vyd. Praha : Galen, 2005. 189 s. ISBN 80-7662-363-X.

[16] SPAR, E. J., LA RUE, A. 2003. *Geriatrická psychiatrie*. 1. vyd. Trenčín : Vydavateľstvo F, 2003. 240 s. ISBN 80-88952-13-1.

[17] SUCHÁ, J. 2007. *Cvičení paměti pro každý věk*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 176 s. ISBN 978-80-7367-199-0.

[18] ŠTEPÁNOVÁ, H.- STEINOVÁ, D. 2009. *Trénovaní paměti*. 1 vyd. Praha : Psychiatrické centrum, 2009. ISBN 978-808-714208-0.

[19] VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychológie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

PhDr. Janka Kuffová
Veterná 13/14
Ružomberok
tel: 0910 796723
e-mail: kuffová@centrum.sk

Aktivizácia ako forma prevencie deprivácie seniorov

Miroslava Tokovská

Abstrakt:
Príspevok sa zaoberá významom aktivizácie seniorov v domácej a inštitucionálnej starostlivosti z pohľadu prevencie deprivácie. Za základ profesionálnej sociálnej pomoci seniorom v domácom prostredí a zariadeniach sociálnych služieb považujeme prácu so životným príbehom ako východiska pre kvalitnú sociálnu prácu a zároveň ako prevenciu sociálnej izolácie a psychickej deprivácie.

Abstract:
The article deals with the importance og activating the seniors in home and institutional care from the perspectvie of preventing deprivation. Basic for Professional social assistance for senior in home and social service work we consider the life story as a basic for quality social work and also to prevent social isolation and psychological deprivation.

Kľúčové slová:
aktivizácia, deprivácia, prevencia, násilie, senior, životný príbeh, kvalita sociálnych služieb

Keywords:
Activitation. Deprivation. Prevention. Senior. Life story. Quality social work.

Činnosť je najlepší prírodný lekár a je potrebná k ľudskému šťastiu.
Aelius Galenus (Fišer, 1999, s. 22)

Úvod

Systematická práca so seniormi spočíva v hľadaní a udržiavaní toho, čo funguje a čo je individuálnym a špecifickým „hnacím motorom“ každej osoby vyššieho veku. Niet pochýb o tom, že kvalitu života seniorov priamo podmieňuje kvalita zdravia. S pribúdajúcimi rokmi často pribúdajú aj ochorenia, ktorých dôsledkom bývajú narušené sociálne vzťahy v komunite i rodine. Stáva sa, že seniori sa ocitajú v izolácii, samote a zo svojej neutešenej situácie sú deprimovaní. Východiskovým znakom a zmyslom aktivizácie je aj potenciál k zachovaniu či rozvoju autonómie a naplnenia potrieb seniora. Aktivizácia je vhodným preventívnym prostriedkom, ktorý dokáže eliminovať nežiaduce dopady zmeny životného priestoru a prostredia.

Riziká a riešenia deprivácie seniorov

Seniori sa dostávajú do siete sociálnych služieb najmä pri zhoršení zdravotného stavu vyžadujúceho si odbornú sociálno-zdravotnú starostlivosť počas celého dňa. Nástupom do zariadenia sociálnych služieb sú osoby vyššieho veku ohrozené mnohými geriatrickým syndrómami i nedostatočnou saturáciou potrieb. Pri zmene prostredia, akou je celková zmena životného štýlu pri umiestnení seniora do inštitúcie, môže dochádzať spočiatku k deprivácii niektorých seniorov, neskôr k vážnym poruchám nálady – depresiám. Pojmom deprivácia sa zaoberá český odborník v sociálnej práci Matoušek (2008), ktorý ju popisuje ako stav nedostatočného uspokojovania potrieb v dvoch rovinách a to *v rovine absolútnej* (ide o človeka s neuspokojenými základnými existenčnými potrebami na prežitie) a *v rovine relatívnej* (ide o človeka hodnotiaceho svoju životnú situáciu v porovnaní s inými ľuďmi alebo skupinami ako nepriaznivú). Ďalej vysvetľuje, že psychická deprivácia má na pozadí konania človeka horšie

sociálne fungovanie ako je osamelosť, nestabilné vzťahy, nízku úroveň vzdelania, ktoré môžu viesť až k sociálnemu zlyhaniu. Strmeň a Raiskup (2008, s. 53) vysvetľujú pojem *deprivácia ako zbavovanie alebo neposkytnutie niečoho, celkové strádanie, pociťovanie nedostatku niečoho, čo je nevyhnutné na uspokojenie dôležitej potreby alebo záujmy, psychický dôsledok karencie spôsobujúci narušenie psychickej rovnováhy.* Z ich pohľadu rozlišujú niekoľko druhov deprivácií ako sú citová, parentálna a paternálna, psychická, senzorická, sociálna a spánková. Seniori ako cieľová skupina sociálnej práce pri prechode do inštitucionálnej starostlivosti sú vystavení riziku **sociálnej deprivácii**, teda nedostatku sociálnych kontaktov a **spánkovej deprivácii** nedostatku prirodzeného spánku, ktorý spôsobuje vysilenie organizmu. Vzhľadom na úzku prepojenosť telesných, psychických, sociálnych a duchovných potrieb človeka, sa aj u seniorov stretávame s pocitmi osamelosti a nestabilnými vzťahmi v rámci rodiny i sociálnej skupiny rovesníkov v zariadeniach sociálnych služieb. Narušená rovnováha zdravia a choroby, naštrbené rodinné vzťahy, celková nepohoda vplývajú negatívne na kvalitu života seniorov a sťažujú spoluprácu s pomáhajúcimi profesionálmi, ktorých povinnosťou je aktivizovať prijímateľov sociálnych služieb podľa ich schopností a možností (§7 Zákon č. 448/2008). Príčiny deprivácie vnímame predovšetkým v nepomere pomáhajúcich profesionálov k počtu osôb vyžadujúcich si starostlivosť, v nedokonalých vedomostiach sociálnych pracovníkov o predchádzajúcom živote seniora v domácom prostredí. Rovnako môže byť príčinou deprivácie aj nedostatočne venovaná pozornosť individuálnej práci so seniorom a vytvorenie nepravidelného priestoru na rozhovor s klientom s cieľom zistenia jeho vízií života v zariadení sociálnych služieb. Uspokojovanie potrieb každého prijímateľa sociálnych služieb je niekedy limitované slabými vedomosťami a dokonca aj nízkym záujmom zo strany pomáhajúceho profesionála, o bližšie spoznanie životného príbehu seniora. Životný príbeh (nazývaný aj biografia seniora, anglicky life story work) otvára nové možnosti rozvoja spôsobov kvalitnej sociálnej práce (Matoušek, 2008). Hlavným cieľom práce so životným príbehom seniora je pochopenie zmyslu prežitého a z toho vyplývajúce možnosti sociálnej práce, individuálna starostlivosť a prístup k človeku s prejavom vážnej úcty a rešpektu s akcentom na dávne minulosti. V práci s biografiou klienta dokáže sociálny pracovník lepšie prejaviť pochopenie, posilniť klientovu identitu, pomôcť mu adaptovať sa do skupiny a nájsť určité spôsoby a kompromisy pri poskytovaní sociálnych služieb. Aktivizačný program musí vychádzať zo záujmov a potrieb seniorov. Spoznanie života seniora vedie nielen k zvýšeniu kvality poskytovaných služieb, ale rovnako prispieva aj k vytvoreniu partnerského a dôverného vzťahu medzi pomáhajúcim profesionálom a prijímateľom sociálnych služieb. V činnostiach aktivizácie sa sociálnym pracovníkom otvárajú mnohé možnosti, ktoré vychádzajú z aktuálneho zdravotného stavu seniora a rovnako aj z jeho záľub. Za vhodný nástroj pre zlepšenie vykonávania foriem aktivizácie považujeme individuálne plány, v ktorých sú zakomponované relevantné možnosti i obmedzenia konkrétnych prianí a potrieb seniora. Domnievame sa, že v seniorskom veku je potrebné v dostatočnej miere saturovať potreby stimulácie, učenia, aktivity, otvorenej budúcnosti, istoty i sebarealizácie. Je nesmierne dôležité podporovať seniorov v nájdení alebo v pokračovaní aktivít, ktoré dávajú pocit zmyslu života a pocit užitočnosti i vo vyššom veku. Nie je rozhodujúce rozlišovať aktivity *záujmové* napríklad prechádzky, práca v záhrade, bicyklovanie, čítanie dennej tlače a podobne a *aktivity bežného života* ako napríklad ranná hygiena, úprava lôžka, prestieranie, jedenie, nakupovanie, telefonovanie a podobne. Pre každého seniora a seniorku je významné **niečo robiť** v závislosti od kondície respektíve od zdravotného stavu, ktorý často ovplyvňuje realizáciu aktivít. Vychádzajúc z teórie A. Maslowa o štruktúre a uspokojovaní potrieb človeka, je aj vo vyššom veku prirodzené dostatočne napĺňať najvyšší stupeň pyramídy – potrebu sebarealizácie. *Pri potrebe sebaktualizácie,* ako píše Maslow,

citová odozva pri vrcholových zážitkoch má zvláštnu príchuť údivu, úžasu, úcty, pokory a poddanie sa pred takýmto zážitkom ako pred niečím vznešeným (Drapela, 2003, s.141). Predpokladáme, že každý senior a seniorka prežíva neopakovateľne pozitívny pocit z činnosti, ktorú vykonáva sám alebo sama. Stavajúc princípy práce pomáhajúcich profesionálov na pozitívnych základoch každodenného života, môžeme v práci so seniorom dosahovať dobré výsledky. Chceme podotknúť, že podľa nášho názoru majú všetky formy aktivizácie dávať seniorom zmysel, majú byť pozitívne motivujúce a majú mať aj preventívny charakter vo význame profylaxie zhoršenia zdravotného stavu či už telesného alebo duševného. Aktivity vedúce k patologickým zmenám na zdraví seniora nie sú správne aplikované. Významným posilňovaním aktivizácie je aj systematická spätná väzba pomáhajúcich profesionálov vo vzťahu ku konkrétnym klientom vyššieho veku uskutočňovaných pravidelne.

Program Zdravie 21 – zdravie pre všetkých v 21. storočí má niekoľko cieľov týkajúcich sa zdravého starnutia. Tu vnímame signifikatnú prepojenosť politiky zdravého starnutia a preventívnej činnosti na všeobecnej úrovni. K prioritným úlohám programu Zdravia 21 patrí zmena negatívneho pohľadu na starnutie a s tým súvisiace aspekty týkajúce sa komplexu európskej spoločnosti. Čiastkovými cieľmi sú zachovanie nezávislosti a udržanie samostatnosti v domácom prostredí seniorov (www.who.cz). K naplneniu týchto cieľov je nutné, podľa nášho názoru, skvalitniť sociálnu prácu v prirodzenom prostredí seniorov - ich domácnosťou. Zámerom sociálnej práce v rodinnom prostredí seniora by bolo zabezpečovanie sociálnych kontaktov, ponuka možností riešenia, prípadne výkon konkrétnej pomoci v domácnosti. Výsledkom sociálnej práce v domácom prostredí by bolo okrem iného aj uspokojenie bazálneho bezpečia seniora. Vzhľadom na to, že nás média často informujú o prípadoch zanedbávania, týrania či zneužívania seniorov v ich domácom prostredí, mnohokrát ich vlastnými príbuznými, sme toho názoru, že sociálna práca v domácom prostredí seniorov má svoje opodstatnenie. Absencia sociálnych pracovníkov menších obcí sa odzrkadľuje v sociálno-patologických javoch v seniorskej populácii. Domnievame sa, že tu platí všeobecný a základný cieľ sociálnej prevencie a to eliminácia a zabraňovanie vzniku a šíreniu sociálno-patologických javov podľa Schavela a iných (2009, s. 18). Seniori sa stávajú obeťami násilia a trestnej činnosti ako sú podvody, krádeže, vydierania a iné. Náš názor potvrdzuje aj Mühlpachr (2004), ktorý vidí optimálne riešenie prevencie násilia na senioroch vo výchove k sebavedomiu, zodpovednosti a tolerancii už od detstva. Myslíme si, že rovnako vhodné je pracovať na individuálnej úrovni v oblasti posilnenia sebaúcty a identity seniorov a získanie si ich dôvery.

Záver

Aktivizácia ako forma prevencie deprivácie seniorov je založená na snahe pomáhajúceho profesionála bližšie spoznať klientov predchádzajúci spôsob života a odborných vedomostiach smerujúcich k naplnenie vrcholových zážitkov. K elementárnym požiadavkám preventívnej práce so seniormi patria aj vzájomná dôvera, pochopenie, prejav empatie a schopnosti vychádzať v ústrety želaniam seniorom.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] DRAPELA, J. V.: *Přehled teorií osobnosti*. 4. vyd. Praha : Portál, 2004, 175 s. ISBN 80-7178-766-3

[2] MATOUŠEK, O.: *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál, 2008, 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0

[3] MŰHLPACHR, P.: *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2004, 203 s. ISBN 80-210-3345-2

[4] SCHAVEL, M., ČÍŠECKÝ, F., OLÁH, M.: *Sociálna prevencia*. 4. vyd. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a soc. práce sv. Alžbety, 2009, 138 s. ISBN 978-80-89271-22-1

[5] STRMEŇ, L., RAISKUP, J. CH.: *Výkladový slovník odborných výrazov používaných v psychológii*. 2. vyd. Bratislava : Iris, 2008, 320 s. ISBN 80-88778-69-7

[6] http://www.who.cz/PDF/Zdravi21.pdf , [citované 17.2.2011]

PhDr. Miroslava Tokovská
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
email: mirka.tokovska@gmail.com

Sekcia B - 2

(30. 4. 2011)

Integrácia rómskych detí do spoločnosti v okrese Medzilaborce

Integration of gypsy children on the society in the locality Medzilaborce

Igor Magera

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá integráciou rónskych detí do spoločnosti. Poukazuje v rámci výchovy a vzdelávania na význam rodiny a zároveň aj na komplikované vzťahy v rómskej rodine. Upriamuje pozornosť na problematiku rómskej rodiny v lokalite Medzilaborce.

Kľúčové slová:

integrácia, romske dieťa, rómska rodina v lokalite Medzilaborce

Abstract:

The contribution deals of the integration gypsy children in society. It points to upbringing and education of gypsy children, meaning of family and complicated relations in the Roma family. It fixates on the problem of Roma familiy in the locality Medzilaborce.

Keywords:

Integration. Cypsy children. Roma family in the locality Medzilaborce.

Človek od narodenia žije v nejakej spoločnosti, niekde patrí, zo spoločnosti v ktorej žije a pohybuje sa preberá jazyk, zvyky, správanie, obyčaje. Podľa toho môžeme definovať odkiaľ tento jedinec pochádza, je súčasťou spoločnosti, no zároveň ma vplyv na spoločnosť. Môže pre ňu znamenať stratu, ale aj prínos. Aby sme pochopili správanie určitých spoločenstiev musíme poznať ich históriu, ktorá nás dovedie k poznaniu. Na Slovensku žije približne okolo 390 tisíc Rómov, čo predstavuje druhú najpočetnejšiu minoritu a má vzostupný populačný trend.

Vylúčenie Rómov z trhu práce je často primárnym zdrojom chudoby a znamená v konečnom dôsledku vylúčenie zo životného štandardu a životných šancí. Deti prichádzajú z prostredia kde je klesajúca vzdelanostná a kvalifikačná úroveň, skrytá diskriminácia voči rómskemu etniku, nízky status bývania, životných podmienok, nevyhovujúci zdravotný stav, nevyhovujúca hygiena spojená s obmedzením pitnej vody, dodávky elektrickej energie.

Významnú úlohu v procese integrácie rómskeho dieťaťa zohráva rodina a jej výchova, charakteristické povahové črty Rómov, postavenie a charakteristika dieťaťa v rómskej rodine. Je ťažké hovoriť o jednej a pevnej podobe rómskej rodiny. Štruktúra rómskej rodiny sa viaže na historický vývoj rómskeho spoločenstva – cez rod, kmeň až po etnikum. Pre Rómov je najtypickejšia niekoľkogeneračná rodina, v ktorej žijú rodičia, starí rodičia, prastarí rodičia, deti, vnuci, pravnuci, bratranci, sesternice, tety, strýkovia a ďalší príbuzní.

Rómska rodina je veľká nielen kvôli počtu detí, ale aj pre rodinné súžitie viacerých generácií. Rómske dieťa vyrastá medzi väčším počtom súrodencov a všetkých ľudí okolo seba vníma ako svojich blízkych príbuzných, a tým aj jeho svet má iné rozmery (Portík, 2003).

Rómske etnikum na Slovensku je totiž komplikované, diferencované a štruktúrované podľa rôznych znakov, ktoré ovplyvňujú kvalitatívnu a kvantitatívnu podobu rómskych rodín.

Ide napr. o regionálnu a lokálnu diferenciáciu, typ bydliska, mieru koncentrácie rómskych obyvateľov v konkrétnej lokalite, miesto v sociálnej štruktúre, mieru asimilácie a integrácie do majoritnej spoločnosti. Tie sú často rozhodujúcim faktorom podmieňujúcim samotnú podobu rómskej rodiny (Čonková, 2004).

Školskému vzdelaniu Rómovia nepripisovali a ani nepripisujú veľkú hodnotu. Neznamená to však, že Rómovia si neprajú byť múdri. Múdrosť v rómskej komunite je vysoko hodnotená, no prejavuje sa a získava inak ako u ostatnej populácie. Múdrosť starých Rómov v minulosti sa odovzdávala prostredníctvom rozprávania o skúsenostiach starších formou rozprávok, príbehov, mýtov. V rozvetvenej rómskej rodine ma dieťa postavenie dospelého, deti trávia mnoho času v spoločnosti dospelých bez ohľadu na to, čo práve dospelí prejednávajú. Podľa Rómov škola neposkytuje ich deťom to, čo od nej očakávajú, pretože nerešpektuje ich kultúrne, historické a sociálne podmienky.

Majorita s minoritou žijú síce vedľa seba, no vo veľmi odlišných svetoch s rozdielnymi hodnotami a prístupom k životu, ktorý ma určité tradície zakotvené kdesi v minulosti. Tento príspevok je zameraný na proces integrácie, ktorá sa dnes už často nahrádza pojmom inklúzia čo znamená pozitívny prínos pre obidve strany, ktoré sa budú vzájomne obohacovať, prispôsobovať a upravovať vzťahy tak, aby to vyhovovalo obom komunitám. *„V súčasnosti sa pojem integrácia prestáva používať a nahrádza ho pojem inklúzia. Kým integrácia sa poníma ako koncept, kedy sa má jednotlivec plne prispôsobiť, včleniť do existujúceho prostredia („nastaveného“ pre majoritnú spoločnosť) bez jeho úprav, inklúzia znamená koncept, kedy sa majoritná a minoritná komunita budú prispôsobovať navzájom a upravovať životné prostredie v najširšom zmysle slova tak, aby vyhovovalo obom komunitám“(Vančová, 2005, s. 164).*

Keďže počet Rómov sa každým rokom zvyšuje, touto problematikou by sme sa mali hlbšie zaoberať. Chceme zdôrazniť, že vzdelanie je veľmi dôležité pre život, a platí to aj pre Rómov. Hoci ich život sa v plnej miere odlišuje od života ostatných občanov a mnohé zaužívané spôsoby života je u nich veľmi ťažké zmeniť, musíme ich naučiť, aby sa snažili spolupracovať pri výchove a vzdelávaní svojich detí s pedagógmi, sociálnymi pracovníkmi a ďalšími odborníkmi, ktorí im chcú pomôcť.

Východisko riešenia problémov rómskeho etnika ponúka terénna sociálna práca formou edukácie, sociálnej prevencie a sociálneho poradenstva. Terénna sociálna práca je súčasťou starostlivosti o uspokojovanie potrieb vylúčenej komunity. Profesia terénneho sociálneho pracovníka sa predovšetkým odvíja od osobnostných predpokladov, kvalitného vzdelania, schopnosti komunikácie, sociálneho rozhľadu a poznania cieľovej skupiny.

Rómsky rodič z málo podnetného prostredia má problém bez pomoci zvládnuť plnenie rôznych funkcií rodiny. Preto by bolo vhodné, aby každá rodina z tohto prostredia mohla mať vlastného patróna spomedzi terénnych sociálnych pracovníkov. Učili by tieto rodiny hospodáriť, udržiavať chod domácnosti, s európskymi spoločenskými normami. Predpokladom efektívneho riešenia krízových situácií týchto rodín je bezprostredné poznanie ich problémov, potrieb a následné komplexné riešenie v spolusúčinnosti so všetkými zainteresovanými subjektmi v danej lokalite. Sociálna práca vedená komunitne vytvára priestor pre spoluprácu profesionálnych i dobrovoľných pracovníkov, sociálnych aktérov zo štátnej i neštátnej sféry v aktivitách edukačných, diagnostických, terapeutických, poradenských, sprostredkovacích, obhajovacích, preventívnych... Komplexné riešenie mnohoproblémovosti obyvateľov rómskych osád je dôležitou a potrebnou zásadou pri terapeutickej pomoci rodine. Koncentrácia mnohoproblémovosti jednotlivých rodín v uzavretom, izolovanom sociálnom prostredí obyvateľov rómskych osád je potenciálnym ohniskom posilňovania nepriaznivého stavu v komunite. Stanovuje náročnosť sociálnych intervencií nielen v práci s jednotlivcom, ale zároveň aj so skupinami a celou komunitou. K zastúpeniu jestvujúcich metód i foriem sociálnej práce sa pridáva aj požiadavka komplexného riešenia aktuálnych problémov v jednotlivých oblastiach života obyvateľov osád (bývanie, zamestnanie, zdravotná situácia, morálne a etické hodnoty,

sociálna patológia, nedostatočná občianska vybavenosť osád a infraštruktúry, voľnočasové aktivity a celková občianska participácia na živote širšieho sociálneho prostredia).

Etnické zloženie obyvateľov v okrese Medzilaborce

V meste Medzilaborce žije približne 6 750 obyvateľov. Mesto, kde sa stretávajú 4 náboženstvá, je veľmi rôznorodé z pohľadu národnostného zloženia. Z historického hľadiska bolo mesto zložené väčšinou zo Židov a Rusínov. Národnostné zloženie (2001): národnosť slovenská 56,4%, rusínska 34,2%, ukrajinská 6,1%, rómska 1,1% Česká 0,7. Vierovyznanie: Jehovovi svedkovia 6,5% gréckokatolícke 41,5%, pravoslávne 40,1%, rímskokatolícke 10,2%, evanjelické 0,3%.

Prehľad počtu Rómov, ktorí sa prihlásili k rómskej národnosti okres Medzilaborce s dôrazom na mesto Medzilaborce

Ak porovnávame údaje o počte osôb hlásiacich sa k rómskej národnosti, na prvom mieste je okresné mesto Medzilaborce (125 osôb), potom nasleduje obec Radvaň nad Laborcom (25 osôb), nasleduje Palota (15 osôb).

Ak však sledujeme percentuálne vyjadrenie, najvyšší podiel obyvateľov hlásiacich sa k rómskej národnosti bol v roku 2001 v obci Palota (8,28%), nasleduje obec Radvaň nad Laborcom (4,58%). Ostatné obce sa pohybujú v rozmedzí 3,0% - 0,2%.

Tabuľka 1 **Trvale bývajúce obyvateľstvo rómskej národnosti - okres Medzilaborce**

Obec/mesto	Počet všetkých obyvateľov	z toho hlásiacich sa k rómskej národnosti	hlásiacich sa k rómskej národnosti v %
Brestov n Laborcom	68	1	0,68%
Čabalovce	360	1	3,6%
Krásny Brod	424	7	1,65%
Palota	181	15	8,28%
Radvaň/La Borcom	591	25	4,58%
Sukov	137	1	0,72%
Volica	326	15	4,6%
Vyrava	192	7	3,64
Zbudská Bela	130	5	3,84%
Medzilaborce	6 741	125	1,85%
Spolu	**9 150**	**202**	

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov 2001

Rómske etnikum v meste Medzilaborce

V meste Medzilaborce k 30.6.2009 žilo 6 741 obyvateľov, z ktorých je 1150 Rómov (17,05 % z celkového počtu obyvateľov, čo je za posledné 3 roky nárast o viac ako 1,8%). Rómovia žijú v meste hlavne v troch samostatných lokalitách. Najväčšou lokalitou je Sídlisko Duklianských hrdinov, kde v bytových jednotkách žije oficiálne trvalo prihlásených 575 Rómov.

Prehľad tzv. rómskych osád - segregovaných osídlení a počet obyvateľov, okres Medzilaborce

Podľa názorov odborníkov, reprezentantov lokálnych samospráv a pracovníkov verejnej správy je možné termín obytné zoskupenia na nízkom sociokultúrnom stupni *stotožniť s termínom* rómske osady *a taktiež nelegálne segregované obytné zoskupenia, pričom miera segregácie jednotlivých sídel je rôzna.*

Čo sa týka obyvateľov, ich etnická identita nie je výlučne rómska, i keď je pravdou, že reprezentanti rómskej populácie prevažujú.

V roku 2000 podľa Ročného výkazu o obytných zoskupeniach na nízkom sociokultúrnom stupni v okrese Medzilaborce žilo 1652 obyvateľov v 14 obytných zoskupeniach.

Tabuľka 2 **Obytné zoskupenia na nízkom sociokultúrnom stupni /prehľad sídiel a počtu obyvateľov - úplný - okres : Medzilaborce**

Lokalita	*Počet osád*	*Počet obyvateľov osád*
Medzilaborce	5	1150
Brestov nad Laborcom	1	22
Čabalovce	1	75
Krásny Brod	1	56
Palota	1	73
Radvaň nad Laborcom	1	125
Sukov	1	15
Volica	1	35
Vyrava	1	15
Zbudska Bela	1	21

Zdroj: Ročný výkaz o obytných zoskupeniach na nízkom sociokultúrnom stupni za rok 2000)

Relatívne najpresnejšie údaje o počte obyvateľov tzv. rómskych osád poskytujú údaje zozbierané v rokoch 2003/04 a uverejnené v roku 2004 ako Výsledky sociografického mapovania rómskych osád na Slovensku. Uvedené sčítanie sa realizovalo na podnet splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity a okrem počtu sledovalo aj sociokultúrnu úroveň a občiansku vybavenosť rómskych osád. Podľa tohto zdroja v dvoch rómskych komunitách na území mesta Medzilaborce žije 1150 osôb, čo je relatívne pravdivý údaj vzhľadom na veľkú migráciu Rómov. Okrem toho môžeme sledovať situáciu v bývaní (dostupnosť pitnej vody, elektrifikáciu, pripojenie na kanalizáciu), verejné osvetlenie a stav prístupovej cesty.

Školstvo (šk.rok 2008/2009) Medzilaborce

V meste sú zriadené dve materské školy, dve základné školy, jedna špeciálna základná škola s materskou školou internátna, dve stredné školy, gymnázium a stredná odborná škola Andyho Warholu, ktoré navštevuje spolu 385 rómskych detí:

Tabuľka 3

Škola	Celkový počet	V špeciálnych triedach
ZŠ na Ul. Komenského	85	22 žiakov v 2 špec.triedach.
ZŠ na Ul. Duchnovičovej	80	15 žiakov v jednej špec. triede
Špeciálna ZŠ internátna	160	
Špeciálna MŠ	10	1 trieda, 10 detí
Gymnázium	-	-
Materské školy	-	-
Stredná odborná škola Andyho Warholu	50	-
Spolu	**385**	**47**

Problém, s ktorým zápasí ZŠ na Ul. Komenského, je absencia asistenta učiteľa (resp. rómskeho asistenta), pretože Krajský školský úrad v Prešove vyčlenil finančné prostriedky iba na jedného pracovníka pre obidve ZŠ v meste, čo je vzhľadom na počet rómskych detí v jednotlivých školách príliš málo. V špeciálnych triedach vyučujú špeciálni pedagógovia. V meste je zriadená špeciálna základná škola s materskou školou internátna, v ktorej sa vyučuje 160 žiakov, v prevažnej miere Rómovia z mesta a okolitých dedín: Palota, Čabalovce, Roškovce, Sukov, ktorí sú počas týždňa ubytovaní na internáte. Pri tejto ŠZŠ s MŠI je zriadená aj Špeciálna materská škola, ktorú navštevuje 10 rómskych detí a Centrum špeciálno - pedagogického poradenstva. V obidvoch materských školách nie je integrované ani jedno rómske dieťa. Podľa prieskumu vyše 100 rómskych detí vo veku od troch rokov by mohlo navštevovať predškolské zariadenia, čím by, po stránke vývinovej, boli lepšie pripravené pri nástupe do školy a tak mohli zvládnuť požiadavky vyučovania. Gymnázium nenavštevuje žiaden Róm. Na vysokej škole v súčasnosti neštuduje žiaden Róm z mesta Medzilaborce.

Róm si vzdelanie a tým aj školu váži oveľa menej, ako neróm. Vysoká absencia školskej dochádzky je zavinená i malou snahou rodičov spolupracovať so školou. Dá sa konštatovať, že po zavedení stravy do škôl, pre deti v sociálnej núdzi, sa ich dochádzka zlepšila. Len veľmi málo rómskych detí navštevuje materskú školu a výchova v rómskej rodine nie je kvalitnou prípravou dieťaťa na prácu v škole. V chudobných podmienkach domova sa rómske dieťa nestretáva s hračkami, knižkami či pastelkami. Nedostatočná pripravenosť na školu a slabšia rodičovská starostlivosť svedčí o tom, že deti mnohokrát častejšie v škole zlyhávajú. Rómske deti v predškolských a školských zariadeniach a školách predstavujú vážny spoločenský problém špecificky sa v spoločnosti prezentujúci odlišnou hodnotovou orientáciou sformovanou odlišnosťami životného štýlu, kultúrnymi, sociálnymi a ekonomickými faktormi (Portík In: Fliegel, 2003).

Prvoradú pozornosť treba venovať rómskym deťom predškolského a školského veku. Výchova týchto detí má špecifické znaky typické len pre rómsku populáciu. Rómske dieťa prijíma spôsob života, správanie, názory svojej rodiny, ktorá ho v rámci našej kultúrnej spoločenskej úrovne nedostatočne stimuluje po stránke intelektovej, citovej a charakterovej. To je podstatný dôvod, prečo v špeciálnych základných školách nachádzame okrem skutočne mentálne retardovaných rómskych žiakov aj Rómov, ktorých potenciálna mentálna úroveň vyžadovala nevyhnutné zaradenie do špeciálnej základnej školy. Niekedy stačí jazyková bariéra na to, aby sa dieťa dostalo do rúk špeciálnych pedagógov v špeciálnej škole, hoci inak v základnej škole by mohlo dosahovať priemerné výsledky (Horňák, 2005).

„Rómski žiaci sú často diagnostikovaní ako žiaci s mentálnym postihnutím, i keď teória a prax v školách dokazuje, že väčšinou nejde o organicky podmienenú mentálnu retardáciu, ale o znížené mentálne schopnosti rómskych žiakov, ktoré hodnotíme ako sociálne podmienenú mentálnu retardáciu a chápeme ju ako vývinovú anomáliu, ako obmedzený alebo oneskorený vývin, ktorý vhodnou špeciálno-pedagogickou intervenciou a skvalitnením sociálneho a rodinného prostredia môžeme výrazne akcelerovať“ (Vašek, 1996, s. 94).

Klein (2007) tvrdí, že: „Integrovaní rómski žiaci v bežných triedach ZŠ alebo v špeciálnych, resp. špecializovaných triedach majú oveľa lepšiu pedagogickú i sociálnu prognózu a v budúcnosti aj uplatnenie na trhu práce, ako tí žiaci, ktorí plnia povinnú školskú dochádzku v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých“.

Kľúčovým koncepčným dokumentom zaoberajúcim sa integrovaným vzdelávaním rómskych detí a mládeže sú **Základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunít** č. *278/2003 z 23.apríla 2003.*

Integrované vzdelávanie je v tomto materiáli vnímané ako:

- *súčasť existujúcej výchovno-vzdelávacej sústavy,*
- *vnútorne diferencovaný systém, rešpektujúci osobnostné, sociálne a kultúrne špecifiká jednotlivcov,*
- *vertikálne usporiadaný a komplementárny podporný systém umožňujúci zníženie a elimináciu sociálnej inklúzie časti rómskeho obyvateľstva v oblasti vzdelávania.*

V oblasti edukácie rómskych žiakov je dôležitou otázkou aj **diferenciácia**. Tejto problematike sa venujú predovšetkým Porubská (2000, 2001), Kurincová (2000, 2001) a Seidler (1997, 1998, 2001)

Otázka diferencovania je veľmi citlivou oblasťou, a preto sa pri jej uplatňovaní v praxi musíme vyhnúť neuváženému rozdeľovaniu žiakov do skupín, prípadne do tried. *„Aplikovanie diferencovaného vyučovania a diferencovaného prístupu k žiakom si nevyhnutne vyžaduje uznávanie a rešpektovanie individuálnych osobností žiakov a najmä to, aby sme na základe diferencovaného prístupu umožnili plnohodnotný rozvoj každého žiaka.“* (Porubská, Seidler, Kurincová, 2001, s. 21).

„V kontexte približovania sa Slovenska ku vyspelým krajinám Európskej únie je našou prioritnou ***úlohou integrácia rómskych žiakov do systému bežných základných škôl*** *a postupná likvidácia segregovaných, tzv. rómskych základných škôl, prispôsobenie obsahu vzdelávania špecifickým potrebám rómskych žiakov a zavádzať do výchovno-vzdielávacieho procesu nové postupy a alternatívne programy s využitím vonkajšej a vnútornej diferenciácie pri rešpektovaní mentálnej, emocionálnej a sociálnej úrovne žiakov“* (Klein, 2007, s. 39).

Terénna sociálna práca v meste Medzilaborce

Mesto v roku 2006 Medzilaborce sa zapojilo do projektu Fondu sociálneho rozvoja na podporu marginalizovaných skupín obyvateľstva viesť samostatný život prostredníctvom terénnej sociálnej práce v miestnych komunitách. Mesto Medzilaborce má 6 750 obyvateľov, z toho rómska komunita má 16 % zastúpenie.

Ciele projektu:

- vyhľadávanie občanov, ktorým treba ponúknuť – poskytnúť sociálnu pomoc,
- výkon poradenstva pri riešení rodinných problémov obyvateľov obce,
- poskytovanie výchovnej starostlivosti rodinám, v ktorých je vážne ohrozená alebo narušená výchova a vývoj dieťaťa,
- sprostredkovanie kultúrnych, záujmových a iných aktivít zameraných na podporu vhodného využívania voľného času detí,
- monitorovanie rizikových skupín obyvateľov obce,
- podieľanie sa na obnove rodinného prostredia, z ktorého boli vyňaté pre zlyhanie výchovnej funkcie rodiny,
- poskytovanie podpory osamelým tehotným ženám a matkám,
- organizovanie alebo sprostredkúvanie účasti na programoch a aktivitách zameraných na predchádzanie sociálno patologických javov,
- monitorovanie domáceho násilia a poskytovanie obetiam základné poradenstvo a sprostredkovanie odborných služieb,
- krízovej intervencii v ťažkých životných situáciách,
- monitoring, respektíve mapovanie terénu pre získanie relevantných informácií o spôsobe života vylúčenej komunity.

- organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch a tréningoch a aktivitách zameraných na podporu plnenia rodičovských práv a povinnosti,
- poskytovanie pomoci občanov pri zabezpečení prístrešia,
- prispievanie k prevencii násilia a dekriminalizácie skupín v komunite,
- organizovanie odľahčovacích služieb pre rodiny, ktoré sa starajú o zdravotne postihnuté osoby,
- ochrane maloletých pred škodlivými vplyvmi, ktoré ohrozujú alebo narušujú ich riadnu výchovu,
- nadväzovanie kontaktov s klientmi a sprostredkovanie kontaktov s oficiálnymi inštitúciami,
- zmierňovanie procesu vyčlenenia zo spoločnosti

Cieľové skupiny:
- sú osoby ohrozené sociálnym vylúčením, osoby evidované ako dlhodobo nezamestnaní, občania s vysokým rizikom biedy a nízkou vzdelanostnou úrovňou, starí a osamelí ľudia odkázaní na pomoc, rizikové skupiny deti a mládeže, občania s ťažkým zdravotným postihnutím.

Tento projekt je realizovaný vďaka finančnej podpore **Európskeho sociálneho fondu** v rámci operačného programu **Zamestnanosť a sociálna inklúzia.**

Návrhy a odporúčania

V okrese Medzilaborce väčšina rómskych rodičov, ktorí žijú v sociálne znevýhodnenom a málo podnetnom prostredí, za svoju prioritu pri výchove detí považujú len zabezpečenie základných životných potrieb, pričom nie sú ochotní vzdať sa svojich zlozvykov, akými sú požívanie alkoholických nápojov, nadmerné fajčenie a taktiež gamblerstvo.

Rodičom vyhovuje, ak deti strávia podstatnú časť dňa v škole a v školskom klube, kde je o nich komplexne postarané. Nezaťažujú si hlavu tým, že ešte aj doma je potrebné venovať sa svojim deťom. Žiaľ, máloktorý rodič si uvedomuje, že svojím správaním je príkladom pre svoje deti a väčšina rodičov podceňuje dôležitosť a význam osobného príkladu vo výchove. Rómsky rodič z málo podnetného prostredia má problém bez pomoci zvládnuť plnenie rôznych funkcií rodiny. Preto by bolo vhodné, aby každá rodina z tohto prostredia mohla mať vlastného patróna spomedzi terénnych sociálnych pracovníkov. Učili by tieto rodiny hospodáriť, udržiavať chod domácnosti, s európskymi spoločenskými normami.

Odporúčania v regióne Medzilaborce:

a) vo vzťahu ku predškolskej príprave je potrebné zabezpečiť:
- podmienky pre účinnú predškolskú prípravu,
- pre deti žijúce v prostredí, ktoré poskytuje minimálne kontakty s jazykom školy (hlavne rómske osady), vytvoriť možnosti celodennej predškolskej prípravy od 3 rokoch. Tým sa okrem jazykovej prípravy zabezpečí aj účinná forma sociálnej adaptácie na podmienky školy a širšieho sociokultúrneho prostredia,
- pozíciu asistenta učiteľa z radov rómskych občanov pre tieto deti a zainteresovať aj účasť rodičov na pedagogickom procese,
- legislatívnu úpravu povinnej predškolskej výchovy pre všetky 4-ročné deti (ideálne pre deti zo znevýhodneného prostredia od 3 rokov),

- účinnú spoluprácu školy, obecného úradu a ďalších zainteresovaných zložiek /napr. okresného úradu práce, sociálnych vecí a rodiny/ pri dochádzke deti do materskej školy, pretože aj vysoká absencia detí v MŠ môže výrazne narušiť kontinuitu výchovných zámerov,
- participáciu matiek pri výchovných činnostiach v predškolských zariadeniach,
- kvalitné diagnostikovanie rómskych detí.
- účinné formy ďalšieho vzdelávania pre učiteľky, ktoré pracujú v materských školách s vysokou koncentráciou rómskych detí.

b) vo vzťahu k základnej škole zabezpečiť

- návrat k celodennému výchovnému systému,
- vytvorenie pozície asistenta učiteľa pre školy, ktoré navštevuje vysoký počet rómskych žiakov zo sociálne menej podnetného prostredia ,
- pedagogický prístup orientovaný na rómske dieťa,
- pre žiakov ZŠ so vzdelávacími problémami obsahové dotvorenie alternatívnych učebných osnov,
- dobré materiálne vybavenie učebnicami, učebnými pomôckami, alternatívnymi pracovnými zošitmi,
- uvádzanie multikultúrnej a protipredsudkovej výchovy ako súčasti komplexného

pôsobenia na rozvoj osobnosti rómskeho dieťaťa,

- vyhľadávanie a rozvíjanie talentu rómskych detí a všestranné podporenie tohto talentu,
- získavanie talentovaných a nadaných žiakov na štúdium na stredných školách,
- pôsobenie medzi rómskou verejnosťou s ohľadom na sociálne, kultúrne a ekonomické presadzovanie sa,
- dôsledné vyžadovanie a sledovanie plnenia povinnej školskej dochádzky. V prípade problémov zaangažovať obecné a okresné úrady,
- posilňovanie spoločenskej prestíže rómskej národnosti.

c) vo vzťahu ku stredoškolskej príprave zabezpečiť:

- zriadenie na Strednej odbornej škole Andyho Warholu špeciálnu resp. špecializovanú triedu pre žiakov so zdravotným znevýhodnením a tým zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie pre žiakov zo špeciálnej základnej školy s materskou školou internátnej v meste,
- ďalšie vzdelávanie Rómov v odboroch, ktoré sú blízke ich kultúre, zvykom, tradíciám a životu ako predprofesionálna príprava a tým ľahšie uplatnenie na trhu práce.

d) vo voľnočasových aktivitách zabezpečiť:

- komplexnú starostlivosť o rómske deti v ich voľnom čase ako prevenciu voči asociálnym a negatívnym vplyvom prostredia /letné tábory, nedeľné školy, centrá voľného času/,
- všestrannú motiváciu rodičov a ich deti pre zaraďovanie do mimoškolskej činnosti,
- väčšiu informovanosť širokej verejnosti o osobitostiach rómskeho etnika/ v čom sú iní? ako spolupracovať?

e) obecné úrady, úrady práce a sociálnych vecí

- nájsť a uplatňovať účinné mechanizmy na preberanie zodpovednosti rodičov za výchovu a vzdelávanie detí/ hlavne dochádzku/,
- skvalitniť terénnu sociálnu prácu komunitných pracovníkov zameranú na efektívne riešenie krízových situácií Rómskych rodín zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- komplexne riešiť mnohoproblémovosti nepriaznivého stavu v rómskej komunite (bývanie, zamestnanie, zdravotnú asistenciu, morálne a etické hodnoty, sociálnu patológiu, nedostatočnú vybavenosť osád a infraštruktúr a celkovú občiansku participáciu na živote širšieho sociálneho prostredia).

- zriadiť rómske komunitné centrum, resp. centrum komunitného rozvoja.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] CANGÁR, J. 2003. *Ľudia z rodiny Rómov.* Nové Zámky: Crocus, 2003. s. 239. ISBN 80-88992-42-7.

[2] HORŇÁK, L. 2005. *Rómsky žiak v škole. Prešov:* PF PU, 2005. ISBN 80-8068-356-5.

[3] HORVÁTHOVÁ, E. 1980. *K otázke etnokultúrneho vývoja a etnickej klasifikácie Cigánov.* In: Slovenský národopis, 22, 1974, s. 3-15.

[4] KLEIN, V. 2007. *Edukácia rómskych žiakov prostredníctvom asistenta učiteľa a nultých ročníkov*. Ružomberok: PF Ružomberok, 2007. ISBN 978-80-8064-176-8.

[5] KONCEPCIA politiky vlády SR v integrácii rómskych komunít č. *278/2003 z 23.apríla 2003.*

[6] KOPTOVÁ a et. al. 2001*: Pravda o Rómoch?* Košice: Grafika, 2001,s. 88, IBSN 80-968701-5-7.

[7] NOVOTNÁ, E. – PRUŽINSKÁ, Ľ. 2006. *Piliere edukácie sociálne znevýhodnených žiakov.* Prešov: PF PU Prešov, 2006. ISBN 80-8068-486-3.

[8] PORTIK, M. – NOVOTNÁ, E. 2007. *Príprava učiteľa na edukáciu sociálne znevýhodnených žiakov.* Prešov: PF PU Prešov, 2007. ISBN 978-80-8068-722-9.

[9] PORUBSKÁ, G., KURINCOVÁ**,** V. 2003. *Spolupráca rodiny a školy pri skvalitňovaní vzdelávania rómskych detí. In: Empirické poznatky z edukácie rómskych detí. Vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí: Zborník príspevkov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou.* Spišská Nová Ves: FSV UKF – VVaPC, 2003.

[10] PORUBSKÁ, G., SEIDLER, P., KURINCOVÁ, V. 2001. *Diferenciácia, integrácia a kooperácia v edukačnom prostredí.* Nitra: PF UKF ,2001 ISBN 80-8050-320-6.

[11] PREDCHÁDZANIE RASOVO MOTIVOVANÝM KONFLIKTOM V SR pracovné stretnutie 30.3.2001 Brno. ZBORNÍK SIMŠ 1/2001.

[12] PROGRAMOVE VYHLÁSENIE VLÁDY SR, september 2002.

[13] PROGRAMOVE VYHLÁSENIE VLÁDY SR, august 2006.

[14] SPRÁVA O VÝSLEDKOCH PRIESKUMU *o postavení dieťaťa a žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia v školskom systéme v SR,* vydalo MPC Prešov v roku 2006 ISBN 80-8045-422-6.

[15] VANČOVÁ, A. 2005. *Základy pedagogiky mentálne postihnutých.* Bratislava: Sapienta 2005. ISBN 80-968797-6-6.

PhDr. Igor Magera, PhD.
Ňagov 60
068 01 Medzilaborce

Multikultúrna výchova a jej význam v integrácii etnickej menšiny do majoritnej spoločnosti na Slovensku

Multicultural education and its importance in integrating ethnic minorities into mainstream society in Slovakia

Alena Karasová

Abstrakt:

Príspevok je obsahovo zameraný na multikultúrnu výchovu a na jej význam pre dnešnú multikultúrno-sociálnu európsku spoločnosť. Každá kultúra je niečím iným špecifická a výnimočná, preto vznik kultúrnych rozdielov je prirodzený. Kultúrne rozdiely môžu viesť k vzájomnému obohacovaniu sa o nové skúsenosti, ale naopak, môžu viesť aj k vzájomnej neznášanlivosti. Tu sa otvárajú dvere multikultúrnej výchove a inkluzívnej sociálnej práce, ktoré učia kultúrne rozdiely nielen tolerovať, ale aj akceptovať. Autorka príspevku poukazuje na dôležitosť implementovania multikulturalistického prístupu k etnickej menšine, čo tvorí prvý predpoklad jej integrácie s hlavným spoločenským prúdom. Smeruje tak k vyzdvihnutiu inakosti druhých kultúr, poukazuje na ich bohatstvo a spolužitie s majoritnou spoločnosťou v dejinách, ale i v dnešnej dobe.

Abstract:

The contribution is focused on the multicultural education and its importance for today's multicultural European society-social. Each culture is something else specific and unique, therefore the emergence of cultural differences is natural. Cultural differences can lead to mutual enrichment is a new experience, but conversely, may also lead to mutual hatred. Here, open the door to multicultural education and inclusive social work to teach cultural differences not only tolerated but also accepted. The author points out the importance of implementing the multiculturalist approach to ethnic minority, which constitutes the first condition of its integration with the main stream of society. It aims to highlighting the otherness of others cultures, shows their wealth and coexistence with the majority society in history, but even today.

Kľúčové slová:

multikultúrna výchova, kultúrne rozdiely. etnická menšina, majoritná spoločnosť, integrácia, inkluzívna sociálna práca

Keywords:

Multicultural education. Cultural differences. Ethnic minority. Majority society. Integration. Inclusive social work.

1 Úvod

Dnešná doba prináša iný život ako sa žil v minulých storočiach. Slovensko sa otvorilo svetu a stalo sa súčasťou procesu globalizácie. Vstupom do Európskej únie sa nám otvorili nové možnosti ako pracovné ponuky, trhy, obchody a iné. Prichádzajú k nám migranti z celého sveta. Aj napriek tomu, že Slovensko sa stalo súčasťou multikultúrneho sveta, stále v nás prežívajú stereotypné postoje a pohľady na svet. Prejavy predsudkov a xenofóbie väčšinovej spoločnosti voči menšinovým skupinám žiaľ nie sú iba minulosťou, ale ešte stále patria medzi aktuálne problémy dnešnej doby. Multikultúrna výchova pomáha zvládať výzvy súčasného globalizujúceho sveta. Tu sa ukazuje, prečo je multikultúrna výchova dôležitá a ako je možné vyrovnať sa s kultúrnou rôznorodosťou. Pre Slovensko ako aj iné krajiny je v účasti na integračnom procese priam nevyhnutné pochopiť ideológiu multikulturalizmu.

2 Pojem multikultúrna výchova

Za účelom získania lepšieho nadhľadu a tiež rozvinutia danej problematiky, pokladáme za dôležité v prvom rade v stručnosti vymedziť pojmy súvisiace s multikultúrnou výchovou.

Pojem kultúra sa vo veľkom sociologickom slovníku (In: Průcha, 2001 s.31) definuje ako: *„súhrn prostriedkov a mechanizmov špecifickej ľudskej adaptácie k vnútornému prostrediu. Predstavuje program činností jednotlivcov a skupín, ktorý je fixovaný sociokultúrnymi stereotypmi a dávaný prostredníctvom kultúrneho dedičstva. Kultúra vystupuje v podobe výtvorov ľudskej práce, sociokultúrnych regulatívov, ideí, inštitúcií organizujúcich ľudské správanie"*. Znamená to, že kultúra pôsobí ako komplexný celok, ktorý v sebe zahŕňa náboženské, etické hodnoty, právne predpisy, poznanie, zvyky, tradície, ktoré si osvojujeme ako príslušníci danej kultúry. S kultúrou sa spája sociálna skúsenosť ľudí, chápanie sveta a reflexia seba samého, alebo sveta v okolí človeka a zároveň je sociálnym odovzdávaním poznania, ktoré v sebe obsahuje poznatky, hodnotové orientácie, normy či vzorce správania.

S termínom multikultúrna výchova sa spája viacero alternatívnych pojmov a v tejto súvislosti je ťažšie zamerať sa na presnú definíciu tohto pojmu. Průcha (2001) poukazuje na pojmy ako interkultúrna výchova, multikultúrne vzdelávanie, výchova k svetovému občianstvu a globálna výchova.

Interkultúrna výchova je synonymom multikultúrnej výchovy a tento termín sa najčastejšie používa v Nemecku, Poľsku a v medzinárodnej komunikácii.

Multikultúrne vzdelávanie je významným nástrojom pojmu multikulturalizmu. Je to snaha prostredníctvom vzdelávacích programov vytvárať spôsobilosť ľudí chápať a rešpektovať iné kultúry.

Výchova k svetovému občianstvu - jej cieľom je upriamiť pozornosť na právne a sociálne aspekty.

Globálna výchova je významovým posunom, v ktorom sú zdôraznené ekologické aspekty.

Termín **multikultúrna výchova** sa najviac využíva v USA, vo Veľkej Británii, v Kanade, v Austrálii, ale aj v medzinárodných publikáciách. Vychádza z multikulturalizmu.

Multikulturalizmus kladie dôraz na harmonickú koexistenciu odlišných kultúr v pluralitnej spoločnosti a na dodržiavanie ľudských práv a slobôd.

Multikultúrnosť je množstvo kultúr, čiže rôznych hodnotových orientácií, rôzne normy, znaky a vzorce správania rôzneho charakteru. Perroti (In: Mistrík, 1999) tvrdí, že nevidí problém v existencii iných kultúr či menšín. Skutočný problém však vidí v jednote spoločnosti, v uznaní rozdielov vnútri vlastnej kultúry, a tým aj uznanie právoplatnosti odlišnosti iných kultúr. Podľa Jiráskovej (2006) kľúčovou témou, okolo ktorej sa buduje multikultúrna výchova je kultúrna výmena. **Kultúrna výmena** je vzájomné medzi kultúrne odovzdávanie si významov, znakov, hodnôt či kultúrnych artefaktov. Základom pre spravodlivé uskutočňovanie multikultúrnosti je uznanie rozdielov, odlišností jedincov, skupín či celých kultúr.

Multikultúrna výchova pracuje s kultúrnymi predmetmi a zaoberá sa znakmi, ktoré využívajú kultúry. Predstavuje výchovné pôsobenie, ktoré je zamerané na rozvoj chápania iných kultúr, tolerancie, estetického vkusu voči iným kultúram a v neposlednom rade na rozvoj medziľudskej tolerancie. Chápe rôzne kultúry ako prirodzené a rovnocenné, berie do úvahy ich historické a sociálne súvislosti a ich špecifické spôsoby seba vyjadrenia. Multikultúrna výchova je dnes dôležitým prostriedkom odstraňovania xenofóbie, rasizmu, predchádzania etnickým nepokojom a stáva sa významným nástrojom na vytvorenie pluralitnej spoločnosti, ktorá umožňuje žiť v mieri viacerým sociokultúrnym skupinám (Metodická príručka pre multikultúrnu výchovu, 2006).
Matulayová a Rosinský (2003) poukazujú na podoby multikultúrnej výchovy nasledovne:

- **Rozvoj tolerancie**: uznávanie existencie inej kultúry, človek sa nevzdáva nepriateľských aktivít voči nej, predstavuje pasívny postoj.
- **Rozvoj akceptácie:** pripúšťanie oprávnenosti inej kultúry na existenciu, snaha pristupovať empaticky. V tomto prípade ide o aktívnu snahu o pochopenie.
- **Rozvoj starostlivosti:** uznanie nevyhnutnosti inej kultúry, jedinec sa cíti bez nej ochudobnený. Je to aktívne zaangažovanie, s ktorým však treba pracovať veľmi opatrne, pretože druhá kultúra môže snahy odmietať.
- **Rozvoj spolupráce:** keďže žijeme vedľa seba, sme nútení spolupracovať. Ide o aktívnu snahu nachádzať spoločnú hybnú silu pre riešenie problémov, aj keď každý vidí problém inými očami.

Z vymedzenia pojmu multikultúrnej výchovy vyplývajú aj jej ciele, ktoré by spoločnosť mala plniť. Mistrík (1999) za najbežnejší cieľ multikultúrnej výchovy považuje rozvoj schopnosti tolerovať iné kultúry, alebo schopnosť rešpektovať existenciu iných kultúr. Tolerancia neznamená rezignáciu alebo vzdanie sa vlastného názoru, ale naopak podporuje hlásanie pravdy a pripúšťa existenciu odlišných názorov. Na základe tolerancie sa snaží multikultúrna výchova rozvíjať hlbšie pochopenie druhej kultúry tak, aby výsledkom bola túžba po poznaní aj akceptovanie odlišnosti. V tomto prípade si multikultúrna výchova kladie skromnejší cieľ a to rozvinúť aspoň snahu o pohľad na svet z hľadiska druhej kultúry. Hlavným cieľom multikultúrnej výchovy je reforma školstva, ktorá sa usiluje o to, aby študenti získali vedomosti, nadobudli postoje a zručnosti nevyhnutné pre život v etnicky a rasovo zmiešanom svete. Takto sa usiluje o zaistenie rovnosti pre členov z rôznych rasových, etnických, kultúrno a sociálno – ekonomických skupín. Multikultúrna výchova a jej myšlienky sú zhodné s myšlienkami, ktoré sú zakotvené v Ústave základných ľudských práv. Usiluje sa o rozšírenie práv a slobôd – myšlienok slobody, rovnosti, spravodlivosti a demokracie – na všetky kultúrne a jazykové skupiny. Odstraňuje hlboké a trvalé rozdiely medzi rozličnými skupinami a usiluje sa o vytvorenie spoločnosti, ktorá v sebe zahŕňa a prijíma ľudí rôznych rás a národností. Multikultúrni vychovávatelia vidia kultúrnu rôznorodosť ako silu národa, a nie ako problém, ktorý by mal byť vyriešený asimiláciou (Education Ecyclopedia, 2002).

3 Multikultúrna výchova na Slovensku

Multikultúrna výchova, vzdelávanie či interkultúrny prístup nepredstavuje v dnešnej dobe iba moderný trend, ale stáva sa priam spoločenskou nevyhnutnosťou. Z tohto pohľadu sa chápe prepojenie dôstojnosti človeka, jeho práva s rešpektovaním kultúrnej rôznorodosti a etnickej identity v záujme občianskeho spolužitia a spolupatričnosti.

Po zmene politického systému na Slovensku sa zmenilo aj správanie, myslenie a postoje ľudí vo vzťahu k práci, spolupráci a tiež k zodpovednosti. Tieto premeny prinášajú množstvo rozdielnych ideí, noriem a hodnôt. Demokratická spoločnosť je založená na spolupráci uvedených hodnotových systémov a vo vzájomnom rešpektovaní jednotlivcov. Slovensko sa snaží byť súčasťou týchto systémov, ktoré sú založené na mnohostrannej, otvorenej komunikácii a spolupráci. Slovenská republika sa v dnešnej dobe čoraz viac turisticky, mediálne aj kultúrno – politicky otvára. Preto sa častejšie stretávame s veľkým množstvom odlišných kultúrnych zvyklostí, životných štýlov a hodnotových hierarchií. Prichádzajú k nám veľké skupiny migrantov najmä Vietnamci, Číňania a Ukrajinci. Každá z týchto populácií má svoje špecifické kultúrne zázemie a iný životný štýl. Multikultúrna výchova tak plní dôležitú úlohu prípravy migrantov na integráciu a domácej populácie na prijatie migrantov.

Slovensko ako štát si vytvára pravidlá, ktoré musí každý občan dodržiavať. Pravidlá sú podmienené ústavou, konkrétnymi zákonmi a tiež zmyslom politického systému. Spoločenské

pomery v krajine sú odzrkadlením toho, ako sa štát správa k svojim občanom. Slovenská republika je právnym štátom a riadi sa ústavou. V právnom štáte by sa mala dodržiavať ústavnosť občianskeho práva, kde by mal byť občan základom pre stavanie politického systému. Slovensko garantuje základné práva všetkým občanom, príslušníkom väčšinovej spoločnosti, ale aj občanom hlásiacim sa k národnostným menšinám. Významnú úlohu tu zohráva aj medzinárodný právny rámec, do ktorého je začlenená aj Slovenská republika. Ide tu o medzinárodné zmluvy a dokumenty v rámci Organizácie spojených národov a Rady Európy. V súvislosti so vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie sa vytvoril Akčný plán v oblasti azylu a utečeneckého práva. Pomocou tohto plánu by sa malo zabezpečiť predchádzaniu všetkým formám diskriminácie, rasizmu, antisemitizmu a iným prejavom intolerancie (Klein, 2008).

Uznávanie práv všetkých ľudí bez ohľadu na príslušnosť, rasu, náboženstvo nesmú v multikultúrnej spoločnosti chýbať. V našej republike tieto a iné práva menšín upravuje už spomínaná Ústava SR č. 460/1992 Z.z.. Ústava SR zakotvuje princíp nediskriminácie na základe príslušnosti k rase, náboženskej a etnickej príslušnosti. Článok 34 ods. 1 ústavy SR uvádza: *„Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie.“* Druhá hlava Ústavy sa podrobnejšie venuje základným ľudským právam a slobodám, ktoré sú nepremlčateľné a nezrušiteľné bez ohľadu na farbu pleti, jazyka alebo viery. Ďalej rozoberá práva národnostných menšín, etnických skupín a rôzne hospodárske, sociálne a kultúrne práva.

4 Multikultúrna výchova a integrácia rómskej menšiny

Informácie o rómskej menšine žijúcej na Slovensku k nám začali vo väčšej miere prenikať po roku 1989. Spoločnosť sa začala viac zaujímať o rómsku problematiku a jej riešenie, ale žiaľ stále to bolo ponímané ako politický problém. Aj v dnešnej dobe predstavuje jeden z najzávažnejších socio-spoločenských problémov. Stáva sa, že príslušníci majoritnej spoločnosti veľakrát nie sú ochotní, alebo schopní uplatňovať hodnoty tolerancie a interkulturalizmu. Dlhodobá marginalizácia rómskych komunít sa odrazila aj na štrukturálnej úrovni. Znamená to, že Rómovia sú teritoriálne segregovaní a v sociálnom dištanci medzi majoritou a minoritou. Segregáciu cítiac aj vo forme diskriminačných praktík smerom k oblasti bývania, trhu práce, poskytovaniu zdravotnej starostlivosti a samozrejme v neposlednom rade ku vzdelávaniu. Majoritná spoločnosť si veľakrát tieto diskriminačné formy nepripúšťa a často ich ako diskriminačné ani nevníma.

Mnoho odborníkov sa zhoduje v názore, že v procese integrácie rómskej menšiny do majoritnej spoločnosti zohráva dôležitú úlohu vzdelanie čo determinuje kvalitu multikultúrnej výchovy v školách i v celej spoločnosti. Klien (2008) podporuje názor pomoci Rómom v rozvíjaní ich kultúry a povzbudzovaní ich vo vzdelávaní. Loran (2008, s. 48) sa tiež pripája k názoru tvrdením, že: *„...je veľmi dôležité dávať vzdelávaniu marginalizovaných Rómov ten spoločenský význam...“*. Základ riešenia otázky spolužitia rómskeho etnika s majoritnou spoločnosťou aj Portik (In: Klien, 2008) vidí v jazykovej vybavenosti a vo vzdelaní. Vzdelanie pomáha na jednej strane formovať názory, postoje či hodnotovú orientáciu, ktorými sa môže pomôcť rómskemu etniku integrovať sa do hlavného spoločenského prúdu a na druhej strane dopomôže k formovaniu ich vzťahu a zodpovednosti k vlastnej kultúre.

Ďalším krokom k integrácii rómskeho etnika je umožnenie ich prístupu do dominantnej kultúry, následné vyzdvihnutie ich pozitívnych čŕt a uznanie kultúry väčšinovou spoločnosťou, môže viesť k zmierneniu pocitu menejcennosti rómskeho etnika. Multikultúrna výchova by sa mala orientovať hlavne na deti a mládež v mravnom a občianskom smere s cieľom odolávať prekážkam v medziľudských vzťahoch i v celej spoločnosti. Výchova a vzdelávanie má rešpektovať dôstojnosť jednotlivca a rozvíjať ju. Človek, ktorý si je vedomý vlastnej dôstojnosti môže rešpektovať aj dôstojnosť iných.

Rómovia a ich civilizačný handicap predstavuje problém v našej spoločnosti a jednou z ciest riešenia tohto problému je aj implementácia multikultúrnej výchovy nielen v škole ale i v spoločnosti. Zo strany Európskej Únie je tiež záujem o integráciu, inklúziu, uplatňovania ľudských práv i slobôd a zlepšovania interkultúrnych vzťahov medzi občanmi rozdielnych etnických a národnostných skupín (Klien, 2008). Problém spolužitia majoritnej spoločnosti s rómskou menšinou veľmi úzko súvisí s podstatou multikultúrnej výchovy. Jej podstata spočíva v rozvoji schopnosti tolerovať iné kultúry, alebo v rozvoji schopnosti rešpektovať existenciu iných kultúr. Mistrík (1999) tvrdí, že spoznanie odlišnosti a ich tolerovanie je len počiatočnou cestou multikultúrnej výchovy. Spoznanie odlišností a tolerovanie iných kultúr tvorí základ pre umožnenie hlbšieho pochopenia druhej kultúry, čo už smeruje k akceptovaniu odlišnosti. Mistrík ďalej pokračuje, že akceptácia je oveľa aktívnejší prístup ako tolerancia. V jedincovi sa rodí schopnosť preciťovať svet, tak ako ho cíti druhý človek a zároveň sa rodí schopnosť chápať dobré aj zlé stránky toho druhého.

Ako sme už spomínali, otázka rómskeho etnika predstavuje problém majoritnej spoločnosti. Klien (2008) je v zhode s myšlienkou, že k riešeniu tohto problému je nevyhnutnosť zaujať aktívny postoj majoritnej spoločnosti, ktorý je založený na trendoch multikultúrnej spoločnosti. K tomu postoju patrí vytvorenie vzťahovej integrity národov, národností a etník na ideách humanizmu, s akceptovaním ich geokultúrnych osobností bez predsudkov. Vyžaduje si to rozvoj osobnosti jedinca s multikultúrnym myslením a formovanie multikultúrnosti ako spôsobilosť človeka.

Integrovanie etnickej menšiny do majoritnej spoločnosti neznamená sa prispôsobiť Rómom, ale naopak je nutné premýšľať o vzájomnom procese koexistencie a kooperácie, ktoré je založené na dôkladnom poznaní odlišnosti kultúr. Ak má byť spoločnosť na Slovensku považovaná za spoločnosť s multikultúrnym prístupom, musí k tomu prispieť rovnako majoritná spoločnosť ako aj rómska národnostná menšina. Inklúzia rómskeho etnika do väčšinovej spoločnosti za účasti Rómov je nevyhnutným predpokladom multikulturalizmu. K tomu kroku vedie v prvom rade tolerancia a uvedomenie si potreby rovnocenného začlenenia menšiny do spoločnosti. Môže sa to uskutočniť napríklad ich kultúrnym uznaním verejnosťou, zapojením Rómov do vzdelávacieho systému aj prostredníctvom asistenta učiteľa s akceptovaním ich odlišnosti, k zmene osnov, textov tak, aby rómska národnostná menšina bola ako rovnocenná skupina vo vzťahu k dominantnej kultúre a iné (Klien, 2008).

Záver

V dnešnej spoločnosti je prítomnosť tolerancie, porozumenia a akceptácie iných ako aj vzájomná komunikácia s národnostnými menšinami veľmi nevyhnutná. Preto sa určite zhodneme v názore, že bojovať proti predsudkom, predchádzať všetkým formám diskriminácie a zároveň viesť k takému postoju aj budúcu generáciu, aby sme sa pričinili o budovanie tolerantnejšej spoločnosti je dôležité. Keďže i naša krajina má obyvateľov aj členov minoritných skupín musí

sa zaoberať otázkou ich integrácie, pričom nesmie zabúdať na ochranu ich kultúrnej, etnickej a náboženskej identity.

Každý človek je jedinečný a jeho život má veľkú hodnotu. Má právo na pokojný život bez diskriminácie, nenávisti a zaslúži si úctu bez ohľadu na národnosť, pohlavie, farbu pleti či jeho postavenie v spoločnosti. Veď môžeme za to kde a komu sme sa narodili? Nikto si nevybral svojich rodičov, postavenie alebo kultúru v akej bude vyrastať. Nemôžeme predsa za to akej národnosti sme sa narodili, či sme bieli alebo farební, či chudobní alebo bohatí. Multikultúrna výchova nám pomáha prekonávať kultúrne rozdiely, učí nás byť tolerantnejšími, empatickejšími, jednoducho povedané učí nás byť lepšími ľuďmi. Preto sme presvedčení, že multikultúrna výchova zohráva veľký význam a úlohu v integrácii minoritných skupín do majoritnej spoločnosti a jej miesto v dnešnej spoločnosti je opodstatnené.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] *Education Encyclopedia*. 2002. [Citované 2011-04-07]. Dostupné z: http://www.answers.com/topic/multiculturalism.

[2] JIRÁSKOVÁ, Věra. *Multikulturní výchova: předsudky a stereotypy*. 1. vyd. Praha: Epocha, 2006. 130 s. ISBN 808-87-0273-10.

[3] KLEIN, Vladimír. *Multikultúrna výchova a Rómovia.* 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2008.170 s. IBSN 978- 80-8094-333-2.

[4] LORAN, Tibor. Ľudsky kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce. In *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2007* (Ed.:G. Lelkes, K. Tóth). Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008. 245 s. IBSN 978-80-89249-24-4.

[5] MATULAYOVÁ, Tatiana. – ROSINSKÝ, Rastislav. *Naprindžarde Roma.* Žilina: EUROFORMERS, 2003. 66 s. IBSN 80-89-266-15-0.

[6] *Metodická príručka pre multikultúrnu výchovu.* 2006. [Citované 2011-04-05] Dostupné z: http://www.nadaciamilanasimecku.sk/...user.../priru_ka_uvod_A4.pdf.

[7] MISTRÍK, Erich. et.al. *Kultúra a multikultúrna výchova*. Bratislava: IRIS, 1999. 347s. ISBN 80-88778-81-6.

[8] PRŮCHA, Ján. *Multikultúrna výchova. Teorie-Prax-výzkum.* Praha: ISV, 2001. 211 s. IBSN 80-88991-13-7.

[9] Zákon NR SR č. 460/1992 Zb. *Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších doplnkov.* Bratislava: MS SR: Zbierka zákonov, 1992. 44.s. ISNN 1335-2857.

Mgr. Alena Karasová
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Pod brehmi č. 4/a
841 03 Bratislava
mobil: 0908053789
e-mail: akarasova@gmail.com

Vzdelávanie rómskych žiakov v kontexte sociálnej práce

Education of Roma students in the context of social work

Jozef Facuna

Abstrakt:

Zabezpečenie stravy, školských pomôcok, ošatenia, ale aj športových, tanečných, speváckych súťaží, finančné podporovanie žiakov základných a stredných škôl zo sociálne znevýhodneného prostredia považujeme za nástroj, ktorý môže pomôcť zlepšiť vzdelávanie rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a následne ich uplatnenie sa v živote, spoločnosti. V tejto súvislosti je potrebné aktívne odstraňovať vzdelávacie a sociálno – ekonomické bariéry a podporovať vzájomnú spoluprácu učiteľa s rodinou a sociálnym pracovníkom. Táto inter – sektorová spolupráca by mala byť cielená na poskytovanie sociálnej pomoci rodinám so školopovinnými deťmi, ktoré sa nachádzajú v ťažkých sociálnych situáciách. Ich riešenie je nad sily týchto rodín, a to nielen v mimoškolských aktivitách ale najmä priamo v školách. Medzi tiež závažné dôvody, prečo rómsky žiak je neúspešný v škole môže byť fakt, že pochádza napríklad z neúplnej alebo rozvedenej rodiny, z rodiny, ktorá sa vyznačuje sociálno – patologickými javmi ako sú napr. alkohol, drogy, násilie či šikanovanie, o ktorých učiteľ nemusí mať žiadne informácie a nevie mu preto adekvátne pomôcť. Žiak je tak demotivovaný, frustrovaný a dokáže kvôli sociálnym problémom v rodine veľmi rýchlo zlyhávať v škole. Z týchto dôvodov vykonávanie cielenej sociálnej práce, terénnej sociálnej práce resp. systematickú prácu s rodičmi a ich deťmi považujeme za najzávažnejšie v kontexte vzdelávania rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia.

Kľúčové slova:

rsociálna práca, sociálna pomoc, terénny sociálny pracovník, rodina, Rómsky žiak zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, učiteľ

Abstract:

Providing food, school set out, clothing, as well as sports, dance, singing competitions, financing Roma students of primary and secondary schools from socially disadvantaged backgrounds consider tools that can help to improve education for Roma students from socially disadvantaged backgrounds and then apply them in life, company. In this context, it is necessary to actively to remove the educational and socio - economic barriers and to promote cooperation between the teacher and his family and social worker. This inter - sector cooperation should be targeted to provide social assistance to families with schoolchildren, who are in difficult social situations. Their solution is beyond the power of these families, not only in extracurricular activities but especially those schools. Also among the major reasons why the Roma student is unsuccessful in school may be the fact that it comes from such an incomplete or divorced family, from a family which is characterized by socio - pathological phenomena such as alcohol, drugs, violence or chicane, of which the teacher does not have any information and can not adequately assist him. The student is so discouraging, frustrated and can because of social problems in the family very quickly fail in school. For these reasons, the implementation of targeted social work, social work field or systematic work with parents and their children consider to be most relevant in the context of education of Roma students from socially disadvantaged backgrounds.

Key words:

Social work. Social assistance. Field social worker. Family. Roma students from socially disadvantaged backgrounds. Teacher.

Úvod

Aj v 21. storočí sa stretávame s fenoménom dlhoročného riešenia rómskej problematiky v oblasti vzdelávania, bývania, zamestnania, zdravia, životného štýlu. Snažíme sa nájsť odpovede na otázky diskriminácie, kriminality, segregácie, izolácie rómskeho obyvateľstva z odľahlých lokalít od spoločenského života, stavania múrov medzi Rómami a majoritou. Neustále diskutujeme o problémoch nesprávneho zaraďovania žiakov rómskeho pôvodu do špeciálnych

škôl, jazykových a sociálno – ekonomických bariér žiakov, ktoré im bránia dostať sa ku kvalitnému vzdelaniu, to sú problémy, ktoré sú predmetom vedných disciplín, medzi ktoré patrí aj sociálna práca. „Cieľom výchovy a vzdelávania je umožniť dieťaťu alebo žiakovi...posilňovať úctu k rodičom a ostatným osobám, ku kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu, ktorého je občanom, k štátnemu jazyku, k materinskému jazyku a k svojej vlastnej kultúre, získať a posilňovať úctu k ľudským právam a základným slobodám a zásadám ustanoveným v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, pripraviť sa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie...“ (Hajduk, 2009, s. 80).

Sociálna práca spoločnosťou akceptovaná forma pomoci jednotlivcovi, skupine či spoločnosti, je už od začiatku prítomná v ľudskej histórii. Patrí medzi dôležité prvky systému fungovania spoločnosti. Príčinou vzniku sociálnej práce ako formy pomoci nebol len fenomén nezamestnanosti, drog, násilia, kriminality a podobne, ale predovšetkým fenomén existencie človeka, jeho subjektívnych problémov a morálnych výziev niečo pre to robiť resp. pomáhať riešiť jeho problémy. Z tohto dôvodu sociálnu prácu v oblasti riešenia rómskej problematiky považujeme za veľmi významnú a žiaducu, pretože jej praktická aplikácia môže skutočne napomôcť zlepšiť sociálnu situáciu Rómov. Myslíme si, že vykonávanie terénnej sociálnej práce priamo v rómskych rodinách, komunitách, ktoré sa nachádzajú v nepriaznivej sociálnej situácii napomáha zvyšovať kvalitu života, ktorú podľa Strieženca môžeme vyjadriť v dvoch zložkách a to: 1) objektívnymi podmienkami ako sú napríklad ekonomické podmienky, sociálna bezpečnosť, životné a spoločenské podmienky, bývanie človeka, súhrn životných prejavov a činností, spôsob redukcie života, objem a štruktúra spotreby, rozsah vlastníctva, istota reálnych príjmov obyvateľstva, spôsob zabezpečovania zdravia a celoživotného vzdelávania, možnosť trávenia voľného času a podobne, 2) subjektívnym stavom – ako je napríklad vlastné hodnotenie života, postoj k vlastnému životu a jeho prejavy v spokojnosti, možnosti činnosti, resp. činorodosti, pocitu šťastia, osamelosti, schopnosti nádeje, pocitu spolupatričnosti a podobne. (Strieženec, 2006, s. 31-32)

Žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia

Podľa Koncepcie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania schválenej uznesením vlády SR č. 206 zo dňa 2. apríla 2008 v Slovenskej republike nie je možné monitorovať postavenie rómskych detí v školách pre obmedzenia na zber štatistických dát podľa etnicity. Etnické štatistiky sú založené na sebaidentifikácii skupiny občanov – Rómov. Kategória detí zo sociálne znevýhodneného prostredia je využitá ako náhrada chýbajúcich etnických dát, i keď nemožno zaručiť, že reprezentuje všetky rómske deti a zároveň zahŕňa aj deti inej národnosti. „Štatistické údaje o rómskych deťoch vo vzdelávacom systéme zatiaľ nie sú k dispozícií. Ako sa však uvádzalo už v správe *Rovný prístup rómskych detí ku vzdelávaniu* z roku 2007, dostupné nie sú ani podrobné údaje o kategórií detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorá sa spravidla v praxi používa ako náhrada termínu rómskych detí”. (Hapalová – Daniel, 2008, s. 7).

Avšak napríklad podľa uskutočneného prieskumu MPC ROCEPO v roku 2007, ktorého cieľom bolo zistiť postavenie žiakov základných škôl zo sociálne znevýhodneného prostredia vo výchovno – vzdelávacom systéme Slovenskej republiky použili pojem žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktorého merateľnými ukazovateľmi, na základe ktorých identifikovali žiakov pochádzajúcich z tohto prostredia boli nasledujúce: 1) aspoň jeden rodič

poberá dávky v hmotnej núdzi, 2) aspoň jeden rodič je nezamestnaný, 3) najvyššie ukončené vzdelanie aspoň jedného z rodičov je základné, 4) neštandardné bytové a hygienické podmienky (napr. žiak nemá vyhradené miesto na učenie, nemá vlastnú posteľ, v byte nie je zavedená elektrická prípojka), 5) vyučovací jazyk školy je iný než jazyk, ktorým hovorí dieťa doma. Za žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia považovali toho, ktorého rodinné a výchovné prostredie spĺňalo aspoň tri z uvedených kritérií. (MPC ROCEPO, 2008, s. 4-5)

Ukazovatele sociálne znevýhodneného prostredia teda považujeme nielen nízky príjem rodiny, žiadne majetkové pomery, slabé ekonomické zázemie ale aj nízke vzdelanie, sociálne vylúčenie, nedostatočný prístup k sociálnym službám, neschopnosť zúčastňovať sa na sociálnom, ekonomickom, politickom a kultúrnom živote v dôsledku už spomenutých ukazovateľov, ako je nízky príjem, ale aj zlý zdravotný stav, nízke vzdelanie, žiadny kontakt s majoritnou populáciou ale i priama a nepriama diskriminácia často krát sa prejavujúca.

Vzdelávanie rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia

Za významný faktor zvýšenia rizika chudoby považujeme nedostatočnú úroveň vzdelania. Myslíme si, že vzdelanie je jedným z hlavných kľúčových faktorov, ktorý sa v plnej miere zúčastňuje na utváraní podmienok života jednotlivca alebo rodiny. Patrí medzi základný ľudský kapitál, ktorými disponujú jednotlivci, domácnosti alebo lokality. Domnievame sa, že so získaným vzdelaním úzko súvisí úspešnosť uplatnenia sa na trhu práce. Všeobecne sa uznáva nielen na Slovensku ale aj v zahraničí, že existuje kauzálny vzťah medzi rizikom chudoby a úrovňou vzdelania. Platí tu pravidlo, že čím vyšší stupeň vzdelania, tým nižšie riziko chudoby.
Chudoba a sociálne vylúčenie majú komplexné a viacrozmerné formy, a vyžadujú zjednotený prístup s využitím širokej škály politík v oblastiach, ako je sociálne zabezpečenie, sociálna pomoc, vzdelávanie, zdravotná starostlivosť a podobne. Napríklad Derevjaníková „rómsku komunitu zaraďuje do kategórie chudobou a sociálnym vylúčením, ohrozenou sociálnou skupinou v dôsledku jej dlhodobo pretrvávajúcej sociálnej situácie“. (Derevjaníková, 2009, s. 268) Preto rozvoj ľudského kapitálu považujeme za jeden z viacerých možných riešení ako predísť chudobe, pretože nízke vzdelanie sa zvyčajne viaže s nižším statusom, a naopak. Samozrejme, nie vždy je to pravidlom. Tiež pokladáme za dôležité vzdelanie a kultivovanosť rodičov na jednej strane, na strane druhej finančné zabezpečenie rodiny, ktoré priaznivo rozširuje možnosti rozvíjať u detí talent, schopnosti a vedomosti.

Napríklad podľa Spilkovej vzdelanostná úroveň populácie je považovaná za kľúčový faktor ekonomického rastu výrazne súvzťažný so stabilitou demokratického politického systému, s úrovňou sociálnej kohézie, kultúrnou úrovňou ľudí, s celkovou kvalitou života, s odolnosťou voči negatívnym spoločenským javom, so zdravím populácie a iné. Za dôležité činitele zvyšovania kvality školského vzdelávania a vzdelanosti v spoločnosti sú podľa autorky považovaní učitelia. (Spilková, 2007, s. 338) Preto si myslíme, že sociálny pracovník má svoje miesto i vo vzdelávaní rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, hlavne pri kooperácii s učiteľom a rodinou, pretože spôsobilosti učiteľa vo vzdelávaní nie sú primárne zamerané na riešenie sociálnych, rodinných a ekonomických problémov. Činnosť učiteľa sa skôr zameriava na plánovanie a prípravu vyučovacej hodiny s cieľom vytýčiť cieľové zručnosti, ktoré má žiak dosiahnuť na konci hodiny. Ďalej predmetom činnosti učiteľa je vytvoriť klímu v triede tak, aby boli všetci žiaci zapojení do vzdelávacej činnosti, udržať pozornosť a zaujať žiakov nejakým spôsobom a predísť tomu, aby sa žiaci nesprávali voči sebe nepriateľsky a neslušne a ďalšie podobne činnosti takéhoto charakteru. Samozrejme musíme však podotknúť aj to, že často krát učitelia, ktorí pracujú s rómskymi žiakmi zo sociálnych znevýhodnených životných podmienok

vynakladajú omnoho viac úsilia, ako sa od nich očakáva. Myslíme si, že kooperácia učiteľa so sociálnym pracovníkom by mohla viesť k lepšej komunikácii a spolupráce nielen so žiakmi ale aj s ich rodičmi, rodinou.

Vzdelávanie rómskych detí by malo byť hlavnou prioritou pre zlepšenie života Rómov aj vzhľadom na to, že u rómskeho marginalizovaného obyvateľstva hlavne žijúcich na okraji spoločnosti vyskytujú sa častejšie už spomínané problémy, ktoré sami nedokážu riešiť a ocitajú sa v začarovanom bludnom kruhu z dôvodu nízkeho vzdelania. Napríklad podľa Lorana rómski rodičia sa ani pre vlastné potreby nevedia podpísať, nevedia súvisle prečítať písaný text s porozumením, čo sa nepochybne odráža aj na ich priamej participácii na výchove a vzdelávaní ich detí. V domácom prostredí deťom tak nevytvárajú podmienky pre ich vstup do preprimárnej, primárnej, nižšej a vyššej sekundárnej edukácie. (Loran, 2009, s. 283).

V intenciách témy, ktorej venujeme pozornosť, napríklad podľa Dočkala, vo všetkých skúškach zameraných na tri výkonové aspekty školskej pripravenosti v oblasti vizuálnej diferenciácie, grafomotoriky a matematických predstáv, ktoré absolvovali viac ako sto 6 až 8-ročných detí lepšie výkony podali deti majoritnej populácie. Podľa autora pripísať to možno jednak znevýhodňujúcemu sociálnemu prostrediu, faktu, že väčšina rómskych rodičov neposiela deti do materskej školy, nekupujú im knihy, čo priam s chudobu týchto rodín úzko súvisí. Medzi ďalšie príčiny autor považuje jazykové odlišnosti, ktoré sa najmä prejavili v skúške matematických predstáv, obrazová reprezentácia reality, ktorá je málo pre tieto deti zrozumiteľná ako verbálna reprezentácia v jazyku majority. Prejavilo sa to v rámci empirických zistení týkajúcich sa etnických rozdielov medzi rómskymi a nerómskymi deťmi v oblasti ich pripravenosti na školu ich slabým výkonom v obrázkovom teste praktickej inteligencie, s ktorým nerómske deti nemali problémy. (Dočkal, 2010, s. 271) Čítanie, písanie a počítanie považujeme za elementárny základ existencie bytia, človeka. Myslíme si, že v 21. storočí ani nie je možné, aby sme sa nielen u detí mladšieho školského veku ale najmä u dospelých stretávali s takýmito problémami. Aj toto je dôvod prečo Rómovia majú problémy so základnými vecami ako je napríklad vypísanie žiadosti, vypočítanie výdavkov, prečítanie si napríklad zmluvy a pod. Zdá sa nám, že sú to jednoduché úkony, ale pre nich sú veľmi problémové, preto sa často krát spoliehajú na niekoho blízkeho z okolia, alebo na konkrétnych úradníkoch a pod.

Podľa Derevjaníkovej veľkú časť rómskeho obyvateľstva najmä v osadách tvoria nezaopatrené deti, ktoré sú v procese vzdelávania znevýhodnené, predovšetkým v dôsledku jazykovej bariéry, nedostatočnej vybavenosti školskými pomôckami, nedostatočnými podmienkami pre školskú prípravu a vzdelávanie v domácom prostredí. (Derevjaníková, 2009, s. 270) V intenciách so vzdelaním rómskych rodičov je potom veľmi problémové vzdelávanie ich deti aj vzhľadom na to, že ich všeobecne znalosti sú veľmi slabé. Preto rómske deti často krát nie sú dostatočne pripravené na vyučovanie a nie sú potom ani motivované učiť sa. Podľa Lorana dosiahnuté najvyššie vzdelanie Rómov, tzn. základné, poprípade učňovské, je vstupenkou do nezamestnanosti a ako také, v porovnaní s ostatnými, nepriaznivo ovplyvňuje ich príležitosti na uplatnenie sa na oficiálnom trhu práce. Loran tvrdí, že aj v tejto problémovej oblasti je dôležitým determinujúcim faktorom ich miera integrácie, alebo segregácie. Inklúziu exkludovaných Rómov z osád do kultúrneho (edukačného) systému obmedzuje niekoľko nežiaducich bariér. Podľa autora sú to kultúrne a sociálne bariéry, priestorové a ekonomické bariéry a vplyv najvyššieho dosiahnutého vzdelania na uplatnenie sa na trhu práce. (Loran, 2009, s. 27-28)

Podľa Šlosára edukácia je len východiskom anticipovaných sociálnych zmien, ktoré je potrebné v rómskych komunitách uskutočniť, ak sa má meniť kvalita života Rómov. Podľa autora smery pôsobenia na rómske komunity je možné rozdeliť do dvoch základných prúdov: 1)

pôsobenie na faktory spôsobujúce sociálne vylúčenie Rómov v spoločnosti, a 2) pôsobenie na intrakultúrne a intrarodové faktory ovplyvňujúce život v rómskych komunitách. Obidva smery pôsobenia sú zamerané ako na Rómov, tak aj na majoritnú spoločnosť. Pomoc, ktorú Rómovia potrebujú, sa má budovať na princípoch rómstva a nie na princípoch asimilácie. Podľa Šlosára edukácia by sa mala budovať na posilňovaní zdravého jadra sociálnych vzťahov založených na rómstve, ako etickej veličine rómskej národnostnej menšiny. (Šlosár, 2003, s. 27)

Záver

Hlavným cieľom vzdelávania rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia by malo byť predovšetkým zvýšenie ich povedomia o povinnostiach voči svojmu osobnému rastu, vzdelaniu, vzťahu voči svojmu spolužiakovi, učiteľovi ale aj samotnej škole. Vysvetliť aká je hierarchia školy a aké má právomoci. Tiež považujeme za dôležité zmeniť prístup Rómov k zodpovednosti aj vo vzťahu k svojmu vzdelaniu so zámerom zlepšiť ich životnú úroveň. Myslíme si, že implementácia sociálnych pracovníkov do škôl by mohla zabezpečiť individuálny a profesionálny prístup k riešeniu sociálnych ale i vzdelávacích problémov rómskych žiakov z chudobných pomerov a tak znížiť absenciu školskej dochádzky a zvýšiť úspešnosť rómskych žiakov v škole. Sociálny pracovník vo vzdelávaní rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúcich životných podmienok by mal okrem iných činností zabezpečovať predovšetkým komunikáciu s rodičmi ale i s verejnými a štátnymi inštitúciami. Kooperácia učiteľa a sociálneho pracovníka by sa mohla stať jedným z viacerých nástrojov pomoci riešiť sociálne, výchovne a vzdelávacie problémy žiakov.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] DEREVJANÍKOVÁ, Š. 2009. Dôsledky sociálnej núdze na rómsku komunitu žijúcu v Košiciach (z pohľadu sociálneho pracovníka ÚPSVaR). In: Sociálna a ekonomická núdza - bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2009. s. 268. ISBN 978-80-89271-63-4.

[2] DOČKAL, V. 2010. Etnické a rodové súvislosti školskej pripravenosti: implikácie a konzekvencie. In: Psychológia a patopsychológia dieťaťa. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, 2010. roč. 45, č. 3, s. 271. ISSN 0555-5574, EV 3493/09.

[3] HAJDUK, Ľ. 2009. Možnosti zmien obsahu etickej výchovy na Slovensku v období reformy školstva. In: Mravná výchova v školách na Slovensku a v zahraničí. Recenzovaný zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica: PF UMB, 2009. S. 79-81. ISBN 978-80-8083-822-5.

[4] HAPALOVÁ, M. - DANIEL, S. 2008. Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu – aktualizácia výskumu (2008). Člověk v tísni - pobočka Slovensko. 47 s. http://www.clovekvtisni.sk/upload/File/Program%20podpory%20vzdelavania/SPRAVA%20rovny-pristup.pdf .

[5] KASAČOVÁ, B. a kol. 2006. Profesijný rozvoj učiteľa. Prešov: MPC Prešov, 2006. 163 s. ISBN 80-8045-431-0.

[6] Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania schválenej uznesením vlády SR č. 206 zo dňa 2. apríla 2008. http://www.minedu.sk/data/USERDATA/RegionalneSkolstvo/VaVNM/MZCHVaVNM/Koncepcia_RD.pdf .

[7] LORAN, T. 2009. Paradigma kreovania ľudského kapitálu Rómov. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2009. s. 27-28. ISBN 978-80-89225-56-9.

[8] LORAN, T. 2009. *Rómska rodina a osada: Determinanty kreovania potenciálu ľudského kapitálu. Roma family and settlements: Determinations of social capital creation.* In: Sociálna a ekonomická núdza - bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Zborník príspevkov. Bratislava: VŠZaSP, 2009. s. 283. ISBN 978-80-89271-63-4.

[9] MPC ROCEPO a kol. 2008. Správa o výsledkoch prieskumu o postavení žiaka zo sociálne znevýhodneného prostredia v základných školách. Prešov: MPC, alokované pracovisko Prešov, 2008. s. 4-5. ISBN 978-80-8045-533-0.

[10] SPILKOVÁ, V. 2007. *Učitelská profese v měnících se požadavcích na vzdělávání*. In: Pedagogika. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2007. s. 338-348. ISSN 0031-3815.

[11] ŠLOSÁR, D. 2003. *Edukácia Rómov.* In: Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce, SK 0002.01 a grantová úloha VEGA č. 1/0457/03 Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých. Prešov: Občianske združenie Potenciál Prešov, 2003. 51 s. ISBN 80-969073-0-1.

PhDr. Jozef Facuna
Štátny pedagogický ústav
Pluhová 8
830 00 Bratislava
e-mail: jozef.facuna@gmail.com

Komunitná sociálna práca ako nástroj integrácie rómskeho etnika vo vybranom regióne

Community social work as a tool for integration of Roma in the selected region

Erik Hunka

Abstrakt:

Komunitná sociálna práca ako predmet projektovej výzvy sa prostredníctvom Fondu sociálneho rozvoja resp. Európskeho sociálneho fondu v rámci grantovej podpory, stala niekoľkoročnou zaužívanou formou uplatňovania sociálnej práce v komunite. Už niekoľko rokov sa na území SR implementuje myšlienka Európskeho sociálneho fondu s dosahom na marginalizované skupiny obyvateľstva a skupiny obyvateľstva so sociálnym vylúčením. Jednou z nich je rómske etnikum, ktoré vo všeobecnosti môže mať problém s integráciou v spoločnosti aj z hľadiska kultúrnych rozdielov či možných predsudkov. Prostredníctvom projektov resp. žiadostí o finančný príspevok sa komunitná práca implementuje z 95 % z financií ESF (Európskeho sociálneho fondu) a z 5 % z financií miest/obcí resp. neziskových organizácií, teda zo strany žiadateľov. Komunitná sociálna práca programovo prináša plnenie vopred zadefinovaných cieľov, ktoré sú vymedzené v stratégií daného projektu a je zameraná na konkrétnu sociálnu pomoc.

Abstract:

Social work is a very substantial part of the life of Roma communities in Slovakia. During the existence of social work to help many people. The European Union has brought a program of the European Social Fund to help marginalized groups. Strategy Project Community social work in cities and villages brings efforts to change the lives of people living on the margins of society.

Kľúčové slová:

Komunitná sociálna práca, Európsky sociálny fond, marginalizované skupiny, integrácia,

Keywords:

Community social work, the European Social Fund, marginalized groups, integration

Komunitná sociálna práca je dôležitou zložkou Komplexného rozvojového programu rómskych osád. Cieľovou skupinou sú predosvšetkým obyvatelia rómskych osád – teda sociálne vylúčené a geograficky segregované komunity.(Fond sociálneho rozvoja (2008)externý pokyn pre prijímateľa č.4/2008)

Cieľom KSP(Komunitná sociálna práca) je:

- zvýšenie sociálnej mobility cieľových skupín a jeho schopnosti riadiť si svoj život samostatne
- sprostredkovanie služieb a aktivít, ktoré sú lokálne dostupné ale poskytovatelia o klientoch nevedia alebo klienti nevedia o službe
- iniciovanie štrukturálnych zmien a ozdravných procesov v lokalite
- minimalizovanie rizík spojených so životom v sociálne znevýhodňujúcom prostredí
- zmena prístupu samospráv k sociálne vylúčeným lokalitám, podieľanie sa spolu s klientmi na komunitnom plánovaní a rozhodovaní
- spolupráca so subjektami realizujúcimi v lokalite rozvojové programy

Program Komunitnej sociálnej práce (KSP) vznikol v roku 2005, keď Ministesrtvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR prevzalo od Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity pilotný program Terénnych sociálnych pracovníkov (TSP), rozšírilo a transformovalo ho.

Pilotný program terénnych sociálnych pracovníkov schválila vláda SR v roku 2002 uzn. 884/2002, vrátane jeho financovania, ktoré bolo zabezpečené spoločne z prostriedkov rozpočtovej kapitoly ÚV SR a prostriedkov Národného úradu práce.

Rozvoj komunitnej sociálnej práce resp. terénnej sociálnej práce bol a je odpoveďou sociálnej politiky na riešenie priepastných sociálno-ekonomických rozdielov v spoločnosti jednotlivých štátov v Európe s dôrazom však na strednú a východnú Európu. Orientácia prioritne na rómske etnikum sa stalo kľúčové. Priepastné rozdiely medzi majoritným obyvateľstvom a rómskym obyvateľstvom sa stali už dlhšiu dobu neúnosné a o čo viac, ich priamymi dôsledkami boli sociálno-patologické javy v podobe násilných činov.

Komunitná sociálna práca v zmysle stratégie pracovných manuálov vypracovaných Fondom sociálneho rozvoja sa zameriava svojim profilovaným spôsobom na poskytovanie pomoci vo všetkých spektrách možností výkonu sociálnej pomoci. (Hrustič T, et al, 2009, str.46)

Je založená na aktívnej snahe záujmu o klienta. Rozdielnym prístupom od inštitucionálneho dosahu sociálnej práce v podobe úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, kedy klient prichádza za pomocou na úrad, sa javí komunitná resp. terénna sociálna práca ako alternatíva prístupu pomoci pre klientov. Vďaka implementácií projektu Komunitná sociálna práca sa jasne mohli definovať vstupy a výstupy realizácie projektu v obciach resp. v mestách. Počas realizácie projektu sa množstvo dôležitých informácií zaznamenávalo do tzv. denníkov sociálnych pracovníkov, ktoré slúžili aj na spätnú väzbu s kontrolnými orgánmi Fondu sociálneho rozvoja.

Komunitná sociálna práca zaznamenala množstvo nápravných zmien a odstránila mnohé patologické postoje správania v rómskych komunitách. Z množstva výsledkov sa nedá nespomenúť náprava absencie školskej dochádzky u detí v rómskej komunite, zlepšenie prospechu u rómskych žiakov základnej školy, vytvorenie strediska pre doučovanie rómsky i nerómskych detí a záujmových činností, vytvorenie občianskeho združenia a mnoho iných výsledkov.

Výhodou komunitnej sociálnej práce je, že intervenujúca v prípadoch ak je to potrebné. Okrem iného sa tento rozmer práce stal prijateľnejším ako klasické inštitucionálne formy pomoci. Príčinou je schopnosť preniknúť do prostredia v, ktorom žije komunita, v našom prípade rómska. Podľa zistených poznatkov terénny sociálny pracovníci majú veľmi dobré vzťahy s obyvateľmi komunity, nakoľko sa medzi nimi vytvoria blízke vzťahy. Je to tým, že sa účastníci komunít dokážu viac otvoriť komunitným sociálnym pracovníkom, než pracovníkom na miestnych úradoch. Následné zistenia boli tie, že je výhodnejšie ak sú terénny sociálny pracovníci Rómovia, pretože obyvatelia komunít sú viac schopný veriť práve „svojim ľuďom“.

Komunitná sociálna práca sa v rámci personálneho obsadenia skladá z jedeného sociálneho pracovníka(čky) a z jedného asistenta sociálneho pracovníka(čky). Teda tvoria istý pracovný tím. Projekt prebieha počas svojho nastaveného realizačného trvania, no vo veľa prípadoch má trvanie 2 roky. Počas tohto obdobia sa spomínaní dvaja sociálny pracovníci snažia preskúmať svoj „terén“ ,teda svoju oblasť pôsobenia.

Vytvárajú si klientelu, ktorú evidujú v rámci ich riešenia. Úzko spolupracujú s obecným resp. s mestským úradom, s ÚPSVaR, s lekármi, so základnými školami, s políciou,s fondom sociálneho rozvoja a pod...Najvyššiu súčinnosť podľa všetkého majú však s obecnými resp. s mestskými úradmi, keďže sú práve oni žiadateľmi. Financovanie komunitnej sociálnej práce refunduje mesačne fond sociálneho rozvoja prostredníctvom predkladaných žiadostí o refundáciu zo strany obcí resp. miest.

Sociálni pracovníci vykonávajú sociálno-poradenskú činnosť, spolupracujú s obcou a s okresnými úradmi pri sanácií rómskych rodín, v ktorých je narušená výchova a vývoj detí a

pomáhajú minimalizovať riziká detí spojené so životom v sociálne znevýhodňujúcom prostredí. Úlohou pracovníkov je okrem uvedeného pripraviť rómsku komunitu na ďalšie aktivity v rámci Komplexného rozvojového programu rómskych osád. Terénni sociálni pracovníci absolvovali úvodné a priebežné vzdelávanie a výcviky.

Od 1. januára 2005 sa program terénnej sociálnej práce transformoval do Programu podpory rozvoja komunitnej sociálnej práce v obciach, ktorý na základe skúseností a konzultácií Úradu splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity a Asociácie terénnych sociálnych pracovníkov vypracovalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Program predpokladá rozšírenie komunitnej sociálnej práce i na ďalšie obce, ktoré splnia v programe zadefinované podmienky poskytnutia finančného príspevku na výkon komunitnej sociálnej práce, a zvýšenie počtu komunitných sociálnych pracovníkov na 200 a asistentov komunitných sociálnych pracovníkov na 400. Tieto počty by mali byť dosiahnuté v priebehu 3 rokov, počas ktorých sa má program realizovať.

Program je riadený Fondom sociálneho rozvoja a financovaný dotáciami Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny poskytovaných obciam, ktoré budú zamestnávateľmi terénnych sociálnych pracovníkov.

Výkon komunitnej sociálnej práce sa stal akýmsi mostom medzi rómskou komunitou a „inštitucionálnym svetom“. Často krát práve za prítomnosti sociálnych pracovníkov komunitnej práce sa riešia závažne prečiny zo strany Rómov. Sú spojivom medzi rómskym etnikom a väčšinovým obyvateľstvom. Zabezpečujú súčinnosť pri integrácií tohto etnika v spoločnosti a to mnohými spôsobmi. Komunitná sociálna práca sa snaží integrovať deti, mládež ale aj dospelých do spoločnosti svojimi činnosťami. V mnohých prípadoch organizovala práve terénna sociálna práca rôzne besedy a na rôzne témy spoločenského života s účasťou Rómov a Nerómov za cieľom spájania názorových pohľadov. Odbúrané delikty páchané rómskou mládežou sa stali vizitkou práce komunitných sociálnych pracovníkov v tom či onom regióne. Mládež v mnohých prípadoch získala nový rozmer trávenia voľného času. Ich zmyslom sa stalo pracovať na sebe a dosiahnuť mnohé zmeny v ich životoch. Je všeobecne známe, že nie je veľa tých , ktorý by sa venovali rómskemu etniku. Isteže je to tým, že táto práca nie je ľahká a výsledky práce sú snáď nie veľké, no o to viac je práve pre rómske etnikum zaujímavý záujem komunitnej sociálnej práce. Výhodou tejto práce je, že sa vďaka záujmu o život Rómov dostáva často krát až do „rómskej rodiny“. Táto forma práce nemá povrchný charakter záujmu, pretože ak sa vykonáva, robí sa do hĺbky so záujmom, alebo sa nekoná vôbec...

Stratégia a samotná náplň myšlienok komunitnej sociálnej práce je jasná v tom, že chce prinášať sociálnu pomoc priamo v teréne komunít. Má preto istý akčný charakter pôsobnosti. Aktuálne reaguje na potreby či sociálne problémy komunity. Snaží sa udržiavať častý kontakt, ktorý zabezpečuje návštevami priamo v jednotlivých komunitách. Týmto spôsobom majú klienti zadefinovanú možnosť kedykoľvek sa obrátiť na pomoc u sociálnych pracovníkov. Je však potrebné si vytvoriť obojstrannú dôveru medzi klientom a sociálnym pracovníkom. Zistilo sa, že čím je väčšia dôvera medzi klientom a sociálnym pracovníkom, tým sú lepšie výsledky práce v daných prípadoch.

Horizontálna priorita marginalizované rómske komunity je jednou zo štyroch horizontálnych priorít, ktoré definuje Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013.

Zmyslom každej z horizontálnych priorít je zabezpečiť dosiahnutie pre ňu definovaného cieľa, ktorý sa týka viacerých priorít NSRR a nemôže byť teda zabezpečený len prostredníctvom jedného operačného programu, ale vyžaduje si koordinovaný prístup pretínajúci viaceré špecifické priority, resp. projekty.

(http://www.government.gov.sk/16710/horizontalna-priorita-marginalizovane-romske-komunity-–-hp-mrk.php).

Medzi mnohé výstupy projektu komunitnej sociálnej práce možno zaradiť začlenenie sa časti obyvateľov do spoločenského celku v zmysle sprostredkovania práce pre dotknuté osoby v projekte, zmena doterajších sociálnych postojov, no najmä aj zmena pohľadu u väčšinového obyvateľstva v okolí žijúcich rómskych komunít. Veľkou snahou komunitnej sociálnej práce resp. terénnej soc. práce je premosťovanie videnia dvoch „svetov“. Na jednej strane je to svet komunity so svojim spôsobom života a pravidlami, a na strane druhej je to „svet“ väčšinového obyvateľstva, ktorý odlišným spôsobom videnia života oddeľuje svoj život a hodnoty od života komunity. Vďaka aktivitám projektu sa darí budovať nové vzťahy, ktoré menia pohľady na život rómskej komunity a samozrejme i naopak, kedy sa komunita nestavia z nedôverou voči majoritnej časti obyvateľstva.

Je evidentné, že sa komunitná sociálna práca stáva ako jedna z možností byť nástrojom pomoci pri integrácií jedinca v spoločnosti. Snaží sa napomáhať priamo v centre diania života komunít. Je reflexná k potrebám ľudí a stáva sa mostom medzi dvomi brehmi kultúr, ktoré žijú na jednom území. Práve v čase postihnutom nedostatkom potrieb aj v zmysle ekonomickej nestability sa „sociálne priestory“ medzi ľuďmi čoraz zväčšujú. Práve preto môže dochádzať k „hľadaniu vinníka“ v spoločnosti. Je veľmi dôležité pracovať na vzťahoch medzi jednotlivými kultúrami, pretože sú spoločnou loďou, na ktorej sme všetci „len“ pasažiermi.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] Fond sociálneho rozvoja (2008)externý pokyn pre prijímateľa č.4/2008

[2] HRUSTIČ T, et al, (2009) Výkon terénnej sociálnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách, Fond sociálneho rozvoja- Ústav etnológie Slovenská akadémia vied, Bratislava

[3] Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2007)Referenčný dokument Operačný program Zamestnanosť a sociálna inkúzia - programové obdobie 2007-2013 http://www.government.gov.sk/3581/komunitna-socialna-praca.php

Mgr. Erik Hunka
Katedra sociálnej práce
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Trnavská univerzita
e-mail: jazzynet @azet.sk

Základný model supervízie v sociálnej práci je biznis

Petronela Šebestová

Abstrakt:

Na Slovensku zatiaľ žiadny vedný odbor neuviedol oficiálne do všeobecnej platnosti metódy, postupy a techniky supervízie ako profesie. Situácia, v akej sa nachádza v súčasnosti supervízia, ktorá sa vykonáva v zariadeniach sociálnych služieb je zmätočná a najmä neodborná. Supervízori kontrahovaní samosprávami nedodržiavajú ani minimálne etické inštrukcie a štandardy Európskej asociácie pre supervíziu (ANSE). Ich supervízne výstupy – tzv. supervízne správy, sú skôr ukážkou, ako sa nemá robiť supervízia. Aplikovanie supervízie v sociálnych službách v takej podobe, ako je vykonávaná v súčasnosti niektorými supervízormi, je neakceptovateľné. Neopomenuteľným faktom je aj financovanie najmä externej supervízie, ktorá sa stáva výhodným biznisom v sociálnej práci.

Kľúčové slová:

supervízia, modely supervízie, supervízor, financovanie supervízie, zariadenia sociálnych služieb

Už máte akreditovaného supervízora?
Kto vám robí supervíziu?
Čo ste supervidovali?
Máte na to peniaze?

Takéto a podobné otázky trápia už takmer tri roky nejedného riaditeľa zariadenia sociálnych služieb. Zdá sa, ako keby sociálne služby a starostlivosť o klientov v týchto zariadeniach spočívali iba v supervíznom procese, o ktorom však málo kto vie ako sa vykonáva, k čomu alebo komu má byť vlastne užitočný a akú má funkciu.

V zmysle § 9 ods. 10 zákona 448/2008 Z. z. o sociálnych službách *sú poskytovatelia sociálnych služieb povinní od roku 2009 vypracovať a uskutočňovať program supervízie na účely zvýšenia odbornej úrovne a kvality sociálnych služieb*. Ďalej zákon ustanovuje, že supervíziu vykonáva fyzická osoba, ktorá spĺňa I. alebo II. stupeň vysokoškolského vzdelania zameraného na sociálnu prácu, sociálnu pedagogiku, liečebnú pedagogiku, psychológiu a táto fyzická osoba musí absolvovať aj odbornú akreditovanú prípravu supervízora v oblasti sociálnej práce alebo poradenskej práce.

Zamyslel sa niekto nad tým, či existuje vôbec taký človek, ktorý po niekoľkohodinovej akreditovanej príprave získa taký široký diapazón vedomostí, že si môže dovoliť supervidovať všetky odborné činnosti týkajúce sa sociálnej práce a jej prierezových vedných odborov?

Na základe vyššie citovaného paragrafového znenia účelu supervízie je veľmi ťažko posúdiť, čo sa vlastne od nej očakáva v sociálnych službách na Slovensku. V čom spočíva akreditovaná príprava supervízora? Za aké časové obdobie je supervízor schopný niekoho supervidovať? Kto zaručí, že absolvent I. alebo II. stupňa vysokoškolského vzdelania s kurzom supervízora je ten superkompetentný človek, ktorý môže vynášať ortieľ na základe ktorého je hodnotená činnosť riaditeľov zariadení sociálnych služieb, dokonca sú za výsledky supervízie odvolávaní z funkcií. Je to zámer, alebo nevedomosť? Zo skúseností z praxe vieme, že ide o zámer aj nevedomosť spolu.

Zámer vidíme v tom, že vykonávanie supervízie si akreditovali ako vzdelávaciu činnosť, alebo aj neakreditovali, na MŠVVŠ SR rôzne neziskové organizácie, asociácie, rady alebo združenia,

ktoré ponúkajú svoj supervízny produkt, najmä samosprávam, pretože tie sú zriaďovateľmi zariadení sociálnych služieb, v ktorých sa má supervízia vykonávať. Samospráva následne nanúti supervíziu svojim zariadeniam, ktoré má vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti.

Za vykonanie nejakej hybridnej supervízie, ktorej výsledným produktom je pochybná pár stránková „záverečná správa“ objednávateľ zaplatí celkom slušný finančný obnos.

Čo sa týka nevedomosti, tá je zjavná u objednávateľa supervízie, pretože nevie zadefinovať konkrétny model supervízie, účel, cieľ, podmienky, metódy a výstupy. Objednávateľ si evidentne mýli supervíziu najmä s kontrolným procesom a benchmarkingom.

Z tohto pohľadu si dovolíme tvrdiť, že supervízia v sociálnej práci je ešte veľmi vágny termín a nemali by sme súhlasiť s tým, aby sa vykonávala, pokiaľ nie sú presne zadefinované vyššie uvedené podmienky, ktoré musia byť explicitne vyjadrené v kontrakte, bez ktorého sa supervízia nemôže vykonávať.

V roku 2005 v Českej republike tvorcovia zákona o sociálnych službách spočiatku taktiež uvažovali o zákonnom rámci supervízie, ale práve pre množstvo rôznych názorov a interpretácií tohto termínu sa supervízia do zákona nedostala. Je však paradoxné, že Fakulta humanitných štúdií na Karlovej univerzite založila katedru riadenia a supervízie v sociálnych a zdravotníckych organizáciách. Z odborného hľadiska je tento postup logický, nakoľko akreditoval supervíziu ako odbor na akademickom základe, čím sa zabránilo „ľudovej tvorivosti“ pri jej aplikácii.

Na Slovensku sa v roku 2005 Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny rozhodlo prvýkrát implementovať termín supervízia do zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Tvorcovia zákona si pravdepodobne neuvedomili, že pri tvorbe legislatívy je zvykom vymedziť v zákone pojmy tak, aby boli nezameniteľné a jednoznačne interpretovateľné. Nestačí uviesť že „*na účel zvyšovania profesionality práce v zariadení, zariadenie vypracúva a uskutočňuje program supervízie. Súčasťou programu supervízie je aj spôsob zabezpečenia tohto programu*“. Žiadalo by sa exaktnejšie vysvetlenie pojmu „program supervízie“ v súvislosti s jeho aplikáciou pri poskytovaní sociálnych služieb ambulantnou, terénnou a pobytovou formou. Tento nedostatok potom spôsobuje jeho rôznu interpretáciu a dáva priechod svojským, častokrát amatérskym názorom a stanoviskám „osvieteným“ supervízorom na všetko.

Podľa niektorých zahraničných odborníkov-supervízorov, supervízia nie je program, ale skôr je vnímaná ako profesia (ale aj proces), s určitými metódami, postupmi a technikami prispôsobenými tej oblasti, v ktorej sa supervízia vykonáva. Ide najmä o oblasť psychológie a psychiatrie a ich liečebných metód ako sú psychoterapia a psychoanalýza. (Orlansová in Carroll, 2004).

Na Slovensku zatiaľ žiadny vedný odbor neuviedol oficiálne do všeobecnej platnosti metódy, postupy a techniky supervízie ako profesie. Tým, že sa tak nestalo, tak sa pokúšame, avšak nie veľmi úspešne, preberať jej realizačný mechanizmus zo zahraničia, najmä z Veľkej Británie a USA.

Na preberanie zahraničných vzorov a tzv. „good experiencess“ (dobrých skúseností) sme síce zvyknutí aj v iných vedných disciplínach a profesiách, avšak zabúdame na skutočnosť, že naše národné charakteristiky a spoločenské prostredie nie sú vždy pripravené na okamžitú aplikáciu zahraničných skúseností a vzorov.

V rámci našich podmienok a stavu v akom sa nachádzajú sociálne služby (nedostatok finančných prostriedkov, zákonom obmedzený počet zamestnancov na jedného prijímateľa sociálnych služieb, fluktuácia pracovných síl a pod.) sa povinnosť vykonávania supervízie javí ako luxus, pretože za externú nešpecifikovanú supervíziu zaplatia zariadenia sociálnych služieb

nemalé finančné prostriedky. Navyše, keď vôbec ani netušíme, či sa supervízia na Slovensku chápe ako subsystém terapie, ktorú vykonávajú psychoterapeuti v prospech klienta alebo psychologické poradenstvo, koučing, poprípade agogiku.

Pri analyzovaní pojmu supervízia nemôžeme nespomenúť nemeckého psychológa M. Scherpnera, a jeho publikáciu *„Vedenie v praxi, poradenstvo a učenie: princípy sociálnej práce“*. Scherpner je psychológ a zakladateľ nemeckého spolku pre súkromnú a verejnú starostlivosť. Podľa internetových zdrojov sa vo svojej publikačnej činnosti venuje psychoanalýze, sociálnej pedagogike a sociálnej psychológii. Na konferencii, ktorú v roku 2006 organizovala Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce, Pravoslávnej bohosloveckej fakulty Prešovskej univerzite v Prešove, bol prezentovaný ako zakladateľ vzdelávania v supervízii na Slovensku.
Z pohľadu vyššie citovanej publikácie, ktorej originálny názov je *„Anleiten, Beraten und Lehren: Prinzipien sozialarbeiterischen Handelns“ (*1992), môžeme konštatovať, že autor sa viac venuje sociálnej pedagogike, poradenstvu a sociálnej psychológii a supervíziu chápe ako agogický proces prostredníctvom ktorého hľadá riešenia cez poradenský proces založený na metóde reštrukturalizácie najmä pomocou animálnych metaforických prostriedkov ako napr.:

„Keď komár po prvýkrát počul leva ako bručí, povedal sliepke: „Ten lev smiešne bzučí“. Sliepka sa začudovala a pýta sa: „Bzučí? Ha to je dobré...“ smiala sa sliepka.“A čo robí?“ spýtal sa komár. „Kotkodáka.“ Odpovedala sliepka. „Ale to robí naozaj smiešne.“

Uvedenou fabulovanou bájkou podľa Scherpnera, by mali poradcovia naučiť svojich žiakov hľadať nové cesty, perspektívy, nové riešenia. Ďalej by mali hľadať pre svojich klientov repertoár intervenčných prostriedkov a prostriedkov pre štruktúrovanie cez verbálne intervencie „analógovými“ prostriedkami. (Scherpner 1992 s. 89-90). Scherpner však neuviedol, pre ktoré skupiny klientov alebo žiakov a v akom prostredí môžu poradcom-učiteľom pomôcť jeho prezentované agogické techniky. Nechceme spochybňovať metódu štruktúrovania cez verbálne intervencie analógovými prostriedkami, avšak z hľadiska sociálnej práce a poskytovania sociálnych služieb, v zmysle zákona o sociálnych službách, používanie uvedených techník patrí skôr do kompetencie psychológov - psychoterapeutov ako sociálnych pracovníkov.

Sociálny pracovník je v zmysle zákona o sociálnych službách definovaný ako fyzická osoba, ktorá získala vysokoškolské vzdelanie I. alebo II. stupňa v študijnom odbore sociálna práca a teda nemôže vykonávať žiadnu liečebnú terapiu, pokiaľ nespĺňa podmienky v zmysle zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti. Ďalej treba poukázať na to, že sociálny pracovník nie je ani učiteľ a ani nepracuje so žiakmi, takže Scherpnerova publikácia o princípoch sociálnej práce je pre chápanie sociálnej práce a sociálnych služieb v spojitosti so supervíziou nie celkom šťastnou akvizíciou.

Situácia, v ktorej sa nachádza supervízia v súčasnosti na Slovensku je zmätočná. Supervízori kontrahovaní samosprávami nedodržiavajú ani minimálne etické inštrukcie Európskej asociácie pre supervíziu (ANSE). Ich supervízne výstupy – tzv. supervízne správy, ktoré sme vyššie spomínali sú skôr ukážkou, ako sa nemá robiť supervízia.
Podľa S. Pagea a V. Wosketovej (1999) má supervízia svoje princípy, ktoré by sa mali dodržiavať pri použití niektorého z modelov supervízie.

Supervízne modely predstavujú predovšetkým technologické postupy aby fungovali efektívne a boli pre vzťah medzi supervízorom a supervidovaným prijateľné a pochopiteľné. Podľa Eagana (1984) supervízny model predstavuje štruktúru alebo kognitívnu mapu, ktorá sa môže všeobecne využívať. Zo zahraničnej literatúry poznáme niekoľko modelov supervízií ako napr. cyklický, integratívny, kooperatívny, poradenský a pod.

Každý model má svoje etapy (fázy), ktoré sú supervízormi rešpektované, pretože boli zostavené na základe dlhodobých skúseností supervízorov. Európska asociácia pre supervíziu každých 5 rokov prehodnocuje a dopĺňa Etické princípy-zásady (Ethical guidlines) na základe skúseností supervízorov. Overuje ich a hodnotí podľa dokumentácie supervízorov (videonahrávky, audionahrávky, písomná dokumentácia, fotografie atď.) a následne ich modifikuje, aby sa mohli aplikovať v bežnej praxi. Supervízori nemôžu zverejňovať žiadne informácie, ktoré získali počas výcvikov alebo v rámci kontraktu s klientom. Považuje sa to za hrubé porušenie etických princípov. Na rozdiel od zahraničných princípov sa na Slovensku tzv. supervízne správy sprístupňujú komukoľvek a to je tiež jeden z mnohých príkladov, že mnohí supervízni aktéri nemajú ani elementárne vedomosti o supervíznom procese o modeloch ani nehovoriac.

Každý aplikovaný model supervízie by mal mať nasledovné etapy:

- kontrakt - formálna dohoda medzi supervízorom a supervidovaným vypracovaná na základe etických zásad EAS,
- zameranie - popisuje identifikáciu problému supervidovaného, ktorý bude predmetom skúmania,
- priestor - znamená miesto riešenia problému, kde je možná priama reakcia na riešený problém. Priestor môže byť inšpirujúci, ale aj neistý v zmysle klientovho pocitu bezpečia,
- most - vzájomné poskytovanie informácií, určenie cieľa, plánovanie činnosti, pohľad klienta, ustálenie alebo konsolidovanie problému. Zameriava sa na proces aplikácie. Most slúži ako detektor odhaľovania chaosu medzi supervidovaným a supervízorom,
- zhrnutie - spätná väzba supervidovaného, zhodnotenie vzťahu a kontraktu a uzatváranie nového kontraktu.

Ak už musia organizácie poskytujúce sociálne služby vykonávať zákonom stanovenú supervíziu, tak potom ako jediným z možných správnych riešení je, prevziať český systém a supervíziu akreditovať ako študijný odbor alebo druhým riešenie by mohlo byť, zastrešenie supervízie štátnou inštitúciou, ktorá by mala byť akreditovaná na základe plnoprávneho členstva v európskych medzinárodných asociáciách, ako je napr. už vyššie spomenutá Európska asociácia pre supervíziu (European Association for Supervision - EAS založená v roku 1994, alebo Asociácia medzinárodných organizácií pre supervíziu v Európe (Association of National Organisations for Supervision in Europe ANSE), ktorá vznikla v roku 1975, má sídlo vo Viedni a združuje 80 európskych organizácií pre supervíziu a koučing z 22 krajín Európy a má 8000 kvalifikovaných supervízorov a koučov.

Pokiaľ k takémuto rozhodnutiu nedospejeme, tak supervízia v sociálnych službách nebude ničím iným, ako príštipkárstvo spojené s nehospodárnym vynakladaním finančných prostriedkov a neefektívnym využívaním pracovného času zamestnancov v zariadeniach sociálnych služieb.

Pre ilustráciu supervízneho amaterizmu v sociálnych službách a porušovania Etických zásad vydaných Európskou asociáciou pre supervíziu môžeme na základe empírie potvrdiť, že na Slovensku väčšinu tzv. supervíznych skupín tvoria traja - štyria supervízori, ktorí v supervidovanej organizácii pobudnú nie viac ako päť hodín. Zariadeniu sociálnych služieb, ktoré je samostatným právnym subjektom, telefonicky oznámia, že prídu vykonať supervíziu, na základe dohody o vykonaní práce, ktorú uzatvorili s jeho zriaďovateľom, teda treťou osobou. Že takéto konanie je proti dobrým mravom, ak nie protizákonné, o tom netuší ani zriaďovateľ ani „supervízna skupina“. Zdá sa, že v tejto chvíli je pre supervízorov podstatné iba to, že dohoda na

realizáciu supervízie je uzatvorená. Či niekto využije informácie z tzv. supervíznych správ, z ktorých väčší počet obsahuje neodborné, zavádzajúce a neprofesionálne stanoviská, je nepodstatné.

Nie je zriedkavosťou, ani skutočnosť, že supervízori nemajú vedomosti o základných legislatívnych normách, ktorých nedodržiavanie znamená pre organizáciu sankcie. Ako ilustráciu uvedieme príklad veľmi svojského prístupu supervízorov k dodržiavaniu zákona č. 124/2006 Z.z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci. Podľa ich názoru by domovy sociálnych služieb pre občanov s duševnými poruchami, nemali mať nikde (ani na skladoch) zamknuté dvere, ani guľové kľučky, lebo obmedzujú klienta v jeho voľnosti pohybu a možnosti komunikovať s personálom. Zariadenie by podľa supervízorov malo umožniť aj vstup do budovy širokej verejnosti, bez ohľadu na možnosť vzniku rôznych rizík. Ale taktiež aj odchod zo zariadenia by mal zaručovať slobodné rozhodnutie klienta opustiť zariadenie.

Členovia supervízneho tímu veľakrát nepoznajú ani kľúčové zákony v oblasti sociálnej práce. V prípade, že sú na tieto ich nevedomosti upozornení napr. zo strany riaditeľa organizácie, tak ich reakcie a správanie je veľmi vzdialené od etických kódexov.

Supervízne správy supervízorov častokrát obsahujú kontroverzné výstupy ako napr. nepresné a nerelevantné štatistické vyhodnotenia, nesprávne údaje o organizácii a jej organizačnej štruktúre, zamestnancoch, rodinných príslušníkoch prijímateľoch sociálnych služieb a pod. Zber dát a informácií realizujú z nepresných údajov a fabulácií, či už vlastných, alebo sprostredkovaných nekompetentnými zamestnancami zariadenia. Ďalej nemajú dostatočné vedomosti o základnom poslaní jednotlivých druhov zariadení sociálnych služieb. Nie je im známa ani skutočnosť, že zariadenia sociálnych služieb nemajú status poskytovateľa zdravotnej starostlivosti a že funkcia staničných a vrchných sestier nepatrí do sociálnych služieb. Príkazy riaditeľa považujú za autoritatívne opatrenia a pod. iné nezmysly.

„Supervízne správy“ podaktorých supervízorov na Slovensku by sme mohli charakterizovať ako nevydarené slohové cvičenia študentov stredných škôl. Niektorí supervízori považujú za potrebné uviesť v supervíznej správe aj historický vývoj sociálnej práce v zahraničí a aby ukázali, akí sú „erudovaní“ , tak analyzujú v správe aj mzdy účtovníkov v Holandsku. Tu niet čo dodať. Aj takúto podobu má supervízia na Slovensku.

Príklady uvedených lapsusov zo strany kontrahovaných supervízorov sú iba nepatrnou ukážkou z množstva existujúcich. Riaditelia zariadení sociálnych služieb prejavujú nespokojnosť s direktívnym nariaďovaním supervízie, pretože za riadenie, organizovanie, hospodárne vynakladanie finančných prostriedkov a kontrolu zamestnancov je vždy zodpovedný štatutárny orgán zariadenia sociálnych služieb. Na kontrolovanie organizácií máme niekoľko zákonov, ktoré presne určujú kompetencie štatutára, ale aj úlohy zamestnancov v celom manažérskom procese. Okrem iného, každá organizácia má aj svoje vlastné interné akty, smernice, metodické pokyny, nariadenia atď., ktoré podrobnejšie rozpracovávajú ustanovenia dotknutých zákonov na dané pomery organizácie. Kontrolovanie činnosti organizácie patrí do rúk kontrolným orgánom, ktoré majú svoj status a štatutár zariadenia má zákonnú možnosť sa proti neopodstatneným kontrolným opatreniam a zisteniam brániť. V tomto kontexte automaticky vzniká otázka, kto je teda supervízor a čo je vlastne supervízia v sociálnych službách.

Hewsonová (in Carroll 2004) tvrdí, že supervízia je umením a vedou, je založená na vzťahu a vedomostiach, je povzbudzujúcim a podporujúcim procesom ako i procesom monitorovania. Umením supervízie je schopnosť vytvoriť bezpečný priestor, vzťah v ktorom môžeme uplatniť

validáciu (podpora rôznymi technikami) a zlepšiť obnovu prirodzenej zvedavosti a pozorovania. Umelecké majstrovstvo supervízie má podľa autorky prinajmenšom päť potenciálnych vzťahov:

- pracovné spojenectvo
- vzťah Ty a Ja
- prenosový a protiprenosový vzťah s klientom
- regeneračný (výchovný) vzťah
- transpersonálny vzťah

Zaujímavý je aj názor Herdensonovej (Caroll, 2004) na vzťahy medzi supervidovaným poradcom a supervízorom, kedy supervidovaný zistí, že jeho supervízor má rovnaké problémy. Niektorým supervidovaným sa táto zraniteľnosť supervízora páči a prijímajú ju, lebo sa cítia slobodnejšie a môžu byť sami sebou, iní zasa trvajú na ukončení supervízneho vzťahu, aby neboli na obtiaž, alebo z dôvodu, že nemajú u supervízora istotu, že ich vo svojich problémoch „podrží“. Na základe uvedeného kontextu autorka zdôrazňuje dôležitosť supervízie supevíziou.

O problematike supervízie existuje množstvo literatúry, ktorú môžeme rozdeliť na tri skupiny (Carroll, 2004):

Do prvej skupiny patria autori, ktorí popisujú a riešia vzťahy supervízora a supervidovaného.

Do druhej skupiny zaraďujeme autorov, ktorí analyzujú rôzne modely supervízie a snažia sa načrtnúť, ako môže byť efektívne naplnený vzťah supervízora a supervidovaného. Súčasne sa usilujú o definíciu ich úloh.

Tretia skupina autorov chápe supervíziu z hľadiska terapeutického modelu. Títo autori sa orientujú na dve cieľové oblasti. Prvou sú potrebné vedomosti, schopnosti, ďalej sa sústreďujú na procesy, ktoré pri supervízii konkrétneho modelu terapie prebiehajú. Patria sem aj tí autori, ktorí publikujú štúdie, v ktorých sa zaoberajú konkrétnou aplikáciou jednotlivých terapeutických princípov.

Na záver nášho príspevku považujeme za nevyhnutné uviesť, že sociálna práca počas svojho vývoja prešla viacerými etapami dominantnosti niektorých jej interdisciplinárnych vedných odborov. S touto dominantnosťou sa súčasne uplatňovali aj metódy a prostriedky tej, ktorej vednej disciplíny. Bola to napr. etapa bielych plášťov, v ktorej prevažoval zdravotný prístup k prijímateľom sociálnych služieb. Klient sa považoval za pacienta a v zariadeniach sociálnych služieb bola preferovaná zdravotná starostlivosť pred komplexnou sociálnou rehabilitáciou. Ďalej to bola etapa tzv. sociologizácie a psychologizácie sociálnej práce. Je na zamyslenie, ako by asi vyzerali supervízne správy v daných etapách ovplyvňovania sociálnej práce uvedenými vednými disciplínami.

Aplikovanie supervízie v sociálnych službách v takej podobe, ako ju vykonávajú v súčasnosti niektorí supervízori, je neakceptovateľné.

Z hľadiska systematickej sociálnej práce, ako pomerne mladej vedeckej disciplíny, sa sociálni pracovníci musia snažiť využívať a hľadať také metódy a techniky v sociálnej práci a vytvárať takú terminológiu sociálnej práce, ktoré budú jej teoretickú a metodologickú základňu zdokonaľovať a rozvíjať a nie spochybňovať.

Odborní pracovníci v sociálnych službách by si mali vždy v určitej situácii položiť otázku, kde končí tvorivá rozmanitosť a kde začína chaos. Nesnažiť sa za každú cenu robiť zo sociálnej práce špirálu, ktorá sa so svojimi závitmi vzďaľuje od pevného bodu.

Poznámka autorky:
Supervízne správy z niektorých zariadení sociálnych služieb v Bratislavskom samosprávnom kraji sú k dispozícii u autorky.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] CARROLL, M. - THOLSTRUPOVÁ, M. 2004. Integratívní přístupy k supervizi. Praha: Triton, 2004. 282 s. ISBN 80-7254-582-5.

[2] SCHERPNER,M. - MARKERT, R.W. 1999. Sprevádzanie v praxi (vedenie), poradenstvo a učenie: princípy sociálnej práce. Dolný Kubín: Vyd. Peter Huba, 1999. 175 s. ISBN 80-888-03-28-4.

[3] HAVRDOVÁ, Z. - HAJNÝ, M. 2008. Praktická supervize. Praha: Galén, 2008. 214 s. ISBN 978-80-7262-532-1.

PhDr. Petronela Šebestová
Vysoká škola v Sládkovičove
Fakulta sociálnych štúdií – Katedra sociálnej práce
Richterova 1171
925 21Sládkovičovo
mobil : 0902898868
e-mail: petronela.sebestova@gmail.com

Sociálna práca v odbornom učilišti pre mentálne postihnutú mládež

Social work in vocational school for mentally handicapped youth

Ľudmila Lukačková

Abstrakt:

Súčasný život prináša so sebou celosvetové globálne problémy, ktoré sa týkajú nielen dospelých ale aj detí. Na školách narastá výskyt sociálnych deviácii, zvyšuje sa agresivita, rozširuje sa šikanovanie, objavuje sa narkománia a kriminalita. Tieto javy si vyžadujú interdisciplinárny prístup. Nový školský zákon o výchove a vzdelávaní ustanovil školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie, ktoré sú zamerané na predchádzanie a elimináciu sociálno-patologických javov na školách. Tento zákon stanovil aj kategórie odborných zamestnancov, medzi ktorých patrí sociálny pedagóg. Funkciu sociálneho pedagóga môžu vykonávať aj absolventi, ktorí získali vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore sociálna práca, čo je veľkým pozitívom. Osobitné postavenie má sociálna práca v špeciálnych školách, konkrétne v odborných učilištiach, kde sa pripravujú na povolanie žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím. Sociálny pracovník spoločne s pedagogickými zamestnancami a s ďalšími odbornými zamestnancami školy, poskytujú žiakom odborného učilišťa a ich rodičom komplexnú starostlivosť a služby, čo je hlavným poslaním dnešnej modernej školy.

Abstract:

The current life brings with it world-wide global problems, which concern not only adults but also children. Increasing presence in schools of social deviation, increases aggression, bullying extends, there is a drug addiction and crime. These phenomena require an interdisciplinary approach. The new Education Law of Education and Training established a school educational counseling and prevention, focusing on prevention and elimination of socio-pathological phenomena in schools. It fixes the categories of professional staff, including the social pedagogue. Function of social educator can perform graduates who received higher education in the field of social work, which is a big positive. Special status to social work in special schools, particularly in vocational schools, where students prepare for the profession with mild mental disabilities. Social worker, together with teaching staff and other professional school staff, providing vocational school pupils and their parents a comprehensive care and services, which is the main aim of today's modern schools.

Kľúčové slová:

sociálny pedagóg, sociálny pracovník, sociálna činnosť, prevencia, intervencia, poradenstvo, špeciálne školy, odborné učilište, žiaci s mentálnym postihnutím

Keywords:

Social pedagogue. Social worker. Social work. Prevention. Intervention. Counseling. Special education. Vocational school. Students with intellectual disabilities.

Úvod

Súčasný život prináša so sebou celosvetové globálne problémy, ktoré sa týkajú každého z nás. Sú to najmä otázky ozbrojených konfliktov, rasové, národnostné a iné formy diskriminácie, prejavy náboženskej neznášanlivosti a intolerancie, extrémistické činy nacionalizmu a terorizmu, bieda, hlad, chudoba, znečisťovanie životného prostredia, živelné pohromy atď. Prehlbujú sa rozdiely medzi ľuďmi žijúcimi vo vyspelých krajinách a v zaostalých častiach sveta. Pribúda násilie, agresivita, kriminalita, a to nielen medzi dospelými ale aj medzi deťmi. Na školách narastá výskyt sociálnych deviácií napríklad záškoláctvo, šikanovanie, zvyšuje sa agresivita, čo do foriem ako aj do rozsahu, objavuje sa u žiakov narkománia a kriminalita. Sú to všetko javy, ktoré sú súčasťou dnešných slovenských škôl, a ktorých riešenie si vyžaduje interdisciplinárny prístup.

Tu sa vytvára priestor a možnosti pre pôsobenie sociálnej práce a tým aj sociálneho pracovníka na škole, ktorý by participoval pri riešení vyššie načrtnutých problémov. Napriek tomu, že funkcia sociálneho pracovníka na internátnych školách a školských zariadeniach pre zdravotne postihnutých žiakov resp. pre deti a žiakov s poruchami správania existuje de facto už dlhší čas, veľmi ťažko sa presadzuje v školskej legislatíve i keď o význame sociálnej práce na školách nikto nepochybuje.

1 Školská legislatíva a sociálna činnosť

Nový školský zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, ktorý nadobudol účinnosť od 1. septembra 2008 ustanovil v § 130 školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie, ktoré sú zamerané na predchádzanie a elimináciu sociálno-patologických javov na školách.

Základnými zložkami systému výchovného poradenstva a prevencie sú zariadenia výchovného, psychologického a špeciálno-pedagogického poradenstva a prevencie (ďalej len "poradenské zariadenie"), ktorých súčasťou je:

a) centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie,
b) centrum špeciálno-pedagogického poradenstva.

Činnosti výchovného a psychologického poradenstva sú obsiahnuté v § 131 uvedeného školského zákona.

Psychologická činnosť je podľa uvedeného zákona zameraná najmä na

a) skúmanie, výklad, ovplyvňovanie a prognostické hodnotenie správania detí alebo ich skupín psychologickými metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi súčasným poznatkom psychologických vied a stavu praxe,
b) psychologické poradenstvo v školských, výchovných, preventívnych a poradenských zariadeniach,
c) psychoterapiu v školských, výchovných, preventívnych a poradenských zariadeniach,
d) používanie psychodiagnostických metód a testov v podmienkach školských, výchovných, preventívnych a poradenských zariadeniach.

Špeciálno-pedagogická činnosť je zameraná najmä na

a) špeciálno-pedagogické pôsobenie na zvyšovanie úrovne výchovného a vzdelávacieho prospievania detí špeciálno-pedagogickými metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi súčasným poznatkom pedagogických vied a stavu praxe a jej hodnotenie,
b) používanie špeciálno-pedagogických diagnostických metód,
c) špeciálno-pedagogické korektívne a reedukačné postupy.

Sociálna činnosť je zameraná najmä na

a) sledovanie a hodnotenie správania detí metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi súčasným poznatkom sociálnej pedagogiky a stavu praxe,
b) sociálne poradenstvo,
c) socioterapiu,
d) používanie diagnostických metód sociálnej pedagogiky.

Činnosti odborných zamestnancov škôl, ktorí sa zaoberajú riešením problémov konkretizuje zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

V § 19 tohto zákona sú zakotvené tieto kategórie odborných zamestnancov

a) psychológ, školský psychológ,
b) školský logopéd,

c) špeciálny pedagóg, školský špeciálny pedagóg, terénny špeciálny pedagóg,
d) liečebný pedagóg,
e) sociálny pedagóg.

Vyššie uvedené zákony umožňujú riaditeľom škôl zriadiť ustanovené funkcie. Samotná funkcia sociálneho pracovníka v tomto zákone nie je uvedená ale Vyhláška MŠ SR č.437/2009 Z. z., ktorou sa ustanovujú kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky pre jednotlivé kategórie pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov umožňuje vykonávať funkciu sociálneho pedagóga absolventom, ktorí získali vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v študijnom odbore sociálna práca, čo je veľkým pozitívom pre sociálnu činnosť v školách a školských zariadeniach.

Samotné vykonávanie sociálnej práce na škole je determinované druhom a typom školy, na ktorej sa táto činnosť vykonáva. Osobitné postavenie bude mať sociálny pedagóg resp. sociálny pracovník v špeciálnych školách. Špeciálne školy sa na Slovensku členia podľa druhu postihnutia na školy: pre deti a žiakov s mentálnym, sluchovým, zrakovým, rečovým a telesným postihnutím, pre deti a žiakov s autizmom, pre deti a žiakov chorých a zdravotne oslabených, pre deti a žiakov s poruchami správania atď. Z hľadiska veku detí a žiakov sa členia školy pre zdravotne znevýhodnených na materské školy, základné školy, stredné školy, praktické školy a odborné učilištia. Zdravotné znevýhodnenie je handicap, ktorý komplikuje jedincovi nielen vzdelávanie, ale býva často príčinou problémov i ďalších socializačných procesov. Odhaľovanie, vysvetľovanie, zmierňovanie a riešenie sociálnych problémov v škole je úlohou sociálnej práce.

2 Sociálna práca v odbornom učilišti

Do odborného učilišťa sa podľa školského zákona prijímajú žiaci s mentálnym postihnutím alebo s mentálnym postihnutím v kombinácii s iným zdravotným postihnutím, ktorí ukončili vzdelávanie v poslednom ročníku základnej školy alebo ukončili povinnú školskú dochádzku. Odborné učilište je typ školy, ktorej vzdelávacie programy výchovy a vzdelávania poskytujú odbornú prípravu na výkon nenáročných činností žiakom s mentálnym postihnutím alebo s mentálnym postihnutím v kombinácii s iným zdravotným postihnutím.

Mentálne postihnutie sa definuje ako stav zastaveného, oneskoreného alebo neúplného vývinu intelektu, ktorý charakterizuje podpriemerná inteligencia, ktorý je výsledkom dedičnosti alebo prostredia. Osobnosť mentálne postihnutého jedinca vykazuje určité odlišnosti od intaktnej populácie. Predstavy mentálne postihnutých sa vyznačujú nejasnosťou, nepresnosťou, útržkovitosťou a neúplnosťou. Predstavám často chýbajú príslušné súvislosti a je ich menej ako u zdravej populácie. Jednotlivci s mentálnym postihnutím majú problém zamerať svoju pozornosť na určitý objekt. Väčšina z nich nie je spočiatku schopná udržať cielenú, úmyselnú pozornosť na nevyhnutný čas učenia. Emocionálne má mentálne postihnuté dieťa menšiu schopnosť ovládať sa v porovnaní s intaktnými deťmi v jeho veku. Pamäť mentálne postihnutých jednotlivcov má nižšiu kvalitatívnu i kvantitatívnu úroveň ako pamäť intaktných jednotlivcov a je narušená vo všetkých fázach: vo vštepovaní do pamäti, v zapamätávaní, uchovaní i vo vybavení. Myslenie je zo všetkých poznávacích procesov u jednotlivcov s mentálne postihnutím poškodené najviac. Úroveň myslenia závisí od kvality a kvantity ostatných poznávacích procesov. Evidentné nedostatky sú v analýze a syntéze, indukcii a dedukcii, generalizácii, analógii, porovnávaní, klasifikácii i štrukturalizácii. Reč súvisí s poznávacími procesmi, najmä s myslením. Hranice kvalitatívnej a kvantitatívnej úrovne reči siahajú u jednotlivcov s mentálnym postihnutím od bezrečnosti, pudovej úrovne a významových zvukov až po obsahovú úroveň reči relatívne blízku norme. Ich citová nevyváženosť súvisí s nedostatočnou riadiacou funkciou mozgu, ktorá

umožňuje prežívanie tlmiť alebo prehodnocovať. Záujmy mentálne postihnutých nevznikajú spontánne ako reakcia na činnosti preferované v rodine alebo v škole. Vývin záujmov je oneskorený priemerne o 3-4 roky. Charakter osôb s mentálnym postihnutím je určovaný výchovou a podmienkami ich života v konkrétnom prostredí, hoci proces jeho vytvárania je viac, či menej ovplyvňovaný osobitosťami ich nervového systému. Vôľové prejavy mentálne postihnutých charakterizuje zvýšená sugestibilita, citová a vôľová labilita, impulzívnosť, agresivita, ale aj úzkostlivosť a pasivita. Na mravný vývin osôb s mentálnym postihnutím pôsobí viacero činiteľov, ktorými sú rodina, škola, internát, kamaráti. Každý z nich sa zúčastňuje na jeho kvalite osobitným spôsobom, formami, metódami a prostriedkami. Mravná výchova osôb s mentálnym postihnutím sa začína fixovaním určitých spôsobov správania v určitých situáciách, ako aj vyžadovaním a opakovaním žiaduceho správania. Osoba s mentálnym postihnutím koná tak, ako sa to od nej žiada. Takto sa vytvárajú základy mravného vedomia v súlade s mravným konaním. Hľadanie identity je náročný proces, ktorý spočíva v nachádzaní odpovedí na mnohé závažné otázky kto som, kam patrím, kam smerujem, ako rozumiem svojím citom, aký je zmysel môjho života, čo dokážem atď. Nájdenie identity znamená byť si istý sám sebou, byť zodpovedným za svoje činy, poznať svoje možnosti aj hranice a mať väčší podiel na vlastnom živote. Mentálne postihnutí jedinci potrebujú pomoc odborníkov pri riešení otázok ich životného poslania resp. uplatnenia. Na základnej škole sú vedení k voľbe povolania prostredníctvom profesijnej orientácie, ktorá má u nich vyvolávať trvalú náklonnosť k určitému povolaniu a vrcholí v odbornom učilišti vo vyučení sa vo zvolenej profesii.

Profesijný rozvoj a vzdelávanie žiakov v odbornom učilišti zabezpečujú pedagogickí zamestnanci, ktorými sú učitelia a majstri odbornej výchovy. Ostatné činnosti zamerané na rozvoj a ochranu osobnosti žiakov odborného učilišťa vykonávajú triedni učitelia, školský psychológ, výchovný poradca, koordinátor prevencie, vychovávateľ a podľa nového školského zákona aj sociálny pedagóg. Podľa zákona o pedagogických a odborných zamestnancoch vykonáva sociálny pedagóg resp. sociálny pracovník odborné činnosti v rámci prevencie, intervencie a poskytovania poradenstva najmä pre deti a žiakov ohrozených sociálno-patologickými javmi, zo sociálne znevýhodneného prostredia, drogovo závislých alebo inak znevýhodnených detí a žiakov, ich zákonných zástupcov a pedagogických zamestnancov škôl a školských zariadení. Plní úlohy sociálnej výchovy, podpory prosociálneho, etického správania, sociálno-pedagogickej diagnostiky prostredia a vzťahov, sociálno-pedagogického poradenstva, prevencie sociálnopatologických javov a reedukácie správania. Vykonáva expertíznu činnosť a osvetovú činnosť.

Toto vymedzenie kompetencii je veľmi všeobecné a umožňuje sociálnemu pedagógovi resp. sociálnemu pracovníkovi v ňom hľadať východiská pre svoju prácu . Ďalšie inšpirácie pre sociálnu prácu poskytuje odborná literatúra, ktorá sa zaoberá funkciami sociálneho pedagóga. Napríklad na zavedenie systematizovaných miest sociálneho pedagóga v školách poukazujú vo svojich prácach J. Hroncová (2004) a I. Emmerová (2006) a tiež iní autori. Z. Bakošová (2006) vymedzuje sociálnu činnosť v škole osobitne vo vzťahu ku žiakom, učiteľom a rodičom. Autorky J. Lorenzová a V. Poláčková (2001) členia úlohy sociálneho pedagóga v školách do troch postulátov: sociálna výchova, sociálne poradenstvo a multikultúrna výchova. Podľa vyššie uvádzaných autoriek sú roly sociálneho pedagóga v škole nasledovné: ako pomocníka žiaka, obhajcu jeho práv a dôstojnosti, ako mediatora v konfliktoch so žiakmi, ako koordinátora s verejnou správou, ako iniciatora spolupráce s miestnymi výchovno-vzdelávacími inštitúciami, ako koordinátora voľnočasových projektov a aktivít. Okrem literatúry poskytujú ďalšie zdroje pre sociálnu prácu na škole pedagogicko-organizačné pokyny pre školy, školské zariadenia, orgány

štátnej správy v školstve a orgány územnej samosprávy, ktoré vydáva MŠ SR každoročne pred začiatkom školského roka. V pedagogicko-organizačných pokynoch sú záväzné úlohy, ktoré sú povinné vyššie uvedené inštitúcie plniť, ale i úlohy, ktoré majú odporúčajúci charakter. Odbornú pomoc sociálnemu pedagógovi resp. sociálnemu pracovníkovi môže poskytnúť aj Metodicko-pedagogické centrum, ktoré plní rôzne úlohy vyplývajúce z Akčných plánov realizovaním kurzov, seminárov, vzdelávacích cyklov, určených pedagogickým a odborným zamestnancom, koordinátorom projektov Školy podporujúcich zdravie, Výchova k ľudským právam, Rozvoj emocionálnych a komunikačných zručností a pod., ktoré vychádzajú z medzinárodných dokumentov, ktorými sú Všeobecná deklarácia ľudských práv, Dohovor o právach dieťaťa atď.

Výkon sociálnej práce na škole ovplyvňuje i samotná osobnosť sociálneho pracovníka a jeho vzdelanie. Osobnostná výbava a životná skúsenosť sociálneho pracovníka priamo determinuje úspech alebo neúspech jeho práce. Požiadavky na výkon odbornej činnosti sociálneho pedagóga sú vymedzené v § 6, zákona č. 317/2009 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, kde sú ustanovené tieto predpoklady na výkon pedagogickej a odbornej činnosti: kvalifikačné predpoklady, bezúhonnosť, zdravotná spôsobilosť, ovládanie štátneho jazyka s odvolaním na to, že uvedené predpoklady musí zamestnanec spĺňať po celý čas výkonu odbornej činnosti. Nevyhnutným predpokladom pre udržanie týchto kompetencii je vyvíjať aktívne úsilie zo strany sociálneho pedagóga resp. sociálneho pracovníka o vlastný odborný rast, pretože sociálna práca ako odbor sa neustále rozvíja a zaznamenáva veľa zmien a preto je potrebné, aby školskí sociálni pracovníci neustále zvyšovali svoj odborný a osobnostný rast.

Záver

Na záver môžeme konštatovať, že zriadenie funkcie sociálneho pedagóga na škole, ktoré umožnila novela školského zákona je veľkým prínosom pre realizovanie sociálnej práce na škole, ktorá je veľmi potrebná a ktorá vyplynula z požiadaviek praxe našich škôl. Záleží od riaditeľov škôl a školských zariadení ako túto šancu využijú a zrealizujú. Za osobitne dôležité považujeme vykonávanie sociálnej práce v odborných učilištiach, kde sa pripravujú na povolanie žiaci s ľahkým mentálnym postihnutím. Sociálny pedagóg resp. sociálny pracovník spoločne s pedagogickými zamestnancami odborného učilišťa: učiteľmi, majstrami odbornej výchovy, prípadne vychovávateľmi a ďalšími odbornými zamestnancami: školským psychológom, výchovným poradcom a koordinátorom prevencie poskytujú žiakom odborného učilišťa a ich rodičom komplexnú starostlivosť a služby, čo je hlavným poslaním dnešnej modernej školy.

Literatúra

[1] BAJO, I., VAŠEK. Š.: Pedagogika mentálne postihnutých: Psychopédia. Bratislava: Sapienta, 1994. ISBN 80-967180-1-0.

[2] BAKOŠOVÁ Z.: Kompetencie sociálneho pedagóga. In: Sociálny pedagóg. Editor: Bakošová, Z.: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava UK, 2006. ISBN 80-223-2205-9

[3] EMMEROVÁ, I.: Možnosti uplatnenia sociálneho pedagóga v praxi. In: Hroncová, J., Emmerová, I.: Sociálna pedagogika. Banská Bystrica: PF UMB, 2004. ISBN 80-8083-028-2

[4] HEJDIŠ, N.: Ochrana práv detí a mládeže. Minulosť a prítomnosť. Trenčín: Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR, 2009. 148 s. ISNB 978-80970121-3-7.

[5] KOZOŇ, A.: Sociálna práca s rizikovým klientom. Trenčín : SpoSoIntE, 2009, 68s. ISBN 978-80-970121-6-8.
[6] LOPUCHOVÁ J.: Aktuálne otázky špeciálnej pedagogiky na Slovensku .Senec. SUM, 2009
[7] LORENZOVÁ, J., POLÁČKOVÁ, V.: Specifika pomáhaní v podmínkach školy. In: Kraus, B., Poláčková, V.: Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2
[8] ŠVARCOVA, I.: Mentální retardace. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-506-7.
[9] ZÁKON č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
[10] ZÁKON č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

PhDr. Ľudmila Lukačková
Spojená škola
Švabinského 7
851 01 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: lukackoval@gmail.com

Sekcia A+B

(30. 4. 2011)

Katolícka cirkev ako subjekt socializácie človeka v súčasnej slovenskej spoločnosti

Catholic Church as a Subject of Socialization of a Man in the Contemporary Slovak Society

Stanislav Matulay

Abstrakt:

Príspevok otvára staronovú tému socializácie človeka v súčasnej slovenskej spoločnosti. To čo považujeme z hľadiska tejto témy za nové, je práve to, že poukazuje na katolícku cirkev ako na dôležitý subjekt socializácie človeka, a to práve v duchu potláčania všetkých hlavných negatívnych aspektov, ktoré charakterizujú súčasnú spoločnosť. Tým prvým je podľa nás osobný egoizmus, ktorý je asi v pozadí všetkých ďalších neduhov súčasnej sekularizovanej spoločnosti. Osobitne zdôrazňujeme, že celú problematiku pertraktujeme z pozícií kresťanskej (menšinovej) sociológie.

Kľúčové slová:

Katolícka cirkev. Socializácia. Súčasná slovenská spoločnosť. Kresťanská sociológia. Menšinová sociológia. Väčšinová sociológia.

Abstract:

The contribution opens a still current topic of socialization of a man in the contemporary Slovak society. The thing that we consider to be new from the perspective of this topic is a fact, that we are trying to put an emphasize on the Catholic Church as an important subject of a socialization of a man, especially in the way of suppressing all of the main negative aspects, which characterize contemporary society. In our opinion, the first one of all of these negative aspects is personal egoism, which is the background of all the other ailments of the contemporary secularized society. We especially emphasize, that the whole issue has been presented from the position of the Christian (minority) sociology.

Key words:

Catholic Church. Socialization. Contemporary Slovak society. Christian sociology. The sociology of minorities. The sociology of majorities.

1 Základné pojmy

Katolícka cirkev

V Katechizme katolíckej Cirkvi je cirkev definovaná nasledovne : *„Cirkev sa vo Svätom Písme označuje pojmom ecclesia, ktorý znamená „zvolanie (zhromaždenia). Označuje zhromaždenie ľudu náboženskej povahy. V cirkvi Boh zvoláva svoj ľud zo všetkých končín zeme. V kresťanskej terminológii výraz „cirkev“ označuje liturgické zhromaždenie, ale aj miestne spoločenstvo alebo celé všeobecné spoločenstvo veriacich. Tieto tri významy však nemožno od seba oddeľovať.“* (Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 1998, s.199)

Na doplnenie uvádzame ešte uvádzame text Maříkovej z Veľkého sociologického slovníka, ktorá hovorí, že: *„Cirkev je väčšia komunita veriacich s výraznými prvkami inštitúcie, je nositeľom a interpretom náboženskej dogmy, zaisťuje náboženské rituály, upravuje normy náboženského života a vykonáva špecifický typ sociálnej kontroly rozhodnutím a mocou kňazskej hierarchie. Všetky kresťanské cirkvi odvodzujú svoj pôvod od tzv. „pôvodnej cirkvi“. Osobne ju založil Ježiš Kristus, na ktorého naviazali apoštoli.“* (Veľký sociologický slovník, 1996, s. 146)

Socializácia

Socializácia patrí k veľmi často používaným pojmom v sociológii a rovnako aj v sociálnej práci. Rozdiel je hlavne v tom, že sociológia sa zaoberá socializáciou ako spoločenským procesom, kým sociálna práca, osobitne sociálna práca vo svojej praktickej zložke, ešte presnejšie formulované sociálni pracovníci sa v praxi stretávajú hlavne s klientmi, o kvalite a správnosti obsahu i foriem, či metód, ktorými boli daní klienti socializovaní možno s úspechom pochybovať.

Z pohľadu sociológie je socializácia procesom, v ktorom sa má z narodeného dieťaťa stať človek v plnom význame tohto slova, a to znamená aj člen spoločnosti, dokonca aj občan. Vznik a potreba sociálnej práci ako teoretickej vedy i praktickej činnosti v súčasnej modernej spoločnosti je dôkazom toho, že aj socializácia vykonávaná hlavne rodičmi, ale i školou, médiami a pod. plodí popri osobnostiach, ktorých základnou charakteristikou je zodpovednosť voči sebe, svojej rodine i svojmu užšiemu i širšiemu (nielen) sociálnemu prostrediu aj osobnosti, ktorí majú túto charakteristiku v minimálnej miere.

Títo, ale i aj ich rodiny, sa potom stávajú často klientmi sociálnych pracovníkov, a práve v súvislosti s nimi je potom potrebné hovoriť o resocializácii, ako nutnej podmienke riešenia ich problémov. V tomto zmysle možno hovoriť prípadne aj o druhej etape socializácie, a to v dospelom veku, ktorá má napraviť omyly a chyby socializácie, ktorú títo klienti absolvovali vo svojom detstve.

Súčasná slovenská spoločnosť

Termín súčasná spoločnosť patrí k najfrekventovanejším termínom nielen v jazyku odbornom, ale aj v bežnom každodennom jazyku ľudí. Zároveň je to ale aj pojem, ktorého presnejšia identifikácia by nebola jednoduchá ani pre komunikátora s vyšším humanitným vzdelaním. Inými slovami každý vie čo je to súčasná spoločnosť, veď v nej všetci žijeme, ale jej celkom iným problémom je jej definovanie na určitej odbornej úrovni.

Podrobnejšej charakterizácii súčasnej spoločnosti sa venujeme v iných svojich prácach, ako príklad uvádzame Náčrt kresťanskej sociológie z roku 2010. s. 88-93). Na tomto mieste iba uvedieme, opierajúc sa o text z danej práce, že sa podľa nás z nasledovných troch zložiek.

Zvyšky tradičnej spoločnosti

Z nich akcentujeme:

- **Kresťanstvo -** čiže kresťanské denominácie, z nich osobitne katolícku cirkev, ktorá je symbolom sily a významu tradícií v živote každého človeka zvlášť a spoločnosti ako celku; v tomto prípade nám nejde len o vieru v Boha, či náboženstvo ako také, popri tom zdôrazňujeme aj význam tradícií, ako mostov, ktoré spájajú minulosť s prítomnosťou a budúcnosťou; práve preto sú tradície ako také predmetom útokov bližšie neoznačených síl modernity a postmodernity, pretože sú tuhou prekážkou v oceáne postmodernity, sú tuhou prekážkou postmodernej „tekutosti“ (porovnaj, Bauman, 2002
- **a slovenskú rodinu** (opäť osobitne kresťanskú rodinu) – slovenská rodina (osobitne v jej kresťanskej podobe) zatiaľ v zásade odoláva moderným a postmoderným tlakom; v prvom rade tým chceme povedať, že na jej pôde nie sú všemocné peniaze všemocné, na jej pôde neplatí trhový mechanizmus a ona sama tvorí pevný ostrov na tekutom oceáne súčasnej postmodernej spoločnosti, na ktorom sa môže zachytiť, osamelý, individualizovaný a atomizovaný plavec, ktorý sa už topí. (porovnaj opäť Bauman, 2002, a Vyhnálková, Rieger, 200??)

Moderná spoločnosť

Moderná spoločnosť začala vznikať v lone tradičnej spoločnosti orientačne v 15.-16. storočí a jej vývoj (opäť orientačne) bol ukončený začiatkom 20. storočia. Z jej charakteristík akcentujeme:

- **technickú** - čiže vynálezy, ktoré viedli k priemyselnej revolúcii,
- **ekonomickú** - výrobky sa stali v prvom rade tovarmi a peniaze získali definitívne rozhodujúcu moc v spoločnosti,
- **politickú** – rodovú šľachtu nahradila „šľachta finančná“ a v podstate veľmi priehľadnú a primitívnu absolutistickú moc rodovej šľachty odvodzovanú od Boha, nahradila podstatne inteligentnejšia, sofistikovanejšia moc finančnej šľachty, odvodzovaná od „demokraticky prejavenej vôle väčšiny obyvateľstva “ daného štátu, regiónu, či obce.
- **spoločenskú a sociálnu** – podľa našej dikcie rozlišujeme adjektíva spoločenské (pozri, Matulay, 1996, s. 25-28); v rámci spoločenskej štruktúry sa pôvodná štruktúra tradičnej spoločnosti, skladal z ohromeného počtu otrokov, či nevoľníkov, a potom už boli iba veľmi málopočetná skupinku rodovej šľachty, malá skupinka cirkevných hodnostárov, iba o niečo početnejšia skupina inteligencie a opäť o niečo početnejšia skupina rozličných drobných a stredných (neurodzených) vlastníkov pôdy, remeselníckych dielní a pod.; v rámci sociálnej štruktúry tvorili základ masy nemajetných bezzemkov, a potom ostatné sociálne skupiny, ktoré kopírovali nami uvedené spoločenské skupiny.

Postmoderná spoločnosť

Na margo postmodernej spoločnosti uvedieme stručne len toľko, že jej prvé signály jej vznik v lone modernej spoločnosti sa objavili už v poslednej tretine 20. storočia, čo hovorí okrem iného o obrovskej akcelerácii spoločenského vývoja.

Ak trvalo tisíce rokov, kým sa v lone tradičnej spoločnosti objavili prvky modernity, tak prvky postmodernity sa objavili v lone modernej spoločnosti už po necelých dvoch storočiach jej existencie.

Vzhľadom na to, že sme ju už implicitne predznačili v predošlom texte, na tomto mieste už len stručne uvedieme jej nasledovné charakteristiky:

- globalizácia, a to ekonomická, vojenská i kultúrna,
- tekutosť, spojená s likvidáciou pevných prekážok, napr. vznik EÚ a jej riadiacich štruktúr, likvidácia hraníc, vznik spoločnej meny, voľný pohyb pracovných síl a tovarov a pod.,
- individualizácia, liberalizácia, sekularizácia a pod.

Kresťanská sociológia. Menšinová sociológia. Väčšinová sociológia.

Vzhľadom na rozsah tohto článku rozoberieme uvedené pojmy veľmi stručne, a to aj preto, že sa im venujeme v iných prácach, z ktorých osobitne menujeme Náčrt kresťanskej sociológie (2010).

Väčšinová sociológia

Pod týmto pojmom rozumieme všetky sociologické práce ako sediment sociologického myslenia od založenia sociológie A. Comtom až do súčasnosti. Ideologickým a myšlienkovým základom tohto myslenia je ateizmus, liberalizmus, individualizmus a filozofickým základom je v závislosti od jeho jednotlivých prúdov pozitivizmus, materializmus, respektíve subjektívny idealizmus.

Adjektívum a teda i termín väčšinová sociológia sme zvolili z pragmatických dôvodov, pretože toto myslenie je naozaj väčšinové, a zároveň sme sa vyhli hodnotiacim adjektívam ako napr. „správne a nesprávne“ a pod. Mimochodom, uvedené sociologické myslenie je pre nás správne, či pravdivé, ale samozrejme iba v rámcoch svojich ideologických a filozofických predpokladov.

Kresťanská sociológia (menšinová sociológia)

Táto sociológia je sedimentom kresťanského sociologického myslenia. Toto sociologické myslenie označujeme ako menšinové, s tým, že ono vždy menšinové bolo a súčasné úspechy sekularizácie naznačujú, že menšinovým aj pravdepodobne zostane.

Vieroučným základom kresťanského sociologického myslenia je viera v trojjediného Boha, jeho syna Ježiša Krista a Ducha svätého. Z tohto pohľadu je základnou literatúrou Sväté písmo, osobitne Nový zákon. Filozofickým základom kresťanského sociologického myslenia je realizmus, z literatúry zdôrazňujeme práce Aurélia Augustína a Tomáša Akvinského.

2 Problematika katolíckej cirkvi ako subjektu socializácie cez prizmu kresťanskej sociológie

Vyššie v texte pertraktované základné pojmy, opticky tvoria zdanlivo neúmernú časť tohto príspevku. V skutočnosti sú pre nás teoretickými východiskami, ktoré práve preto, že sú jednoznačne formulované, nám umožňujú skrátiť nasledujúci text bez toho, aby sme sa opomenuli vyjadriť sa k danej téme, a opäť zdôrazňujeme, nie povrchne, či nejasne, ale stručne a jednoznačne.

Katolícka cirkev ako subjekt socializácie

V prvom rade chceme zdôrazniť, že napriek nepopierateľnej skutočnosti ateizácie (aj) našej slovenskej spoločnosti, kresťania sú sociologicky povedané empirickou skutočnosťou. O ich počte (skoro 70%) podalo informáciu posledné sčítanie obyvateľstva a novú informáciu o nich podá sčítanie obyvateľstva plánované na tento rok.

My k tomu poznamenávame, že v každom prípade to bude percento, ktoré nemožno ignorovať. Rovnako poznamenávame, že pokiaľ sa týka katolíckej cirkvi, aj tí, ktorí jej nie sú priaznivo naklonení, môžu len ťažko poprieť, že je dôležitým subjektom, podieľajúcim sa na socializácii mládeže, presnejšie povedané kresťanskej mládeže, čiže detí a mládeže najrozličnejších vekových skupín vyrastajúcich v kresťanských rodinách.

Miestami a príležitosťami pre socializáciu mládeže nie sú len kázne v kostole, vyzývajúce k zodpovednému a morálnemu prístupu k vlastnému životu i k svojmu životnému prostrediu, ale aj široký diapazón voľnočasových športových, umeleckých a rôznych iných aktivít.

Napokon nezanedbateľnou príležitosťou k socializácii sú hodiny náboženstva, kde vieroučné poznatky tvoria iba časť náplne týchto hodín. Nezanedbateľn= percento času je venované práve socializácii v kresťanskom duchu. To znamená v prvom rade v duchu desatora Božích prikázaní, ale aj v duchu výchovy k zodpovednosti, disciplíne, úcta k starším ľuďom, k materiálnym i nemateriálnym hodnotám, ktoré vytvorili naši súčasníci, respektíve naši predkovia.

Socializácia z pohľadu kresťanskej sociológie

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že medzi teóriou socializácie ako témy väčšinovej sociológie a pohľadom na socializáciu cez prizmu kresťanskej sociológie nie sú zásadné rozdiely.

Máme tým na mysli, že kresťanské „Desatoro“, či už nezabiješ, nepokradneš a pod. je všeobecne prijateľným súpisom socializačných cieľov aj pre každého ateistu, vyznávajúceho humanistické ideály, zrodené osvietenstvom. Samozrejme s výnimkou toho prvého, „Ja som Tvoj Boh... „

Z nášho pohľadu kresťanského sociológa ale vec nie je tak jednoduchá. Chceme tým povedať, že veci vôbec nestoja tak, že 90% kresťanského „Desatora“ a teda aj 90% obsahu kresťanskej socializácie je totožné, alebo aspoň veľmi podobné 90% socializácie na základoch ateizmu.

Takáto primitívna kvantifikácia pre nás nie je prijateľná, ide totiž o to, že pre kresťana, ktorý sa nielen za kresťana sám považuje, ale ktorý ním aj naozaj je, tvorí práve to prvé prikázanie „uhoľný kameň“, na ktorom stoja všetky ostatné. Čiže pri nepodarenom pokuse o kvantifikáciu by sme mohli povedať, že práve to prvé prikázanie je pre kresťanskú socializáciu podielom 90% a všetky ostatné sú len podielom zvyšným.

Uvedené naše presvedčenie chceme podporiť argumentom, ktorý sa skrýva za odpoveďou na otázku, aká autorita stojí za daným systémom socializácie.

Je jasné, že za systémom socializácie na ateistickom základe je to vždy len človek, v tom lepšom prípade človek, ktorý je sám morálny, v tom horšom, a bohužiaľ oveľa častejšom je to človek, ktorého amorálnosť narastá adekvátne k výške jeho funkcie respektíve v prípade, že ide o podnikateľa, tak k výške k jeho zisku.

Osobitne v prípade politikov sa tieto „morálne“ autority pravidelne menia, keď opomeniem zopár „stálic na slovenskom politickom nebi“, pričom osobitne v období volieb navzájom odhaľujú svoju amorálnosť a poskytujú verejnosti príslušné dôkazy.

Z tohto pohľadu stojí socializácia v duchu kresťanskej viery na celkom inom, na jedinom a principiálne nemennom pilieri, ktorým je sám Boh. Práve pevnosť a nemennosť tohto základu tvorí principiálny rozdiel medzi socializáciou v duchu kresťanskej viery a socializáciou v duchu humanizmu odvíjajúceho sa od ateizmu.

3 Záver

Na poli teórie sa môžeme sporiť o tom, aké má klady či zápory socializácia v duchu kresťanstva v porovnaní so socializáciou v duchu ateizmu a osvieteneckého humanizmu.

Na poli reálnych výsledkov oboch typov socializácie, na ich efektivity, čiže na poli empírie, alebo inak povedané na poli štatistických výsledkov, takáto diskusia nie je možná. A to z toho jednoduchého dôvodu, že všetky štatistické údaje, a tie nezhromažďujú kresťania, ukazujú že výsledky kresťanskej socializácie sú evidentne lepšie. Stačí si napríklad pozrieť štatistiky rozvodovosti na Slovensku, v Európe i vo svete.

Na koniec ešte jedna terminologická poznámka k pojmu humanizmus. Rozšírenie tohto pojmu v jednotlivých odborných jazykoch a nakoniec i v jazyku každodennom sa viaže k obdobiu osvietenectva, keď týmto pojmom vtedajší osvietenci chceli zdôrazniť rozdiel medzi Božím a ľudským, medzi svätým a profánnym.

Postupne, hlavne následkom oboch svetových vojen sa rovnako frekventovaným ako adjektívum humánne (odvodené od podstatného mena humanizmus), stalo adjektívum nehumánne, prekladané do slovenského jazyka ako neľudské, čiže jednoznačne s negatívnym konotátom.

K tomu dodávame len toľko: Náš kresťanský Boh nie je človekom, ale nie je ani nehumánny práve v duchu spomínaného negatívneho konotátu. Naopak jedným z jeho mien, jednou z jeho podôb je láska. Z toho aj vyplýva, že nehumánnych jednotlivcov môže vychovať iba ateizmus, ktorý si privlastňuje adjektívum humanistický. My kresťania si myslíme, že ani náš Boh ani

dobrý kresťan nemôže byť nehumánny, čiže medzi kresťanskou vierou a humanizmom je priama úmera, čím lepší kresťan, tým väčší humanista.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BAUMAN, Z. 2002. *Těkutá modernita*. Praha: MF, 2002. ISBN 80-204-0966-1

[2] *Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava: SSV, 2. vyd., 1999. ISBN 80-7162-259-1

[3] MATULAY, S. 2010. *Náčrt kresťanskej sociológie*. Košice: KU Ružomberok, TF v Košiciach. ISBN 978-80-89404-19-3

[4] MATULAY, S. 2006. Terminologická úvaha k adjektívam sociálne a spoločenské. In: *Zdravotníctvo a sociálna práca*. ročník 1, č. 3, s. 25-27, ISSN 1336-9326

[5] RIEGER, Z., VYHNÁLKOVÁ, H. 1996. *Ostrov rodiny*. Hradec Králové: Konfrontace, 1996. ISBN 80-901773-8-7

Doc. PhDr. Stanislav Matulay, PhD.
Katedra sociológie
FF UKF v Nitre
Ul Slančíkovej 1
949 01 Nitra
e-mail: smatulay@ukf.sk
mobil: 0903 602 449

Dedičný hriech (a syndróm CAN)

Hereditary sin (and syndrome of child abuse and neglect)

Peter Ďurkovský

Abstrakt:
Sväté písmo je obsažným prameňom kresťanstva ako psychoterapeutického systému. Sociálny pracovník, či už ide o veriaceho alebo bez viery, môže z neho nielen vzhľadom na našu židovsko – kresťanskú kultúru čerpať. Dedičný hriech je pojem, ktorý zahŕňa mnoho faktorov. Syndróm CAN je prioritným.

Kľúčové slová:
dedičný hriech, násilie, rodina, syndróm CAN

Abstract:
The Bible is comprehensive source of Christianity as system of psychoterapy. Social worker – Christian or man without belief – may to work with the Bible. Hereditary sin is multifactorial conception. Syndrome of child abuse and neglect is prefential.

Keywords:
Family Hereditary sin. Violence. Syndrome of child abuse and neglect.

Úvod

M. S. Peck v knihe *Dále nevyšlapanou cestou* hovorí o mýtoch Biblie. Podľa neho „Biblia je skutočne zbierkou paradoxných príbehov, a ako taká je paradoxná sama o sebe – nie je to len jedna vec. Je to súhrn legiend, z ktorých niektoré sú pravdivé a niektoré pravdivé nie sú. (...) Je to zmes mýtov a metafory.“ (Peck, 1994, 96). V praxi sa potom môžeme stretnúť s indivíduami, ktoré sú narcistickými poruchami osobnosti, a ktoré bez akejkoľvek zábrany na manipuláciu využívajú tie najposvätnejšie hodnoty, a pritom bohorovne tvrdia, že práve oni už majú Nebo po smrti zaručené, lebo niekedy niekomu fyzicky podali pohár čistej vody. Z Biblie robia lacnú príručku pre šarlatánov, hoci ide o nekonečný prameň múdrostí.

Čo je vlastne dedičným hriechom?

Keď Adam jedol zo stromu poznania, začal sa za hanbiť. Otázne zostáva, čo všetko sa poznaním v Adamovom prípade rozumie. Jedným z možných vysvetlení je hanbenie sa za uvedomenie si vlastnej nevedomosti, ktorá sa nikdy nemôže stať úplným uvedomením. Celý život je príbehom o ceste smerovania z nevedomia k vedomiu. Zrozumiteľnejšie vyjadrené: život má byť neustálym vzdelávaním, spoznávaním, prehlbovaním zručností a spôsobilostí. Ukrývanie sa pred Bohom je strachom zo života, odmietaním samého seba, vedomým odmietaním kráčať po vlastnej ceste k sebe. Poznanie totiž vyžaduje ďalšie poznanie, a to zas ďalšie. Adamovo hanbenie sa nebolo ničím iným, než lenivosťou.

Dedičný hriech a rodina

Rodina je odjakživa základom spoločnosti. Dedičným hriechom v nej je trestanie detí životom za nevyriešené problémy rodičov. Čím väčšmi títo zneužívali a zneužívajú manželstvo vedomým či nevedomým odmietaním vlastnej cesty, tým viac sú ich deti postihnuté niektorou zo zložiek syndrómu CAN. Primárne socializačné prostredie je nekvalitné, zlyháva, alebo dokonca má asociálnu a asocializačnú funkciu. Deti naozaj pykajú za nerozhrešené previnenia otcov a matiek.

Syndróm CAN je *„akékoľvek nenáhodné, preventabilné, vedomé, prípadne aj nevedomé konanie rodičov, vychovávateľa alebo inej osoby voči dieťaťu, ktoré je v danej spoločnosti neprijateľné a odmietané, a ktoré poškodzuje fyzický, duševný a spoločenský stav dieťaťa a jeho vývin, prípadne spôsobuje jeho smrť.“* (Vlčková, 2000, s.84) Syndróm CAN je zároveň dôsledkom nevyriešených problémov rodičov dieťaťa a problémov medzi rodičmi dieťaťa. Stvoriteľ vyhnal z Raja zbabelcov, a títo so sebou vedú svojich potomkov. Dedičný hriech je podstatou každého javu sociálnej patológie. Šarlatáni, ktorí chcú pôsobiť ako hlbinne založení psychoterapeuti, dedičný hriech nazývajú Oidipovým komplexom, hoci skutočnú podstatu tohto komplexu a dedičného hriechu nepoznajú. Javy sociálnej patológie takto len posilňujú a znásobujú.

Podľa E. Fromma *„**násilie ako kompenzácia** znamená (...) náhradu za produktívnu činnosť, a preto sa vyskytuje u impotentnej osoby.“* (Fromm, 1996, s. 28) Taktiež je takéto násilie produktom frigidity. Impotenciou sa všeobecne rozumie neschopnosť, nemožnosť a neochota tvoriť. Frigiditou sa zas chápe neschopnosť, nemožnosť a neochota dávať. Podľa E. Fromma ďalej *„násilie ako kompenzácia je následok nežitého a zmrzačeného života, a ide o nutný následok.“* (Fromm, 1996, s. 30) O. Matoušek hovorí, že „existujú dôkazy pre hypotézu, že týranie, respektíve zneužívanie dieťaťa je odovzdávané z jednej generácie rodičov na ďalšiu.“ (Matoušek, 2003, s.112)

M. Kolář v knihe *Skrytý svět šikanování ve školách* hovorí o morálnej slepote, ktorá je okrem iného vedomým či nevedomým ignorovaním podstaty dedičného hriechu. Podľa neho je **morálna slepota** spôsobená na dvoch úrovniach:

- na povrchnejšej úrovni má charakter obrany sebavnímania
- na hlbšej úrovni ako základný zdroj morálnej slepoty sa ukázala sebecká až sebavyzdvihovacia orientácia. (Kolář, 1997, s. 48)

a) Morálna slepota rodičov s charakterom obrany sebavnímania - Bez zvláštneho dokazovania a hlbšej analýzy možno bezpečne konštatovať: *väčšina manželstiev nie je výsledkom lásky z pravých dôvodov*. Uzavieraniu inak posvätného zväzku málokedy predchádza cieľavedomé budovanie vzťahu, trpezlivé upevňovanie citov, otvorená konfrontácia. Logickým výsledkom kultúry je jav, že *„keď sa Tieň a Anima (pozn. duša) navzájom nakazia, v sne sa to prejaví ako sobáš.“* (Puškárová, 1997, s.44) Svadba je jedným z najväčších životných stresov, a zavádzajúca príprava na manželstvo, pod ktorú sa pravdepodobne dogmatickým až fanatickým výkladom Biblie podpísala Cirkev, plodí v našej kultúre len ďalšie hriechy.

b) Sebecká až sebavyzdvihovacia orientácia rodičov – Podľa M. S. Pecka *„pre absolútnych narcistov nemajú druhí väčšiu váhu, než kus nábytku.“* (Peck, 1996, s. 78) Ľudia s takouto orientáciou uzavreli manželstvo z vypočítavosti. Nikdy u nich nemožno počítať s niečím iným, ako s agresiou. *„Pretvárka má za úlohu zastrieť pravý opak, najčastejšou formou, ktorú si volí, je predstieranie lásky*.“ (Peck, 1996, s. 113)

Morálna slepota súrodencov dieťaťa v syndróme CAN – podľa M. S. Pecka *„symptómy patologickej rodiny – depresie, samovražda, zhoršujúci sa prospech v škole, krádež – možno pripísať len jej rodičovskému vedeniu.“* (Peck, 1996, s. 134) Ako u rodičov v rodine so syndrómom CAN, tak aj u agresívnejších súrodencov týraného dieťaťa môže morálna slepota prameniť z dvoch úrovní:

a) Obrana sebaponímania agresívnejších súrodencov – úzkosť týchto detí je tiež výsledkom dvojitej väzby zo strany rodičov. Mechanizmy úniku, ktorými sú: *„autoritatívnosť, deštrukcia a automat konformity“* (Fromm, 1993, s. 77-110) vedú týchto súrodencov k posilňovaniu postavenia obetného baránka u toho menej šťastnejšieho.

b)Sebecká až sebavyzdvihovacia orientácia agresívnejších súrodencov – k prehlbovaniu ich morálnej slepoty vedie zhubný narcizmus rodičov. Títo súrodenci ich imitujú.

Obeť syndrómu CAN – „každé dieťa má dve základné potreby:
- chce sa cítiť šťastné a milované, predovšetkým rodičmi,
- chce vidieť šťastných a milovaných svojich rodičov.“ (Angelis, 1995, s. 87) Deti, ktoré žijú v dedičnom hriechu, čiže v syndróme CAN, žijú zároveň v neustálom citovom a existenčnom zmätku a v neistote.

a) Obete počiatočných stupňov syndrómu CAN – tieto deti mali to šťastie, že zažili len nemé odmietanie, manipuláciu a ignorovanie v dôležitých životných situáciách. Na základe emocionálneho naprogramovania si v živote nevedome vyberajú situácie, kde sa musia neustále snažiť o priazeň inej osoby. Nedokážu žiť inak, než v podriadenosti.

b) Obete pokročilých stupňov syndrómu CAN – podľa M. Koláře *„obete pokročilých stupňov šikanovania majú tendenciu od všetkého uniknúť, všetko vzdať a skryť sa.“* (Kolář, 1997, s. 69) Obete pokročilých stupňov syndrómu CAN sú na tom rovnako, keďže postihnutie syndrómom CAN je tiež šikanovaním, avšak ich porazenecké tendencie sú dlhodobejšie a intenzívnejšie, lebo v ich prípade ide o šikanovanie v primárnom socializačnom prostredí. Niektorí šarlatáni tieto deti nazvú deťmi s ľahkou mozgovou dysfunkciou, čiže hypoaktivitou alebo hyperaktivitou, a tak aktívne prispievajú k výrobe duševných mrzákov.

Záver

„Výchovou sa rozumie akýkoľvek spôsob interakcie medzi dospelým a dieťaťom, ktoré je na ňom závislé.“ (Komárik, s. 101, 1998) V detstve, čiže v prípravnej fáze socializácie, kedy dochádza k osvojovaniu si vecí, nepísaných noriem správania, k osvojovaniu si kultúry okolia, učenia sa vo všetkých životných úlohách a k nadväzovaniu dôležitých vzťahov, má osobnosť neustále potrebu rásť. Pokiaľ jej rodičia obrazne zavesia na krk ich dedičný hriech, bude rásť s ňou. Všetky vedecké metódy s použitím farmaceutických prípravkov, všetko moralizovanie, diagnostikovanie takzvanou duševnou chorobou alebo pôsobenie na dieťa, aby si obľúbilo patologických rodičov, len posilňuje problém dieťaťa a predznamenáva sociálne patológie. K tomuto je vhodné uviesť jeden príklad za ostatné. Český denník *Mladá fronta* priniesol v článku *Úrady rozhodujú o deťoch, ale málo o nich vedia* správu o spore medzi rodičmi desaťročného syna. *„Chlapec kvôli nemu skončil na pol roka v psychiatrickej liečebni. Mali ho tam naučiť, aby mal rád otc.„* (Viktora, A1, 2011)

Dieťa je taký istý človek ako sociálny pracovník. Pokiaľ sa však vedecká práca má takto diametrálne rozchádzať s jeho záujmami, o vedeckú prácu už nemôže ísť. Je to výzva pre kolegov, aby si pri pohľade do zrkadla občas uvedomili, že aj oni kedysi nosili plienky.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] ANGELIS, B. de: *Tajemství partnerství*. 1. vyd. Praha: Talpress, 1995. ISBN 80-8560-963-0.

[2] ĎURKOVSKÝ, P.: Kresťanské kresťanstvo v každodennej komunikácii. In: *Význam kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda pre Európu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, 2008. ISBN 978-80-8094-455-1.

[3] ĎURKOVSKÝ, P.: *Pater familias a právne postavenie manželky a detí v rímskej rodine*. Diplomová práca. Banská Bystrica: Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2008.

[4] ĎURKOVSKÝ, P.: Podiel kazateľa v úspešnej prevencii kultovej závislosti. In: *Homiletická činnosť cirkví a kvalita súčasného života*. Banská Bystrica: Katedra evanjelikálnej teológie a misie. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Združenie evanjelikálnych cirkví v Slovenskej republike, 2009. ISBN 978-80-8083-716-7.

[4] ĎURKOVSKÝ, P.: *Právo a hodnota slobody*. Záverečná práca. Banská Bystrica: Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005.

[5] ĎURKOVSKÝ, P.: *Výskyt sociálnopatologických javov ako dôsledok týrania, zanedbávania a zneužívania v rodine*. Diplomová práca. : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katedra sociálnej práce, 2007.

[6] FROMM, E: *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-28-6.

[7] FROMM, E: *Strach ze svobody*. Praha: NAŠE VOJSKO, 1993. ISBN 80-206-0290-9.

[8] KOMÁRIK, E.: *Pedagogika emocionálne a sociálne narušených*. Bratislava: 1998. ISBN 80-223-1289-4.

[9] KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

[10] MATOUŠEK, O.: *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

[11] ONDREJKOVIČ, P. a kol.: *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000. ISBN 80-224-0616-3.

[12] PECK, M. S.: *Dále nevyšlapanou cestou*. Olomouc: Votobia, 1994. ISBN 80-85885-12-3.

[14] PUŠKÁROVÁ, M.: *Múdry starec*. 1. vyd. Bratislava: SOFA, 1997. ISBN 80-85752-31-X.

[15] VIKTORA, A.: Úřady rozhodují o dětech, ale málo o nich vědí. In:Praha: *Mladá Fronta Dnes*, 19.02.2011. ISSN 1210 1168.

[16] VLČKOVÁ, M.: In: ONDREJKOVIČ, P. a kol.: *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000. ISBN 80-224-0616-3.

PhDr. Peter Ďurkovský
Národné centrum prevencie sociálnej patológie
Predmestská 62
010 01 Žilina
e-mail: durkovsky@post.sk

Vzdelávanie študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami na Katolíckej univerzite v Ružomberku

Education of students with special educational needs at the Catholic University in Ruzomberok

Irena Kamanová

Abstrakt:

Právo na vzdelávanie a informáciu ako základný právny atribút demokratickej spločnosti nemôže byť nikomu odpierané. Škola má spolu s rodinou navýznamnejší vplyv na vývoj a rozvoj osobnosti dieťaťa. Preto má byť naším cieľom zaradiť študentov so zdravotným znevýhodnením medzi študentov bez zdravotného postihnutia. V procese vzdelávania má centrum pre študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami na Katolíckej univerzite v Ružomberku dôležitý význam.

Kľúčové slová:

vzdelávanie, zdravotné postihnutie, služby.

Abstract:

Right for education and information as a basic attribute of democratic society may not be denied for anybody. The school together with the family has the most significant impact on the evolution and development of the child's personality. Should therefrore be our aim to include students with disabilities among students without disabilities. In the process of education the center for students with special educational needs at the Catholic University in Ruzomberok is very important.

Keywords:

Education. Health disability. Service.

1 Katolícka univerzita v Ružomberku

Katolícka univerzita v Ružomberku (KU), je verejnou vysokou školou s konfesijným charakterom. Svoju činnosť uskutočňuje podľa Zákona NR SR č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách najmä v oblasti humanitných, historických, pedagogických a sociálnych vied, ale aj v oblasti umenia, ekonómie, manažmentu, práva, fyziky, chémie, biológie, matematiky a informatiky.

Poslanie KU vyplýva z dokumentu Jána Pavla II. o katolíckych univerzitách Ex corde ecclesiae (Zo srdca Cirkvi), kde hneď v úvode čítame: „**Katolícka univerzita, vychádzajúc zo srdca cirkvi,** *sa zaradila do prúdu tradície***, ktorá sa začala pri vzniku univerzity ako inštitúcie. Odvtedy bola vždy vynikajúcim** *centrom tvorivej sily a šírenia vedomostí pre blaho a úžitok ľudstva***. V zmysle svojho poslania sa univerzita ako Universitas magistrorum et scholarium** *venuje výskumu, učeniu a vzdelávaniu* **študujúcich, ktorí sú s učiteľmi slobodne spojení v rovnakej láske k vede.)** *Cirkev skúma pomocou svojich katolíckych univerzít* **a pomocou ich humanistického a vedeckého dedičstva** *tajomstvá človeka a sveta*, **a preniká ich svetlom darovaného zjavenia.)** *Cťou a zodpovednosťou katolíckej univerzity je venovať sa bez výhrad veciam pravdy. To je jej vlastný spôsob ako slúži dôstojnosti človeka a súčasne poslaniu Cirkvi. Katolícka univerzita sa oveľa viac vyznačuje slobodným hľadaním celej pravdy o svete, o človeku a Bohu*“ (in www.ku.sk).

Akademické prostredie Katolíckej univerzity v Ružomberku je ideálnym miestom pre rozvíjanie filozofie rovnosti, podporovanie rôznosti. Základné hodnoty univerzity sú:

Pravda - hladať pravdu a mať ochotu podeliť sa s ňou;
Profesionalita - kvalitným vzdelávaím, vedou a výskumom slúžiť rozvoju človeka;
Jednota - pracovať pre spoločný cieľ a uplatňovať princíp subsidiarity;
Zodpovednosť - konať dobro s najlepším úmyslom a cťiť princíp solidarity.

Katolícka univerzita vedie svojich študentov a zamestnancov k tolerancii a úcte, čo zdôraznuje aj motto univerzity: *Katolícka univerzita formujúca myseľ i srdce.* Rozvíja svoje prostredie aj smerom ku študentom so špeciálnymi vzdelávacími potrebami.

Právo na vzdelávanie jednotlivca so zdravotným postihnutím je zakotvené vo viacerých národných a mezinárodných dokumentov, tak isto aj v Ústave Slovenskej republiky v článku 38 ods. 2, kde sa uvádza, že osoby so zdravotným postihnutím majú právo na pomoc pri príprave na povolanie a v článku 42 garantuje každému občanovi právo na vzdelanie. Systém výchovno-vzdelávacej sústavy v Slovenskej republike musí preto umožniť v súlade s týmto právom vzdelávanie pre všetkých vrátane príslušníkov národnostných menšín (Ústava SR čl. 34 ods. 2 bod a/).

Podľa Novosada (2000), edukácia osôb so zdravotným postihnutím by mala byť previazaná s poradenstvom, čo umožňuje komplexné uchopenie - riešenie situácie daného jedince. Poradenská prax, resp. poradenská podpora ľudí so zdravotným znevýhodnením, je integrálnou súčasťou komprehenzivnej rehabilitácie. Cieľom ucelené rehabilitácie je poskytnúť osobám so zdravotným postihnutím, čo najširšiu účasť na spoločenskom i hospodárskom živote, čo najväčšiu nezávislosť. Poukazuje na to, že je samozrejmé, že do komplexní starostlivosti o ľudí so zdravotným postihnutím patrí aj sprístupnenie výchovy a vzdelávania. Ďalej autor poukazuje na to, že nejde o zvýhodňovanie, ale o zmiernenie, eliminovanie, či kompenzovanie príčin, ktoré postihnutému bránia v jeho plnohodnotnej integrácii do spoločnosti.

V podobnom duchu vzniklo centrum na Katolíckej univerzite v Ružomberku zamerané na potreby študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami v akademickom roku 209/2010.

2 Služby poskytované Katolíckou univerzitou

Služby pre študentov**:** Univerzitná knižnica, Univerzitné vydavateľstvo, Ústav informačných a komunikačných technológií, Ubytovacia a stravovacie zariadenia, duchovno-pastoračná služba v Univerzitnom pastoračnom centre, podpora pre študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami.

2.1 Podpora pre študentov so zdavotným postihnutím a špeciálnymi vzdelávacími potřebami

Organizačná a funkčná schéma podpory študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami na Katolíckej univerzite v Ružomberku je nasledovná. Na celouniverzitnej úrovni, v štruktúre pracovníkov rektorátu je vytvorená pracovná pozícia referenta pre študentov so špeciálnymi potrebami, personálne je riadená prorektorom pre vzdelávanie a výchovu. Referent (koordinátor) zaisťuje informovanosť o službách pre študentov, doplňuje a aktualizuje webovú stránku, poskytuje poradenstvo a aktívne rieši individuálne študijné záležitostí študentov, - koordinuje služby a ďalšiu pomoc pre študentov na univerzite, spolupracuje s kontaktnými osobami pre študentov so špeciálnymi potrebami na fakultách. Sleduje nové podnety, metódy, pomôcky, zariadenia a iniciuje ich zavádzanie na KU.

Na fakultách univerzity sú ustanovení koordinátori pre prácu so študentmi so zdravotným postihnutím. Ktorí sú zodpovední za oblasť podpory poskytovanej študentom so zdravotným postihnutím a uchádzačom o štúdium na KU.

Koordinátor centra:
Bc. Margaréta Domiterová rektorát KU
Odborný koordinátor:
doc. PhDr. Irena Kamanová, PhD. Katedra sociálnej práce Pedagogickej fakulty KU Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
***Koordinátor Filozofickej fakulty KU**:*
Mgr. Juraj Holdoš, PhD. - Katedra psychológie Filozofickej fakulty KU, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok.
Koordinátor Pedagogickej fakulty KU:
doc. PaedDr. Miroslav Gejdoš, PhD. Katedra špeciálnej pedagogiky, Pedagogickej fakulty KU, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok.

Práca koordinátora je v tom, ak uchádzač o štúdium žiada v prihláške o špecifikum v prijímacom konaní a počas štúdia, kontaktuje sa s daným študentom a podieľa sa na príprave prijímacieho konania, ktoré sa nesmie odchyľovať od bežného postupu. Informuje uchádzača o službách, ktoré poskytuje KU a centrum univerzity. Aktualizuje informácie pre referenta centra, zvyšuje informovanosť zamestnancov fakúlt, formuje akademické prostredie, modifikuje študijné podmienky a prostredie za účelom riadneho plnenia študijných povnností. Poskytuje informácie o systéme podpory centra, prijíma návrhy študentov na zlepšenie prístupnosti učebných materiálov, realizuje projekty zamerané na rozvoj centra.

V akademickom roku 2010/2011 študuje na univerzite 24 študentov so zdravotným postihnutím, z toho 50% zmyslové postihnutie – sluchové, zrakové (kvalitatívne nepočujúci, nevidiaci). 50% študentov so zdravotným postihnutím (z celkového počtu) študuje na katedre sociálnej práce, študijný program sociálna práca. Študenti so špeciálnymi vzdelávacími potrebami majú možnosť podľa študijného poriadku Katolíckej univerzity v článku 11 požiadať o individuálny harmonogram hodnotenia predmetov.

Centrum pre študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami pôsobí ako modelové pracovisko pre študentov študujúcich na KU a zároveň ako kontaktné pracovisko pre komunikáciu s pedagógmi. Priestory centra sa nachádzajú v priestoroch Pedagogickej fakulty s bezbariérovým vstupom. ***Centrum je bezbariérové a bude sa tu nachádzať: kontaktná miestnosť pre študentov; oddychová miestnosť (*** možnosť relaxácie, polohovania pre študentov s telesným postihnutím, prebalovací pult pre mamičky, možnosť vykonávania špeciálnych úkonov, ktoré potrebujú študenti - aplikácia inzulínu, ...; kuchynka (možnosť prípravy jedla), možnosť ubytovania študenta s telesným postihnutím.

Prvoradou úlohou centra je vytvárať rovnaké podmienky pri vzdelávaní, absolvovaní prijímacích, priebežných a záverečných skúšok, preto sa služby centra rozdeľujú na služby pre uchádzačov o štúdium a pre študentov.

Pre uchádzačov o štúdium – poskytujeme: informácie o možnostiach štúdia na jednotlivých fakultách Katolíckej univerzity s dôrazom na zohľadnenie špecifických potrieb uchádzačov; individuálne poradenstvo záujemcom o štúdium a o priebehu prijímacieho konania na Katolíckej univerzite; individuálne riešenie prijímacieho konania.

Pre študentov – zabezpečujeme: pedagogické poradenstvo, sprostredkovanie tlmočníckych a asistenčných služieb, pomoc pri vyhľadávaní v elektronických katalógoch a databázach, pomoc pri orientácii sa na internetovej stránke Katolíckej univerzity, poradenskú službu prostredníctvom

internetovej stránky Centra. Poradenstvo v technickej oblasti, spoluprácu a pomoc pri riešení problémov súvisiacich so štúdiom a pobytom na Katolíckej univerzite. Spracovanie študijnej literatúry do prístupnej formy, sprístupnenie študijných materiálov v rôznych formátoch, napaľovanie CD/DVD so súbormi s výučbovými materiálmi zo zdrojov dosiahnuteľných v sieti na Katolíckej univerzite, alebo od vyučujúcich, a to v rozsahu stanovenom autorským zákonom.
Pre pedagógov a zamestnancov Katolíckej univerzity – ponúkame: individuálne poradenstvo.

V procese vzdelávania pre svoj hendikep narážajú študenti na tri základné problémy: fyzický, kognitívny a podporný, preto sa snažíme jednotlivé bariéry v prístupoch odstraňovať.

1. Fyzický prístup – odstraňujú sa fyzické prekážky vo vzdelávaní – adaptácia študijných materiálov tak, že poskytujú učiacemu alternatívny prístup ku komunikácii a vzdelávaniu (napr. počítač vybavený Braillovským riadkom alebo čítačom obrazovky, zväčšovanie študijných materiálov, kopírovacie služby, orálne tlmočenie). Fyzický priestorový prístup sa realizuje v priestoroch celej univerzity bezbariérovými vstupmi a prechodmi. Pre študentov so zrakovým postihnutím realizuje STOPKA, n.o priestorovú orientáciu. Pri ubytovávaní študentov sa vždy zohľadňujú individuálne požiadavky študenta podľa jeho zdravotného postihnutia.
2. Kognitívny prístup – umožňujú prezentovať výučbový materiál rôznymi spôsobmi (napr. v rôznom formáte – zvuk, video, obrázok, hudba, a iné) a každý učiaci si môže z nich vybrať pre seba najvhodnejší z nich. Študenti prichádzajú na univerzitu dobre vybavený kompenzačnými pomôckami, technickými zručnosťami, ktoré im pomáhajú zvládať alternatívy spôsob výučby.
3. Podporný prístup – kompenzovanie jednotlivých ťažkostí formou poradenstva, kompenzačných príspevkov podľa zákona č. 447/2008 Z.z.; zaisťovanie informovanosti o službách UK – webová stránka, informačná brožúra, spracovanie a realizovanie odborných praxí študentov študijného programu sociálna práca, koordinácia služieb (asistenčných, poradenských), spolupráca s Univerzitným pastoračným centrom. Konzultácie s intaktnými študentmi, grantová činnosť centra. Centrum zrealizovalo niekoľko rozvojových projektov zameraných na technické vybavenie centra a učební.

Popri službách pre študentov, centrum poskytuje služby predovšetkým konzultačné a poradenské pre uchádzačov o štúdium na KU so zdravotným postihnutím, ďalej výchovným poradcom týchto uchádzačov, alebo ich rodičom.

Záver

Na záver môžeme konštatovať, že je dôležité aby študenti so zdravotným postihnutím mali vytvorené rovnaké podmienky pre štúdium, socializovali sa v rôznych sociálnych skupinách, pretože samoštúdium nenahrádza interpersonálnu komunikáciu. Pre všetky uvedené skutočnosti Centrum spolupracuje s viacerými VŠ a ich centrami, napr. Centrum podpory študentov so špecifickými potrebami UK PaeDr. Elena Mendelová, CsC.; Akademická poradňa a poradňa pre sprístupňovanie štúdia ľuďom so zdravotným postihnutím na technickej univerzite v Liberci - PhDr. Mgr. Libor Novosad, Ph.D.; Centrum Pyramída, Slnečnica, Tereza a iné, ktoré nám poskytli veľmi podnetné informácie pri začiatkoch realizácie nášho centra podpory pre študentov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami na Katolíckej univerzite v Ružomberku.

Zoznam bibligrafických odkazov:

[1] NR SR: zákona č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách v plnom znení.

[2] NR SR. Zákon č. 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkov na kompenzácie.

[3] NOVOSAD, L.: Základy specálního poradenství. Praha - Portál, 2000. ISBN 8071781975.

[4] REPKOVÁ, K. *Občania so zdravotným postihnutím v procese spoločenskej integrácie. Bratislava: Epos, 1998. 192 s., ISBN 80-8057-005.*

[5] REPKOVÁ, K. – POŽÁR, L. – ŠOLTÉZ, L.: Zdravotné postihnutie v kontexte novodobej sociálnej politiky. Bratislava: Charis, s.r.o., 2003. 214 s., Informačná kancelária Rady Európy. ISBN 80-89141-03-X.

[6] Ústava SR čl. 34 ods. 2 bod a/.

[7] Štúdijný poriadok Katolíckej univerzity – intený materiál.

[8] http://www.ku.sk/index.php/ouniverzite.html, 14.03.2011, 15.13 hod.

doc. PhDr. Irena Kamanová, PhD.
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Katedra sociálnej práce
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
e-mail: Irena.Kamanova@ku.sk

Psychologicko-duchovné a eticko-axiologické otázky sociálnej integrácie človeka v postmodernej spoločnosti

Psycho-spiritual and ethical-axiological issues of social integration of people in postmodern society

Silvester Sawicki

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá problémami súčasnej postmodernej doby v kontexte jej pôsobenia na človeka a spoločenské vzťahy. Postmoderná doba prináša pre človeka zložité nároky na adaptáciu a integráciu v socio-ekonomických a informačno-technologických štruktúrach spoločnosti. Svojou zložitosťou a technokratickosťou núti človeka jednostranne sa orientovať na svoje rácio a tým sa vzďaľovať svojej iracionálnej duši a duchovnu. Odveká rovnováha a symbióza prírodných, duchovných, duševných a racionálnych síl v človeku, ktoré tvoria jeho najhlbšiu podstatu je takto nielen narušená, ale aj čoraz viac deformovaná. Autor sa domnieva, že negatívne dopady tohto stavu je nutné riešiť opätovnou orientáciou človeka a spoločnosti na duchovno-mystické a etické hodnoty. Táto orientácia by mala byť súčasťou širších zmien v socio-kultúrnom a ekonomicko-politickom kontexte.

Abstract:

The paper deals with problems of post-modern period in the context of its influence on human and social relations. Postmodern society bring human rights difficult to adapt and integrate the socio-economic and information technology society structures. Its complexity and technokratic unilaterally forcing people to focus on their rational and the irrational gave up its soul and spirituality. Ancient balance and symbiosis of natural, spiritual, mental and rational forces in man, which constitute its very nature is not only so disturbed, but more and more deformed too. The author believes that the negative effects of this condition is necessary to solve the re-orientation of man and society, spiritual, mystical and ethical values. This orientation should be part of broader changes in socio-cultural and economic-political context

Kľúčové slová:

spiritualita, etika, spoločnosť, transformácia, postmoderná, osobnosť, rovnováha

Key words:

Spirituality. Ethics. Society. Transformation. Postmodern. Personality. Poise.

Úvod

Postmoderná doba prináša pre človeka ešte zložitejšie nároky na adaptáciu a integráciu v socio-ekonomických a informačno-technologických štruktúrach spoločnosti ako mu priniesla doba moderná. Človek je súčasťou prírody a jeho vnútorná podstata je preto prírodná a duchovná čo v psychologickom jazyku nazývame duševno.[159] Postmoderná doba však jednostranne a dominantne orientuje človeka na racionálny svet (činnosti), ktoré sú mimo prírody a duchovnej dimenzie bytia. Racionálny svet je výtvorom človeka, v prírode nemá význam a zmysel a svojou podstatou je umelý, pretože je neživý, resp. nedokáže produkovať život, existuje len vo svete ideí. Človek je však živá bytosť a preto ho sýtia, napĺňajú fenomény a substancie, ktoré sú živé, teda pochádzajú z prírody: fyzično so svojim svetom inštinktov a emócií a duchovno ako vnútornej dimenzie prírody (fyzična). Jednostranná orientácia človeka na neživý svet ideí, ktorý si vytvára svojim ráciom akým je veda, technika, ekonómia, virtuálny informačný svet a pod. spôsobuje, že človek si síce čoraz viac uľahčuje materiálne bytie, ale na druhej strane sa čoraz

[159] Duša je psychologický pojem, ktorý integruje dve stránky bytia (fenoménu života, prírody): fyzickú a duchovnú. Duša sprostredkováva ľudskej mysle informácie tak z fyzickej ako aj duchovnej dimenzie života.

viac odkláňa od svoje prírodnej: psychickej a duchovnej podstaty. Tento stav nie je a nemôže byť bez odozvy, ktorou je celková disharmónia, ktorá sa na individuálnej úrovni prejavuje vnútorným chaosom, existencionálnou frustráciou a úzkosťou či dysfunkciou základných funkcií osobnosti a na kolektívnej (spoločenskej) úrovni prejavuje narušením sociálnej súdržnosti, sociálnou agresiou, sociálnou apatiou a podobne. Odveká rovnováha a symbióza prírodných, duchovných a racionálnych síl v človeku, ktoré tvoria jeho najhlbšiu podstatu je potom nielen narušená, ale aj čoraz viac deformovaná. Dôsledky tejto nerovnováhy a deformácie sú zjavné všade navôkol. Ešte nedávno sme sa bez obáv v noci prechádzali ulicami mesta a dnes sa v noci neozbrojený a bez sprievodu obávame čo i len prejsť prázdnou ulicou. Ešte nedávno sme bez obáv nechávali svoje obydlia nielen nezamknuté, ale aj otvorené a dnes ich nielen zamykáme aj keď sme doma, ale kupujeme si špeciálne bezpečnostné dvere a zabezpečenia do celého domu. Do práce či do obchodu sme nie tak dávno prišli na bicykli, ktoré sme opreli o plot a za pol dňa sme naňho nasadli a odišli domov. Dnes nám nepomáhajú ani čoraz hrubšie a odolnejšie zámky a reťaze pred tým, aby nám ho neukradli. Naše malé deti sme nechávali počas dňa sa samé hrať vonku, čo je pre nás dnes nepredstaviteľná vec z obavy ich bezpečia. Prejdeme okolo človeka ležiaceho na zemi bez pomoci chlácholiac si svedomie, že je isto opitý. Keď niekomu ubližujú alebo ho nebodaj fyzicky napadnú, odvraciame zrak a ponáhľame sa preč: veď nie je to naša vec. Etika a hodnoty prestali plniť svoju sebazáchovnú a tvorivú funkciu spoločnosti. Mohli by sme pokračovať dlho vo výpočte. Deformácie sa preniesli už do samej podstaty spoločenského systému. Trhový ekonomický systém priniesol človeku na jednej strane pomerný dostatok materiálnych statkov, no na druhej strane urobil z človeka štvanú nepriateľskú zver v úsilí presadiť sa v konkurencii na trhu. Z podnikateľov, ale aj zamestnancov urobil nenávidených súperov, ktorých je nutné poraziť (často v mene hesla účel svätí prostriedky) v konkurenčnom boji. Prírodu sme bezozmyslu zdevastovali tak, že krváca na každom kroku a pomaly sa vytráca z našej planéty. Moderná a postmoderná doba prináša človeku to, že je vytrhnutý zo svojich koreňov a ľudia západnej kultúry prestávajú plniť už aj prvú základnú úlohu, ktorou je naša reprodukcia. Západný človek pomaly vymiera.

Aká je cesta z tohto stavu? O ich príčinách sme už čosi naznačili. Domnievame sa, že tadiaľ musí viesť aj cesta obnovy. Znovuobjavovaním a znovunapĺňaním sa duchovnou dimenziou a substanciou, ktorá človeka opätovne zblíži s prírodnými a mystickými silami, ktorých samočinným dôsledkom bude aj nastolenie etického, hodnotového a sociálneho poriadku. Etika a hodnoty, ak vychádzajú z prírody a mystiky (nie z ega, rácia človeka), samé umožňujú človeku a spoločnosti nastoliť prirodzenú rovnováhu a samočinne udržujú ich funkčný stav i tvorivý rozvoj.

Duchovná dimenzia osobnosti

Duchovná podstata prírody sa prejavuje aj v duchovnej dimenzii osobnosti. Jej podstatu a význam musíme objaviť a pochopiť, aby sme ju dokázali transformovať (Gálik, 2010) Pozrime sa ako ju interpretujú niektorí autori. C. Tart (1975) spiritualitu vníma ako rozsiahlu oblasť ľudskej kapacity spojenú s Bohom, s „vyššími entitami„. Spiritualita podľa M. Stríženca (2001) spája psychické procesy s duchovnými javmi. Predstavuje vedomé reagovanie na časové a priestorové ohraničenie človeka v telesnej, psychickej a sociálnej oblasti. R. Wuthnow (2007) zistil v USA, že až 50% osôb zažilo nejaké vrcholové, duchovné zážitky. L.S. Allman, O. Rosche a D.N. Elkins (1999) zistili, že asi 40% populácie prežili aspoň jednu spirituálnu (mystickú) skúsenosť. Zistili, že praktikovanie spirituálnych aktivít vedie k opakovaným spirituálnym skúsenostiam, a že tieto skúsenosti vyvolávajú pozitívne osobnostné zmeny, vyššiu psychickú, fyzickú a sociálnu

pohodu. R.L. Piedmont (1999) hovorí o spirituálnej transcendencii ako o schopnosti hľadieť na život zo širšej, komplexnejšej perspektívy, než je bezprostredný zážitok času a priestoru.

R.L. Piedmont konštatuje, že spiritualita a náboženská viera je najmocnejšia sila v ľudskej psychike ako súčasť ľudskej prirodzenosti. M. Stríženec poukazuje na to, že súčasná veda ustupuje od pozitivistickej filozofie dôsledkom čoho miznú epistemologické bariéry medzi vedou a náboženstvom (spiritualitou). Niektorí autori, ako napr. A. Maslow (1964), opisujú vo svojich vedeckých prácach zážitky podobné mystickým zážitkom, avšak nespájajú ich priamo so zážitkami spojenia s Bohom. Hovoria skôr o transcendentných alebo transpersonálnych zážitkoch a skúsenostiach. Maslow tieto zážitky nazval vrcholovými (peak experiencies). Longitiduálne skúmal osoby s takýmito opakovanými zážitkami a nazval ich sebaaktualizátormi. Pre tieto zážitky udáva ako charakteristické prežívanie sveta ako jednoty, skúsenosti „vyššej„ hodnoty sprostredkované niekým, niečím, čo presahuje ľudskú osobnosť. Je pri nich, rovnako ako u mystických zážitkov, typická zmena vedomia času a priestoru. Maslow konštatuje, že vnútorne náboženské, alebo transcendentné zážitky sú vlastné ľuďom každej kultúry a každého náboženstva.

„Vrcholné“ zážitky zistil u skúmaných osôb aj R. Hood (1973). Popri mystickým zážitkom zameranými nábožensky objavil u respondentov aj vrcholové zážitky nenáboženského typu a nazval ich mystické zážitky všeobecného typu. Zažívajú ich bežní ľudia, ktorí si ich nevykladajú nábožensky. Ide o zážitky splynutia s prírodou, rozplynutie vlastného, vedomého Ja pri silnej identifikácii s idealizovanou skupinou, alebo v súvislosti s intenzívnym umeleckým či citovým zážitkom.

A. Maslow (1964) vymedzil pre mystické zážitky štyri základné charakteristiky, ktorých intenzita u jednotlivých prípadoch môže byť rôzna:

1. **Nevysloviteľnosť** - ide skôr o citový stav, ktorý je ťažko opísateľný. Často sú tieto pocity vnútorne si odporujúce, oslňujúce a temné.
2. **Sprostredkované poznanie** - ide o hlboko vnútorné nazeranie na skutočnosť a pravdu. Sú vnímané ako osvietené pochopenie, významné a dôležité zjavenia, súčasťou ktorých je hlboký pocit mocného vplyvu pre budúcnosť.
3. **Pominuteľnosť** - mystické stavy majú krátku trvácnosť, niekoľkých minút až hodín a potom sa ich sila vytráca. Zároveň sa však môžu opakovať.
4. **Pasivita** - tieto stavy je síce možno zámerne evokovať, častejšie sú však nepredvídateľné. Človek sa v nich prežíva presiaknutie vyššou mocou, intenzívnou hodnotou presahujúcou ľudské, ktorou sa vedome necháva viesť.

W.T. Stace (1960) rozoznáva extrovertné a introvertné mystické zážitky. Extrovertný mystický zážitok prichádza spontánne a má menší vplyv na osobnosť človeka. Jeho podstatou je zjednocujúca vízia sveta a zistenie, že všetko, vrátane vesmíru, je živé a zjednotené. Vníma ho ako predstupeň introvertného mystického zážitku. Ten prichádza po dlhodobom duchovnom učení sa, a snažení, a má veľký význam a vplyv na osobnosť. Jeho podstatou je vedomie jednoty, ktoré na rozdiel od extrovertného zážitku nie je viazané na zmyslový, pojmový alebo iný empirický obsah. Má sedem všeobecných charakteristík:

1. Vedomie jednoty
2. Nepriestorovosť a nečasovosť
3. Pocit objektivity a reality
4. Blaženosť, vnútorný pokoj
5. Zážitok posvätného, transcendentného alebo božského
6. Paradoxnosť

7. Nevýslovnosť

S duchovnými zážitkami je často spojená aj duchovná transformácia osobnosti, ako špecifická nadstavbová fáza vývinu osobnosti (Rajský 2007)). Táto transformácia je často spojená s psychospirituálnou krízou osobnosti, ako prirodzeným a niekedy i nevyhnutným vývinovým štádiom. Psychospirituálna kríza je tiež prejavom vnútorného boja osobnosti, ega a duše o dominanciu a ďalšie smerovanie osobnosti. Je spojená s prijímaním nových hodnôt, presahom bežných skúseností, iniciáciou do duchovného sveta. Náročnosť, vnútorná konfliktnosť, zásadná zmena, novosť a neznámosť týchto procesov spôsobujú, že človek na ne reaguje často nekonzistentne a dočasným narušením svojich bežných psychických a psychosociálnych funkcií.

G.Jung (1994) za významné vo vývine osobnosti pokladá proces individuácie a transcendencie, v ktorom sa transformuje nevedomé na vedomé, dôsledkom čoho dochádza k čoraz väčšej integrite a harmónie osobnosti ako celku pomocou archetypov, ktoré majú moc, silu a poznanie vyššej, duchovnej múdrosti. Polarizované črty osobnosti sa dopĺňajú o svoj negatívny či nechcený protiklad čím nastáva vyvážený stav.

Podľa V. Frankla (1994) tvorí osobnosť jednotu tela, duše a loga (duchovný princíp) a je determinovaná:

a) prírodou - v ktorej má málo skutočnej slobody, a s ktorou je spätá telom
b) spoločnosťou - v ktorej sa pohybuje relatívne slobodne, reprezentujú ju ľudia a ich výtvory, s ktorými je človek spätý dušou
c) duchom - v ktorej má úplnú slobodu, a s ktorou je spojená logosom ako transcendentálnym princípom a zmyslom života.

D. Zohar a I. Marshall (2000) sa domnievajú, že duchovná dimenzia je u človeka geneticky daná, a preto ju môže rozvíjať už od počiatku svojho vývinu, tak ako svoje iné schopnosti. Prišli s koncepciou spirituálnej inteligencie, ktorú obhajujú poukazovaním na doložené neurobiologické ekvivalenty v štruktúre a činnosti mozgu, ktoré by mohli byť jej biologickým jadrom. Na skutočnosť spirituálnej inteligencie poukazuje aj B. Russel (2008), ktorý konštatuje, že základnou vlastnosťou hmoty je okrem hmotnosti, polohy, náboja a spinu tiež niečo ako proto-vedomie. Proto-vedomie je potom prirodzenou časťou základných fyzikálnych zákonov univerza a je tu prítomné od počiatku času. Všetko čo existuje má proto-vedomie. Podobný názor zastáva biológ J. Huxley (1972), ktorý hovorí, že skutočnosť sa skladá, ako to vyložil Whitehead, z udalostí. Udalosti nazerané z vonku sú hmota a udalosti nazerané z vnútra je myseľ. Jung (1994) dedukuje: keďže psyché a hmota sú obsiahnuté v jednom, tom istom svete a navyše sú vo vzájomnom nepretržitom kontakte, vyplýva z toho, že je veľmi pravdepodobné, že psyché a hmota sú dva rôzne aspekty jednej a tej istej veci.

Kvantový fyzik D. H. Huntley to z pohľadu modernej fyziky vidí takto: *„Vlastná skúsenosť privádza fyzika k záveru, že jeho osobnosť má hlbiny a zdroje, ktoré ležia za analytickou vedomou mysľou. Tam spočívajú sily syntézy, porozumenie a pochopenie, skryté schopnosti a múdrosť vyššie než tie, na ktoré je jeho vedomie navyknuté. To ukazuje na to, že základný rámec fyziky, zaplnený množstvom faktov, bol vytvorený v mentálnych územiach, v ktorých je skutočnosť až sekundárna po syntéze.“* (s.28)

Postmoderná kríza a duchovná obnova

E. Fromm (1993) hovorí, že moderný človek stavia svoj život na hodnotách „mať“ na úkor hodnoty „byť“, čím sa stráca jeho schopnosť orientovať sa vo vnútornom i sociálnom svete, čo spôsobuje vnútornú dezintegráciu osobnosti a spoločenské patológie a nepokoje. J.Poláková

(1995) odhaľuje, že dnešný postmoderný človek sa cíti byť zbavený seba samého, je podrobený systémami, ktoré mu mali slúžiť, je vykorenený prácou a zábavou (pre zabudnutie), žije všetko iné než svoj vlastný život, a podriaďuje sa všetkým iným autoritám, len nie autorite, ktorá by oslovila jeho vnútornú identitu.

R. Laing (1982) vysvetľuje, že v dnešnej dobe a kultúre je duša človeka väčšmi ako kedykoľvek v histórii ohrozovaná stratou ontologického bezpečia spôsobeného odcudzením sociálneho života v modernom svete. Duša moderného človeka, ako zdôrazňuje Ottová, sa stráca v prílišnej komplikovanosti a v prílišnom zameraní sa na materiálne hodnoty moderného sveta, ako aj v dôsledku straty kontaktu človeka so svojimi vnútornými procesmi, teda kontaktu ega a duše. Descartovské oddelenie tela a duše spôsobilo, že vo vnútornom i vonkajšom svete stráca prirodzeného sprievodcu, ktorým v minulosti bola jeho duša (anima) a duch (spiritus). Stráca tak aj svoje prirodzené sebarozvíjajúce a sebaliečiace duševné schopnosti. Takto oslabený sa často dostáva do neriešiteľných psychologických situácií a vnútorného chaosu.

V. Frankl (1994) konštatuje, že človek zložitosťou a rýchlosťou postmoderného spoločenského života a materiálnou orientáciou sa odosobňuje od svojej prirodzenej a duchovnej podstaty. Následkom čoho nenachádza zmysel svojho bytia a upadá do existencionálnej krízy, ktorá sa prejavuje poruchami na osobnej i spoločenskej úrovni. Posledné svetové vojny pokladá za priamy dôsledok tejto krízy.

Východisko vidí postmoderná filozofia a psychológia v opätovnom hľadaní transcendentna ako zmyslu bytia a jeho ukotvenia do života človeka a spoločnosti (Wedlichová 2008) Ottová sa domnieva, že cestou je znovu integrovať telo, myseľ a dušu a rozvinúť skrytú duchovnú dimenziu a celistvosť osobnosti. Poláková (1995) duchovnú transformáciu vníma ako spontánny pokus človeka ponoriť sa do vnútorného sveta, získať oslobodzujúci náhľad na prirodzený stav ľudských vecí a zmeniť jeho vzťah k duchovným hodnotám. Objasňuje, že pri duchovnej transformácii nejde už len o rozvinutie celistvej, spontánnej osobnosti a seberealizáciu, vôle ku zmyslu, slobode, láske, rastu, tvoreniu, ale aj o dosiahnutie vnútorného kontaktu s tým, čo takto myslenú osobnosť presahuje: pravdy, dobra, krásy, poriadku, večnosti. Ide o filozofický i transpersonálny stupeň rozvoja, o presah voči obvyklému hodnotovému svetu bežného moderného človeka, o schopnosť sebaprekročenia, ktoré mu ponúka odblokovanie jeho hlbšieho duchovného potenciálu a k rozšíreniu vedomia až k zážitkom nadosobných dimenzií jeho bytosti. Objasňuje spojitosť psychiky a duševných problémov s filozofickým ukotvením človeka vo svojej identite, so zložitosťou dnešnej doby, spoločenských vzťahov a kultúry. To nám pomáha lepšie chápať širšie súvislosti toho čo človeka trápi a prečo, a kam sa spontánne uberá jeho duša. Lepšie chápať aj súvislosti a vnútornú transcendentnú cestu vyslobodzovania sa zo zložitosti a utrpenia, v ktorom postmoderný človek uviazol.

V dnešnom odosobnenom postmodernom svete by sa rovnováha ľudského života a sveta mohla obnoviť z vnútorných transcendentných zdrojov, ktoré prekračujú hmotný svet a sebecké ľudské záujmy. Poláková poukazuje na hľadanie transcendentna v osobnom prežívaní človeka, skrze seba samého, čo je najtypickejším spôsobom vlastným našej dobe podnieteným nespokojnosťou ľudí s odosobneným fungovaním oficiálnych náboženských inštitúcií a potrebou kompenzovať patogénne vplyvy odľudšteného komplexu modernej civilizácie.

Duchovné dozrievanie a transformácia sú vždy spojené aj s osobnostným dozrievaním. Osobnosť tvorí jeden celok, preto aj duchovné dozrievanie a transformácia musia byť nevyhnutné spojené s osobnostným, teda psychickým a psychosociálnym dozrievaním.

Jung zistil, že náboženstvo a spiritualita hrajú v živote človeka významnú úlohu, a to aj vtedy, keď si jej pôsobenie človek neuvedomuje. R. Repicky (1998) konštatuje, že duchovný zážitok

konverzie rozširuje životný obzor človeka. Prirodzený talent a schopnosti človeka sú pozdvihnuté na novú úroveň a stávajú sa duchovnými, získavajú nový rozmer v oblasti zmyslu. Zázračná povaha tejto transformácie spočíva predovšetkým v získanom poznaní, že všetok ľudský talent je transcendentnej povahy.

J. James (1930) opisuje dve cesty náboženskej (spirituálnej) transformácie:

- cestu zdravej duše a
- cestu nemocnej duše (nemocnú dušu vníma nie ako diagnostický pojem, ale skôr ako popisný).

Zdravú dušu charakterizuje ako optimistickú, extravertovanú, nereflektovanú a teologicky liberálnu. Človek s takouto dušou duchovne dozrieva postupne a s miernymi prejavmi. Človek s nemocnou dušou prechádza rôznymi pokušeniami a ťažkosťami. Často trpí a má sklon k pesimizmu a k introvertnosti. Teologicky je zväčša málo liberálny, so sklonom k drastickým krokom. Dozrievanie u neho neprebieha rovnomerne, ale skôr v náhlych skokoch. Často máva mimoriadne a intenzívne spirituálne zážitky a videnia. Proces transformácie u neho prebieha zväčša dramaticky.

G.W.Alllport (1961) rozvíja v tomto procese myšlienku náboženského sentimentu, ktorý charakterizuje ako trvalý stav prežívania zmyslu. Dosahujú ho zrelé osobnosti. Rozvinuté a vyzreté prežívanie religiozity má potom tieto kritériá:

1. Diferenciáciu - vieru a cirkev človek vníma diferencovane, pričom vidí pozitívne i negatívne stránky.
2. Zrelá religiozita - je motívom sama o sebe.
3. Morálna dôslednosť - má určujúci vplyv na spôsob života.
4. Všestrannosť - rozvinutá je celá osobnosť, ktorá je tolerantná k odlišnému.
5. Jednotiaca povaha - usilovanie o integratívny a harmonický životný štýl, vedomí si nemožnosti dokonalosti a absolútneho poznania.
6. Heuristická povaha - hľadá, pochybuje, ale stále kráča neochvejne vpred.

Záver

Západná spoločnosť sa už niekoľko storočí uberá jednosmerným racionálno-materiálnym vývojom. Moderná a postmoderná doba priniesli kulmináciu tohto vývoj. Ak sa pozrieme na programy politických strán, všetky, vrátane tých, ktoré nesú názov kresťanské, prinášajú programy, ktoré sú výlučne racionálnej povahy: ekonomický rozvoj ráta so zvyšovaním hrubého domáceho produktu avšak bez akejkoľvek úvahy o duchovnom rozmere a dopade na spoločnosť a človeka. Vzdelávacie kurikulá všetkých predmetov vrátane predmetov ako sú etická či náboženská výchova sú výlučne zamerané na rozvoj racionálnej dimenzie osobnosti. Kultivácia duše akou sú cit, spoločenské dobro, tréning „nechcenia“, či metódy prežívania duchovných, mystických stavov vedomia by sme márne hľadali v oficiálnych kurikulách základných, stredných či vysokých škôl. Takto môžeme analyzovať každú oblasť spoločnosti a prídeme k tomu istému záveru. Veda, materiálny blahobyt, technický pokrok, konzum a bezduchá zábava a relax sa stali nielen ústredným, ale aj jediným motívom záujmu postmoderného človeka a spoločnosti. Ani jedného politika, ministra či predsedu vlády nepočuť hovoriť o kultivácii ducha človeka a spoločnosti. A už vôbec nevidieť vládne programy starostlivosti a rozvoja duchovných potrieb. Ak nejaký kresťansky orientovaný politik otvorí otázku, ktorá sa dotýka spirituality, tak sa jej len dotýka, ale nijako ju nezasahuje. Otázky interrupcií či reštitúcií cirkevného majetku

nijako nesýtia duchovné, mystické potreby a zážitky človeka a spoločnosti a to tak nutne potrebujeme, aby sme mohli dosahovať vnútornú rovnováhu, hlbšiu úroveň spokojnosti a pocit zmyslu bytia. Interupcia ako otázka problému hodnôt sa sama vyrieši vtedy, ak človek a spoločnosť začnú uspokojovať a rozvíjať svoje duchovné potreby a dimenzie. Človek duchovne (mysticky) žijúci prestáva sám konať proti prírode, teda aj proti umelému prerušeniu života.

Význam náboženskej viery pre človeka každým rokom viac upadá. Ľudia sa síce hlásia ku kresťanstvu, ale väčšina len formálne. A aj tí, čo skutočne žijú kresťanský život, žijú ho zväčša bez mystického prežívania, bez osobného duchovného kontaktu, komunikácie s Bohom. Z náboženstva, z kostolov sa vytratila mystika, ktorá je hlavnou podstatou spirituality. Pravdepodobne z tohto dôvodu sa viera ľudí stáva čoraz formálnejšou a postupne stráca svoj duchovný rozmer. Veriaci ľudia sú v zásade rovnako jednostranne racionálne žijúci tak ako aj ľudia neveriaci a naša dysfukčnosť v každom smere narastá.

Tak ako mnohí tu zmienení autori aj my sa domnievame, že východisko z uvedeného stavu je cesta k duchovnému nasýteniu potrieb našej duše. Duchovná transformácia osobnosti obnoví prirodzený poriadok, rovnováhu v človeku, čo môže viesť k duchovnej transformácii spoločnosti a to povedie k rovnováhe, resp. obnove etického, hodnotového, sociálneho, spoločenského stavu v spoločnosti. Súčasná jednostranná racionálno-materiálna orientácia našej spoločnosti musí nutne viesť k nerovnováhe a nerovnováha k dysfunkcii. Táto zákonitosť platí v každom systému, živom i neživom a je nutné, aby si ju čo najskôr spoločnosť uvedomila. Bez intervencie autorít, teda intelektuálov, vedcov, učiteľov či politikov, ktorí majú široký spoločenský vplyv, však zásadný pokrok v tejto otázke veľmi pravdepodobne nedosiahneme.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] ALLMAN, L.S., ROSCHE, O. a ELKINS, D. N. *Psychotherapists attitudes towards clients reporting mystical experiences. Psychotherapy*, 29, 1999, s. 564- 569.

[2] ALLPORT, G.W. *Patern and growth in personality.* New York: Holt, Rinrhart and Winston, 1961. ISBN 0-03-010810-1.

[3] FRANKL, V. *Člověk hledá smysl.* Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994. ISBN 809016014X

[4] FROMM, E. *Mít nebo být.* Praha: Naše vojsko 1993. ISBN 80-206-0290-9.

[5] GÁLIK, S. *Duchovný rozmer krízy súčasného človeka.* Bratislava: Iris, 2010, ISBN: 9788089238392

[6] HOOD,R. *Religious orientation and the report of religious experience*. Journal for thre Scientific Study of Religion. 11, 369-76, 1973.

[7] HUXLEY, A. *Visionary Experience*. In.: WHITE,J. (ed): *The Highest State of Consciousness*. New York 1972.

[8] JAMES, W. *Druhy náboženské zkušenosti.* Praha: Melantrich, 1930.

[9] JUNG, C. G. *Duše moderního člověka*. Praha: Atlantis, 1994. ISBN 18-015-94

[10] LAING, R.D. *The Voice of Experience: Experience, Science and Psychiatry*. Harmondsworth: Penguin, 1982. ISBN 978-1859332702.

[11] MASLOW, A. *Religions, values and peak experiences.* New York: 1964. ISBN 0874774

[12] PIEDMONT,R.L. *Does spirituality represent the sixth factor of personality?* Journal of personality, 67, 1999, s.985-1014.

[13] RAJSKÝ, A. *Osoba ako ikona tajomstva.* VEDA, Bratislava, 2007. ISBN 978-80-8082-146-3

Stratos, 1991.

[14] POLÁKOVÁ, J. *Perspektíva naděje. Hledání transcendence v postmoderní době. Praha: Vyšehrad, 1995.* ISBN 80-7021-150-4

[15] RUSSELL, B. *The Analysis of Mind.* Spokesman Books 2008 ISBN: 978 085124 7410

[16] REPICKY, R.A. Jungovský typológia a kresťanská spiritualita. In: MOORE, R.L. /ed/.: C.G. Jung a kresťanská spiritualita. Praha: Portál, 1998, s. 148-160.

[17] SAWICKI, S.(ed.) *Psychologicko-spirituálne a filozoficko-edukačné aspekty osobnosti*. Bratislava: STU, 2006. ISBN 80-227-2447-5.

[18] STACE, W.T.: *Mysticism and Philosofy*. London: 1960. ISBN 0-385-15117-9.

[19] STRIŽENEC, M. *Súčasná psychológia náboženstva.* Bratislava: IRIS, 2001. ISBN 80-88778-33-6.

[20] TART, C. *Transpersonal psychologies.* New York: Haper and Row,1975.ISBN 0471-84560-4

[21] WEDLICHOVÁ,I., HEŘMANOVÁ,V. *Kapitoly z vývojové psychologie.* Ústí nad Labem: PF UJEP Ústí nad Labem 2008, ISBN 978-80-7414-044-0

[22] WUTHNOW, R. *America and the Challenges of Religious Diversity*. Princeton University Press 2007 ISBN13: 978-0-691-13411-6

[23] ZOHAR, D., Marshall, I, *SQ - Spiritual Intelligence, the Ultimate Intelligence,* Bloomsbury, London, 2000. ISBN 0-7475-4676-2.

PhDr. Mgr. Silvester Sawicki, PhD.
MTF STU
katedra humanitných vied
Paulinská 16
91724 Trnava
.mobil: 00421911327322,
e-mail: silvik@azet.sk

Sociálna politika verzus bezpečnosť dezintegrovaných

Social policy versus safety of the disintegrated

Tibor Loran

Abstrakt:

Príspevok sa zameriava na deskripciu a analýzu doterajších nástrojov národnej sociálnej politiky. Je to vo vzťahu praktickej aplikácie smerom k dezintegrovaným Rómom z osád, ako aj zistenia kvalitatívneho výskumu. Poukazuje sa na to, že ak dlhodobo národná sociálna politika nedokáže saturovať oprávnené deficity ľudí, nie je potom reálne možné zabezpečovať ani ich sociálnu bezpečnosť prostredníctvom praktickej sociálno-andragogickej práce.

Abstract:

This contribution foceses on description and analysis of exisiting tools of national social policy in relation to their practical application towards the desintegrated Roma people as the findings of qualitative research. They point out the fact that if a long-term social policy cannot saturate justifield deficit of people, is is not possible to secure their social safety througn socio-andragogic work.

Kľúčové slová:

sociálna politika, bezpečnosť dezintegrovaných, sociálno-andragogické intervencie, rómovia, asady

Keywords:

Social policy. Safety of disintegrated. Socio-andragogic intervention. Roma people. Settlements.

Predpokladáme, že dnes už žiadny príslušný odborník nepochybuje o tom, že národná sociálna politika štátu,[160] najmä v období globálnej ekonomickej krízy by mala byť intencionálne nasmerovaná na to, aby vytvárala efektívne podmienky pre realizáciu takého sociálneho systému, ktorý prostredníctvom svojich nástrojov a opatrení bude reálne zabezpečovať aj sociálnu bezpečnosť každého svojho občana. To znamená, že v prípade sociálne potrebného občana by malo ísť o taký národný systém *„realizovaných opatrení sociálnej politiky, ktorý, v záujme zabezpečovania účinnej ochrany, bude kreovať aj určité špecifické sociálne programy i vo vzťahu k tým, ktorí sa už nachádzajú v stave sociálnej chudoby, ekonomicko-sociálnej degradovanosti, či v chudobe spôsobilostí“* (Loran, 2010, s.267). Nepochybne, za sociálno-ekonomicky degradovaných a sociálne chudobných, biednych, či dezintegrovaných[161] už môžeme považovať aj marginalizovanú rómsku populáciu existenčne žijúcu v etnicky segregovaných rómskych rurálnych osadách, či iných osídleniach. Jej desiatky rokov dlhodobá existencia v sociálnej exklúzii, či sociálnej chudobe jej u mnohých Rómov ako následok spôsobila, explicitnú až chudobu spôsobilostí[162] a celoživotnú závislosť na sociálnych intervenciách oddelení sociálnych dávok v hmotnej núdzi úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a humanitárnych mimovládnych organizácií. Z toho teda vyplýva, že dezintegrovaní Rómovia z osád by mali byť definovaní ako špecifická cieľová skupina nielen praktickej sociálnej práce, ale takto by mali byť vnímanými aj

[160] **Sociálna politika** – podľa Potůčka (1995, s.10) ide o *„praktickú aktivitu, ktorá formuje vzťah jedincov a sociálnych podmienok ich života“*. Tomeš (2001, s.20) pojem sociálna politika definuje ako *„sústavné a cieľavedomé úsilie jednotlivých sociálnych subjektov o zmenu alebo o udržanie a fungovanie svojho alebo iného (štátneho, obecného) sociálneho systému“*.

[161] **Dezintegrácia –** z aspektu sociálnej dezintegrácie: *„porušenie vzťahov k spoločnosti, narušenie, rozpad integrity (celistvosti)“* (Kraus a kol, 2008, s.207).

[162] **Chudoba spôsobilostí** – *„Tento prístup odmieta monetárny príjem ako meradlo blahobytu a namiesto toho sa sústreďuje na indikátory slobody žiť hodnotný život. V rámci toho je chudoba definovaná ako deprivácia v spôsobilostiach, kde základné spôsobilosti sú schopnosť uspokojovať isté kriticky dôležité potreby do istej minimálnej adekvátnej úrovni“* (Loran, 2010, s.24).

v rámci praktických programov a opatrení národnej sociálnej politiky. Žiaľ, vo vzťahu k národnej sociálnej politike musíme konštatovať, že dezintegrovaní Rómovia zo segregovaných osád, nie sú od roku 1989, ani vo vzdelávacích, či sociálnych politikách štátu definovaní ako špecifická cieľová skupina ich opatrení. Teda, ak nie je vôľa v programoch a opatreniach, vo vzťahu k predmetnej populácii definovať ju ako špecifickú cieľovú skupinu, spoločenstvo, ktoré už potrebuje špecifické sociálne intervencie, tak nezodpovedanou otázkou v nasledovnom znení zostáva: Ak sme doteraz na národnej úrovni nedokázali reálne riešiť nulový status na trhu práce dezintegrovaných Rómov z osád, taktiež ich celoživotnú závislosť na dávkach v hmotnej núdzi, sociálnu biedu, segregáciu, chudobu, resp. u mnohých až biedu spôsobilostí, tak potom ako tieto spoločenské fenomény má riešiť, ba až vyriešiť praktická sociálna práca? Veď doterajšie empírie mnohých sociálnych pracovníkov poukazujú na to, že prostredníctvom praktickej sociálnej práce sa dlhodobo nedarí riešiť tie sociálne fenomény štátu, ktoré už vzbudzujú u mnohých nevôľu naďalej prejavovať priazeň dezintegrovaným Rómom z osád. Veď je všeobecne známe, že praktický výkon sociálnej práce je limitovaný príslušnými právnymi normami a tie neumožňujú sociálnym pracovníkom aktívne vstupovať do procesov sociálnej inklúzie dezintegrovaných Rómov. A taktiež treba otvorene konštatovať, že akademická príprava budúcich sociálnych pracovníkov pre prax nie je detailnejšie zameraná na ich prácu aj s rizikovými klientmi v ich patologickom rodinnom prostredí. O tomto fakte podávajú dôkazy aj empírie z doterajšieho praktického výkonu komunitnej sociálnej práce v rómskych komunitách a závery pre prax uvádzaných v mnohých bakalárskych, či magisterských diplomových prác, alebo v rigoróznych a dizertačných prácach. Čo z toho pre nás príslušných odborníkov by malo vyplynúť? Podľa nášho názoru nasledovné:

Napomôcť v spoločnosti vytvoriť taký systém národnej sociálnej politiky, ktorý v prípade sociálnej potrebnosti bude občanovi zabezpečovať jeho reálnu sociálnu ochranu.

Napomôcť vzdelávaciemu a sociálnemu sektoru, v ich politikách vo vzťahu k dezintegrovaným rómskym spoločenstvám taxatívne zadefinovať túto cieľovú skupinu v ich programoch a opatrení.

Prehodnotiť doterajšie možnosti a limity vyplývajúce z náplne práce komunitných sociálnych pracovníkov vykonávajúcich aplikáciu opatrení sociálnej politiky vo vzťahu k dezintegrovaným osadovým Rómom.

Akademickú prípravu budúcich sociálnych pracovníkov doplniť o ich prípravu pre praktický výkon inkluzívnej sociálnej práce s dezintegrovanými skupinami žijúcimi v patologickom prostredí.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] KRAUS, J. a kol. 2008. *Slovník cudzích slov. Akademický.* Bratislava: SPN, 2008, 1054 s. ISBN 978-80-10-01425-5.

[2] LORAN, T. 2010. Issues of social security of excluded Roma people at the beginning of the 21 st century. In S. Nečas, J. Ondřej, M. Hála (Ed.): *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti. (Česká a Slovenská republika na počátku nového milénia).* Sborník 2. Medzinárodní vědeckej slovensko-české konference. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, 2010, s.266-270. ISBN 978-80-86744-84-1.

[3] LORAN, T. 2010. O potrebe inkluzívno misijnej práce v sociálne vylúčených spoločenstvách. In *Acta Missiologica.* Časopis fakulty misijnej práce a tropického zdravotníctva Jána Pavla II. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2010, roč. 4, č.2/2010, s.23-26. ISNN 1337-7515.

[4] LORAN, T. 2011. Špecifiká sociálno-patologických javov v marginalizovaných rómskych komunitách. In D. Gábor (Ed.): *Nové trendy v terénnej sociálnej a komunitnej práci I.* Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Košice: Košické lokálne partnerstvo sociálnej inklúzie, 2011, s.54-59. ISBN 978-80-970614-0-1.

[5] LORAN, T. 2011. Social challenges in the period of economic crisis in relation to the excluded. In *Sociálna práca, manažment a ekonómia – výzvy v období ekonomickej krízy.* Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Ružomberok: KU, 2011. V tlači.

[6] LORAN, T. 2011. Rómska rodina verzus profesionálna rodina (možnosti a limity prípravy dieťaťa pre potreby trhu práce). In *Profesionálna rodina.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Piešťany, VŠZ a SP sv. Alžbety, 2011. V tlači

[7] LORAN, T. 2009. *Paradigma kreovania ľudského kapitálu Rómov.* Bratislava: ŠPÚ, 2009, 170 s. ISBN 978-80-89225-56-9.

[8] LORAN, T. 2010. Ethnical aspects of social work with marginalized Roma communities. In *Aplikovaná etika v sociálnej práci.* Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2010, s.251-255. ISBN 978-80-89271-89-4.

[9] POTŮČEK, M. 1995. *Sociální politika.* Praha: Slon, 1995, 120 s. ISBN 80-85850-01-X.

[10] TOMEŠ, I. 2001. *Sociální politika. Teorie a medzinárodní zkušenost.* Praha: Socioklub, 2001, 262 s. ISBN 80-86484-00-9.

Doc. PhDr. Tibor Loran, PhD.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Bratislava

Rizikové správanie väznených osôb v sociálnom zaobchádzaní

Risk behaviour imprisoning persons in social tretment

Milan Hejdiš

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá rizikovým správaním populácie väznených osôb v prežime obmedzenia osobnej slobody útočiacich na svoju telesnú a duševnú integritu formou hladovania a sebapoškodzoavnia. Stručne sú charakterizované aj motívy rizikového správania.

Kľúčové slová:

rizikové správanie, väznené osoba, hladovbanie, sebapoškodzobanie, telesná a duševná integrita

Abstract:

The contribution deal of the phenomenon of risk behaviour itself (self harm and hunger strike) in the population of imprisoning persons and their occurence in mentioned population in the regime of restriction of personal freedom, forms of attack the physical and mental integrity, but also an analysis of the motives of risk behaviour.

Keywords:

Risk behaviour. Imprisoning person. Hunger strike. Self harm. Physical and mental integrity.

Úvod

Sociálne zaobchádzanie s rizikovými jedincami v režime obmedzenia osobnej slobody bolo realizované v troch etapách.

V prvej etape práce s rizikovými jedincami bola pozornosť sústredená na výskyt rizikového správania a uvedenie problematiky do pozornosti odborníkov z prostredia väzenských zariadení. Východiskom boli praktické skúsenosti zo zaobchádzania personálu Nemocnice pre obvinených a odsúdených a Ústavu na výkon trestu odňatia slobody v Trenčíne počas rokov 1991 - 1994.

V druhej etape práce s rizikovými jedincami boli rozpracované poznatky zo sociálneho zaobchádzania s rizikovými jedincami v režime obmedzenia osobnej slobody z rokov 1995 - 1997.

V tretej etape práce s rizikovými jedincami (roky 1998 - 2002) boli poznatky zo sociálneho zaobchádzania s rizikovými jedincami v režime obmedzenia osobnej slobody analyzované vo vzťahu k sociálnej práci a možnostiam pomoci osobami z prirodzeného prostredia rizikového jedinca.

1 Hladovanie

Veda rozlišuje tri varianty **hladovania** (Partyková, 1999):

1. prvá varianta - stav podvýživy (človek prijíma minimálne množstvo potravy čo do kvality aj kvantity)
2. druhá varianta - úplná orientácia na endogénnu výživu (stav anabiózy alebo hypobiózy)
3. tretia varianta - úplné vynechanie potravy, hladujúci je pri plnom vedomí, prijíma iba vodu a vykonáva zvýšenú pohybovú činnosť. Tento variant prináša pod dohľadom odborníka liečebno - profylaktický efekt.

Za štvrtú variantu (**pozn. autora**: praktická skúsenosť so sociálneho zaobchádzania s rizikovým jedincom) môžeme považovať protestnú hladovku v prostredí penitenciárneho

zariadenia s úplným vynechaním potravy hladujúcim pri plnom vedomí a iba s príjmom vody, bez vykonávania zvýšenej pohybovej činnosti za dohľadu odborníka a bez liečebno - profylaktického efektu.

Veda však neskúma hladovku ako formu nátlaku, protestu, ktorý súvisí buď so získaním výhody alebo dosiahnutia spravodlivosti. Zostávajú súčasťou histórie s tým, že politológovia s odstupom času môžu hodnotiť ich význam.

Guillermo Farinas držal sedemmesačnú hladovku na protest proti rozsiahlej cenzúre internetu na Kube. Ukončil ju na jeseň roku 2006 pri vedomí, aj keď s vážnymi zdravotnými problémami. Reportéri bez hraníc udelil Guillermovi Farinasovi v roku 2006 svoju cenu - za kyberslobodu (http://www.rsf.org/).

V polovici roka 2005 **zajatci držaní Spojenými štátmi v zálive Guantanámo** iniciovali dve hladovky. Prvá hladovka skončila dňa 28. júla 2005 (http://www.nytimes.com/), kedy väzenské orgány urobili ústupky zajatcom. Mnohí boli nútení prijímať intravenóznu rehydratáciu.

Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov vedeckého myslenia 20. storočia **Kurt Gödel** (venoval sa matematike, logike, filozofii; narodil sa v Brne v roku 1906) zomrel 14. januára 1978 v Princetone vyhladovaním po tom (obsedantný strach z otravy), ako hospitalizovali jeho ženu a z toho dôvodu mu nemohla ochutnávať jedlo. V dobe smrti mal hmotnosť 30 kg (http://www.quido.cz/).

2 Sebapoškodzovanie

Sebapoškodenia sú v Slovenskej republike zahrnuté do štatistických výkazov v zmysle pokusov o samovraždu a samovraždu, a tým sa problematika sebapoškodení vytráca z povedomia nielen laickej verejnosti, ale aj odbornej verejnosti ako problém v správaní jednotlivca, nakoľko sa istým spôsobom zaraďuje do problematiky pokusu o samovraždu či samovraždy.

Sebazraňovanie (*self-harm*), taktiež známe pod pojmami sebapoškodenie (*self-injury*), násilie voči vlastnej osobe (*self-inflicted violence*), nebezpečné správanie voči vlastnej osobe (*self-injurious behaviour*) alebo sebazmrzačenie (*self-mutilation*), môže byť definované ako zámerné priame poškodenie vlastného tela, pričom poškodenie tkanív je viditeľné viac ako niekoľko minút a poškodenie je vykonané za účelom vyrovnania sa s nepríjemnou alebo stresovou situáciou (http://www.selfinjury.org/).

Termín (*self-mutilation*) môže poukazovať na spektrum správania v prípade preukázateľného poškodenia sebazavinením (http://www.crpsib.com/).

Sebapoškodenie je uvedené v Diagnostickom a štatistickom manuáli duševných porúch (DSM-IV-TR) ako symptóm hraničnej poruchy osobnosti a depresívnej poruchy (http://www.mayoclinic.com/).

Úmyselné sebapoškodenie je rozšírené najmä vo väzenskej populácii. Navrhované vysvetlenie je také, že väznice sú často miestami násilia a väzni, ktorí sa chcú vyhnúť fyzickým konfrontáciám, môžu sa uchýliť k sebapoškodeniu ako ku ľsti. A to buď presvedčiť ostatných väzňov, že sú nebezpečne šialení a odolní voči bolesti alebo na získanie ochrany od väzenskej správy, prípadne týmto spôsobom zabezpečiť odovzdávanie správ (odkazov) medzi sebou (http://press.princeton.edu/).

V roku **2002** bol uverejnený pokus o definovanie pojmu **rizikového jedinca** (Hejdiš, 2002), ako**:** „*... obvinenú alebo odsúdenú osobu existujúcu v presne vymedzenom časovom úseku v podmienkach pentenciárneho zariadenia, ktorá nie je schopná zvládnuť ťažkosti vzniknuté pobytom vo väzenskom zariadení, spôsobuje problémy sebe i okoliu a vyžaduje si vysokú mieru cieleného individuálneho alebo skupinového penitenciárneho zaobchádzania bez výraznejšej*

pozitívnej zmeny v správaní ...“ a takisto pojem **hladovka**, ako: „*... cielené, patologicky nepodmienené odmietanie stravy, ktoré trvá viac ako jeden deň ...*“ a pojem **sebapoškodenie** (automutilačný útok) ako: „*... úmyselný násilný akt namierený proti vlastnej osobe, pri ktorom zvyčajne nastáva prechodné reverzibilné poškodenie vlastného zdravia ...*“

Pokiaľ sme aj v súčasnej dobe preštudovali dostupnú literatúru z prostredia slovenského väzenstva, zatiaľ **nebola** vyvolaná žiadna odborná polemika k pojmom **rizikový jedinec, hladovka a sebapoškodenie**. Zrejme aj z dôvodu nepokračujúceho odborného záujmu o túto problematiku a tým aj následne neexistujúcej diskusie k pojmom a vysvetľovaniu ich obsahu.

Správa od Howard League z roku 2003 konštatuje, že až 21.000 väzňov v režime obmedzenia slobody vykoná v britských väzniciach počas roka sebapoškodenie (http://news.bbc.co.uk/2/). Čo bolo trikrát viac, ako reformní agitátori v podmienkach väzenstva predpokladali.

3 Realizácia rizikového správania

Realizácia rizikového správania priamo súvisela s **troma faktormi**:

1. **aktuálnou duševnou a telesnou integritou (identitou) rizikového jedinca**, nakoľko proces prisonizácie výrazne ovplyvňuje identitu väznenej osoby. Umiestnením jedinca spoločnosti do priestoru väzenského zariadenia, väznená osoba najskôr stráca úplne alebo časť zo svojej prirodzenej identity vytváranej od detstva (už sa nepohybuje vo svojom prirodzenom prostredí, mení životný štýl, fyzicky nemá „miesto pri stole“), pričom práve proces prisonizácie je procesom, ktorý jej vytvára novú identitu v prostredí režimu obmedzenia osobnej slobody), nakoľko bez emocionálneho a racionálneho spracovania nových skúseností z prostredia režimu obmedzenia osobnej slobody a ich viac alebo menej uvedomenej aplikácie, by v tomto prostredí neprežil. Nevyhnutne musí nastať zmena v duševnej a telesnej integrite, pričom rizikové správanie je jednou zo spôsobov prežitia v umelom neprirodzenom sociálnom prostredí režimu obmedzenia osobnej slobody. Prejavuje sa účelovým správaním, ktoré považujeme v prostredí režimu obmedzenia osobnej slobody za formu prežitia spôsobom:
   - rizikového správania,
   - dominanciou väznenej osoby formou agresívneho správania sa voči ostatným väzneným osobám,
   - submisivitou väznenej soby formou posluhovania iným väzneným osobám,
   - spoluprácou s personálom väzenského zariadenia,
   - prirodzeným sociálnym statusom väznenej osoby zvýrazneným dĺžkou pobytu vo väzenských zariadeniach, ktorý však nemusí byť akceptovaný väzenskou komunitou u každej väznenej osoby) a pod.
2. **životným štýlom**, nakoľko v prostredí režimu obmedzenia osobnej slobody ho väznená osoba výrazne mení, napr. spôsobom stravovania, trávením voľného času, realizáciou záujmov a pod., vzniká ťažko prekonávateľná diskontinuita v správaní väznenej osoby oproti životu v prirodzenom sociálnom prostredí.
3. **sociálnym statusom v jeho prirodzenom životnom prostredí**, ktorý sa mení prekročením brány väzenského zariadenia nielen v rámci užšieho, ale aj širšieho prirodzeného sociálneho prostredia, a ktorý po prepustení už nemusí dosiahnuť úroveň spred uväznením alebo môže mať inú kvalitu (napr. bývalý mukel - slangový ekvivalent slova väzeň).

4 Rizikové správanie - jedna z foriem účelového správania

Rizikové správanie ako jedna z foriem účelového spávania realizovaného väznenou osobou v prostredí režimu obmedzenia osobnej slobody, **môže vznikať**:

1. **ako vedomé, cielené a premyslené správanie za účelom**

a) kontaktu a odovzdávania informácií pre iné väznené osoby prostredníctvom hospitalizácie v Nemocnici Zboru väzenskej a justičnej stráže a Ústavu na výkon trestu odňatia slobody v Trenčíne, ak nie je možný iný spôsob kontaktu a odovzdania informácie,

b) vyhnutia sa niektorým právnym úkonom súvisiacim s pobytom väznenej osoby vo väzenskom zariadení, napr. podanie žiadosti o podmienečné prepustenie, podanie žiadosti o odpustenie zvyšku trestu odňatia slobody zo zdravotných dôvodov, vyhnutie sa vyšetrovacím úkonom, vyhnutie sa oboznámeniu s výsledkami vyšetrovania a pod.,

c) vyhnutia sa konzekvenciám vznikajúcim neadekvátnym správaním v určenom väzenskom zariadení, v ktorom väznená osoba vykonáva výkon väzby alebo výkon trestu odňatia slobody (disciplinárne potrestanie, očakávaná odveta zo strany inej väznenej osoby alebo väzenskej komunity a pod.)

2. **ako rezultát straty prirodzenej identity väznenej osoby**, pričom

a) prostredníctvom procesu prisonizácie si viac alebo menej vedome vytvára novú identitu a tým aj priestor na prežitie v podmienkach režimu obmedzenia osobnej slobody,

b) môže realizovať spôsoby správania z ranného detstva, ktoré mu pomáhali prežiť v prolongovanej krízovej situácii (dieťa s CAN) - sebapoškodzovanie za účelom starostlivosti o jeho osobu formou zdravotnej starostlivosti ako potreba emocionálne pozitívneho zážitku,

c) z dôvodu straty prirodzenej identifikácie nerozumie svojmu aktuálnemu psychickému a fyzickému stavu a realizuje spôsoby správania, ktoré nevie racionálne vysvetliť (vývoj zvyčajne submisívneho jedinca v rámci väzenskej populácie).

Záver

Poznať sociálne správanie v prostredí režimu obmedzenia osobnej slobody je nevyhnutné, nakoľko i napriek jeho niekedy negatívnym prejavom prostredníctvom hladovania a sebapoškodzovania je vždy prosociálne. Umožňuje prežitie jedinca v umelom inštitucionálnom prostredí prístupnom iba časti populácie spoločnosti (väzenský personál a väznené osoby).

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] GAMBETTA, D. 2009. *Codes of the Underworld: How Criminals Communicate*. [online]. Princeton University Press, 2009. [cit. 2009-12-11]. dostupné na internete: <http://press.princeton.edu/titles/9010.html>.ISBN 978-0-691-11937-3.

[2] *Guillermo Fariñas ends seven-month-old hunger strike for Internet Access*. 2006. [online]. Reporters Sans Frontieres, 2006. [cit. 2009-11-19]. Dostupné na internete: <http://www.rsf.org/Guillermo-Farinas-ends-seven-month.html>

[3] HEJDIŠ, M. 2002. Rizikový jedinec vo výkone väzby a výkone trestu. In: *Zvesti*, 2002. roč. XXXIV, č. 6, s. 7.

[4] KOZOŇ, A. 2009. *Právne vedomie a biosociálne faktory pri zmene kriminálneho správania.* Karlovarská právní revue, č.1, 2009, ss.82-96.

[5] KOZOŇ, A. 2006. *Špecifiká zaobchádzania s odsúdenými vo väzení.: Penitenciárna teória a prax.* Trnava: Personal Consultant, 2006, 172s. ISBN 80-969455-8-0.

[6] PARTYKOVÁ, V. 1999. *Hladovění pro zdraví*. Benešov: Start, 1999. s. 17. ISBN 80-86231-06-2.

[7] LEWIS, N. A. 2005. *Gunatnámo Prisoners Go on Hunger Strike*. [online]. The Nw York Times, 18.09.2005. [citované 2009-12-01]. Dostupné na internete: http://www.nytimes.com/2005/09/18/politics/18gitmo.html

[8] *Personality disorders*. 2009. [online]. mayoclinic.com.,01.09.2009. [citované. 2009-12-11]. Dostupné na internete: <http://www.mayoclinic.com/health/personality-disorders/DS00562>

[9] *Self-harm in prison"triples"*. 2003. [online]. Howard League., 2003. [citované 2009-12-02]. Dostupné na internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/2815061.stm>

[10] *Self-harm*. 2007. [online]. American Self-Harm Information Clearinghouse, 2007. [citované 2009-12-11]. Dostupné na internete: <http://www.selfinjury.org/indexnet.html#selfharm>

[11] *What do we know about self-injury?*2009. [online]. Cornell Research Program on Self-InjuriousBehavior in Adolescents and Young, 2009. [citované 2009-12-11]. Dostupné na internete: <http://www.crpsib.com/whatissi.asp>

PaedDr. Milan Hejdiš
Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR
Halalovka 41/8
911 08 Trenčín
e-mail: m.hejdis@gmail.com

Príloha

(Príspevky nezaradené do programu konferencie)

Humanitárna kríza v Kolumbii - jej dopady a perspektívy riešenia

Humanitarian Crisis in Colombia - its Impact and Prospects for the Resolution

Daša Adašková

Abstrakt:

Bezpečnostná situácia v Kolumbii patrí k najzávažnejším vo svete. Je výsledkom desiatky rokov trvajúceho vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu. Násilie páchané na civilistoch zo strany geríl, paramilitantných skupín, ako aj príslušníkov ozbrojených síl, obchod s drogami a organizovaný zločin kombinované so štrukturálnymi problémami viedli po celé desaťročia k porušovaniu ľudských práv a noriem medzinárodného humanitárneho práva. Ich dôsledkom je súčasná humanitárna kríza. Jej najmarkantnejším prejavom je utrpenie obyvateľov. Cieľom príspevku je analyzovať zložitú bezpečnostnú situáciu v Kolumbii v kontexte vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu, ktorý po dlhé desaťročia viedol k porušovaniu ľudských práv v krajine a v konečnom dôsledku vyústil do súčasnej humanitárnej krízy. Príspevok sa konkrétne zameriava na analýzu vnútorného vojenského konfliktu a celospoločenských problémov ako príčin vzniku aktuálnej krízovej situácie v Kolumbii, hodnotí dopady krízy na bezpečnosť jednotlivca, ako aj na celú spoločnosť a analyzuje perspektívy jej riešenia.

Abstract:

The security environment in Colombia is one of the most compelling in the world. According to official statistics, Colombia is ranked among the most dangerous countries. Internal armed conflict, violence committed by guerrillas, paramilitant groups and armed forces, drug trade and organized crime combined with problems of society have caused massive human hardship and suffering, human rights violations and violations of international humanitarian law. The consequence is the actual humanitarian crisis in Colombia that provides implications not only for the security environment of the country but also for the security of the individual. The main aim of the article is to analyse the complex security situation in Colombia in the context of the internal armed conflict and problems of society as the main causes of the present crisis situation in the country, its impact on the societal security and to analyse the prospects for its resolution.

Kľúčové slová:

Kolumbia, vnútroštátny ozbrojený konflikt, bezpečnosť, humanitárna kríza

Key words:

Colombia. Internal armed conflict. Security. Humanitarian crisis.

Úvod

Bezpečnostná situácia v Kolumbii patrí k najzávažnejším vo svete. Podľa mnohých štatistík je krajina označovaná za jednu z najnebezpečnejších. Vnútorný vojenský konflikt, násilie páchané na civilistoch zo strany geríl, paramilitantných skupín, ako aj príslušníkov ozbrojených síl, obchod s drogami a organizovaný zločin kombinované so štrukturálnymi problémami, viedli po celé desaťročia k porušovaniu ľudských práv a noriem medzinárodného humanitárneho práva. Ich dôsledkom je súčasná humanitárna kríza.

Pre Kolumbiu sú charakteristické nepretržité mnohonásobné formy násilia, ktorými bola krajina zasiahnutá od konca 19. a počas celého 20. storočia. Koexistencia politického, domáceho, bežného a organizovaného násilia doviedla krajinu do kritickej situácie, ktorá pramení z najrôznejších zdrojov (Rabasa, 2001).

Jedným z nich je politická situácia v krajine. Koreňom problému politickej nestability sú tradičné zápasy o moc medzi konzervatívnou a liberálnou stranou počas 19. storočia, následne v

období Violencie[163] v polovici 20. storočia a nakoniec vystupňovanie násilia v 80. a 90. rokoch 20. storočia, ktoré je charakteristické zosilnením aktivít zo strany gerilových a paramilitantných skupín napojených na obchod s drogami. Ilegálne aktivity porušujúce ľudské práva obyvateľstva ako i normy medzinárodného humanitárneho práva boli a sú používané ako prostriedok na zaistenie si volebného výsledku, majetku a upevnenie ekonomickej moci.

Kolumbia je tradične slabým štátom, ktorý vykonáva nedostatočné právomoci na svojom území. Príčinou je široká regionálna autonómia, z ktorej pochádza slabá národná integrita. Centrálna vláda v Bogote nie je dostatočne silná na to, aby si vynútila svoju autoritu na celom území. Obzvlášť závažným je fakt, že nie je schopná zaistiť bezpečnosť svojich občanov a ich základné ľudské práva na celom území (Rabasa, 2001).

Slabosť vlády sa markantne prejavuje najmä vo vzťahu k rebelom a ilegálnym ozbrojeným skupinám páchajúcim a rozvíjajúcim organizovaný zločin v krajine. Sú hlavnými aktérmi v oblasti porušovania ľudských práv a medzinárodného humanitárneho práva. Ľavicovo orientované gerily[164] a ilegálne pravicové paramilitantné skupiny[165] ovládajú najmä odľahlé časti krajiny, do ktorých nemajú štátne orgány prakticky žiaden prístup (Tate, 2007). Civilné obyvateľstvo žijúce na tomto území je vystavené bombovým útokom, masakrom, únosom, vraždám a pod. Situácia je navyše komplikovaná aj faktom, že ilegálne skupiny často spolupracujú s ozbrojenými silami.

Špecifikom týchto skupín je ich napojenosť na obchod s drogami. Výnosy z neho im slúžia na rozvíjanie ilegálnych aktivít a prienik do kľúčových sfér spoločenského života. V konečnom dôsledku to predstavuje bezpečnostnú hrozbu pre všetky oblasti spoločnosti. Výsledkom je ešte väčšie prehĺbenie problémov sužujúcich Kolumbiu, strata moci centrálnej vlády, ekonomický úpadok a sociálna dezintegrácia. Navyše tento stav vedie k ohrozeniu stability nielen krajiny, ale aj celého andského regiónu (Dudley, 2004).

Ďalšími, často podceňovanými zdrojmi nestability Kolumbie sú ekonomická a sociálna situácia v krajine. Ani ekonomický rast v minulosti nezabránil enormnému nárastu problémov, akými sú napríklad: chudoba, nerovnaké postavenie obyvateľstva, beztrestnosť, nedostatok pracovných príležitostí, ľahký prístup k alkoholu, zbraniam, drogám a pod. Tieto celospoločenské problémy ohrozujúce bezpečnosť Kolumbie po niekoľko desaťročí doviedli krajinu do súčasnej krízovej situácie.

1 Humanitárna kríza ako dôsledok vnútroštátneho konfliktu

Humanitárna kríza v Kolumbii je výsledkom eskalácie násilia počas niekoľko desaťročí trvajúceho vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu. Porušovanie základných ľudských práv a noriem medzinárodného humanitárneho práva je každodennou realitou obyvateľov krajiny a predstavuje výzvu nielen pre národné inštitúcie, ale aj pre celé medzinárodné spoločenstvo. Tieto činy majú pritom na svedomí všetky strany ozbrojeného konfliktu.

[163] La Violencia zahŕňa obdobie v dejinách Kolumbie v rokoch 1948/1949 – 1958. Je charakteristické predovšetkým početnými občianskymi konfliktami medzi stúpencami liberálnej strany a konzervatívnej strany.

[164] Spomedzi ľavicových gerilových skupín najdlhšie pôsobiace a najpočetnejšie sú Revolučné ozbrojené sily Kolumbie (známe pod skratkou FARC – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia). K ich činom patria: vraždy, bombové útoky, útoky na americké ciele a pod. K relatívne menej aktívnej skupine patrí Národná oslobodenecká armáda (známa pod skratkou ELN – Ejército de Liberación Nacional). K jej hlavným aktivitám patria bombové útoky na vybrané terče a únosy. Obe skupiny sú zo strany Kolumbie ako aj USA označované za teroristické.

[165] Vznik pravicových paramilitantných skupín súvisí s cieľom ochrániť životy, pozemky a obchod pred gerilami. K najznámejšej skupine patria Spojené obranné sily Kolumbie (známe pod skratkou AUC – Autodefensas Unidas de Colombia). Predstavujú určitú zastrešujúcu organizáciu pre ostatné paramilitantné skupiny pôsobiace v Kolumbii. Sú zaradené na zozname USA ako teroristická organizácia. AUC má na svedomí najviac činov v oblasti porušovania ľudských práv.

V minulosti sa dve dominantné gerilové skupiny FARC a ELN dokonca vyjadrili, že sa odmietajú riadiť normami medzinárodného humanitárneho práva a naďalej budú pokračovať vo svojich ilegálnych aktivitách (Annual Report..., 2008). Najväčšiu hrozbu pre obyvateľov však predstavujú ilegálne ozbrojené skupiny. Ich členovia pochádzajú z väčšej časti z demobilizovaných paramilitantných skupín. Majú na svedomí najkrutejšie porušovanie ľudských práv. Ich aktivity sú spájané s organizovaným zločinom a predovšetkým s pašovaním drog, ktoré predstavujú pre nich zdroje financií. K ohrozeným skupinám v krajine patria ochrancovia ľudských práv, lídri odborových organizácií, komunity pôvodného indiánskeho obyvateľstva, afroameričania, roľníci a deti.

Najzreteľnejším dôsledkom násilností páchaných rebelmi, paramilitantnými skupinami ako aj príslušníkmi ozbrojených síl sú masové presuny obyvateľstva vo vnútri krajiny. Eskalácia vnútorného vojenského konfliktu sa tak za posledných štyridsať rokov najviac odzrkadlila práve na počte vnútorne presídlených osôb (ďalej IDPs). Od konca 80. rokov v súvislosti s ozbrojeným konfliktom opustili svoj domov približne štyri milióny ľudí. Kolumbia tak už po niekoľko rokov vykazuje tretí najvyšší počet IDPs na svete.

Násilné vysťahovanie sa na jednej strane ukazuje ako taktika rebelov, ktorých cieľom je kontrola strategických území na rozvoj narkoobchodu. Na druhej strane, jeho príčinou je aj strach obyvateľov z násilností páchaných všetkými stranami konfliktu. Kríza je navyše zintenzívnená skutočnosťou, že IDPs ako aj izolované komunity obyvateľstva len ťažko nachádzajú prístup k základným sociálnym službám, akými sú zdravotné zariadenia, školy, domovy a pod.

K ďalším alarmujúcim prejavom krízy, ktorá má významný vplyv na bezpečnosť obyvateľov Kolumbie, patrí masívne ľudské utrpenie a porušovanie základných ľudských práv. Táto problematika si preto vyžaduje dôkladné analýzy politickej aj spoločenskej situácie a následné koncipovanie nových inovačných prístupov k ich riešeniu (Kazanský, 2009). Vraždy, masakre, únosy, vydieranie, mučenie a iné neľudské zaobchádzanie sú na základe zistení inštitúcií na ochranu ľudských práv používané ako zastrašovací prostriedok zo strany geríl a ilegálnych ozbrojených skupín. Nútené zmiznutie, mimosúdne popravy, ilegálne a svojvoľné väznenie na základe svedectiev poskytnutých bývalými členmi gerilových skupín sú na druhej strane páchané predovšetkým zo strany príslušníkov ozbrojených síl na civilistoch. Ohrozenými skupinami v oboch prípadoch sú predovšetkým príslušníci najchudobnejšej vrstvy obyvateľstva, ako aj komunity pôvodného obyvateľstva a afroameričania, pričom výnimkou nie sú ani ženy, deti a dokonca aktivisti za ľudské práva.

2 Národné záujmy a ich vplyv na charakter krízy

2.1 Národné záujmy Kolumbie

Podmienkou efektívneho riešenia krízovej situácie je spolupráca a koordinácia postupov zo strany národných ako aj medzinárodných inštitúcií. Administratíva prezidenta Pastranu sa koncom 90. rokov spočiatku pokúšala vnútroštátny konflikt riešiť prostredníctvom vyjednávania s rebelmi, čo však viedlo k značnej strate jej legitimity v krajine, a dokonca aj k strate medzinárodnej podpory.

Od roku 2002 sa situácia vo vzťahu k revolučným silám výrazne zmenila, čo súvisí s nástupom prezidenta Uribeho[166]. Patril k najkonzervatívnejším prezidentom v histórii Kolumbie a prikláňal sa k vojenskému riešeniu vnútorného ozbrojeného konfliktu bez vyjednávania s rebelmi. Cieľom

[166] Álvaro Uribe Vélez zastával funkciu prezidenta Kolumbie počas dvoch funkčných období od roku 2002 do roku 2010.

jeho stratégie obrany a demokratickej bezpečnosti[167] bolo navrátiť autoritu a legitimitu štátu v oblastiach kontrolovaných gerilami a ozbrojenými skupinami a skoncovať s nelegálnym narkoobchodom. Na dosiahnutie tohto cieľa mali byť použité politické, ekonomické a predovšetkým vojenské prostriedky, ktoré mali navrátiť vojenskú prevahu vlády v krajine. Následné urovnanie vnútorného ozbrojeného konfliktu sa malo uskutočniť prostredníctvom vyjednávania, ktoré malo zaručiť trvalý mier pre Kolumbiu (Política de Defensa y Seguridad Democrática, 2003). Bezpečnostná koncepcia bola považovaná za kontroverznú, keďže v prvom rade uprednostňovala vojenské riešenie krízy v krajine a zanedbávala jeho dopad na obyvateľstvo. Kritika koncepcie sa objavila tak na národnej, ako aj na medzinárodnej úrovni predovšetkým zo strany organizácií pôsobiacich v oblasti ľudských práv.

Primárnym bodom kritiky Uribeho administratívy bol fakt, že na zlepšenie sociálnych pomerov v krajine smerovalo len malé množstvo finančných prostriedkov. Väčšina finančných prostriedkov bola alokovaná do oblasti posilnenia a modernizácie armády a policajného zboru, čo malo v konečnom dôsledku obrovský negatívny dopad na spoločnosť a oblasť ľudských práv. To, že nedošlo k značnému zlepšeniu situácie v oblasti ľudských práv dokazuje aj správa UNHCHR za rok 2010. Podľa nej, napriek dosiahnutým úspechom vlády a posilnením vlády práva predovšetkým cez prítomnosť štátu v oblastiach v minulosti kontrolovaných ilegálnymi skupinami, závažné porušovania ľudských práv naďalej pokračujú (2010 Report..., 2010).

Vďaka aktivitám zo strany ochrancov ľudských práv začali na povrch prenikať aj informácie o spolupráci, vzájomnej prepojenosti a naviazanosti ilegálnych ozbrojených skupín na príslušníkov armády a dokonca na politikov a členov kolumbijského Kongresu. Administratíva prezidenta Uribeho v tejto oblasti síce vykonala konkrétne opatrenia a postavila niekoľkých členov armády a Kongresu pred súd, avšak tieto aktivity boli zatiaľ nedostatočné a neviedli k definitívnemu pretrhnutiu väzieb medzi ilegálnymi skupinami a zložkami moci.

Terčom kritiky bola aj demobilizácia ilegálnych ozbrojených skupín. Hlavný legislatívny nástroj v tejto oblasti predstavuje Zákon Spravodlivosť a mier[168] z roku 2005, ktorý bol novelizovaný v roku 2006. Jeho cieľom je uľahčiť proces pokračujúcej demobilizácie paramilitantných skupín. Podstatou zákona je poskytnúť členom ilegálnych ozbrojených skupín isté výhody výmenou za ich priznanie, svedectvo a pod. Za tieto benefity sa považuje predovšetkým skrátenie trestu alebo zákaz extradície do iných krajín (Brief on..., 2008).

Za kontroverzné boli ďalej považované aj návrhy prezidenta, ktorých cieľom bolo podporiť bezpečnosť v krajine. Prvým z nich je návrh na vytvorenie siete informátorov z radov obyvateľov, ktorí sú odmeňovaní za poskytnutie informácií armáde o rebeloch a ilegálnych ozbrojených skupinách. Na jednej strane tak informátori prispievajú k odhaleniu a zatknutiu rebelov. Na druhej strane však tento mechanizmus viedol k jeho zneužívaniu ako vendety na riešenie si svojich vlastných sporov a dokonca ku vzniku obchodu s mŕtvymi (Kanda, 2008). Druhým kontroverzným návrhom je vytvorenie polovycvičených roľníckych milícií, ktoré operujú v rámci svojich vlastných komunít. Ich nevýhodou je nedostatočný výcvik, čím slúžia ako ľahký terč pre gerily. Tretím mechanizmom na podporu bezpečnosti v krajine je návrh v rámci protiteroristickej legislatívy, ktorý udeľuje príslušníkom ozbrojených síl výhody a odmeny podľa počtu usmrtených partizánov. Tento systém odmeňovania armády nemal za následok nič iné ako rozpútanie súťaže o čo najväčší počet tiel, pričom veľakrát išlo o nastrčených civilistov (Kanda, 2008).

[167] originálny názov: Política de Defensa y Seguridad Democrática (angl.názov. Policy of Defence and Democratic Security)
[168] originálny názov: Ley de Justicia y Paz

Napriek mnohým úspechom Uribeho vlády v boji s gerilovými skupinami, krízová situácia v krajine naďalej trvá. Zložitosť krízy, nedostatok vládnych kapacít, neochota alokovať finančné prostriedky do sociálnych programov a priepastné rozdiely medzi stratégiami a ich implementáciou v praxi neviedli počas jeho administratívy k výraznejšiemu zlepšeniu vnútroštátneho konfliktu v Kolumbii.

2.2 Národné záujmy USA

Kolumbia je z pohľadu USA vnímaná ako strategicky dôležitá, a to najmä v dôsledku svojej geostrategickej polohy a faktu, že pre USA predstavuje jediného spojenca v Andskom regióne. Najvýznamnejší prienik USA do Kolumbie je spojovaný s tzv. Plánom Kolumbia z roku 1999. Iniciatíva presadená počas administratívy prezidentov Pastranu a Clintona je zameraná na boj proti produkcii a pašovaniu drog, ktoré z 80 percent končia práve na americkom trhu. Prioritným cieľom Plánu je zníženie výroby drog najmä prostredníctvom postreku kokových plantáží[169] a eliminácia ich pašovania. Iniciatíva sa ďalej zameriava na podporu a posilnenie kolumbijských národných inštitúcií, ekonomickú pomoc a zlepšenie sociálnych podmienok v krajine (Hinojosa, 2007).

Hlavná kritika Plánu sa dotýka smerovania finančnej pomoci. V skutočnosti až 80 percent financií poskytovaných zo strany USA ide v prvom rade na posilnenie a modernizáciu armády, pričom zvyšok smeruje na obnovu socio-ekonomickej sféry v krajine[170]. Približne len 6 percent poskytovaných financií z rozpočtu smeruje na humanitárne programy a na zlepšenie podmienok na ochranu ľudských práv v krajine (Rabasa, 2001).

Pre Kolumbiu znamená iniciatíva prístup k pomoci zo strany USA a predovšetkým k finančným zdrojom. Je na nej de facto závislá. Dôsledkom toho je markantný vplyv Washingtonu na administratívu v Bogote. Kolumbia úplne prevzala stratégiu na riešenie vnútroštátneho konfliktu presadzovanú USA, ktorá sa zameriava hlavne na porazenie gerilových skupín a odstránenie ilegálneho obchodu s drogami. Mocenské záujmy USA sa tak priamo odzrkadlili na politike administratívy bývalého prezidenta Uribeho, ktorá mala významný dopad na bezpečnosť obyvateľov a je pravdepodobné, že ovplyvnia aj administratívu súčasného kolumbijského prezidenta.

3 Perspektívy riešenia krízy

Nádej na zmenu predstavuje administratíva nového kolumbijského prezidenta Juana Manuela Santosa, ktorý do úradu nastúpil v auguste 2010. Práve jeho administratíva má príležitosť zmeniť niekoľko generácií trvajúci vnútroštátny ozbrojený konflikt a prispieť tak k ukončeniu krízovej situácie v Kolumbii. Súčasný kolumbijský prezident už počas svojej predvolebnej kampane uznal potrebu zlepšiť situáciu v oblasti ochrany ľudských práv v Kolumbii, čo bolo potvrdené aj tým, že sa na verejnosti zasadzoval za uskutočňovanie pozitívnych krokov na zlepšenie rešpektovania ľudských práv v krajine, za uskutočnenie inštitucionálnych a štrukturálnych reforiem s cieľom zamerať sa na odstránenie samotných hlbších príčin vnútroštátneho konfliktu.

[169] V súvislosti sa postrekom kokových plantáží došlo v roku 2007 k vyostreniu bilaterálnych vzťahov Kolumbie s Ekvádorom v dôsledku zahájenia súdneho procesu pred Medzinárodným súdnym dvorom iniciovaným zo strany Ekvádoru. Proces bol výsledkom sedemročného neúspešného úsilia o diplomatické riešenie sporu štátov ohľadom postreku kokových plantáží herbicídmi v pohraničnom území oboch štátov, ktorý zdevastoval ekosystém Ekvádoru a mal negatívne účinky aj na obyvateľov a dobytok. V súčasnosti súdny proces ešte stále prebieha.

[170] Kolumbia počas prvej dekády finančnej pomoci na základe Plánu Kolumbia získala viac ako 6 miliárd USD na vojenskú a protidrogovú pomoc.

Santosova administratíva však stojí pred neľahkou úlohou. Musí sa vysporiadať so škandálmi administratívy bývalého prezidenta Uribeho, ktorá čelila ostrej kritike zo strany medzinárodného spoločenstva predovšetkým v dôsledku agresívnej politiky, ktorá síce viedla k deeskalácii samotného konfliktu, ale neviedla k zlepšeniu ochrany ľudských práv v krajine. Santos, ako bývalý minister obrany počas administratívy prezidenta Uribeho, sa prihlásil k bezpečnostnej politike svojho predchodcu, ktorá bude aj naďalej tvoriť jadro stratégie na potlačenie aktivít zo strany gerilových skupín. Tento fakt potvrdil nielen vo svojom prvom prezidentskom príhovore, ale aj v praxi. Tri mesiace po jeho nástupe do úradu bola zavŕšená akcia zameraná na odstránenie druhého najvyššie postaveného lídra skupiny FARC, Jorge Briceña.

Okrem vojenských priorít si vo svojej komplexnej agende zameranej na riešenie konfliktu stanovil aj ekonomické, sociálne a politické ciele v rámci implementácie extenzívnych reforiem. K jeho sociálnym a ekonomickým cieľom patria: zníženie verejného dlhu, zníženie nezamestnanosti, eliminácia sociálnej nerovnosti medzi obyvateľmi a pod. V oblasti politických reforiem sa zameriava na cieľ eliminovať korupciu, beztrestnosť a vplyv kriminálnikov na členov vlády a politikov, podporiť vládu práva v krajine a legitimitu vládnych inštitúcií.

Primárnym cieľom jeho stratégie má byť zlepšenie socio-ekonomickej sféry Kolumbie a bezpečnosti jednotlivca, ako aj celej spoločnosti. Vývoj udalostí to však nepotvrdzuje. Počas prvých mesiacov vlády nového prezidenta síce nedošlo k dramatickému zhoršeniu bezpečnostnej situácie, avšak ani k jej zlepšeniu.

Záver

Súčasná humanitárna kríza v Kolumbii je výsledkom niekoľkoročnej zložitej bezpečnostnej situácie, ktorá pramení z vnútorného vojenského konfliktu. Napriek mnohým úspechom bývalej kolumbijskej administratívy v boji proti gerilám a paramilitantným skupinám, porušovanie medzinárodného humanitárneho práva a základných ľudských práv ostáva každodennou realitou obyvateľov Kolumbie.

Pri zotrvaní na tomto prístupe zo strany novej administratívy prezidenta Santosa, ako aj jeho hlavného spojenca a sponzora USA, je jej vyriešenie v nedohľadne. Mnohí odborníci sa zhodujú na tom, že aktuálna podoba kolumbijskej bezpečnostnej politiky a americkej pomoci nie je dostatočne účinná na zmenu rovnováhy síl v krajine. Na riešenie krízy nestačí investovať len do modernizácie armády a policajného zboru, ale je potrebné zamerať investície aj do konfliktom zdevastovanej spoločnosti. Ak budú financie naďalej smerovať predovšetkým do armády, pravdepodobným výsledkom bude ešte väčšia eskalácia násilia a prehlbovanie humanitárnej krízy v krajine.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] DUDLEY, S. 2004. *Walking ghosts: murder and guerilla politics in Columbia*. London: Routledge, 2004. 222 p. ISBN 0-415-93303-X.

[2] HINOJOSA, V. J. 2007. *Domestic Politics and International Narcotics Control U.S. Relations with Mexico and Colombia, 1989-2000*. New York: Routledge, 2007. 347 p. ISBN 978-0-415-95630-7.

[3] *Colombia: President Santos s COnflict Resolution Opportunity* [online]. 2010. International Crisis Group, [cit.15.03.2010]. Dostupné na internete: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/latin-america-caribbean/andes/colombia/034-colombia-president-santoss-conflict-resolution-opportunity.aspx>

[4] KAZANSKÝ, R. 2009. Koncepcia národného inovačného systému a jeho využitie v problematike realizácie výskumu humanitárnych kríz. In *Bezpečnostné fórum´09*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2009. ISBN 978-80-8083-790-7, s. 151 - 157.

[5] RABASA, A. 2001. *Colombian Labyrinth: The Synergy of Drugs and Insugency and Its Implications for Regional Stability*. Los Angeles: University of California Press, 2001 132 s. ISBN 9780833029942.

[6] TATE, W. 2007. *Counting the Dead : the Culture and Politics of Human Rights Activism in Colombia*. Los Angeles: University of California Press, 2007. 379 s. ISBN 978-0-520-25282-0

[7] ŠULC, F. 2001. Konflikt v Kolumbii potřebuje komplexní řešení. In *Mezinárodní politika*, roč. 25, 2001. ISN 0543-7962, s. 20-22.

[8] *Annual Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the situation of human rights in Colombia* [online]. 2008. UNOHCHR in Colombia, [cit.15.03.2010]. Dostupné na internete: <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/LSGZ-7PVJMH?OpenDocument>

[9] *Brief on Justice and Peace Law Presented to Colombian Constitutional Court* [online]. 2008. ICTJ, [cit.15.03.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ictj.org/en/news/press/release/767.html >

[10] *Colombia turning into giant US military base* [online]. 2009. RT. [cit.15.12.2010]. Dostupné na internete: <http://rt.com/Top_News/2009-11-11/colombia-us-military-base.html>

[11] KANDA, F. 2008. *Špinavá válka v Kolumbii* [online]. ČT24. [cit.15.03.2011]. Dostupné na internete: <http://www.ct24.cz/blogy/latinske-oci-filipa-kandy/36544-latinske-oci-filipa-kandy-spinava-valka-v-kolumbii/>

[12] *Política de Defensa y Seguridad Democrática* [online]. 2003. Ministerio de Defensa Nacional [cit.10.03.2011]. Dostupné na internete: <http://alpha.mindefensa.gov.co/dayTemplates/images/seguridad_democratica.pdf >

Mgr. Daša Adašková
Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
e-mail: dasa.adaskova@umb.sk

Modely integrácie imigrantov

Models of immigrant´s integration

Martina Bolečeková

Abstrakt:
Imigrácia je fenomén, ktorý v mnohých smeroch ovplyvňuje členské štáty Európskej únie. Tzv. staré členské štáty majú s imigračnými prúdmi historicky dlhšiu skúsenosť ako tzv. nové členské štáty, a aj v súčasnosti sú cieľovými krajinami imigrantov vo väčšej miere. Preto tiež majú viac skúseností, či už pozitívnych alebo negatívnych, s integráciou imigrantov, ktorá, ako sa javí, je jednou z najdôležitejších oblastí, ktorým je potrebné v súvislosti s trvalou imigráciou venovať pozornosť. Prístupy k integrácii aplikované v členských štátoch Európskej únie sa ukázali ako nie príliš vhodne zvolené, čo vedie k ich prehodnocovaniu a prijímaniu nových princípov a pravidiel integračných politík, tak na úrovni jednotlivých členských štátov, ako aj na úrovni Európskej únie ako celku.

Abstract:
Immigration transforms receiving societies in many directions. The old member states of the European Union have longer experience with immigration flows than the new ones and they also have more experience – positive and negative, with integration of immigrants. Integration of immigrants is one of the most important parts of every migration policy. The models of integration applied in the member states of the European Union seem to fail. That is the reason why the member states and the European Union adopt new principles and new rules of their integration policies.

Kľúčové slová:
imigrácia, integrácia, migračná politika, Európska únia

Keywords:
Immigration. Integration. Migration policy. European Union.

Úvod

Imigrácia je fenomén významne ovplyvňujúci tvár spoločností členských štátov Európskej únie (EÚ), ktorá je stále jedným z najatraktívnejších svetových imigračných regiónov[171]. Hoci medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ existujú z hľadiska imigračných prúdov rozdiely, môžeme konštatovať, že medzinárodná migrácia sa týka všetkých členských štátov EÚ. Zároveň je však potrebné poukázať na skutočnosť, že skúsenosť s imigráciou sa u jednotlivých členských štátov líši, a to tak z pohľadu histórie, ako aj čo do objemov imigračných prúdov. Väčšiu skúsenosť s imigráciou bezpochyby majú tzv. staré členské štáty EÚ, pretože mnohé z nich sa cieľovými krajinami významných imigračných prúdov stávajú už v období po druhej svetovej vojne, kým tzv. nové členské štáty sú vo väčšine prípadov ešte i dnes skôr tranzitnými než cieľovými krajinami migrácie.

Národnostná štruktúra cudzincov usídlených v členských štátoch EÚ je veľmi rôznorodá. Môžeme konštatovať, že jedným z významných dosahov imigrácie je i to, že prispela (a stále prispieva) k vzniku multikultúrnych spoločností[172] v členských štátoch EÚ a tým k multikultúrnej

[171] Podľa údajov Eurostat žilo v roku 2008 v EÚ viac než 30 miliónov cudzincov, čo predstavovalo 6,2% celkovej populácie EÚ, z toho približne 63 % občanov tretích krajín. Členskými štátmi EÚ s najväčším absolútnym podielom cudzincov sú Nemecko, Španielsko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Taliansko, v ktorých v roku 2008 žilo až 75% všetkých cudzincov v EÚ. Najpočetnejšími skupinami cudzincov na území EÚ v roku 2008 boli Turci (2,4 miliónov osôb, t.j. 7,9% všetkých cudzincov na území EÚ) a Maročania (1,7 miliónov, t.j. 5,6%). (Vasileva, 2009)

[172] Pojem multikulturalizmus sa používa tak na označenie politiky ako i faktického nárastu heterogenity v dôsledku imigrácie, tieto dve roviny je však potrebné rozlišovať.

EÚ ako celku. Korene rozloženia imigrantov možno identifikovať v historických väzbách medzi krajinami pôvodu a hostiteľskými krajinami, vrátane koloniálnych väzieb, ich geografickej vzdialenosti, príbuznom jazyku, vybudovaných migračných sieťach a pod., pričom migračné trasy spravidla predurčujú kombinácie týchto faktorov. Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim rozhodnutie migrovať ostáva vnútropolitický a medzinárodnopolitický vývoj.

Tradičné modely integrácie imigrantov

Jednou z najdôležitejších a zároveň najproblematickejších oblastí, ktorými je potrebné sa zaoberať v súvislosti s trvalou resp. dlhodobou imigráciou, je integrácia imigrantov v rámci prijímajúcich resp. hostiteľských spoločností. Integrácii imigrantov je potrebné venovať zvýšenú pozornosť aj z toho dôvodu, že spolužitie imigrantov a pôvodného obyvateľstva prijímajúcej krajiny prináša so sebou konfliktný potenciál. Hneď na úvod je však dôležité zdôrazniť, že integrácia je obojstranný proces, t.j. že neznamená len prispôsobenie sa imigrantov prijímajúcim spoločnostiam, ale aj prípravu spoločností na prijatie imigrantov a ochotu ich tolerovať. Takýto prístup k integrácii však nebol prítomný vždy a v rámci všetkých integračných politík jednotlivých členských štátov dnešnej EÚ[173]. Naopak, je možné tvrdiť, že väčšina tradičných modelov integrácie imigrantov sa k takémuto chápaniu neprikláňala.

Teória obvykle rozlišuje tri hlavné modely integrácie imigrantov. Asi najviac diskutovaný *multikultúrny model* je založený na rešpekte a ochrane kultúrnej diverzity. Tento model vedome a programovo otvára široký priestor rozvoju multikultúrnych entít a výslovne sa snaží o garantovanie identity komunity imigrantov[174]. Príkladom krajín, ktoré aplikovali tento model sú Holandsko a Švédsko. *Asimilačný model* (tiež nazývaný republikánsky alebo univerzalistický) je založený na rovnosti, no len pre tých jednotlivcov, ktorí spadajú do skupiny občanov. Je založený na úplnom prispôsobení sa imigranta dominantnej identite, postavenej na tradičných národných hodnotách, takže vylučuje možnosť multikultúrneho vývoja. Ako príklad krajiny aplikujúcej tento model býva uvádzané Francúzsko. Asimilačný model je tiež možné interpretovať tak, že získanie občianstva je pohnútkou k identifikácii sa s kultúrou a hodnotovým systémom prijímajúcej krajiny. *Exkluzionistický model* (tiež nazývaný separačný model) je charakteristický reštriktívnymi a rigidnými imigračnými zákonmi a politikami. Aplikujú ho krajiny, ktoré imigrantov a ich deti prijímajú za štátnych občanov len výnimočne, pretože ich zákony sa riadia princípom spoločného pôvodu, resp. dedičnosti, majú etnicko-nacionálne aspekty. Príklady krajín, ktoré používali tento model sú Nemecko, Švajčiarsko či Belgicko.

Väčšina odborníkov sa však zhoduje na tom, že v súčasnosti už tieto tradičné modely integrácie neexistujú, resp. nie sú aplikované. Spoločnosti a ich postoje k imigrantom sa priebežne menia, a to v dôsledku aktuálnych udalostí, politických a ekonomických priorít.

Výsledky štúdie (Koopmans, 2010) zameranej na výskum v oblasti integrácie imigrantov, konkrétne na to, ako imigračná politika a sociálny štát ovplyvňujú úroveň socio-ekonomickej integrácie imigrantov do spoločnosti, poukazujú na to, že štáty, v ktorých bol aplikovaný multikultúrny model integračnej politiky, teda tie, ktoré poskytujú imigrantom pomerne jednoduchý prístup k rovnakým právam ako svojim občanom a striktne nevyžadujú ovládanie jazyka prijímajúcej krajiny a zároveň tolerujú zachovanie kultúry etnických komunít, v kombinácii so sociálnym štátom, produkujú nízku úroveň zapojenia imigrantov na trhu práce,

[173] Vo väčšine prípadov integrácia imigrantov nebola riešená ako samostatná integračná politika, ale skôr „spontánne“, ako súčasť iných súvisiacich oblastí.

[174] Aj multikultúrny model však viaže štátnu príslušnosť na akceptovanie politickej kultúry a s ňou spojených základných demokratických štruktúr prijímajúcej krajiny a jej hodnotového systému.

vysokú mieru ich segregácie a zároveň vysokú mieru ich zastúpenia medzi odsúdenými za kriminálne činy. Švédsko, Belgicko a Holandsko, ktoré kombinujú multikultúrne integračné politiky so silným sociálnym štátom podľa tejto štúdie vykazujú pomerne slabé integračné výsledky. Naopak krajiny, ktoré majú buď reštriktívnejšie alebo asimilacionistické integračné politiky, napr. Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko a Francúzsko, alebo nižšiu úroveň sociálneho zabezpečenia, napr. Spojené kráľovstvo, dosiahli lepšie integračné výsledky.

Autor dospel k záveru, že tí imigranti, ktorí sú odkázaní na trhové prostredie, musia nadobudnúť jazykové a kultúrne znalosti, aby boli schopní zarobiť si na živobytie. V Holandsku, Švédsku a Belgicku však boli imigranti schopní vyžiť aj bez tohto, zo sociálnej podpory. Nemecky hovoriace krajiny dosiahli svoje pomerne dobré výsledky prostredníctvom odlišného postupu. Hoci tieto krajiny, prinajmenšom Nemecko a Rakúsko, majú pomerne veľkodušné sociálne systémy, ich reštriktívna cudzinecká legislatíva podmienila naturalizáciu a právo na pobyt výkonom. Tieto sociálne štáty vlastne nahradili tlak trhového prostredia na imigrantov pôsobením štátu. Autor tiež konštatuje, že v trhovom prostredí, na rozdiel od sociálneho štátu, prináša imigrácia viacej výhod aj pre prijímajúci štát.

V snahe predchádzať nežiaducim dopadom, členské štáty EÚ korigujú svoje integračné politiky tým, že obmedzujú prístup k výhodám svojich sociálnych systémov (napr. vekové obmedzenie), zvýšili dôraz na jazykové a v niektorých prípadoch aj kultúrne znalosti formou povinných integračných kurzov, a to tak pre prichádzajúcich imigrantov, ako i pre už usídlených imigrantov, ktorí sú závislí na sociálnej podpore. Jednou z možností je aj aplikácia nemeckého prístupu, kedy by prístup k občianstvu bol podmienený zamestnaním a bezúhonnosťou.

To, do akej miery je spoločnosť schopná prijímať a ochotná tolerovať imigrantov závisí od množstva faktorov. R. Mansbach a E. Rhodes rozvíjajú teóriu, že na formuláciu postoja k imigrantom má zásadný vplyv aj to, akým spôsobom je konštruovaná národná identita v prijímajúcom štáte. Podľa týchto autorov sú národy komunitami, ktoré definujú „nás“ a zároveň vymedzujú „iných“. Postoj k „iným“ pritom závisí od základu, na ktorom sú národ a jeho identita dominantne postavené.

Národ môže byť založený na mnohých faktoroch, ktoré odlišujú „nás“ od „iných“ – na základe pokrvného príbuzenstva alebo spoločného pôvodu a histórie; jazyka; spoločných a jedinečných kultúrnych inštitúcií, osobitnej národnej cirkvi; alebo participácie v spoločných politických inštitúciách. Tieto faktory autori nazývajú *znakmi* a skrátene ich označujú *krv, jazyk, kultúra, náboženstvo a občianstvo*[175]. (Mansbach, Rhodes, 2007, s. 444) Základný znak národnej identity predurčuje postoj spoločnosti k inklúzii „iných“. Krv je ťažké zmeniť, naopak naučiť sa jazyk je pomerne jednoduché. Osvojiť si kultúru je možné, ale je to zložitejšie. Náboženstvo je nielen možné prijať, ale možno ho i predstierať. Občianstvo možno udeliť alebo neudeliť. Zároveň sa niektoré znaky viažu k miestu, a teda k teritóriu štátu, viac ako iné. Autori uvádzajú aj ďalšie dôležité faktory, ktoré určujú schopnosť štátov tolerovať odlišné identity a nenásilne sa vyrovnávať s „inými“ v rámci alebo za svojimi hranicami – sú to *historické načasovanie, typ režimu a základ inštitucionálnej oprávnenosti*. (Mansbach, Rhodes, 2007, s. 439)

Pre národy založené na dominantnom znaku krvi „iní“ znamenajú vnútornú hrozbu. Prežitie národa založeného na dominantnom znaku jazyka neznamená nič viac a nič menej ako prežitie jeho jazyka. Takýto národ môže dokonca rásť, ak si „iní“ osvoja jeho jazyk. Národy založené na kultúrnom základe sa musia snažiť o demonštrovanie dominancie svojej kultúry nad kultúrou „iných“. A tak, ak sa im podarí asimilovať „iných“, t.j. presvedčiť ich, aby sa správali ako „my“,

[175] Výpočet možných určujúcich znakov bezpochyby nie je úplný. Národy bývajú založené na viacerých z týchto znakov v rôznej miere, pričom ich význam sa môže meniť v čase a v závislosti od komunity

môžu tieto národy rásť. Ale ak si „oni“ zachovávajú svoju pôvodnú kultúru, znamenajú pre národy založené na kultúre hrozbu. Aj národy založené na náboženstve majú potrebu dokazovať nadradenosť ich „pravdy“. Ale náboženstvo, na rozdiel od kultúry, je možné si osvojiť rýchlejšie, navyše ho je možné predstierať. Pre národy, ktoré sú založené na občianstve, cudzinec môže byť niekto, kto má rovnakú krv, náboženstvo, jazyk a kultúru, no napriek tomu nepatrí medzi „nás“, kým nie je ochotný verne „slúžiť“ nášmu štátu. Národy založené na princípe občianstva vítajú prišelcov, ak prichádzajú legálne a splnia podmienky nadobudnutia občianstva. Dokonca im je ponechaná možnosť zachovania si jazyka, náboženstva a kultúry, pokiaľ to neohrozuje lojalitu k štátu.

So závermi, ku ktorým dospeli R. Mansbach a E. Rhodes, je možné polemizovať. Pri komparácií ich záverov s výsledkami výskumov uznávaných odborníkov na oblasť imigrácie a integrácie imigrantov však môžeme konštatovať, že hoci sa jednoznačne nedá tvrdiť, že za rozdiely v prístupoch k prijímaniu imigrantov je výlučne zodpovedné vnímanie alebo konštrukcia vlastnej národnej identity zo strany prijímajúcich spoločností, medzi ich teóriou a ďalšími uznávanými teóriami existujú paralely.

Koncepcia integrácie imigrantov v Európskej únii

Členské štáty EÚ sa stále značne líšia, čo sa týka ich prístupu k integrácii imigrantov. Tieto rozdiely, ako už bolo uvedené vyššie, majú pôvod v odlišných historických základoch, spoločenských modeloch a tradíciách ako i trasách migračných tokov. V ostatných rokoch sa menili, resp. vznikli nové právne rámce v oblasti imigrácie a integrácie v takmer všetkých členských štátoch EÚ[176]. Prijaté právne normy majú spoločné niektoré prvky – ich súčasťou sa stali integračné programy pre imigrantov, ktoré pozostávajú z jazykových kurzov, kurzov oboznamujúcich migranta s normami, historickými hodnotami a kultúrnymi tradíciami prijímajúcej krajiny, ako aj podmienkami na pracovnom trhu. Ako príklad môžeme uviesť Nemecko, kde od 1. januára 2005 vstúpil do platnosti nový imigračný zákon, regulujúci vstup a pobyt imigrantov. Zákon poskytuje imigrantom kurz integrácie, ktorý pozostáva z kurzu nemeckého jazyka, ako i kurzu, na ktorom sa imigrant môže oboznámiť s nemeckým právnym systémom, históriou a kultúrou. Deklarovaným cieľom integračnej politiky je umožniť imigrantovi stať sa nezávislým v každodennom živote. Ovládanie nemeckého jazyka sa pri integrácii považuje za kľúčové, aby sa imigrant mohol zúčastňovať na spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom živote krajiny. Miestny orgán pre cudzincov preverí jazykovú úroveň imigranta a rozhodne o jeho účasti na integračnom programe. Štátna integračná politika je doplnená systémom sociálneho poradenstva pre imigrantov počas prvých troch rokov pobytu v Nemecku. (Balzacq, Carrera, 2006)

Skúsenosti s integráciou v členských štátoch EÚ nachádzajú odozvu aj pri formulovaní integračnej politiky na úrovni EÚ. V novembri 2004 prijala Európska rada spoločné základné princípy integračnej politiky[177], ktoré majú tvoriť rámec a určiť smer a obsah integračných politík členských štátov. C. Joppke (2007) hodnotí prijaté princípy ako „široko zahŕňajúce“, pričom za dôvod takéhoto prístupu považuje povojnové presadenie idey garancie ľudských práv a jeho

[176] V Slovenskej republike bola *Koncepcia integrácie cudzincov*, ktorá definuje hlavné ciele a nástroje integračnej politiky, určuje legislatívne, organizačné, koncepčné a praktické opatrenia, a zároveň predstavuje základný rámec pre spoluprácu a koordináciu hlavných subjektov v tejto oblasti, schválená vládou 6. mája 2009.

[177] OZNÁMENIE KOMISIE RADE, EURÓPSKEMU PARLAMENTU, EURÓPSKEMU HOSPODÁRSKEMU A SOCIÁLNEMU VÝBORU A VÝBORU REGIÓNOV: Spoločný program pre zahrnutie. Rámec pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín do Európskej únie.

odraz v medzinárodných i národných právnych režimoch, ktoré rozšírilo práva vyplývajúce z inštitútu občianstva na všetkých, bez ohľadu na občianstvo.

Prijatá koncepcia integrácie imigrantov zdôrazňuje, že má ísť o obojsmerný proces (*two way integration*). Prvý zo spoločných základných princípov integrácie imigrantov v EÚ hovorí, že „*Integrácia je dynamický obojsmerný proces vzájomného prispôsobovania všetkých imigrantov a obyvateľov členských štátov*“ (KOM(2005) 389), to znamená, že nielen imigranti, ale aj prijímajúce spoločnosti sa musia zmeniť, zároveň prijímajúce spoločnosti majú za úlohu vytvárať pre imigrantov príležitosť na plnú hospodársku, sociálnu, kultúrnu a politickú participáciu. C. Joppke to však považuje za veľmi nepravdepodobné. To, že sa spoločnosť prijímajúca imigrantov nevyhne tomu, že sa v dôsledku imigrácie zmení, je podľa tohto autora zrejmé, ale nie je možné ukladať jej to ako povinnosť. Druhý zo základných princípov hovorí o tom, čo sa očakáva od imigrantov. Je to rešpektovanie základných hodnôt EÚ. Zároveň politický liberalizmus dáva prednosť integrácii pred asimiláciou – spoločné základné princípy EÚ zahŕňajú rešpektovanie jazyka a kultúry imigrantov. Prístup imigrantov k inštitúciám, verejným ako aj súkromným statkom a službám, v rovnakej miere akú majú garantovanú občania a nediskriminačným spôsobom, tvorí posledný zo základných princípov integrácie imigrantov. Tento princíp je však formulovaný ako odporúčanie štátom, a nie ako ich povinnosť.

V septembri 2005 prijala Európska komisia oznámenie s názvom *Spoločná agenda pre integráciu – Rámec pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín v Európskej únii*. Jadro tohto rámca tvoria návrhy konkrétnych opatrení na realizáciu spoločných základných princípov, podporených rôznymi mechanizmami na úrovni EÚ, ktoré zahŕňajú napr. národné kontaktné body, príručky integrácie, internetovú stránku, Európske integračné fórum a výročné správy o migrácii a integrácii. V septembri 2007 predstavila Európska komisia *Tretiu výročnú správu o migrácii a integrácii*. Správa o.i. informuje o vytvorení spoločného rámca pre integráciu v EÚ do júna 2007, pričom je zdôraznené, že riešenie problematiky integrácie je súčasťou širokej škály politík na úrovni EÚ. (A common framework, 2011)

Kľúčovou súčasťou integračného procesu v EÚ je zamestnanie. Bremeno prispôsobenia sa presunulo zo štátu na imigranta, najmä v prvej fáze po príchode do novej spoločnosti. Zároveň sa k základným princípom integrácie na úrovni EÚ zaradila požiadavka základnej znalosti jazyka prijímacej krajiny, jej histórie a inštitúcii, ktoré sú pre integráciu nevyhnutné.

Záver

V súčasnosti, niekoľko desaťročí po významných povojnových imigračných prúdoch do členských štátov EÚ, prevládajú názory, že politiky zvolené s cieľom prispôsobiť imigrantov hostiteľským spoločnostiam boli nedostatočné, dokonca škodlivé. Členské štáty EÚ menia svoje integračné politiky a zároveň prístupy k občianstvu: tie, ktoré ich mali voľnejšie (napr. Holandsko), sprísňujú pravidlá; naopak, tie, ktoré mali relatívne prísne pravidlá, ako napr. Nemecko, prístup k občianstvu rozširujú. Ako kľúčové pre integráciu imigrantov v prijímajúcich spoločnostiach sa pritom javí zapojenie imigrantov na trhu práce.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] A common framework, 2011. *A common framework for the integration of third-country nationals. European Commission Home Affairs.* Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/immigration/immigration_integration_en.htm

[2] BALZACQ, T. – CARRERA, S. 2006. *Security versus Freedom? A Challenge for Europe´s Future*. Burlington: Ashgate, 2006. ISBN 978-0-7546-4832-1.

[3] BOLEČEKOVÁ, M. 2010. *Migračná politika.* Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2010. ISBN 978-80-557-0044-1.

[4] JOPPKE, Ch. 2007. Beyond National Models: Civic Integration Policies for Immigrants in Western Europe. In *West European Politics*, Vol. 30, No. 1, January 2007, ISSN 1743-965, s. 1-22.

[5] KOM(2005) 389. Oznámenie Komisie Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. *Spoločný program pre zahrnutie. Rámec pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín do Európskej únie*. KOM(2005) 389 v konečnom znení, Brusel, 1.9.2005. Dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0389:FIN:SK:PDF.

[6] KOOPMANS, R. 2010. Trade-Offs between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective. In *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 36, No. 1, January 2010, ISSN 1469-9451, s. 1-26.

[7] MANSBACH, R. – RHODES, E. 2007. The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and „Markers“ of National Identity. In Geopolitics, No. 12, 2007, ISSN 1465-0045, s. 426-458.

[8] POTTER, L. N. *Conceptions of National Identity and Attitudes toward Immigration in Europe*. Dostupné na internete: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/9/9/4/8/p199482_index.html

[9] VASILEVA, K. 2009. *Citizens of European countries account for the majority of the foreign population in EU-27 in 2008*. Eurostat: Statistics in focus, 94/2009. Dostupné na internete: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-094/EN/KS-SF-09-094-EN.PDF.

PhDr. Martina Bolečeková, PhD.
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
e-mail: martina.bolecekova@umb.sk

Management inovací a inovace managementu v sociální a ekonomické integraci

Innovation management and management innovation Management within social and economic integration

Zdeněk Častorál

Abstrakt:

Příspěvek rozebírá vztah managementu inovací a inovace managementu ve vztahu k sociální a ekonomické integraci. Důraz klade na překonávání pojetí zastaralých stránek managementu. Jsou formulovány zásady jak managementu inovací, tak inovací managementu. Důraz je kladen na sociální inovace a efektivnost inovací. Inovace managementu jsou chápány v užším a širším smyslu. Inovace managementu jsou zaměřeny na druhy a fáze manažerských funkcí. Rozvinut je program inovací managementu. Rozebírají se zásady řízení inovací managementu. S inovacemi managementu je úzce spojená teorie managementu změn. Uvádějí se základní východiska vědecké teorie managementu změn. V závěru jsou nastíněny poznámky k zamyšlení.

Abstract:

This is a contribution to innovation management and management innovation affinity analysis in relation to social and economic integration. The emphasis is in old management conception overcoming. Accent is given to social innovation and innovation effectiveness. Management innovation is understood in both narrower and wider interpretation. Management innovation is focused to types and phases of managerial functional procedures. There are dissected management innovation principles. Management innovation is in close association with the change management theory. There are introduced basic resources of the scientific change management theory. The ending represents topics outline for meditation.

Klíčová slova:

management; inovace; inovace managementu; management změn; vědecká teorie.

Keywords:

Management. Innovation. Management innovation. Management of changes. Scientific theory.

1 Úvod

Význam managementu narůstá. Je to nepochybně ve veřejném, resp. společenském zájmu, v zájmu sociální a ekonomické integrace. Proti i problematika změn je v managementu závažnou a klíčovou otázkou. Až na ni navazuje celá škála rizik a rozhodování za neurčitosti a rizika.

Na rozdíl od přírodních a technických věd nemají zákony managementu trvalý a neměnný charakter. Podléhají změnám nejrůznějšího druhu (technologie, konkurence, trhy, zákazníci).

Velmi obtížně se dají do budoucnosti předvídat zásadní a obsáhlé změny managementu. Management nastolil k řešení soubor vlastních náročných problémů. Kořeny některých problémů sahají až do historie (dědictví) managementu. Převážnou většinu z nich však vyvolaly nové ekonomické podmínky a měnící se prostředí.

Při překonávání pojetí zastaralých stránek managementu je potřebné řešit otázky:

- odstranění zakořeněných dogmat managementu,
- zkracování životních cyklů organizací,
- častého plýtvání tvořivostí a iniciativou lidí,
- neovlivnitelných ztrát konkurenční výhody a konkurenční anarchie,
- dosahování konkurenčních výsledků bez vlivu tržního prostředí.

Některé metody, které v určité etapě rozvoje mohly být progresivní, rychle zastarávají. Je to způsobeno progresivními informačními na komunikačními technologiemi, přechodem na znalostní společnost nebo globalizačními dopady. Takové metody a nástroje musíme velmi rychle opustit, aby se nestaly brzdou v konkurenci.

Proč se hovoří, že management je zastaralý? Je potřebné si odpovědět na otázku co je součástí inovace managementu a čím se podstatně odlišuje od ostatních inovací.

2 Management inovací a inovace managementu

Rozlišujeme *„management inovací“* a *„inovaci managementu“*. Vztah managementu inovací a inovací managementu je ukázán na obr. 1.

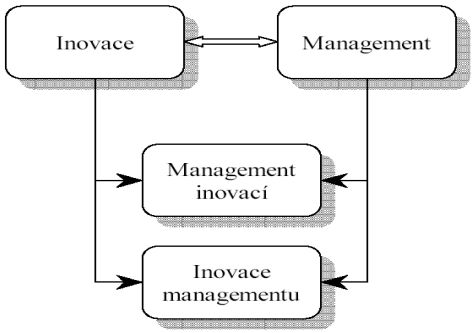

Obr. 1 Management inovací a inovace managementu

2.1 Management inovací

Do společnosti jako integrující i diferencující prvek vstoupil management inovací. Těžištěm inovací ve společnosti jsou především podniky a to zejména malé a střední podniky:

- mají větší volnost při provádění změn,
- lépe se vyhodnocují výsledky změn.

Inovace musí být zaměřeny vně organizace, ale i dovnitř. Vně jsou zaměřeny zejména na své poslání směrem k zákazníkovi a na celkové výsledky organizace. Dovnitř se zaměřují na organizační strukturu, procesy a vztahy a na lidský faktor. Obě tyto stránky jsou vzájemně propojené a podmíněné.

Proces inovace není jednoduchý. Přeměňovat byť originální myšlenky a nápady do praxe může být velmi obtížné. Nejefektivnější může být inovovat celou oblast podnikání. V tom musí sehrát rozhodující roli podnikatel a jeho management.

Velmi obecně můžeme inovace rozdělit na:

- technologické (např. biotechnologie, elektronické bankovnictví, laserové technologie),
- sociální (např. prodej na splátky).

Sociální inovace:

- jsou nejdůležitějším základem společenského rozvoje (důležitější než jiné inovace např. technické),
- jsou inovacemi přežití, vytváří zdroje přežití (příčiny úpadku mohou spočívat v absenci inovací),
- vychází z chování lidí (sociální realita podléhá permanentním změnám),
- nejsou účelem, ale spíše průvodním faktorem podnikání.

Nové inovace musí:
- mít vrcholově podporované postavení,
- být oproštěny od zátěže starých principů a hledisek,
- zachovávat obor podniku,
- vycházet z tržního zaměření, využívat nových trhů,
- podporovat novou kapitálovou strukturu,
- budovat nové manažerské nástroje.

Efektivnost inovací:
- nejefektivnější inovací je inovace zaměřená na strategii,
- efektivnosti inovací lze dosahovat zvyšováním užitné hodnoty, cenovou politikou, zlepšením sociálních a ekonomických podmínek zákazníka apod.,
- přesuny kapitálu, devizové kursy, úvěrové a úrokové kroky se stávají z velké části hnacím motorem dalších potřeb inovací,
- produktivita a výkonnost bude ve stále větší míře ovlivňována inovacemi.

Příčiny neúspěchů mohou spočívat v:
- opomíjení inovací manažerských funkcí,
- ztrátě inovačního podnikatelského ducha v podnikových organizacích,
- rozmělnění úsilí a času na inovaci oblastí, kde jsou naše možnosti malé.

2.2 Inovace managementu

Inovaci managementu můžeme definovat v užším a v širším smyslu.

V užším smyslu můžeme inovaci managementu chápat jako zásadní změny způsobů aplikace managementu s orientací zejména na strategie a cíle organizací.

V širším smyslu chápeme inovaci managementu ve vztahu k:
- cílům, principům, metodám a funkcím managementu,
- různým směrům, pravidlům, způsobům, druhům a fázím manažerských funkcí,
- účelově transformovaným a zaměřeným činnostem.

Důležitost a význam inovací je různý. Svým zásadním významem se inovace managementu odlišují od ostatních inovací. Rozlišujeme inovace:
- provozních a podpůrných činností,
- výrobků - služeb,
- strategií a cílů,
- managementu.

Úrovně inovací můžeme hierarchicky pyramidově uspořádat. Na obr. 2 je názorně ukázáno místo inovací managementu na vrcholu pyramidy inovací.

Inovace v druzích manažerských funkcí zahrnují inovace v:
- plánování,
- organizování,
- řízení lidských zdrojů (vedení lidí),
- kontrole.

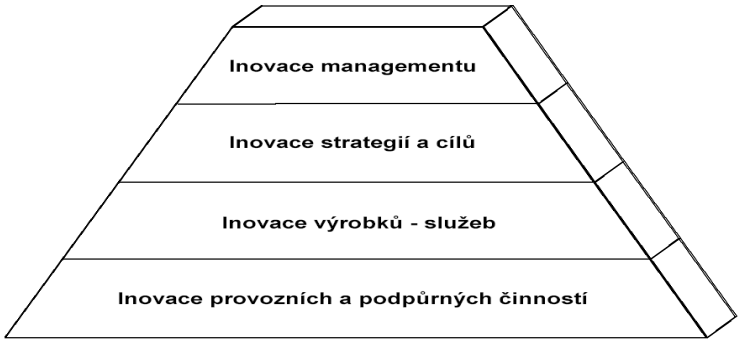

Obr. 2 Pyramida inovací

Inovace ve fázích manažerských funkcích zahrnují inovace:
- analýzy,
- rozhodování,
- kontroly.

Inovace managementu se zaměřují jak do projektů, tak i procesů manažerského řízení. Obsahují nejlepší postupy, doporučené principy, metody, včetně návrhů aliancí pro perspektivní činnost.

Zahrnují:
- strategické řízení,
- řízení znalostí,
- kvalifikační rozvoj.

Inovace managementu je založená na:
- programovém přístupu (programy a projekty inovací jsou základem rozvoje organizace),
- systémovém přístupu (k cílům, principům, metodám, funkcím managementu, spojení dílčích inovací do systému),
- stále nových pravidlech a způsobech managementu.

Inovace přináší konkurenční výhodu. Nejvyšší konkurenční výhodu přinášejí inovace managementu. To platí, ale jen v omezeném čase. Proto je nezbytné zajistit nepřetržitý proces inovací managementu. Může to narážet i na problémy u samotných manažerů. A to z řady důvodů, mezi které patří:
- absence propracovaných postupů inovace managementu,
- manažeři se soustřeďují převážně na realizaci metod managementu a ne na tvorbu nových přístupů,
- manažeři nemají často žádnou přípravu v oblasti inovací managementu,
- existence pochybností o možnosti cokoliv inovovat v managementu.

Manažer a inovace managementu
- před manažery stojí otázka, jak se postavit k budoucnosti a jak budou inovacemi reagovat na změny, které je čekají,
- pro manažery nesmí být změna hrozbou, ale východiskem pro rozvoj nových příležitostí,
- dochází k nahrazování klasických přístupů znalostmi, znalostním kapitálem a tak i k renesanci inovačního manažerského ducha,
- manažeři musí respektovat, že inovace managementu se nerozvíjí vedle sebe současně, ale prolínají se, mohou mít technologický základ v různých oborech a oblastech.

3 K programu inovací managementu

Inovace managementu vyžaduje nejen chtít, ale i věřit ve význam inovací. Inovace managementu je možné uskutečňovat postupným (iterativním) procesem. Iterativní proces umožňuje tak postupné zdokonalování na základě nově získávaných informací.

Většina problémů managementu, které je potřebné řešit se vyskytuje průřezově ve většině firem

- management musí proto nejen diagnostikovat reálný stav problémů, ale i stanovovat cesty jejich řešení,
- organizace, které prodávají jen výkon, zaostávají za jejich možnostmi.

Problém v řešení inovací managementu spočívá v:

- dotažení podnikových podnětů a rozborů do východisek k inovacím,
- připravených manažerech - inovátorech schopných závažné otázky kvalifikovaně řešit,
- reálných alternativách a odvážné angažovanosti realizovat změny v managementu,
- neoddalování zahájení procesu inovací.

K inovaci managementu je potřebné:

- vyhledávat a urychlovat strategické kroky v inovacích,
- vytvářet prostředí a podmínky pro inovační aktivity a implementace inovací,
- zakotvit inovace jako průběžný úkol organizací a jejich pracovníků.

Zásady programu inovací managementu jsou ukázány na obr.3.

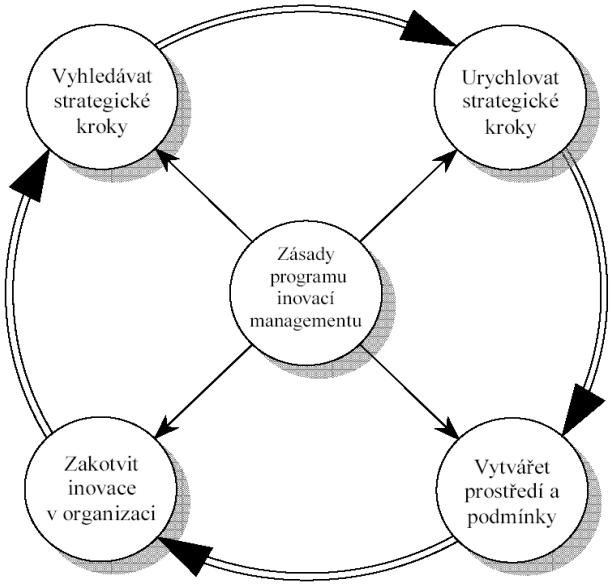

Obr. 3. Zásady programu inovaci managementu

4 Řízení inovací managementu

Inovace managementu musí řešit vztahy mezi protikladnými přístupy:

- demokracií & disciplínou,
- důvěrou & odpovědností,
- svobodou & odpovědností,

- společenstvím & konkurencí,
- společenstvím & hierarchickou strukturou,
- volností dělat & ochotou dělat,
- společenským posláním & maximálními zisky.

Usiluje se o inovace managementu, které mají „sociální svědomí“. V inovacích managementu půjde o podstatně odlišné filozofie přístupu. Zásady managementu se staví na měkkých prvcích řízení. Nemůžeme se přitom vyhýbat obtížným tématům a paradoxům.

K tvorbě demokratických základů inovací managementu

- v inovaci managementu se setkáváme s určitými neformálními maticemi vztahů, prolínají se celou hierarchickou strukturou a musíme je respektovat,
- překonávání formálních postupů, které zastaraly, může být zásadním přínosem,
- osobní komunikace (z očí do očí) je často užitečnější, než spoléhání se na elektronické zprávy z e-mailu,
- zásadní inovace managementu jsou i otázkou změn pravomocí a moci managementu – někdy proti vůli manažerů,
- náklady na inovace managementu se mohou z krátkodobého pohledu ukazovat jako neefektivní (z hlediska neprůkazných přínosů),
- překonávání zastaralých manažerských pravidel a přístupů („kacířstvím“ proti „posvátnosti“) může být impulsem na cestě k inovaci managementu.

Pro novace managementu jsou důležité:

- přesvědčení,
- zapojení,
- prostor.

V inovacích managementu usilujeme o evoluční výhodu

- inovuje se model řízení (charakter managementu),
- je nutné dělat kroky k lepší vzdělanosti a znalostních schopností,
- management v principu nesmí svazovat, formální dohled nesmí omezovat inovace,
- firmy se mohou stát obětí své expanze a rozpínavosti,
- na ekonomické scéně musí firmy přežívat minimálně do druhého dějství,
- významnými jsou inovace managementu v sociální sféře.

Zbavení se pout minulosti

- v inovacích managementu hraje rozhodující úlohu metodologie nového, nestandardního a průlomového myšlení,
- je potřebné zvyšovat podíl na inovačních krocích, takové kroky musí vycházet z praktických zkušeností, organizovanosti a zaměřením na nové pojetí,
- je nezbytné překonávat dogmata a nekritické názory a myšlení,
- často potřebu změn vyvolává až krize,.
- suma rozsahu demokracie a disciplíny je konstantní. Růst jedné stránky znamená ubývání druhé,
- je otázkou, jestli zkušení manažeři mohou být vždy nejúspěšnějšími inovátory managementu.

Osvojování si nových zásad

- originální nápady mohou podněcovat zásadní změny a obohacovat metody managementu,
- nové problémy nemůžeme řešit překonanými postupy,
- vývoj moderního managementu je nikdy nekončícím procesem,
- zaběhlé postupy managementu nesmí ukolébat pozornost ke změnám,

- adaptace organizací je daná adaptací lidí.

Proměny managementu mohou jít v následujících směrech:
- tvořivého výběru z širokých rozmanitých možností,
- experimentováním na modelech,
- podpora změn zezdola,
- demokratický přístup ke znalostem,
- povzbuzování objevování inovačních směrů a míst,
- přesun zdrojů k inovačním aktivitám,
- koncentrovat pozornost na zásadnější změny.

Jde o to proměnit management na úroveň požadavků začátku třetího tisíciletí. Proto iInovace managementu vyžadují cílevědomý (programový) přístup.

Velký význam mají:
- zabezpečení demokratizace ve sféře nápadů a námětů (sdílení a výměna myšlenek),
- výchova k inovacím a tvořivé představivosti,
- podpora znalostí jako zdrojů pro vlastní budoucnost,
- soulad znalostí (kompetencí) s pravomocemi (zaostávání managementu),
- neobvyklá, netypická a zásadní řešení.

5 Vědecká teorie managementu změn

S inovacemi managementu je úzce spojená teorie managementu změn. Vzniká otázka, jestli je management změn postaven na pevném vědeckém základě. Pokud ano, jaký je to základ.

Nosným pro zkoumání je změna samotná. Její vznik, vývoj, faktory, které ji ovlivňují. Je potřebné zkoumat objektivní a subjektivní stránku změn a jejich vývoje.

Bude vědecká teorie managementu změn patřit mezi obory, které se začínají nově vědecky formovat? Bude potřebné vyjasnit:
- zda vědecká teorie managementu změn již splňuje základní formální postuláty (vymezení předmětu, vlastní metodologie, jazyk, struktura atd.) v takové míře, aby měla status exaktní vědy,
- zda jde o jednu vědeckou teorii nebo integraci vědeckých teorií,
- jaké je místo vědecké teorie managementu změn v systému věd.

Už dnes je možné konstatovat základní východiska vědecké teorie managementu změn:
- bude široce využívat všech již existujících vědeckých poznatků ze společenských, přírodních a technických věd aplikovatelných na analýzu a syntézu různorodých změn,
- úspěch výzkumné práce budou záviset na schopnosti manažerů vnést do systému vědeckých poznatků prvky novosti, originality a kreativity,
- poznávací činnost v této oblasti bude komplexem vzájemně propojených různorodých činností,
- výsledky nebudou pouze soustavou vědeckých poznatků, ale zvláštním druhem ekonomické a manažerské činnosti,
- rozpracování teoretických a metodologických základů bude chápáno jako určitý dynamický celek,
- půjde o otevřenou nepřetržitou produkci nových poznatků a jejich postupného začleňování do soustavy vědění.

6 Závěr (Poznámky k zamyšlení)

- Jsou ve společenských vědách neměnné zákony, které působí objektivně a nezávisle na vědomí lidí, obdobně jako v přírodních nebo technických vědách?
- Je možné a do jaké míry je možné přenést analogie neměnných zákonů z přírodních a technických věd do společenských věd?
- Je možné chápat člověka jako integrální živý prvek společenského systému?
- Jak využít princip samoobnovitelnosti (léčení) živého organizmu analogicky ve společenských systémech?
- Management vytváří uměle člověk. Jaká z toho plynou omezení?
- Jak omezení daná lidským faktorem překonávat?
- Jak rozvíjet adaptaci na změny?
- Lze hovořit o genetické výbavě managementu?
- Je poznávání člověka jako živého organizmu spojené s poznáváním společenského organismu?

Seznam bibliografických odkazů:

[1] ČASTORÁL, Z. *Základy moderního managementu.* Praha: UJAK, 2009. ISBN 978-80-86723-76-1.

[2] ČASTORÁL, Z. *Strategický management změn a znalostí.* Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-94-5.

[3] ČASTORÁL, Z. *Ekonomická kriminalita a management.* Praha: UJAK, 2011. ISBN 978-80-7452-005-1.

Prof. Ing. Zdeněk Častorál, DrSc.

Univerzita J. A. Komenského Praha s.r.o.
Roháčova 63
130 00 Praha 3
tel.: +420 603 228 536
e-mail: castoral.zdenek

Medzinárodná bezpečnosť a integrácia strednej Európy

International Security and Integration in Central Europe

Alexander Čemez

Abstrakt:

Stredná Európa leží medzi západnou a východnou Európou. Hlavnou témou tohto príspevku je medzinárodná bezpečnosť a integrácia v strednej Európe. Reflektuje strednú Európu v historickom kontexte. Najprv kategorizuje koncepcie strednej Európy. Na druhej strane vysvetľuje politický vývoj v strednej Európe. Rozdeľuje dejiny v strednej Európe do niekoľkých etáp: nemecká agresia, medzivojnová doba, komunistická éra a postkomunizmus. Zvláštnu pozornosť venujem posledným 20 rokom od roku 1989. Višegrádske krajiny (Slovensko, Česká republika, Poľsko a Maďarsko) a ich kooperácia v inštitúciách Európskej únie je tiež významnou témou príspevku. Zmieňujem sa tu tiež o vytváraní nových demokracií v strednej Európe. Poslednou témou je predpoveď politického vývoja v strednej Európe.

Abstract:

The Central Europe lies between the Western and Eastern Europe. The main issue of this paper is international security and integration in Central Europe. It goal is to reflect Central Europe in historical context. Firstly it categorizes the approaches in Central Europe. On the other hand it explains the political development in Central Europe. It divides the Central Europe history in several periods: the German aggression, period between the 1st and 2nd World War, the communist period and the post-communist period. Special attention will be paid to the last 20 years from 1989. The Visegrad countries (Slovakia, Czech Republic, Poland and Hungary) and their cooperation in the institutions of European Union is also essential. There is also about the constructing new democracies in Central Europe written. The last topic is to predict the political development in Central Europe.

Kľúčové slová:

stredná Európa, medzinárodná bezpečnosť, integrácia, politický vývoj

Keywords:

Central Europe. International security. Integration. Political development.

Úvod

Cieľom tohto príspevku je poukázať na problematiku medzinárodnej bezpečnosti a integrácie strednej Európy prierezovo naprieč dejinami od polovice 19. storočia prakticky až do súčasnosti. Príspevok sa usiluje ponúknuť viaceré možnosti kategorizácie stredoeurópskych koncepcií. Prioritne aplikuje v tomto kontexte historické kritérium, podľa ktorého etapizuje politický vývoj strednej Európe do troch, resp. štyroch etáp: obdobie prípravy na nemeckú expanziu, medzivojnové obdobie, povojnové obdobie a obdobie po transformačných procesoch. Vyústením príspevku je navrhnúť vlastnú alternatívu vývoja pre strednú Európu.

V súvislosti s integráciu strednej Európy treba upozorniť na značnú heterogenitu, ktorá panuje v tomto geografickom priestore. Stredná Európa vzhľadom k tomu, že nie je ohraničená prirodzenými ani prírodnými hranicami, nie je preto presne ohraničená ani geograficky, ani administratívne. Stredná Európa sa vyvíjala v závislosti od dominantného aktéra v tomto priestore.

Civilizácia podľa amerického politológa S. P. Huntingtona predstavuje najvyšší možný stupeň kultúrneho zoskupenia ľudí a tiež najširší stupeň kultúrnej identity.[178] Ak chceme zaradiť strednú

[178] BOČÁKOVÁ, O. – ROLNÍKOVÁ, B. *Sociológia v kontexte štúdia nelekárskych zdravotníckych odborov*. 1. vyd. Trenčín: ÚZO TnUAD, 2007, s. 24.

Európu do tzv. Huntingtonových civilizácií, tak sa nachádza niekde na pomedzí západnej a slovanskej civilizácie.

Existuje veľké množstvo definícií alebo koncepcií strednej Európy, pričom je možné stanoviť viacero kritérií, podľa ktorých je možné ich kategorizovať, z čoho vyplýva, že je možné tu hovoriť o určitej typológii. Cieľom je tak určité zoskupovanie, ktoré predstavuje usporiadanie určitých údajov podľa znakov podobnosti.[179] Uvádzam túto typológiu koncepcií a definícií strednej Európy:

1. Geografické:

a) Lokalizácia podľa svetových strán, pretože rôzni autori umiestňujú strednú Európu rôzne, niektorí viac na východ, iní na západ, príp. severne alebo južne,
b) Podľa veľkosti okruhu štátov, ktoré mala daná definícia zahŕňať, pričom môžeme postupovať od najužšieho vymedzenia, ktorým je okruh krajín tzv. stredoeurópskeho jadra (Slovensko, Česko, Maďarsko, Poľsko) až po koncepcie, ktoré sa špirálovito rozširujú a zasahujú tak do Škandinávie, Pobaltska alebo na Balkán,
2. Ďalšou možnosťou je **národná príslušnosť autora** danej definície, pričom je pochopiteľné, že Mitteleuropa z dielne nemeckých autorov bude mať úplne iné atribúty ako Všeslovanský zväz, ktorý tiež do určitej miery zahŕňal stredoeurópsky priestor,
3. Podľa **dominantného hráča:**
   a) Nemecko,
   b) Rusko,
4. Podľa **kvantitatívnych ukazovateľov:**
   a) počet štátov,
   b) počet obyvateľov,
   c) rozloha.

Všetky tieto kritériá majú ahistorický charakter. Preto môže byť ďalším a posledným kritériom historické hľadisko, ktoré etapizuje stredoeurópske koncepcie podľa určitých historických období, ktoré súvisia s určitými historickými procesmi a dejmi. Použitím historického hľadiska je možné vygenerovať viaceré etapy v dejinách strednej Európy.

1 Obdobie prípravy na nemeckú expanziu

Určité pokusy o integráciu strednej Európy môžeme zaznamenať už v období okolo prelomu 1. a 2. polovice 19. storočia. Jednalo sa o snahy pomaly sa zjednocujúceho Nemecka vyplývajúce z expanzionistických nálad smerujúcich do stredoeurópskeho priestoru s cieľom ovládnuť ho. Rozdelené Nemecko zaostávalo v porovnaní s ostatnými západnými krajinami (Holandsko, Veľká Británia, Francúzsko, Španielsko, Portugalsko) v otázke koloniálnej expanzie. Aj tieto koncepcie je však možné rozdeliť podľa ich zamerania alebo spôsobu prevedenia na hospodárske, ktoré smerovali k ekonomickej integrácii a politické, ktoré smerovali k militaristickej agresii. Tieto tendencie nadobudli obrích dimenzií a to v podobe 1. svetovej vojny, ktorá však znamenala v konečnom dôsledku oslabenie pozícií nemeckého elementu v stredoeurópskom priestore. Výsledok bol úplne opačný, ako pôvodne zamýšľalo Nemecko a Trojspolok, pretože znamenal orientáciu strednej Európy na západné mocnosti (Francúzsko, Veľká Británia), ktoré sa stali garantmi bezpečnosti v období po 1. svetovej vojne. Do tejto etapy je možné zaradiť týchto autorov a ich koncepcie:

- Friedrich List – hlásal colnú úniu medzi nemeckými štátmi a habsburskou monarchiou,

[179] POLONSKÝ, D. *Úvod do sociologického výskumu*. 1. vyd. Topoľčany: Prima Print, 2000, s. 109.

- **Karl von Bruck** – podľa neho mala integrácia Rakúska, Nemecka, Talianska a Švajčiarska vytvoriť imperiálnu ekonomiku schopnú konkurovať západným aj východným mocnostiam,
- **Karl Renner –** mal víziu odstránenia etnického napätia federalizáciou strednej Európy demokratickou cestou,
- **Theodor Schieman** – prišiel s koncepciou stredoeurópskej únie, ktorá mala zadržiavať Rusko a konkurovať Veľkej Británii, pričom sa mala konštituovať ako konfederácia, ktorá by integrovala desať miliónov nemecky hovoriacich obyvateľov v habsburskej monarchii a v enklávach v iných krajinách, zatiaľ čo ostatné národy mal čakať zánik,
- **Jozef Edmund Jörg** – navrhol, aby sa Prusko s Rakúskom spojili a vytvorili Mittelstellung medzi Západom a Východom, ak chcú zachrániť kresťanskú civilizáciu,
- **J. Wolffe** založil Mitteleuropäischer Wirtschaftsverein v roku 1904, ktorý mal zahŕňať Nemecko, habsburskú ríšu, Belgicko, Holandsko, Švajčiarsko, ale tiež aj Balkán,
- **Constantin Frantz** hlásal koncom 50. rokov 19. storočia rozšírenie strednej Európy tak, že germánska aliancia sa má spojiť s Anglickom a škandinávskymi štátmi.[180]

V nemeckom politickom myslení však zvíťazila tvrdá línia, čo viedlo v konečnom dôsledku k 1. svetovej vojne, ktorej výsledok znamenal rozpad habsburského impéria a atomizáciu stredoeurópskeho priestoru.

2 Obdobie medzi dvomi svetovými vojnami

Prirodzeným výsledkom skúsenosti z 1. svetovej vojny boli v 20. rokoch 20. storočia viaceré pokusy o vytvorenie integračných zoskupení so spoločnými hospodárskymi záujmami. Treba pritom zohľadňovať daný dobový kontext. Bolo krátko po 1. svetovej vojne, mocnosti boli oslabené a novo vznikajúce štáty v strednej Európe ešte stále príliš slabé. V strednej Európe nastáva vákuum dominancie, pretože sa rozpadla habsburská ríša a Nemecko stratilo svoj vplyv. Suverénne postavenie stredoeurópskych štátov spôsobilo protireakciu Rakúska aj Nemecka, čo sa prejavilo aj vytváraním koncepcií týkajúcich sa strednej Európy. Rakúsko tak predstavovalo akýsi jazýček na váhach medzi Nemeckom a nenemeckou strednou Európou, a preto sa striedavo objavovali koncepcie spojené s Rakúskom raz na jednej, inokedy na druhej strane, čo sa dá vysvetliť ako ambícia Nemecka spojením nemecky hovoriacich krajín dominovať v strednej Európe a ako obrana proti tejto dominancii. Hospodárstvo bolo vojnou zničené a vznikla všeobecná potreba jeho oživenia, ako aj potreba vzájomnej podpory obchodu. Do tejto etapy patrili nasledujúce koncepcie a myslitelia:

- **Demokratická únia strednej Európy –** tento projekt iniciovaný v prostredí emigrantov v USA mal zoskupovať Slovákov, Čechov, Fínov, Talianov, Juhoslovanov, Poliakov, Rumunov aj Ukrajincov a cieľom únie bolo vzdorovanie nemeckému hospodárskemu tlaku, rešpektovanie a partnerstvo medzi susednými štátmi a národmi,
- **Mitteleuropäischer Wirtschaftstag** – bol výsledkom iniciatívy nezávislých národohospodárov, pretože sa objavili obavy rakúskych kruhov zo zvyšujúcej sa protekcionistickej politiky následníckych štátov v strednej Európe a presadzoval vytvorenie jednotného colného režimu v strednej Európe,
- **Československý komitét pre stredoeurópsku hospodársku súčinnosť** – vznikol ako reakcia československých hospodárskych kruhov na vznik vyššie uvedeného združenia a mal zahŕňať

[180] KREJČÍ, O. *Geopolitika středoevropského prostoru: Pohled z Prahy a Bratislavy*. 3. vyd. Praha: Professional Publishing, 2009, s. 105 – 107.

Rakúsko, Poľsko, Rumunsko, Maďarsko, Juhosláviu, Československo, Bulharsko, príp. niektoré balkánske krajiny,

- **Rudolf Horowetz** – zastával stanovisko o pripojení Rakúska k únii nastupujúcich štátov, aby tak nepristúpilo k spojeniu s Nemeckom, čo by spôsobilo oklieštenie omnoho silnejším politickým a hospodárskym konkurentom,
- **Elemér Hantos** – upozorňoval, že okrem hospodárskych problémov tu treba vnímať aj kultúrne otázky, pretože zhoršenie hospodárskych pozícií štátov spôsobuje nemožnosť podpory kultúry, a preto navrhoval vytvorenie Inštitútu pre strednú Európu.[181]

Obdobie medzi 2. svetovou vojnou a transformačnými procesmi v strednej a východnej Európe sa vyznačovalo praktickou aj formálnou neexistenciou stredoeurópskeho priestoru, čo trvalo približne 40 rokov. Rusko však v dôsledku hlbokej sociálno-ekonomickej krízy, ktorej akcelerácia nastala dezintegráciou ZSSR,[182] začalo strácať svoje pozície v strednej Európe.

3 Obdobie po páde železnej opony

Obdobie po páde železnej opony je poznačené novou spoločenskou, vnútropolitickou, ekonomickou a hlavne zahraničnopolitickou (ako aj bezpečnostnou) situáciou. „V tomto smere môžeme jednoznačne konštatovať, že po roku 1989 došlo vo všetkých postkomunistických štátoch, vrátane Slovenska, k výrazným systémovým a štrukturálnym zmenám.“[183] Stredoeurópske štáty, ktoré sa vymanili z bývalého socialistického bloku a oslobodili od sovietskej hegemónie v politickom zmysle slova (ale nie hospodársky) sa pokúsili nasmerovať svoje integračné ambície do európskych a transatlantických štruktúr. Napriek tomu pre väčšinu obyvateľov EÚ sú krajiny bývalého socialistického tábora vnímané ako Východ.[184] Opätovne vznikol nový, resp. staronový pojem – stredná Európa. Za týmto účelom vznikli viaceré integračné zoskupenia, ako napr. Pentagonála, Hexagonála, Višegrádska trojka (neskôr štvorka). Ich hlavný cieľ, ktorým bola integrácia do EÚ a NATO, sa síce naplnil, ale napriek tomu Višegrádska štvorka nezanikla, pretože preukázala svoju životaschopnosť a aj naďalej rastie jej význam v súvislosti s presadzovaním záujmov strednej Európy v podmienkach inštitucionálnej štruktúry EÚ. Okrem toho môžeme zaznamenať prvé pokusy o rozšírenie tohto zoskupenia o Slovinsko, čo predstavuje dobrý signál pre ďalšie fungovanie tohto zoskupenia, ktoré tiež prešlo určitým turbulentným vývojom a to najmä v súvislosti s obdobím vlády Václava Klausa, ktorý nebol ochotný toto integračné zoskupenie akceptovať. Do tohto obdobia je možné zaradiť tieto projekty:

- **Višegrádska trojka** (štvorka) – hlavným poslaním tejto spolupráce bolo vzájomne si pomôcť pri integrácii do Európskej únie a Severoatlantickej aliancie,[185]
- **Dohoda o stredoeurópskej zóne voľného obchodu –** bola uzavretá medzi Poľskom, Maďarskom a nástupníckymi štátmi bývalej ČSFR v decembri 1992 a vstúpila do platnosti v roku 1993 a jej zmysel spočíval v tom, že vzájomné súperenie o najskorší vstup do EÚ pripomínalo hru s nulovým súčtom, pri ktorom by prakticky nebolo víťaza, ale porazených by

[181] JEŘÁBEK, M. *Za silnou střední Evropu: Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem 1925 – 1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008, s. 20 – 49.
[182] HOREMUŽ, M. Vojenská reforma v kontexte bezpečnostnej politiky Ruskej federácie. *Obrana a strategie/ Defence & Strategy*, 2009, roč. 9, č. 2, s. 64.
[183] HOREMUŽ, M. Médiá a politika: politologická perspektíva problému a vzájomných vzťahov. In MATÚŠ, J. – KOLLÁROVÁ, D. *Médiá v čase krízy – zodpovednosť a reflexia*. Trnava: UCM, 2010, s. 38.
[184] HRIVÍK, P. *Strategické štúdie Európskej únie II*. 1. vyd. Banská Bystrica: PF UMB, 2005, s. 109.
[185] HORVÁTH, P. Stredná Európa a jej integračné pokusy. *Slovenská politologická revue*, 2004, roč. 4, č. 2, s. 4.

mohlo byť viacero a úspešná regionálna spolupráca by tak mohla poukazovať na všestrannú pripravenosť na vstup do EÚ,[186]

- **Zbigniew Brzezinski** bol protagonistom amerického modelu strednej Európy, ktorý by bol založený na užšej spolupráci Česka, Slovenska, Poľska aj iných stredoeurópskych štátov, ktoré majú tak spolu s podporou USA a ďalších západných krajín limitovať vplyv Nemecka v tejto oblasti,[187]
- **Jiří Dienstbier** prišiel s tzv. stabilizačným plánom pre strednú Európu a SNŠ, pričom tento plán predpokladal, že určitý podiel západných pôžičiek alebo finančnej pomoci SNŠ sa využije na financovanie nákupu tovaru pochádzajúceho z ČSFR, Maďarska a Poľska a takto získané devízy by stredoeurópske krajiny mohli investovať do nákupu technológií od vyspelých štátov, pričom F. Mitterand tento plán nazval ako nový Marshallov plán,[188]
- **Stredoeurópska zóna stability a bezpečnosti** – navrhol ju ukrajinský prezident L. Kravčuk a mala pozostávať z postkomunistických krajín bývalého sovietskeho bloku, pričom tento projekt tak mal vytvárať pásmo bezpečnosti medzi Ruskom a západnou Európou.[189]

Ak zovšeobecníme politický vývoj strednej Európy, môžeme konštatovať, že nikdy nebola slobodná v pravom zmysle slova. Obdobie rakúsko-uhorskej dominancie bolo nahradené relatívnou slobodou, ktorá bola spojená s vôľou veľmocí. Aj samotný politický systém medzivojnového Československa kopíroval francúzsky vzor, rovnako aj liberálnodemokratické zriadenie bolo exportované do podmienok Československej republiky, ktorú bolo možné považovať za jadro strednej Európy. Rovnako v období 2. svetovej vojny je možné hovoriť o elektrizujúcom sa šírení totalitného, resp. autoritatívneho politického systému z Nemecka smerom do strednej Európy. Typickým príkladom bol klérofašistický politický režim na Slovensku alebo Protektorát Čechy a Morava v českej časti bývalého Československa. Jednou z veľmocí, ktorá rozhodla o osude strednej Európy bol Sovietsky zväz a s ním prichádzajúci socializmus (komunizmus).

Uvedené skutočnosti vplývali na evolučne sa vyvíjajúcu politickú kultúru v strednej Európe. Kultúra vo všeobecnosti, ak k nej pristupujeme etymologicky, predstavuje komplex hodnôt, symbolov, noriem, spôsobov a vzorov správania príznačných pre určitý časopriestorový kontext. Ak k tomu pripojíme adjektívum „politická“, znamená to, že sa jedná o kultúru politiky. Z toho vyplýva že politická kultúra sa týka kultúry určitého politického systému. Ako každá kultúra, aj politická kultúra sa vyvíja a mení, má preto dynamický charakter a jej genéza je odvodená od miestnych špecifík.

Medzi atribúty špecifickej politickej kultúry v strednej Európe, ktorú je možné nazvať aj syndrómom strednej Európy patrí:

- multietnicita,
- veľké množstvo malých štátov,
- prítomnosť národnostných menšín v prihraničných oblastiach,
- „mantinelizmus“ v zmysle prechádzania z jedného extrému k druhému,
- potreba protekcionizmu a intervencionalizmu zo zahraničia,
- nízka miera samostatnosti.

[186] HORVÁTH, P. Stredná Európa a jej integračné pokusy. *Slovenská politologická revue*, 2004, roč. 4, č. 2, s. 4.
[187] BOMBÍK, S. *Bližšie k Európe: štúdie a články*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská nadácia pre európske štúdie, 1995, s. 115.
[188] KREJČÍ, O. *Český národní zájem a geopolitika*. 1. vyd. Praha: Universe, 1993, s. 127.
[189] DULEBA, A. *Koniec súčasnej strednej Európy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO: Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Európy a alternatívy pre Slovensko*. 1 vyd. Bratislava: IVO, 1998, s. 60.

Uvedené skutočnosti svedčia o malej organizačnej tvorivosti v strednej Európe, čo súvisí s nedostatkom slobody pre vlastný rozvoj. Kopírovanie cudzích vzorov nemusí byť vždy prínosné, ak neexistujú kultúrne predpoklady pre takéto vzory. Prenesenie cudzích inštitútov do cudzieho kultúrneho prostredia jednoduchým byrokratickým, administratívnym krokom sa môže ukázať ako kontraproduktívne.

V podmienkach Československa existovali asi dva najvýraznejšie pokusy o vlastnú cestu, ktorá by nezodpovedala povestnému stredoeurópskemu „mantinelizmu“. V prvom prípade to bola Hodžova tretia cesta – agrárna demokracia a v druhom prípade Dubčekov socializmus s ľudskou tvárou. Obe tieto koncepcie sa ukázali ako neúspešné a obe z odlišných až protichodných dôvodov. V prvom prípade chýbala vnútropolitická vôľa, pretože Agrárna strana bola síce relevantným subjektom, ale napriek tomu nebola až natoľko silná, aby sa agrárna demokracia presadila v celoštátnom meradle. V druhom prípade tu síce bola prítomná vnútropolitická vôľa, pretože KSČ nemala reálnu konkurenciu mimo nej samej, rovnako aj naladenie obyvateľstva bol priaznivým faktorom, ale rozhodujúcu rolu tu zohral Sovietsky zväz ako vonkajší externý aktér, ktorý spoločne s ďalšími vojskami členských štátov Varšavskej zmluvy zabránil tomuto pokusu o demokratizáciu politiky, spoločnosti aj ekonomiky.

Záver

Stredná Európa bola tak ovplyvnená určitými ideologickými vlnami, či už zo Západu (liberálna demokracia) alebo z Východu (socializmus). Ideológie však už v súčasnosti nie sú natoľko vyhranené a vzhľadom k tomu, že by mali byť principiálne protichodné, a preto aj navzájom nekompatibilné, je možné konštatovať, že strácajú svoju silu aj opodstatnenie. Vychádzajúc zo samotného charakteru, dnešnej podoby a evolučného vývoja strednej Európy, s ohľadom na všetky jej špecifiká a oslabovanie roly ideológií, má zmysel hovoriť o strednej Európy ako flexibilnom elemente, ktorého “ideológiou“ by sa mal stať pragmatizmus. Pragmatizmus, ktorý by znamenal flexibilné prispôsobovanie sa raz na jednu, raz na druhú stranu, by bol tak povýšený na „ideológiu“, hoci to vyznieva ako paradox.

Súčasná Európska únia, ktorej súčasťou je aj stredná Európa je konglomerátom rôznych aktérov a ich záujmov. Treba však upozorniť na tú skutočnosť, že s rastom počtu aktérov rastie aj pravdepodobnosť stretu ich záujmov, príp. potreba viesť zdĺhavé vyjednávania a vytváranie koalícií.[190]

Práve tu vzniká príležitosť pre strednú Európu. Popri rôznych modeloch strednej Európy, akými boli most medzi Východom a Západom, neutrálne pásmo, mocensko-politické centrum, nárazníková zóna, geopolitický zlom, regionálny vplyv[191] sa tu objavuje rola strednej Európy ako balancéra, ktorý pridaním sa na jednu alebo druhú stranu môže rozhodnúť o výsledku s ohľadom na svoje pragmatické záujmy.

Zoznam bibliografických odkjazov:

[1] ADAMCOVÁ, M. - KLUS, M. *Verejná politika*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2006. 83 s. ISBN 80-8083-205-6.

[2] BOČÁKOVÁ, O.-ROLNÍKOVÁ, B. *Sociológia v kontexte štúdia nelekárskych zdravotníckych odborov*. Trenčín: ÚZO TnUAD, 2007. 113 s. ISBN 978-80-8075-192-0.

[190] ADAMCOVÁ, M. – KLUS, M. *Verejná politika*. 1. vyd. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2006, s. 40.
[191] VOLNER, Š. *Základy geopolitiky*. 1. vyd. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2003, s. 109 – 110.

[3] BOMBÍK, S. *Bližšie k Európe: štúdie a články*. Bratislava: Slovenská nadácia pre európske štúdie, 1995. 195 s. ISBN 80-967481-0-6.

[4] DULEBA, A. *Koniec súčasnej strednej Európy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO: Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Európy a alternatívy pre Slovensko*. 1 vyd. Bratislava: IVO, 1998. 167 s. ISBN 80-967739-6-8.

[5] HOREMUŽ, M. Médiá a politika: politologická perspektíva problému a vzájomných vzťahov. In MATÚŠ, J. - KOLLÁROVÁ, D. *Médiá v čase krízy - zodpovednosť a reflexia*. Trnava: UCM, 2010, s. 38. ISBN 978-80-8105-206-4.

[6] HOREMUŽ, M. Vojenská reforma v kontexte bezpečnostnej politiky Ruskej federácie. Obrana a strategie/ Defence & Strategy, 2009, roč. 9, č. 2, s. 64. ISSN 1214-6463.

[7] HORVÁTH, P. Stredná Európa a jej integračné pokusy. *Slovenská politologická revue*, 2004, roč. 4, č. 2, s. 4. ISSN 1335-9096.

[8] HRIVÍK, P. *Strategické štúdie Európskej únie II*. Banská Bystrica: PF UMB, 2005. 160 s. ISBN 80-8083-130-0.

[9] JEŘÁBEK, M. *Za silnou střední Evropu: Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem 1925* -[] *1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 304 s. ISBN 978-80-7363-180-2.

[10] KREJČÍ, O. *Český národní zájem a geopolitika*. Praha: Universe, 1993. 179 s. ISBN 80-901506-2-4.

[11] KREJČÍ, O. *Geopolitika středoevropského prostoru: Pohled z Prahy a Bratislavy*. 3. vyd. Praha: Professional Publishing, 2009. 399 s. ISBN 978-80-7431-001-0.

[12] POLONSKÝ, D. *Úvod do sociologického výskumu*. Topoľčany: Prima Print, 2000. 200 s. ISBN 80–968110–2–9.

[13] VOLNER, Š. *Základy geopolitiky*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2003. 120 s. ISBN 80-8055-881-7.

PhDr. Alexander Čemez
Vzdelávacia akadémia J.A.Komenského s.r.o.
Námestie SNP 9
911 01 Trenčín
tel: +421 908 065 048
e-mail: cemez1@gmail.com

Možnosti a limity rodinnej politiky na komunálnej úrovni

Possibilities and limits of family policy at municipal level

Martina Drobňáková

Abstrakt:

Obsahom príspevku je úvaha nad komunálkou rodinnou politikou ako jednou z možností budovania a posilovania sociálnej súdržnosti spoločnosti. Lokálna a regionálna vláda je dôležitým aktérom, ktorý zabezpečuje verejnú podporu v oblastiach, ktoré priamo súvisia s kvalitou života, napríklad podpora vzdelávania, zdravia, sociálnej pomoci . Spojitosť regiónu a rodiny tkvie v ich vzájomnej potrebnosti a podmienenosti rozvoja. Platí, že rodiny budujú a rozvíjajú tzv. ľudský kapitál, ktorý spolurozhoduje dlhodobo o ekonomickom rozvoji regiónu. Preto je nevyhnutné zo strany samospráv budovať kvalitnú rodinnú politiku. . Od samosprávy sa očakáva uznanie rodín ako aktívneho subjektu v oblasti rodinnej problematiky na komunálnej úrovni a vytvorenie nástrojov pre spoločný dialóg. Rodiny, združené do rôznych svojpomocných skupín a organizácií môžu pozitívne prispieť k žiadúcim zmenám v politike na miestnej a regionálnej úrovni, k zlepšeniu sociálnej kohézie a tým aj pocitu bezpečnosti.

Abstract:

The content of this paper is a reflection on municipal elections family policy as one of the options for building and strengthening social cohesion of society. Local and regional government is an important actor, which provides public support in areas directly related to quality of life, such as support for education, health, social assistance. Coherence region and family lies in their mutual necessity and conditionality of development. It is true that families build and develop the so-called. human capital, which participates in the decisions about long-term economic development of the region. It is therefore necessary by the government to build quality family policy. . Since the government is expected to recognition as families of active body in the area of family issues at the municipal level and create tools for a common dialogue. Families grouped into various self-help groups and organizations can contribute positively to the expected changes in policy at local and regional level to improve social cohesion and hence the feeling of security.

Kľúčové slová:

sociálna kohézia,komunálna rodinná politika, kompetencie obce, okrúhly stôl pre rodinu, rodinné pasy.

Key words:

Social cohesion. Communal family policy. The competence of the village. Round table for the family. Family passports.

Podmienkou stability politického systému,zdrojom ekonomickej výkonnosti i základom pocitu bezpečnosti a spokojnosti občanov je sociálna súdržnosť, t.j. vnútornú súdržnosť, zomknutosť sociálnych skupín a celej spoločnosti. Aby naša spoločnosť bola sociálne súdržná, je nevyhnutné, aby štát napomáhal jej vytváraniu, rozširovaniu a prehĺbovaniu. Štát má k tomu viaceré možnosti. Jednou z možností ako vplývať na prehĺbenie sociálnej súdržnosti je podporovať miestne, resp. sídelné spoločenstvá (komunity) a svojpomocné siete tak, aby dokázali riešiť lokálne ekonomické, sociálne a iné problémy v spolupráci s miestnymi ekonomickými a kultúrnymi elitami a občianskymi organizáciami.[192]

Lokálna a regionálna vláda je dôležitým aktérom, ktorý zabezpečuje verejnú podporu v oblastiach, ktoré priamo súvisia s kvalitou života, napríklad podpora vzdelávania, zdravia, sociálnej pomoci apod. Pre svoje fungovanie musí mať vytvorený legislatívny rámec, ktorý sa na Slovensku započal transformáciou verejnej správy tým, že vláda SR v auguste 1999 prerokovala a vzala na vedomie Stratégiu reformy verejnej správy. Duálny model usporiadania verejnej

[192] Porov. ŠIKULA, M. *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti.* [online]. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2008, s.41. [2011-03-19]. Dostupné na internete: http://www.government.gov.sk/data/files/4180.pdf

správy a obnovenie činností samosprávnych obcí, prechod kompetencií, majetku a verejných financií na obce, posilnilo ústavné právo občanov vplývať na štátnu moc prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo osobnou angažovanosťou v komunálnej politike. Pri rozdelení kompetencií sa uplatňoval princíp subsidiarity, ktorý vo svojej podstate nechával priestor pre angažovanosť a aktivizáciu občanov, pobádal ich k riešeniu svojej situácie, problémov tam, kde žijú, otváral možnosť uplatniť sily a schopnosti jednotlivca pre dobro všetkých, pre dobro miestneho spoločenstva. „Z hľadiska modernej spoločnosti je určitým prejavom vyššieho stupňa vývoja štátu, keď sa jej pozornosť obracia nielen voči problémom "veľkej" politiky národných parlamentov a centrálnych vlád, ale i voči celému komplexu otázok politiky v obciach, často pre každodenný život človeka dôležitejších."193

Podpora rodín a tvorba priaznivých životných podmienok , ktoré podporia funkčnosť rodín v danom území, je predmetom komunálnej rodinnej politiky. Rodiny tu vystupujú nielen ako objekt komunálnej politiky, ale združené do skupín a organizácií sa môžu stať aktívnym a veľmi prínosným aktérom komunálnej rodinnej politiky. Spojitosť regiónu a rodiny tkvie v ich vzájomnej potrebnosti a podmienenosti rozvoja. Platí, že rodiny budujú a rozvíjajú tzv. ľudský kapitál, ktorý spolurozhoduje dlhodobo o ekonomickom rozvoji regiónu."Naše krajiny v strednej Európe nedisponujú žiadnym prírodným bohatstvom. Všetko, čo majú, všetko, s čím môžu vstúpiť na svetové trhy 21. storočia, sú inteligencia, usilovnosť a pripravenosť ich obyvateľov riskovať. A tieto schopnosti sú práve celkom zásadne formované v rodinách. Investície do sociálnej infraštruktúry krajiny preto nemožno v princípe odlišovať od investícii do fyzickej infraštruktúry, ako sú mosty, diaľnice alebo železnice. Naopak platí, že ak sa tieto investície nebudú uskutočňovať, potom to bude mať negatívne dôsledky i pre konkurencieschopnosť regiónu."[194] Preto je hodné úvahy prehodnotiť vzťahy a postoje k danej inštitúcii v komunálnej a regionálnej politike. Nakoľko naša krajina nedisponuje ešte v danom období dostatočnými relevantnými skúsenosťami v oblasti rodinnej politiky na komunálnej a regionálnej úrovni, môžeme čerpať zo skúseností z Nemecka a Rakúska, nám nie tak vzdialených krajín.

Ciele rodinnej politiky na regionálnej úrovni vyjadril Karl F. Hofinger z Horného Rakúska nasledovne:

1. Posilnenie schopnosti rodiny jednať kompetentne.
2. Vytvorenie rámcových podmienok na diferencovanú podporu rodín v ich rôznych vývojových fázach.
3. Pomoc rodinám, ktoré samy nedokážu zvládnuť svoju záťaž a problém.[195]

Pozrime sa aké miesto vymedzila naša legislatíva v staroslivosti o rodinu a jej životné podmienky zo strany obce. V zákone o obecnom zriadení č.369/1990 Z.z. sa priamo rodina nespomína. občan tu vystupuje ako objekt politiky. Zákon vymedzuje ako povinnosť obce zabezpečiť verejno-prospešné služby, obec má na starosti výstavbu a údržbu miestnych

193 NIŽŇANSKÝ, V. *Decentralizácia na Slovensku. Bilancia nekonečného príbehu 1995 – 2005.*[online] Bratislava : Úrad vlády SR, 2006, s. 35.[cit 2011.01.04] Dostupné na internete: http://www.mesa10.sk/index.php?action=module&id=mod_content&content_id=15&category_id=4

194 HABISCH, A. Příspěvek k polemice mezi zastánci a odpůrci rodinné politiky. *Končí éra rodiny, nebo je rodina budoucností společnosti? Praxe a perspektivy rodinné politiky.* Zborník príspevkov z I.medzinárodnej konferencie konanej v Prahe v r.1999.[online]. [cit 2011.01.04] Dostupné na internete: http://www.rodiny.cz/ncpr/rod_stat/tis/sbornik_1999.htm

195 HOFINGER, K. Regionální rodinná politika-sebereflexe a prostor aktivity, vztah k národní rodinné politice. In *Rodina - zdroj lidského kapitálu Evropy ve 21.století.* Zborník z II.medzinárodnej konferencie konanej v Prahe 27.11.2000. [online]. [cit.2011-03-21]. Dostupné nainternete:http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_sborniky_z_konferenci
5 Porov. Zákon č.369/1990 Zb. o obecnom zriadení.[online]. [cit.2011-03-21]. Dostupné na internete: http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=209980&FileName=zz2010-00479 0209980&Rocnik=2010&AspxAutoDetectCookieSupport=1

komunikácií, vytváranie podmienok pre riadne zásobovanie obce, utváranie a chránenie zdravých podmienok a zdravého spôsobu života a práce obyvateľov obce, ochranu životného prostredia, ako aj utváranie podmienok pre vzdelávanie, kultúru, záujmovú a umeleckú činnosť , telesnú kultúru a šport. [196] V roku 2001 zákonom č.416/2001 Z.z.o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky prešli viaceré kompetencie štátu na obce a samosprávne kraje. Z hľadiska rodinnej politiky nás zaujímajú najmä kompetencie v oblasti poskytovania sociálnej pomoci. Obec v zmysle daného zákona nadobudla kompetencie zriaďovať a poskytovať starostlivosť v domove dôchodcov a v zariadení opatrovateľskej služby. Rovnako mohla rozhodovať aj o úhrade za túto službu a o poskytovaní a úhrade za prepravnú službu. Paragraf 2 vymedzuje aj právo obce zriadiť a kontrolovať zariadenia sociálnych služieb, a to:domov sociálnych služieb pre deti, ktorým sa poskytuje starostlivosť celoročne, detský domov, krízové stredisko, resocializačné stredisko. Na obce ešte v roku 2001 prešla aj starostlivosť na úseku školstva, zdravotníctva, telesnej výchovy, regionálneho rozvoja atď. V podstate sa obec týmto zákonom stala zodpovednou takmer za celé spektrum životných podmienok vrátane dostupnosti zdravotníckych služieb, sociálnych služieb, tvorby kultúry v obci ako aj jej podporu, vytváranie zdravého životného prostredia, utváranie podmienok na rozvoj športu pre všetkých, vrátane zdravotne postihnutých občanov a v neposlednom rade i za rozvoj celého regiónu.

Na úseku sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately má obec vykonávaťopatrenia zamerané na predchádzanie vzniku porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb. Zákon č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele ustanovuje aj spôsob prevencie sociálno-patologických javov. Na tento účel by mali slúžiť výchovné programy alebo sociálne programy pre deti, ktorým bolo orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately alebo súdom uložené výchovné opatrenie, programy na pomoc ohrozeným deťom a plnoletým fyzickým osobám a rodinám a resocializačné programy. V preventívnej starostlivosti o ohrozené rodiny a kuratívnej staroslivosti by obec mala spolupracovať s orgánmi sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately najmä pri výkone výchovných opatrení uložených súdom alebo týmto orgánom. Zákon ustanovuje pomoc obce pri úprave a obnove rodinných pomerov dieťaťa finančnou podporou. Nemenej dôležitá je aj pomoc obce pri náhradnej rodinnej starostlivosti, kde obec poskytuje žiadateľom informácie o subjektoch vykonávajúcich prípravu na náhradnú rodinnú starostlivosť. Čo je dôležité pre oblasť komunálnej rodinnej politiky, je , že obec by mala utvárať podmienky na prácu s komunitou, kde môžu pôsobiť aj iné organizácie, ktoré vykonávajú rodinné poradenstvo, predmanželské a manželské poradenstvo príp. angažujú sa v starostlivosti o ohrozenú mládež.[197]

V roku 2009 nadobudol účinnosť zákon o sociálnych službách, ktorým sa upravili práva a povinnosti miest a obcí pri ich poskytovaní, zabezpečovaní ich poskytovania a pri posudzovaní odkázanosti na sociálnu službu. Pôsobnosť obcí bola rozšírená o posudkovú činnosť, ktorá rozhoduje o odkázanosti na sociálnu službu. Obec sa novým zákonom stala garantom poskytovania sociálnych služieb. Zároveň jej bolo umožnené zriadiť , niektoré aj povinne, viaceré zariadenia sociálnych služieb. Rozšírenie sociálnych služieb sa týkalo úseku starostlivosti o rodinu, kde k iným službám pribudla aj pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a podpora zosúlaďovania rodinného života a pracovného života a odľahčovacia služba. Nízkoprahové denné centrum pre deti a rodinu ako zariadenie dostupné všetkým rodinám, aj tým ktoré sú ohrozené

[196] Porov. Zákon č. 416/2001Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky.[online]. [cit.2011-03-21]. Dostupné na internete: http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16339

[197] Porov. Zákon č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit.2011-03-22]. Dostupné na internete: http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16339

sociálnym vylúčením by malo poskytnúť sociálnu službu vo forme poradenstva, napomáhania k samostatnému riešeniu rodinných problémov ako i záujmovú činnosť.[198]

Aké sú limity obcí a miest Slovenska v pomoci a podpore rodín? Aké bolo ich východiskové postavenie miest a obcí, v ktorom si mali začať plniť svoje funkcie voči občanom a ich rodinám? Obce a mestá zdedili z minulého obdobia obrovský ekologický dlh, mestá bytový fond v alarmujúcom stave, podštandardnú vybavenosť infraštruktúrou, vyľudnené dediny s malým počtom pracovných miest. K tomu vysoká miera nezamestnanosti, zastavenie bytovej výstavby a chýbajúca infraštruktúra na vidieku nastolili samosprávam na začiatku ich pôsobenia nemalé problémy. Niektorí autori hovoria aj o tzv.modernizačnom dlhu, ktorý zaťažuje samosprávy a ktorý vznikol pri prerozdelení právomocí medzi štátom a územnou samosprávou. Prvú oblasť modernizačného dlhu predstavujú čierne skládky, ekologické skládky, ktoré dnes nemajú majiteľa, príp. iné druhy environmentálnych záťaží. Druhý významný blok predstavuje otázka modernizačného dlhu zdravotníckych zariadení a vzdelávacích, školských zariadení. Tretia časť dlhu sa týka komunikácií, t.j. údržby ciest tretieho, druhého a prvého typu, za ktoré zodpovedajú samosprávy.[199] V dokumente *Vízie regionálneho a územného rozvoja do roku 2030"* Slovenska... sa píše:"Už v súčasnosti možno konštatovať tri zásadné limity pre činnosť samospráv… Pokiaľ teda nedôjde k združeniu kompetencií a združeniu výkonu funkcií, nie je možné, aby tieto samosprávy z dlhodobého hľadiska prežili, alebo bude pokračovať intenzívny proces ich zadlžovania a v horizonte 5 – 7 rokov samosprávy budú zadlžené tak, že dôjde k uvaleniu nútenej správy na ich činnosť. Druhým problémom je skutočnosť, že reálny výber miestnych daní v súvislosti s daňami z nehnuteľností, ktoré sú hlavným finančným zdrojom príjmov, má svoje vnútorné limity. Ďalším problémom je skutočnosť, že keď štát nie je schopný niektoré svoje funkcie financovať a presunie ich na samosprávy, je to nielen zbavenie sa zodpovednosti za výkon určitých infraštruktúrnych povinností štátu voči svojim občanom, ale zároveň − bez adekvátneho presunu financií − sa samosprávy dostávajú do trvalého hendikepu, pretože tempo a rozsah kompetencií je podstatne vyšší ako reálna možnosť spoluúčasti na podielových daniach, alebo možnosť zvýšenia príjmov z miestnych daní. Už v tomto kontexte možno charakterizovať stav väčšiny samospráv v podmienkach Slovenskej republiky za neudržateľný."[200]

Vyplývajúc z horeuvedeného, je úloha obcí a miest neľahká, ale tiež nie nemožná. Východiskovým bodom pre samosprávu je dostatok financií a zdrojov na zvládnutie neľahkých úloh. V oblasti rodinnej politiky na komunálnej úrovni môžu byť rodiny nápomocné. Je na miestnej samospráve, aby nenechala nevyužitý potenciál rodín, ktoré sú spojených do svojpomocných sietí a skupín, pretože tie sú pomocnou rukou pri riešení viacerých problémov. Preto je potrebné poskytnúť rodinám dostatočný priestor na vedenie vzájomného dialógu. Ten môže dobre fungovať, len ak ich hlas zástupcov rodín v komunálnej a regionálnej politike bude oficiálny. Po vzore Rakúska, kde sú vytvárané rôzne organizačné štruktúry v rámci štátnej správy/ splnomocnenci rodiny v úradoch štátnej správy, pracovné skupiny splnomocnencov pre rodiny vo vedení úradov/ , ale i na miestnej úrovni , kde sa vytvárajú rady a komisie pre rodinu,

[198] Porov. Zákon č. 448/2008 Z.z.o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. O živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. [online]. [cit.2011-03-22]. Dostupné na internete: http://www.upsvar-zv.sk/zakony/448_2008.pdf

[199] Porov. ŠIKULA, M. *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti.* [online]. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2008, s. 181.[2011-03-19]. Dostupné na internete: http://www.government.gov.sk/data/files/4180.pdf

[200] ŠIKULA, M. *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti.* [online]. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2008, s. 179.[2011-03-19]. Dostupné na internete: http://www.government.gov.sk/data/files/4180.pdf

ktoré sú zložené zo zástupcov jednotlivých výborov a zohľadňujú potreby rodín na miestnej úrovni.[201]

Ako príklad úspešnej spolupráce a vzájomnej komunikácie samosprávy a všetkých zainteresovaných (rodín, podnikateľov, zástupcov miestnej samosprávy, politikov, zástupcov škôl, mimovládnych organizácií, občianskych iniciatív atď.) nám môže poslúžiť pilotný projekt „okrúhlych stolov pre rodinu". Projekt je realizovaný z iniciatívy Ministerstva práce, sociálnych vecí, rodiny a žien v Bavorsku od roku 2002 . Cieľom tohto moderného nástroja rodinnej politiky pod názvom "Okrúhly stôl pre rodinu" je zvýšiť v obci citlivosť na vnímanie regionálnych tém rodinnej politiky a zainteresovať miestnych zodpovedných verejných činiteľov na riešení otázok týkajúcich sa rodiny a na realizácii projektov v prospech rodín. Prostredníctvom okrúhlych stolov sa podľa prof. Schmidtpetera „nielen posilňuje premyslená aktivita v prospech riešenia rodinnopolitických otázok, ale sa dosahujú konkrétne pokroky v zlepšovaní infraštruktúry obcí v prospech rodín"[202]. Úlohou tohto politického nástroja modernej rodinnej politiky je zvýšiť citlivosť zodpovedných aktérov rodinnej politiky voči potrebám rodín a zároveň prinášať nové podnety na rozvoj miestnych podmienok, zlepšenie životnej situácie rodín a pobádať k aktivite ďalšie subjekty činné v regióne, meste, obci. Na základe skúseností sa odporúča, aby „Okrúhle stoly o rodine" fungovali na profesionálnej úrovni, mali profesionálny projektový manažment, pevne stanovený čas konania a jasne vymedzené a realizovateľné ciele.[203] Predmetom grémia môže byť poskytovanie sociálnych služieb v meste, regióne, ich geografická a cenová dostupnosť, rôznorodosť zohľadňujúca potrebu občanov, ako aj kvalita či aktivizácia neziskových združení v danej oblasti.

Výsledky by sa mali pretaviť do plánu hospodárskeho a sociálneho rozvoja v meste či regióne.

Záverom by som chcela vyzvať rodiny k angažovanosti sa v politickom živote a to najmä na komunálnej úrovni. Podľa Svätej stolice by úloha rodín a rodinných združení mala byť uznaná na ekonomickej, spoločenskej, právnej a kultúrnej úrovni pri vypracúvaní a uskutočňovaní programov, ktoré sú v záujme rodinného života. Rodiny by si mali čoraz viac uvedomovať, že sú zohrávajú hlavnú úlohu v rodinnej politike a že , ako nám zanechal odkaz pápež Ján Pavol II., „majú brať na seba zodpovednosť za pretvorenie spoločnosti."[204]

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] HABISCH, A. Příspěvek k polemice mezi zastánci a odpůrci rodinné politiky. *Končí éra rodiny, nebo je rodina budoucností společnosti? Praxe a perspektivy rodinné politiky.* Zborník príspevkov z I.medzinárodnej konferencie konanej v Prahe v r.1999.[online]. [cit 2011.03.20] Dostupné na internete: http://www.rodiny.cz/ncpr/rod_stat/tis/sbornik_1999.htm

[2] HOFINGER, K. Regionální rodinná politika-sebereflexe a prostor aktivity, vztah k národní rodinné politice. In *Rodina - zdroj lidského kapitálu Evropy ve 21.století.* Zborník z

[201] LENCZOVÁ, T. *Koncepcia štátnej rodinnej politiky SR a úrovne jej realizácie: Rodinná politika na komunálnej úrovni"* : výskumná správa. Bratislava : VÚPSVaR , 1995, s.35.

[202] SCHMIDTPETER, R. Okrúhly stôl o rodine ako nástroj komunálnej rodinnej politiky. In *Rodinná politika v SR po vstupe do EÚ.*Zborník z referátov z konferencie 26.marca 2004. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2004, s.90.

[203] HABISCH, A. Příspěvek k polemice mezi zastánci a odpůrci rodinné politiky. *Končí éra rodiny, nebo je rodina budoucností společnosti? Praxe a perspektivy rodinné politiky.* Zborník príspevkov z I.medzinárodnej konferencie konanej v Prahe v r.1999.[online]. [cit 2011.03.20] Dostupné na internete: http://www.rodiny.cz/ncpr/rod_stat/tis/sbornik_1999.htm

[204] JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio.*In PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha. 2008, s.149.

II.medzinárodnej konferencie konanej v Prahe 27.11.2000. [online]. [cit.2011-03-21]. Dostupné na internete:http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_sborniky_z_konferenci

[2] JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio.*In PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ.*Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha. 2008, 545s. ISBN 978-80 7162-725-8

[2] LENCZOVÁ, T. *Koncepcia štátnej rodinnej politiky SR a úrovne jej realizácie: Rodinná politika na komunálnej úrovni"* : výskumná správa. Bratislava : VÚPSVaR , 1995, 42s.

[2] NIŽŇANSKÝ, V. *Decentralizácia na Slovensku. Bilancia nekonečného príbehu 1995 2005*.[online] Bratislava : Úrad vlády SR, 2006, s. 431s.[cit 2011.03.20] Dostupné na internete: http://www.mesa10.sk/index.php?action=module&id=mod_content&content_id=15&category_id=4

[3] SCHMIDTPETER, R. Okrúhly stôl o rodine ako nástroj komunálnej rodinnej politiky. In *Rodinná politika v SR po vstupe do EÚ*.Zborník z referátov z konferencie 26.marca 2004. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2004. 86-91s. ISBN 80-968891-1-7

[4] ŠIKULA, M. *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti.* [online]. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2008, 217 s.[2011-03-19]. Dostupné na internete: http://www.government.gov.sk/data/files/4180.pdf

[5] Zákon č.369/1990 Zb. o obecnom zriadení.[online]. [cit.2011-03-21]. Dostupné na internete: http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=209980&FileName=zz2010-00479-0209980&Rocnik=2010&AspxAutoDetectCookieSupport=1

[6] Zákon č. 416/2001Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky.[online]. [cit.2011-03-21]. Dostupné na internete: http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16339

[7] Zákon č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit.2011-03-22]. Dostupné na internete: http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16339

[8] Zákon č. 448/2008 Z.z.o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. O živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. [online]. [cit.2011-03-22]. Dostupné na internete: http://www.upsvar-zv.sk/zakony/448_2008.pdf

Mgr. Martina Drobňáková
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
e-mail: martina.drobnakova@gmail.com

Význam kultury organizace v socializaci jedince

The importance of organizational culture in the socialization of an individual

Markéta Janíková, Petra Kowaliková, Anna Papřoková

Abstrakt:

Předkládaný příspěvek je orientován na kulturologické aspekty socializace jedince v organizaci. Cílem je prezentovat kulturu organizace jako nástroj enkulturace jedince. Organizační kultura je představena jako prostředí efektivního řízení, nabízející zaměstnancům transparentní systém pravidel a příležitostí, se kterým získávají pocit jistoty a možnost plně se orientovat na pracovní výkon a osobnostní rozvoj. Problematika je nahlížena z pozice interpretativního paradigmatu, které pokládá organizaci za systém sdílených významů a přikládá klíčovou roli aktivnímu, tvořivému aktérovi. Příspěvek je zahájen obecným vhledem do problematiky kultury organizace. Následuje charakteristika strategie a struktury v nových typech organizací, zohledňujících flexibilitu a aktivní přístup jedince. Téma uzavírá popis procesu internalizace kulturních vzorců, akcentující přibližování axiologických schémat jedince a organizace.

Abstract:

The submitted paper is oriented at culturological aspects of socialization of an individual in the company. The aim is to present the organizational culture as an instrument of enculturization of an individual. The organizational culture is presented as the environment of efficient management offering to the employees a transparent system of rules and opportunities on the basis of which the employees get the feeling of sureness and the possibility to orientate themselves on labor performance and personal development. The issue is viewed from the position of interpretative paradigm which takes an organization for a system of shared importance and assigns the key role to an active and creative actor. The paper is opened by a general insight in the issue of organizational culture. Then the characteristics of both strategy and structure in organizations of new types follows reflecting the flexibility and active approach of the individual. The topic closes by a description of the process of internalization of culture patterns which lays accent on approximating the axiological schemes of the individual and the organization.

Klíčová slova:

organizační kultura, strategie, struktura, socializace, adaptace

Key words:

Organizational culture. Strategy. Structure. Socialization. Adaptation

Mise, vize, struktura, normy a sankce, ale také zvyky, historky, rituály či hrdinové jsou zřejmou součástí každé organizace. Poznáváním těchto organizačních prvků si v rámci adaptačního procesu noví zaměstnanci osvojují vzorce chování žádoucí pro danou organizaci. Přejímáním organizačních praktik a každodenní prací s artefakty organizace přebírají a internalizují hodnoty a ideje organizace, sdílejí její kulturu.

Termín organizační kultura (*organizational culture, corporate culture*) se objevuje v odborné literatuře od druhé poloviny dvacátého století a jeho užití se rozšiřuje v osmdesátých letech s úspěchem knih T. Deala a A. Kennedyho (Deal, Kennedy, 1982) a T. Peterse a R. Watermana (Peters, Waterman, 1982). Od počátečních reflexí je organizační kultura interpretována jako konkurenční výhoda, nástroj zvyšující konkurenceschopnost a prosperitu organizace. Tento akcent v posledním desetiletí ještě zesílil zejména v souvislosti s rostoucím důrazem na tzv. soft-skills.

Teze o kultuře jako nástroji rozvoje organizace předpokládá možnost, resp. nutnost kulturu aktivně, cílevědomě utvářet a měnit s ohledem na cíle organizace a změny trhu. Kultura je jako manipulovatelná entita prezentována zejména v odborné literatuře orientované na management a řízení lidských zdrojů, kde je interpretována z pozice *objektivistického paradigmatu* (Smircich,

1983). V rámci tohoto analytického přístupu je kultura považována za jeden ze subsystémů organizace, který podléhá cílům a jednání managementu. Zaměstnanec je v tomto případě nahlížen skrze svou pozici a roli v organizaci. Pro své prakticistní vyústění – možnost účelově zasahovat do kultury organizace za účelem zvýšení prosperity organizace – je tento přístup mezi manažery a poradci v managementu preferován. Naproti tomu mezi teoretiky a akademiky je rozšířené druhé metodologické východisko k výkladu organizační kultury.

V rámci *interpretativního paradigmatu* je kultura pojímána jako systém sdílených významů interpretovaný v symbolech. Klíčovou úlohu při interpretaci kultury sehrává význam připisovaný jedincem organizačním praktikám a artefaktům. Organizační kultura v tomto případě není něčím, co organizace „má“. Z tohoto hlediska kultura „je“ organizace. Teze následujícího příspěvku jsou formulovány právě z pozice interpretativního paradigmatu.

Ačkoli se model struktury organizační kultury u různých autorů liší, centrální kategorii, jádro kultury téměř vždy tvoří hodnoty, resp. základní předpoklady (Denison, 1990; Hofstede, 1991; Drennan, 1992; Hall, 1995 aj.) Představují pro příslušníky kultury zcela samozřejmé názory, interpretační schémata, myšlenky, které se ustavily reprodukováním určitého způsobu jednání, řešení problémů a které již není třeba reflektovat. Jádro kultury je nejméně přístupné zkoumání a jedincům mimo organizaci není zřejmé. Zjevné jsou naopak další kulturní vrstvy – praktiky a jejich výstupy – pravidla a normy chování a jednání, artefakty materiální (budovy, vybavení, tiskoviny, produkty atd.) i nemateriální povahy (firemní jazyk, historky a mýty, zvyky, rituály, ceremoniály nebo firemní hrdinové). Všechny tyto prvky či složky kultury jsou utvářeny každodenním jednáním zaměstnanců i managementu a zejména významy, které tito jedinci věcem a událostem v organizaci připisují na základě organizačních hodnot.

Sociální psycholog Geert Hofstede označuje tento systém sdílených významů – kulturu – jako *software mysli*, mentální program internalizovaný členy určitého sociálního celku, lidmi žijícími v daném sociálním prostředí. Příslušníkům organizace slouží tyto mentální programy k osvojení si a udržování způsobu „…jak se u nás věci dělají.“ (Drennan, 1992, s. 3). Předpokladem sdílení organizačních významů, resp. hodnot je soulad hodnot organizace s hodnotovou orientací zaměstnance. Zaměstnanci však představují heterogenní seskupení jedinců, kteří disponují odlišnými hodnotovými standardy, životními strategiemi a preferencemi, mají odlišné kulturní a sociální zázemí; tyto skutečnosti významně ovlivňují jejich mentální naprogramování, software jejich mysli. Organizační hodnoty tedy zaměstnanci nereflektují na úrovni vlastních hodnotových struktur a jejich změny, ale na úrovni každodenních praktik, které jsou v podniku pozitivně sankcionovány. Dokládá to výzkum realizovaný v osmdesátých letech dvacátého století Hofstedeho týmem. Přestože výzkum, kdy Hofstede stanovil na základě analýzy postojů a hodnot zaměstnanců poboček firmy IBM v padesáti zemích světa pět kulturních dimenzí, ve kterých se odlišují kultury jednotlivých národů je nejcitovanější, (Hofstede, 1980), v zásadě nic nevypovídá o kultuře organizace; je zaměřen na kultury národní. K organizačním kulturám se vztahuje výzkumný projekt z let 1985-1987, jehož cílem byla identifikace a deskripce kultur deseti organizací v Dánsku a Holandsku. Při srovnání výsledků tohoto výzkumu s výstupy výzkumu u IBM, dospěl Hofstede ke zjištění, že úlohy hodnot a praktik jsou v organizacích přesně opačné než na úrovni národů. Na národní úrovni spočívají rozdíly především v hodnotách a méně již v praktikách; na úrovni organizací rozdíly kultur spočívají především v praktikách a méně již v hodnotách. Tento rozdíl si vysvětlil odlišným prostředím socializace hodnot a praktik. Zatímco hodnoty jsou internalizovány v rámci primární socializace v rodině a v rámci sekundární socializace ve vzdělávacích institucích, organizační praktiky se osvojují na pracovišti v rámci terciární socializace, kdy jedinci již disponují vlastními hodnotovými orientacemi. Podstatou

organizační kultury je tedy sdílené chápání denních praktik – nikoli hodnot. (srov. Hofstede, 1999, s. 140-141)

Vedle významných organizačních praktik je charakter kultury organizace ovlivňován prostředím působení organizace (národní kultura, podnikatelské a konkurenční prostředí, požadavky a síla zákazníků, vliv profesionální kultury), samozřejmě zakladatelem či vlastníkem, manažery organizace a také velikostí a délkou existence organizace. Silná organizační kultura je zřetelná, závazná, usnadňující jednání ve vztazích, orientující a stabilní, ale také málo přizpůsobivá změnám. Naproti tomu slabá kultura bez nutnosti striktně dodržovat stanovená pravidla je předností v oboru, kde je třeba flexibilně reagovat na změny trhu a kde by rigidní normy mohly být překážkou rozvoje organizace. (Nový, 1993)

Přiměřeně silná kultura přispívá k integraci, nabízí instrumentář konzistentních interpretačních schémat a napomáhá tak k redukci konfliktů. Předáváním systému významů, hodnot a základních předpokladů zabezpečuje kontinuitu organizace, a zároveň se podílí na fungování mechanismů koordinace a kontroly. Soubor vzájemně provázaných kulturních prvků potvrzuje cíl, resp. smysl existence organizace, přispívá jak k loajalitě, tak k motivaci zaměstnanců, orientuje jejich jednání a redukuje nejistotu. V neposlední řadě kultura identifikuje a prezentuje organizaci navenek a odlišuje ji od ostatních. O této oblasti však více vypovídá problematika organizační identity či organizační image.

Strategie a struktura v nových typech organizací zohledňující aktivní přístup jedince

Dalšími významnými softwarovými aspekty každé organizace je její strategie a struktura. Pojem *strategie* znali už Řekové a používali jej ve vojenství ve smyslu přípravy a řízení vojsk a stanovení postupu, jak cíle dosáhnout. V aplikaci na podnik strategie vyjadřuje její *misi* (smysl podnikání firmy), *vizi* (definuje produkty, zákazníky, zájmové regiony firmy, její pozici na trhu a její specifické přednosti), *poslání* a *strategické cíle*, tj. aktivity zajišťující jejich naplnění a splnění (Souček, 2005, s.193). Strategické cíle jsou stavy určitých ukazatelů, kterých firma a její pracovníci chtějí v průběhu strategického období dosáhnout. Jsou pro organizaci určující a vypovídají o její podstatě. Mohou být „tvrdé“ (např. zisk, podíl na trhu) nebo „měkké“ (např. zvyšování kvalifikace, spokojenost zaměstnanců). Strategické řízení musí hledat postupy, které mu takovýto rozvoj zaručí. K zásadním předpokladům patří vybudování strategie, která reálně odráží *potřeby zákazníka*.

Tvorba strategie představuje několik na sebe navazujících částí, a to analýzu (prostředí aj.), výběr strategie, implementaci a zpětnou vazbu. Směřuje k vytváření specifických předností firmy, jejího budoucího potenciálu a dosažení konkurenceschopnosti. Strategie řízení musí dnes počítat nejen s vývojem na domácím trhu, ale i s turbulencí a globální konkurencí, která ovlivňuje technickou politiku, výrobní program a vyžaduje pružnější přizpůsobení strategie i vnitropodnikových struktur, než tomu bylo v minulosti. Protože podnik je otevřený systém a reaguje na vlivy okolní, jsou jeho strategie zaměřeny na přežití, koexistenci anebo jsou ofenzivní.

Vedle toho se každá organizace vyznačuje tím, že má svůj jednoznačný účel, je složena z lidí a vytváří určitou *strukturu*, v jejímž rámci členové pracují. Podoba organizace je dána jasně formulovanou strategií, která vytváří předpoklad pro organizační tvorbu, tj. velikost organizace, šíře činnosti apod. Tato struktura může být *mechanistická* (tradiční), s jasně vymezenými předpisy a popisy práce nebo otevřená a flexibilní, *organická*, s volným vymezením hranic mezi povinnostmi.(Duchoň, Šafránková, 2008). Organizace se mění, protože se mění prostředí a další faktory, které ji ovlivňují. Organizování představuje stanovení úkolů, které mají být splněny, aby se dosáhlo cíle (kdo je splní, jak mohou být seskupeny činnosti, kdo a komu má o nich podávat

informace, kdo o čem bude rozhodovat). Organizování je činnost spojená se strategií. Strategie určuje, co dělat, struktura zajišťuje provedení. Struktura zpravidla předurčuje chování, to naopak zpětně ovlivňuje systém. Účelově lze rozlišovat *strukturu procesní*, jako soubor činností a sekvenčních, informačních nebo hmotně-energetických vztahů mezi těmito činnostmi (definice vstupů a výstupů) a *strukturu útvarovou,* jako soubor pracovních míst. Primární a určující je struktura procesní (Blažek, 2011).

Zásadním bodem tradičního přístupu ke stanovení cílů byla jejich formulace výhradně vrcholovým managementem a jejich následné rozložení na dílčí cíle směrem dolů. Toto hledisko předpokládalo, že manažeři znají tzv. celkový obraz. Takto definované cíle bývaly příliš obecné a málo přesné. Místo tohoto přístupu mnoho organizací začalo využívat tzv. management podle cílů (MBO), kdy cíle byly formulovány zaměstnanci i manažery a jejich plnění pravidelně posuzováno. Staly se normou pro hodnocení a nástrojem pro motivaci. Jejich nevýhodou se stala především omezená použitelnost v době dynamických změn vnějšího prostředí organizace.

Nové přístupy znamenají aktivní účast jedince na jednotlivých krocích tvorby strategie v procesu projektování struktury. Proces získávání a využívání informací, předvídání poptávky i formulace specifických předností podniku vyžaduje od pracovníků participaci na široké škále informací i účast při využívání některých metod (scénáře, ankety, porady aj.), které nastolují proces sdílení a vytváření intelektuálního kapitálu firmy. Účast pracovníků na formulaci dílčích a podnikových cílů i implementaci vyžaduje zapojení všech, využívá jejich znalosti a vytváří jejich zainteresovanost, motivaci a ochotu aktivně přispívat k implementaci. Mezi nástroje, které musí zajistit požadované změny, patří: *manažerské vedení* (sladění cílů organizace a pracovníků, motivace, styl vedení, komunikace napříč organizaci, porady, individuální jednání s pracovníky, walking and talking, vytváření týmů aj.), *strukturní architektura* (delegování, integrace řízení, sladění procesů aj.), *informační a komunikační systém* (rozpočtový, pobídkový, motivační aj.), *lidské zdroje* (výběr pracovníků, rekvalifikace, zácvik, rozmístění aj. (Souček, 2005).

Nástrojem k zajištění provázanosti všech aktivit je strategické vylaďování všech operací a indikátorů navzájem v souladu s cíli podniku, s požadavky lidského kapitálu, zákazníků i akcionářů. Vzniklé *synergické efekty* výrazně zvyšují jak aktivitu, výkon a spokojenost jedinců tak i produktivitu podniku. Lze je využívat právě při procesním řízení, kdy se nacházejí v integrovaném řízení, procesním managementu, tvůrčím vedení lidí a učící se organizaci (Dědina, Cejthamr, 2005).

V podnikové struktuře vedou vývojové trendy k „změkčování“hierarchického řízení, jedinci se stávají spolupracovníky. Ve vertikálních vztazích jde o uplatňování participace na řízení, posilují se též horizontální vztahy (delegování), což předznamenává přechod od koordinace hierarchie ke koordinaci prostřednictvím trhu nebo úkolu. To předpokládá nahrazení útvarů autonomními týmy. Jde o směřování organizační struktury od hierarchie (vojenské organizace) ke květu (symfonický orchestr) (Blažek, 2011, s.50).

Současné přístupy k organizační struktuře reagují na změny prostředí, požadavky trhu, kvalifikaci zaměstnanců aj. Proto vznikají další typy organizací, např. *týmové, maticové, projektové, virtuální* nebo *organizace bez hranic*, které nemají definovanou strukturu, pracovní činnosti jsou zaměřeny na procesy, práci v týmech, je v nich omezen řetězec příkazů a rozsah řízení (např. lékaři bez hranic). (Robbins, 2004).

V trendech procesního organizování byly podle Dědiny vypracovány nové typy organizačních grafů, tzv. organiografů, které jsou schopny názorně ukázat, jak místo pracuje, soustředit se na kritické vztahy, produkty, informace, tj. zobrazení cesty organizování pracovníků v organizacích. K tradičním přístupům patří *set* (manažeři rozdělují zdroje) a *řetězec* (manažeři kontrolují), k

novým pojmům *hub* (manažeři koordinují) a *web* (manažeři dodávají energii). Hub představuje „koordinační" centrum (fyzické budovy, koncepční bod, kompetence, zdroje aj.), weby (sítě) jsou bez centra a umožňují komunikaci různými způsoby (vývoj nového produktu, organizace olympijských her, natáčení filmu aj.). V tradiční struktuře je pozice managera na vrcholu, v setech a řetězci daleko od dění, v hubu se management znázorňuje v centru, kde se ale může dostat i pacient nebo sestra, protože hub koordinuje. Na webu dobrý manažer skrze tento web operuje. Pokud tam není, není nikde. Na webu nebo hubu se manažeři dostávají z vrcholové úrovně doprostřed dění.

Klíčovým konceptem, kde se využívá synergických efektů, je *učící se organizace* spojená se jménem Petera M.Senge. Jedinec v těchto organizacích rozvíjejí schopnost tvořit požadované výsledky, protože jsou v nich podporovány nové způsoby myšlení, kolektivní aspirace a průběžné společné učení. Podnik se učí všemi způsoby, z vlastních chyb, od konkurentů i úspěšnějších. Schopnosti učící se organizace podmiňují následující myšlenkové postupy: osobní mistrovství, modely chování světa, umění vytvářet sdílené vize, týmové učení a systémové myšlení. Cílem je vytvořit prostředí a vztahy, kde celek je větší než pouhý součet jedinců, což je podstata synergie (Dědina, Odcházel, 2007).

Organizační kultura a jedinec

Organizace v rámci svého fungování využívá čtyři typy zdrojů: materiální, finanční, informační a lidské, přičemž lidé jsou považováni za nejdůležitější aktivum firmy, neboť právě oni mobilizují další zdroje. Vycházíme-li z teze, že organizace je taková, jací lidé v ní pracují, je výběr vhodných zaměstnanců klíčovou operací řízení lidských zdrojů. Uchazeč by měl být kompatibilní jak s pozicí a druhem vykonávané práce, tak s (ne)formálními strukturami v organizaci, zvláště pak s organizační kulturou. Kultura je totiž *„zodpovědná za to, že uchazeč může u jedné firmy uspět a být ve svém působení úspěšný, zatímco v jiné firmě nikoli"* (Hroník, 2007, s. 53).

Výběrové řízení je oboustranný proces, volba probíhá ve dvou rovinách: organizace si vybírá potenciálního zaměstnance, rovněž ale účastník hodnotí pobídku dané firmy a zvažuje, zda v případě úspěchu nastoupí. V procesu rozhodování o přijetí či nepřijetí daného uchazeče by měly hrát roli podle Františka Hroníka především následující tři faktory: organizační kultura, organizační struktura a business strategie (na straně uchazeče jim odpovídající osobnostní a motivační profil, pracovní postoje apod.) Na pozadí těchto tří determinujících kvalit Hroník akcentuje jednu ze zásad výběrového řízení, výběr je podle něj transplantací, nevybíráme toho nejlepšího, ale nejvhodnějšího kandidáta. (Hroník, 2007)

Výběrem vhodného kandidáta to zdaleka nekončí. Úspěšnost nového zaměstnance, způsob, jakým „zapadne", je také ovlivněn mírou souladu osobnostního profilu nového pracovníka s osobnostními charakteristikami dalších zaměstnanců v organizaci, zvláště pak těch, se kterými bude nový zaměstnanec nucen úzce spolupracovat. Jan Urban poukazuje na souvislost míry souladu osobnostních charakteristik zaměstnanců v organizaci s jejich výkonností. (podrobněji Urban, 2006) Hroník zmiňuje faktor vedení, manažerského stylu, neboť osobnost a chování manažera má významný podíl na vytváření organizační kultury, ovlivňuje způsob výběru i možnosti a limity adaptace nového zaměstnance. (srov. Hroník, 2007, s.79) Podle McGregorovy motivační teorie XY se dělí zaměstnanci na nemotivované, líné, bez vztahu k práci (teorie X) a na motivované pracovníky, kteří jsou schopni se samostatně rozhodovat a vyžadují možnost profesní seberealizace (teorie Y). Manažer by měl sám dokázat zvolit míru aplikace XY podle založení svých zaměstnanců. Obecně se jedná o míru aplikace řízení a vedení. V organizacích, ve

kterých je zaměstnanec považován za spolutvůrce firmy (ne za pouhou najatou sílu), se budou spíše přiklánět k teorii Y; zdůrazňoval ji i sám McGregor.

Jedinec a organizační kultura - internalizace kulturních vzorců, identifikace s firmou

Organizační kultura je (měla by být) významným činitelem ovlivňujícím výběr nových pracovníků. V případě zvolení vhodného pracovníka se zvyšuje pravděpodobnost bezproblémové adaptace a rychlejšího zapracování nového zaměstnance. Volbu však provádí, jak bylo zmíněno výše, i samotný uchazeč. Svou roli zde opět hraje kultura organizace. Lukášová uvádí*: „Ještě předtím, než vstoupí do organizace, mají však lidé obvykle již určité množství informací o její kultuře a kulturní aspekty jsou často jedním z parametrů, zda se o místo v organizaci budou ucházet (mají-li na výběr)“* (Lukášová, 2010, s. 39).

Po nástupu do nového zaměstnání pracovník vstupuje do adaptačního procesu. Za adaptaci v obecné rovině považujeme *„proces interakce jedince s prostředím, ve kterém se jedinec vyrovnává se změnami okolí a přizpůsobuje se mu – včleňuje se do něho“* (Palán, 2002, s. 7). V pracovní oblasti se jedná o systematické uvedení pracovníka do organizace, součástí jsou pracovně právní kroky související s uvedením do funkce, ale také sociální začlenění do pracovního prostředí. (Urban, 2004, s. 32) Adaptační působení může probíhat formálně (prostřednictvím řízeného plánování na základě směrnic a norem) či neformálně (prostřednictvím osobnějších procesů na základě předávání zkušeností). Pracovník se ale nemusí pasivně přizpůsobit danému prostředí, v případě aktivní adaptace dochází ke snaze osobnosti (zaměstnance) o *„změnu prostředí směřující k dosažení souladu s jejími potřebami“* (Palán, 2002, s.7). Pracovník tak vystupuje z role pasivního příjemce firemních hodnot a norem a stává se spolutvůrcem kultury organizace. Je to možné především v organizacích s individualistickou kulturou stojící na respektu k individualitě a odlišnosti (podrobněji Hroník, 2007), určitým předpokladem je také zaměření organizace na kulturu změny a inovace.

V případě znalosti organizační kultury a internalizace jejích základních hodnot ještě před nástupem bývá adaptace nového pracovníka většinou rychlá. V opačné situaci může dojít k tomu, že se zaměstnanec není schopen ztotožnit s převládající kulturou v organizaci a sám odchází, či je propuštěn. K.A. Goldenová (dle Lukášová, 2010, s. 38-39) identifikovala čtyři typy vztahu jedince k organizační kultuře (rovina ztotožnění s FK): jednoznačné dodržování (*unequivocal adherence*), nucené dodržování (*strained adherence*), utajené nedodržování (*secret non-adherence*), otevřené nedodržování (*open non-adherence*).

Pouze v případě prvního vztahu dochází k maximálně možné identifikaci zaměstnance s organizační kulturou (plný soulad v absolutním měřítku mezi schématy organizace a jedince není podle některých autorů možný nikdy, např. Urban, 2006) a adaptační proces je možno považovat za úspěšný. Další tři případy charakterizují spíše proces maladaptace, tj. nedostatečné či nesprávné adaptace.

Zaměstnanec jako partner firmy

Jak se ukazuje, výkonnost nelze zvyšovat jen formálními postupy a směrnicemi, důležitější je podpora identifikace s hodnotami organizace a vhodně zvolené metody motivace. Význam má taktéž přístup vedení ke svým zaměstnancům. V organizacích, které se chovají ke svým zaměstnancům partnersky, si pracovníci připadají jako důležitá součást firmy, potažmo organizační kultury, jsou iniciativní, loajální, samostatní. Pro tvorbu partnerského vztahu mezi zaměstnavatelem a jeho zaměstnanci jsou dle Jana Urbana klíčové následující záležitosti:

budování vzájemné důvěry a respektu, soulad mezi slovy a činy na straně organizace (přičemž se stírá rozdíl mezi kulturou sdílenou a oficiálně deklarovanou), jasná pravidla hry (ve smyslu vymezení pravomocí, prostoru pro samostatné rozhodování a iniciativu), cílená zpětná vazba (ve formě transparentních kritérií hodnocení a odměňování, snaha o pomoc zaměstnancům lépe se poznat a lépe se sami řídit) a kultura otevřené komunikace (jako obrana proti manipulaci). (srov. Urban, 2006, s. 264-268)

Seznam bibliografických odkazů:

[1] BLAŽEK, Ladislav. *Management. Organizování, rozhodování, ovlivňování.* 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. 220 s. ISBN 978-80-247-3275-6.

[2] DEAL, Terrence E., KENNEDY, Allan A. *Corporate cultures: The rites and rituals of corporate life.* 1st ed. Reading: Addison-Wesley Pub. Co., 1982. 232 p. ISBN 0201102773.

[3] DENISON, Daniel R. *Corporate Culture and Organizational Effectiveness.* 1st ed. New York: John Wiley & Sons, 1990. 267 p. ISBN 0-471-80021-X.

[4] DĚDINA, Jiří, CEJTHAMR, Václav. *Management a organizační chování*. Grada Publishing. 1. vyd. Grada, 2005. s. 340. ISBN 80-247-1300-4.

[5] DĚDINA, Jiří, ODCHÁZEL, Jiří. *Management a moderní organizování firmy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. 328 s. ISBN 978-80-247-2149-1.

[6] DRENNAN, David. *Transforming Company Culture*. 1st ed.London: McGraw-Hill Book Company, 1992. 320 p. ISBN 0-333-51501-3.

[6] DUCHOŇ, Bedřich, ŠAFRÁNKOVÁ, Jana. *Management. Integrace tvrdých a měkkých prvků řízení.* 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2008, 369 s. ISBN 978-80-7400-003-4.

[7] HALL, Wendy. *Managing Cultures: Making Strategic Relationships Work.* 1st ed. Chichester: John Wiley & Sons, 1995. 336 p. ISBN 0-471-95571-X.

[8] HOFSTEDE, Geert. *Cultures Consequences : International Differences in Work-Related Values.* Abridged ed. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc., 1980. 328 p. ISBN 0803913060.

[9] HOFSTEDE, Geert. *Kultury a organizace. Software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1999. 208 s. ISBN 80-85899-72-8.

[10] HRONÍK, František. *Jak se nespálit podruhé: strategie a praxe výběrového řízení*. 1. vyd. Brno: Motiv Press, 2007. 376 s. ISBN 978-80-254-0698-4.

[11] LUKÁŠOVÁ, Růžena, NOVÝ, Ivan a kol. *Organizační kultura: od sdílených hodnot a cílů k vyšší výkonnosti podniku*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. 174 s. ISBN 80-247-0648-2.

[12] LUKÁŠOVÁ, Růžena. *Organizační kultura a její změna*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 238 s. ISBN 978-80-247-2951-0.

[13] NOVÝ, Ivan. *Podniková kultura a identita*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1993. 97 s. ISBN 80-7079-159-4.

[14] PALÁN, Zdeněk. *Výkladový slovník Lidské zdroje*. 1. vyd. Praha: Academia, 2002. 283 s. ISBN 80-200-0950-7.

[15] PETERS, Thomas J., WATERMAN, Robert, H. *In search of excellence: Lessons from America's best-run companies.* New York: Harper & Row, 1982. 360 p. ISBN 0060150424.

[16] ROBBINS,Stehen, P., COULTER, Mary. *Management.* 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004. 600 s. ISBN 80-247-0495-1.

[17] URBAN, Jan. *Byznys je o lidech*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2006. 276 s. ISBN 80-7357-220-6.

[18] URBAN, Jan. *Výkladový slovník Řízení lidských zdrojů*. Praha: ASPI, 2004. 208 s. ISBN 80-7357-019-X.

[19] SMIRCICH, Linda. Concepts of Culture and Organizational Analysis. *Administrative Science Quarterly*. New York: Cornell University. 1983, Vol. 3, No. 28, p. 339-358.

[20] SOUČEK, Zdeněk. *Firma 21. století. (Předstihněme nejlepší !!!)* Praha: Professional Publishing, 2005. s. 258. ISBN 80-86419-88-6.

Mgr. Markéta Janíková
Mgr. Petra Kowaliková
PhDr. Anna Papřoková, Ph.D.

Katedra společenských věd
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Dr. Malého 2076/15
702 00 Ostrava
tel.: +420 597 321 730, +420 597 321 731, +420 597 321 739
e-mail: marketa.janikova@vsb.cz
e-mail:petra.kowalikova@vsb.cz
e-mail: anna.paprokova@vsb.cz

Nerastné suroviny ako konfliktogénny faktor v krajinách tretieho sveta

Natural resources as a conflictogenous factor in Third World countries

Rastislav Kazanský

Abstrakt:

Povaha súčasných konfliktov krajinách sveta, dopady na dezintegráciu spoločnosti, ale aj štátnosti vykazujú isté identické znaky. Jedným zo základných konfliktogénnych faktorov v krajinách tretieho sveta sú nerastné suroviny. Môžeme ich považovať za dar a prekliatie zároveň, keďže predstavujú významný deštruktívny prvok v Danej societe. V našom príspevku sa pokúsime ozrejmiť a definovať tento konfliktogénny faktor s pohľadu dopadov na možné riešenia a prevenciu súčasných konfliktov.

Abstract:

The nature of the current conflict countries, the impact of the disintegration of society and statehood show the same identical features. One of the fundamental factors konfliktogénnych in third world countries are raw materials. They can be considered a gift and a curse at the same time as an important destructive element in the society. In our contribution we will try to clarify and define this konfliktogénny factor in terms of impact and possible solutions to prevent the current conflict.

Kľučové slová:

konflikt, prírodné zdroje, nerastné suroviny, bezpečnosť

Key words:

Conflict. Natural resources. Security.

Termín prírodné zdroje - nerastné suroviny

Definícia termínu prírodné zdroje je vysoko závislá od kontextu obsahu skúmaného problému, v ktorom je použitý a s ktorým sa narába. Niekedy táto definícia označuje iba obnoviteľné zdroje - tie, ktoré môžu byť nahradené, či už ľudskou intervenciou alebo samotným prírodným procesom. Do tejto kategórie patria stromy a lesy, voda, divoko žijúce druhy živočíchov, rastlinstva, pôda, pastviny, prérie a morský život. V inom kontexte uvedený pojem zahŕňa zas len neobnoviteľné prírodné zdroje - ropu, zemný plyn a nerastné suroviny.

Jedna z hlavných otázok sa teda vzťahuje k dobe, za akú môžu byť tieto zdroje nahradené. Obnoviteľné zdroje ako stromy môžu byť znovu vysadené, a poľnohospodárske plodiny každoročne vyrastú. Neobnoviteľné zdroje ako ropa, uhlie sú obmedzené, pretože trvá tisíce rokov, než dôjde k ich vytvoreniu a akonáhle budú vyčerpané, nebudú už v reálnom čase nikdy k dispozícii.

Ďalšia otázka sa vzťahujú k kauzálnemu vzťahu, že väčšina prírodných zdrojov je spravovaná identickými – resp. porovnateľnými vládnymi inštitúciami, ale môžu byť vytvárané rôzne kombinácie využitia štátnej moci pri ich využití ich úžitku. Ďalej v klasickom ponímaní využitia prírodných zdrojov platí, že problematika prírodných zdrojov nezahŕňa problémy spojené so znečistením životného prostredia, definovanom ako vypustenie skupiny produktov do ekosystému (napr. znečistenie) (Vaughn 2007, s. 77), čo však v súčasnosti vzhľadom na enviromentálne problémy ľudstav prestáva platiť.

Na tomto mieste je potrebné uviesť ďalší kontext využitia prírodných zdrojov, v odborných textoch bývajú často zamieňané dva dosť rozdielne pojmy - konflikty o zdroje a konflikty o suroviny. K pojmovej nejednoznačnosti terminológie prispieva aj fakt, že v anglickom jazyku sú oba tieto fenomény označované pojmom "resource conflicts". Tento problém rieši napríklad

Renner v tejto súvislosti rozoznáva túto dichotómiu v inej rovine, ktorá umožňuje lepšie pochopiť rozdiel medzi oboma fenoménmi. V prvom prípade ide o konflikty vznikajúce v dôsledku nedostatku surovín potrebných k životu a zostreného súboje medzi skupinami o tieto zdroje; v druhom prípade sa jedná naopak o spory vyvolané súbojom o hojnosť využívania inak vzácnych a vysoko cenených prírodných surovín. (Renner, 2009, s. 8-9)

K príkladu "vojny o suroviny" možno teda priradiť napr. občiansku vojnu v Sierra Leone Angole či Demokratickej republike Kongo (Zair), kde bojujúce skupiny udržiavali vojnový stav do značnej miery najmä preto, aby si udržali kontrolu nad diamantovými baňami a ložiskami ďalších nerastných surovín, ktoré mohli výhodne speňažiť a získať tak prostriedky na vedenie konfliktov. Motiváciou znepriatelených aktérov konfliktu vo vzťahu k surovinám bolo vlastné obohatenie. K príkladu konfliktu o zdroje môžeme priradiť spory o vysychajúce jazero Čad, ktoré oddeľuje rovnomenný štát od Nigeru, Nigérie a Kamerunu,Konflikty v Mezopotámii medzi Tureckom , Sýriou a Irakom hľadne regulácie toku vody v Eufrate a Tigrise, či súčasný konflikt v západosudánskej provincii Darfúr, v svojej podstate do značnej miery motivovaný rozširovaním púšte, ubúdaním úrodnej pôdy na úkor plôch vhodných na pasenie a obrábanie, pričom je sprevádzaný zostrenými súbojom medzi etnicky odlišnými poľnohospodármi a pastiermi arabského pôvodu.

Druhý prípad zahŕňa, najmä konflikty o neobnoviteľné zdroje, ktorých množstvo je konečné (ropa, diamanty, drahé kovy), hoci nemusí to tak byť nevyhnutne iba striktne záležitosť tohto typu surovín (napr. konflikt o vzácne drevo v Libérii, Barme, atď.) Naproti tomu konflikt vyvolaný nedostatkom zdrojov sa týka takmer výlučne zdrojov síce obnoviteľných, no veľmi ťažko prenosných, či úplne viazaných na dané územie - napríklad vodné zdroje, otázky kultivácie pôdy, jej úrodnosti, a podobne (Príkladom je konflikt zameraný na energetiku a vodné zdroje medzi postsovietskymi republikami v Strednej Ázie vo Ferghanskej kotline).

Politická ekonómia konfliktu

Kľúčovým teoretickým prístupom pri posudzovaní „aspektu prírodných zdrojov“ formovania zahraničnej a bezpečnostnej politiky štátu je politická ekonómia konfliktu. Politická ekonómia predstavuje subdisciplínu bezpečnostných štúdií a súčasná podoba kríz a konfliktov prináša neustále nové podnety ako túto disciplínu rozšíriť a obohatiť. Jej hlavný predmet výskumu predstavuje najmä výskum vplyvu nerastných surovín (ich prítomnosti, dostupnosti pre vládu alebo nevládne entity, obchodu a organizovaného zločinu s ním súvisiaceho), pritom znamená len určitú časť širšieho záberu politickej ekonómie konfliktu. (rieši aj sociálne otázky, chudobu, atď. Vo všeobecnej rovine politickú ekonómiu vo vzťahu ku konfliktu definujeme ako:

- „analýzu distribúcie moci, bohatstva a núdze počas ozbrojeného konfliktu v snahe zasadiť motívy a zodpovednosť zahrnutých osôb do zodpovedajúceho kontextu."(Le Billon, 2001)
- „komplexnú sieť motívov a interakcií, ktoré vynára zo vzájomného ovplyvňovania bezprostredných ekonomických agend, trvalých záujmov na predlžovanie vojny, široko rozšírené chudoby a ekonomicky motivovaného násilia." (Berdal, Malone, 2000)
- „prístup k výskumu občianskych vojen, zameraný na príležitosti a zisky vyplývajúce z konfliktu." (Keen, 1998)

Všeobecne sa dá povedať, že politická ekonómia vo vzťahu ku konfliktom vychádza z téz globalizácie, slabých štátov, zlyhávajúcich štátov, zrútených štátov a na druhej strane samotného ozbrojeného konfliktu a ekonomických agend v ozbrojených konfliktoch.

Vybrané prístupy k výskumu surovinovo motivovaným konfliktom

V akademickom prostredí sa pálčivým problémom stalo vedomie konečnosti nerastných zásob objavujúce sa už na sklonku 18. storočia. Obavu z ich príliš rýchleho vyčerpania vyjadril už v roku 1798 ekonóm Thomas Malthus, ktorý spojil túto otázku s rýchlym nárastom svetovej populácie. Jeho apokalyptická vízia preľudnenej planéty bez prostriedkov sa stala sa jedným z motorov koloniálneho súperenia o suroviny na konci 19. storočia. Objavy ďalších nerastných ložísk však upriamili pozornosť svetovej verejnosti iným smerom a trh ovládla myšlienka "laissez-faire", v ktorej pre environmentálnu politiku budúcej existencie spoločnosti skrátka nebol priestor.

Malthusova téza sa stala základom tzv. neomalthusiánského smeru, v ktorého koncepcia je už environmentálny nedostatok priamo spojený s pravdepodobným vypuknutím ozbrojeného konfliktu. Taktiež došlo k rozšíreniu palety zahrnutých zdrojov do tohto konceptu- okrem potravín sú v neomalthusiánském pohľade zahrnuté aj ďalšie obnoviteľné a neobnoviteľné zdroje.

Obrodenie enviromentálneho chápania prišlo v druhej polovici 20. storočia, kedy sa vedci začali zaoberať otázkou dominancie trhových zákonov vo všetkých oblastiach ekonomického, ale aj politického počínania. Rekonštrukciu univerzálneho modelu trhového exploatívneho hospodárstva bolo umožnené nástupom nových sociálnych vied a vznikol zároveň väčší priestor pre environmentálne argumentáciu. Súčasná agenda vedeckého bádania aj v bezpečnostnej vede už zahŕňa aj aktuálne otázky trvalo udržateľného rozvoja, napr. zväčšovanie ozónovej diery, skleníkový efekt, a podobne. Aj vďaka týmto globálnym hrozbám tomu sa do centra pozornosti opäť dostali prírodné zdroje a otázka ich konečného vyčerpania. (Hagmann, 2005)

V 90. rokoch v reakcii na ropné šoky vo svete v osemdesiatych rokoch a rozpad bipolárneho usporiadania vznikli dve zásadné teoreticko-metodologické školy, zaoberajúce sa vzťahom životného prostredia a konfliktu: Toronto School (Torontské škola) a ENCOP (Environment and Conflict Project).

V tomto trende v súčasnosti pokračujú aj ďalší bádatelia a vedecké smery. Ich vnímanie problému vyčerpateľnosti je rôzne. Zrejme najskeptickejšie z inštitútov venujúcich sa téme konfliktu v súvislosti so životnom prostredí sa k tejto priamej kauzalite stavia PRIO (International Peace Research Institute), sídliaci v Osle. Ide o pomerne heterogénnu skupinu expertov, odborne zameranú na preskúmanie a validáciu predchádzajúcich výskumov iných inštitúcií, zameraných na vytvorenie databázy konfliktov. PRIO sa pokúša zaraďovať do vzorcov ďalšie premenné, ktoré by mali hrať úlohu „prevodníkov“ medzi degradáciou životného prostredia a ozbrojeným konfliktom - chudoba, zmena politického režimu alebo kultúrne rozpory. Zatiaľ však nebol v ich prieskumoch akcentovaný politický či ekonomický rozmer konfliktu, predovšetkým z toho dôvodu, že väčšina konfliktov tak alebo onak obe tieto dimenzie obsahuje a označenie ľubovoľného konflikte za "environmentálne" by potom bolo dosť problematické. (Gledtisch, in Crocker 2007, s. 157-177)

Nedostatok ako príčina konfliktu – Torontská škola.

Z teoretických konceptov znovu zavedenia otázky prírodných zdrojov a bezpečnosti získal veľkú pozornosť model hlavnej postavy tzv. Torontskej školy, Thomasa Homer-Dixona (1998). Zhoršujúci sa prístup k obnoviteľným zdrojom podľa jeho teórie zvyšuje gradujúcu frustráciu rozsiahlych skupín obyvateľstva, ktorá spätne vytvára nenávisť voči štátu, znižuje vzťah medzi štátom a občianskou spoločnosťou a zvyšuje pravdepodobnosť vypuknutia ozbrojeného povstania. Nedostatok zdrojov bol uvádzaný v mnohých štúdiách ako jedna z hlavných príčin súčasných vnútroštátnych konfliktov – napr. vo Rwande (Bächler, 1999), Senegale (Homer-

Dixon, 1994), či Sudáne, alebo v súčasnosti v Egypte, či Líbyi. Homer-Dixon - rozlišuje tri druhy nedostatku, ktoré možno zhrnúť centrálnym pojmom environmentálne nedostatky (environmental scarcity). Jeho štruktúra je nasledovná:

- *Nedostatok spôsobený ponukou* - znížená dostupnosť obnoviteľných zdrojov v dôsledku zvýšenej konzumácie a degradácie dostupných zdrojov, ktoré nie sú schopné obnovy uspokojivé,
- *Nedostatok spôsobený dopytom* - dôsledok populačného rastu, resp. zvýšenej konzumácie každého jedinca v spoločnosti,
- *Štrukturálny nedostatok* spôsobený nerovnou distribúciou statkov v danej spoločnosti. (Homer-Dixon, 1994).

Tieto tri komponenty vo vzájomnej interakcii potom vedú k spusteniu násilného – ozbrojeného konfliktu prostredníctvom dvoch možných ciest:

1. Ovládnutie zdrojov (resource capture) - elity jednotlivých skupín obyvateľstva využijú svoju moc s cieľom ukoristiť čo najväčšiu časť zdrojov, u ktorých predpokladajú v blízkej budúcnosti nedostatok. Ich počínanie zahŕňa manipuláciu s nástrojmi vlády vo svoj prospech, čím vyvolávajú nenávisť u bežného obyvateľstva, ktoré sa v dôsledku ich rokovaní ocitá v čoraz výraznejšie existenčnej kríze. Dôsledkom je zvyšujúca sa pravdepodobnosť vypuknutia ozbrojeného konfliktu.
2. Ekonomická a ekologická marginalizácia (marginalisation) - skupiny obyvateľov postihnutých nedostatkom suroviny migrujú do iných oblastí krajiny, ktorá je tým pádom vystavená zvýšenej záťažou sociálnej, ekonomickej a v konečnom dôsledku aj environmentálne. imigranti sa väčšinou stávajú nezamestnanými, čo podkopáva ekonomickú základňu danej krajiny a zvyšuje napätie medzi nimi a starousadlíkmi.

Miera hojnosti / vzácnosti nerastných surovín ako zdroj konfliktov

Úplne inak sa rozvíja vývoj poznania súvislosti medzi hojnosťou inak vzácnych surovín a vnútornej bezpečnosti v danej oblasti. Ako príklad poslúži tzv. „etnické násilie" v južnom Sudáne, kedy proti sebe údajne stoja len arabskí moslimovia a nemoslimské černošskej kmene. Skutočné príčiny sú omnoho zložitejšie. Môžeme tak ďalej uviesť príklad krvavého konfliktu medzi dvoma skupinami kmeňa Nuer, ktorý sa odohral v priebehu tejto vojny. Dôvodom bola ropa a jej lokálne ložiská.

Téma nerastných surovín ako konečného cieľa aktérov vnútroštátnych konfliktov sa objavilo v odbornej literatúre v polovici 90. Rokov 20. storočia. Štúdie zaoberajúce sa občianskymi vojnami do tej doby síce podčiarkli v nerastnom bohatstve významný podporný faktor, ale nie samotnú príčinu a motív rokovania povstaleckých skupín. Pozornosť bola upriamená predovšetkým na dlhodobé konflikty v subsaharskej Afrike, ktoré pripomínali komplexný mix rôznych vzájomne sa podporujúcich vplyvov, ktorých rozuzlenie bolo pre medzinárodné spoločenstvo i miestne autority väčšinou veľmi ťažkou úlohou. V krajinách ako Angola, Sierra Leone či Libéria sa príjem z nerastných surovín (diamanty, ropa) stal nielen prostriedkom financovania neštátneho povstaleckého boja, ale jeho vlastným dôvodom a cieľom. Kontrola území získala skôr ekonomické dimenzie, nie iba rozmer vojensko-politickej konotácie a vojna sa stala vysoko racionálnym procesom, v ktorom určité frakcie získavali prístup k netušenému bohatstvu. (Vaďura, 2004)

Ako prvý upozornil na nový druh tejto dynamiky David Keen. Jeho priekopnícka práca The Economic Functions of Violence in Civil Wars obsahuje kľúčovú tézu, podľa ktorej "vojna nie je jednoduchým zlyhaním existujúceho systému, ale skôr vytvorením alternatívnej cesty k profitu,

moci a ochrane svojich záujmov" (Keen 1998, s. 71-72). Pri výskume dlhotrvajúcich konfliktov dospieva Keen k záveru, že hoci nie je možné tento poznatok zovšeobecniť na väčšinu prebiehajúcich občianskych vojen, u mnohých z nich dochádza k vytvoreniu osobitného mechanizmu, v ktorom bojujúce strany sa snažia skôr o krátkodobý prospech, ako o ukončenie vojny a porazenie protivníka. Pre tento mechanizmus sa neskôr vžil termín "vojnová ekonomika" (war economy), ktorý začal byť využívaný na vysvetlenie celej škály rôznych javov - od vypuknutia povstaleckého boja cez organizovaný zločin, po rozpad a zrútenie štátnych inštitúcií. (Poro,. Reno, 1998, Humphreys, 2002, Collier, 2004, Fearon, 2005, Rotberg, 2007) Keen varuje, že nástroje riešenie konfliktu sa musia prispôsobiť tejto zmene a vytvárať v prvom rade prostredie, kedy "ani jedna strana nebude považovať pokračovanie konfliktu za výhodnejšiu alternatívu oproti mierovým rokovaniam ". (Keen 1998,s. 71-72)

Relatívne najväčší vplyv na utváranie novej vedeckej subdisciplíny mal ekonóm Svetovej banky Paul Collier. Ten reagoval obohatením čisto politickej ekonómie o predovšetkým na vtedajšie pomerne rozšírené vysvetľovanie konfliktov objavujúcich sa po studenej vojne v krajinách Tretieho sveta ako "vyústenie etnickej nenávisti" a "dávnych krívd", ktorých sa v týchto krajinách na sebe spáchala jednotlivé etniká či inak definované skupiny obyvateľov. Tento prístup bol pomerne rozšírený predovšetkým v prostredí médií, pretože ponúkal pomerne jednoduché vysvetlenie pre tak odlišné konflikty, ako boli napríklad vojna v Bosne, genocída v Rwande alebo aktivity Tigrov Tamilského Ílamu na Srí Lanke.

Zástancom tohto smeru je aj Robert Kaplan, ktorý vo svojom článku "The Coming Anarchy" (1994) opisuje región západnej Afriky ako prostredie "nezmyselného násilia", ktoré sa stalo obeťou preľudnenia, tribalizmu, organizovaného zločinu a degradácie životného prostredia. Kaplan je len jedným z mnohých analytikov, ktorí v tomto kontexte poukazujú na rozmach "tribalizmu", teda príslušnosti k danému etniku či klanu ako prevažujúci forme identifikácie obyvateľov.

Práve Collierove štúdie pomohli poukázať na fakt, že z vojnovej situácie môžu niektoré strany konfliktu profitovať a teda jej ukončenie je pre nich krajne nežiadúce. Poznatky vychádzajúce z týchto prístupov nemožno jednoducho odsunúť bokom, avšak pri bližšom prieskume nemal ani jeden z týchto modelov šancu poskytnúť dôkladné vysvetlenie väčšiny aktuálne prebiehajúcich konfliktov, nehľadiac na fakt, že vo veľkej časti z nich hrali "dávnej krivdy" a aktuálne pociťovaná medziskupinová nenávisť nezanedbateľnú úlohu.

Collier a Anke Hoeffler rozlišujú štyri základné faktory nenávisti, ktoré slúžia k vysvetľovaniu existencie konfliktov a podrobili ich ďalšiemu výskumu:

- vyjadrenie dávnych krívd, ktorých sa jednotlivé etniká spáchala na sebe navzájom,
- ekonomická nerovnosť az toho prameniace frustrácie,
- nedostatočná právna ochrana alebo dodržiavanie právneho rámca,
- neadekvátnou ekonomická politika vlády (Collier, Hoeffler 1998)

Collier tak rozlišuje tri základné faktory, ktoré prudko zvyšujú pravdepodobnosť prepuknutia konfliktu:

- vysoká miera závislosti oficiálnu vlády na exporte primárnych komodít, vrátane minerálov a poľnohospodárskej výroby,
- veľké množstvo mladých nezamestnaných mužov, ktorí nemajú v danom socioekonomickom prostredí šancu nájsť uplatnenie,
- rýchly pokles (prepad) ekonomickej výkonnosti krajiny. (Collier, Hoeffler 1998)

Záver

Od konca studenej vojny, ktorá trvala takmer pol storočia sa na svete vynorili opäť mnohé typy konfliktov a ozbrojených stretov v rámci štátov, na medzinárodnej i globálnej úrovni. (Kucharčík, 2010) Súčasné vojnové konflikty sú často zapríčinené kombináciou viacerých faktorov, ktorými sú boj o moc, zosilnenie náboženského a etnického napätia a túžby po ovládnutí zdrojov bohatstva, najčastejšie nerastných surovín. Významou príčinou konfliktov teda naďalej ostávajú ekonomické dôvody, často rafinovane ukryté za veľké slová a idey. V poslednom desaťročí je alarmujúcim typ konfliktu, ktorý sa tentokrát objavuje nielen na národnej, medzinárodnej ale i globálnej úrovni Otázka porodných zdrojov, alej aj etnicity, religiozity a ekonomickej stratifikácie poukazujú na potrebu riešenia konfliktov, ich príčin a následkov v rámci jednotného sveta

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] ADAŠKOVÁ, D. 2010. Vnútorný ozbrojený konflikt v Kolumbii a jeho dopad na systém ochrany ľudských práv v krajine. In *Sborník příspěvků III. Mezinárodní vědecké konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků* : Karviná, 5 - Opava : Slezská univerzita v Opavě, 2010

[2] BILLON, P. L. (2001): *The political ecology of war: Natural resources and armed conflict.* Political Geography 20, 2001 Dostupné z: http://www.geog.ubc.ca/~lebillon/ecowar.pdf

[3] BILLON, P.L. (2000): *The Political Economy of War: What Relief Agencies Need to Know.* Humanitarian Practice Network, ODI. Dostupné z: http://www.odihpn.org/documents/networkpaper033.pdf

[4] COLLIER, P. - HOEFFLER, A. (2001): *Greed and Grievance in Civil War.* http://www.worldbank.org/research/conflict/papers/greedgrievance_23oct.pdf

[5] COLLIER, P. - SAMBANIS N. (eds.) (2005): *Understanding Civil War. Evidence and Analysis.* The World Bank: Washington, 2001

[6] FEARON, J. D. (2005): *Primary Commodities Exports and Civil War.* Journal of Conflict Resolution 49 (4): 483-507. Dostupné z: http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/sxpfinal.pdf

[7] HOMER-DIXON, Th. 1994 *Environmental Scarcities and Violent Conflict. Evidence from Cases.* International Security 19/1 (1994), s. 5-40

[8] KAPLAN, R. 1994 *The Coming Anarchy. The Atlantic Monthly*, February 1994. Dostupné z: http://dieoff.org/page67.htm

[9] KEEN, D. (1998): *The Economic Functions of Violence in Civil Wars.* Adelphi Paper 320. London: International Institute for Strategic Studies, 1994

[10] KUCHARČÍK, R. 2010 Štát v súčasnom medzinárodnom systéme. In *Medzinárodné vzťahy 2009* [elektronický zdroj]: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010

[11] RENNER, M. (2002): *The Anatomy of Resource Wars.* Worldwatch Institute Dostupné z: http://www.worldwatch.org/system/files/EWP162.pdf

[12] ŠMÍD, T. - VAĎURA, V. (eds.) (2007): *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007

[13] ŠMÍD, T. - VAĎURA, V. (2009): *Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhávajících států.* Mezinárodní vztahy 2/2009, 2009

[14] VAĎURA, V. (2004): *Soudobé koncepce výzkumu občanských válek.* Brno: Masarykova univerzita (diplomová práce). 2009

[15] VAUGHN, J. (2007): *Conflict Over Natural Resources.* Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2009

PhDr. Kazanský, Rastislav, PhD.
Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho ul. 1
974 01 Banská Bystrica
e-mail: rastislav.kazansky@gmail.com

Analýza kooperujúcej siete „podnikateľ – starostovia – rodičia – mimovládne organizácie“ pri realizovaní sociálnoprávnej ochrany detí

Analysis of the cooperative network "businessman-mayors-parents-non-governmental organizations "in making social security protection of children.

Miroslava Kolajová

Abstrakt:

Práca informuje o systéme a budovaní sociálnoprávnej ochrany. Poukazuje na legislatívne pramene sociálnoprávnej ochrany, definuje miesto a nástroje samosprávy v ochrane detí ako aj jej praktickú prácu. Sociálnoprávna ochrana predstavuje veľmi široký súbor činností. Príspevok sa zameriava na spoločensky najzraniteľnejšiu skupinu – deti. Analyzuje postavenie, úlohy, práva a povinnosti obcí, miest, občanov, rodičov, detí, mimovládnych organizácií a podnikateľských subjektov. Dôraz je kladený na nutnosť kooperácie všetkých vyššie vymenovaných aktérov. Pracujeme s pojmami ako marketing alebo public realations, ktoré sa v bežnom slovníku sociálnych pracovníkov a súčasne v sociálnoprávnej ochrane nevyskytujú.

Abstract:

This work informs about the system and the development of social protection. It points on the legislative sources of social protection, defines the area and instruments of the self-government in the protection of children as well as its practical work. Social protection is a very wide range of activities. The article focuses on the socially most vulnerable group - children. It analyzes the status, roles, rights and obligations of communities, cities, citizens, parents, children, non-government organisations and business entities. Emphasis is placed on the need for cooperation of all the above mentioned players. We work with concepts such as marketing or public relations, which in the ordinary vocabulary of social workers and also in social protection absent.

Kľúčové slová:

deti, obec, sociálna práca, sociálnoprávna ochrana detí, ochrana detí, právna ochrana, sociálna ochrana

Keywords:

Children. Village. Social work. Social protection of children. Legal protection. Social protection

Kooperácia znamená súčinnosť, spoluprácu, konanie vyznačujúce sa ochotou k spolupráci, neegoistickým, priateľským postojom. (Kraus et. al., 2008) Kooperatívne správanie sa vyvíja s perspektívou, že jeho prostredníctvom bude s väčšou pravdepodobnosťou oveľa efektívnejšie dosiahnutý spoločný cieľ. Kooperácia tak prináša všetkým zúčastneným najväčší spoločný zisk. (Boroš, 2001) Takéto konanie by malo byť trvalo prítomné pri realizácii komunálnej sociálnoprávnej ochrany detí, na ktorej by sa mali podieľať všetci členovia spoločnosti, tj. tak fyzické ako aj právnické osoby.

Pre akúkoľvek činnosť sú dôležité sociálne siete, tj. množina sociálnych subjektov, ktoré sú prepojené výmennými vzťahmi. Človek sieť „tká“ a súčasne sa do nej „chytá“. Pričom práve pozitívne alebo negatívne výsledky závisia od toho, kto lepšie využíva svoje sieťové prepojenie na mobilizáciu a koordináciu väčšieho množstva zdrojov. Siete slúžia k tvorbe sociálneho kapitálu a rozvíjaniu kooperatívnych vzťahov v komunite. (Konečný S. a B, 2009) Schnese (2008) poukazuje na to, že hodnota siete je priamo úmerná druhej mocnine počtu užívateľov systému (n^2). Donzelot a Estebe (1994) poukazujú, že čoraz viac problémov sa dá riešiť len „lokálne“ medzi zúčastnenými stranami, ktoré sa snažia o vzájomne prijateľné pohľady na problémy a možnosti ich riešenia.

Rozhodujúcou premennou alebo znakom v realizácii sociálnoprávnej ochrany detí je komunikácia, čiže informovať, presvedčiť, apelovať, vysvetliť, vzdelať, zvýšiť povedomie, získať apod. niečo čo sa týka (v našom prípade) ochrany detí. Miera úspešnosti komunikácie (tj. miera úspešného prenosu informácie) je závislá od situácie, v ktorej sa prijímateľ odosielateľ informácie nachádzajú. Táto situácia je závislá od dvoch veličín: verejnej mienky – súhrn názorov a vedomostí prijímateľa a jeho okolia o stave komunikovanej informácie a imidžom odosielateľa (reputácia) – je tvorený z objektívnych a subjektívnych, správnych a nesprávnych predstáv, postojov a skúseností prijímateľa o odosielateľovi informácie. Tvorí ho napr. fundovanosť, dôveryhodnosť, oficiálny postoj, predchádzajúce skúsenosti odosielateľa a iné. (Roháč, Gašpar, 2007)

Sekundárne najdôležitejším prostredím pre človeka je obec/mesto, ktorých úlohou je starostlivosť o všestranný rozvoj svojho územia a starostlivosť o potreby jej občanov (Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov, § 1). Obce pritom majú právo (popri iných) sa združovať s inými obcami v záujme dosiahnutia spoločného prospechu. Ministerstvo vnútra registruje 325 združení obcí, ktorých predmetom činnosti je predovšetkým oblasť sociálnych vecí, starostlivosť o životné prostredie, miestna doprava, oblasť školstva, kultúry a miestny cestovných ruch. Svojou činnosťou tak napomáhajú plniť úlohy obcí ako aj vyšších územných celkov.

Všetky aktivity realizuje obec svoju politikou, kde hmatateľné výsledky sledujú dosiahnutie istých cieľov, ktoré majú dopad tak na kvalitu života občanov ako aj na potenciál ďalšieho rozvoja. Napr. zvýšenie školskej dochádzky, obmedzenie novej výstavby v centre mesta, zníženie korupčného správania sa pri získavaní dotácií na investovanie, rýchle, kvalitné a efektívne služby, či správne konanie apod. (Sičáková-Beblavá, 2006)

Otázkou je však: ako dostať daný problém, ktorý trápi obyvateľov obce/mesta do povedomia miestnych kompetentných? Existujú dve možnosti/alternatívy. Prvá – daný problém sa dostal do politického programu, tj. do Programového vyhlásenia zastupiteľstva, iba takto je možné daný problém zaradiť do procesu formálnej prípravy materiálov s vytýčeným časovým horizontom, ľudskými zdrojmi apod. Druhou možnosťou je, že prídu s iniciatívou napr. formou petície, sťažnosti či mediálneho tlaku obyvatelia, samotní úradníci alebo starosta obce či primátor mesta. V takomto prípade musia obyvatelia obce, úradníci presvedčiť volených predstaviteľov o opodstatnenosti danej iniciatívy na základe pádnych argumentov. Najideálnejšou možnosťou by bolo, ak by sa politický program zostavoval v súčinnosti medzi samosprávou a verejnosťou. (Staroňová, Sičáková-Beblavá, 2006) Vo Veľkej Británii prijali novú verziu dokumentu „Working Together to Safeguard Children (2001)“, ktorý stanovuje tak organizáciám, mestám, obciam ako aj jednotlivcom ako majú spolupracovať na zabezpečení ochrany a podpory dobrých životných podmienok detí.

Na druhej strane je verejná/komunálna politika vykonávaná v obmedzenom čase, s obmedzenými vstupmi, vedomosťami či informáciami. Samospráva tak rieši problémy tromi spôsobmi:

- nekoná - dôvodom môže byť typ problému, finančná náročnosť a diskutovaná účinnosť intervencie, obmedzené zdroje, existujúce a efektívnejšie samoregulačné mechanizmy. Nekonať môže mať pre občanov, sociálnu sieť nákladné alebo aj neúnosné dôsledky.
- konať nepriamo - miestna samospráva definuje rámec a ponecháva konanie na trh, rodinu, komunitu, občiansku spoločnosť
- konať priamo - samospráva aktívne vstupuje do zabezpečenia daného statku, riešenia problému. (Staroňová, Sičáková-Beblavá, 2006)

Na riešenie početných problémov môže využiť mesto alebo obec širokú škálu nástrojov, pričom je potrebné brať do úvahy ich obmedzenia ako aj potenciál. Rodiny, neziskové organizácie, komunity, trh sú jednými z nástrojov komunálnej politiky. Konkrétne sú zaraďované medzi dobrovoľné (tj. minimálny vstup samosprávy) a administratívne/organizačné nástroje.

V rámci komunálnej sociálnoprávnej ochrany detí sme realizovali výskum, ktorého cieľom bolo zistiť postoje verejnosti na ich pôsobenie v ochrane detí na úrovni miest a obcí. Zistiť ako vníma verejnosť komunikáciu v ochrane detí na komunálnej úrovni a či existuje na komunálnej úrovni v ochrane detí kooperujúca sieť subjektov. Náš výskumný súbor tvorili podnikatelia, obce/mestá, mimovládne organizácie a občania Trnavského kraja.

Oslovili sme 58 obcí, 12 obcí zamestnáva sociálneho pracovníka, ostatné tj. 47 nie. Dotazník vyplnilo 38 podnikateľov, z toho 95% boli firmy, ktoré zamestnávali menej ako 49 zamestnancov. Z mimovládnych organizácií s nami chcelo spolupracovať len deväť.

V siedmych obciach vykonáva opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí sociálny pracovník, v 41 obciach koná zamestnanec úradu bez vzdelania v sociálnej práci, v dvoch iný profesionál bez bližšej špecifikácie a v ôsmych nik.

Medzi základné činnosti, ktoré očakávajú obce od sociálneho pracovníka je pracovať s problémovými rodinami (v počte 46 označení), druhou najpočetnejšou variantou bola požiadavka spolupracovať so školou (33 označení), následne o jedno označenie menej získalo poskytovanie poradenstva. Vykonávať opatrenia podľa zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov bola štvrtou najčastejšie označovanou požiadavkou.

Najväčší počet podnikateľov (59%) by najradšej spolupracovalo so skupinou rodičov, ktorých spája spoločný cieľ, následne by spolupracovali so školou a mimovládnou organizáciou. Obec ako partner na spoluprácu bol označený ako štvrtá (zo siedmych) najčastejšie označovaná možnosť.

Medzi najčastejšie dôvody nespolupráce podnikateľských subjektov na aktivitách ochrany detí, uvádzali obce: nedostatok času, obavy z byrokracie a následne nedostatok skúseností s takouto spoluprácou. Podnikatelia vidia najväčší dôvod pre nespoluprácu nedostatok informácií ako pomôcť (17 respondentov), následne obavy z byrokracie (16 respondentov). Na treťom mieste je dôvodom nedostatok informácií o problematike ochrany detí a súčasne nedostatok informácií o účinnosti takto vynaložených zdrojov.

Je zarážajúce, že len dvaja podnikatelia (z 38) vnímajú vynaložené prostriedky pre obce a mestá za 100% efektívne. Tento názor nezdieľa desať podnikateľov, efektívnosť vynaložených zdrojov ohodnotila nulou. Päť spoločností ohodnotilo efektivitu nie viac ako 50%. Pri hodnotení efektívnosti vynaložených zdrojov poskytnutých mimovládnym organizáciám 100 % efektívnosť označilo štyri spoločnosti. Na druhej strane deviati podnikatelia označili túto efektívnosť za nulovú.

Štyridsaťštyri obcí ohodnotilo vlastnú úroveň v poskytovaní informácií o zákonných povinnostiach v ochrane detí za priemernú, osem za vysokú, jedna za veľmi vysokú a tri za nedostatočnú. Mimovládne organizácie v rovnakom počte (dve) považovali úroveň poskytovaných informácií obcou za vysokú a priemernú. Štyri ju však hodnotili ako podpriemernú a jedna za nedostatočnú. Štyridsať sedem percent podnikateľov túto úroveň označilo za nedostatočnú, 24% za podpriemernú a 26 % za priemernú. Rovnaké hodnotenia, tj. s prevahou negatívneho hodnotenia podpriemernú, nedostatočnú hodnotili úroveň informovanosti obce/mesta o plánoch a opatreniach obce/mesta o ochrane detí, o zákonných povinnostiach

obce/mesta v ochrane detí a o problémoch detí ako je týranie, chudoba, zneužívanie, závislosti, šikana, kriminalita, zanedbávanie školskej dochádzky apod.

Šesť obcí na sto percent súhlasilo s výrokom, že ak by poskytovali vyčerpávajúce informácie o možnostiach a podmienkach účasti na ochrane detí, zvýšila by sa účasť verejnosti na týchto aktivitách. S týmto výrokom nesúhlasili dve obce. Prítomnosť sociálneho pracovníka by podľa štrnástich (z celkového počtu pätnásť) obcí viedla k zvýšeniu informovanosti. Nakoľko však mohli obce vybrať viacero možností, dve uviedli, že k pozitívnemu efektu by nedošlo. Podnikateľské subjekty by vnímali prítomnosť odborníka na ochranu detí vo zvýšení informovanosti a rastu dôvery občanov k obci/mestu, tieto dve možnosti získali najväčší počet označení (24). Na druhom mieste (22 označení) bolo zníženie nežiadúcich javov, následne „aktívna účasť obyvateľov na živote obce/mesta". Traja vnímajú túto skutočnosť, že by k žiadnemu pozitívnemu efektu nedošlo.

Obce za účasť podnikateľským subjektom na riešení problémov detí by poskytli verejné poďakovanie (41 označení), zvýšenie povedomia o firme (29 označení) a posilnenie pozitívneho vzťahu so zákazníkmi (14 označení). Pričom deväť uviedlo, že firmy a spoločnosti za svoju spoluúčasť nič neočakávajú. Podľa mimovládnych organizácií podnikatelia za účasť na opatreniach ochrany detí, očakávajú na prvom mieste zvýšenie povedomia o firme (77,78%), následne verejné poďakovanie (66,67%) a na treťom mieste podporu značky a jej odlíšenie od konkurencie. Samotný podnikatelia uviedli, že účasťou na programoch ochrany detí chránia vlastnú firmy, následne ich cieľom je zlepšenie života v obci/meste. Rovnaký počet odpovedí (desať) získali možnosti zvýšenie povedomia o firme a posilnenie vzťahu so zákazníkmi. Len traja podnikatelia uviedli, že ich očakávaním za účasť na aktivitách ochrany detí je verejné poďakovanie. Na treťom mieste v početnosti odpovedí získala posledná možnosť z trinástich a to, že nič podnikateľ/spoločnosť nič neočakáva.

V rámci dôležitosti participácie verejnosti na živote obce/mesta, oslovené obce ohodnotili úroveň spolupráce rodičov detí na živote obce za priemernú (mimovládne organizácie hodnotili ako podpriemernú alebo nedostatočnú), u podnikateľov v deviatich prípadoch, u detí do 18 rokov v dvanástich prípadoch (mimovládne organizácie označili spoluprácu s deťmi buď za vysokú alebo priemernú) a u mimovládnych organizácií v 29 prípadoch, pričom 16 obcí označilo spoluprácu s mimovládnymi organizáciami za podpriemernú. Na druhej strane mimovládne organizácie označili spoluprácu s obcou/mestom v troch prípadoch tak za vysokú a rovnaký počet za priemernú. Žiadna neoznačila spoluprácu za veľmi vysokú, pričom nespoluprácu uviedla jedna organizácia. Spoluprácu s podnikateľskými subjektami štyri organizácie označili za veľmi vysokú až vysokú, ako priemernú vnímajú spoluprácu dve organizácie, pričom jedna uviedla, že s týmto aktérom sociálnoprávnej ochrany nespolupracuje.

Profesionalitu pri výkone opatrení sociálnoprávnej ochrany detí mimovládnych organizácií obce označili v 22. prípadoch za priemernú. Päť obcí ju označuje za nedostatočnú a jedenásť za podpriemernú. Tri obce vnímajú profesionálnu činnosť mimovládnych organizácií za veľmi vysokú. Vlastnú profesionalitu označili obce v 37 prípadoch za priemernú, sedem za nedostatočnú a súčasne dve za vysokú a veľmi vysokú. Na adresu obcí/miest v oblasti profesionality uviedlo sedem mimovládne organizácie za priemernú a po jednom za vysokú a nedostatočnú. Vlastnú profesionalitu vnímalo päť organizácií za vysokú, jedna za veľmi vysokú a dve nevedeli posúdiť.

Sedemnásť obcí považuje výrok, že je dôležitá aktívna účasť detí na vlastnej ochrane za sto percent pravdivý, tri ho označili za nepravdivý, čiže mu priradili nula percent. Všetky

mimovládne organizácie sa zhodli na stopercentnej pravdivosti výroku. U podnikateľov zastáva tento názor na sto percent 35 % respondentov.

Štrnásť obcí uviedlo, že na obecnom úrade by mal pracovať sociálny pracovník, reps. profesionál, ktorý by predchádzal, riešil a zabraňoval opakovania vzniku problémov detí a ich rodín. Aj osemnásť podnikateľov má rovnaký stopercentný názor. Rovnako za potrebné to považuje sedem mimovládnych organizácií. Len jedna uviedla, že takýto človek by na obecnom úrade pracovať nemal. Na druhej strane päť organizácií má sociálneho pracovníka a štyri nie. A súčasne šesť uviedlo, že ak by sociálny pracovník pracoval v obci/meste tak by sa zvýšila informovanosť, súčasne by rástla dôvera občanov k obci a zvýšila by sa aktívna účasť obyvateľov na živote obce/mesta.

Trinásť obcí by jednoznačne rado spolupracovalo na ochrane detí s inými obcami. O takúto spoluprácu majú nulový záujem štyri obce.

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] BOROŠ, J. *Základy sociálnej psychológie (pre študujúcich humánne, sociálne a ekonomické vedy)*. Bratislava: IRIS, 2001. 227 s. ISBN 80-89018-20-3.

[2] DONZELOT, J. - ESTEBE, P. *L´etat animateur: essai sur la politique de la ville*. Paris: Esprit, 1994. 238 s. ISBN 2909210111.

[3] KONEČNÝ, S. - KONEČNÝ, B. *Otvorená komunálna politika - teória a prax*. Bratislava: MAYOR, 2009. 291 s. ISBN 978-80-969133-3-6.

[4] KRAUS, J. et. al. *Slovník cudzích slov.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo - Mladé letá, 2008. 1 054 s. ISBN 978-80-10-01425-5.

[5] ROHÁČ, J. – GAŠPAR, A. Komunikácia v ochrane prírody. [online]. 2007. [citované 2010-12-02]. Dostupné na internete: ‹http://www.rozvojovevzdelavanie.sk/images/stories/SRfreepublications/2009/komunikacia-v-ochrane.pdf›

[6] SCHNESE, G. *Structural Social Network Theory*. [online]. 2008. [citované 2010-10-08]. Dostupné na internete: ‹http://translate.google.sk/translate?hl=sk&langpair=en|sk&u=http://www.centernetworks.com/social-network-theory›.

[7] STAROŇOVÁ, K. - SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, E. *Verejná politika a miestna samospráva: štyri princípy spravovania*. Bratislava: Ústav verejnej politiky, 2006. 234 s. ISBN 80-89244-13-0.

[8] Working Together to Safeguard Children: *A guide to inter-agency working to safeguard and promote the welfare of children*. [online]. 2010. [citované 2010-09-17]. Dostupné na internete: ‹http://publications.education.gov.uk/eOrderingDownload/00305-2010DOM-EN-v3.pdf›.

[9] Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.

Mgr. Miroslava Kolajová
Trnavská univerzita v Trnave
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Univerzitné nám 1
918 43 Trnava
e-mail: kolajova.mirka@gmail.com

Pohľad na sociálne aspekty rómskej rodiny

Marianna Mužíková

Abstrakt:

Pod pojmom sociálna práca rozumieme špecifickú odbornú činnosť, ktorej zámerom je zlepšovanie vzájomného prispôsobenia sa jednotlivcov, rodín, skupín a sociálneho prostredia, v ktorom žijú. Sociálna práca môže byť chápaná aj ako praktická činnosť, ktorá smeruje k zmierňovaniu, eliminovaniu a riešeniu sociálnych problémov, ktoré presahujú osobný rámec jednotlivca, skupiny, alebo komunity. Jednou z cieľových skupín práce sociálneho pracovníka sú ľudia, ktorí sa ocitli v hmotnej alebo v sociálnej núdzi, nevynímajúc rómsku rodinu. Rómska rodina je špecifická, vyžaduje si „iný“ prístup (http://www.prohuman.sk/etika-v-socialnej-praci-s-romskou-rodinou)

Kľúčové slová:

rodina, rómska rodina, Róm, dieťa

Abstract:

The term means a specific social work training activity which aims at improving mutual adjustment of individuals, families, groups and social environment in which they live. Social work can be understood as a practical activity which seeks to mitigate, eliminate and solving social problems that go beyond private individual, group or community. The target group are people who find themselves in material or social need, not excluding the Roma family. Roma family is specific, requires a "different" approach.

Key words:

Family. Family of Roma. Roma. Child

Úvod

Každý z nás by si vedel predstaviť a povedať čo je to rodina. Veľa odborníkov rôzne charakterizuje pojem rodina. Podľa Strieženca (2001,s.186) je rodina - najdôležitejšia sociálna skupina, ktorá je ekonomickou, sociálnou bunkou spoločnosti s viacerými úlohami. Jej hlavnou úlohou je reprodukcia a výchova resp. socializácia potomstva . Ako spoločenská inštitúcia je tiež základným článkom sociálnej štruktúry spoločnosti (Levická, 2004). Ide o skupinu najmenej dvoch osôb, ktorú tvorí manželský pár, prípadne ich slobodné deti. V takomto ponímaní je rodina označovaná ako úplná rodina. Je to tiež slobodná, ovdovená alebo rozvedená osoba a jej slobodné deti mladšie ako 25 rokov. V uvedenom ponímaní je rodina označovaná ako neúplná rodina. V rodine sa zabezpečuje obnovovanie a výchova generácií, a preto je základnou bunkou spoločenského života. Ak by sme to mali zosumarizovať, v našej spoločnosti, rozlišujeme:

- rodinu úplnú (otec, matka, aspoň jedno dieťa),
- neúplnú (chýba jeden z rodičov), rozšírený typ rodiny (skladá ,sa z dvoch alebo viacerých jaderných rodín),
- polygamnú, rekonštitovanú (zmiešaná po rozvode alebo ovdovení) atď.

V poslednej dobe na seba upriamuje pozornosť nový typ rodiny - homosexuálny, najmä problematikou osvojenia dieťaťa.

Cieľom článku je charakterizovať rodinu a jej postavenie v spoločnosti, popísať rómsku rodinu s prihliadnutím na jej kultúru a postoj k dieťaťu v tejto rodine a poukázať na niektoré problémy sociálnej práce s rómskou rodinou.

1 Charakteristika a postavenie rodiny

Rodina je najbližšie a najvplyvnejšie prostredie, ktoré už od narodenia, neskôr počas vývoja a dospievania utvára, formuje, resp. deformuje osobnosť a správanie človeka.

V súčasnosti vzrastá význam práce sociálnych pracovníkov a sociálnych pracovníčok, ktorých prvoradou povinnosťou je sanácia prirodzeného rodinného prostredia. Na dôležité súvislosti poukazuje Levická (2004, s. 145) tvrdením, že „problémové rodiny vychovávajú problémových členov a tým prispievajú k znehodnocovaniu ich ľudskej podstaty, ktorá potom inklinuje k zločinu, duševným poruchám, alkoholizmu, drogovej závislosti, chudobe, terorizmu a k mnohým ďalším sociálnym problémom“.

Rodina ako najstaršia základná spoločenská skupina je najtesnejšie spojená najrôznejšími vzťahmi, a to navonok aj vo vnútri – funkciami a činnosťami zabezpečujúcimi potreby svojich členov a spoločnosti ako celku. Celou svojou históriou prechádza neustálymi zmenami, čo do veľkosti, významu i začlenenia do spoločnosti. Adaptuje sa pritom na jej najrôznejšie premeny či vývojové stupne.

Rodinu môžeme chápať ako základnú a najmenšiu sociálnu skupinu zloženú:

- z dvoch, alebo viacerých osôb, žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými alebo pokrvnými zväzkami, teda biologická rodina.

Základ rodiny tvoria manželia spolu s deťmi, teda nukleárna rodina. Z mnohých definícií a charakteristík pojmu rodina vyplýva, že rodina nie je len mechanická skladačka ľudí rôzneho veku, ale zložitý, vzájomne prepletený a vzájomne sa ovplyvňujúci systém. Ak nastane zmena v hociktorej časti systému, dochádza k zmenám vo všetkých vzájomne prepojených častiach. Každý člen rodiny zaujíma svoju individuálnu pozíciu a plní svoje úlohy v súčinnosti s ostatnými členmi rodiny (Hargašová,1991). Rodina dáva dieťaťu životný cieľ a spoločenské postavenie. Byť dieťaťom rodiny je lepšie, ako vyrastať v domove, kde niet osôb ako otca a matky, kde nie je model vytvárajúci obraz o aktívnom správaní sa členov rodiny, bohužiaľ v dobrom, či v zlom.

A tu sa do popredia dostáva prioritná otázka, a to funkcie rodiny. Funkciu rodiny je možné špecifikovať nasledovne:

Biologicko-reprodukčná.
Ekonomická (autonómny systém).
Výchovná.
Emocionálna a psychohygienická.
Ochranná.
Socializačná.

Každá z jednotlivých zložiek funkcie rodiny zohráva nenahraditeľnú úlohu pre plynulý a šťastný život rodiny, samozrejme, všetkých jej členov.

2 Charakteristika rómskej rodiny

V charakteristike možno povedať, že reprezentuje formu viacgeneračnej rodiny. To je aj najvýraznejší rozdiel medzi rómskou a majoritnou rodinou. Pochopiť „inakosť“ rómskej komunity znamená uvedomiť si, že ich tradícia je na hony vzdialená tradícii usadlých národov Ak by sme chceli pochopiť rómsku kultúru museli by sme porozumieť ich „ cigánskej duši“. (http://www.prohuman.sk/etika-v-socialnej-praci-s-romskou-rodinou)

V živote Rómov mala rodina vždy veľmi veľký význam. Zle je tomu, kto je chudobný, ešte horšie tomu, kto je sám (Odadženo mardo, so ačhiľa a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro), hovorí sa v starom rómskom príslovím (http://www.romale.sk/newsread.php?-newsid=12).

U Rómov dominuje silný návyk a potreba telesnej blízkosti, patri tu aj ochota deliť sa, svoje city prejavujú spontánne, sú temperamentní. Vonkajšia forma prejavuje jednoznačne prezentuje ich popis, čo sa prejavuje veselosťou, zábavou a tancom. Rómovia nemajú vlastné územie, v krajinách kde žijú sú rozptýlení, netvoria jednotný etnický celok ani národ, nikdy nebojovali či už

za náboženské presvedčenie alebo za svoje územie, neexistujú u nich samovraždy. Ešte stále, v niektorých štátoch EU migrujú v teritóriách.

Pre Rómov má rodina veľký význam. Rodinu nemožno chápať ako určitý počet jedincov, ale ako celok, ktorý voči okoliu vystupuje jednotne. V rómskych rodinách spolu bežne žijú tri až štyri generácie. Legalizované spolužitie vzniká v mladšom vekovom období oboch partnerov, približný vek okolo 15 - 17 rokov, v poslednom období je zachytený posun k mladším vekovým skupinám. Rómske spoločenstvo berie ako prirodzené, že mladí ľudia, ktorí vstupujú do takýchto vzťahov majú minimálne ekonomické zabezpečenie, resp. im úplne chýba a to vrátane neukončenej alebo chýbajúcej prípravy na povolanie. Tieto partnerské vzťahy sú spojené s intímnym vzťahom, prípadne následnou graviditou. Rómska rodina má patriarchálny ráz, žena zabezpečuje každodenné potreby a obživu, stará sa o výchovu detí. Muž je v spoločnosti nositeľom prestíže rodiny. Vo vnútri rodiny je hlavou rodiny a má rozhodujúce slovo.

3 Vybrané problémy sociálnej práce s rómskou rodinou

Ako je známe rómska rodina žijúca v chudobe je odkázaná na dávky sociálnej pomoci a čoraz častejšie sa stáva závislou na pomoci zo strany štátu. Za rozhodovaním o poskytovaní informácií k jednotlivým dávkam sociálnej pomoci a o rozhodovaní, kto a za akých podmienok dávky poberá však nestojí štát ako taký, ale konkrétny jednotlivec. Väčšina kompetentných a zodpovedných pochádza z majoritnej spoločnosti a často logicky zápasia s väčšou alebo menšou mierou predsudkov voči minorite. Dochádza u nich k vzniku etických problémov a dilem, hlavne v situáciách, kedy je evidentné, ako by mali rozhodnúť, ale toto rozhodnutie sa im osobne prieči, prípadne stoja pred dvoma alebo viacerými možnosťami, kde dochádza ku konfliktu morálnych princípov. Popisujem niektoré problémy sociálnej práce s rómskou rodinou:

- Rómovia nevedia hospodáriť s financiami, Róm pozná prítomnosť, minulosť, ale budúcnosť u neho neexistuje. Ak ma veľa peňazí tak hoduje a neskôr už nemá na základné potreby. To je ich kultúra, pre našu spoločnosť nepochopiteľná a neakceptovateľná.
- Preľudnenosť v bytoch, domoch.
- Voľnosť vo výchove, vzdelanie u nich nemá cenu.
- Tým, že kočujú a sú migranti, často migrujú za lepšími podmienkami, ale tam sa nevedia prispôsobiť tak dochádza k vyhosteniu.
- Rómovia sú pre občanov nedôveryhodní, nevedia dodržiavať pravidlá a spoločenské normy preto prichádzajú o prácu, nevedia sa prispôsobovať.
- Väčšina občanov ich považuje za vypočítavých, že žijú len zo sociálnych dávok a pomoc berú ako samozrejmosť, ale na druhej strane nie sú ochotní pre spoločnosť, v ktorej žijú, niečo urobiť - pomôcť.

Obmedzená komunikácia medzi Rómami a Nerómami, rastúca nezamestnanosť a vzrastajúca závislosť Rómov na sociálnych dávkach a negatívne predsudky na oboch stranách môžu viest k zhoršeným vzťahom medzi Rómami na jednej strane a úradníkmi miestnych samospráv a poskytovateľmi sociálnych služieb na strane druhej (In Kol. aut, 2002, s. 10).

Je na škodu veci, že vyššie popísané skutočnosti sú známe, napriek tomu naša spoločnosť a oblasť sociálnej práce stále hľadá adekvátny prístup riešenia k týmto spoločensky veľmi citlivým problémom.

3 Dieťa v rómskej rodine

Pre Rómsku rodinu je charakteristické mať veľa detí až 70% rodín má 5 a viac detí. Deti pre nich znamenali bohatstvo a šťastie, boli pre nich najväčším bohatstvom. Hovorievali - Nane

čhave, nane bacht! (Bez detí nie je šťastie!) Dodnes nie sú výnimkou rodiny, kde je desať a viac detí, interrupcie výnimočné. Výchova dieťaťa je kolektívna, zabezpečuje ju celá rodina. Rodina je celok, kde sú deti i dospelí v neustálom kontakte, navzájom sa chránia pred okolím a nikdy nie sú sami. Dieťa je veľmi skoro samostatné a naučené konať na vlastnú päsť.

Rómovia nadovšetko milujú svoje deti. Matky uprednostňujú najmä prvé deti, pretože keď dorastajú, ich úlohou je starať sa o svojich mladších súrodencov. Bratov a sestry majú celý deň priviazané v plachte na chrbte, alebo iba v náručí. S malými deťmi komunikujú v rómštine a len ojedinele rozvíjajú návykové sociálne činnosti a zručnosti u svojich detí. Rozprávajú so svojimi deťmi iba po rómsky vo viere, že stačí, keď sa hovoriť po slovensky naučia v škole. Deti majú potom zvyčajne v škole problémy a nestíhajú za jazykovo zdatnejšími a zručnejšími spolužiakmi a nie sú schopní ukončiť vyššie formy vzdelania. K otázke početnosti pôrodnosti nie je ľahké sa v súčasnosti vyjadriť, keďže v rámci rodovej rovnosti sa spracúvajú len celkové štatistické údaje. Možno pôrodnice vypracúvajú svoje čiastkové štatistiky, ale tie nie sú verejnosti sprístupnené. Takže, pôrodnosť u Rómov nie je možné momentálne odhadnúť či má rastúcu tendenciu (pravdepodobne áno) v porovnaní s nerómskym obyvateľstvom, ale je všeobecne známe, že štát poskytuje Príplatok k rodičovskému príspevku, a to:

- štát prispieva na zvýšené výdavky spojené zo zabezpečením nevyhnutných potrieb dieťaťa, ktoré sa matke narodilo ako prvé dieťa a dožilo sa najmenej 28 dní a to sumou 678,49 €. Ak sa matke ako prvé narodili súčasne dve a viac detí, nárok na príplatok k príspevku má na každé dieťa v zákon stanovenej čiastke. Zákon NR SR č. 592/2007 mení a dopĺňa Zákon č.235/1998 o príspevku pri narodení dieťaťa, o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá.

Poskytne sa iba vtedy ak ošetrujúci gynekológ potvrdí tlačivo, že nastávajúca matka navštevovala pravidelne počas tehotenstva gynekologickú poradňu. Tak sú aspoň nútené Rómky sa o seba a svoje dieťa počas gravidity starať. Je potrebné pripomenúť, že uvedená sociálna politika sa hradí z daní daňových poplatníkov (čiže nás).

Samostatnú skupinu sociálnej podpory rómskych občanov tvoria neziskové organizácie (napríklad - Pomoc VUC v Trnave v 2. júna 2008 v rómskej osade Zlaté klasy, kde žije 2350 Rómov. http://testportal.trnava-vuc.sk/#)

Už roky funguje Odbor stratégie a regionálnej politiky Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

Záver

Je našou povinnosťou rešpektovať každého jednotlivca s jeho kultúrou, hodnotami v spoločnosti. Súčasná rodina je výsledkom a dovŕšením mnoho tisícročného vývoja. Rodina a spoločnosť sa navzájom dopĺňajú a ovplyvňujú. Nielen spoločnosť vplýva na život rodiny, ale aj rodina pôsobí na život spoločnosti. Prináša potomstvo, stará sa o jeho duševný a telesný vývin, o jeho zdravie a pôsobí výchovne na svojich členov.

Najväčšiu hodnotu pre Rómov predstavuje život ako taký. Najdôležitejšia v živote Róma je veľká rodina.

Je pre dobro veci, že mnohí z Rómov v súčasnosti chápu, že vzdelanie je pre rómske deti takisto nutné a dôležité ako pre ostatné deti. Môžu sa riadiť príslovím, ktoré znie: Love tutar šaj čoren, aľe so džanes, ňiko tutar na lela - Peniaze ti môžu ukradnúť, ale to, čo si sa naučil, ti nikto nevezme (http://www.romale.sk/newsread.php?newsid=12).

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] HARGAŠOVÁ, M. 1991. Ruka v ruke. Bratislava: SPN 1991. 160 s.

[2] Kol. aut. 2002. Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. Bratislava: Nadácia S:P:A:C:E:, 2002.

[3] LEVICKÁ, J. et al. 2004. Sociálna práca s rodinou I. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU 2004. 177 s.

[4] STRIEŽENEC, Š. 2001. Úvod do sociálnej práce. Trnava : Tripsoft, 2001. 197 s. ISBN 80-96294-6-7.

[5] Rómska rodina – deti a rodičia http://www.romale.sk/newsread.php?newsid=12 (6.1.2011)

[6] Rómske rodiny sa pobili a dorezali. Úradoval alkohol. 25. novembra 2010 http://dnes.atlas.sk/slovensko/regiony/713785/romske-rodiny-sa-pobili-a-dorezali-uradoval-alkohol (5.12011)

[7] http://www.prohuman.sk/etika-v-socialnej-praci-s-romskou-rodinou (5.1.2011)

PhDr. Marianna Mužíková
Trnavská Univerzita
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
e-mail: muzikova1@ azet.sk

Socializace člověka a jeho svoboda v globalizované společnosti

Socialization of a Human and his Freedom in a Globalized Society

Leopold Skoruša
Ivo Svoboda
Radim Vičar

Abstrakt:
Tento příspěvek pojednává o lidské svobodě a svobodě člověka ve světle globalizačních vlivů současné společnosti a jisté predestinaci volby lidské vůle. V příspěvku je provedena úvaha nad existencí limitů lidské svobody z pohledu filozofických závěrů učiněných v novodobé historii lidstva v relaci na současnou pozici člověka v globalizovaném světě.

Abstract:
This paper deals with human freedom and individual freedom of a human in the light of globalization influences of contemporary society and also with some predestination of human free choice of will. The paper carried a reflection on the existence of the limits of human freedom in terms of philosophical conclusions in the modern history of mankind in relation to the current position of a man in a globalized world.

Klíčová slova:
globalizace, lidská svoboda, predestinace, společenská smlouva, svoboda člověka

Key words:
Globalization. Human freedom. Predestination. Social contract. Individual freedom.

O tom, co je to svoboda člověka a lidská svoboda, byly již napsány tisíce stran. Filozofové velmi různorodých směrů se v průběhu staletí zabývali otázkou, jestli jde o objektivní a postihnutelnou danost, či o neměřitelný vnitřní pocit člověka, zda v omezujícím, a v podstatě omezeném světě, je možno vůbec být svobodný, nebo zda svoboda spočívá v poznání těchto omezení a smíření se s nimi.

Jestliže pomineme spor o svobodu lidské vůle ve vztahu k predestinaci, který je charakteristický pro filozofické směry spjaté s představou existence Boha a který se ve filozofii objevil již v době Augustinově, můžeme tuto otázku chápat jako problém vztahů mezi lidmi a vztahů lidí a přírody.

Již z antiky pochází názor, který se objevuje zejména v běžném lidském chápání dodnes, že svoboda je neexistence vnějších překážek pro lidské konání. Tento přístup je velmi pochopitelný, zvlášť jestliže se jednalo či jedná o jednotlivce a skupiny v otrockém, nevolnickém či jiném typu podřízení nebo v zajetí, kteří jsou pod silným vnějším tlakem bez možnosti mít vliv na svou vlastní existenci. Pro kořeny popsaného názoru však asi není třeba chodit k tak extrémním situacím. Mnohdy patrně stačí příliš tvrdý režim v rodině, kdy má dítě pocit, že je ovládáno a že je jen objektem pro prosazení zájmů svých rodičů, aby se představa svobody jako takové spojila s představou osvobození z omezujících poměrů. Koneckonců ke zmíněnému zjednodušenému chápání v některém životním období intuitivně směřoval téměř každý, otázkou je, jak dlouho po změně utlačujících poměrů zůstal v dotyčném pocit nově nabyté svobody. Zpravidla ne příliš dlouho, protože vždy se objevují nové více či méně omezující podmínky. Je tedy zřejmé, že s výše uvedeným vymezením nemůže filozofie jako teoretická vědní disciplína vystačit.

Další charakteristikou dané kategorie je z dějin filozofie velmi známý přístup Benedicta Spinozy, který svá díla vytvořil v 17. století. Ve své Etice uvedl následující definici: „Říkáme, že

nějaká věc je svobodná, jestliže existuje pouze z nutnosti své přirozenosti a je pouze sama sebou determinována k svému jednání. Říkáme, že nějaká věc je nutná nebo spíše nucená, jestliže je určitému vymezenému způsobu existence a působení determinována něčím jiným.“ Svoboda v tomto vymezení je však dle Spinozy vlastní pouze Bohu, lidé jsou kromě své vlastní přirozenosti podmíněni i zvnějšku. Člověk může být svobodný jen tehdy, jestliže racionálně pochopí nutnost a přizpůsobí se jí. Svoboda je tak poznanou nutností, přičemž velký vliv je přisouzen růstu lidského poznání, neboť je dle Spinozy předpokladem pro osvobození člověka. Avšak jak je ostatně pro filozofii 17. století typické, Spinozovo pojetí svobody v sobě nezahrnovalo vztah k lidské praxi a zůstalo v kontemplativní rovině.

Dalším, kdo se svobodou jako filozofickou kategorií zabýval, byl německý učenec Immanuel Kant, který ji chápal jako součást své teorie kategorického imperativu. K tomu, abychom se mohli řídit všeobecným mravním zákonem, je nutno, abychom měli možnost se jím řídit, tedy aby naše vůle byla svobodná. Praktický rozum nás nutí, abychom uznali existenci svobody vůle, i když teoretický rozum ji nikdy nemůže dokázat. Jak je patrné, i Kantova charakteristika je ryze filozofická a vzhledem ke značné teoretické náročnosti se s ní seznamoval vždy jen určitý okruh lidí.

Zcela jiný charakter pojetí svobody byl obsažen v Prohlášení lidských práv z roku 1791, které bylo produktem Velké francouzské revoluce. V článku 4 je zde uvedeno: „Svoboda znamená možnost dělat vše, co nikomu jinému neškodí.“ Toto vymezení, které nebylo hlouběji teoreticky zdůvodňováno, samozřejmě souviselo s ideou osvobození lidí z monarchistických poměrů, s prosazováním rovnosti a odstraněním výsad několika privilegovaných vrstev. Koneckonců to vše je obsaženo v základní představě revoluce, kterou bylo revolučně patetické heslo Volnost - Rovnost - Bratrství.

Kořeny zmíněných názorů lze najít zejména v dílech Voltaira a Rousseaua, kteří již v průběhu 18. století připravovali duchovní podmínky pozdějších revolučních změn. Nicméně je třeba říci, že i revoluce ve Francii se nevyhnula tomu, co bylo typické pro mnohé její předchůdce i následovníky - tomu, že začala pod heslem svobody a končila nesnášenlivostí, despocií a hlavami ať už monarchů nebo revolucionářů z předchozích vln v koších umístěných pod gilotinou. Otázkou pouze zůstává, zda to byly její deformace nebo imanentní rys, vyplývající z rozporu mezi tendencí ke svobodě individua a revolučním požadavkem podřízení jedince obecné vůli, který je ostatně obsažen ve druhém díle Rousseaovy Společenské smlouvy.

Za zmínku jistě stojí i charakteristika svobody podle názorů představitelů směru, který bývá chápán jako určitý druh krajnosti - anarchistů. Ústředním tématem v zásadě všech modifikací anarchismu je odmítání politické organizace, disciplíny a autority a snaha o dosažení absolutní svobody, spravedlnosti a rovnosti, s čímž někdy bývá spojována i idea odstranění všech státních mocenských orgánů a donucovacích prostředků. Prostředkem k projevení těchto názorů je zpravidla individuální spontánní protest a anarchistická revolta, jejichž cílem je jednak provokovat momentální vládnoucí struktury a jednak snaha o posun v myšlení těch vrstev, které se na vládě nijak nepodílejí a jsou ke společenské situaci prakticky lhostejné. Z výše uvedeného popisu přímo vyplývá, že nositele anarchistických idejí má každý režim tendenci eliminovat, popřípadě izolovat, a proto bývají v různé míře dle agresivity státu pronásledováni. Některé státy dokonce zřizovaly a zřizují speciální organizace ke kontrole osob či skupin, které jsou reálně či domněle představiteli anarchismu zejména v politické oblasti. Je třeba ale říci, že čím víc stát vůči lidem vystupuje jako odcizená a nepřátelská síla, tím víc se anarchistické tendence projevují.

V předchozím textu bylo ve velmi stručné podobě charakterizováno několik názorů z dějin filozofie a politologie na svobodu jako filozofickou kategorii a možnosti jejího prosazení ve

společnosti. Dále je možné se ptát, jak hodnotit svobodu člověka v dnešní době. Směřuje historický vývoj k větší svobodě individua nebo jsme spíše stále více omezováni společností, ekonomickou realitou a svými mnohdy uměle vytvořenými potřebami a sami sebou? Odpověď patrně nebude jednoduchá ani jednoznačná, což vyplývá ostatně z toho, že najít obecnou definici svobody pro všechny oblasti života, na které by se všichni shodli, je nemožné.

Co se týče vztahu člověka a státu jakožto autority, je v takzvaných moderních demokraciích odcizení státní moci řešeno skrze poněkud diskutabilní podíl obyvatel na moci cestou volby zastupitelů. Otázkou je, jestli tento systém může skutečně pocit cizí nepřátelské entity odstranit. Pochybnosti může v tomto ohledu budit například uplatnění většinového volebního systému, kdy teoreticky může být 49,9% zúčastněných nespokojeno s výsledkem volby a následná rozhodnutí takto zvolených zastupitelů může chápat jako svá omezení v nejrůznějších ohledech. Další otázky se zejména v současné době nabízejí v souvislosti s takzvanou globalizací společnosti.

Globalizaci jako takovou lze přitom chápat jako ekonomicky podmíněný proces sjednocování, projevující se kromě zjevných institucionálních změn například stíráním národních specifik, pronikáním ekonomických struktur skrze hranice států, jejich internacionalizací, podřizováním politických systémů ekonomickým a řadou dalších jevů. V tomto ohledu je pojetí lidské svobody patrně ještě složitější - zdá se, že jde o svobodu volby, ale rovněž i o svobodu myšlení. Ne však ve smyslu, že je někomu zakazováno projevit své názory nebo zastávat jakékoli názory, ale naopak že jsou zásadnímu počtu lidí postupně vsunovány do vědomí představy a postoje, které mají určitým způsobem ovlivnit jejich chování žádoucím směrem.

Žádoucím je ve zmíněném případě v konečném důsledku takový spotřební model, který vyhovuje několika stovkám nejsilnějších nadnárodních firem, které ovládají značnou část veškerého světového bohatství, o průmyslové výrobě a mezinárodním obchodu nemluvě. Zejména skrze neustálé působení médií (která jsou tak často proklamována jako nezávislé instituce), ať už se jedná o neskrývanou reklamu či o „mýdlovou produkci“, jsou lidé vedeni k tomu, co mají jíst, pít a jaká mají kupovat zboží dlouhodobé spotřeby. Na celém světě lidé mohou konzumovat a také konzumují stejné hamburgery u Mc Donalds a stejnou Coca, případně Pepsi Colu, kupují dle svých možností v podstatě stejné zboží více či méně renomovaných značek a na největších fotbalových stadionech vidí propagační panely stejných firem. Touto cestou se samozřejmě následně vytváří celá řada umělých potřeb - jestliže jsou lidé stále konfrontováni s tím, že jejich sociální status a vlastně kvalita je posuzována dle toho, co vlastní a spotřebovávají, vynakládají značnou část energie na to, aby dané zboží získali, i když je třeba vůbec nepotřebují. Navíc, je možno hovořit o svobodě rozhodnutí, jestliže je v rámci určitého společenského klišé dáno, že úspěšný soukromý lékař se pohybuje ve voze vyšší střední třídy, když on sám by dal přednost sportovnímu Porsche, což ale neudělá, neboť tyto vozy nejčastěji kupují homosexuálové?

Ovlivnění sahá však možná ještě dál - trvalým tlakem mediálních prostředků, jako je například televize se svými nekončícími seriály a časopisy určené především pro teenagery nebo pro ženy, jsou velké skupiny diváků a čtenářů směřovány k tomu, co si mají myslet v různých životních situacích, jsou jim poskytovány unifikované návody, jak navazovat vztahy i pro všechny stejné rady, týkající se nejintimnějších oblastí života. O tom, že je působení účinné, svědčí například to, že řada lidí začíná používat jazyk a způsob vyjadřování vůbec typický právě pro média.

Jistě lze namítnout, že míra, do jaké se člověk dá ovlivnit, závisí pouze na něm. Na druhé straně je ale asi pravda, že pokud není na výběr jiná varianta, protože postupující globalizace řadu specifik vymýtila svou obrovskou ekonomickou silou a způsobila unifikaci takříkajíc od New Yorku po Lhotu, jde patrně nejméně o omezení svobody výběru.

Zřejmě nejsložitější otázky na téma svobody se objevují, jestliže posuzujeme vztah člověka k sobě samotnému. Celá řada traumat, předsudků a obav, jenž si člověk přináší z dětství, případně, kterými je zasažen v průběhu života, může míru jeho vnitřní svobody modifikovat a omezit. Toto téma by zcela jistě přesáhlo možnosti několika stran textu, závěrem lze snad jen vyjádřit osobní názor, že vnitřní svoboda individua by měla zůstat jednou z nejvýše položených a nejcennějších priorit v hodnotové stupnici.

Seznam bibliografických odkazů:

[1] KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: 1992.

[2] ROUSSEAU, J., J. *O společenské smlouvě.* Praha: V. Linhart, 1949.

[3] SPINOZA, B. *Etika*. Praha: Dybbuk, 2004, 285 s. ISBN 80-86862-02-X

[4] SPINOZA, B. *René Descarta Principy filosofie*. Praha: Filosofia, 2004, 241 s. ISBN 80-7007-204-0.

Mgr. Ing. Leopold Skoruša
Univerzita obrany
FEM K-109
Kounicova 65, 662 10 Brno
Česká republika
e-mail: leopold.skorusa@unob.cz

JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.
Univerzita obrany
FEM K-109
Kounicova 65, 662 10 Brno
Česká republika
e-mail:ivo.svoboda@unob.cz

Mgr. Radim Vičar
Univerzita obrany
FEM K-109
Kounicova 65, 662 10 Brno
Česká republika
e-mail:radim.vicar@unob.cz

Problém odchodu mladých dospelých z detského domova

The problem of emigration of young adults from foster home

Silvia Vadkertiová

Abstrakt:

Každá novodobá spoločnosť venuje veľkú pozornosť deťom: ich výchove, vzdelávaniu, postaveniu a podmienkam, v ktorých vyrastajú a pripravujú sa na zaradenie do spoločnosti. Závažným problémom v oblasti ústavnej výchovy je nepochybne odchod z detských domovov. Deti – mladý dospelý opustia v osemnástich rokov detský domov bez hlbšej prípravy na to, čo ich vlastne čaká „za bránami detského domova“. Proces osamostatňovania patrí k jedným z najproblematickejších etáp života človeka vôbec. S prechodom do pracovného procesu, so zakladaním vlastnej domácnosti a rodiny a zabezpečovaním materiálnych podmienok jej fungovania sa spája celý rad ťažkostí. V podmienkach Slovenska sa tento prechod dlhodobo deje za výraznej podpory užšej i širšej východiskovej rodiny. V takomto systéme má proces osamostatnenia oveľa ťažší priebeh u tých mladých ľudí, ktorí nemajú rodinné zázemie alebo rodičia nemôžu či nechcú pomocnú ruku podať (siroty, deti z disfunkčných alebo chudobných rodín atď.).

Kľúčové slova:

detský domov, mladý dospelý, príprava, výchova

Abstract:

Every modern society pays great attention to children: their upbringing, education, status and conditions in which they grow up and get ready for inclusion into society. Serious problem in institutional care is certainly leaving young adults from foster houses and similar institutions. Children - young adults leaving the foster home eighteen years old without any deeper preparation for what is waiting for them "behind the gate of the children's home". The process of emancipation is one of the most difficult stages of human life at all. A number of difficulties are linked with process of transition into employment, with starting their own households and families and ensuring material conditions for those families. In Slovakia, this transition happens with strong support of closer and wider families. Becoming independent is much more difficult for those young people who have no family background or their parents can not or do not want to give them a helping hand (orphans, children from poor or dysfunctional families, etc.).

Key words:

Children's homes. Young adult. Upbringing. Education. Foster house.

Špecifickou skupinou s ohrozeným štartom do života sú deti z detských domovov. Odchod z detského domova je pre deti vyrastajúce v ústavnom zariadení veľmi ťažký. Takmer zo dňa na deň sa ocitnú v tvrdom svete dospelých, kde sa o seba musia postarať sami, kde nik iný nekoná za nich. Musia si nájsť prácu, platiť nájom a zvládať každodenné činnosti bežného života /varenie, pranie, komunikácia s úradmi, inštitúciami..../. A to sú mnohé z činností, ktoré mladý človek v rodine zvláda sám (alebo mu pomôže rodina). Mladý dospelý vychádzajúci z ústavnej starostlivosti má s tým problémy, keďže ho to nikto nenaučil.

Problémy odchodu z detského domova sa každý rok dotknú približne 200 mladých ľudí. Jedným z najväčších problémov je zabezpečenie si bývania Niektorí sa vrátia do pôvodnej rodiny: menší počet (mladí ľudia samotní nechcú, alebo ich odmieta rodina), resp. u príbuzných si nájdu dočasné bývanie. Ďalšou možnosťou je bývanie na ubytovni, a to v prípade, že si zabezpečia prácu s možnosťou ubytovania. Do podnájmu alebo samostatného bytu sa dostávajú zriedkavo, čo sa odráža od ich finančných možností.

V poslednej dobe sa viackrát môžme stretnúť s prípadmi, keď tehotná mladá dospelá býva v rodine budúceho manžela. Ďalšími riešeniami sú: Dom na pol ceste alebo azylové domy, útulky:

spravidla ako posledné riešenie. Uvedené riešenia mladí dospelí využívajú aj v ďalších fázach života po odchode z detského domova (ak zlyhala rodina, či príde k strate ubytovne, podnájmu). Problematika ubytovania a zaradenia mladého dospelého po odchode z detského domova je dlhšiu dobu známa, preto bola prijatá legislatívna úprava – predĺženie vekovej hranice pre odchod z detského domova na 25 rokov.

Podľa zákona 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele je možné na základe súdneho rozhodnutia predĺžiť ústavnú výchovu do 19. veku dieťaťa, ak sa sústavne pripravuje na povolanie. Následne predĺžený pobyt v detskom domove sa rieši na základe dohody medzi mladým dospelým a riaditeľom detského domova do 25. veku života.

Mladý dospelý zväčša opúšťa detský domov pri dovŕšení 18. veku života, častokrát bez ukončenia vzdelania. Väčšinou ani nezvládnu dokončiť vzdelanie v rámci vyučenia sa na konkrétnom učilišti. V praxi sa osvedčilo, že skôr dokážu ukončiť učilište, akoby by úspešne ukončili vzdelanie na strednej škole. Odborníci z oblasti starostlivosti o deti a mládež, ale i samotní odchovanci detských domovov poukazujú na nedostatočnú kvalifikáciu, čo im bráni v perspektívnom uplatnení sa na trhu práce. Na rozdiel od absolventov s vyšším vzdelaním z detských domovov, ktorí sú úspešnejší v oblasti hľadania si práce.

Špeciálnu problémovú skupinu odídených z detských domovov predstavujú mladí ľudia zo špeciálnych škôl, resp. mladí ľudia so zdravotnými problémami rôzneho stupňa.

Daná skupina má sťaženú samostatnú pracovnú a životnú kariéru, a tobôž bez pomoci rodiny, ich podpory a spolupráce. Automaticky sa stávajú klientmi charitatívnych zariadení.

Samostatnou skupinou, ktorá si žiada osobitnú pozornosť sú mladí ľudia rómskej národnosti. V kombinácii s nízkou kvalifikáciou a ”inštitucionálnym pôvodom” sa ich možnosti zamestnania značne redukujú.

Problémy, s ktorými sa mladí ľudia po odchode z detského domova stretávajú a schopnosť ich riešiť závisí, tak od objektívnych podmienok (možnosti bývania a zamestnania v krajine, od sociálneho okolia, do ktorého prichádzajú), ako aj od pripravenosti tohto okolia ”spracovať, a tiež od osobnostných predpokladov a charakteristík.

Výpovede samotných bývalých zverencov sa koncentrovali okolo troch okruhov problémov: zamestnanie a z toho vyplývajúce finančné zabezpečenie; bývanie; a schopnosti pre samostatný život mimo zariadenia, medzi ktoré patria tak zručnosti vedomostné, ako aj psychické danosti. Mladí ľudia, ktorí už odišli z detských domovov, kládli veľký dôraz aj na ďalšie problémové okruhy: citové a vzťahové problémy, problémy v rodine alebo s rodinou a problém obmedzených priateľských kontaktov. Ako sa to potvrdilo aj v praxi - úroveň pripravenosti pre samostatný život je medzi mladými ľuďmi v ústavnej starostlivosti nižšia. Významnú úlohu v živote mladých ľudí v detských domovoch zohrávajú priateľské vzťahy, ktoré v určitom veku dokonca prekrývajú iné vzťahy.

Deficitom vzťahovej osoby v najbližšom prostredí sú v detských domovoch viac ohrození chlapci. Ťažšie sa im hľadá mužský vzor, z čoho môžu vyplývať problémy vo výchove. Mnohí mladí ľudia si z objektívnych alebo subjektívnych dôvodov nevedia nájsť alebo udržať zamestnanie. Ešte pred ukončením ústavnej starostlivosti je potrebné v spolupráci so sociálnym kurátorom pripraviť mladého dospelého na túto zmenu.

Prvé zamestnanie im spravidla pomáha nájsť detský domov v spolupráci s inými zainteresovanými inštitúciami, prípadne mimovládne organizácie. Vzhľadom na celkovú vysokú nezamestnanosť je nájdenie práce samo osebe ťažká úloha. Jej obťažnosť narastá v súvislosti s nízkou kvalifikáciou a nedostatočnými zručnosťami.

Pri odchode mladého dospelého detský domov poskytuje jednorazový príspevok na uľahčenie osamostatnenia sa mladého dospelého v hodnote 846,10 Eur. Zákon poukazuje, že ešte dva roky po odchode z domova by mal sociálny pracovník udržiavať kontakt s mladým dospelým. Tento kontakt by sa mal udržiavať s jeho súhlasom. V mnohých prípadoch sa však nedodržiava. Mladý dospelý odíde do miesta trvalého bydliska, tam sa stratí kontakt a prestáva existovať. Väčšinou už dlhšiu dobu pred odchodom pociťuje veľkú neistotu z budúcnosti, z toho, ako zvládne samostatne žiť, kde bude bývať, ako asi nájde zamestnanie. Na druhej strane túži po tzv. „ slobode vo veľkom svete“, a všetko vidí ružovo. Na tento krok detský domov svojich jedincov už pripravuje po celú dobu ich pobytu v domove. Táto príprava väčšinou začína pri výbere budúceho povolania. Niektoré domovy spolupracujú pri výbere povolania so psychológom, ktorý pracuje priamo v zariadení. V detskom domove, kde absentuje psychológ, musia túto rolu zastúpiť „tety“ a sociálni pracovníci detského domova. Vychádza sa zo záujmu dieťaťa, berúc do úvahy jeho vedomosti a schopnosti pre zameranie na budúce zamestnanie.

Pri odchode mladého dospelého, zamestnanci – sociálni pracovníci zabezpečia bývanie, častokrát aj zamestnanie pre mladého dospelého. Nároky z ich strany sú veľakrát príliš vysoké a nereálne. Z nereálnosti ich nárokov a problémov s prispôsobivosťou na požiadavky spoločnosti sa dostávajú do patologických skupín a v krajných prípadoch i do väzenia.

Niektoré domovy veľmi aktívne pomáhajú mladým dospelým s hľadaním práce. Využívajú kontakty a hľadajú pre nich aspoň brigádnickú prácu. Spolupracujú s obecnými úradmi, ktorí v prípade svojich možností mladým dospelým zabezpečia napr. v lete zberom ovocia. Ďalšími z možností je hľadanie si zamestnania vo firmách, ktoré potrebujú zamestnancov na hromadnú manuálnu prácu.

Pri práci s mladými dospelými je potrebné preferovať problematiku hospodárnosti, zamestnanosti a otázku bývania, nakoľko si často krát nevedia uvedomiť hodnotu peňazí. Princíp hospodárnosti v ich vedomí nemá žiadny význam.

Fungovanie detí v internátnom type je kontraproduktívne a neefektívne, keďže skresľuje bežný chod života v domácnosti. Mnohé pre nás samozrejmé zručnosti sú pre tieto deti – mladých ľudí nedosiahnuteľné a obtiažne. Je to spôsobené skutočnosťou, že deti v detskom domove internátneho typu nemajú skúsenosti s mnohými praktickými činnosťami, ktoré sú v rodine prirodzené.

Rodinné bunky pomáhajú deťom tým, že im poskytnú možnosti pre najrôznejšie domáce práce. Neoddeliteľnou súčasťou a prípravou do života okrem získania praktických zručností je fungovanie v spoločnom spolunažívaní a výchova k tolerancii.

V rodinných bunkách vychovávatelia spolu s deťmi zabezpečujú chod bunky samostatne. Získavanie takýchto zručností je veľkým prínosom pre budúci život mladého dospelého. Potom sa nestáva sa, že deti v obchode zistia, že chlieb sa predáva v celku a čaj v sáčku, ako sa to dialo pri viacerých prípadoch detí z detských domovov internátneho typu.

Tak ako v celkovej populácii detí a mladých ľudí, tak aj medzi deťmi a mladými dospelými v detských domovoch prevažujú pasívne formy trávenia voľného času (počúvanie hudby, pozeranie TV, ”nudenie sa”, ...) nad aktívnymi. Z aktívnych foriem je obľúbený najmä šport, dominuje predovšetkým u chlapcov. S rastúcim vekom jeho obľuba klesá. Menej sú vykonávané také činnosti, ktoré si vyžadujú prípravu na odchod mimo zariadenia (písanie žiadostí, návšteva úradov,...).

Miera voľnosti a slobody rozhodovania detí z detských domovov je o 25-30% nižšia, ako u ostatných rovesníkov. Pravidlá predpisujúce a regulujúce chod života v detských domovov sú

dosť striktne formulované, čo je prirodzené pre taký veľký kolos, akým je zariadenie internátneho typu.

Väčšina odídených z detských domovov priznala, že im počas pobytu najviac chýbali rodičia, čo so sebou prinášalo pocity prázdnoty a citové strádanie. Tieto pocity u mnohých pretrvávajú až dodnes. Svoje očakávania a naplnenie základných psychických potrieb prenášajú na pracovníkov detských domovoch, ktorí však v internátnom type zariadenia nie sú schopní ich saturovať. Významnú úlohu tu zohrávajú kamaráti.

Integrácia mladých dospelých z ústavnej výchovy je veľmi náročná. Mladí dospelí sa po odchode z ústavného zariadenia ocitnú v novej situácii, doteraz na neznámej pôde. Musia sa začať starať o seba sami. Ich životná situácia je však determinovaná nedostatočnými životnými skúsenosťami spôsobená pobytom v detskom domove. V dôsledku dlhodobého pobytu sa u nich môže prejaviť tzv. syndróm ústavnej závislosti, keď sa klient adaptuje na umelé ústavné podmienky, čoho sú prejavom jeho znížené schopnosti adaptácie na civilný život. V detskom domove má zabezpečenú stravu, ubytovanie, financie, má zaistený a naplánovaný denný režim. Výsledkom čoho je, že zverenci po odchode z detského domova nie sú schopní a majú problémy si ich uspokojovať samostatne.

Začleňovanie mladých dospelých so syndrómom ústavnej závislosti a starostlivosti do života mimo neho je silne sťažený návykom na ústavný režim, jeho zaistenie každodenných potrieb, a z toho vyplývajúcej obmedzenej schopnosti samostatného uspokojovania osobných potrieb, rozhodovania o životných cieľoch a stratégiách.

Samotná integrácia predstavuje najvyšší stupeň socializácie, tj. úplné splynutie Niekedy sa stretávame i s pojmom inklúzia, ktorý je prevzatý z anglického „to be included“, čo znamená v prekladu byť úplnou súčasťou. Proces, ktorým sa vytvára celistvosť, spojovanie čiastkových funkcií do celku, komplexný celok je zvyčajne na vyššej úrovni ako časti (Strieženec,1996,s.83).
Jej opakom je segregácia definovaná ako stav, keď je občan vylúčený zo spoločnosti, alebo sa sám pre svoj defekt zo spoločnosti vyčleňuje.

S rastúcim vekom detí vzniká v detských domovov veľmi výrazný problém. Je ním príprava na odchod detí z detského domova a samotný odchod. Táto problematika nie je prepracovaná, legislatívne zakotvená a prakticky nevytvorená, ale pritom existujúca. To i preto, že všetci pracovníci v týchto zariadenia sú si vedomí závažnosti tohto problému. Činnosti, ktoré by mali pripravovať deti v detských domovoch na ich odchod do „života dospelých za bránami detského domova“ sú vo svojom rozsahu minimálne. Väčšinou sa jedná o krátkodobé záležitosti, ako sú týždenné pobyty, pár hodín teoretického rozprávania na danú tému chvíľku pred odchodom z domova. Obyčajné, občasné rozhovory s pracovníkmi, ktoré sú pre mladého dospelého od jeho predstáv veľmi vzdialené a nereálne. Tieto aktivity nie sú schopné vybaviť jedinca potrebnými znalosťami, zručnosťami a schopnosťami pre budúci život. Nedôslednosť v plnení tak závažného problému, akou je príprava na odchod detí z detského domova má za následok rast neprispôsobilých jedincov v spoločnosti. Deti síce dosiahnu vytúženého pocitu slobody, ale zostáva iba pri tomto pocite. Reálne v bežnom živote nedokážu a nevedia fungovať bez inej osoby. Nevedia, kde a ako hľadať si bývanie, ako postupovať pri hľadaní si zamestnania, ako ho nestratiť, princíp hospodárnosti a riešiť každodenné životné situácie. Lenže ako to majú všetko vedieť, keď ich to nikto nenaučil. Ich osvojené psychosociálne vedomosti sú vplyvom ústavnej starostlivosti nepostačujúce. Vždy je treba brať ohľad na jedinca, ako na osobnosť s neobmedzenými možnosťami. Otvára sa otázka, či bude každý človek vyrastajúci bez rodiny presvedčený o svojich schopnostiach a možnostiach, či bude mať vedľa seba ľudí, ktorí mu pomôžu a povedú ho správnym smerom. Pokiaľ sa podarí tieto slová naplniť, podporia sa

kvalitne prepracovanou, dlhodobou a systematickou prípravou pracovníkov – skutočných profesionálov, cesta za brány detského domova bude jednoduchšia a úspešnejšia než je v súčasnosti.

Nikdy predtým som si až do takej miery neuvedomila, že nie je samozrejmosťou vyrastať v úplnej, harmonickej rodine, ktorá nás prirodzenou metódou pripravuje na samostatný život./ Je veľa rodičov, ktorí sa o svoje deti nestarajú a opustia ich z rôznych dôvodov, čím sú deti ponechané žiť bez rodičovskej lásky a podpory. Ústavná výchova je tu preto, aby zabezpečila opusteným deťom domov, materiálne zabezpečenie, jedlo, oblečenie a ďalšie s tým súvisiace záležitosti. Majú možnosť navštevovať školy, vzdelávať sa. Žijú v prostredí pre ne uspôsobeným s ďalšími podobnými deťmi, čím sú zabezpečené do istej miery sociálne väzby. Metodika ich výchovy zo strany vychovávateľov je viac prepracovanejšia a kontrolovaná, ako u rodičov bez pedagogického vzdelania. Napriek tomu je to výchova, ktorá je diametrálne odlišná, čo sa týka citovej a emocionálnej stránky od rodinnej. Sociálne väzby sú povrchné, predstavy o rodine sú skreslené, čo sú slabým základom pre vytvorenie si vlastnej rodiny. Za najzávažnejší problém v živote opustených detí považujem odchod z detského domova do štandardného a pre dieťa nebezpečného života. Deti vyrastajúce v bežnej rodine spravidla neodchádzajú z rodiny z dôvodu dovŕšenia 18 rokov, tak ako sa to deje s mladými dospelými z detských domovov.

V živote dieťaťa zohráva veľkú úlohu rodinné zázemie. Nie každý má to šťastie, že sa narodí do harmonickej rodiny, že sa o neho rodičia starajú, zahrnú ho láskou a všetkým, čo v živote potrebuje. Niektorí rodičia sa o dieťa nechcú, nemôžu, alebo nedokážu starať a tak je včlenené do starostlivosti ústavnej výchovy. Veľkým prínosom tejto doby je transformácia detských domovov z internátneho typu na rodinný. V niektorých oblastiach sa približujú k rodinným bunkám a k životu v rodine. Vychovávatelia a pracovníci detských domovov sa snažia svojim individuálnym prístupom aspoň čiastočne nahradiť dieťaťu chýbajúcu rodinu.

Najmenej efektívne pripravuje mladých ľudí pre život mimo domova práve internátna forma výchovy. Iné formy náhradnej výchovy – samostatné skupiny/ rodinné bunky/, alebo profesionálne rodiny sú oveľa efektívnejšie pripravené pre deti a ich zvládnutie samostatného života po odchode z detského domova.

Nové formy inštitucionalizácie a systémovosti výchovy detí z detských domovov sú oveľa bližšie k výchove v rodine: deti sa viac zapájajú do domácich prác, učia sa, že k uspokojeniu potrieb nestačí len ich naformulovať a čakať, že ich niekto naplní, ale že o svoje veci sa treba pričiniť aj sám, učia ich vážiť si prácu iných.

Je viac ako otázne, či je možné zabezpečiť tieto úlohy a požiadavky (hlavne čo sa týka citovej podpory, lásky, či individuálneho prístupu) v zariadeniach internátneho typu. Najlepšou cestou je výchova vo vlastnej rodine alebo v adoptívnej rodine, ktorá najlepšie saturuje potreby citovej oblasti.

Z horeuvedených skutočností vyplýva, že bez dlhodobého, systematického a prepracovaného spôsobu práce odborníkov, a na druhej strane emocionálnej podpory, dôvery nedokážeme zabezpečiť lepší štart mladých dospelých z detského domova do bežného života. Ale nezabudnime ani na to, či mladý dospelý dokáže a chce prijať našu pomocnú ruku? Má 18. rokov, čo mu dovoľuje ju aj odmietnuť.

Na úplný záver by som chcela citovať len slová významného spisovateľa A. P. Čechova: "Verím, že nič nepominie bez následku, a že každý náš krok, aj ten najmenší, je významný pre život prítomný aj budúci".

Zoznam bibliografických odkazov:

[1] KASANOVÁ, Anna, PAVEĽOVÁ, Ľuba, OLÁH, Michal. *Sprievodca sociálneho pracovníka I. Rodina a deti*. Prešov: Michal Vašek, 2008. 449 s. ISBN 978-80-8094-277-9.

[2] MIKLOŠKO, Jozef. *Náhradná starostlivosť.* Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o., 2009.93s. ISBN 978-80-89271-36-8.

[3] STRIEŽENEC, Štefan. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.

[4] ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších zmien a doplnkov.

PhDr. Bc. Silvia Vadkertiová
Detský domov Kolárovo
Dvory nad Žitavou 94131, Ľ. Štúra 25
e-mail: vadkertiova.silvia@zoznam.sk

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n.o.
Palackého 1, 811 02 Bratislava, Slovenská republika
www.vssvalzbety.sk

Soukromá vysoká škola ekonomických stúdií, s.r.o.
Lidnerová 1, 180 00 Praha 8, Česká republika
www.svses.cz

Spoločnosť pre sociálnu integráciu v SR
Halalovka 41/8, 911 08 Trenčín, Slovenská republika
sposointe@gmail.com

Univerzita Jana Amose Komenského, s.r.o.
Roháčova 89, 130 00 Praha 3, Česká republika
www.ujak.cz

ISBN 978-80-89533-02-2